

Mariana Conta Kernbach

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO.

VOLUMUL VII.

ANUL II

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.

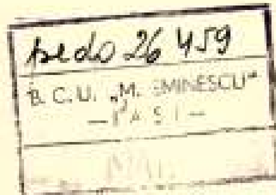

TABLA DE MATERII
a
Volumului VII
(ANUL II, NUMERELE 10, 11 şi 12).

I. Literatură.

II. Studii, Articole, Scrisori din ţările romîne.

Legenda Funigeilor

Poem dramatic în trei acte

(Urmare)

ACTUL AL II-lea

Acelaş decor. Luna, la înălţimea arborilor, aruncă razele pieziş, învăluind stativele şi pe Runa care ţese. Restul iatacului pluteşte într'o lumină de vis.

RUNA (singură)

Lună, ca pe-o harfă trec mînile mele,
Firele sînt parcă strune fermecate.
Stativele cîntă, şi eu cînt cu ele...
Ca o harfă cîntă stativele mele
Şi în noaptea asta toate 's luminate.

Nu ştiu cîntă 'n mine sau firele sună,
Fiecare 'şi spune nota lui cu taină,
De trei nopţi într'una ţes cu tine, lună,
Ţes fără de preget fermecata haină.

Nu ştiu cîntă 'n mine sau firele sună...
După cum artistul atinge o strună,
Mai încet, mai tare, mîna mea cînd ţese,
Trezeşte atîtea glasuri ne 'nţelese.

De trei nopți de veghe țes fără de preget.
Nu știu cintă 'n mine sau firele sună,
Nu știu cine cintă cind le-ating cu'n deget:
Firul de mătasă sau raza de lună...

Ca o harfă cintă stativele mele
Și-i atita farmec... Umbre violete
Umbl' așa sfioase... Ca niște mărgele
Rid în umbră ochii vechilor portrete
Căutind uimite la minile mele...

Ah, e-atita farmec și-i atita taină...
De-aș sfirși odată fermecata haină!
Scade noaptea... Ceasul prinde lung să bată,
De-aș sfirși odată haina fermecată!

(Desface pinza de pe sul, pregătindu-se s'o coase. In acest timp, odată cu ultimele versuri, ceasul bate lung. Hunar intră)

HUNAR

Veșnicie să se facă ora asta dulce!

RUNA
(speriată, se 'ntoarce cu fortul în mină)

Pe cine cauți tu, străine?

HUNAR

Cum? Nu s'a dus frumoasa Runa să se culce
Cind toate dorm?

RUNA

Ce cauți tu la mine?
Cum îndrăznești să'mi tulburi ora asta?

HUNAR

O boltă de senin era fereasta
Și eu treceam supt ea, visind la moarte,
Și mă gindeam că mine plec departe
Și poate n'o să mai revin.

Și-atunci o formă albă ca un crin,
Mai albă ca un crin, mai castă
Se zugrăvi 'n seninul din fereastă
Și crinul ăsta alb erai tu, Runa!

RUNA (cu grijă)

O taci, să nu te-audă luna!

HUNAR

Și s'a întunecat pe urmă iar fereasta
Și-apoi, precum arunci
Într'o sonoră cupă de cleștar
Ușoare boabe de mărgăritar,
Așa sonor atunci
A prins să sune-un glas,
Incit pătruns de farmec am rămas,—
Și glasul ăsta era glasul Runii!

RUNA

O taci, tu nu cunoști blestemul lunii!

HUNAR

O lasă 'n pace luna, și-ascultă-mă mai bine:
Trei zile sînt acuma, de cind petrec la voi.
De-ai ști tu cită cale lăsat-am înnapoi,
Un ghem de l-ai desface, trei zile nu'ți ajung

Să măsuri drumul lung
Ce m'a mînat spre tine.

Viața mea 'nainte era așa pustie,
Dormeam prin taberi, noaptea, cu fruntea pe un scut,
Tot una mi-era mie să nu mă fi născut,
Sau să mă pierd în lupte, să mor ca un pribeag
La umbra unui steag
Pe un cîmp de bătălie

Vedeam pe cer nainte'mi un stol de corbi de pradă
Ca un herold al morții urmam eu negrul semn
Și nu știam eu singur ce 'nsamn' acest îndemn —
Acum abia 'mi dau seama ce taină m'a 'ndreptat
În goană spre palat
Să trec pe supt arcadă...

Era îndemnul vieții ce m'a cuprins de-odată,
Cînd te-am văzut o Runa, și groaza c'o să mor,
Cînd aș putea prin tine să fiu nemuritor,
Să am ceea-ce nimeni pe lume n'ar avea :
Pe tine, Runa mea,
Și haina fermecată !

RUNA

Cum poți vorbi tu astfel, o Hunar, cînd știi bine
Că n'am țesut cămașa pentru tine!

HUNAR

De n'ai țesut-o pentru mine,
Atuncea, spune, mîna ta,
'Nainte ca să vin la tine
De ce nu mai putea lucra?

RUNA

De unde știi tu taina mea?

HUNAR

De n'ai țesut-o pentru mine,
Atunci de ce privirea 'ți oare
Nu mai putea să vadă bine
Pe albul tort s'aleag'o floare?

RUNA

Ah, Hunar, inima mă doare!

HUNAR

De n'ai țesut-o pentru mine,
De ce de cînd eu am intrat,
Răsună, ca un stup de-albine,
De cîntec vechiul tău palat?

RUNA

O, Hunar, taci,—că e păcat!

HUNAR

De n'ai țesut-o pentru mine
De ce-i mai albă fața ta
Ca pînza asta, cînd cu tine
Vorbesc,—răspunde, Runa mea!

RUNA

De unde știi tu toate-așa de bine?

HUNAR

Painjeniș de raze e 'ntins din stea în stea
Și ca o plasă largă cuprinde universul,
In care sfera noastră pe osia ei grea

Ca un painjen negru își cumpănește mersul.
Nu mișcă nicăirea și nu se farm'o rază
Pe 'ntinderea acestei rețele diafane,
Ca în aceiaș vreme mii de meridiane
Să nu prindă de veste,
Și crezi că nu vibrează
Și 'n noi undele-aceste
De 'nștiințări secrete
Și că în fiecare din noi nu dormitează
Aceleași legi ce mișcă enormele planete?

RUNA

Nu te 'nțeleg, o Hunar, dar cum un arc se rumpe,
Cînd e întins prea tare, așa mă simt înfrîntă
A tale vorbe-aruncă luciri de pietre scumpe,
Și tu te joci cu ele.
A tale vorbe cîntă
Ca razele de lună pe stativele mele.

HUNAR

Nu vorbele aruncă luciri de pietre scumpe,
Ci-i dragostea din ele ce le aprinde focul.
Văzut-ai licuriciul perechia cînd și-o chiamă,
Cum scînteie în aier, ca să-i arate locul?
Cum vrei a mele vorbe să nu scînteie, spune!

RUNA

De ce mă prinde, Hunar, o ne 'nțeleasă teamă?

HUNAR

Nu-i teamă, ci iubirea!
Dar știi tu ce-i iubirea?

Știi ce-i o apă mare
Ce doarme 'ncătușată în albele ghețare?
Dn ani de zile-acolo a nins și veșnic ninge,
Țin norii întuneric și noaptea nu mai moare,
Dar vine-odată totuși biruitorul soare,
Se luptă mult o rază și'n clipa ce-o atinge,
Precum un mag vrăjește cu varga fermecată,
Cu zgomot apa 'și iese din matca înghețată,
Dînd unul peste altul, în vălmășag, deodată
Pornesc albastre sloiuri,
Și tot ce sta acolo încremenit de mult,
Întreaga rînduială
Se prăbușește-acuma, curg libere puhoiuri,
Și-o larmă, o navală,
Un furios tumult,
Îneacă tot și cîntă scăparea din robie!

RUNA

Așa e, Hunar, viața mi-era așa pustie!

HUNAR

Dormeau atîtea doruri în tine 'ncremenite...
Vezi tu, monotonia vieții uniforme,
Aceiași rînduială și după-aceleași norme
La anumite ceasuri,
Bătăile de clopot cînd sună de vecerne,
Și mobilele toate așa de învechite,
Și-aceleași coridoare pe care-a tale pasuri
Veneau ca să se plimbe,
Nu ți-au părut adesea că n'au să se mai schimbe
Și că devin eterne?

RUNA

O, da, simțeam adesea că trebue să fie
Și alte lumi mai mîndre ca lumea mea cea mică.
Și-un gînd vioiu, arare,
Cum sboară'o rîndunică
Și-atinge'n treacăt numai cu aripa-i ușoară
Oglinda apei clare,
De-o tulbură o clipă în cercuri mișcătoare,
Așa-mi trecea prin suflet și-l tulbura o clipă.
Și alteori, în noaptea ce s'aduna în mine,
Cum se adună neguri în funduri de abisuri,
Cînd e de-ajuns o piatră în treacăt aruncată
De se deschid deodată
De poți vedea departe ca prin ferești senine,
Așa o vorbă 'n treacăt mă deștepta din visuri:
Și-atunci simțeam eu bine.
Că trebue să fie pe un tărîm, departe,
O lume ca 'n poveste.

HUNAR

Da, gîndurile tale n'au fost păreri deșarte.
Căci lumea asta *este!*

RUNA (din ce în ce mai cucerită)

Dar unde, Hunar, unde?

HUNAR (misterios)

Departe, neștiută de ochi profani, s'ascunde
Ca o comoară scumpă spre care toți aleargă.
Cîți nu-și pierdură mintea voind ca s'o dezgroape,
Căutînd-o pretutindeni în lumea asta largă,
Cînd ea era aproape.

Ca o comoară-ascunsă care-și vestește locul
Cu flacăra-i albastră, de cînd e omenirea,
Și chiamă pretutindeni, dar nu e nicăirea.
Și totuși ea există, și de-om avea norocul
Noi vom afla-o poate...

RUNA

Și ce trebue să facem ca s'o găsim, o, spune!

HUNAR

Să te desfaci de toate!
Să rupi îngusta punte
Ce leagă cu trecutul,
Și tot ce te supune
Și-ți poruncește lutul
Și tot ce-ți farmă viața în mii de griji mărunte;
Să 'nduri, fără să murmuri, oricare suferinți,
Să uiți și neam, și lege, și casă, și părinți,
Să calci tot în picioare,
Și să nu stai la gînduri chiar dac' ar fi să-ți ceară
O jertfă cît de mare!

RUNA (repede)

O jertfă! Spune: care?
O fac, orice mi-ai cere!

HUNAR (imperios)

De este-așa, dă-mi tortul și vin' cu mine 'n lume!

RUNA (cu spaimă)

O, cine ești tu, Hunar, și ce mă 'ndemni să fac?
O, cine ești? Răspunde! Abia îți știu de nume

Și cum de-a ta putere nu pot să mă desfac ?
Sa-ți dau eu ție tortul ce nu ți-a fost sortit,
Să moară 'n luptă Landor, și mama, scumpă mama,
S'aud cum mă blesteamă ?
Nu, asta nu se poate!

HUNAR (ironic)

Vezi cît de mică ești!
Erai ursită 'n lumea aceasta să trăești!
Nu-ți era dată ție ca să găsești comoara!

RUNA

Comoara! Dar blestemul? Eu de blestem mă tem!

HUNAR

Iubirea e mai tare ca orișice blestem!

(Se face ziuă; s'aude în depărtare cîntecul cocoșilor, apoi tot mai aproape. La scară răsună tropotul calului. *Hunar* tresare și pălește. Se 'ntoarce hotărît.)

Privește-i ziua-afară, și calul mă așteaptă.
Raspunde: vii cu mine ?
Sau plec,—și nu mai viu!

RUNA (eșită din minți)

Da, Hunar, viu cu tine!
(Ia tortul și i-l dă).
Al tău să fie tortul—a ta și eu să fiu!
(Cade în brațele lui leșinată)

HUNAR

(se uită la ea ironic, o așază frumos lîngă stative și rostește, zîmbind :)

Sărmană pasărică! Aceleași sînteți toate!
(Se depărtează încet, privind peste umăr la Runa, leșinată la stative,—și dispare).

(Va urma) * * * *

Socialdemocratism sau poporanism ?

III

Industrializare ?—Termenul evoluțiunii sociale.—Capitalul „vagabond".

Calea spre progresul social, evoluția socială *nu poate fi identică* pentru toate țările și pentru toate popoarele rotundului pămîntesc.

Aceasta e clar.

Dela comunismul primitiv, în care trăesc încă, de pildă, Eschimoșii din Nordul Americii, și până la o țară ideală a capitalismului modern ca Anglia, înaintea noastră se desfășoară *în spațiu* toată istoria socială a omenirii, cu toate fazele-i intermediare. Și însu-și acest fapt de coexistență a unor stări sociale atît de deosebite, într'o epocă ca a noastră, cînd în acelaș timp rapiditatea și frequența comunicațiunilor fac cu neputință izolarea îndelungată de feluritele înriuriri din afară pentru orice popor, ne arată cît de absurdă este credința că un popor rămas în urmă trebue să treacă prin toate fazele de desvoltare a înaintașilor săi.

Dacă n'ar fi decît saltul săvîrșit sub ochii noștri de Japonia, încă ar fi îndeajuns pentru a dovedi, că în situația actuală a raporturilor mondiale, pentru o țară determinată se pot suprima multe stări intermediare, cari erau inevitabile în progresul popoarelor din Apusul European, și astfel se poate modifica adînc, până la infinit,—după infinită varietate a stărilor sociale,—mersul însuși al evoluției sociale.

Dacă, de pildă, procesul economic al țărilor civilizate, după doctrina social-democratică, duce fatal la transformarea ordinei sociale de astăzi, pentru ce ar trebui ca Eschimoșii americani, părăsind comunismul lor, să repete numai decît evoluția europeană, și încă veacuri sau chiar milenii întregi să-și ducă crucea evoluției economice spre Golgota capitalistă, pentru a ajunge apoi la împărăția cerului societăței socialiste, pășind credincios pe urmele mai marilor lor întru civilizație ?

E vădit, prin urmare, și fără multă filosofie, că nu există, nu poate exista o evoluție socială *unică*, identică, pentru toate

ţările, ci fie-care ţară urmează o evoluţie proprie. Aceasta e adevărat chiar pentru ţările cele mai înaintate în industrialism,—Anglia, Germania, Franţa,—cum ne arată profesorul W. Sombart.

Aceasta o afirmă şi înşi-şi autorii schemei evoluţiunii economice a Apusului, K. Marx şi Fr. Engeles, şi nu pentru Eschimoşi, ci pentru o ţară ca Rusia.

In ediţiunile mai nouă ale „Manifestul comunist" se reproduce prefaţa scrisă de K. Marx şi Fr. Engels pentru traducerea rusească din 1882:

„In Rusia,—cetim acolo,—alături de organizaţia capitalistă, „ce se desvoltă repede, şi de marea proprietate burgheză, ce este „pe cale de a se forma, mai bine de jumătate din pămîntul ţă-„rii constitue proprietatea comună a ţaranilor. Se naşte atunci „întrebarea, dacă comunitatea ţărănească din Rusia, această for-„mă deja foarte descompusă a proprietăţii comuniste primitive, „va trece direct la o formă comunistă superioară a proprietăţii „funciare, sau dacă şi *ea trebue întăiu să treacă prin acelaşi „proces de disoluţiune, pe care ea l'a suferit în desvoltarea isto-„rică a Apusului?*

„Singurul răspuns cu putinţă, astă-zi, la această întrebare „este următorul. Dacă revoluţiunea rusească va da semnalul re-„voluţiunii muncitorilor din Apus, şi amîndouă aceste revoluţi-„uni se vor complecta reciproc, proprietatea comunistă actuală a „ţărănimii ruse *va putea servi ca punct de plecare a unei revo-„luţiuni comuniste*".*)

Iată deci, după K. Marx şi Fr. Engels, posibilitatea unor împrejurări, cînd pentru o ţară imensă ca Rusia, mai bine de jumătate din întinderea Europei, şi care se află abia la începutul desvoltării industriale, *se poate suprima cu totul, în evoluţia ei socială, calea spinoasă a industrialismului capitalist*, întreaga fază socială, care în Apus a dat naştere civilizaţiunii moderne!...

De aici rezultă, că fiecare ţară, pentru a-şi croi calea spre progresul social, trebue să studieze condiţiunile *ei* proprii. Numai *acest* studiu poate servi de *bază ştiinţifică* solidă pentru programele şi organizaţiunile politice.

Şi dacă s'ar întîmpla, de pildă, ca un Eschimos din nordul Americei să aibă fericirea să-şi treacă anii de studii prin Berlin sau Paris, şi să se pătrundă acolo de adevărurile doctrinei social-democratice, şi dacă s'ar întoarce apoi în ţara lui, spre a face acolo „politică",—ar putea rezulta ca el, tocmai *ca socialist*, să fie dator să urmeze acolo o politică de rezistenţă, o *politică conservatoare* prin esenţa ei, în aşteptare până ce va răsări în sfîrşit soarele în Apusul european.

Fiindcă, o fi creat industria modernă toată civilizaţia apuseană, o fi pregătit ea toate condiţiunile pentru progresul social al omenirii, pentru triumful adevărului şi al dreptăţii,—dar până atunci, cum trebue să ştie şi socialistul nostru eschimos, capitalismul european, în numele „civilizaţiei", distruge fără milă toate popoarele primitive cu cari vine în contact.

Şi tot «progresul omenirii», pentru el şi pentru *neamul* lui, nu e decît un cuvînt gol şi plin de amăgire, dacă atunci cînd, odată şi odată, va răsări soarele, razele lui blînde nu vor mai lumina nici un colţ al pămîntului, în care să se fi păstrat acest neam...

Şi socialistul din Eschimosia va căuta să ridice în jurul ţării sale „ziduri chinezeşti", cari să stăvilească mersul triumfal al «civilizaţiunii europene»! Căci altfel ce rost ar mai avea toată viaţa şi activitatea lui, dacă această civilizaţie va distruge prin alcoolism, boală şi mizerie tocmai acel organism social din care el face parte?

Această «politică conservatoare» i se impune, mai mult de cît oricui, mai mult chiar decît acelora ce cred în veşnicia formelor actuale ale civilizaţiunii, tocmai fiindcă socialismul i-a inspirat credinţa in vremuri mai bune, cînd „civilizaţia" pentru popoarele rămase în urmă nu va fi un sinonim cu mizerie, alcoolism şi alte boli... „civilizate"...

Bine înţeles, dacă el ţine să rămînă Eschimos, şi să trăiască în mijlocul Eschimoşilor,—şi dacă,—pentru a nu se «infecta de politica... conservatoare»,—nu preferă să formeze un cenaclu de „elită social democratică" sau să se retragă în preocupările senine ale vre unui laborator, întreţinut de ticăloşii de Eschimoşi din mijloacele comunismului lor primitiv, sau chiar să plece în Europa să lucreze acolo „pentru ştiinţă", ori să lupte pe bulevardurile Parisului pentru «progresul omenirii», mîngîindu-se, de pieirea neamului său, prin conştiinţa curăţeniei şi a superiorităţii sale de.... „proletar intelectual"...

* * *

Aceste consideraţiuni dovedesc că,—cu tot progresul triumfător al industrializării societăţilor moderne din Apusul European,—e foarte legitimă întrebarea ce am pus-o la sfîrşitul capitolului precedent: —dacă industrializarea, după tipul celei europene, e inevitabilă, sau chiar dacă este ea măcar cu putinţă şi in Romînia?

Pentru naşterea unei industrii mari, se cere o condiţiune indispensabilă,—asigurarea *debuşeului*.

Şi, fără să facem chiar multă teorie, e clar că Romînia nu poate prezinta o piaţă îndestulătoare pentru industria mare, după tipul european.

Romînia, de pildă, consumă anual, în total mai puţin de 700 vagoane de fire de bumbac, *de tot felul* (intre anii 1901—1906

*) *K. Marx et Fr. Engels,—„Manifeste du parti communiste"*, trad. de L. Lafargue, p. 7. (ed. 1901, G. Jaques et Co., Paris).

s'au importat între 5,500—6,800 de tone pe an).*) Dar o singură fabrică din Manchester poate produce o cantitate mai mare de fire, de *un singur fel!*

Nu mai vorbesc de întreprinderi industriale ca fabrica lui Armstrong din Newcastle, care întrebuințează 27,000 de lucrători, sau cea a lui Krupp din Essen cu 24,000 de lucrători. — pentru cari piața internă a ori-cării țări din lume n'ar fi indestulătoare.

Dar spre acest ideal de «centralizare» tinde în mod necesar industria mare Europeană. (De alt-fel, industria textilă și cea metalurgică, luate ca exemplu mai sus, sint ramurile ei cele mai însemnate).

Din cauza aceasta, abia se nasc la noi două trei fabrici mai mari, de pildă cele de zahar sau de hirtie, cum și sint silite să închee un cartel, *spre a limita producțiunea* și a «înflori», astfel,—la... adăpostul tarifelor vamale și altor «încurajări». Și totuși, fabricile de hirtie, de pildă, în cari au fost plasate milioane, nici nu pot lucra *pentru piață*, propriu zisă, ci ca și meseriile medievale *după comandă*, începind cu comanda de 500 kilograme! Cine cunoaște condițiunile acestei industrii, își poate da seama, cit de profitabilă poate fi ea în asemenea împrejurări.

Dar, industria mare, prin condițiunile ei *intrinseci* de funcționare, *nici nu se poate naște și desvolta fără piață externă*.

In adevăr, majoritatea covîrșitoare a ori-cării țări o formează muncitorimea,—țăranii sau lucrătorii industriali,—consumația lor,—adică nu puterea lor de consumație, ci puterea lor de cumpărare, determină pentru industrie limitele pieții interne (consumația minorității avute, fatal, e foarte restrinsă).

Și primul efect al marii industrii este de a ruina industria casnică a țărănimii și, prin urmare, de a-i restringe și mai mult puterea de cumpărare. Ruina țărănimii, despărțirea ei, în parte cel puțin, de pămînt, este chiar necesară și pentru a asigura «brațele», de cari are nevoe industria.

Insă și lucrătorii industriali, primind, în forma salariului, numai o parte neînsemnată din produsul național anual, vădit, că nu-l pot consuma întreg. (Dacă ei n'ar produce *mai mult* decît primesc ca salar, fabricantul nu ar avea nici un motiv de a-și crea industria).

Mai mult. Industria mare, prin firea ei, trebue să producă tot mai ieften, alt-fel va fi distrusă prin concurență, și pentru aceasta nu e alt mijloc decit mărirea productivității, adică,—mulțumită mașinăriilor mai perfecte, intensității mai mari a muncii, etc.,—să producă cu un număr determinat de lucrători cantități tot mai mari de marfă. Ca rezultat, partea muncitorilor în produsul național (chiar dacă ei primesc salarii mai mari) e *relativ* tot mai mică, și deci și puterea lor de consumație tot mai restrinsă față de cantitatea de marfă aruncată în piață. Dacă fabricantul, pentru a limita producțiunea, ar reduce numărul lucrătorilor, aceștia remînind pe drumuri, puterea lor de cumpărare e redusă la zero, și piața se restringe și mai mult („supraproducție" specifică, alături de mulțimea flăminzilor). Singura ieșire, și pentru fabricanți și pentru muncitori, este lărgirea debușeurilor, piața externă.

*) Fiind-că nu avem nici o filatură de bumbac, *întreaga* cantitate de fire de bumbac de care avem nevoe se importează și, deci, e ușor de constatat.

Aceste fenomene, ce se pot observa zilnic în țările industriale, sint la baza doctrinei însă-și social-democratice, în toate teoriile asupra procesului economic de concentrare a avuțiilor și centralizare a producțiunii, asupra supraproducției și suprapopulației aparente, a „armatei de reservă" a muncitorilor fără lucru, inerente industrialismului modern, asupra crizelor, etc.

Așa, de pildă, d. Gherea ne spune: „muncitorul *produce* „*mai mult decît primește*, deci cu salarul, cu echivalentul pe care „îl primește el, *nu poate să răscumpere tot productul pe care l'a* „*produs*, ci numai o parte. Și întreaga muncitorime proletară, „care lucrează în aceste condiții iară-și nu poate să răscumpere „întreg productul național produs de ea, ci numai o parte. Dar „poporul muncitor, formînd imensa majoritate a națiunii, și deci „pe cel mai important cumpărător, e natural ca societatea capi„talistă să aibă totdeauna o mulțime de mărfuri, pe cari n'are „cui să le vîndă, să aibă, cum se zice, o supraproducție de „mărfuri.. Care este deci leacul împotriva acestei boli? *Ex-„portul.* Trebue exportat marfă cît se poate de multă, nu nu„mai pentru cîștig, aceasta se pricepe dela sine, dar și pentru „a scăpa de supraproducție, de grămădire de mărfuri, sub greu„tatea cărora sint amenințate să fie strivite societățile capita„liste. De aicea lupta pentru piețe de desfacere, pentru con„venții de export, pentru tarif, de aicea, mai ales, lupta pentru „colonii, unde se poate exporta mai cu siguranță și de unde „poate să fie înlăturat exportul ori-cărei alte țări concurente"...*).

Dacă întrebuințarea, pe care o fac din aceste cuvinte ale amicului meu Gherea nu-i prea convine, îl voiu pune intr'o societate ce nu-l poate supăra,—în societatea lui K. Marx și Fr. Engels.

Incă în „Manifestul comunist" cetim:

«Impinsă de *nevoea de a avea noi debușeuri tot mai largi*, «burghezia invadează globul întreg. Ea trebue să pătrundă pre«tutindeni, să se stabilească pretutindeni, să creeze pretutin«deni mijloace de comunicațiune. Exploatînd piața mondială, «burghezia dă un caracter cosmopolit producțiunii tuturor țări«lor. Spre desperarea reacționarilor, ea a *lipsit industria de baza* «*ei națională*.. Burghezia luptă împotriva crizelor *cucerind noi* «*piețe*»... **)

Dar aceasta este și una din ideile fundamentale ce reies

*) *C. Dobrogeanu-Gherea*,—„Din ideile fundamentale" etc., p. 21—23.
**) „Manifeste du parti communiste" p. 19 și 23, passim.

cu putere din întreaga operă, de care mai ales va remînea legat numele lui Marx în istoria ştiinţii,—din «Capitalul», şi spre a pară ori-ce obiecţiune din partea «ortodoxilor», voiu reproduce pe larg textele relative, cu toate că celor nedeprinşi cu «dialectica» specifică marxistă li se va cere oare-care sforţare pentru a şi le însuşi.

K. Marx descrie cum se împarte produsul anual al muncii sociale. In asest produs, spune el, trebue mai intâiu să deosebim acea parte care nu reprezintă decît echivalentul materiilor prime, intrate în procesul producţiunii, al uzajului maşinilor, etc. (capital constant); scăzînd numai această parte rămîne adevăratul produs al muncii acestui an.

„Intreaga reproducţiune anuală, tot produsul anului curent „este produsul muncii utile a acestui an. Dar valoarea acestui „produs integral (Gesammtproduct), este mai mare decît acea „parte a acestei valori, în care este întrupată munca anuală, „adică puterea de muncă cheltuită în cursul acestui an. *Valoarea produsă* (Werthproduct) a anului curent, acea valoare care „este din nou creată în cursul acestui an în formă de marfă, e „mai mică decît *valoarea produselor* (Productenwerth), decît valorea integrală (Gesammtwerth) a maselor de mărfuri create în „cursul anului întreg. Diferenţa, pe care noi o vom obţine, scăzînd „din valoarea integrală a produsului anual acea valoare ce i-a „fost efectiv adăogită prin munca anului curent,—această diferenţă nu reprezintă o valoare efectiv produsă în acest an, ci „numai o valoare ce din nou apare într'o formă nouă (nur in „neuer Daseinsform wiedererscheinender Werth).—adică valoarea „ce a fost transportată asupra produsului anual dela o valoare „preexistentă (partea capitalului constant ce a contribuit la pro„ducţiune)." *)

Afară de acea parte din produsul anual, ce reprezintă valoarea «capitalului constant», transportată asupra lui, trebue să deosebim în el partea ce reprezintă echivalentul salariului plătit lucrătorilor («capitalul variabil»).—restul este «plus-valoarea» care reprezintă, cum spune Marx, «munca neplătită» :

«Suma aminduror acestor părţi ale valoarei produse nu al«cătueşte încă întreaga valoare a mărfurilor. Mai rămîne o ră«măşiţă (a produsului anual) pe deasupra uneia şi a alteia: plus«valoarea. Această parte a valoarei, ca şi acea parte a ei care «înlocueşte (reprezintă) capitalul variabil cheltuit pentru salarul «lucrătorilor,—este o valoare nou creată de către muncitori în «procesul producţiunii, aceasta este munca solidificată (festgeronnene Arbeit). Insă pe proprietarul întregului produs, pe ca«pitalist, ea nu-l costa nimic... Tocmai această împrejurare a «fost motivul pentru care capitalistul nostru se ocupă cu pro«ducţiunea mărfurilor. Dar asupra plus-valoarei, ca atare, nu «are nici o înrîurire nici binecuvîntata lui ţintă iniţială de a pune «mîna pe supra-valoare, nici cheltuiala ei ulterioară, ca venit, «de către el sau alţii. Toate aceste împrejurări nu pot schimba «întru nimic faptul, că plus-valoarea este munca solidificată *ne«plătită*, precum nu schimbă nici mărimea ei, care e determi«nată cu totul de alte condiţiuni» *)

*) *K. Marx*,—„Das Kapital", vol. II, p. 413 (ed. 2-a, 1893).

Salarul lucrătorilor formează venitul lor precum şi plusvaloarea, împărţită între capitalişti şi proprietarii funciari, ca profit şi rentă, formează venitul acestora. Aceste clase sociale „împart între ele venitul integral (Gesammtrevenue) al societăţii, „şi fiecare din ele îşi consumă partea sa ca venit, formînd astfel „*cererea*, bazată pe cheltueala venitului" **).

Puterea de consumaţie, astfel, a lucrătorilor, a majorităţii populaţiunii, fiind limitată la partea lor din venitul social, crizele de supraproducţie aparentă sînt fatale, cu atît mai mult, că creşterea productivităţii e însoţită de aruncarea afară din procesul producţiunii a maselor de muncitori:

„Puterea de consumaţie a lucrătorilor este mărginită în „parte prin legile cari cîrmuesc salarul, iar în parte prin faptul „că ei sînt întrebuinţaţi pentru muncă numai cîtă vreme pot fi „întrebuinţaţi cu profit pentru clasa capitaliştilor. *Ultima cauză „a tuturor crizelor reale rămîne sărăcia şi mărginirea consu„maţiunii maselor* faţă de tendinţa producţiunii capitaliste de a „desvolta astfel forţele productive, ca şi cum ea n'ar avea „alte limite decît puterea absolută de consumaţie a societăţii „întregi" ***).

Această nepotrivire, tot mai strigătoare cu desvoltarea marii industrii, între puterea de consumaţie a maselor ce relativ scade tot mai mult, pe de o parte, şi creşterea uriaşă a avuţiei produse, pe de altă parte, a fost relevată de «marele bătrîn» Gladstone pentru Anglia încă în 1843:

„Una din trăsăturile cele mai melancolice în starea socială „a ţării noastre,—spunea el în Camera Comunelor,—constă în fap„tul ce nu se mai poate contesta, că scăderea puterii de con„sumaţiune a poporului şi mărirea privaţiunilor şi a mizeriei „claselor muncitoare are loc în acelaşi timp cu acumularea bo„găţiilor în mînile claselor superioare şi cu creşterea constantă „a capitalului...." ****).

Acestei constatări K. Marx, după firea lui revoluţionară, îi dă o expresiune violentă. Analizînd în primul volum al „Capitalului" legile ce guvernează acumularea capitalului, el arată că desvoltarea marii industrii duce fatal la crearea unei artificiale supra-producţiuni, alături de o artificială suprapopulaţiune, la creşterea avuţiilor odată cu scăderea relativă a părţii lucrătorului în produsul anual, şi cu formarea unei groaznice «armate de rezervă» a muncitorilor fără lucru:

*) *K. Marx*,—Op. cit., vol. II, p. 362.
**) *K. Marx*, Op. cit., vol. III, 1, p. 174—175.
***) *Ibid.*, vol. III, 2, p. 21.
****) Citat în K. *Marx*, op. cit., vol. I, p. 616—617 (ed. 4-a, 1890).

„Producind ast-fel acumularea capitalului, muncitorimea pro«duce in acela·şi timp, şi in măsură tot mai mare, un prisos re«lativ al muncitorilor inşişi (die Mittel ihrer eignen relativen «Ueberzähligmachung). Aceasta este legea populaţiunii caracte«ristică felului capitalist de producţiune… Această lege condiţi«onează acumularea mizeriei corespunzătoare acumulării capita«lului. Acumularea bogăţiei la un pol corespunde la celalt pol,—«adică în partea clasei ce crează produsul ei propriu în forma «de capital,—acumulării mizeriei, tuturor greutăţilor muncii, ro«biei, ignoranţei, brutalităţii şi a degradării morale»….*)

Acesta este rezultatul *contrazicerii interne* în desvoltarea industrială,—contrazicere care decurge din faptul, că o dată cu mărirea productivităţii industriale, partea claselor muncitoare în produsul naţional ajunge *relativ* tot mai mică, (chiar dacă salariile cresc), şi deci puterea ei de cumpărare e *relativ* mai restrinsă. Supra-populaţiunea relativă, cu toate mizeriile ce se nasc din ea, nu este decît o altă faţă a supra-producţiunii relative:

„Fiind-că scopul capitalului nu constă în satisfacerea tre„buinţelor, ci în crearea profitului, şi fiind-că el ajunge la acest „scop numai prin acele mijloace, cari cantitatea produselor o de„termină după dimensiunile producţiunii, şi nu dinpotrivă, apoi „fatal se produce continuu o nepotrivire între dimensiunile măr„ginite ale consumaţiunii, întemeiate pe felul de producţiune ca„pitalist, pe de o parte, şi o producţiune *ce mereu tinde să treacă „peste aceste limite inerente ei*, pe de altă parte…. Dacă ni se „va spune, că supraproducţia e numai relativă, aceasta e cu de„săvirşire just; însă intreg felul de producţiune capitalist se „prezintă tocmai ca un fel relativ de producţiune, ale cărui li„mite nu sint absolute, însă pentru el, avindu-l la bază, ele sint „absolute. Cum ar putea alt-fel să lipsească cererea tocmai pen„tru acele mărfuri, de cari au nevoe masele poporului, şi cum „s'ar putea alt-fel întîmpla ca să fie nevoiţi capitaliştii să caute „pentru aceste mărfuri *pieţe indepărtate, pentru ca să fie în „stare să plătească, în năuntrul ţării, lucrătorilor* cantitatea „mijlocie a mijloacelor necesare pentru existenţă?… Intr'un cu„vint, toate obiecţiunile împotriva fenomenelor vădite de supra„producţiune (fenomene ce nu se îngrijesc de aceste obiecţiuni), „se reduc la aceia, că limitele producţiunii *capitaliste* nu sint „limite pentru *producţiunea în sine*, şi deci nu ar fi nici limite „pentru acest specific, capitalist, fel de producţiune. Dar contra„zicerea acestui fel capitalist de producere constă tocmai in ten„dinţa lui spre desvoltarea absolută *a forţelor* productive, cari „mereu intră în conflict cu *condiţiunile* specifice ale producţiunii, „în cercul cărora se mişcă capitalul, şi numai in cercul cărora „el şi se poate mişca:

„Nu se produc prea multe *mijloace de existenţă* în raport „cu populaţiunea existentă. Dimpotrivă. Se produce prea puţin „pentru ca masele populare să fie satisfăcute cuviincios şi ome„neşte.

„Nu se produc prea multe *mijloace de producţiune*, pentru „ca să poată găsi de lucru partea populaţiunii în stare de a „munci. Dimpotrivă…. Nu se produc destule mijloace de pro„ducţiune pentru ca toată populaţiunea capabilă de muncă să „poată munci în condiţiunile cele mai productive….

„Nu se produce prea multă bogăţie. Dar se produce, pe„riodic, prea multă bogăţie, *în formele ei capitaliste contrazică„toare*"….*)

In aceste condiţiuni, inerente industriei mari, ea se înnăduşă în limitele inguste ale pieţii interne.

«Din cauza aceasta, piaţa trebue să fie mereu tot mai largă…. «Contrazicerea internă caută să fie rezolvită prin lărgirea cim«pului extern al producţiunii»….**) «Comerţul exterior lucrează, «in genere, în acest sens, întru cît el permite lărgirea produc«ţiunii…. Ast-fel, în măsura desvoltării producţiunii capitaliste, «din cauza necesităţii inerente acestui fel de producţiune, prin «nevoea ce are el de o piaţă tot mai largă,—desvoltarea comer«ţului exterior este rezultatul propriu al acestui fel de produc«ţiune.»***)

Concluziunea:

«*Producţiunea capitalistă în genere nu există fără comer«ţul exterior*» (Kapitalistische Production existirt überhaupt nicht «ohne auswärtigen Handel»)…****)

Am recurs la atitea citaţii din Marx nu pentrucă aşi fi avut nevoe aici de critica capitalismului in sine cuprinsă în ele, care direct nu ne interesează aici. Dar am voit prin cuvintele inse-şi ale magistrului, puţin cunoscut în ţară chiar de social-democraţi, şi poate, chiar…. *mai ales* de social-democraţi, să arăt cit de intimă e legătura între tot sistemul lui Marx şi concluziunea, că marea industrie, prin firea ei, este supusă unei necesităţi inexorabile de a tinde mereu să treacă peste limitele pieţii interne, şi nici nu poate exista fără piaţă externă. Această concluziune reese luminos din toată argumentarea lui Marx, şi mulţumită lui remine dobindită pentru ştiinţă.

Cele «trei *fapte principale* (Hauptthatsachen) ale producţiunii capitaliste» pentru K. Marx sint tocmai:

«1) Concentrarea mijloacelor de producţiune în mînile unei minorităţi tot mai restrinse.

«2) Organizarea socială a muncii, înnăuntrul fabricei (prin diviziunea muncii, cooperaţie, aplicarea ştiinţii),—şi

«3) *Crearea pieţii mondiale*».

Iar aceasta din urmă este motivată de condiţiunile inerente

*) Op. cit., vol. I. p. 596 şi 611.

*) Op. cit., vol. III. 1, p. 239—240.

**) Op. cit., vol. III, 1, p. 226.

***) Op. cit., vol. III, 1, p. 218.

****) Op. cit., vol. II, p. 446.

producțiunii industriale: «extraordinara putere productivă în comparație cu populația, contrazicerea între rapida ei desvoltare și creșterea populațiunii, ce formează o bază tot mai îngustă pentru producțiune», etc. *)

Prin urmare, aici nu avem a face cu un detaliu de ordin secundar, ci cu un principiu fundamental al marxismului teoretic.

Din nenorocire, „Capitalul" a rămas neisprăvit, și ultimul volum e întrerupt tocmai la începutul secțiunii, care trebuia să trateze despre venituri, distribuirea lor între clasele sociale și consumarea de către acestea, și în care urma să fie tratată sistematic toată chestiunea piețelor, după obiceiul lui K. Marx, după ce toate elementele au fost pregătite cu date statistice, probe istorice, etc.

Dar de cîte ori K. Marx a avut ocaziunea să atingă această chestiune, în totdeauna a afirmat aceiași idee.

Așa, de pildă, în „Klassenkämpfe" cetim:

«Burghezia industrială poate să domine numai acolo, unde «industria modernă a transformat toate raporturile de proprie«tate în conformitate cu trebuințele sale, — iar această putere «*industria poate să o capete* numai acolo, unde ea a cucerit piața «mondială, — *fiind-că limitele naționale sînt neîndestulătoare pen«tru desvoltarea ei»*... **)

Și așa a fost înțeles lucrul de către *toți* marxiștii de frunte din Apus, așa a fost înțeles, cum ați văzut, și de d. Gherea, la noi.

Aș putea să dovedesc această afirmare prin citații nesfîrșite din toți teoreticianii mai însemnați ai social-democrației, începînd cu Fr. Engels, dar mă voiu mărgini aici numai la cel mai «ortodox» dintre toți, și cel mai autorizat astă-zi de a vorbi în numele doctrinei, — K. Kautsky.

In polemica lui recentă împotriva lui Ed. Bernstein, el scrie:

«O lărgire constantă a întreprinderilor și a producțiunii este «în societatea capitalistă, o condițiune vitală nu numai pentru «salariați, dar și pentru clasa capitaliștilor.

«Dar prima condițiune pentru această lărgire a producțiunii «este *lărgirea corespunzătoare a pieții*, — mărirea cererii pentru «produsele producțiunii capitaliste, care tinde mereu să coboare «valoarea singurului lucru pe care muncitorii pot da în schimb, «adică a forței lor de muncă, încît *muncitorii pot cumpăra can«tități tot mai mici din ceea ce au produs ei înși-și.*

«Prin urmare, întinderea constantă a pieții e una din pro«blemele cele mai importante ale capitalismului industrial..

«E clar, că modul capitalist de producțiune *ajunge imposi«bil* din momentul ce piața nu se mai lărgește în aceiași măsu«ră ca și producțiunea, adică îndată ce supra-producțiunea ajunge cronică»... ***)

*) Op. cit., vol. III. 1, p. 249.
**) *K. Marx*, — „Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850", p. 38.
***) *K. Kautsky*. — „Le marxisme et son critique Bernstein", p. 262—263 și 266.

E adevărat că K. Kautsky arată, că în oarecare măsură se poate lărgi și piața *internă*, de pildă „prin suprimarea industriei primitive la domiciliu", etc. Dar însu-și Kautsky recunoaște că limita acestei posibilități e foarte îngustă. In adevăr, în ce privește suprimarea industriei casnice, întrucît aceasta privește pe meseriaș, distrugerea meseriilor are de efect proletarizarea meseriașilor și, dacă ei nu găsesc loc în industria mare, scăderea puterii lor de consumație; iar în ce privește distrugerea industriei casnice a țăranilor, ea *întotdeauna scade puterea lor de cumpărare*, și deci această distrugere însă-și are nevoe să fie compensată prin lărgirea pieții în altă parte.

K. Kautsky chiar deduce, din necesitatea inexorabilă pentru industria modernă de a trece peste limitele pieței interne, triumful necesar al socialismului, întrucît dacă marea industrie va acăpara tot pămîntul, acesta, economicește, nu va mai forma decît o singură piață „internă":

«Iată, — spune el, — o situațiune din care, dacă ea se va pre«zenta, va rezulta inevitabil triumful socialismului.

«Și va trebui să ajungem la această situațiune, dacă evo«luțiunea economică își va urma progresul ei de până acum, pen«tru că *piața externă ca și cea internă au limitele lor*, pe cînd «creșterea producțiunii este, practicește, nelimitată»..*)

Las deocamdată la o parte perspectivele infinite ce ne deschide acest pasagiu asupra momentului cînd socialismul ar trebui să învingă *necesar*.

Dar socot că am dreptul să conchid, că sînt de acord cu marxismul cel mai patentat, afirmînd că *fără piață externă nu poate fi mare industrie modernă*, nu poate urma *industrializarea societății* și, deci, nici nu se poate naște și desvolta *proletariatul industrial*, cu caracterul lui social specific, cu rolul lui politic și economic determinat.

Prin urmare, viitorul industriei mari în Romînia atîrnă de posibilitatea pentru ea de a avea debușeuri străine, de a-și asigura piața externă.

Poate găsi industria romînească o piață externă pentru mărfurile ei?

Piețe străine nu se pot deschide pentru industria nici unei țări decît pe două căi:

1) Prin forță: prin cucerirea de colonii, prin asigurarea, cu ajutorul tratatelor internaționale, — totdeauna încheiate pe baza raporturilor reale de putere, — a „zonelor de interese", de «protectorate», etc.

2) Prin superioritate economică, care să permită biruința pacinică, prin concurența liberă, a produselor altor țări.

E clar că, mai ales la începutul desvoltării industriale, o țară își poate asigura un debușeu extern cu mult mai ușor pe calea întâia.

*) Ibid. p. 267.

Cea dintâiu țară din Europa, în care s'a produs acea revoluțiune industrială ce a dat naștere industriei moderne, este Anglia. Ea, se poate spune, n'a avut până în veacul XIX,—și tîrziu încă,—concurenți în piața mondială, în ce privește produsele industriale. Totuși, dacă în urma revoluțiunii din veacul XVII, flota ei nu i-ar fi asigurat dominațiunea mărilor, dacă ea nu și-ar fi creat un imens imperiu colonial, încă desvoltarea industrială a Angliei nu ar fi avut acel mers triumfal în toate cele cinci continente.

După Anglia, industria modernă a început să se desvolte în Franța. Și concurența care amenința prin aceasta pe Anglia ne explică mai ales răsboaele ce le ducea Marea Britanie în potriva Franței, în epoca revoluționară și a primului Imperiu. De n'ar fi decît «blocul continental» al lui Napoleon I, încă ar fi îndeajuns pentru ca resortul adînc al acestor răsboae să fie desvălit: e lupta unei țări mai industrializate împotriva unei concurente, la începutul desvoltării industriale.—Și în Franța nici nu s'a putut desvolta industria, mai ales, în prima fază, decît în acele ramuri, cari dintr'un motiv sau altul au fost părăsite de Anglia. Și totuși, Franța are un domeniu colonial de zece ori mai întins, decît teritoriul metropolei, și cu o populație dublă.

In Germania, de și în partea ei apuseană sînt țări de o veche cultură, în cari industria se născuse încă pe vremuri cînd Anglia producea numai grîne și lînă (care se exporta și se transforma în Țările de jos și în provinciile renane ale Germaniei) totuși industria modernă nu s'a putut desvolta în ea decît în urma răsboiului Franco-German, care i-a creiat o situațiune predominantă în lume, și i-a dat putința de a-și croi colonii, protectorate și «zone de influență».

Sub ochii noștri, Japonia, apucînd calea desvoltării industriale, a trebuit să ducă două răsboae crincene, pentru a-și îngrădi un debușeu, iară-și, în colonii, protectorate și zone de influență.

In sfîrșit, chiar Statele-Unite, cu tot teritoriul lor întins, și cu o situație excepțională față de statele Americei centrale și ale celei de sud, încă, sub imboldul desvoltării industriale, a trebuit să ducă răsboae, să facă, rupînd cu o tradiție seculară, politică «imperialistă»—tot pentru colonii, protectorate și zone de influență....

Și în măsură în care se ridică noi state industriale, e interesant de constatat, cum aceasta stînjenește falnica industrie engleză, și Anglia, cum vom vedea îndată, începe să-și transforme capitalul industrial în capital comercial și de bancă,—cu toate că coloniile ei acopăr a șesea parte a globului și au o populație de aproape jumătate de miliard!....

Socot că nimene nu va tăgădui, că această cale, „mai ușoară",—deschiderea debușeurilor prin forța armată,—ne este închisă cu desăvîrșire.

Rămîne cealaltă: *superioritatea economică* !....

Mărturisesc, că simt chiar oare-care jenă să discut serios șansele industriei romîne de a învinge, din acest punct de vedere, țările ce au secole de cultură înaintea noastră...

Și să nu uitați, că nici superioritatea economică nu te poate scuti, în lupta pentru debușeuri, de necesitatea de a te răzima și pe forța materială.

Credeți, că dacă am reuși, de pildă, să primejduim în mod serios exportul într'o regiune determinată din orient (unde ne-ar veni mai ușor să luptăm) al vre unuia din titanii industriei moderne, nu s'ar găsi pretexte plauzibile pentru a ne închide ușa?... De a inventa vr'o «zonă de influență sau de interese» împotriva noastră?

Aduceți-vă aminte numai de comerțul nostru de vite, cum a fost distrus, împotriva tuturor tratatelor, prin abuzul de forță, fără nici o jenă....

Dar să admitem, că în industrie nu vom suferi astfel de accidente, deși în deceniile din urmă mai ales interesele acestea au motivat cele mai multe conflicte internaționale și țara care intră în lupta, chiar *pacinică*, pentru debușeuri, trebue să fie gata să o sprijine și alt-fel.

Să trecem ...

Superioritatea economică e determinată și de condițiuni generale de cultură și de energia poporului.

In această privință cu cele 80°/₀ de analfabeți și cu veacuri de stăpînire orientală în spate, mi se pare că nu putem ridica prea multe pretențiuni.

Cunoscutul miliardar american, Carnegie, explică superioritatea rasei anglo-saxone prin instituțiile ei politice, prin faptul că poporul englez e deprins de veacuri să-și guverneze singur toate interesele; începînd cu administrația unui sat și sfîrșind cu guvernul central, nimic nu se mișcă fără controlul sau chiar fără intervenția directă a cetățenilor.

Un popor, care în durerile lui, nu găsește cale intermediară între o răscoală și votul după porunca d-lui subprefect, nici în această privință nu poate fi prea pretențios....

Să ne mărginim dar la condițiunile pur tecnice.

Dintre acestea însemnătatea cea mai mare o au: îndămânarea și puterea de muncă a lucrătorilor, și utilajul bogat și perfecționat.

Și într'o privință și în alta, o țară înapoiată economicește, prin faptul chiar al înapoierii sale, se află fatal într'o stare de inferioritate dureroasă.

Se cer generații de activitate intensă industrială, pentru ca această inferioritate nu să dispară, dar cel puțin să fie mai puțin simțitoare. Și cu cît o țară ar porni mai tîrziu în această direcție, cu atît e mai greu pentru ea să se ia la întrecere cu țările înaintașe.

Din această cauză, simplul fapt că desvoltarea industrială a unei țări a întîrziat, apare prin sine însu-și ca o piedică în lupta pentru debușeuri.

Să vă ilustrez greutățile, pe cari le-am avea de învins, prin cîte-va date.

Pentru a compara calitățile lucrătorilor din diferite țări, Mulhall recurge la un mijloc foarte ingenios.

Fiind-că în agricultură produsele variază mai puțin și pot fi mai ușor comparate după un element obiectiv, greutatea, și fiind-că aici și deosebirea de utilaj joacă mai puțin rol, el face socoteală cîtă greutate mijlocie *pe muncitor agricol* are produsul anual al agriculturii în diferite țări.

Și iată rezultatele la care ajunge:

Un lucrător din Statele Unite,—unde s'au selecționat elementele cele mai energice ale rasei anglo-saxone,—produce o greutate de *două ori* mai mare ca cel din Anglia, de *trei ori* mai mare decît cea produsă de un lucrător din Germania, de *cinci ori* ca cel din Austria și de *șepte ori* decît cel din Rusia, țară «eminamente agricolă»! Numărul lucrătorilor agricoli (țărani și salariați) este în toată Europa *de nouă ori* mai mare ca în Statele Unite, însă produsul lor e numai *de două ori* mai greu decît produsul integral al agriculturei americane.

Cu alte cuvinte, 22 Americani produc cît 100 Europeni!

Un economist observă, că un fermer american, chiar cînd tae lemne, produce o impresie estetică puternică: poza, gestul, fie-care mișcare par'că sînt studiate anume pentru ca cu o minimală cheltuială de forță să producă maximum de rezultate.

In industrie are însemnătate mai mare utilajul, totuși comparația e interesantă și aici (cu atît mai mult că și utilajul e, cum am spus, un factor în luptă economică): valoarea mijlocie produsă de un lucrător industrial pe an e în Statele Unite de 8250 de franci, pe cînd în Europa numai de 1950 franci, aproape 4½ mai puțin! (Și încă media europeană e urcată mulțumită muncitorului englez, care produce aproape tot atît de mult). *)

Din nenorocire, nu sînt date pentru Romînia, și în cele pe cari le avem nu ne putem încrede. Dar socot, că nimene nu va avea presumțiunea să creadă că noi *am ridica* media europeană....

Să trecem la utilaj.

Un mijloc foarte sigur de a compara utilajul este de a socoti numărul de «cai-vapori» pe 1000 locuitori din diferite țări. Iată datele ce se pot găsi tot la Mulhall.**) In 1897 se aflau:

In Anglia	—	323 cai-vapori	pe 1000	locuitori
In Statele Unite	—	291	«	«
In Franța	—	155	«	«
In Germania	—	156	«	«

Romînia iară-și este cuprinsă în peninsula Balcanică, și să presupunem că media celor vr'o 10 cai-vapori de o mie de locuitori, se datorește numai faptului, că înapoiarea vecinilor noștri ar scădea-o prea jos.

*) *Mulhall.*—Dictionary of Statistics, p. 613 și 767.

**) Ibid., p. 807 combinată cu p. 787.

Dar Austria, care pentru noi în privința desvoltării industriale e un ideal ce nu ne-ar fi ușor să ajungem, are numai 59 cai-vapori de 1000 locuitori. Cît poate avea Romînia? 20 sau 30? Cît i-ar trebui să ajungă, nu zic, pe Anglia cu 323, dar cel puțin pe Franța cu 155 cai-vapori?....

Un literat francez, foarte inteligent, d. Jules Huret, călătorind prin America, s'a întîlnit acolo cu un mare industriaș francez, d. Clément, fabricant de automobile, care se dusese anume în Statele-Unite ca să studieze condițiunile industriei americane.

Față de entuziasmul industriașului francez *pentru muncitorii americani*, d. Huret îl întreabă:

«—Dar în ce constă superioritatea acestor lucrători?

«—Sînt admirabili (răspunde industriașul). Ei nu se gîndesc decît numai la aceasta, înțelegeți. Ei adaptează, perfecționează. Fie-care lucrător se întreabă mereu ce s'ar putea face ca mașina lui să producă mai bine și mai repede. Fie-care nu se ocupă decît de treaba lui, pentru care e responsabil. Ei sînt extraordinari de atenți... Simțul lor de datorie e real și serios. Datoresc ei opt ore de muncă, ei îți dau opt ore de muncă efectivă, nu șepte ore și trei sferturi, dar nici un minut mai mult de opt ore. Cum intră în fabrică, îndată se apucă de lucru; la noi în Franța, dimpotrivă, intrăm cît se poate mai încet, și vr'o zece minute ne întindem înainte de a începe munca. Inmulțiți 10 minute prin 1000 lucrători ai unei fabrici,—aceasta face 10,000 de minute, sau 166 de ore pierdute dimineața și seara,—332 de ore pe zi! Socotiți pierderea pe lună. Cînd intru în vre-o fabrică în America, un singur lucrător nu-și ridică nasul de la lucrul lui. La mine, cînd vizitez fabrica mea, știu dinainte, că vor fi ceasuri întregi de muncă pierdute. Și așa în toate, o ordine minunată, o metodă simplă și practică pentru tot felul de operațiuni. La Hart-ford, de pildă, bilanță unei fabrici cu 900 lucrători se poate face *în două ore*. In Franța e nevoe de *cincisprezece zile!.... Noi sîntem cu două generații în urmă* față de America, din punctul de vedere mecanic. Trebue să recunoaștem aceasta și să facem toate sforțările. Pentru aceasta e indispensabil să trimitem în America pe copiii de lucrători cei mai bine înzestrați să învețe, *să învețe să muncească*...

«—Ați uitat să-mi spuneți,—observai,—că aici lucrătorii sînt plătiți cu 15 și 20 franci pe zi, și chiar mai mult.

«—Iată,—îmi respunse d. Clément,—un aforism economic, pe care-l voiu duce de aici acasă: lucrătorul cel mai scump este Bretonul abrutizat, care e plătit cu 1 fr. 50 pe zi. Fiind-că el nu merită nici acest salar mizerabil. *Aici lucrătorii în opt ore produc mai mult ca cei dela noi în zece ore.* Astora li se poate plăti»....*)

*) *J. Huret.*—„En Amérique. De New-York à la Nouvelle-Orléans“, p. 118, 122, 124, *passim*.

Băgaţi de seamă, că se face comparaţie cu *Francejii!*....

Dacă Francejii sînt cu *două generaţii* în urma Americanilor, cîte ne-ar trebui *nouă* să-i ajungem?...

Dacă am forma o scară, in vîrful căreia am pune, în ordinea îndămănării relative a lucrătorilor, pe Americani, Engleji, Franceji, Germani, etc., pe ce treaptă ar fi căzut locul Romînilor?

Puteţi afla de la ori-ce antreprenor de construcţii, că oricît de patriot ar fi el,--preferă să plătească unui lucrător italian şepte lei pe zi, decît unui Romîn 3 lei....

Să nu uitaţi că aci nu e vorba de *individualităţi*, ci de *masă*. Intr'un popor, ce nu este încă iremediabil degenerat, totdeauna se vor găsi individualităţi ce pot căpăta cea mai mare iscusinţă în orice ramură de activitate, dar cît de greu se poate răspîndi o superioritate tecnică în *masa populaţiunii*, puteţi judeca din cazul grădinarilor bulgari. Mare lucru e grădinăria lor? Şi cît de greu e să-i înlocuim prin munca ţăranilor noştri!..

Şi industria are nevoe tocmai de *mase* de lucrători cu anume insuşiri.

In ce priveşte utilajul, de asemenea, v'aş sfătui să cetiţi cartea lui Huret. Uimirea unui francez înaintea minunăţiilor văzute vă va convinge, în mod intuitiv, mai bine decît orice cifre de distanţa ce ne desparte.

Acest utilaj nu cere numai o cultură tecnică (care presupune şi o cultură generală) de un nivel atît de înalt, încît ne-ar trebui încă multe decenii pentru a-l ajunge, dar şi o imensă bogăţie acumulată.

Diferenţa între cei 20—30 cai-vapori pe 1000 locuitori în Romînia şi 200—300 în Anglia, Statele-Unite sau Germania, reprezintă *multe miliarde*.

Ce şanse dar putem avea de a învinge în piaţa mondială prin *superioritate economică* (că doar nici ceialalţi nu vor sta pe loc)?

Dar mai este o consideraţie mai puternică decît toate.

Dacă industria mare, cum am dovedit, nu se poate desvolta fără piaţă externă, asta înseamnă că însuşi faptul, că există state industriale, presupune necesar, ca o *condiţie indispensabilă*, şi existenţa statelor *neindustriale*, în care se exportează produsul industriei.

Cu alte cuvinte, marea industrie ea însă-şi formează o *piedică pentru desvoltarea industrială a ţărilor înapoiate*, şi presupune împărţirea pămîntului în ţări de mare industrie şi în ţări, în cari nu poate înflori decît agricultura şi, cel mult, cu o politică economică sănătoasă, industria mică de tot felul (aceasta se deosebeşte de cea mare nu numai *cantitativ* ci şi *calitativ*, prin însuşirile ei intrinseci).

In adevăr, unde s'ar mai putea exporta, dacă *toate* ţările s'ar industrializa?

La această concluzie ajunge încă K. Marx însu-şi:

«...Odată ce s'au stabilit condiţiunile generale de produc- «ţiune, cari corespund *cerinţilor marii industrii*,—acest fel de «producţiune capătă o elasticitate, o facultate de rapidă lărgire, «ale cărei limite sînt determinate prin cantitatea de materii prime «şi mărimea debuşeului.... Eftinătatea produsului maşinilor şi «transformarea mijloacelor de comunicaţiune şi transport slujesc «ca arme *pentru cucerirea pieţelor străine*. Ruinînd produsul me- «seriilor, marea industrie transformă *cu deasila* (zwangsweise) «aceste pieţe în *cîmpuri de producţiune a materiilor prime de* «*cari are nevoe*. Aşa Marea Britanie *a forţat* Ost-India să pro- «ducă pentru ea bumbac, lînă, cînepă, in, indigo etc.... Se crează «o nouă împărţeală a muncii internaţionale, după locurile de prin- «cipală aşezare a producţiunii prin maşini, — împărţeală, care «*transformă o parte a globului într'un cîmp de producţiune a-* «*gricolă precumpănitoare, iar cealaltă parte în cîmp de pro-* «*ducţiune al marii industrii*».... *)

Acelaşi lucru, în fond, il afirmă încă «Manifestul comunist», cînd ne spune:

«Precum ea a subordonat satele oraşelor, naţiunile barbare «şi semi-civilizate celor civilizate, tot aşa burghezia a *subordonat* «*ţările agricole celor industriale,—orientul occidentului*»....**)

Dacă, prin urmare, pe lîngă ţările ce domină astă-zi piaţa mondială, cu timpul se mai pot alătura şi altele, cari ar reuşi să forţeze uşa pieţii mondiale,—aceasta nu poate merge până la infinit. Şi fie-care ţară nouă, a cării mare industrie apare în piaţa mondială, este o nouă piedică, o nouă greutate de învins pentru toate celelalte rămase în urmă, în „cîmpul de producţiune primitivă", cum spune K. Marx.

Şi avem înaintea noastră ţări, a căror desvoltare industrială e abia la începutul ei, ca Spania, Italia, Austro-Ungaria, Rusia,—ţări de o cultură mai înaintată şi de o putere materială mai însemnată, care le dă putinţa, mai mult sau mai puţin, de a lupta şi de a-şi asigura, în o măsură oare-care, «zone de influenţă» şi «protectorate».

Romînia nu le poate opune decît doar bunele ei intenţii de a se «industrializa».

Dacă în aceste condiţii, chiar pentru Rusia se poate discuta posibilitatea de industrializare, cu toată puterea ei militară, cu imensa ei populaţiune de «opt zeci de limbi», cu întinderea ei nemărginită, cu condiţiuni atît de deosebite de climă, relief, caracter al solului, etc; (şi o contestă chiar economişti de frunte ai Rusiei,—să citez numai pe Nicolas-on, a cărui carte fundamentală e tradusă şi în limbile franceză şi germană,—o contestă cu argumente foarte serioase, pe baza datelor statistice suggestive)—dacă chiar pentru Rusia, zic, se poate discuta aceasta,—numai interesul, ignoranţa, sau o idee fixă de maniac, poate explica visul industrializării Romîniei....

*) *K. Marx*,—„Kapital", vol. I, p. 416—417.

**) *K. Marx et Fr. Engels*,—„Manifeste" etc. p. 20.

* * *

Pentru un om ce nu și-a perdut simțul realității, ași fi putut inlocui toată argumentația de până acum cu o simplă indicație: *nicăeri* in lume și *nici o dată* industria mare nu s'a desvoltat fără piață externă.

E vădit, atunci, că doar pronia cerească ar fi putut face o excepție anume pentru Romînia.

Iar încît privește posibilitatea de a cuceri ori cum piața externă, ajung o privire asupra hărții geografice și cunoștințele de istorie din liceu.

Dar proba cea mai hotărîtoare pentru ori-ce om neorbit de patimă sau interes, sînt rezultatele obținute in trei-zeci de ani de politică protecționistă și de regim excepțional de «incurajări» de tot felul ale industriei de către stat.

Până unde poate ajunge acest sistem am arătat altă dată in cameră. *)

Defunctul G. Palade, pe atunci ministru de finanțe, arătase în expunerea de motive a unui proect de lege, că avantajele acordate fabricelor de zahar se urcă la o sumă care, după ce acopere costul materiilor prime întrebuințate de ele, mai lasă un surplus de 22 °/₀ asupra capitalului lor de instalațiune!

E destul de frumos.

Am dovedit însă imediat, pe baza datelor oficiale, că situațiunea este și mai extraordinară. Dacă socotim toate avantajele ce le au fabricile de zahar, obținem următorul rezultat:

Statul dă fabricelor de zahar materia primă *gratuit*.

Statul mai plătește *tot salarul* pentru muncitorii întrebuințați in aceste fabrici.

Și, pe deasupra, *le mai dă fabricanților anual 20°/₀ asupra capitalului lor de instalațiune!*

Și cu toate acestea, fabricele acestea, ca să poată trăi, sînt silite să închee un «cartel», cu toate că noi plătim peste un franc kilogramul de zahar, pe cind Bulgarilor le vindem același zahar cu mai puțin de 50 bani!...

*) Discuția la Mesaj, ședința din 2 Decembre 1901. Am dat atunci datele detaliate relative la rezultatele protecționismului nostru. Repet însă încă odată, cum de altfel am și spus atunci in Cameră, că n'am in vedere industria extractivă, petrolul, etc., bazată pe o situațiune excepțională și care poate avea un viitor in țară. Insă din punctul de vedere ce ne interesează aici, — crearea unui proletariat industrial ca factor politic și economic, această industrie poate avea puțină însemnătate: sintem acum a treia țară in lume, ca producțiune de petrol, totuși in această industrie sînt ocupați numai 5—6000 de lucrători propriu ziși! De asemenea nu am in vedere așa numita „industrie" forestieră, bazată pe exploatațiunea unei bogății naturale, care de altfel la noi se rezumă in devastarea vandalică a acestei bogății. Nu pot vorbi aici de rezultatele economice ale unei astfel de „mari industrii" cari sînt, dealtminteri, „grandioase", dar cari prezintă fenomene de altă natură decît cele ce ne interesează aici.

Mi se pare, că «incurajarea» industriei mari nu poate fi dusă mai departe.

Și cari sînt rezultatele obținute în treizeci de ani de astfel de sacrificii?

Statisticianii noștri, din «patriotism», spre a dovedi că Romînia înflorește și in privința industrială, ne arată cu mîndrie cifra din «ancheta industrială» a Ministeriului de domenii, după care valoarea produsului anual al «marii industrii» se urcă la 229.795.801 lei. *)

Și e picant, că autorul anonim al broșurii jubilare editate de «Romînia muncitoare», tot dintr'un patriotism *sui generis*, pentru a arăta progresele industrialismului, ne citează această cifră! **)

Dar această «valoare» se reduce la prețul produselor *definitive* in piața noastră.

Cu această metodă se poate ajunge, de pildă, la următorul scandal fără nume.

În prețul tutunului produs de fabricile noastre intră pe trei pătrimi și *impozitul* impus prin monopol consumatorilor, din cari 80 °/₀ sînt țărani.

Nu e o ironie feroce, de a considera ca *valoare produsă de fabricile de tutun* tocmai *valoarea sustrasă* prin mecanismul financiar din punga țăranului, din produsul micii lui agriculturi «sălbatice»?!...

Dar «valoarea produsă» de fabricile de zahar in prețul mai mult decît dublu pe care îl plătim, față de Bulgari, nu este de aceiași natură? Ca și toată «valoarea» ce reprezintă numai diferența de preț mulțumită «incurajărilor» și întregului sistem de protecțiunea industriei naționale?

Dacă vom socoti numai 30°/₀ din prețul mărfurilor produse de «marea» noastră industrie, ca rezultat al protecționismului vamal, al «avantajelor» de tot felul acordate de stat, cred că n'am exagerat,—dimpotrivă.

Dar aceasta ar însemna, că din «valoarea» integrală de mai sus trebue să scădem 68,938,740 lei!...

Această valoare *nu* e produsă in industrie, ci e *sustrasă* dela contribuabili prin monopol, „protecțiune" și „avantaje".

Mai mult. Trebue să scădem toate întrebuințările multiple ale *aceleiași valori*.

Să vă închipuiți că într'o localitate se produc, să spunem, piei crude in valoare de 1000 lei.

Aceleași piei, după ce trec prin tăbăcărie, costă să presupunem--1500 lei.

*) „Anuarul statistic" din 1904, p. 237. Toate datele ulterioare relative la industria noastră sînt luate din acest Anuar, p. 225—238.

**) *„40 ani de sărăcie, de robie și rușine"*, p. 5. După ce acest capitol fusese scris (Iulie a. c.), constat acelaș fel de „patriotism" in „Viitorul social" No. 1, p. 13.

Aceleași piei transformate în ghete ajung la un preț de 2500 lei.

Ce ați zice de o statistică care, pentru a arăta «valoarea» produsă în această localitate, ar face următoarea socoteală:

Piei crude . . . 1000 lei
Piei tăbăcite . . 1500 „
Ghete . . . . . . 2500 „
Total . 5000 !

Dar în acest total valoarea de o mie lei a pieilor crude figurează de *trei ori* (și prin urmare de două ori, 2000 lei, trebue scăzută) și valoarea, *adaosă* în tăbăcărie, de 500 lei figurează de *două ori* (iarăși odată trebue scăzută),—va că zică valoarea *reală* produsă în acea localitate ar fi numai de 2500 lei, adică numai o jumătate din „Totalul" socotit de statisticianul nostru.

Acest exemplu schematic vă arată că, acelaș produs suferind un șir de operații industriale consecutive, adesea foarte numeroase, dacă nu vom ținea seamă de aceasta, putem ajunge la rezultate feerice cu o valoare de nimic.

Dar în valoarea «produsă» în țesătoriile noastre de bumbac, este cuprinsă și valoarea firelor de bumbac aduse din străinătate, pe cari nu ele l'au produs. De asemenea și fabricile noastre de postav nu au produs lina luată din agricultura noastră, etc.

Nu am la dispoziție datele necesare că să pot urmări toate întrebuințările multiple ale aceleia-și valori în produsul integral al industriei noastre.

Dar *să luăm de bună* valoarea arătată în ancheta ministerului a *materiilor prime* întrebuințate în marea industrie,—ea este 120.927.709 lei. Și această sumă trebue scăzută, prin urmare, din „valoarea" ce a încîntat pe autorul broșurii „Romîniei muncitoare", ca ne fiind produsă în această industrie.

Mai departe.

In această „valoare", este întrupată și amortizarea capitalului de instalațiune care reprezintă uzajul mașinilor, clădirilor etc.,—tot valori, cari n'au fost create în această industrie, ci aduse din străinătate, etc.; tot în ea este cuprins și costul combustibilului, pe care de asemenea nu ea l'a produs, etc.

Toate acestea reprezintă acea parte a „capitalului constant", care, după cum spune K. Marx, reprezintă o valoare *preexistentă* ce *se transportă* asupra produsului industrial, fără să fi fost în realitate *creată* în producțiunea curentă.

La cît se urcă «conceele» din urmă?

Capitalul de instalațiune (clădiri, mașini, etc.) al celor 625 întreprinderi „mari", despre cari este vorba aici, se urcă, tot după ancheta oficială, la 247.338.890 lei. Dacă vom socoti amortizarea obicinuită de 10 %, — aceasta reprezintă o sumă de 24.733.889 lei, ce de asemenea trebue scăzută din «valoarea *produsă*».

Mai adăogați spre scădere încă costul combustibilului, arătat în statistica oficială în suma de 9.137.230 lei.

Și acum putem face o socoteală foarte simplă:

229.795.801 lei «valoarea produsă».
68.938.740 lei—Diferența de preț datorită numai monopolului, «protecțiunii» și «încurajărilor».
120.927.709 lei—Materii prime.
9.137.230 „ —Combustibil.
24.733.889 „ —Amortizarea capitalului, «transportată» asupra produsului.
223.737.568 lei—Total spre scădere.
6.058.233 lei—Produsul real.

Adică lei șase milioane rotunde rămîne din grandioasa cifră, de aproape 250 milioane. Și încă! Dacă am putea face socoteală complectă, poate am ajunge la zero, sau chiar la deficit, tot pe socoteala celor 69 milioane sustrase dela contribuabili.

Pentrucă, notați bine, aici nu e vorba de însemnătatea relativă a industriei față de agricultură. Puteți dubla, tripla, chiar înzeci suma aceasta,—ea tot va părea microscopică față de aproape miliardul produs în agricultură. *)

Dar am voit numai să arăt caracterul unei ast-fel de industrii anemice, ca manipulațiune savantă de a scoate din punga contribuabilului, din produsul agriculturii țărănești, suma de 69 milioane, cel puțin, care să ne fie prezintată apoi ca o „valoare produsă" în această industrie!...

In unele industrii, această operațiune apare chiar într'o goliciune edemică. Avem «industrii», cari se mărginesc de a găuri nasturii sau, abia răsucind cîteva fire de bumbac aduse din străinătate, de a le transforma ast-fel în „fitiluri",—și iată o «fabrică de nasturi» și alta de «fitiluri»!

Vezi bine, nasturul negăurit este o «materie primă» scutită de vamă, iar după ce l'ai găurit înseamnă că *ai produs valoarea* nasturului de sidef sau de fildeș, și pe lîngă că ai încasat echivalentul vămii pentru fildeș și sidef, precum și al vămii pentru nasturii fabricați, te mai folosești de tariful de transport redus pănă la ridicol și pentru „materia primă" dela graniță, și pentru „valoarea produsă" până la locul de desfacere, plus scutirea de impozite, etc... și ești și «mare fabricant»!...

Dar nici caracterul acesta parazitar al «marii» noastre industrii nu ne interesează atîta aici.

Cu oare-care ingeniozitate se pot găsi argumente, că e bine să avem măcar o industrie de acestea.

Fie!.. Dar atîta!

Cu o asemenea industrie, după trei-zeci de ani de sforțări și sacrificii nespuse, nu putem avea pretențiunea de a cuceri

*) G. L. Colescu.—„Progresele economice", etc., p. 54.

piaţa mondială prin *superioritate economică* şi, deci, nu putem avea nici nădejde în industrializarea ţării şi în naşterea unui proletariat industrial, care să poată avea rolul revoluţionar al proletariatului european.*)

Aceasta, cred, nici un om cu judecată nu o va mai putea tăgădui.

* * *

Aşa dar, şi din deducţiunile teoretice confirmate de însă-şi critica capitalismului făcută de K. Marx, şi din experienţa jalnică a protecţionismului nostru industrial, ajungem la concluziunea că Romînia *nu poate urma* desvoltarea industrială a Europei apusene.

Prin urmare evoluţia socială a Romîniei, fatal, va avea cu totul alt caracter decît în Apus, nu numai fiindcă evoluţia agrară, după K. Kautsky, urmează alte norme, dar fiindcă, după K. Marx, ţările ce sînt forţate să rămînă în «cîmpul de producţiune primitivă», vădit nu pot trece la formele sociale superioare prin industrialism.

In asemenea împrejurări, un partid social-democratic, întemeiat pe un proletariat extrem de slab numericeşte, întreţinut de o industrie factice şi slăbănoagă (complectat chiar prin proletarii falşificaţi dintre meseriaşi),—ce rol poate avea, ca *partid politic*, şi, mai ales, ce *scop practic*,—fiind-că un partid politic nu se înfiinţează doar decît în vederea unei activităţi pozitive?

Ni se spune, că ori-cum ar fi proletariatul nostru, partidul social-democratic din Romînia trebue să stea «la straja idealului» până ce proletariatul european va transforma acolo ordinea socială, etc... Să aşteptăm dar până ce ne va veni.... «desiegarea» din Apus!...

Lăsăm de o cam dată la o parte întrebarea, dacă aceasta e o justificare îndestulătoare pentru abţinerea de la luptă şi munca pozitivă, în condiţiunile concrete ce ne impune realitatea vieţii noastre sociale.

Dar să vedem cîtă vreme avem şanse să aşteptăm, în „turnul de fildeş" al socialdemocratismului purist, ziua dezlegării.

Şi după norma, ce mi-am impus aici, voiu recurge iară-şi întâiu la înşi-şi teoreticianii social-democraţi.

---

*) In momentul de faţă, de fapt, în exportul nostru integral de vre-o 350—400 milioane pe an, în mijlociu, industria noastră e reprezentată foarte jalnic. S'ar părea că pentru o ţară agricolă cel mai simplu lucru, de pildă, ar fi să exporteze, în loc de cereale brute, *făina!* Totuşi nu exportăm făină decît în valoare de vr'o 5—6 milioane! Iar exportul fabricaţiunilor celorlalte industrii (bine înţeles, iarăşi fără industria *extractivă* şi *forestieră*, pentru motivele semnalate) nu se urcă *nici la un milion*,—şi acesta se datoreşte în mare parte numai aşa numitului comerţ *de frontarie*, sau numai de tranzit, şi are de obiect tot fabricaţiunile străine (de pildă, în exportul nostru figurează pentru cîte-va zeci de mii de lei şi cărţi tipărite în *limbi străine*. Doar nu le „producem" şi pe acestea!) Repet: aceasta după trei-zeci de ani de protecţionism extrem.

In primul capitol al acestui studiu am arătat, că în vremurile „Manifestului comunist" (1847), K. Marx şi Fr. Engels aveau credinţa în apropiatul triumf al proletariatului. Şi în urmă mai ales Fr. Engels vestea din cînd în cînd această biruinţă „peste 8—10 ani".

Această credinţă izvorea în parte din unele generalizări, poate, juste pentru epoca lor, dar pe cari faptele ulterioare le-au dovedit pripite, iar în parte din faptul, că pe atunci încă nu se manifestase un fenomen economic de cea mai mare însemnătate pe care autorii doctrinei social-democratice, prin urmare, nici nu l'au putut prevedea.

După concepţia lui K. Marx, transformarea socială trebue să rezulte, mai ales, sub presiunea *necesităţii materiale;* proletariatul organizat într'un partid politic avea mai mult sarcina de a ajuta acest proces necesar, şi chiar numai de a-i *utiliza*, de a-i *exploata* rezultatele fatale.

Aşa, de pildă, în prefaţa la traducerea germană a uneia din primele lucrări ale lui K. Marx, «Misère de la philosophie», Fr. Engels afirmă, că revendicările sociale ale lui K. Marx nu sînt întemeiate pe *motive de dreptate* sau de moralitate superioară, ci decurg pur şi simplu din catastrofa fatală ce aşteaptă societatea capitalistă:

„Conform cu legile gospodăriei burgheze,—scrie el,—cea mai „mare parte a produsului creat de lucrători nu le aparţine. Da-„că se zice că aceasta nu e drept, că nu trebue să fie aceasta, „—apoi economiei nici nu-i pasă de toate acestea. Noi exprimăm „*numai*, că acest fapt economic se află în contrazicere cu simţi-„mîntul nostru moral. Marx îşi întemeiază însă revendicările sa-„le sociale nu pe aceasta, ci pe *ruina necesară* a organizaţiunii „capitaliste, care se săvîrşeşte, cu o putere tot mai crescîndă, „chiar sub ochii noştri"... *)

Această necesitate materială se naşte mai întâiu din crize economice periodice, fatale şi din ce în ce mai violente, până ce ele, în sfîrşit, nu distrug însă-şi societatea burgheză!

Ast-fel cetim „Manifestul Comunist":

„Societatea burgheză modernă, care a pus în mişcare mij-„loace de producţiune şi de schimb atît de puternice, se asea-„mănă cu un vrăjitor ce nu mai poate domina puterile infernale „pe cari le a evocat. De trei zeci de ani, cel puţin, istoria in-„dustriei şi a comerţului nu este decît istoria revoltei forţelor „productive împotriva raporturilor de proprietate, cari formează „condiţiunile de existenţă însăşi a Burgheziei şi a domniei sa-„le... Crizele comerciale, prin întoarcerea lor periodică, *pun tot „mai mult în joc chiar existenţa societăţii burgheze.* Fie-care cri-„ză distruge regulat nu numai o mulţime de producte create, „dar încă şi o mare parte din forţele productive însă-şi... Socie-

---

*) In *K. Marx*.—„Das Elend der Philosophie" (ed. 2-a din 1892.)—prefaţă de Fr. Engels.

„tatea se găsește de odată aruncată într'o stare de barbarie mo„mentană; par'că o foamete, un răsboiu de exterminațiune îi „taie toate mijloacele de subsistență; industria și comerțul par „a fi nimicite .. (Prin mijloacele cu cari se încearcă să remedieze „răul) burghezia prepară crize *și mai generale și mai formida„bile* și micșurează mijloacele de a le preveni".... *)

In „Capital" K. Marx cercetează pe larg condițiunile de manifestare a crizelor și stabilește „ciclul decenal", în care ele se reînoesc.

„Precum corpurile cerești, fiind puse o dată într'o anumită „mișcare o repetă, invariabil tot așa și producțiunea socială, „odată ce este aruncată în această mișcare de intermitentă „extensiune și contracțiune, de asemenea o repetă mereu".... Până acum periodul acestor cicluri e de 10—11 ani, însă nu avem nici un temeiu de a socoti acest termen constant. Dimpotrivă, pe „baza legilor producțiunii capitaliste, trebue să pre„supunem că el se schimbă și că *durata ciclurilor se va tot „scurta treptat*"...**)

Dar faptele n'au justificat aceste preziceri, — crizele devin tot mai slabe, mai rare și mai puțin generale.

In 1894, publicînd vol. III din „Capital", Fr. Engels e silit să observe într'o notă, față de teoria „ciclului", — că „după ul„tima criză generală s'a produs o schimbare. Forma acută a „procesului periodic cu ciclul lui decenal pare a ceda locul unuia „mai cronic, mai lung, care în diferite țări industriale se trans„formă într'o îmbunătățire slabă a afacerilor, intermitentă, re„lativ scurtă, și înlocuită printr'o stare de apăsare nehotărîtă, „relativ mai lungă. Se poate că se prelungește numai ciclul"...***).

S'a dus „barbaria momentană" catastrofală, cu „distrugerea de forțe productive", etc?...

E adevărat, că Fr. Engels prezice o catastrofă mai groaznică. Au trecut încă vr'o cinci ani. Nimic. Kautsky prezice și el o criză peste vr'o 2—3 ani. Au trecut zece. Nimic.

Iată că Ed. Bernstein începe să se îndoiască cu totul de inevitabilitatea crizelor *generale*....

Nu ne interesează aici cum a reușit burghezia să supravegheze mai din scurt și să diriguiască forțele „deslănțuite" de ea. Ne-ar lua prea mult loc analiza cauzelor. Voiu menționa numai că acum se formează mari sindicate industriale *anume pentru a preveni crizele*,—și nu numai între industriașii *aceleiași* țări, ci, de pildă, în 1905, in Londra s'a adunat „Federația *internațională* a industriei textile" pentru a preveni criza de bumbac.

Cînd a apărut „Manifestul comunist" (1847), și chiar cînd K. Marx scria „Capitalul" (pe la 1865) el avea dreptul să vorbească despre crize *generale* și *periodice*. Cum arată Fr. Engels în nota de mai sus, ele la început, „în copilăria comerțului in-

*) *K. Marx et Fr. Engels.*--„Manifeste" etc., p. 22—23.
**) *K. Marx.*—„Kapital", vol. I, p. 598.
***) In „Kapital", vol. III, 1, p. 27.

ternațional", reveneau la fie-care cinci ani, apoi la fie-care zece ani,—iar acum iată ce constată chiar K. Kautsky:

„Noi am avut mari crize industriale în 1815, 1825, 1836, „1847, 1857.... *De atunci legea empirică și aproximativă a ci„clului decenal este în defect.* Marea criză generala revine în „1873 (adică deja numai peste **16** ani) și i-a urmat o depresiune „de o durată neobicinuită". Iar de atunci, în 34 ani, crize *generale* n'au mai fost, deși au avut loc două trei crize *parțiale* și tot mai neînsemnate, pentru o singură țară, și într'o ramură sau alta de industrie. *)

Și *ortodoxisimul* K. Kautsky, polemizînd cu Ed. Bernstein, e silit să facă concesiuni semnificative:

„In comparație cu teoria concentrării capitalului și a accen„tuării contrastelor sociale, teoria crizelor economice periodice „*este de o natură secundară*.... Rezultatul final al evoluțiunii nu „s'ar schimba, *chiar dacă crizele periodice n'ar fi numai „decît în relațiune intimă cu modul capitalist de producțiune*".... **)

Și mai departe:

„Supraproducțiunea cronică poate va fi un proces foarte „tardiv (în ediția germană: Kann ein langsam sich hinschleppen„der sein). Noi nu știm nici cînd nici cum ea va veni. Sînt gata „chiar să concedez, că *ne putem îndoi de realizarea ei*, cu atît „mai lesne, cu cît ne închipuim mai rapid *mersul mișcării so„ciale*... Am văzut că concepția materialistă, alături de *necesi„tatea* economică, admite și alți factori ai evoluțiunii sociale,— „factori ce se explică prin condițiunile economice, dar cari *sînt „totuși de natură morală și spirituală* (!?...), și pe cari noi îi „grupăm sub formula «luptei de clasă».... Insă Bernstein nu se „ocupă tocmai de toate aceste puncte, ci se mărginește a com„bate *fantazia absolut fără nici o importanță a crizei uni„versale*" !....***)

Ziua deslegării se arată într'o perspectivă mai îndepărtată și nedeslușită....

Dar să vedem și teoria „concentrațiunii capitalului", mai importantă, după K. Kautsky, și care e a doua generalizare, ce îndreptăția altă dată pe K. Marx și Fr. Engels să se aștepte la o grabnică și necesară transformare socială.

Intr'un celebru pasagiu al „Capitalului", scrie K. Marx despre „exproprierea" capitaliștilor mici de către cei mari:

„Această expropriare se săvîrșește prin jocul legilor ima„nente ale producțiunii capitaliste însă-și, prin centralizarea ca„pitalurilor. *Un capitalist distruge pe mulți alții* (Je ein Kapita„list schlägt viele todt). Mînă în mînă cu această centralizare sau „*exproprierea multor capitaliști prin puțini*... Odată *cu numărul „mereu tot mai scăzut al magnaților capitalului* (mit der be-

*) *K. Kautsky*,—„Le Marxisme" etc., p. 256—257.
**) ibid., p. 255.
***) ibid., p. 272 și 273.

„*ständig abnehmenden Zahl* der Kapitalmagnaten), cari *uzurpea-* „*ză şi monopolizează* toate avantajele acestui proces de trans- „formare, creşte masa de *mizerie, apăsare, robire, înjosire, ex-* „*ploatație*, dar şi revolta clasei muncitorilor, care tot se înmul- „țeşte şi se dresează, se uneşte şi se organizează prin mecanis- „mul însu-şi al procesului capitalist de producţiune. Monopolul „capitalului ajunge să fie o piedică pentru acel fel de producţiu- „ne, care a înflorit cu el şi sub regimul lui. Centralizarea mijloace- „lor de producţiune şi socializarea muncii ajung la un punct, în ca- „re *ele nu mai sînt compatibile cu învălitoarea lor capitalistă*. „Ea crapă. Bate ceasul proprietăţii private capitaliste. Expropria- „torii sînt expropriaţi"... *).

Acestei descrieri a rezultatelor procesului de concentrare corespund în «Manifestul comunist» rîndurile următoare:

«Lucrătorul modern, în loc de a se ridica cu progresul in- «dustriei, se coboară tot mai jos, *mai jos chiar decît nivelul con-* «*dițiunilor propriei sale clase*. Lucrătorul cade în *pauperism*, şi «*pauperismul creşte încă mai repede decît populaţiunea şi bogă-* «*ţia*. Este deci vădit, că *Burghezia este incapabilă de a îndeplini* «*rolul de clasă dominantă* şi de a impune societăţii, ca o lege «supremă, condiţiunile de existenţă a clasei sale... Societatea *nu* «*mai poate trăi* sub dominaţiunea ei, ceea ce însamnă, că exis- «tenţa ei *nu mai este compatibilă cu existenţa societăţii*»... **).

Cetitorii îşi vor aduce aminte şi de acea afirmare a lui K. Marx, reprodusă la începutul acestui capitol spre a ilustra teoria supraproducţiunii şi a suprapopulaţiunii relative, după care— «acumularea bogăţiilor la un pol corespunde la celalt pol *acu-* «*mulării mizeriei, robiei, ignoranţii, brutalităţii şi a degrada-* «*rii morale*»

Inţelesul tuturor acestor teze e sigur: evoluţia economică aduce necesar acumularea avuţiilor, în vîrful piramidei sociale, *în mîni tot mai puţine*, iar la baza ei—creşterea mizeriei, a *pauperismului*; aceasta duce la o catastrofă inevitabilă.

W. Liebknecht, care după moartea lui F. Lasalle, timp de treizeci de ani, a condus acţiunea politică a proletariatului în Germania, care era, cum se zice la noi, «şeful» partidului social-democrat german (Marx şi Engels nu intră în cadrele luptei politice dintr'o singură ţară), şi a cărui ortodoxie nu poate fi pusă la îndoială (profesorul Sombart îl caracterizează chiar ca „emisar al lui Marx pentru Germania"), formulează ast-fel *rezultatul final*, idealul acestei evoluţiuni:

„*Ca rezultat final* al proprietăţii private asupra pămîntu- „lui şi a producţiunii capitaliste apare concentrarea proprietăţii, „a bogăţiilor şi puterii *într'o singură mînă. Unicul landlord*, pro- „prietarul *tuturor pămînturilor* şi stăpîn al *tuturor fabricilor*, „care *a monopolizat toată agricultura şi toată industria*, care „tocmeşte ca *salariaţi pe toţi ceilalţi cetăţeni* şi care stabileşte ar- „bitrar preţurile tuturor mijloacelor de existenţă şi ale altor pro- „duse,—un singur păstor şi o singură turmă, care scoate cu bi- „ciul la muncă pe toţi robii săi din oraşe şi dela ţară; într'un „cuvînt, o aşa atîrnare politică şi economică, în comparaţie cu „care chiar situaţiunea vechilor Egiptieni sub faraoni ar părea „ca arhi-democratică,—iată apogeul, iată *scopul final şi idealul* „*culturii capitaliste moderne*"...*).

E vădit, că în adevăr înainte de a ajunge la acest apogeu «învălitoarea capitalistă» a societăţii ar fi trebuit să crăpe dela sine!

Şi cu cît avuţia se va concentra *în mîni mai puţine*, pe de o parte, şi cu cît mai mare va fi numărul celor «căzuţi în mizerie şi degradare morală», şi cu cît mai despuiaţi ei vor fi de toate bunurile vieţii, pe de altă parte,—cu atît moartea societăţii burgheze apare mai firească şi mai necesară, ca rezultat fatal al evoluţiunii economice, şi în acela şi timp cu atît mai inevitabilă e revolta mulţimii strivite, dela baza edificiului social.

Dar faptele au desminţit şi această caracteristică a evoluţiunii economice.

Pentru agricultură,—o ramură de activitate, care cuprinde o *majoritate covîrşitoare a omenirii*. (După Mulhall numai în Europa ar fi fost pe la 1890 peste 80 milioane de «ţărani»,—iar ţinînd seama numai de Rusia, ei trebue să fie astă-zi cu mult mai numeroşi),—cum aţi văzut însă-şi teoreticianii socialdemocratismului au recunoscut, că *evoluţia ei urmează alte norme*. Aşa că «unicul landlord» al lui Liebknecht, chiar numai din *acest* punct de vedere, dispare definitiv în lumea himerelor.

Dar şi pentru industrie se dovedeşte că, deşi nu se poate tăgădui procesul de *centralizare a producţiunii*, precum nici faptul că partea ce revine proletarului din produsul muncei sale e *relativ* tot mai mică faţă de produsul integral,—dar odată cu acestea (în parte mulţumită asociaţiilor, societăţilor acţionare) *nu* se produce şi *concentrarea avuţiilor*, numărul capitaliştilor *se înmulţeşte*, iar pe alocurea chiar numărul proletarilor începe relativ să scadă; şi în acelaşi timp, peste tot, starea acestora *se îmbunătăţeşte*.

Şi aceasta nu o mai afirmă numai «ideologii burgheji» sau vr'un răzvrătit împotriva ortodoxiei ca Ed. Bernstein, care afirmă că numărul celor avuţi creşte nu numai absolut, ci *şi* relativ!

Aceştia ar putea fi bănuiţi. Deci, spre a înlătura ori-ce bănuială, şi spre a nu mări încă proporţiile acestui capitol, ce a întrecut ori-ce măsură, prin coloane de cifre, mă voiu referi numai la mărturii ce sînt la adăpostul ori-cărei învinuiri de «optimism burghezesc».

Din cele două fenomene paralele, în cari se descompune procesul descris,—concentrarea avuţiilor şi creşterea mizeriei proletariatului,—încep cu aceasta din urmă.

*) *K. Marx*,—„Kapital", vol I, p. 728.
**) *K. Marx et Fr. Engels*,—„Manifeste" etc., p. 31.

*) *W. Liebknecht*,—„Zur Grund und Bodenfrage", p. 175.

Incă in 1885 Fr. Engels scrie despre muncitorimea engleză (groaznicei mizerii a acestora fusese altă dată consacrate nu numai paginile cele mai impresionante din «Capital», dar și o lucrare specială a lui Engels din 1848):

„Un progres durabil (el datează dela 1848) nu se poate „constata decit în două fracțiuni priveligiate ale clasei munci„toare. Prima cuprinde pe *lucrătorii de fabrică* (Dar aceștia for„mează adevăratul proletariat *industrial!*). Determinarea legală „a zilei de lucru raționale, cel puțin relativ, a permis *o imbună„tățire a condițiunii lor fizice* și le a dat *o superioritate morală*, „pe care a întărit-o încă concentrația lor locală. Situațiunea lor „este *necontestabil superioară celei dinainte de 1848*.

„Al doilea grup il formează marile *Trades-Unions* (Dar a„cestea cuprind o pătrime din toată muncitorimea engleză). Or„ganizațiile acestea au loc în acele industrii în cari nu se poate „utiliza decît munca oamenilor adulți. Concurența femeilor, a co„piilor, a mașinii n'a putut încă sdrobi forțele lor organizate.....

„Situațiunea acestora, *de sigur, s'a imbunătățit considerabil* „de la 1848. Proba cea mai bună este, că de mai bine de 15 ani „nu numai șefii lor sint mulțumiți de ei, *dar și ei sint mulțu„miți de șefii lor*. Ei formează o *aristocrație* în clasa muncito„riilor; ei au reușit să-și creeze o situațiune destul de conforta„bilă, *și această situațiune ei o primesc ca definitivă....*

„Dar pentru marea masă de lucrători, mizeria lor, puțina „lor siguranță, sint tot atît de mari, *dacă nu* și mai mari ca „înainte"....*)

Las la aprecierea cetitorilor, dacă această sciziune a clasei muncitorilor în două, constatată de Engels,—și, mai ales, cînd o parte foarte numeroasă a lucrătorilor (toți lucrătorii de fabrică și toți cei sindicați în „Trades-Unions") formează o *aristocrație* mulțumită de patroni și de situațiunea lor, pe care o consideră ca *definitivă*, este de natură de a grăbi „crăparea învălitoarei capitaliste", de a apropia triumful socialismului,—și mai ales, cînd ceilalți lucrători sint și în afară de fabrică și *neorganizați!*... (Și, mai ales, dacă o organizare in sindicat ajunge ca și ei să fie „mulțumiți". De altfel, după 1885, cînd a scris aceste rînduri Fr. Engels, John Burns, actualul ministru în cabinetul Campbel-Bannerman, a și reușit să organizeze în „noile" *Trades-Unions* clasele cele mai degradate ale muncitorimii din Londra; și spiritul ce le însuflețește se caracterizează în deajuns prin prezența *alesului lor* în minister).

Și în prefața din 1892 la „Situația muncitorilor", Fr. Engels subliniază anume, că această schimbare se datorește *„desvoltării insăși a producțiunii capitaliste"!*....

In Anglia!....

Dar iată că și inflexibilul Kautsky se *mlădiază* și el în polemica cu Bernstein:

*) *Fr. Engels*,—„Lage der arbeitenden Klassen in England", în prefața la ediția din 1892, reprodus din „Neue Zeit", 1885, Iunie, No. 6.

„Se poate,—spune el,—ca unele fracțiuni ale clasei munci„toare, deosebit favorizate de soartă, să ajungă a scăpa de mi„zerie și să se ridice la condițiuni de viață, cari să poată sus„ținea *comparațiunea cu condițiunile vieții burgheze....* Teoria „marxistă nu implică ca o parte din bogăția crescîndă *să nu* „*cadă și asupra claselor lucrătoare*. Desigur, producțiunea capi„talistă are întotdeauna tendința de a înjosi proletariatul, ca și „întreaga masă a poporului și ea crează ast-fel continuu o nouă „mizerie, dar ea crează de asemenea și forțele cari *tind a li„mita această mizerie. Nu mizeria fizică*, ci mizeria socială crește „mereu (vă rog să aveți în minte afirmările lui Marx de mai „sus despre mizerie, abrutizare, robie, degradare morală, paupe„rism!),—adică opoziția între trebuințele, ce rezultă din nive„lul civilizațiunii, și mijloacele de cari dispune lucrătorul pen„tru a le satisface; într'un cuvînt, *cantitatea* produselor ce revin „fie-cărui lucrător *poate să crească*, dar *partea* ce-i revine din „produsele create de el (adică, partea *relativă*, față de totalitatea „produsului) scade"....*)

Dar față de Anglia numai „mlădiare" nu ajunge, acolo chiar numărul *relativ* al proletarilor față de numărul celor *avuți* scade, proletarul se *burghezește!*

Și Kautsky e *nevoit* să conchidă:

«Admițind că cifrele relative la Anglia dovedesc o înmulțire «a numărului celor avuți, aceasta n'ar fi încă o dovadă, că a«ceasta e legea generală a felului producțiunii capitaliste, pen«trucă se pare că *Anglia încetează de a reprezenta tipul indus«trialismului capitalist*». **)

Anglia lui K. Marx, țara clasică a capitalismului, care i-a dat tot materialul pentru legile stabilite în «Capital»!!..

Vom vedea îndată ce înseamnă aceasta.

Dar în ce privește înmulțirea numărului de capitaliști,—nici o tergiversare nu mai este cu putință. Rămîne, față de afirmările categorice citate de noi mai sus despre „numărul tot mai restrins al magnaților capitalului", cari omoară pe ceilalți capitaliști, etc., de a le reduce, ca și crizele periodice, la o „importanță secundară", sau chiar, cum spune Ed. Bernstein, a le înțelege «în sensul Pickwickian al cuvîntului».

„Dar Marx și Engels,—cetim în Kautsky,—n'au negat, că „numărul capitaliștilor se înmulțește. (Bun!) Această înmulțire „este mai curînd o consecință naturală a extensiunii felului ca„pitalist de producțiune... Se poate deduce, că înmulțirea capi„taliștilor nu se produce pe socoteala proletarilor, ci pe socoteala „altor pături populare, adică a *micilor burgheji și a țăranilor*. „(Cum? Va să zică, procesul economic nu-i mai aruncă pe aceș„tia în rîndurile proletarilor, ci-i ridică în Olimpul «magnaților ca„pitalului»?).... Teoria lui Marx înseamnă, *simplu*, că salariatul

*) ibid., p. 240—242, passim.

**) ibid., p. 177.

„și marea burghezie cresc, numericește, mai repede, iar păturile „intermediare relativ se micșurează"....*)

Repet: «păturile intermediare» *se distrug* ridicîndu-se până la marea burghezie, iar numărul «magnaților capitalului» mereu *scade*... înmulțindu-se. Simplu!

Dar în Anglia, am văzut, numărul celor avuți crește și absolut *și* relativ, față de totalitatea populațiunii?

Și mai simplu:

„Dacă se constată în Anglia,—răspunde K. Kautsky,—o cres„tere mai rapidă a celor avuți, față de populațiunea totală, a„ceasta n'ar fi dovadă, că legile marxiste a felului capitalist de „producțiune sînt false, dar numai că *sporesc piedicile pentru „biruința socialismului în Anglia*"....**)

A! Va să zică, procesul economic nu numai nu duce fatal la triumful socialismului, dar «legile marxiste» ale desvoltării industriale sînt compatibile cu «*sporirea piedicilor* pentru biruința socialismului»? Dar ce ne garantează, atunci, că aceste piedici nu vor spori și în alte părți?....

Termenul triumfului *necesar* al socialismului fuge spre marginile orizontului.... lărgit de «sporirea piedicilor».

Aici am ajuns la o problemă de o extremă însemnătate, care abia a putut fi întrezărită în vremea cînd K. Marx își scria «Capitalul».

Incă acum șepte ani, în cuvîntarea amintită mai sus, am arătat în cameră, că în țările civilizate ale Apusului s'a format un imens capital comercial și capital de bancă, pe care l'am numit atunci «capital vagabond», întru cît acest capital cutreeră lumea în căutarea unei plasări avantajoase, și întru cît cîmpul lui de operațiune îl constitue mai ales țările înapoiate economicește.

Am arătat atunci, că în Anglia acest capital. *efectiv* plasat în străinătate, ajunsese în 1895 până la cifra fabuloasă de 53 miliarde de franci; că Franța, Germania, Statele-Unite merg cu repejune pe aceiași cale; chiar mica Olandă a plasat atîtea împrumuturi în străinătate, încît—dacă și-ar fi împărțit dobînzile ce încasează între toți cetățenii,—ar fi putut realiza idealul lui «Conu Leonida», al unui stat în care toți cetățenii primesc leafă și nu plătesc dări.

Am arătat de-asemenea că acest capital produce în țările. în cari operează, toate efectele întunecate ale capitalismului, fără compensația binefacerilor datorite lui în Apus, întru cît în țările înapoiate el are de efect numai *capitalizarea veniturilor*, nici de cum a felului de producțiune (pe care e neputincios să-l organizeze acolo). Mulțumită acestui fapt, acolo se nasc toate fenomenele «acumulării primitive», descrise cu atîta putere de K. Marx, dar fără să se nască, din cauza aceasta, *o avuție națio-*

*) ibid., p. 159, 160 și 161 *passim*.
**) ibid., p. 180.

nală,—care a fost o justificare istorică a acestei faze în Apus,—ci «capitalul vagabond» servește ca o imensă pompă, care aspiră avuția ast-fel acumulată peste graniță.

Fenomenele relative la repartizarea avuției în Anglia, despre cari am vorbit mai sus, au servit de prilej lui Kautsky să atingă chestiunea efectului ce produce acest capital plasat în străinătate *asupra evoluției sociale în țara lui de origine*.

„Nu capitalul în general,—spune el cu drept cuvînt,—are „din punctul de vedere marxist forța revoluționară în societatea „modernă, ci numai *capitalul industrial*; acesta din urmă cons„titue forța, care crează condițiunile pentru desvoltarea produc„țiunii socializate și care dă naștere proletariatului, a cărui mi„siune istorică este de a introduce felul socialist de producțiune.

„Dimpotrivă, capitalul comercial și capitalul de bancă nu „constitue forțe revoluționare; ele nu crează un proletariat re„voluționar"...*).

Fenomenele semnalate în Anglia se datoresc faptului, că această țară își transformă acum capitalul său în capital comercial și în cel de bancă, care operează în străinătate; „din fabrica lumii, afirmă Kautsky, ea se transformă în lada ei de fier"...

„Posesiunile ei coloniale se întind din ce în ce mai mult.. „Dar încă mai mult crește numărul întreprinderilor economice „întemeiate în străinătate cu capitalurile engleze, — bănci, case „de comerț, drumuri de fier, fabrici («protejate» acolo ca și fabri„cele noastre de zahar),—ai căror directori și acționari locuesc „în Anglia și acumulează și consumă acolo *plus-valoarea produsă „în afară*. Nu mai puțin crește suma plasată de capitaliștii En„gleji în împrumuturile statelor străine... In 15 ani, între 1882 „și 1897, capitalul plasat în străinătate s'a *îndoit* (astă-zi el în„trece suma de 70 miliarde!)"...**).

Acestui fapt se datorește, că în Anglia — «numărul celor «avuți crește mai repede decît populațiunea luată în total».

Rezultatul asupra evoluțiunii sociale în Anglia?

„Ast-fel, e cu putință,—spune Kautsky,—ca *antagonismul „social să se atenueze*, pentru că *evoluția socială se oprește* în „comparație cu țările mai pronunțat industriale, cum sînt Ger„mania și Statele-Unite... Dar ceea ce e sigur, e că *socialismul „va ieși din fabrică, și nu din lada de fier*"...***).

Din nenorocire tendința, de «a se transforma în ladă de fier» s'a născut tocmai *din evoluția capitalistă*, și Anglia numai a precedat și în această privință pe celelalte țări civilizate, cum le precedase altă dată în desvoltarea industrială; Germania și Statele-Unite încep și ele să creeze un «capital vagabond» imens, —și *în măsura în care aceste țări își vor întinde mai mult cîm-*

*) ibid., p. 180.
**) ibid., p. 178—179, passim.
***) ibid., p. 181.

pul de operațiune in țările înapoiate, în aceiaşi măsură şi acolo «se vor ridica piedicile» evoluției sociale...

Dar să nu anticipăm argumentația noastră.

Aşa dar, pentru Anglia, faptul e recunoscut de ortodoxia social-democratică, că *exploatarea țărilor înapoiate* duce la *intîrziarea* transformării sociale în Anglia însă-şi: mai mult,—acolo proletariatul însu-şi începe a se «burghezi», ajunge mulțumit de sine, de patronii săi, şi de această «cea mai bună din toate lumile posibile», unde sînt atîtea țări barbare, în cari se poate plasa profitabil capitalul,—capital ce, notați, «n'are forță revoluționară».

Supărîndu-se, însă, pe Ed. Bernstein, pentru că acesta argumentează pe baza cifrelor relative la Anglia (pe baza cărora își clădise altă-dată tot edificiul teoretic și Marx însuși!), această „ladă de fier" a lumii, pe care Kautsky chiar o compară cu Monte-Carlo şi cartierul Thiergarten din Berlin, unde e firesc ca să se găsească bogătaşii în mare proporție,—port-drapelul ortodoxiei social-democratice scapă o declarație, asupra căreia sintem datori să ne oprim.

„E clar, afirmă el, că ar fi ridicul de a deduce creşterea nu-„mărului celor avuți, — ca o lege a felului capitalist de produc-„țiune — din simpla mişcare a proprietății sau chiar a venitu-„rilor într'o țară care serveşte de domiciliu celor avuți... Pentru „a studia legile felului de producțiune, trebue să luăm în consi-„derație *domeniul întreg al acestei producțiuni*, şi nu numai o „parte din acest domeniu... Dacă Bernstein voia să deducă le-„gea relativă la înmulțirea numărului celor avuți în condițiunile „producțiunii capitaliste, el ar fi trebuit să compare această în-„mulțire cu *înmulțirea proletarilor nu numai în Anglia*, dar şi „*în tot domeniul exploatațiunii britanice*"...*).

Dar acest domeniu pentru Anglia, ca şi pentru orice țară capitalistă, este astă-zi *rotundul pămîntesc întreg!*

Şi dacă procesul economic de concentrarea bogățiilor la un pol şi de creştere a proletariatului la celalalt, ca *condițiune necesară prealabilă a transformării sociale*, nu se mai desfăşoară *în sinul țării capitaliste înse-şi*, ci trece peste limitele ei, iar în ea, dimpotrivă, poate rezulta *înmulțirea* «magnaților capitalului», alături de *scăderea* numărului de proletari, cari şi ei se transformă într'o *aristocrație*,—atunci, vădit, această transformare socială nu se mai poate realiza în sinul unui stat, ci *numai* în proporțiunile unei *revoluții mondiale!*...

Astfel se poate explica şi această afirmare a lui Kautsky, că „limita extremă, la care poate ajunge regimul capitalist, este supraproducțiunea cronică iremediabilă", cînd forțele productive vor întrece puterea de consumație a pieții internaționale, adică cînd întreg pămîntul va forma o singură «piață internă» pentru industria capitalistă! **).

*) ibid., p. 178 şi 180.
**) ibid., p. 272.

Revoluțiunea socială, ca rezultat al unui proces ce se desfăşoară pe suprafața globului întreg, China, Tibetul, Africa centrală,—tot domeniul de exploatațiune al țărilor capitaliste!...

„Triumful necesar" se confundă în zările albastre ale unui proces social mondial...

Nu! Nu pot merge atît de departe!...

Dar aceste fapte ne explică, pentru ce, spre sfîrşitul vieții sale, scriind o prefață nouă la «Klassekämpfe», Fr. Engels, cu francheța care face cinste caracterului şi nobleței sale intelectuale, a fost nevoit să recunoască *greşeala*, atît a lui însuşi cît şi a lui K. Marx, în evaluarea timpului necesar pentru evoluția socială. (Cei mai tineri dintre socialiştii de astăzi cu greu îşi pot da seamă de tot tragismul cuprins în astfel de constatări, după ce atîta timp ai crezut că «la expoziția viitoare domnii burgheji vor servi numai de *cicerone* pentru vizitatorii ei»....)

In adevăr, dacă crizele *generale* periodice dispar, sau dacă numai «ciclul» lor se tot lărgeşte şi se slăbeşte violența lor; dacă desvoltarea producțiunii nu duce la concentrarea avuției în mînele unui număr tot mai restrîns al «magnaților capitalului» şi nici la creşterea mizeriei intolerabile a proletariatului,—atunci, vădit, procesul economic nu ne-a adus încă la pragul formelor superioare de viață socială.

In asemenea împrejurări, rolul proletariatului nu se mai poate mărgini numai în a *ajuta* procesul economic şi a-i *utiliza* rezultatele necesare, ci—în loc să joace numai un rol secundar—acei «factori morali şi spirituali ai luptei de clasă», despre cari ne vorbeşte K. Kautsky—tocmai ei capătă o *însemnătate precumpănitoare* în lupta socială*).

In acelaşi timp, dacă burghezia capitalistă nu mai apare, ca «un vrăjitor ce nu mai poate stăpîni forțele infernale evocate de el», şi nu numai nu scade numericeşte, ci se înmulțeşte ea însăşi odată cu creşterea neînchipuită şi a bogăției sale,—atunci, vădit, creşte şi puterea ei politică şi socială, deci şi *puterea ei de rezistență* față de loviturile proletariatului organizat.

Mai mult. Transformarea capitalului industrial în capital comercial şi de bancă, ce «nu mai are forța revoluționară» şi care operează în țări streine, înapoiate economiceşte, *sporeşte imens bogăția şi puterea socială a burgheziei capitaliste în țara lui de origine*, dar în acelaş timp, capitalul perzînd forța-i revoluționară, nu numai nu creşte în aceiaşi proporție puterea proletariatului,—dar se poate întîmpla, ca în Anglia, ca proletariatul să scadă chiar, relativ, numericeşte, şi nu numai să-şi piardă avîntul revoluționar, dar prin «aristocrația muncitoare», «mulțumită», burghezia să poată pătrunde în cetatea duşmană însă-şi a armatei revoluționare, desbinîndu-i forțele...

*) Aceasta este astă-zi, în fond, ideia lui K. Kautsky. Dacă el, totuşi, ne vorbeşte despre „posibilitatea biruinței proletariatului *peste 30 ani*", aceasta nu o deduce din evoluția economică necesară, ci nădăjdueşte că *luminarea* şi *organizarea* proletariatului, față de raportul real de putere dintre diferitele clase sociale, îi va putea asigura această biruință, (cf. *Kautsky*,—„Le Marxisme", etc., p. 353 urm.).

Dacă această situaţie a silit astă-zi pe marxiştii cei mai ortodoxi să vorbească cu dispreţ despre «politica de catastrofe», care ar putea să aducă triumful socialismului printr'o schimbare bruscă,—apoi aceasta înseamnă, ori-ce s'ar zice, că Ed. Bernstein are dreptate şi că partidul social-democrat, în Europa Apuseană chiar, nu mai poate fi, şi nici nu mai este, în realitate decît un partid de *reforme sociale şi democratice*.

Socialismul ajunge în această fază numai un *ideal social*, izvorit din tendinţele evoluţiunii economice, e adevărat, dar care poate numai servi de *directivă* în luptele proletariatului organizat pentru interesele clasei sale, bine înţeles, după *împrejurări concrete ale timpului şi ale locului*.... Triumful *necesar* al socialismului se reduce la un «façon de parier»...

Până cînd, dar, să aşteptăm «deslegarea»? Decenii, veacuri?...

Dar din toate acestea rezultă încă un fapt de însemnătate capitală pentru noi:

«Capitalul vagabond», *capitalul străin* din ţările înapoiate, —nu e altul decît capitalul comercial şi de bancă—*capitalul antirevoluţionar*, din ţara *lui* de origine.

Acest capital, operînd în ţări ce-i sînt subjugate economiceşte,—*în ţara lui* întăreşte burghezia capitalistă, slăbeşte proletariatul, «sporeşte piedicile» progresului social....

Luptînd prin urmare, împotriva *capitalului străin*, ridicînd împotrivă-i «zidurile chinezeşti» spre a-i restrînge cîmpul de operaţiune, ţările exploatate de acest capital *luptă direct împotriva capitalismului* şi, împiedecînd ast-fel transformarea capitalului industrial în capitalul de bancă, luptă, în acelaşi timp, *pentru progresul social al lor şi al lumii întregi*.. ..

Şi aceasta, poate, e singurul mijloc, pentru ele, de a se alătura proletariatului european, pentru o luptă *directă* pentru *progresul universal*...

De aici mai rezultă, că *politica de rezistenţă* pentru asigurarea triumfului dreptăţii sociale nu se impune numai în ţara Eschimosului meu fantastic...

Dar vom reveni încă asupra acestor consideraţiuni.

Până acum n'am analizat problema socialdemocratismului în Romînia decît din punctul de vedere *pur economic*.

Dar rolul şi situaţia unui partid politic nu se mărgineşte numai la sfera economică; el trebue să ţină seama şi de problemele culturale, politice, naţionale, ce se pot impune unei ţări într'un moment istoric determinat.

Ca să putem ajunge la o concluziune definitivă, trebue, prin urmare, să lărgim cadrul studiului nostru, să cercetăm ce rol poate avea sociademocratismul romîn în faţa problemelor de ordine naţională, culturală şi politică, pentru cari poporul nostru e nevoit să găsească o soluţiune potrivită cu împrejurările concrete ale vieţii sale în *acest* moment istoric, sub pedeapsa de pieire, sau cel puţin de regres la o adevărată stare de barbarie.

(Va urma) **C. Stere**

Mîngîere

Eram singur la fereastra din faţa grădinii mele, într'o noapte de Mai, o noapte dulce, parfumată, împodobită cu nenumărate stele, şi o adîncă, nespusă tristeţă mă îneca. Îmi simţiam inima strînsă şi ochii mi se umeziau.

Intrasem în iarna vieţii, cînd omul se vede pe negîndite ajuns aproape de capătul cărării şi melancolia bătrîneţelor mă cuprinsese.

Copiii mei tineri, zburdalnici, luaţi în vîrtejul vieţii unde îşi cheltuiau prisosul de energie cu care natura i-a înzestrat, mă lăsaseră în sara aceea singur la fereastra unde ochii mei rătăciau peste o lume, de la care parcă trebuea să-mi ieu ziua bună.

Da, sunase, se vede, oara cînd trebuia să-mi ieu ziua bună dela tot ce odinioară îmbucurase tinereţile mele, dela draga mea puşcă cu care făcusem atîtea izbînzi în codrii sălbatici, dela ochii frumoşi femeeşti ce de-atîtea ori mi-au încălzit inima, dela nebunatecul şi vorbăreţul condeiu ce m'a dat în vileagul lumii destăinuindu-mi necazurile şi bucuriile trecute peste tinereţile mele, cum trec nourii şi soarele pe un cer primăvăratic. Într'un cuvînt, trebuea parcă să mă despart de tot ce mă făcuse să simt că trăesc, de tot ce mi pricinuise odinioară emoţii, bătăi de inimă, dragoste, dor, veselie şi chiar dureri.

Ah! Cu ce drag aş fi primit să mai am încă odată durerile de-atunci!

Mult amare sînt minutele acele de reculegere cînd, după ce ai întrevăzut ca prin un caleidoscop o întreagă viaţă trăită, gîndul ţi se întoarce de pe meleagurile înflorite din urmă, pe scoborîşul aspru, înzăpădit şi fără orizonuri al bătrîneţei.

Stînd aşa cu capul răzămat pe coate, cu ochii pierduţi în spaţiu, cu fruntea împresurată de cugete negre care, în melan-

colia acută a momentului, mă făceau să cred că aș fi un om cu piciorul pe marginea mormîntului, deodată mi se păru că miile de stele, ce străluceau ca niște ochi ai cerului pe bolta întunecată, își aținteau privirile asupra mea și atunci.... O, Doamne!... Gîndul meu întors dela obîrșia tristeții, fu atras ca de o putere magnetică în sus spre regiunile nețărmurite în care călătoresc fără repaos miile de stele, miile de lumi. Sub vraja lor uitai mizeria bătrinețelor mele. In adevăr, ce sînt suspinele mele, regretele trecutului, jelania pentru perdutele tinerețe, cînd stau și mă uit în sus, cînd infinitul mă cuprinde, cînd îmi cad perdelele de pe ochi și văd că viața omenească nu-i decît o dungă de fulger.

Am eu dreptul să regret această clipă de lucire, de oarece nu numai eu, ci întreaga omenire de pe globul pămîntesc are să se stingă odată, de oarece însuși globul are să îmbătrînească și să moară ca și mine, după cine știe cîte milioane de ani. Dar ce sînt și aceste milioane de ani față cu timpul stătător, cu adînca, nepătrunsa eternitate? Tot o dungă de fulger.

Prin urmare, tu gîndule îndurerat, nu mă mai amărî zădarnic. Lasă mă să plutesc în seninătatea raiului ceresc din înălțimea căruia, cînd mă uit asupra omenirei noastre, îmi vine să zîmbesc văzînd mocirla patimilor, lupta aprigă, neînfrînată, a fiecăruea de a fi stăpîn într'o lume de o clipă.

Vai, ce orbi sînt oamenii! Cum nu înțeleg că se sbuciumă în deșert? Că toată încordarea puterilor lor, pusă în serviciul unor pofte fără saț, le otrăvește existența; că tot acolo ajung— în racla de un cot—și mare și mic, și bogat și sărac și împărat și cerșetor; că goi veniți din neant, goi se întorc în neant; iar viața lor, cît viața unei scîntei, e ca și cum n'ar fi fost. In loc să se bucure de darurile nestimate ale naturii în traiul ce le este menit, ei aleargă după năluci vecinic neatinse și mereu se prind cu mîna de sabia goală.

Ce contrast între lumea de jos și cea de sus! Jos, graiul urei și al răsboiului între frați; sus echilibrul netulburat, marea simfonie a eternității.

Ah! Frumos este acest univers fără timp, fără hotare, cu tainele lui vecinic nedeslegate, izvor nesecat de mîngiere! Nici o minte omenească nu-i în stare să-l pătrundă, să numere luceferii și sorii ce se rotesc în nemărginirea lui, făclii uriașe, aprinse parc'anume ca să lumineze și să bucure nopțile noastre pămîntești. Iar, nesocotiții de noi, nici măcar ne dăm osteneala să ne uităm la dînsele.

Deși nesfîrșit de departe, totuși cît de aproape e acest splendid univers, pentru că n'am decît să deschid fereastra ca să-l văd, să-l admir și să mă simt atras în sinul lui.

O! Fugiți departe de mine, voi visuri deșarte și amăgitoare ale tuturor năzuințelor omenești! Eu de acum am unde să-mi resfăț gîndul, să uit povoara anilor ce port în spate; căci am descoperit pentru liniștea mea sufletească, un alt cîmp neasemănat mai măreț în care Dumnezeu și-a presurat minunile și unde pot culege emoții neasemănat mai curate, mai înălțătoare.

Și cum stam astfel cu coatele răzămate pe fereastră, cu ochii pironiți pe bolta înstelată, mi-am simțit fruntea răcorită și inima la loc, parc'o rază de mîngiiere îmi străbătuse în piept. Atunci, mai înviosat, mai limpezit la minte, mi-am aruncat privirile asupra grădinii mele și mult m'am mirat eu singur, cît de frumoasă mi s'a părut în liniștea nopții, sub roiul cel de stele, cu frunzarii cei tainici plini de umbră, cu arborii cei nalți, negri, fantastici acoperiți de florile primăverii, prin care se strecura un glas de privighitoare ca un cîntec de dor scoborît din cer.

De mult, de mult nu-mi văzusem grădina așa frumoasă, așa însuflețită. Ori ea se îmbrăcase în haine de sărbătoare pentru a-mi desfăta ochii, ori oglinda prin care o vedeam era acum alta; nu mă mai săturam de a o privi.

Apoi fiindcă oarele erau înaintate, am închis fereastra și m'am dus să mă culc.

Ce vorbă!... Gîndii eu, așezîndu-mi îndemînatic perina sub cap. Nu sînt oare pe pămînt cîtă frunză și iarbă *tineri bătrîni* și *bătrîni tineri!* Totul atîrnă dela vrîsta inimii, dela voia bună din sufletul omului. Dealtfel și bătrînețele ca și tinerețele au rostul și farmecul lor, numai să știe cineva să le priceapă.

Mărturisesc că în noaptea aceea am dormit mai bine ca alte dăți, căci după o furtună sufletească, pacea dobîndită e mai dulce.

A doua zi m'am simțit împrospătat, întinerit ca omul care și-a venit în fire; și de astă dată înțelegînd că ori și cît ași umplea lumea cu plînsetele mele, n'am s'o pot întoarce dela datina ei, am recetit cu o nouă și nespusă plăcere următoarele strofe dintr'o poezie a mea din trecut:

Văd mormîntul cum m'atrage
Ca o vrajă colo 'n vale
Iară eu alerg spre dînsul
Pe alunecoasa cale.

Și ce iute-i scoborișul!

. . . .

Dar să facem chef iubite,
Meargă lucrurile 'n voe
Așa cum sînt plăzmuite!

Eu de-a lumii aspră lege
De loc nu sînt supărat;
Las nemernicul să plîngă
Că in viață s'a uscat

Fără dragoste, plăcere,
Fără dor și poezie,
Sterp ca plânta cea pălită
De o brumă timpurie.

Las sgîrcitul, ce se 'nchină
La vițelul lui de aur,
Să jelească că în urmă-i
Pierde scumpul său tezaur;

Eu comoara mea iubită
O port ici cu mine 'n sin;
Păn' la capătul cărării
Merg cu sufletul senin.

N. Gane

Torcătoarea

Trad. din Goethe.

Într'o zi torcînd la in
— Azi de ce n'aș spune?—
S'așeză, ca din senin,
Lîngă mine-un june.

Lauda—a fost păcat?—
Ce-i plăcù mai bine:
Păru-mi galbăn și buclat,
Firul tors de mine.

Dar detreabă tot n'a fost,
Eu n'am fost cuminte,
Și s'a rupt, în jocul nost,
Firul tors nainte.

Drept că mult a cîntărit
Tortul la măsură;
Dar cu el nu m'am fălit,
Ci-am tăcut din gură.

Cînd l'am dus la țesător,
Eu simțit-am vina,
Și-mi batea mai repejor
Inima, blajina.

Iar acu 'n zăduful sec
Merg la 'nălbitoare,
Și pe baltă cînd mă plec,
Mijlocul mă doare.

Vai, ce-am tors pe-ascuns, tăcut,
În cămara-mi dragă,
Știe—altfel s'a putut?—
Azi o lume 'ntreagă.

Iorgu G. Toma.

Note asupra industriei de artă

Nu avem pretențiunea că aducem surprize nici economiștilor, pe care nu i-a speriat atîtea întreprinderi industriale unde beneficiile ating cifre urcate, nici artiștilor, cărora nu le putem aduce o mai mare stimă decît socotindu-i în curent cu cele din urmă cuceriri pe care arta le face în domeniul industriei casnice. Socotim însă că nici unii nici alții nu vor socoti de prisos cercetările pe care le publicăm aci, cu atît mai mult cu cît credem a le fi făcut pentru întîia oară, înșirînd alături de păreri cifre. Așa de pildă un economist ar înregistra cu interes constatarea, că pentru o astfel de industrie noi plătim anual străinătății între 3—6 milioane lei și la rîndul nostru nu exportăm acelaș articol nici pentru o mie de lei; și cu interes crescînd ar examina o a doua constatare care dovedește că o singură țară din Europa exportează numai ceramică și sticlărie pentru suma de peste 79 milioane lei. Cînd e vorba de artiști, ei știu ce frumoasă întrebuințare se face în străinătate cu arta decorativă; acolo o clanță, un zăvor te opresc cîtăva vreme locului, înainte de a trece pragul fericitului proprietar de care nu te desparți decît cu gîndul de a revedea locuința-i decorată, plină de mobile stilizate, de obiecte de artă ca vase, candelabre, toate produsele fericitei împerecheri dintre industrie și artă: «Aci, povestește un vizitator blondele spice ale lui Ceres transformîndu-se în ace de pălărie, în catarame de centură, se grupează pe cupe de cristal; dincolo o amoroasă îmbrățișare de libelule jucîndu-se în jurul unei alge marine pentru a forma o poală de rochie, în vreme ce două mari scarabeuri de argint pipăesc cu mandibulele lor o pietricică roșie căzută printre flori și compunînd prin gruparea lor un fel de paftale. In mijlocul sălii, scăldat de un lac acoperit de flori de nufăr, o castă undă se încolăcește de algele pe care fără îndoială le-a cules în calea sa. Din plafon cad enorme picături de cristal oprite în drumul lor de lanțuri de bronz în jurul cărora se tîrăsc șerpi» [1]). Adăogați la acesta decorațiunile pereților toate cu motive din Flora modernă: Frize cochete de

1). Chez Lalique. Paule Bayle. „L'Art Decoratif. April 1905.

rochița rindunelii sau benzi inguste cu flori de romaniță; fire de zorele fragede și diafane, ce de frica d'a nu se fringe se răsucesc intre ele ca niște funii, purtind pe spinarea lor potirele viorii ale florilor. Bolta este susținută de stilpi incadrați in ramuri de pini care zac sub greutatea fructelor rișinoase și care se desfac d'alungul sălii. Pe cămin un om pe jumătate gol, ne privește la lumina lămpii sale, pecind alături două lighioane fantastice cască a somn... Iată un model de interior unde această mult indrăgită zină numită arta, iși plimbă capriciul in tovărășia atitor mărunte obiecte de gospodărie; sublimă imperechere care comunică simțurilor mingierea ce o imparte despururi divina artă. Părăsind un astfel de interior, ai aceiași senzație ca după citirea unei cărți frumoase: parcă ți s'a răcorit sufletul. La noi această apropiere a artei de viața de toate zilele este incă de domeniul visului. Foarte rar intilnești ici colo interioruri decorate, de un gust innaintat, unde de cele mai multe ori nu e vorba de cit de banale armonizări secessioniste.

Aceasta ca chestiune de artă. In ordinea comercială astăzi, valoarea bănească a unui obiect e condiționată de valoarea sa artistică. Priviți un vas antic, o veche amforă de care intilnești des prin muzeele din străinătate. Vedeți cum decorațiunea constitue aproape singura valoare a vasului a cărui utilitate o pierzi din vedere; luați o scrumieră de Cellini, o tavă de Charpentier, sau o bijuterie de Lalique; spuneți dacă compozițiunea decorativă, motivul de artă nu vă face să le doriți a le păstra printre avuțiile dv. Dar un vas de Sèvres, sau unul japonez, care se plătesc astăzi atita de scump! Și credeți-mă, nu e indărătul acestor obiecte de artă nici un fel de manie. Colecționarii lor sint toți iubitori de artă, de la simpli cetățeni până la suverani.

Prin urmare—pentru a relua firul chestiunii, zadarnic ceramiștii noștri, puținii ciți ii avem, vor frăminta lutul căruia forma și decorul, atunci cind ele corespund unei legi stricte de artă, ii dau adevărata lui valoare și vor face ca vasele noastre să fie cerute pe piețele străine. Acelaș lucru pentru celelalte industrii de artă care până astăzi nu au luat la noi nici o dezvoltare serioasă. Un exemplu izbitor e acesta: In cinci ani, o singură dată i se cere unei fabrici de ceramică dela noi (pe care n'o numim din motive lesne de 'nțeles) vase pentru suma de 150 lei, pe cită vreme importul nostru cu această industrie pentru cea mai mică țară cu care avem relațiuni comerciale, atinge cifra de sute de mii. Țările mai inaintate ca noi au ințeles demult importanța acestei industrii pentru bogăția lor economică și nu au cruțat nici un sacrificiu pentru a favoriza dezvoltarea ei. Pentru noi cari incă nu ințelegem rostul unei școli de arte frumoase, de oarece cu multă ușurință intr'un an de criză, am propus suprimarea ei, greu ne va fi să ne obicinuim cu ideea că exploatarea unei industrii de artă poate insemna ceva in bogăția țărei noas-

„Viața Romînească".

„Viața Romînească".

tre. Vom arătă însă celor ce pregetă a crede date, cifre unde se întîlnesc însutit și înmiit sumele ce se înscriu în bugete pentru întreținerea școalelor de arte frumoase și a școalelor de meserii. Toată vina acestei neîncrederi trebue atribuită faptului că până astăzi nu am avut nici o mișcare cu acest scop, nu s'au găsit bărbați, care în mod sincer, să caute a îndruma pe tinerii absolvenți ai școalelor de arte, spre lucrări cu acest scop. Dacă stăpîni cum sîntem pe un frumos material decorativ, am fi procedat din vreme la crearea unei industrii de artă, astăzi ne-am fi prezentat pe piețele străine dacă nu cu o industrie superioară dar sigur cu o industrie originală. Dela un vas simplu, cu buzele tivite de motive ca: toiegi, ochii broaștei, șerpișori etc., până la un vas zmălțuit cu motive din poveștile bătrîne ca: „Făt Frumos", „Picală", „Fata din dafin", ceramica noastră ar fi fost tot atît de bine plătită ca și vasele austriace sau germane care desfac această industrie, numai în țara noastră, pentru sume respectabile. Așa Austro-Ungaria ne dă olărie comună de pămînt (nu punem aci faianța și porțelanul) pentru suma de lei 18.308 iar noi exportăm acolo numai pentru 6 lei. Din Germania importăm pentru 31 mii olărie comună și 645 mii faianță, în schimb piețele germane nu ne primesc nici o ulcică. Iată mai jos un tablou al importațiunilor pe 4 ani în șir al acestei industrii de artă, în care socotim odată cu ceramica și sticlăria, obiectele de aramă, alamă și bronz turnate, basoreliefuri de aramă, piatră sau bronz, bronzuri de artă, covoare de in, cinepă și lînă, mărgele și fluturi ca cele de pe cămașile țărănești etc.

Valoare în lei — Obiecte de artă casnică

Import	1900	1901	1902	1903
Total	3.195.905	5.004.792	4.092.900	5.736.392

Exportul e cu totul neînsemnat.

După cum se vede importul crește progresiv până la inclusiv suma de 6 milioane, ceea ce denotă că această industrie are din ce în ce căutare pe piețele noastre. In cifrele de mai sus nu intră dantelele și tulurile de bumbac și mătasă din care numai Elveția ne trimite pentru suma de 626.963 lei; nu intră iarăși orfăurăria, al cărei import întrece cu mult pe acela al obiectelor de bronz sau aramă turnate din care importăm pentru suma de 38.609 lei într'un an; Austro-Ungaria ne trimite numai pentru 12.000 lei. Importăm însă într'o mare cantitate un articol care are mare căutare la noi și pe care l-am putea fabrica chiar în țara. E vorba de fluturii și mărgelele întrebuințate de săteni la cămași; suma la care se ridică importul anual al acestei industrii este de 200.000 lei, pentru un export zero. Dar acele covoare cu urzeala de in sau de cinepă, de care se'ntîlnesc și la

noi începuturi de fabricațiuni: importăm această marfă pentru suma de lei 275.000, sumă din care Turciei îi facem parte 24.000, pe cită vreme Turcia nu ne primește nici o scoarță. Ceea ce e mai izbitor însă e importul vaselor de faianță care în doi ani dearîndul se menține în limitele unei sume de peste 1 200.000 lei. Din această sumă și vecina noastră Bulgaria se împărtășește cu 82.432, lei, pe cită vreme exportul nostru pentru acelaș articol e acolo zero. După cum vedem în chestiunile economice, Bulgaria e ceva mai înaintată deși sîntem puși în aceleași condițiuni de a produce această industrie. Material brut nu ne lipsește, ceramiști sînt iarăși destui: numai Mehedințiul are 157. Decoratori s'ar găsi printre atîția cari absolvă școala noastră de Arte frumoase, printre cari trebue să numărăm cel puțin 15 tineri bulgari.

Notați bine: Bulgaria trimite la Școala noastră de Arte tineri care să învețe artele plastice, pentru ca acolo să-i utilizeze în stabilimente de industrie casnică, de pe urma căreia le sîntem tributari pe terenul economic cu cîteva zecimi de mii de lei. E un frumos exemplu acesta; noi nu ne-am gîndit să trimitem tineri la Școalele de arte bulgărești, dar nici nu ne-am gîndit să ne creem o industrie de artă, bazată pe chiar învățăturile pe care le dăm altora pentru a trage foloase ca acelea ale Bulgariior. S'ar părea că singura întrebuințare care se poate face cu absolvenții școalelor noastre de Arte-Frumoase, este dea-i pune să inițieze pe școlari in materiile caligrafiei și ale desenului.

In general luat, importul și exportul industriei de artă pe care îl face țara noastră, ne dovedește: a) că simțim cit mai mult necesitatea acestei industrii b) că cultivarea ei ne-ar creea un nou mijloc de exploatare națională și c) că în această privință sîntem cu mult înapoia țărilor cu care facem afaceri pe temeiul acestei industrii.

Să vedem acum ce loc ocupă această industrie în dezvoltarea economică a unora din țările europene, pentru ca cu modul acesta, de se va putea, să ne mărim îndemnul la crearea industriei de artă. Vom restrînge cîmpul cercetărilor numai la cîte-va din țările de pe continentul nostru, unde aproape toate statele posedă o industrie de artă mai mare sau mai mică. In treacăt vom spune că în chestiunea care ne preocupă, țările celorlalte continente ne-ar face surprize uimitoare. Japonia și China, cu faimoasele lor vase, bat recordul ceramicei în toată Europa. Din Japonia ne vin și nouă vase pentru 1000 și ceva lei. America, țara invențiunilor și a capitalului, geloasă pe Saint-Gall, inventează o mașină de brodat prin mijlocul căreia „broderiile obținute de dînsa se pot compara cu cea mai fină pictură" (textul catalogului)[1] și datorită acestui specimen de «auto» manufactură, își ridică exportul acestui articol la sume considerabile. Surprize la fel ne face și Persia cu faimoasele sale covoare de Ispahan.

1) Ca ori-și ce *reclamă* nu trebue crezută decît pe jumătate.

Dintre țările europene, Grecia exportă într'un an covoare, numai în două țări, pentru suma de 139.632. Din această sumă numai în Turcia trimite pentru 11.672 și restul de 128.460 în Englitera. Importul acestui stat pentru acelaș articol este de 9.150, ceea ce probează că exportul acoperă cu prisos importațiunea. Tot Grecia importă în acelaș an ceramică și sticlărie din Englitera și Franța pentru suma de 669 368 lei. Aceasta probează că Grecia de astăzi a cedat altora renumele ceramicei sale atît de căutate într'o vreme; vechile amfore spartane, vasele etrusce închinate zeilor, încondeiate cu desenuri abile, pe care caravanele fenicienilor le duceau prin cele mai depărtate colțuri ale lumii, rămîn să ne vorbească din galantarele muzeelor de neîntrecuta artă a ceramiștilor greci de odinioară.

La capătul celălalt al Europei, Norvegia și-a însușit de cu vreme industria ceramicei și avea, acum 30 de ani, 235 stabilimente pentru industria ceramicei, cu 4535 lucrători, care o ajutau să exporte această industrie pentru suma de 101.700 lei. In privința importului, Norvegia importa în 1878 pe jumătate decît importăm noi astăzi faianță și teracotă, ceea ce ar însemna că ne trebue zeci de ani întîi pentru a ne scădea importul colosal ce-l facem cu acest articol și apoi pentru a izbuti să avem un export care să atingă cifra Norvegiei. Se zice însă că sînt țări care «înaintează cu pași gigantici pe calea civilizației».

Trecînd la Franța vom spune că industria de artă contribue într'un an la cifra totală a colosalului ei export, nu mai puțin de cît cu suma de 79.355.302 lei. O țară care exportă ceramică și sticlărie pentru această sumă—nu socotim și celelalte industrii similare—trebue să aibă o industrie de artă prodigioasă, capabilă să satisfacă cererile unei lumi întregi. Totuși Franța, cu varietatea gusturilor sale aservite unui lux bine cunoscut, cere piețelor străine ceramică și sticlărie pentru suma de 44 003.993 lei. Puneți pe lîngă aceste sume produsele orfăurăriei, care de cîtăva vreme, mulțumită renașterii alămii sub denumirea de Gallia-Metal, contrabalansînd astfel scumpetea argintului, a luat un avînt prodigios. Adăogați iarăși extraordinarele fabricațiuni de broderii și tuluri pe care Saint-Gall le produce grație mașinelor sale, prin ajutorul cărora un meseriaș poate produce într'o singură zi îndoit decît ar face o lucrătoare care n'ar face altceva în viața sa decît să brodeze. O fabrică cu mașini și cu mii de lucrători, dintre care unul singur poate produce zilnicatiția zeci de metri de brodărie.... ce prodigioasă producție, ce neînchipuită consumațiune.... Mică și harnică lucrătoare, cu un fir de ață sclav al unui ac, chiar dacă alunecă printre degete ca năluca, ce poți face tu cu gherghelul tău!

In Germania industria de artă atinge aceleași țifre ca și în Franța ca și în Anglia. In Belgia „arta cea nouă" e aplicată cu stăruință și reprezentanții ei, artiști de seamă, lucrează modele pentru marile stabilimente industriale.

Dar ajunge. Dac'am fi vorbit numai d'o singură țară, tot

am fi izbutit a pune în evidență însemnătatea industriei de artă și nevoia ce se simte de a o face să înflorească și la noi.

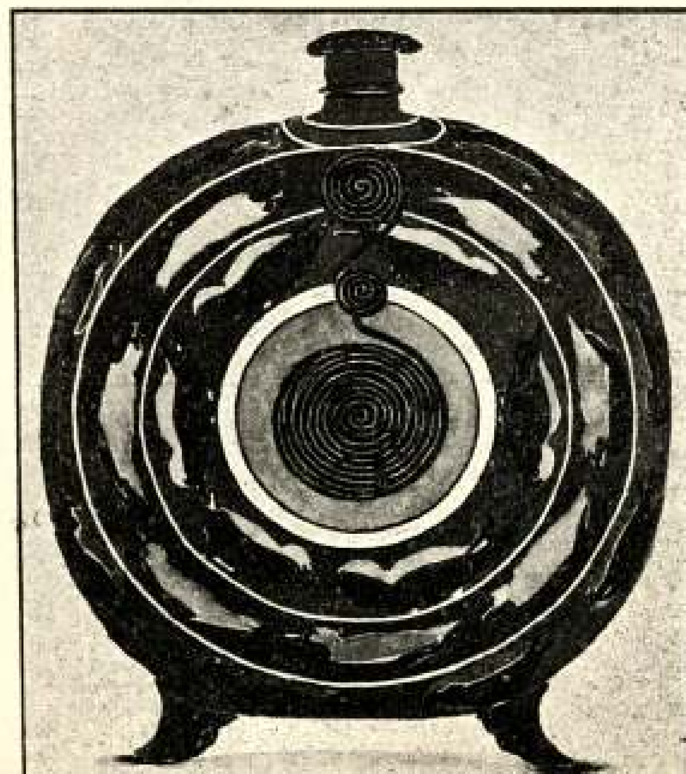
De mult am fi putut folosi toate cîte ni le pune la dispoziție un sol bogat și o fire destul de darnică, care ne-a înzestrat și cu însușiri proprii unor astfel de întreprinderi. Căci ce sînt îndemînatecele îndeletniciri de artă casnică ale țăranului, care călăuzit de simțul său artistic, neumblat prin școli, cioplește, gravează, nuanțează, încondeează ca și cum din strămoși a moștenit aceste daruri?

Străinii care ne vizitează știu bine lucrul acesta și nu odată au subliniat nepăsarea noastră, arătînd că nu știm „să facem productive toate bogățiile naturale ale țării".

Cînd e vorba de industria de artă, nu ne lipsesc nici una din condițiunile care favorizează dezvoltarea ei. Materialul brut se găsește chiar în țară. Caolinul, quarțul, calcarul, lutul ordinar au destule zăcăminte în județele noastre pe care o exploatare rațională le pot arăta ca pe niște inepuisabile mine.

In partea a doua a elementelor care trebue să conlucreze la crearea industriei de artă, ne lovim de necesitatea decorațiunei și a decoratorilor. In șirul de arte industriale cele mai bine cunoscute, deși profesate într'o proporție slabă, sînt industria țesătoriei și ceramica. Să se știe că aci pomenim numai de o industrie de artă romînească, adică, cu elementul decorativ romînesc. Căci nimeni nu tăgăduește că și la noi industria sticlăriei sau a ceramicei dă la lumină numeroase producțiuni, dar care sînt departe de a fi pentru noi cea ce ar fi de pildă faimoasele vase de China pentru Chinezi sau gobelinurile pentru inventatorii lor, Francezii. Cauza e că, după cum am mai spus, elementul decorativ e foarte slab, că arta nefiind aplicată la acest fel de industrie, nu îndoește interesul obiectelor fabricate, așa încît ele să fie căutate pe piețele străine. Că lucrurile stau astfel, ne dovedește raportul ce există între importul ce-l facem din țările învecinate și exportul acestei industrii, care în zece din treisprezece state cu care avem afaceri comerciale, e nul. Ei bine, avem un material decorativ care e un izvor nesecat de frumuseți, toate păstrînd caracterul țării noastre, cu urme netăgăduite de o civilizație artistică, tot atît de veche ca și la alte popoare (vorbim de aplicațiunele decorative). Pentru cine s'ar mai îndoi de acest fapt, albumul de țesătorie al d-lui Comșa poate fi arătat ca cea mai elocventă dovadă a priceperii decorative a poporului nostru. Adăogați aci motivele de pe lăzi, așa numitele brașovenii, furci, vîrtelnițe, ploști, linguri; puneți iarăși însemnările decorative de pe ouă, foarte originale, precum și unele motive din frescurile mănăstirești și vedeți dacă nu posedăm un material decorativ original, al nostru, îmbelșugat și interesant. Unde mai punem că spiritul inventiv al rominului, transpus în lumea basmelor și legendelor noastre, ar înfăptui noi motive, noi decoruri care de care mai atrăgătoare. Nu mai vorbim de motivele din flora și fauna țării pe care decorațiunea modernă le folosește exclusiv pentru dînsa.

Rămîne să mai vorbim de artişti şi lucrători.

S'ar părea că artiştii noştri, foarte conştienţi de misiunea lor, nu prea cinstesc cum se cuvine arta decorativă, care, soră bună cu pictura în alte ţări, e îmbrăţişată de mulţimea artiştilor care simt o sinceră vocaţiune pentru dînsa absolut streină sau mai bine cu totul deosebită de chemarea pe care o au alţii pentru pictura de şevalet. Un Lalique e un mare decorator, care nu face pictură dar care se bucură totuşi de o reputaţiune europeană, mulţumită bijuteriilor sale de artă, a candelabrelor, a vaselor, a ecranurilor şi a altor obiecte de artă casnică. Brateau, Desbois, Charpentier cari au ridicat atît de sus prestigiul alămii în lucrările artei contimporane, Benvenuto Cellini şi alte ilustraţiuni ale „artei celei nouă" [1]) sînt admişi perfect în stima lumii artistice ca şi un Henri Martin ca şi un Rodin sau alt sculptor sau pictor de seamă. Cu asemenea nume să nu ne mai mirăm că Franţa exportează o industrie de artă pentru 75 milioane lei. In brodărie, un Paul Rauson şi Rippe-Ronay, francezi, care întocmesc acele largi panouri decorative, amintind întru cîtva arta trecutului; Hermann Obrist şi Modersohn, devotaţi broderiei murale, germani, care atît de frumos aplică decorul de mătasă pe fonduri de satin sau de velură străbătute de fire de aur în maniera japoneză, sînt iarăşi personalităţi cari n'au ce invidia pictorilor de şevalet, ba din contra, aceştia din urmă pot fi oarecum geloşi de universalitatea pe drept cucerită a celor dintăi. Artiştii noştri mai de seamă, să zicem că nu se mai pot întoarna din drumul apucat odată. Rămîn cei tineri, absolvenţii şcoalelor noastre de arte-frumoase, care odată vor vedea închisă şi cariera „măestriei" caligrafice; căci e aproape sigur că va veni o vreme cînd „catedrele" se vor fi ocupat toate sau cel puţin nu vor fi îndestulătoare pentru numărul tot mai crescînd al absolvenţilor. Intre o carieră la urma urmei sigură şi viaţa de boem cu vecinicile ei lamentaţiuni de victime sociale, e mai bine a alege pe cea dintăi care, e greşit a crede că nu te poate purta şi pe valurile gloriei visate. In ceea ce priveşte lucrătorii ceramişti, sticlari sau orfăurari, (parte din ei deja există) s'ar putea recruta de prin şcolile de meserii unde de pe acum se găsesc instalaţiuni mecanice propriu unora din industriile pomenite. De fapt, până la înfiinţarea de stabilimente industriale, şcolile de meserii dela oraşe şi cele dela sate sînt singure chemate să îndeplinească sarcina de a făuri, după indicaţiunile artiştilor, obiecte de artă industrială. Cu modul acesta asigurăm existenţa şi altor copii de săteni sau chiar dela oraş, care ar îmbrăţişa bucuroşi această meserie. Un lucru neînsemnat, o lulea, un nimic bănesc, e un prilej de îmbogăţire pentru industriaşul care îl desface, şi Franţa exportă anual pipe de acestea pentru suma de lei 467.186.

Aproape o jumătate de milion numai pentru un obiect a-

1) Aceiaşi „artă nouă" o profesa şi Benvenuto Cellini, care s'a gîndit să lucreze în acest sens încă de acum cîteva secole.

tit de neinsemnat, iată cum se formează cifra enormă a exportului acestei ţări, la care dacă am adăuga şi celelalte industrii de artă, e sigur că am socoti cu sute de milioane. Un coş de papură sau de trestie, de acelea pe care la noi le 'mpletesc ocnaşii şi intr'o slabă măsură ţăranii, e un obiect pe care dacă l-am exploata serios, am scoate suma cu care s'ar intreţine un număr de şcoli rurale, care n'ar fiinţa decit în acest scop. Populaţiunea ţării consumă intr'un an obiecte de acestea până la suma de 260,000 lei.

Un articol care se consumă iarăşi în mare cantitate, este muşamaua zugrăvită pentru care plătim străinătăţii anual 500,000 lei. Intr'un cuvint toate sînt lucruri a căror utilitate le indică spre o exploatare raţională; că sînt neinsemnate, că reprezintă sume mijlocii, acestea însă sînt unităţile care constituesc o parte din exportul unei ţări, oricît de neinsemnate s'ar părea ele la început,—pe lingă importanţa ce o au aceste industrii din punctul de vedere cultural pentru desvoltarea gustului estetic în masele populare, care se resfringe asupra tuturor manifestărilor vieţii naţionale.

A. Baltazar.

Fiorul

Acŭ opt anĭ, aveam numaĭ moşia dela cimp, imĭ zise intr'un rînd coconu' Petrache. Ţineam eŭ de mult să-ţĭ spun istoria asta. Acolo, după cum poate ştiĭ, aveam o întindere nesfirşită de pămînt, dar cit bătea ochiul nu vedeam fum de sate. Abia la jumătate de poştă de curte era un cătun ca vaĭ de lume, o adunătură de bordee. Trăiaŭ in ele nişte oamenĭ de strinsură, nu puteam pune pe eĭ nicĭ-un temeiŭ. Aduceam oamenĭ la lucru de prin Bucovina. O mulţime de Rusnacĭ: toată săptămina se speteaŭ lucrînd, iar Duminica beaŭ holercă şi se băteaŭ ca chioriĭ.

Curtea boerească era o căsuţă de ţară cu patru odăĭ. Aveam acolo citeva lucrurĭ, numaĭ ce-mĭ era de trebuinţă, şi armele. Adusesem o femee bătrînă, o slugă veche, care-mĭ făcea de mîncare. Incolo, afară de argatul care 'ngrijea de caĭ, nu maĭ aveam pe nimenĭ. Ograda sta goală şi pustie in căldura veriĭ, n'aveam un copac pentru umbră, nicĭ măcar grădiniţă de florĭ n'aveam: pe-atuncea nu mă gîndeam eŭ la de-acestea. Pe atuncea îmĭ era cugetul şi inima numaĭ la vagoanele de griŭ şi de ovăs.

Cum se făcea ziuă, cum eram pe cal. Şi mă îndreptam spre lanurĭ. Nu zăream pe nimenĭ în juru-mĭ; înaintam la trap prin ierburile pline de rouă. Treceam printr'o vâlcică, unde se ridicaŭ abia la faţa pămîntuluĭ cele citeva bordee ale haidăilor şi ale feciorilor boereştĭ. Le lăsam pustiĭ, goale, păzite de doĭ dulăĭ albĭ, şi cum dădeam în lumina lanurilor, zăream la stinga, pe un muncel lutos şi sterp, morile de vînt. Aveam două morĭ vechĭ de vînt în care-mĭ făceam nutreţ pentru vite, pentru mascurĭ şi pentru paserĭ. Acolo, în şandramalele acelea, stătea vătavul, un om mărunt şi aprig, cu faţa negricioasă şi cu ochiĭ scinteetorĭ.

Mergeam așa o bucată, ș'apoi auzeam murmurul muncei. Răsărea soarele, și 'n fierberea razelor treceam printre colibele mărunte ale lucrătorilor și mă amestecam în zarva și larma oamenilor, în jurul lucirilor de cuțit ale cureleĭ, în mormăitul dezăvod minios pe care-l scotea fără întrerupere *hapca*, înghițind snop după snop.

Munceam ca un rob; răcneam și înjuram până ce răgușeam, de-avalma cu Neculaĭ Dragoș vătavul și cu feciorii boerești. La amiază mă repezeam acasă și îmbucam în fugă mîncarea; iar seara, trudit, mă lăsam să mă ducă calul domol, în pas legănat, spre hodină. Pe întinderi nu adia nici cea mai ușoară suflare de vînt, și sus, pe muncelul sterp, cele două morĭ negre stăteaŭ încremenite, tăind cu spetezele liniĭ negre pe cer.

Îl știam și pe Neculaĭ Dragoș singur. Avusese el o femee acolo unde fusese, la o moșie, pe malul Prutuluĭ, dar la mine venise singur; și ducîndu-și calul de frîu, în fiecare seară urca tăcut spre sălașul luĭ negru.

Dar într'un rînd mă repezii până la Iași, ca să mă maĭ răzbun pe zilele de singurătate; și cînd mă întorceam, cum veneam în trăsură spre casă, văd că, sub morĭ, îmĭ ese vătavul înainte cu pălăria de pae în mînă.

«Ce-ĭ, bre Dragoș? îl întreb eŭ.

— Apoĭ, cucoane Petrache, să nu vă supărați, am să vă spun ceva...

— Spune, ce este?...»

Dragoș își ridică ochiĭ spre argatul de pe capră: o privire ascuțită, furișată, cum avea obiceiul să strecoare el.

«Nu pot să vă spun acuma, cucoane...

— Atuncea vină la curte...

— Vin numaĭdecît, cucoane Petrache...»

Il văd că întoarce capul și privește în deal. Ridic și eŭ ochiĭ mirat. Intre cele două morĭ, care stăteaŭ cu spetezele neclintite în văzduh, era întinsă o frînghiuță pe care atîrnaŭ rufe colorate. La una din ferestruicĭ cineva stătea și privea: nu se vedea cine, dar se ghiceaŭ acolo doĭ ochĭ iscoditori.

Neculaĭ Dragoș făcu un pas înnapoĭ, cu capu 'n piept: parcă voia să se hotărască, să se urce pe muncel, la sălașul luĭ. Apoĭ, fără nicĭ-un cuvînt, se luă repede în urma trăsuriĭ mele.

Abia intrasem în odae, și mă scuturam de colb, și deschise și el ușa. Rămase în picioare înainte-mĭ, țintindu-mă cu ochiĭ luĭ micĭ, negri.

«Ce este, Neculaĭ?

— Cucoane Petrache, să nu vă supărați, voiam să vă spun că a venit nevastă-mea... M'a găsit...

— Eĭ, foarte bine... Cred că nu-ți pare rău...

— Cucoane Petrache, eŭ nu-s așa de bucuros... Eŭ sînt un om care-mĭ păzesc *onorul* meŭ, cucoane Petrache... Eŭ am făcut oastea la vînători, am fost sergent, și domnu' maior Vintilă ne zicea așa: Onoru', domnilor, fără de asta un om nu poate trăi pe lume...»

Neculaĭ Dragoș înghiți ceva greŭ și mă privi cu luare-aminte.

«Bine, Neculaĭ, ce vraĭ să spuĭ?

— Să mă ertați, cucoane Petrache... Eŭ, acolo, la Domnești, lîngă Prut, am prins-o pe Polixenia cu un flăcăŭ din sat...

— Cum aĭ zis c'o chiamă?

— Polixenia...—zise Neculaĭ, și întinse spre mine capul, cașicum ar fi așteptat o poruncă.

— Eĭ, și vra să zică, dacă aĭ prins-o, aĭ alungat-o?

— Am alungat-o, cucoane Petrache...» zise vătavul privind cu încordare spre peria pe care o țineam în mînă. Vedea că caut un loc unde s-o pun. Se repezi cu brațele întinse, mi-o luă din mînă și o puse cu grijă într'un colț, pe o mobilă. Apoĭ iar se întoarse spre mine, foarte serios, fără să zîmbească.

«Eĭ, spune...

— Am alungat-o, cucoane Petrache... Mie îmĭ era dragă, am luat-o din dragoste... Tatăl eĭ era fecior boeresc, un biet om acolo... da' ea era o fată foarte frumoasă... Și eŭ dac' am văzut-o așa de frumoasă, m'am amorezat, se chiamă, de dînsa... Ș'am luat-o, cu cununie, cucoane Petrache... M'am dus în tîrg la *Eș*, și i-am luat o rochie de mătasă... Și ce nu i-am cumpărat? Și botine de lux și testemelurĭ fine, ca la o cucoană, ce socoțĭ dumneata... Și numaĭ iaca, într'o zi, o prind c'un flăcăŭ pe malul Prutuluĭ, într'o luncă... Da' nicĭ eŭ nu știŭ cum am dat peste dînșiĭ... Și sar eŭ asupra hatalăuluĭ, îl bat, îĭ strămut fălcile, și sar și asupra eĭ, s'o bat... Dar n'am putut s'o bat așa de tare, parcă-mĭ era milă de dînsa... Credeam că dac'oiŭ pune genunchiul pe ea, se frînge... Ș'atuncea am zis așa: Dragă mi-aĭ fost tu mie, în viața mea, da' de-acuma te-am urît! Să pieĭ din ochiĭ meĭ! Ș'am alungat-o. Am plesnit-o cu sfîrcul biciuluĭ, și i-am spus așa: Du-te unde te-a îndrepta Dumnezeŭ...—Și pe urmă m'am dus de la Domnești, n'am maĭ putut sta acolo; și iaca, erĭ, numaĭ mă trezesc cu dînsa... Cu bucceaua în

mînă, vine la mine, la moară,—şi numa' o văd în uşă: Ce-i? zic. Ea se uită la mine, şi încep a-i curge lacrimile pe obraz.. Bine, zic, du-te şi-ţi caută de treabă, acù am să te ert... Da' de ce-aĭ venit la mine? Zice: N-am putut să răbd... Nu puteam să maĭ trăesc în cocioabă la tătuca... El mă bătea şi mă alunga... Ş'am dat tot de lîngă mine, ş'am venit. Maĭ bine omoară-mă numaĭ nu mă alunga... Imĭ era şi dor de tine, zice....»

Dragoş se opri. Işĭ ţinti ochiĭ în pămînt o clipă, apoĭ şi-ĭ întoarse spre mine:

«Şi rochia de mătasă a dat-o, cucoane Petrache... Acù nicĭ cu ce se îmbrăca n'are... Eŭ tot sînt cu dragoste pentru dînsa, şi vreaŭ să-ĭ cumpăr alta. Ş'acù vă rog să-mĭ daţĭ vre-o două parale, cucoane Petrache... Mi-ĭ cam ruşine mie, da' ce să fac? De-acù, dac'am primit-o, trebue s'o îmbrac... Azĭ iĭ Duminică, nu maĭ am vreme... Da' Duminica viitoare vreaŭ să mă răpăd păn' la *Eş*...

— Bine, Neculaĭ, zic eŭ, să-ţĭ daŭ...»

El zîmbi bucuros, şi stătea parcă gata să sară, să-mĭ maĭ ia ceva din mînă. Apoĭ se întoarse şi eşi. Il văzuĭ depărtîndu-se repede, îndesîndu-şĭ în cap pălăria de pae.

A-doua-zi, cum treceam săltînd în buestru spre girezĭ, îmĭ aruncaĭ ochiĭ spre morĭ. Una umbla, îşĭ învîrtea spetezele uriaşe, pe pînza albastră a cerului, şi de la ea venea scîrţîitul aspru şi chinuit. Cealaltă moară sta neclintită, cu aripile despoiate: aceia era locuinţa vătavuluĭ. Pe pragul întors spre vale, spre mine, şedea femeia luĭ Dragoş. Desghioca încet un popuşoiŭ şi zvîrlea grăunţele la cîteva paserĭ care se repezeaŭ sfioase până la picioarele eĭ, apoĭ se împrăştiaŭ în toate părţile, circlind.

Intorseĭ calul spre moară şi începuĭ a urca potica. Cum mă văzu, nevasta vătavuluĭ se sculă în picioare, îşĭ pături repede şorţul roşu, şi deodată se întoarse şi dispăru pe uşa neagră a şandramaleĭ.

Eram curios să văd pe femeia care înşelase pe Dragoş, care călcase în picioare *onorul* luĭ Dragoş, deşi o femee care-şĭ înşeală bărbatul e ceva destul de obişnuit.

Calul ajunse suflînd pe culme. Il opriĭ. Polixenia eşi deodată în prag. Se opri, cu mînile împreunate şi lăsate în jos. Nu îndrăznea să se uite la mine. Sta cu genele plecate şi privea în pămînt sfioasă, rumenită la obrajĭ. Era o femee tînără, voinică, curăţel îmbrăcată.

Ridică ochiĭ spre mine şi zise încet, cu frică parcă:

«Sărut mîna, cuconaşule...»

Ochiĭ eĭ marĭ, negri, rămaseră pironiţĭ asupra mea. Nu spuneaŭ nimica, nu voiaŭ nimica, ochiĭ eĭ: se uitaŭ cu curiozitate la mine. Eraŭ doĭ ochĭ umezĭ, marĭ, ca nişte ochĭ de juncă.

Mă priveaŭ cu stăruinţă,—şi simţiĭ un fior fierbinte în lungul trupuluĭ. Incruntaĭ sprîncenele, mirat de această tresărire a fiinţeĭ mele.

«Vra să zică te-aĭ întors la barbatu-tău, ziseĭ eŭ cu linişte.

— Da, cuconaşule... Nu puteam să trăesc fără el.»

Iar îşĭ plecă ochiĭ spre paserile care se apropiaŭ din toate părţile, ţintind-o cînd c'un ochiŭ, cînd cu altul. Apoĭ văzînd că nu maĭ spun nimic, mă privi iar lung, cu ochiĭ eĭ sperioşĭ şi marĭ.

«Caută şi fiĭ cuminte, ziseĭ eŭ; iaca, Dragoş se duce Dumineca viitoare să-ţĭ cumpere ce-ţĭ trebue... Dragoş e un om de care eŭ sînt foarte mulţămit...»

Intorseĭ calul şi o lăsaĭ în prag. Cum coboram, simţeam parcă cum mă petrece, cum mă urmăreşte privirea eĭ îndărătnică şi umedă.

Mergînd spre girezĭ, îmĭ făceam socoteală că o asemenea femee n'are nimic din apucăturile celor ce iscodesc cu ochiĭ, zîmbesc cu înţelesurĭ şi ademenesc cu glasul. Iĭ era frică de mine; abia îndraznea să rostească cuvintele; în ochiĭ eĭ marĭ nu se oglindea nicĭ-o gîndire. Vra să zică aceasta e femeia care a înşelat pe Dragoş! Nu puteam înţelege cum poate o asemenea femee să înşele pe Dragoş.

După ziua arzătoare de vară, prăfuit şi plin de ţepĭ, mă întorceam, iar vatavul mergea în pasul caluluĭ lîngă mine. Un gînd mă necăjea; voiam să-mĭ lămuresc într'un fel oarecare nedumerirea, şi mă întorseĭ c'o întrebare spre Neculaĭ Dragoş.

«Ian ascultă, Neculaĭ, ce-mĭ spuneaĭ tu că te-a înşalat nevasta? Eŭ am văzut-o pe nevastă-ta. Nu mi s'a părut de loc sprinţară... Cum te-a înşelat?...

— Cucoane Petrache, mult am pătimit eŭ. Nicĭ eŭ n'am înţeles. Iaca aşa, de vorbit nu vorbeşte... Nu-ĭ vorbariţă de loc... Să umble ea aşa, lela, iar n'are obiceiŭ... E o femee cuminte, şi ţine la mine... Şi iaca am prins-o de atîtea orĭ...

— Ce vorbeştĭ, omule! Mi-aĭ spus c'aĭ prins-o c'un flăcăŭ. Aĭ maĭ prins-o şi cu alţiĭ?...

— Am maĭ prins-o şi cu alţiĭ,—ş'am tot ertat-o... vorbi oftînd Dragoş. Ce să fac? Mi-ĭ ruşine, da'ce să fac? Am ertat-o.

Nicĭ nu se păzea. Am prins-o. Am alungat-o, și pe urmă iar venea la mine, și eŭ o ertam. Da de-acŭ n'o maĭ ert. I-am spus. Ș'acŭ mă port altfel cu dinsa... Las' că și 'nnainte tot așa mă purtam... Am șmotrit-o eŭ de multe orĭ... Cunosc eŭ moarea fămeilor, ce crezi mată !...»

Și Dragoș își duse dreapta la gură și începu a ride înfundat, vesel.

«He-he! zise el. Ce bătăĭ i-am tras! Uite, cu harapnicul! Cind o ardeam, se întindea pe jos și se zvircolea ca un șarpe pe jăratic... Altfel nu-ĭ de chip, — dacă n'o bațĭ pe muere, nu merge, cucoane Petrache... Altfel îs mulțămit, și nu pot să spun că nu ține la mine... De-aceia a și făcut atita drum și a venit până la morile mele de vint...»

Dragoș iar începu a ride înveselit.

«Erĭ, cum a venit, vorbi el iar, a făcut niște dulceață. Altfel nu-ĭ ea deșteaptă, da' dulcețe a învățat a face... Dacă vrațĭ, vă face și dumneavoastră.

— Bine, Neculai, să-mĭ facă și mie...»

Ne apropiam în tăcere de muncel. Șandramaua vătavuluĭ sta nemișcată. Cealaltă moară se invirtea fără hodină, își vintura spetezele, pe cerul întunecat și pustiŭ al răsărituluĭ.

«Vă rog să nu vă supărațĭ, cucoane Petrache, zise Dragoș. Dacă vi-ĭ sete, poftim până sus, să luațĭ o dulceață...»

Omul avea o înmlădiere de mîndrie în glas.

Urcarăm domol clina. Găinile se culcaseră. In moara care se învirtea, un purcel își amesteca în răstimpurĭ guițările cu scîrțîitul aspru, prelung, al încheeturilor de brad.

Vătavul strigă gros și aspru:

«Polixenie!

— Aud! strigă femeia din lăuntru și ochii îĭ sticliaŭ la ferestruica șandramaleĭ.

— Adă o dulceață ș'un păhar de apă limpede pentru boer. Da' repede, m'aĭ înțeles?...»

Zîmbind, Dragoș descălecă. Prin moara neclintită se auzeaŭ dupăind pașĭ repezĭ.

«Maĭ repede, maĭ repede!» strigă vătavul întorcindu-se cu fața spre moară.

Femeia eși cu sfială, aducind pe tabla păharul de apă și dulceața. Venea cu fereală, cu umerile puțin înnălțate. In ochiĭ eĭ mari și umezĭ nu era nicĭ-un gînd, nicĭ-o dorință. Cit băuĭ apa, mă privi. O privire lungă de copil neștiutor.

«Haĭ, du-te și-țĭ caută de treabă!» zise apoĭ Dragoș.

Femeia se duse cu tablana; omul mă petrecu o bucată de drum; moara rămase scîrțîind și vinturîndu-și spetezele pe singurătatea dealuluĭ. Eŭ mergeam obosit în pasul caluluĭ și nu mă gîndeam la nimic.

Așa trecură cîteva zile, — și'n Duminica următoare, înnainte de a pleca la Iașĭ, vătavul se abătu pe la mine.

«Cucoane Petrache, zice, vă rog de îndrăzneală, să nu vă supărațĭ... Ațĭ fost bun cu noĭ, și așa m'am gîndit eŭ să trimet nevasta la curte să vă facă o leacă de dulceață... Tot n'are ce face azĭ... Zicea ea că-ĭ sărbătoare, — dar cu mine nu se poate pune... Mai bine s'o știŭ eŭ aicĭ... Cind zic eŭ, nu poate să se împotrivească ea...

— Bine zic, ridicînd capul de deasupra socotelilor mele.

— Eŭ mînĭ dimineață îs aici, cucoane Petrache; nu 'ntîrziĭ nicĭ o clipă...

— Bine,» zic eŭ iar. Și omul s'a dus. Nicĭ n'am știut cind s'a dus. Eŭ eram foarte ocupat cu condicile mele verzĭ.

Iar după masă m'am mirat cind am văzut-o pe Polixenia venind. Pe urmă mi-am adus aminte.

«Aha! viĭ să facĭ o leacă de dulceț...

— Da. Așa a spus Neculaĭ...

— Bine, rostesc eŭ iar. Las', că pentru osteneală am să-țĭ cumpăr și eu un dar dela Iașĭ... Să cauțĭ acolo, în dulap... Are să-țĭ arate baba... Găseștĭ zahar, găseștĭ ce-țĭ trebue...»

Ea s'a tras încet din odae, nicĭ n'am văzut-o cind s'a întors, a deschis ușa și s'a dus. Imĭ era cald, perdelele eraŭ lăsate, și stăteam tolănit pe pat, învăluit de umbră ușoară, prin care răzbăteaŭ firele de argint ale soareluĭ.

Așa stăteam, nici nu mă gîndeam la nimic. Ațipisem fără dorințĭ, fără cugetărĭ, copleșit de somnul plăcut de după masă. Cit am stat așa nu știŭ. Deodată am deschis ochiĭ. Parcă mă chema cineva. Dar nu mă chema nimenĭ. Nevasta luĭ Dragoș sta lîngă ușă și aștepta să mă trezesc. Mă privea cu ochiĭ eĭ mari, umezĭ.

«Ce-ĭ?» întrebaĭ eŭ.

Ea tresări. Apoĭ vorbi cu sfială:

«V'ațĭ odihnit o leacă.. Veneam să spun că am gătit dulcețul... Am făcut două ocă de mure... A eșit foarte bine...»

Zîmbi bucuroasă.

«Dacă vi-ĭ sete, pot s'aduc; a eșit foarte bine... A eșit un dulceț tare frumos...»

Cind se întoarse cu apa și cu dulceața, pășea încet și cu fereală prin odae. Era o femee simplă, o femee ca toate femeile

n'avea nimic deosebit în mişcări, nimic deosebit în glas. Nu, simţeam nimic la apropierea ei, nici nu-mi închipuiam că trebue să-i spun ceva. Era o fiinţă oarecare,—abia putea să cugete. Am luat dulceaţa într'o mînă şi păharul în alta.

Ea a rămas privind-mă. Îmi beam liniştit apa,—şi cum ridicam capul, i-am întîlnit privirile fixe. Deodată m'a străbătut fiorul fierbinte. În umbra odăii, ochii i se luminaseră, firele de argint parcă i se răsfringeaŭ toate în pupilele mărite.

Rămăsei privind-o aşa, cu păharul uitat în mînă. O văzui zîmbind cu teamă. După aceia zîmbetul i se deschise; parcă se lumină. Făcu o mişcare îndărăt, o mişcare lină şi nesimţită. Şi ochii, ochii mă priveau ciudat acuma. Dintr'odată aveaŭ înţelesuri şi dorinţi; parcă ardeaŭ plini de altă viaţă.—Nu, nu era o deşteptare a simţurilor mele, asta o pot spune cu credinţă; nu vedeam ceia ce nu era; intrînsa, în ochii ei se deşteptase ceva, care mă turbura, mă cucerea clipă cu clipă.

Iar n'am băgat de seamă cînd s'a strecurat afară. Am rămas singur. M'am întins pe pat cu faţa în sus. Şi dintr'odată am văzut-o, mi-am înfăţişat-o în gînd: sta lîngă mine cu ochii neclintiţi cari mă atrăgeaŭ, cu zîmbetul ei, şi încercai din noŭ o înfiorare de plăcere.

Tîrziŭ, cînd am eşit, era întuneric. Mergeam încet, parcă păşeam la întîmplare. Aşa am mers, până ce pe cerul întunecos se desluşiră aripile înnalţăte şi neclintite ale morilor. Şi sub două speteze ardea o luminiţă, care clipea din cînd în cînd ca un ochiŭ somnoros. Spre lumina aceia m'am urcat, cu paşi repezi. Un cîine, în lanţ, începu să latre; auzii paşi dupăind răsunător pe scînduri. Simţii că în prag a eşit femeia lui Dragoş. Ridicai capul. Pot să-ţi spun cu încredinţare că prin întuneric i-am văzut foarte desluşit ochii.

Uite, asta voiam să-ţi spun. Acuma îmi aduc foarte bine aminte de împrejurările acele. Nevasta vătavului meŭ era aşa cum am înţeles-o eŭ la început. Abia putea să îngîne două vorbe; nu ştiŭ dacă cugeta în adevăr la ceva. Nu ştiŭ dacă-şi iubea bărbatul, dar, după cît înţeleg, părea că-l iubeşte. Şi femeia aceasta din cînd în cînd deodată îşi dezvăluia doi ochi plini de patimă şi avea un zîmbet care se deschidea ca lumina unei flori. Nu-mi vorbea, nu mă chema. Dar de multe ori am stat noaptea cu ochii aţintiţi asupra morilor singuratice care 'ntindeau în cer braţe de schelet, de multe ori am aşteptat dintr'acolo, cu fior adînc, cele mai arzătoare ceasuri ale anilor mei de-atunci...

Mihail Sadoveanu

Fecunditas.

Se 'ndoaie coapsa plopului pe culme,
Iar frunzele de-o nevăzută mînă
Atinse cad,—şi una cîte una
Sburînd domol se 'ngroapă în ţarină.
Le văd în drum şiraguri aşternute,
Un val de vînt le spulberă 'n risipă,
— Viaţa mea, la tine-acum mi-e gîndul
Cum te fărîmi tu, clipă după clipă!...

Trec zilele în goana lor pripită,
Şi fie-care mai sărac mă lasă,
În orice clipă, minţii sbuciumate
Cîte-un drumeţ îi pleacă de la casă.
Nu au popasuri gîndurile mele,
Sămînţa lor se zbate veşnic nouă
Şi fărîmat pe drumuri nesfîrşite
Se risipeşte sufletul meu vouă!

In alergarea clipei călătoare
Atitea-s date ochilor să vadă,
Și cite-mi trec fugare pe la poartă
Le chiamă toate sufletu 'n ogradă.
Cu ele 'mpart eu darurile mele,
Las inima comoara să-și desfacă
Și, cind pornesc in calea lor pribege,
Cu ele duc podoaba mea săracă...

Nu sus în cer! Vă biruie înaltul,
Curmați-vă cărările spre stele,
Rotind răzlețe 'n praful de pe uliți
Vă vreau acolo gîndurile mele!
Cădeți, cădeți voi frunze deslipite,
Pe cimpul larg în zbor vă poarte vîntul
Și vă 'nfrățească rostul cu țărîna:
Pe urma voastră va rodi pămîntul.

Octavian Goga

Despre chipul in care se exploatau moșiile in Moldova in epoca regulamentara și despre sporirea agriculturii in acel rastimp. *)

1). **Modul de exploatare a moșiilor din Moldova inainte de Regulament.**—Toate actele judecătorești, toate condicile de socoteli dinainte de Regulament conglăsuesc pentru a ni arăta că, până atunci:

1) Numai un număr neînsemnat de moșii era arendat;

2) Atit pe moșiile arendate cit și pe acele nearendate, stăpinii și *posesorii* (arendașii) făceau plugărie prea puțină pentru socoteala lor;

3) Venitul de căpetenie al moșiei era alcătuit:

a) din *oiumul* (vama) morilor,

b) din acel al crișmelor,

c) din dijma din roada făcută de locuitori,

d) din plata în bani a boierescului nelucrat de locuitori.

4) Acest venit, alcătuit mai cu osebire din cele patru articole sus citate, se arenda adesea unui Jidov care se așeza la crișma, *hanul* sau *ratișul* stăpînului și căruia i se mai dădea, în cele mai multe cazuri, spre desfacere, cu preț anume stabilit, o citime de vin făcut în viile stăpînului, de pe moșie sau de aiure, sau chiar de vin cumpărat de acel stăpîn;

5) Atit stăpînii cit și sătenii crescind turme numeroase de vite de tot soiul, finul era produsul de căpetenie al moșiilor, articolul cel mai căutat, fapt care reese și din împrejurarea că facerii finului i se consacra o treime din zilele boierescului, rămînînd pentru celelalte trei feluri de munci numai două treimi din numărul acelor zile.

Cea mai mare parte a întinderii moșiei, rămînea în cele mai multe cazuri loc de fînaț și de pășune, neavînd cum să le lucreze altfel, căci banii fiind rari, stăpinul nu avea capitalul trebuitor pentru asemenea exploatare, și drumuri nu existau pen-

*) Acest studiu formează un capitol din noua lucrare a d-lui *Radu Rosetti* asupra chestiei țărănești ce va apare în cursul lunii Noembrie a. c., —lucrare care va continua însemnata operă „Pămîntul, sătenii și stăpînii".

Nota redacției

tru transportul productelor la schele. Ș'apoi faptul că prețurile cu cari se vindea pinea la Galați erau statornicite de mai înainte de Turci, singurii cumpărători, după placul lor, făcea ca plugăria să fie puțin remunerătoare și prin urmare ca puțini stăpini să se indeletnicească cu dinsa.

Ea era ceva mai intinsă în Nordul Moldovei, unde Jidovii veniți din Polonia invățase pe boeri să facă velniți pentru distilarea rachiului din cartofe sau din pine. Rachiul fiind o marfă scumpă, ușoară și din nenorocire căutată, nu se prea resimția de lipsa de căi de comunicație și de lungimea drumurilor. Se căuta deci să se distileze cit de mult și, prin urmare, pe moșiile pe cari se aflau velniți se sămăna secară și popușoi sau cartoafe pe intinderi relativ insemnate. Jidovii se lățise cu incetul asupra intregiii Țări de Sus și cu dinșii se inmulțise și velnițile, care incepeau să răsară și spre miazăzi de Iași.

Insă s'ar greși cu desăvirșire, dacă s'ar crede că velnițele din epoca anteregulamentară sau chiar acele din primii ani ai acelui regim cereau, spre a fi purtate, o plugărie de sute de fălci. Ele in deobște erau foarte mici și puteau preface in rachiu numai citimi de pine puțin insemnate; ele nu pot să fie puse in asemănare nici măcar cu velnițile de după 1840.

Pe moșiile pe cari nu se aflau velniți, antagonismul între interesul stăpinului și acel al săteanului, deși in ființă, nu era acut; cel dintăi, făcind plugărie puțină, era bucuros să aibă de unde să iea dijmă cit mai multă și era cu atit mai folosit cu cit țaranul ara și cosia cit mai mult.

Boierescul se lua în bani; obișnuit se făcea o invoială prin care, în schimbul unei sumi fixe, care cuprindea și valoarea boierescului, stăpinul scutea pe locuitori de parte sau tot lucrul boierescului și mai lua asupra sa parte sau totalitate din îndatoririle lor către fisc *).

Pe moșiile cu velniți însă, antagonismul intre interesul săteanului și acel al stăpinului devenise viu. Stăpinul avea interes să transforme in rachiu citimi de pine cit de mari, și în fin intinderi de iarbă cit de insemnate spre a ingrășa, in grajdurile velniții, boi cit de mulți. Și tocmai productele intrebuințate mai cu deosebire la velniți: popușoii și cartoafele, cereau munca cea mai grea, prașile repețite și migăloase. Pe asemenea moșii, pe lingă că sămănăturile stăpinului și finațele oprite pe sama lui ingustau din ce in ce mai mult intinderile disponibile pentru arăturile, finațele si pășunile săteanului, apoi trebuințile de muncă ale stăpinului crescind cu intinderile sămănate de dinsul și el fiind in deobște lipsit de scrupule, cind era vorba de interesul lui, munca stăpinului venea în concurență cu munca săteanului și cel dintăiu fiind mai tare, munca lui se făcea, iar acea a săteanului rămînea nefăcută. De aici indoită necesitate, pentru acest de pe urmă, să restringă plugăria ce o făcea pentru folosul lui

*) V. *Pămîntul, Sătenii* și *Stăpinii* notele de pe p. 356 și următoare și acele de pe pagina 362.

și ca urmare firească, o scădere a spiritului lui de inițiativă, o stavilă pusă activității celui harnic, o incurajare pentru lenea celui trindav.

Am dat intr'un capitol precedent niște cifre ¹) care dovedesc, pe lingă dovada din chiar textul articolului 119 din Regulament și acea alcătuită de legiuirea dela 1839 că, în ținuturile Fălciului, Tutovei, Tecuciului și Covurluiului, starea de lucruri era cu totul altfel, și că în acea regiune, rămasă aproape necălcată de Jidovi, se mănținuse in viață și, din fericirea apropierii de schelea Galațului, se afla pe cale de desvoltare imbucurătoare, vechiul obiceiu al neamului în temeiul căruia plugăria se făcea aproape exclusiv de sătean care dădea stăpinului a zecea din roadă.

2. **Exploatarea moșiilor in Moldova în vremea regimului regulamentar.** Faptul că, în urma stipulațiunilor tratatului dela Adrianopol, țările romine au dobindit slobozirea absolută a comerțului și că Dunărea s'a deschis corăbiilor tuturor popoarelor, n'a putut decit să indeplinească, față de starea economică și agricolă de până atunci a țării, un adevărat *changement à vue*. Cerealele căpătind o cerere aproape nemărginită, și o valoare intreită și impătrită, era firesc ca fiecare să caute a produce cit mai multe.

1). Din tabela dind intinderea sămănăturilor făcute in primăvara anului 1829 in Moldova, (tabelă care se găsește in Apendicele volumului II din *Acte și Legiuiri* adunate de D. C. Sturdza-Șcheeanu, reiese că sămănăturile de griu și sacară ale sătenilor din ținuturile Fălciu, Tutova, Tecuciu și Covurlui erau de 9806 fălci, pe cănd acele ale stăpinilor de moșii din aceleași ținuturi erau numai de 6624 fălci. In ținutul Covurluiului sătenii sămănau 3522 fălci de griu și sacară de primăvară, intindere ce nu era atinsă in nici un alt ținut nici de săteni, nici de stăpini.

Statistica sămănăturilor făcute in toamna anului 1833 și in primavara anului 1834, precum rezultă din tabela următoare a aceluiași Apendice, ni arată că dintr'un total de 119,357 fălci 74 prăjini sămănături de grău și de sacară făcut in total, de săteni și de stăpini, in toată țara; acele făcute numai de sătenii celor 4 ținuturi sus citate ale Țării de Jos cuprind 29974 fălci 52 prăjini, sau 26% din suma totală. Din totimea sămănăturilor de orz și ovăs, făcute in toată țara in acelaș an, in intindere de 30999 fălci 34 prăjini, 8021 fălci 17 prăjini sunt ale locuitorilor celor 4 ținuturi, ceea ce iarăși alcătuește 26% din intreaga intindere a sămănăturilor cu aceste cereale din țara intreagă. Iar din totalul sămănăturilor de popușoi, in intindere de 155744 fălci, 33426 fălci sau aproximativ 21,5% sint ale locuitorilor acelorași ținuturi.

Rezultă deci că sătenii acestor ținuturi aveau o parte cu totul insemnată in agricultura Moldovei la inceputul epocii regulamentare, parte care nu putea decit să se desvolte in urma slobozeniei comerțului și a navigației pe Dunăre, cari fură urmările păcii dela Adrianopoli.

Cind, prin Regulamentul Organic, partea de pămint care se lăsă in folosința fiecărui sătean fu re usă la o intindere minimă, ocirmuirea temindu-se de neorinduell și de impotrivire din partea țăranilor celor 4 ținuturi, cei mai dirji fiind că erau și cei mai avuți, făcu să se inscrie in articolul 119 o dispoziție prin care lăsă pe acești săteni incă vreme de 6 ani in stăpănirea pămînturilor ce ei le lucrase până atunci. La expirarea acestui termen, Mihaiu Sturdza nu indrazni să opereze reducerea prescrisă de legiuire ci făcu pe Obșteasca Adunare să mai prelungească termenul hărăzit de articolul 119 incă pe patru ani. Reducerea avu insă loc la expirarea acestui nou soroc și, precum arată tabelele din acelaș Apendice, sămănăturile mai ales de păne albă ale Josenilor scăzură din ce in ce mai mult.

Pentru nime nu putea această ispită să fie mai vie decit pentru stăpinii de moşii cari dispuneau de intinderi deosebit de rodnice şi, în cea mai mare parte, cu deosebire vergine. Pentru a le lucra şi a produce citimi de pîne cari aveau să li dea nişte venituri şi o bună stare la cari ei nici nu se gindise până atunci, trebuiau numai braţe şi acele braţe le puteau da numai ţăranii şăzători în satele lor. Şi pentru a inchezeşlui munca acelor braţe ţărăneşti, trebuia făcută o legiuire, care pe de o parte să lege această muncă de voinţa stăpinului, iar pe de alta să lase ţăranului numai intinderea de pămînt strict trebuitoare traiului lui, pentru ca nevoia lui de muncă să nu vie în concurenţă cu nevoia de muncă a stăpinului, şi pentru ca acestuia să-i rămie întinderi cit de mari disponibile pentru plugărie.

Acei astfel ispitiţi alcătuiau clasa stăpinitoare a ţării, representată prin cele 28 de familii ale boierimii mari cari monopolizase putere politică întreagă şi stăpiniau o treime din ţară. Ei fiind acei cari dispuneau de pămînturile cele mai întinse, era firesc ca ispita să fie mare, mai cu samă pentru dinşii. Cînd o asemene ispită se înfăţoşază înaintea ochilor unei oligarhii atit de puternice, dar fără cultură şi crescută în şcoala deplorabilă, în care fusese crescută boierimea noastră şi cînd în faţa interesului ei, astfel de mărit, se găseşte interesul şi dreptul unei obştii atit de slabe, de îngenunchiate şi de neputincioase ca ţărănimea Moldovei, urmarea nu poate fi îndoelnică nici macar pentru o clipă: birueşte interesul oligarhiei. Şi dacă în cazul de faţă i-a tretrebuit oligarhiei doi ani pentru a ticlui şi a pune în lucrare aşăzămîntul dorit de ea, pricina a fost prezenţa unui al treilea factor, care pe neaşteptate, luase în mînă apărarea celor slabi.

In această luptă între două interese potrivnice trebue să căutăm lămurirea lăcomiei, a cerbiciei şi a îndirjirii cu cari boierii din Sfatul administrativ, şi acei din Obşteasca Adunare a Moldovei cuteazã să se opuie voinţei luminatului *Prezident Plenipotenţiar*.

Cei mulţi din boeri stăpiniau fiecare mai multe moşii. Unii din ei începură, după punerea în aplicare a Regulamentului Organic, să le exploateze în regie pe toate, prin *vechili*, dar mai mulţi se mulţămiră cu căutarea moşiei pe care işi aveau aşăzarea de predilecţie, dînd celelalte în *posesie* (arendă). Plugăria devenind o îndeletnicire din cele mai folositoare, se găsiră pe lingă un număr de pămînteni cu bani: boierănaşi, şi negustori, slugi boiereşti îmbogăţite şi o mulţime de străini muşterii de arenzi, Greci şi mai cu samă Jidovi. Arendaşii de moşii [1]), *posesorii* cum li se zicea, al căror număr pentru toată ţara era de 2—300 după recensimîntul dela 1831, se înmulţesc din zi în zi, pentru a alcătui pe la sfirşitul regimului regulamentar o clasă numeroasă şi avută. Moşiile mănăstireşti în număr de 393 [2]) erau mai toate, arendate.

1) A nu se confunda cu *orîndarii* sau arendaşi ai crîşmelor şi dijmurilor, aproape toţi Jidovi.
2) Nicolas Soutzo *Notices statistiques sur la Moldavie*, 96,

Boierii moldoveni, cari de obiceiu petreceau cea mai mare parte a anului, adesea chiar anul intreg, la ţară, căutau moşia prin ajutorul unui *vechil*, uneori un strain, Leah sau Neamţ, dar de obiceiu un Moldovan crescut în casă şi adesea îmbrăcat prin influenţa stăpinului său cu o mică boerie: *pitar*, *şatrar*, *medelnicer* sau *serdar*. Vechilul conducea toată exploatarea, priveghia executarea muncilor şi socotelile ţinute de unul sau doi *logofeţi* sau *gramatici*. Pe moşiile mari, sub ordinile vechilului se aflau mai mulţi *vataji*: *vătav peste pluguri*, *vătav peste mori*, *vătav de cîmp*, *vătav* însărcinat cu căutarea specială a cutărui sau cutărui trup de moşie. Vătajii erau şi ei băeţi de răzeşi, de mazili sau de boerănaşi, crescuţi în casă, foşti logofeţi, dar adesea ţărani mai deştepţi şi mai de încredere. Sub dinşii erau *feciorii boereşti*, ţărani din satele moşiei, însărcinaţi cu scoaterea oamenilor la muncă, cu priveghiarea şi cu măsura muncii. *Chelarul* era special însărcinat cu paza pînii ieşite din recoltă sau întrată în hambar, din dijma datorită de oameni sau din *uiumul* morilor. El distribuia *tainurile* numeroşilor slujbaşi şi lucrători, preda feciorilor boereşti, după ţidula vechilului, sămînţa trebuitoare pentru sămănături şi grînele vîndute negustorilor de pine. Pădurile erau păzite de *pădurari* în capul cărora era un *pristav*. Vitele erau îngrijite de *boari*, *vacari*, *haidăi*; iar pentru plugari şi harabale erau, pe lingă lunaşii tocmiţi cu luna, şi argaţi tocmiţi cu anul.

Parte din vataji, mai toţi feciorii boereşti şi pădurarii şi mulţi din boari, vacari, haidăii şi argaţii erau *slujbaşi volnici*, adică aparţineau celor 10—20 de săteni la sută, pe cari satul îi scutia de bir, pentru ca ei să muncească în schimb stăpinilor de moşii. Pe lingă scutirea de dări, ei mai primeau obişnuit dela stăpîn puţin pămînt de hrană, ori ceva finaţ peste locul legiuit, iernat şi varat pentru un număr de vite întrecînd acel al treptei lor şi adesea un tain şi o mică simbrie.

Partea cea mai mare din personalul moşiei costă deci pe stăpin prea puţin sau nimica, căci numărul slujbaşilor volnici era însemnat: 10 la sută din numărul locuitorilor pentru moşiile cu mai bine de 200 locuitori, 20 la sută pentru acele cari nu aveau acest număr de săteni (şi acesta era cazul obişnuit). Spre exemplu, un stăpîn cu un sat de 180 pontaşi dispunea astfel de 36 slujbaşi volnici.

Pe de altă parte, munca cîmpului era asigurată până la concurenţa citimii reprezentată de totimea zilelor boerescului a locuitorilor şăzători pe moşie. La începuturile epocei regulamentare, această citime de muncă era aproape pretutindeni mai mult decît îndestulătoare şi, în cele mai multe locuri, rămîneau prisoase cari se plăteau în bani.

La cancelaria moşiei se ţinea, *în condica locuitorilor*, partida fiecărui sătean. In fiecare iarnă, în cişlegile Crăciunului, oamenii veniau să se *răfuiască*. In condică se găsia scris pe de o parte boerescul datorit de fiecare gospodar, la care se mai adăugia suma celorlalte *condeie de încărcătură*: spor de imaş,

lemne sau alte producte luate, iar pe de alta, trecute după *răbușurile* (răboajele) feciorilor, munca făcută de sătean. De obiceiu, după cît am constatat din condicile care le-am cercetat, pe acea vreme, debitul și creditul se cumpăneau: cele datorite peste boeresc erau achitate prin zile la plug făcute de băieți sau alte munci mai ușoare; cînd săteanul avea nevoie de o sumă mai mare, acea sumă i se dădea mai ales pe transporturi de pine. Cînd rămînea vreun prisos de datorie, săteanul plătea sau se îndatora pentru anul următor să mai facă un spor de muncă, mai ușoară, peste boieresc. In deobște sătenii nu aveau datorii.

In asemenea condițiuni de ieftinătate și de siguranță a muncii și a întreținerii personalului trebuitor, și dată fiind bogăția pămîntului Moldovei, care pentru cea mai mare parte se desțelina atunci pentru întăia oară, este lesne de închipuit ce foloase enorme fură realizate prin agricultură. Paguba era un lucru exclus cu desăvîrșire pentru proprietar, căci capitalul ce-l expunea era minim, cheltuiala ce o scotea anual din pungă aproape nulă. Agricultura ar fi trebuit deci să iea un avînt uriaș; să vedem dacă așa a fost în realitate.

3. **Despre progresele agriculturii, în Moldova, în epoca regulamentară.** In toamna anului 1833 și primăvara anului 1834, sămănăturile făcute în Moldova se ridicau la 314,042 fălci [1]) cari se descompun în modul următor:

111937	fălci	griu și secară
30998	„	orz și ovăs
155773	„	popușoi
4745	„	malaiu (meiu)
5211	„	hrișcă
5378	„	cartoafe

Din aceste sămănături, 195876 fălci erau făcute de locuitori, iar 118116 de stăpîni și anume:

de locuitori			*de stăpîni*		
53138	fălci	griu și secară	58799	fălci	griu și secară
19339	„	orz și ovăs	11659	„	orz și ovăs
112758	„	popușoi	43015	„	popușoi
3229	„	malaiul (meiu)	1516	„	malaiu (meiu)
3026	„	hrișcă	2185	„	hrișcă
4386	„	cartoafe	992	„	cartoafe.

Sămănăturile anului 1840 se ridică la 356662 fălci, din cari 215091 fălci ale locuitorilor, și 141571 fălci ale stăpînilor.

Iată detaliul sămănăturilor stăpînești:

58362	fălci	griu
47801	„	popușoi
12576	„	sacară
11317	„	orz
7661	„	ovăs
1731	„	cartofe
610	„	cinepă
1513	„	in

1) Neglijind fracțiunile. Vezi D. C. Sturdza-Șcheeanu. *Acte și Legiuri*, loc. cit.

Detaliul sămănăturilor locuitorești nu-l avem. Sporul total este deci de 42620 fălci sau 13,6% peste tot, aproape 10% pentru săteni, aproape 20% pentru stăpîni.

In anul 1846 întinderea totală a sămănăturilor se suie la 463991 fălci, din cari 230740 fălci ale sătenilor și 233251 fălci ale stăpînilor.

Iată detaliul sămănăturilor stăpînești:

98289	fălci	griu
19227	„	sacară
19734	„	orz
10646	„	ovăs
76053	„	popușoi
7481	„	cartoafe
1093	„	cinepă
731	„	in

Detaliul sămănăturilor locuitorești nu-mi este cunoscut. Sporul asupra întinderii sămănăturilor dela 1840 este de 107329 fălci sau de mai bine de 30% peste tot. Pentru sămănăturile făcute de stăpîni el este de aproape 65%, pentru acele făcute de săteni este neînsemnat, ceva peste 7%. Și lucrul este firesc, căci întinderea de care dispuneau sătenii era mărginită în cîte 1½ falce de pontaș și putea crește numai prin sporul firesc al însurățeilor, pe cînd stăpînii dispuneau de întindere aproape nemărginită.

In anul 1850, întinderea totală a sămănăturilor a fost de 497344 fălci. Tabloul alcătuit de Direcția Statisticei la 1861 nu ni arată cîtă întindere era lucrată de stăpîni și cîtă de săteni. Iată detaliul:

156882	fălci	griu
96179	„	sacară
39335	„	orz și ovăs
194774	„	popușoi
4885	„	malaiu
5319	„	hrișcă

Sporul dela 1846 pănă la 1850 era deci de 34093 fălci în total sau de 7½%.

In anul 1859[1]) întinderea totală a sămănăturilor era de 559.671 fălci și anume:

161630	fălci	griu
84272	„	sacară
68894	„	orz și ovăs
232674	„	popușoi
6442	„	malaiu
5759	„	hrișcă

1) *Lucrări statistice făcute în anii 1854—1860* Iași, Bermann, 1861 p. 216.

1) Ibid., p. 224.

Sporul dela 1850 până la 1859 este de 62327 fălci sau $12^1/_2$%.

Dacă considerăm cifrele extreme, acele dela 1834 și acele dela 1859, vedem că întinderea semănăturilor în Moldova, în 26 ani, a sporit dela 314042 fălci la 559671 fălci, adică cu 245629 fălci sau 78,32%.

4. **Sistemul întemeiat de Regulament a împiedecat desvoltarea agriculturii și a încurajat nepăsarea și lenea țăranului.** Un asemene spor nu poate fi privit ca justificînd dreptele așteptări provocate de o schimbare a stării economice atît de desăvîrșită ca acea provenind din Tratatul dela Adrianopol. Înainte de acea pace productele agricole aveau o valoare minimă, fiindcă aveau un singur mușteriu, Turcii, cari fixau prețurile după conveniența lor. După pacea dela 1828, comerciul și navigația Dunării devenind cu totul libere, pînea noastră găsi deodată o cerere nemărginită și prețurile, stabilite acum numai de libera concurență, se urcară îndoit și întreit, această urcare mergînd progresînd în toată epoca regulamentară. Ar fi fost lucru firesc ca, față de împrejurări atît de *favorabile*, producțiunea agricolă a țării, după un sfert de veac, să se'ntreiască și să se împătrească pe cînd ea nici nu s'a îndoit.

Naște deci întrebarea: care să fi fost pricina mersului atît de încet al producțiunii agricole în Moldova?

Răspunsul nu poate fi îndoelnic. *Pricina acestui mers încet în dezvoltarea noastră agricolă, în vremea regulamentară, este fără îndoială datorit regimului agrar croit la 1805 și adus la desăvîrșită îndeplinire prin Regulamentul Organic.*

Prin acest așăzămînt, s'a mărginit într'un cerc strîmt, de fier, puterea de muncă și de producțiune a întregii țărănimi (afară de răzăși), la prea puțin peste strictul necesar întreținerii unei familii de țărani. Gospodarul de orice treaptă, fiind mărginit la $1^1/_2$ fălci arătură, cîtimea de pîne ce fiecare putea produce pentru negoț nu putea să fie decît foarte neînsemnată.

Pe de altă parte stăpînul, în cultura lui, era mărginit la prea puțin peste întinderea ce o putea lucra cu cîtimea de muncă rezultînd din boierescul țăranilor de pe moșia lui: întinderi însemnate de pămînt rămîneau nelucrate. Nu se gîndea încă nime atunci să plătească munci în bani pe o scară mai întinsă. Din cercetarea condicilor dintre anii 1840—1850 a mai multor moșii mari, reiese că numai prin excepțiune se dădeau atunci bani pe muncă locuitorilor și aceasta pe o scară cu totul neînsemnată. Țăranii mai contractau datorii peste boeresc către proprietar pentru finaț, lemne sau producte în natură, pe cari le plătiau prin muncă în acel an sau în anul următor, dar numai excepțional prin prașilă, săcere și coasă. Atît banii cît și productele primite se plătiau mai adesea prin transporturile de pîne ce făceau. Moldova avea doară atunci o singură schele, Galațul, spre care se îndrepta aproape întreaga recoltă a țării. O mare grijă a proprietarului sau a posesorului era închipuirea transportului. El era bucuros cînd locuitorii aveau nevoe de bani pentru a-și plăti birul și le dădea voios suma cerută spre a-și închipui transportul în bune condițiuni. Aproape toată toamna și o bună parte din iarnă țăranii cu boi erau pe drum, ducînd pîne la Galați.

Foarte arareori țăranul se gîndea să iea pămînt de arătură dela stăpîn peste cele 120 prăjini ce i le atribuia regulamentul. El nu fusese nici odată deprins să ia loc în bani, căci până la 1805 și chiar mai pe urmă ara cît voia în schimbul dării de a zecea din roadă; și nici nu-i trecea prin minte să se încarce cu o datorie bănească pentru a-și întinde plugăria. El era de la început un element de muncă slab din cauza împrejurărilor politice și economice cari îl împiedicase să prindă gust de muncă, căci nu putea să fie sigur ca se va bucura el de roada ostenelii lui. Boerescul asupritor, care era de natură a desgusta de muncă și a arunca pe calea trîndăviei chiar pe un om silitor, înspăimînta cu atît mai ușor pe țăranul romîn care nu dăduse încă de dulceața cîștigului ce munca îl aduce după dînsa.

Faptul că țăranul moldovan era susceptibil de a deveni un plugar silitor și harnic ni se dovedește prin întinderile cultivate de țăranii Țării-de-Jos în momentul punerii în aplicare a regulamentului. Ei fiind aproape de schele și putîndu-se folosi de pămînturi bune în schimbul dării de a zecea, am văzut ce parte însemnată aveau în producțiunea agricolă a țării. Nu poate încăpea îndoială că dacă ei, după Pacea de la Adrianopoli, ar fi putut urma să se folosească de întinderi mari, tot în schimbul dării de a zecea din roadă, iubirea de muncă desvoltîndu-se la dînșii cu creșterea cîștigului, ei ar fi lucrat întinderi din ce în ce mai mari. Aceste întinderi, lucrate de zecimi de mii de muncitori slobozi și doritori de cîștig, ar fi copleșit cu bună samă acele lucrate de trei sau patru sute de proprietari și de arendași pentru folosul lor, prin boierescul asupritor impus acelorași țărani. Dar stăpînii nu i-au lăsat în stăpînirea întinderilor ce le lucrau înainte de Regulament decît timp de zece ani, până ce frica de răscoală a sătenilor a pierit din ei, și la 1843 i-au țintuit și pe dînșii în cercul strîmt prescris de Regulament.

Partea harnică și întreprinzătoare a țărănimii Moldovei a fost lipsită de imboldul care o împingea la muncă rodnică. Stăpînii poate că au cîștigat, dar țara cu bună samă că a pierdut.

Dacă, menținînd un boeresc omenos, Regulamentul n'ar fi redus atît de cumplit, la strictul necesar, locul de hrană atribuit săteanului și i-ar fi lăsat astfel pe lîngă putința de a *trăi*, și acea de a *spori*, putem fi siguri, nu numai că Josenii și-ar fi urmat obiceiurile lor harnice, dar și că aceste obiceiuri și le-ar fi însușit și Susenii, căci prețurile pînii sporind, li-ar fi permis transportul ei la schele. In asemene caz, la sfîrșitul epocii regulamentare, întinderea cultivată în Moldova n'ar fi crescut cu 78 la sută, ci cel puțin 3—400 la sută. Dar în loc de a lucra la desvoltarea inițiativei și a dorului de muncă în țăran, s'a făcut totul pentru a-l ucide întrînsul cu desăvîrșire.

5. **In ultimii ani ai regimului regulamentar se desvoltă năzuinţa de a robi munca ţăranului şi peste boieresc.**

In ultimii ani ai regimului regulamentar şi mai cu samă în vremea războiului Crimeei, cînd exportul luase un mare avînt, proprietarii şi arendaşii începură a trece cu hotărîre peste marginile muncii închezeşluită prin boeresc, ei sporiră întinderea sămănăturilor prin muncă plătită din iarnă sau din primăvară în bani sau în producte. Preţurile cu cari se plătiau aceste munci sunt mici.

Se mai preschimba acuma, de regulă, în muncă valoarea prisosului de imaş, a lemnelor de foc şi de trebuinţă şi a celorlalte producte date locuitorului. Această tendinţă de a-şi asigura, pe lingă boeresc, muncă ieftină prin plată în bani sau în producte se accentuează din zi în zi. Proprietarii nescrupuloşi şi mai cu samă posesorii (arendaşii) recurg la fel de fel de mijloace nescrupuloase pentru a-şi închezeşlui asemene munci în citimi cît de mari. Mijlocul obişnuit este încărcarea la socoteli şi adăogirea de dobînzi foarte mari, dela 30 pînă la 50 la sută, la sumele cu cari locuitorii rămîn datori la răfuială.

O dobîndă de o carboavă (12 lei 20 parale) la galben (37 lei) este socotită omenoasă. Sătenii sunt siliţi să se învoească, pentru prisoasele de imaş de cari au nevoie, în muncă, bine înţeles plătită cu preţurile cele mai reduse. Totuşi aceste tendinţi de monopolizare, de robire a muncii de care mai dispunea săteanul şi după efectuarea boerescului, nu era încă generală, ea mai ales se manifestă la posesori. Cei mai mulţi din proprietari, deşi făceau învoeli grele şi căutau a spori citimile de muncă de cari dispuneau anual, socotiau pe locuitori drept şi nu le adăgiau dobînzi la sumele cu cari rămăsese datori.

In această privinţă zilele cele mai rele pentru ţărani încă nu venise.

Numărul moşiilor căutate de înşişi proprietarii lor începu să scadă pe la sfîrşitul Domniei lui Mihaiu Sturdza, acel al moşiilor arendate crescînd din zi în zi. Cauzele acestei schimbări, care numai spre binele ţărănimii şi a ţării nu fu, le vom vedea într'un capitol următor.

In rezumat, sătenii din Moldova, în epoca regulamentară, dacă nu văzură starea lor sporind, nici nu dădură înapoi, cu toate abuzurile despre cari voiu vorbi în capitolul următor. Regulamentul Organic nu le permitea să se îmbogăţească, dar le închezeşluia cel puţin citimea de pămînt trebuitoare pentru a trăi. Dacă boierescul era greu, asupritor şi covîrşea cu mult valoarea chiriei anuale a pămîntului de care se folosiau, el le lăsa vremea trebuitoare ca să-l lucreze. Oamenii puteau vegeta fără grija zilei de mîni, iar viitorul copiilor îl ştiau asigurat, căci nu aveau ştiinţă de rostirile încurcate şi cu două înţelesuri puse de stăpîni în această privinţă în Regulament şi nu văzuse încă nici o încercare de a tăgădui vre-unui însurăţel dreptul său la întinderea de pămînt cuvenită pentru numărul de vite de care dispunea.

6. **Despre preţurile pămîntului şi ale muncii în epoca regulamentară.**—Deşi art. 122 al Regulamentului hotărî că *Obştească Adunare* va alcătui în toţi anii tablă de preţurile de mijloc ce au avut curs în fieştecare loc în curgerea anului trecut şi că „aceste preţuri vor sluji de regulă la neînvoirile ce ar naşte între proprietari şi locuitori“, nu mi a fost cu putinţă să găsesc acele „table“. Ele nu se află în *Analele Parlamentare* şi n'a fost chip să se dea în Arhiva Statului din Iaşi sau în arhivele ţinuturilor, nu numai de dînsele, dar nici chiar de lucrările pregătitoare făcute în ţinuturi spre alcătuirea lor. Presupun deci că, cu toată rostirea Regulamentului, asemene table n'au fost alcătuite.

Pentru a cunoaşte preţurile pămîntului şi ale muncii, sîntem reduşi la condicile de răfuială ale moşiilor sau la listele de preţuri curente trimise în fiecare lună de ispravnicii cu mai multă sau mai puţină regularitate.

In primii ani regulamentari nu se plătia în bani nici arătura, nici praşila, nici secerea nici coasa, şi de oarece ţăranii nu luau pămînt în bani, n'am găsit în condicile cercetate de mine până acum nici o menţiune despre preţul pămîntului sau al unor asemene munci. Rămîn deci, pentru epoca până la 1850, preţurile curente oficiale.

Ele sunt mute în privinţa preţurilor cu cari se năimea pămîntul. Singura piesă dînd lămuriri amănunţite şi complecte în această privinţă este un dosar alcătuit la Departamentul de Interne cu ştiinţele asupra preţurilor pămîntului culese de pe la ispravnicii în anul 1849, în urma poroncii Departamentului şi care se va găsi rezumat în Apendicele volumului al II-lea din *Acte şi Legiuiri* ale d-lui D. C. Sturdza-Şcheeanu.

Din aceste ştiinţi reiese că, la 1849, locul de arătură se arenda în detaliu cu cîte 16—24 lei pe an falcea în ţălină şi cu 16—20 lei pe an falcea în moină în ţinutul Fălciului; cu cîte 24—35 lei pe an falcea în ţălină şi cu 16—24 lei pe an falcea în moină în ţinutul Tecuciului; cu cîte 20—40 lei pe an falcea în ţălină şi cu 24—30 lei pe an falcea în moină în ţinutul Vasluiului; cu cîte 30—40 lei pe an falcea în ţălină şi cu 28—36 lei pe an falcea în moină în ţinuturile Dorohoiu, Tutova şi Putna. In ţinutul Covurluiui locul de arătură se arenda cu cîte 30—45 lei pe an falcea în ţălină şi 25—35 lei pe an falcea în moină. In ţinutul Romanului preţurile variau de la 45—72 lei pe an în ţălină, dela 35—55 lei pe an în moină, la Bacău dela 50—80 lei pe an în ţălină şi dela 60—100 lei pe an în moină. La Neamţu şi Iaşi, după plăşi, dela 28 la 100 lei pe an în ţălină şi dela 20 la 60 lei pe an falcea (în Neamţu chiar până la 80 lei) în moină.

Finaţul variază între 18—36 lei falcea pe an în ţinuturile Putna şi Dorohoiu şi parte din Iaşi, dela 30-60 lei pe an falcea în ţinutul Fălciului; în ţinuturile Vaslui, Tutova, Tecuci, Neamţu şi unele părţi din Iaşi variază dela 50—80 lei falcea pe an, la Vaslui dela 70

la 108 lei, la Covurlui dela 80 la 120 lei, la Roman dela 60 la 140 lei, la Bacău dela 80 la 180 lei. Imaşul variază dela 12 lei falcea (Tecuciu şi Dorohoiu) până la 60 lei falcea (pentru suhaturi de îngrăşat boi). Este bine înţeles că leii despre care se vorbeşte sînt *lei vechi* a cîte 32 bani leul.

Se poate deci admite că, la 1849, în partea de cîmp a Moldovei, falcea de loc de arătură se arenda în detaliu cu un preţ mijlociu de 35 lei pe an, fînaţul cu 50—60, imaşul cu 20—25. Acestea sînt preţurile de detaliu, pentru ţărani. Din tabloul arenzilor moşiilor Sfîntului Spiridon din Iaşi, care se va găsi în apendicele lucrării de faţă şi care cuprinde şi întinderea fiecărei moşii, rezultă că la aceiaş epocă arenzile în total erau neasămănat mai ieftene. Apoi repet că ţăranii luau pămînt dela proprietari şi posesori numai în cazuri cu totul escepţionale.

Incît priveşte preţurile de muncă care rezultă din tablourile de preţuri curente trimise lunar de isprăvnicii, trebue observat că acest serviciu era făcut cu o mare negligenţă, unele judeţe, ca Covurluiul şi Vasluiul, netrimeţind pentru aproape tot şirul anilor nici o ştire în privinţa preţurilor muncii. Ele trebuesc deci admise numai ca nişte date aproximative. Aceste tablouri ni dau preţurile ce se plăteau pe muncă în momentul în care acea muncă se executa şi nici decum acele ce s'ar fi plătit pentru munci angajate de mai înainte, de cu iarnă sau de cu primăvară.

Din ele rezultă că, la începutul regimului regulamentar, ziua de muncă varia dela 1 până la 7 lei. Aceste două limite sînt excepţionale, cea dintăi ni se prezintă numai de vre-o două ori, pentru munci diverse, probabil uşoare, iar cea de a doua pentru ziua de coasă, probabil într'un moment de grabă mare şi într'un an ploios. Se poate admite că preţul mijlociu al zilei de lucru în vremea muncii era de obiceiu, în întăia jumătate a epocii regulamentare, de la 2½ la 3½ lei, suindu-se uneori până la 5 lei şi excepţional trecînd peste 5 lei.

Dela 1850 încoace se poate admite că acest preţ mijlociu al zilei nu mai cade în deobşte sub 3½ lei, fără însă a depăşi maximul ce-l atingea mai înainte.

Dacă aceste preţuri contrastează în chip avantajos cu acele ce se plătesc chiar astă-zi de mulţi arendaşi şi proprietari pentru munca contractată de cu iarnă, ele erau neasămănat superioare acelor ce se plătiau atunci pe muncă contractată de mai înainte. (Repet: cazul se întîmplă rar înainte de 1850). Am văzut în încheierea Sfatului Administrativ dela 22 August 1844[1]) că nişte proprietari şi posesori din Tutova au plătit unor locuitori din acel ţinut, de cu iarnă, 14—20 lei falcea de secere, care la timpul muncii, o plătiau cu 40 de lei şi mai mult. Pe cînd deci în cazul al doilea plătiau 20 parale prăjina de secere, în cel dintăiu n'o plătiau nici cu 7. A 7 parale prăjina, ziua revine (socotind căratul) la 1 leu 30 parale, iar cu 20 parale prăjina ziua

1) D. C. Sturdza-Şcheeanu, op. cit. I. p. 285.

revine la 4 lei 17 parale. Adică de pe atunci se vedea că năzuinţa proprietarilor şi acea a arendaşilor era de a plăti munca sătenilor, angajînd-o dinainte, la vreme de nevoe pentru sătean, cu o treime din valoarea ei adevărată.

Aceiaş piesă, care ni dă valoarea în detaliu a pămîntului, ni dă şi preţurile muncii socotite pe falce sau pe prăjină angajate de mai nainte. Ele variază foarte mult: arătura (în moină) dela 16 pînă la 50 lei pe falce, în ţălină pînă la 55 lei; praşila variază dela 40 lei (excepţional) pînă 120 lei, mijlocia este de 80 lei falcea; secerea variază dela 24 pînă la 96 lei, însă aceste cifre sînt extreme, preţul mijlociu este de 40 lei. Falcea de iarbă pusă în stog se plătea dela 18 lei pînă la 45 lei; preţul mijlociu era de 35 lei.

Limita superioară a acestor preţuri pentru muncă angajată de mai nainte n'a mai sporit de loc de atunci; preţul muncilor făcute de ţărani, în Moldova, în anii din urmă, pentru datorii din trecut, pentru angajamente făcute din iarnă, pentru învoeli de imaş şi de locuri de arătură şi pentru producte luate, nu depăşeşte limita preţurilor cu cari se plătiau aceleaşi munci în anul 1849. Insă preţurile cu cari li se arendează acum pămînturile de arătură şi imaş, cînd ele sînt moderate, întrec pe acele de pe atunci de patru sau de cinci ori, în multe cazuri chiar de şapte şi de opt ori.

Singura deosebire pentru preţurile muncii este că, în 1849 şi după 1850, această limită superioară se atingea mai rar, cea inferioară fiind aproape cu desăvîrşire căzută în desuetudine.

De aici rezultă că, pe cînd venitul moşiilor se împătrise şi se încincise între 1830 şi 1859, preţul muncii cu ziua se suise numai puţin, (dela 30—50 la sută), iar ţăranul se folosea de acel spor numai prin excepţiune, căci stăpînii şi arendaşii aveau grijă să-l pîndească la nevoie spre a-i robi munca pe preţuri reduse. Si nu trebuie uitat că între 1830 şi 1859 preţul obiectelor de prima necesitate crescuse în chip foarte însemnat.

Faptul de căpetenie însă şi greu de urmărit ce ni se înfăţoşază, este următorul:

După încheerea procesului de reducere a dreptului de folosinţă al săteanului asupra hotarului locuit de el, prin despoiarea regulamentară, după izbutirea clasei stăpînitoare de a robi în folosul ei o parte însemnată din munca braţelor ţărănimii, se naşte şi se desvoltă o nouă năzuinţă: aceia de a întinde această robire, în schimbul unor preţuri derizorii, şi asupra rămăşiţii de muncă de care mai putea dispune ţăranul după săvârşirea boerescului.

Această năzuinţă nu se mai vădeşte mai cu samă la membrii vechei clase stăpînitoare, ci ea se observă mai cu deosebire la acei ai clasei nou născute a exploatatorilor de pămînt luat în întreprindere dela alţii. Iată o nouă primejdie, o nouă greutate împotriva căreia va avea să lupte ţărănimea; primejdia şi greutatea au mers crescînd până în zilele noastre, cînd ele îşi ating culmea.

Radu Rosetti

Iliada în romînește *)

Acum vreo zece ani, apariția traducerii Eneidei lui Vergil, făcută de d. G. Coșbuc, a fost primită ca un eveniment literar de cea mai mare însemnătate, de către întreaga noastră lume cultă; și Academia chiar s-a grăbit să încununeze pe fericitul traducător, acordindu-i cel mai mare premiu pe care ea îl poate acorda. Traducerea d-lui Murnu nici pe departe n-a avut un asemenea noroc. Nu că n-a fost premiată—căci premiul oferit d-lui Coșbuc, a fost poate mai mult cu prilejul acestei traduceri decît pentru ea—și niciun premiu n-a fost vreodată mai bine meritat—dar nici în public Omer n-a trezit acea mișcare pe care imitatorul său latin, mai norocos, o trezise... Habent sua fata libelli; în adevăr numai norocul ne poate explica faptul, căci dela început trebue s-o spunem, traducerea d-lui Murnu nu e întru nimic mai prejos de cît acea a d-lui Coșbuc și de sigur... nici originalul.

Ca să traduci în versuri pe Homer e fără îndoială un lucru foarte greu. Mulți s-au încercat în diferite limbi europene, dar din acești mulți numai doi au reușit să cîștige admirația lumii cunoscătoare: un german, Iohan Heinrich Voss și un englez, Alexandre Pope. Traducerea acestui din urmă, lăudată mult de contemporanii săi, este în realitate o falsificare a lui Homer: poetul vechiu este modernizat, stilul său popular, pe alocurea aspru, este îndulcit și făcut elegant; o libertate cît se poate de mare în traducere, cu eliminări și adaose după nevoile ritmului și ale rimei etc. Față de această traducere, versiunea romînească a d-lui Murnu este fără comparație, superioară. Chiar față de traducerea mult mai conștiincioasă și în formele originale făcută, a lui Voss, nu stau la îndoială să prefer pe a d-lui Murnu.

*) *Iliada*, douăsprezece cînturi, traduse de George Murnu, Budapesta, editura „Luceafărului", 1906. Prețul 5 lei.

Deși n-o întrece în exactitate, dar, in ce privește caracterul popular al limbii și poezia expresiilor, o întrece hotărît, cum cred că o voiu proba.

Greutatea cea mare pe care o avea de învins d. Murnu, era de a reda pe Homer așa fel, ca fără să se departeze de text, să păstreze măcar o parte din poezia lui proprie—căci complect s-o redea e peste putință: pentru o traducere rămîne totdeauna adevărată comparația cu partea dindărăt a unui gobelin. Dar stilul lui Homer se deosebește printr-o extremă simplicitate și versurile lui, redate fără artă, din cuvînt în cuvînt, ți se par o povestire prozaică, aproape complect lipsită de poezie. Decît numai nu trebue să se uite un lucru: cele mai multe din cuvintele și expresiunile lexicului lui Omer sînt poetice prin ele însile, în grecește; sînt cuvinte și expresii care nu se întrebuințează în proză niciodată, care nu erau banalizate prin întrebuințarea zilnică. Chiar dacă limba lui Omer a fost limba vorbită a timpului său, n-a fost însă decît numai a Ionienilor din Asia Mică, nu a întregei Grecii, și mai tîrziu n-a mai fost a nimănui ci numai a poemelor sale: ea și-a păstrat deci întreaga tinerețâ și frăgezime poetică. Prin urmare, atunci cînd traduci, dacă vrai să redai și ceva din poezia originalului—și numai atunci traduci exact o poemă—nu e destul a înlocui printr-un cuvînt obișnuit vocabulul grecesc—cum a făcut în cea mai mare parte de pildă Leconte de Lisle, în traducerea sa în proză, exactă cele de mai multe ori, dar cu mult departe de a ne da o idee despre poezia originalului—ci trebue să găsești o expresie care, fără să tradeze originalul, să conțină totuș și ceva din poezia lui.

Și tocmai în această privință, traducerea d-lui Murnu se distinge. Așa de pildă una din cele mai lăudate podoabe ale poeziei omerice sînt vestitele *epitete ornante*: fiecare personaj—erou ori zeu—nu este niciodată numit fără să i se adauge alături vreun atribut sau vreo apoziție, care conține o caracterizare. Să găsești totdeauna adjective romînești corespunzătoare este peste putință, trebue să te mulțumești cu o perifrază, dar, și aici e greutatea, nu trebue să distrugi nici imagina. Cîteva exemple: de obiceiu, în Iliada, șefii cînd se adresează oștenilor, întrebuințează apelativul „εὐκνήμιδες Ἀχαιοί". Leconte de Lisle traduce prin „Akhaiens aux belles Knèmides". Ce imagină poate să evoace unui francez, care nu e arheolog, acest cuvînt? d. Murnu traduce:

„Voi căpitani și ceilalți Ahei *cu frumoase pulpare* (I, 17).

Aici Pope d. p. se mulțumește cu: Ye kings and wariors!
Și obișnuit d. Murnu se ferește de a traduce expresiile originalului prin cuvinte care n-ar putea trezi o imagină. Așa de exemplu unul din epitetele omerice ale lui Zeus este αἰγίοχος „purtător de egidă“. D. Murnu îl traduce.:

Ce mi-ai venit, o născuto din Zeus, *de scut purtătorul* ? (I, 202).

Fiic'a '*nzelatului* Zeus, ne'nfrîntă zeiță, vai mie! (II, 157)

Zinele munților, fetele *implătoșatului* Zeus (VI, 420).

Sau: numele zeului Apolon nu e niciodată pomenit de poet fără a fi insoțit de vreun epitet ca: Ἑκατηβελέτης, Ἑκηβόλος ori Ἑκάεργος, care inseamnă toate: „cel ce lovește de departe, cel ce își asvîrle departe săgețile“. Totdeauna Leconte de Lisle traduce prin „Apollôn L'Archer“, iar I. H. Voss prin „der Treffende“ ori „fernhintreffende“, pe cind d. Murnu:

Tu-mi poruncești, o iubite a lui Zeus, Ahile, să-ți tilcuiu,
Care-i năcazul lui Febos, *departe din arc țintitorul* ? (I, 75)

(și, în treacăt, observați ce frumos e redat acel „μυθήσασθαι“ din text prin „să-ți tilcuiu“, atît de potrivit în gura profetului Calhas, pe cind L. de Lisle îl redă prin „expliquer“).

Ori aiurea:

De-aceea necazuri ne dete *cumplit-țintitorul*. (I, 110)

Zise lui Febos Apolon, Atene cu ochii albaștri:
Fie, tu *meștere țintes*; eu însă-mi, cu gîndul acesta
M'am coborit din Olimp la oastea troiană și-ahee (VII, 34)

sau vestitul epitet al lui Ahile: „πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς“ pe care monoton îl redă Voss prin „der mutige Renner Achilleus“:

Scoală-se Ahile *cel bun de picior* și vorbește întiiul. (I, 58)

Numai decît îi răspunde și-i zice *șoimanul* Ahile. (I, 84)

Zise la rindu-i atunci, Ahile *cel iute ca șoimul*. (I, 215)

Și așa mai departe găsim pe „Atene cu ochi de văpae“ (I, 206; — θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη), „Nestor cu farmec în graiu (I, 248; — Νέστωρ ἡδυεπής); „umeda mării cărare“ (I, 312; — ὑγρὰ κέλευθα, pe care Leconte de Lisle o traduce prin „route marine“), etc. etc.

Și nu numai cînd e vorba de epitetele consacrate, ale zeilor și eroilor, ci și cînd e vorba de alte lucruri, d. Murnu găsește mijlocul să reînvie poezia originalului și să găsească expresii mult mai fericite chiar de cît marii săi predecesori de ex.

Și lui Apolon închină jertfiri, ecatombe depline
Numai din capre și boi, lingă *marea in veci mișcătoare* (I, 316)

In original stă: „παρὰ θῖν' ἁλὸς ἀτρυγέτοιο“ și adjectivul inseamnă „imens“ și „sterp“, dar nu redă mai frumos, traducătorul romin, acest epitet poetic al mării decît Voss: „am Strand des verödeten Meeres“ ori de Lisle „le long du rivage de la mer inféconde“?

Sau aiurea:

Iar Ahile lăsind pe tovarăși
Merse deoparte și stete cu ochii în lacrimi, pe țermul
Mării *cărunte* privind *pustiul intinselor ape* (I, 349)

Comparați cu Voss:

Aber Achilleus
Weinend setzte sich schnell abwärts von den Freunden gesondert
Hin an des Meeres Gestad', und schaut in das finstre Gewässer“

Leconte de Lisle: „Et Achilleus, en pleurant, s-assit, loin des siens, sur le rivage blanc d'écume, et regardant la haute mer toute noire“....

Voss lasă la o parte epitetul πολιός (θῖν' ἔφ' ἁλὸς πολιῆς), pe care poetul francez îl redă exact „blanc d'écume“; dar cu cît e mai poetic atributul „cărunt“.

Pe alocurea chiar, d. Murnu adaoge dela sine cîte un epitet, fără să fie în original, dar atît de potrivit cu stilul lui Omer, în cît nu se deosebește de loc:

Multe de-a obștii comori nicăiri nu cunoaștem ascunse;
Cîte-am prădat în *surpate* cetăți împarțitu-le-am toate. (I, 125)

Din scaun sculindu se Nestor
Cel din Neleus născut, stăpînul prundosului Pilos. (II, 77)

Niciodată d. Murnu nu este robul cuvîntului, ci totdeauna caută să redea poezia, înţelesul intim, imagina; astfel d.p.:

Cei din ostroave apoi, din Dulihiu şi — Ehinele sfinte
Care se află aşezate pe marea din dreptul Elidei,
Domn au avut în războiu pe Meges, *un fulger în luptă* (II 627).

originalul spune: „Μέγης, ἀτάλαντος Ἄρηϊ" şi aşa traduce şi Voss: «dem Ares vergleichbar» şi L. de Lisle: «semblable à Ares», dar care expresie provoacă o mai vie imagine?

Şi nu numai că traducerea d-lui Murnu e mai poetică, dar de multe ori e şi mai exactă chiar din punct de vedere al tălmăcirii. De pildă:

Numai Aheii *mocniţi* veneau *răsuflînd vitejie*
Gata să-şi dee ajutor apărîndu-se unii pe alţii (III, 8).

redă şi mai exact şi mai poetic originalul «οἱ δ᾽ἄρ ἴσαν σιγῇ μένεα πνείοντες Ἀχαιοί» de cît la Voss:

Jene wandelten still, die mutbeseelten Achaier.

ori vorbind despre purtătoare de veşti a zeilor:

Zise, iar zîna [Venus] s-a dus ameţită de amarul durerii,
Vinteşa Iris a prins'o şi-a scos o din deasa mulţime
Invineţită de chin şi cu mîna 'nroşită de sînge (v. 353)

epitetul ποδήνεμος, care insamnă «cu picioarele repezi ca vîntul» e admirabil redat prin adjectivul «vinteş».

Ceea ce te farmecă însă mai cu osebire în această traducere este limba intrebuinţată; rare ori poţi ceti undeva o limbă mai curată şi mai romînească şi în acelaş timp mai lipsită de asprime ca în traducerea d-lui Murnu: este limba baladelor şi a cronicarilor noştri. Intrebuinţînd această limbă, bătrînul Omer capătă un aer de familie cu vechile noastre legende populare, şi în cazul de faţă această mică «localizare» nu strică întru nimica. Iată de pildă cum se îmbracă Agamemnon:

Deci se ridică pe loc şi-şi pune *cămaşa* cea moale,
Nouă şi mîndră şi mantia mare şi-aruncă pe dînsul
Şi-o *frumuseţă de-opinci* înnoadă pe albe picioare
Pala cu ţinte de-argint îşi prinde pe urmă de umăr.
Şi-apucînd părintescul *toiag* cel deapururea trainic
Merge spre vase, la oaste de-Ahei cea cu zale de aramă (II, 42 sqq.)

Sau aiurea:

Zei la sfaturi cu Zeus şedeau pe podele de aur
Hebe slavită la mijloc păşind îi *cinstea* cu nectarul
Ei *închinau* laolaltă şi beau din potire de aur
Ochii la vale aţintind spre cîmpului oraşului Troia (IV 2 sqq.)

Hera şi Atene caută pe Zeus; înhamă la car «doi zmei cu fruntare de aur» şi:

Zînele mers-au pe poartă din *pleasnă* zorind telegarii. (V, 752)
Urmaşul lui Protesilaos este „Podarkes... *os din* Ificlos (II, 705) etc.

Şi cum se poate vedea din exemplele citate, d. Murnu s-a păzit şi de inversiuni de acelea care strică ordinea firească a cuvintelor în propoziţii şi fraze; foarte rare ori găsim cîte o inversiune cam forţată, ca de pildă:

nalt ca un turn îi e scutul
Care din piei a boi şapte cu-aramă'l lucrase Tihios (VII, 220)

zvîrli a lui suliţă lungă
Şi nimeri în de piele puternicul scut a lui Hios (VII, 245)

Observăm de asemenea că d. Murnu preferă să întrebuinţeze articolul proclitic al, a, sub forma dialectală *a*, ceeace în limba literară nu e de admis.

Ca formă de versificaţie, d. Murnu s'a servit de hexametrul dactilic; cum ne spune însuşi i s-a părut «singura matcă încăpătoare, în care poate curge liniştită şi îndemînatică Dunărea poeziei omerice». Ori cum ar fi însă, acest soiu de versificaţie rămîne pururea strein firii limbii romîneşti, măcar că trebue să recunoaştem, d. Murnu a reuşit să-şi alcătuiască hexametrii săi şi armonioşi şi cît se poate de puţin greoi.

Aşa cum se prezintă această jumătate din marea epopee omerică, ne face să dorim ca talentatul traducător să dea la iveală mai curînd şi celelalte douăsprezece cînturi din urmă, pentru ca limba romînească să aibă norocul să posedeze una din cele mai frumoase traduceri, din cîte a avut Omer în vreo limbă.

Constantin Botez

Viața romînească în Bucovina

— Școlile secundare. — Din activitatea dietei. —

In fine, după ce pierduseră și cei mai optimiști Romîni bucovineni speranța realizării, s'a deschis gimnaziul din Cimpulung. Deschiderea gimnaziului și activarea lui în forma dorită de Romîni adecă *utracvistă* (materiile prescrise se predau parte în limba romînă, parte în limba germană) e un merit incontestabil al deputatului Bellegarde, care a stat mai toată vara în Viena, a intervenit încontinuu pela ministere și *a stors* așa zicînd deschiderea. El a fost sprijinit în mod hotărît și de ceilalți deputați și de populațiunea romînă a districtului, care a convocat mai multe adunări poporale în chestia aceasta.

Examenul de primire pentru clasa întiia a gimnaziului l'au trecut 91 elevi, dintre cari *74 Romîni*, așa încît autoritatea școlară a fost nevoită să deschidă două secții. Numărul cel mare de elevi ce s'a anunțat, cu toate că deschiderea s'a tărăgănat o lună de zile, e dovadă că în Cimpulung există o nevoie reală pentru un astfel de institut; numărul cel mare al Romînilor față de celelalte naționalități, mai ales față de cei 6 Nemți și 10 Ovrei, dovedește că dorința Nemților și a Ovreilor de a se creia un gimnaziu cu secții germane era lipsită de bază reală și urmăria numai cît zădărnicirea dorințelor Romînilor.

Conducerea noului institut a fost încredințată profesorului dela școala reală din Cernăuț, Dr. *Daniil Verenca*, un bărbat care s'a distins ca profesor, și ca istoric, publicînd mai multe studii foarte temeinice asupra istoriei Bucovinei dela incorporarea ei la Austria.

Mă folosesc de această ocaziune spre a arăta pe scurt care e starea școlilor secundare la noi în țară și care e numărul Romînilor în aceste școli.

Cel mai de seamă institut secundar al Romînilor, un fel de Blaj al Bucovinenilor, e liceul din Suceava. El este susținut din mijloacele fondului religionar gr.-or. și se compune din două secții: secția romînă, care merge pînă la clasa a 7-a și secția nemțască pînă la clasa a 8-a. E probabil că la anul vom avea și la secția romînă clasa a 8-a, ceeace va însemna un mare cîștig pentru desvoltarea culturală a Romînilor din Bucovina, căci vom avea o școală secundară, în care studiile să poată fi

predate măcar în parte în limba maternă. Și cînd liceul va serba în 1911 jubileul de 50 de ani de existență, se vor bucura și Romînii că după o muncă de 50 de ani au reușit să aibă un institut în care generațiile viitoare să se cultive în limba maternă.

La acest liceu au fost la sfîrșitul ultimului an școlar — cifrele statistice le scot din anuarul acestui liceu — 699 elevi, dintre cari *331 Romîni*, 281 Nemți (între ei 198 Ovrei), restul alte naționalități.

In Rădăuț există cel mai curios institut secundar. In centrul celui mai curat, mai mare și mai bogat district romînesc din Bucovina, în inima Romînismului din Bucovina există de 35 de ani un liceu cu secții pur germane și rezultatul e că din cei 342 elevi ce i-a avut liceul în ultimul an abia **50 sînt Romîni**, într'un ținut, repet, în care sînt cele mai mari, mai populate și mai bogate sate romînești. Majoritatea elevilor, 190, o formează Ovreii. De ani de zile încearcă Romînii să capete secții romîne la acest liceu și nu reușesc. Din nou își vor concentra însă acuma, după ce au reușit cu crearea gimnaziului cîmpulungean, stăruințele lor asupra Rădăuțului.

In Siret, la granița Romîniei, există încă un liceu, care este populat aproape exclusiv de Ovrei. Din cei 332 elevi cîți i-a avut liceul în ultimul an, 52 sînt Romîni, 41 Ruteni iar din cei 234 cari sînt trecuți cu limba nemțească 189 sînt Ovrei.

In capitala Bucovinei există trei licee. Liceul prim, cea mai veche școală secundară din țară, a cărui catedră de limba romînă a ocupat'o ca primul profesor de această specialitate Aron Pumnul, se preface cu timpul, deoarece Romînii și Rutenii și-au căpătat liceele lor proprii, într'un institut pur nemțesc, adecă mai bine zis evreo-nemțesc, căci, după statistica ultimă, din cei 821 elevi au fost trecuți 694 ca Nemți, între ei 505 (între cari vr'o 100 din Galiția) Ovrei; au fost și 68 Romîni, deoarece liceul romînesc nu e încă complet.

Rutenii au căpătat înaintea noastră — sînt acuma vr'o zece ani — liceul lor propriu în capitală, așa numitul al doilea liceu de stat, care a fost frecventat în ultimul an de 689 elevi, dintre cari 351 Ruteni, 264 Nemți, între ei 158 Ovrei.

După multă trudă au căpătat și Romînii un liceu propriu în Cernăuț, al treilea liceu de stat—întăi în formă de filială cu 4 clase inferioare stînd în legătură administrativă cu liceul prim, apoi independent. La acest liceu, care nu este încă complet, studiază acum 500 elevi, dintre cari 270 Romîni și vre-o 200 Ovrei.

In Cernăuț există și o școală reală superioară susținută din fondul religionar pentru folosul Ovreilor, căci din cei 648 elevi din anul ultim 72 sînt Romîni, 47 Ruteni (cam 100 greco-orientali, pentru cari ar trebui să se cheltuiască fondul) și 451 Nemți, între ei 340 Ovrei.

La pedagogiul din Cernăuț (școala normală) studiază 321 elevi și eleve; contingentul principal îl dau Romînii cu 174 și Rutenii cu 170 de

elevi. Acest institut e pe cale de reformare; el va fi despărțit în trei secții naționale. Pînă acum elevii studiau în pedagogiu toate materiile de limba nemțască și se duceau apoi la țară ca învățători romîni sau ruteni! In Coțman, în nordul Bucovinei, mai au Rutenii un gimnaziu, care are deja 4 clase și la care studiază vr'o 200 elevi din care cea mai mare parte Ruteni Galițieni.

Un calcul final ne arată că naționalitățile din Bucovina dau următoarele contingente pentru școlile secundare: Ovrei în frunte cu 1900 elevi, Romînii cu aproape 1200 elevi, Rutenii cu aproape 800 de elevi, apoi vin Nemții, Polonii.

Cine cetește numărul înspăimîntător de mare al tinerimii studioase ovreești—în Bucovina sînt aproape 100.000 Ovrei—cine știe că tot negoțul, toate meseriile și puținele întreprinderi industriale din țară sînt în mîna lor și nu pierde din vedere că pămînturile proprietarilor mari au trecut în mîna lor parte de veci, parte în arendă, și că arendașii fondului religionar sînt mai că numai Ovrei, va vedea că sîntem copleșiți de acest neam care ne împinge la pieire.

* * *

Sesiunea dietei bucovinene a fost închisă, după ce s'au ținut 5 ședințe plenare, în care s'a rezolvat pe cale constituțională tot materialul, mai mult de natură administrativă, care s'a adunat în 2 ani de zile, cît n'a fost convocată dieta.

Cele mai vajnice decisiuni ale dietei sînt: legea referitoare la desrădicarea dreptului de propinație în 1910, iară până atunci fixarea unui impozit asupra crîșmăritului, care să intre în fondul țării; în legătură cu această lege, ameliorarea salariilor învățătorești și reforma comunală; reforma electorală pentru dietă s'a amînat pentru o eventuală sesiune în Decemvre.

In a treia ședință plenară și-a motivat deputatul Aurel Onciul, într'o orațiune mai lungă, propunerea sa privitoare la *parcelarea moșiilor fondului religionar și vinderea lor la țărani* prin mijlocirea băncii țării. In Bucovina e mare nevoe de pămînt, pulverizarea micii proprietăți a ajuns așa de departe, încît țăranii ne mai avînd pămînt cultivabil, părăsesc țara și se duc la Canada, pecînd 25% adecă 268.000 hectare din întinderea țării e ocupat de fondul religionar. Nu toată această întindere este pămînt cultivabil; pădurile cuprind o mare parte din această întindere, altă parte este arendată statului pentru herghelille din Rădăuț, așa că rămîne pămînt cultivabil disponibil numai 11.126 hectare adecă 2% din totalitatea pămîntului cultivabil din Bucovina în întindere de 532.105ha. Celalalt pămînt se repartizează asupra proprietății mari cu 105.451 hectare, asupra proprietății mici cu 368.644 și asupra comunelor (fără păduri) cu 59.990 hectare. Totuși, unicul mijloc de a ajuta țărănimea lipsită, care se proletarisează și emigrează, e arendarea sau parcelarea moșiilor fondului. Cele 25 moșii ale fondului sînt toate în mînile arendașilor ovrei sau străini. In timpul din urmă au început a se anunța la licitație și țărani; ei se constitue în obștii și vreau să ieie pămîntul în arendă; direcția bunurilor însă face greutăți. Guvernul declară că nici dieta, nici parlamentul central n'are dreptul de a se amesteca în administrarea averei fondului, care administrare este rezervată coroanei, care o exercită prin ministeriul de agricultură. Și autoritatea bisericească se opune parcelării și vinderii. Deși nu sînt auspicii ca propunerea lui Aurel Onciul, primită de dietă, să fie pusă în practică în timpul cel mai apropiat, totuși este un bine, că chestiunea ajunsă odată în discuție nu va dispărea pînă ce nu va fi resolvită în folosul țărănimii. Se pare că direcția bunurilor se ocupă cu studiarea unui proect, prin care s'ar înlesni arendarea moșiilor în loturi mici la țărani. Arendarea moșiei Dubova, la care s'a presintat și țărani, a fost amînată de minister pînă la desăvîrșirea proectului.

Reforma comunală, votată de dietă în 1905 și modificată după dorința guvernului central, se prezintă ca un progres însemnat față de starea actuală. Administrarea averilor comunale e foarte rea; aproape nu-i an în care curțile cu jurați să n'aibă vr'un proces în care să fie vorba de defraudări ale averilor comunale. Tocmai acum se prezintă la curtea cu jurați din Cernăuți, pentru a doua oară, unul din cele mai caracteristice procese de felul acesta: procesul vornicului Cozma Donisă din bogata comună Dorna-Candreni, care e acuzat că a defraudat mai multe mii de florini din averea comunală.

Noua reformă comunală are mai ales îmbucărătoare îmbunătățiri cu privire la alegerea comitetului sătesc.

Dreptul *de a alege* îl au toți locuitorii comunii—de doi ani trebue să fie așezat în sat acel ce vrea să exerciteze dreptul de alegător—cari au împlinit 24 de ani; dreptul de *a fi ales* îl au locuitorii comunei, cari au împlinit 30 de ani și posed toate drepturile cetățenești. Alegătorii se împărțesc în trei corpuri; în corpul I intră cele $^{3}/_{12}$ dintăi ale alegătorilor, care sînt înscriși în liste, în corpul al doilea cele $^{4}/_{12}$ următoare și restul în corpul al treilea. Intîmplîndu-se ca corpul III-lea să cuprindă mai mult decît $^{5}/_{12}$ din totalitatea alegătorilor atunci trec $^{1}/_{7}$ din alegătorii, cari plătesc bir direct sau ocupă o funcțiune, în corpul I, iar restul în corpul al doilea. Primar poate fi ales acel ce știe a scrie și citi; comitetul țării poate dispensa de această obligațiune din cînd în cînd. Ajutorii de primari cari au fost trei ani în funcțiune nu pot fi realeși; dacă s'ar fi întins această restricțiune și asupra primarilor, se punea capăt la multe abuzuri. Nu-i locul aici ca să intru în amănuntele legii, am voit să arăt numai care e spiritul, de care au fost conduși legiuitorii la compunerea ei.

Gt.

Scrisori din Ardeal

— Joia roșie. — 140.000 demonstranți. — Partidul național și socialiștii pentru sufragiul universal. — Emigrările. — Intre alegători. — Prigoniri. —

Joia trecută, 10 Octomvrie st. n., a fost ziua socialiștilor. In urma propagandei ce au făcut și a deciziunii luate de comitetul lor central din Budapesta, în acea zi s'a sistat munca în toate atelierele și fabricele din Ungaria. Puțin a lipsit să se declare greva de o zi chiar la atelierele și printre lucrătorii dela căile ferate. Prăvăliile, mare parte, au fost și ele închise și pretutindeni în orașe, precum și în satele mai mari, s'au ținut meetinguri, cerîndu-se sufragiul universal prin votare secretă, în comune. Șase sute meetinguri, cu mii și zeci de mii de cetățeni care pretind drepturi și proclamă cea mai rezolută luptă împotriva domniei de clasă și rassă.

O mișcare mai puternică și mai bine organizată nu s'a pomenit în statul ungar. A fost impozantă în deosebi manifestația din Budapesta, unde, perfect organizați și disciplinați, 140.000 muncitori au cerut prin delegația lor trimisă la cameră grabnica reformă a legii actuale electorale... Să facă demonstrație în fața parlamentului, ca la 15 Sept. 1905, nu li s'a permis socialiștilor. Ei s'au adunat deci în altă parte a orașului. La dietă au trimis în delegație pe șefi, cari au înmînat președintelui Iusth un memoriu. Intr'însul ei fac o aspră critică regimului feudal și cer democratizarea țării, legi d'opotrivă pentru toți cetățenii...

In urma hotărîrii luate în clubul naționalităților, deputații naționaliști romîni, slovaci și sîrbi au însoțit delegația socialistă, prezintîndu-se împreună la prezidentul dietei. Acesta i-a primit nu se poate mai bădăran; avea la spate pe cunoscuții Kossuthiști derbedei, cari au întrerupt într'una pe oratorul (Garbai) delegațiunii socialiste, ceeace a determinat apoi pe socialiști ca la rîndul lor să întrerupă și ei pe Iusth. De aci formală ceartă, încît un socialist amenințase cu palme pe un Kossuthist mai insolent, spunîndu-le tuturora să nu creadă că se lasă tratați în felul lui Vaida.

Efectul demonstrațiunii uriașe și a îndîrjitei atitudini socialiste s'a

văzut îndată: încă în ziua aceea contele Andrássy a declarat că e gata cu proiectul privitor la sufragiul universal și că în curînd va face în privința lui declarațiuni în dietă.

Măcar că nu mai departe decît astăvară, Návay, viceprezident al camerii și omul de încredere al ministrului de interne, în darea sa de seamă către alegători, spusese că mai trebue cel puțin un an pînă se adună materialul necesar studiilor prealabile...

Acum, că se vede strîmtorat înafară de cameră din partea socialiștilor, iar în parlament au deschis focul naționaliștii, guvernul se încearcă să mai potolească agitația — promițînd că în curînd va prezenta proiectul de lege despre sufragiu. Ba ziarele guvernamentale se fac că nu înțeleg de ce atîta frămîntare din partea socialiștilor și naționaliștilor, cînd nimeni nu este contra sufragiului universal, ci guvernul ține să se achite de îndatorirea la care s'a angajat chiar cînd a primit puterea, în Aprilie 1906...

Nici socialiștii însă, nici naționaliștii nu se vor lăsa amăgiți de vorbe, ci vor aștepta numai cîteva zile, pinăce camera, constituită deja, își vor începe activitatea. Vor strînge atunci cu ușa pe guvern și-l vor sili nu numai să se declare, ci să depună proiectul făgăduit, să știm ce cuprinde, cum vor boerii să facă sufragiul universal. Din cele ce au transpirat adică pînă acum, e sigur că oligarhul Andrássy n'a fost preocupat de a întocmi un proiect democratic, ci e vorba d'o mare tragere pe sfoară a noastră. In acest caz se va porni o campanie în cameră și pela sate... Inteleși cu socialiștii și sprijinindu-ne reciproc, vom căuta să împedicăm consumarea atentatului plănuit.

* * *

In memoriul pe care delegația socialistă l'a înmînat președintelui dietei, pentruca acesta, la rîndul său, să-l depună pe biuroul dietei, între altele se aduce și învinuirea, că regimurile de pînă acum, date de parlamentul actual de clasă, au provocat emigrările în massă. Au exploatat clasa de jos și au neglijat-o așa fel, că oamenii săraci, exasperați, se duc în America.

Nimic mai adevărat. In primele 8 luni ale anului curent au emigrat din statul ungar nu mai puțin decît 124.435 cetățeni. De atîția știe biuroul de emigrare atașat pe lîngă ministerul de interne. Fapt e însă, că s'au scos 209 mii pașapoarte pentru emigrare și nu-i nici o exagerare, dacă numărul celor emigrați în 1907 se evaluează la 250.000 suflete. E, pe de altă parte, constatat în chip oficios, că în ultimii trei ani au emigrat 800.000 cetățeni, iar dela 1899 încoace pînă acum au emigrat 1¼ milion.. Se duc în deosebi brațele muncitoare, oamenii harnici și întreprinzători

Și e vorba nu de un stat cu populație mare ca Germania, Anglia ori Italia, ci de un stat a cărui populație abia atinge numărul de 20 milioane.

Ţin să vă atrag atenţia asupra unui fapt care e bine să fie remarcat în Romînia acum, cu prilejul reformei agrare: emigrează mulţi *îndeosebi din comitatele cu latifundii* (mari proprietăţi, majoritate). Astfel, în raportul ce a prezintat în luna Septemvrie, vicecomitele comitatului Torontal, în Banatul bogat, arată că în acel comitat dela 1 Iulie 1903 pînă la 31 August 1907 au emigrat 75.000 ţărani...

Asupra acestui fapt s'ar putea scrie mult. Eu, simplu cronicar, mă mărginesc a-l înregistra. Cei chemaţi să facă legi — la D-voastre — poate se vor opri asupra lui, căci e de mare învăţătură.

Dela guvernul ungar, compus din mari proprietari cari ară, samănă, grapă şi seceră cu maşinele, nu ne aşteptăm la o reformă economică proprie a pune capăt acestei mizerii. Guvernul acesta este atît de inconştient de marea pierdere, încît crede că a lecuit răul sporind şicanele pînă să ajungă ţăranul desnădăjduit în posesia paşaportului.

Deşi dintre toate neamurile, romînii emigrează mai puţini, adevărul este însă că sporeşte, din ce în ce numărul romînilor emigraţi în America.

Banca „Victoria" d'aici a înfiinţat de altfel un serviciu special pentru romînii emigraţi: primeşte dela ei depuneri spre fructificare şi orice operaţiuni, îi împrumută, mijloceşte şi ajută cumpărări, cu un cuvînt întreţine legături cu ei, putînd astfel să-i urmărească în toate ale lor şi să studieze chestia mai de aproape. Sava Raicu, secretarul numitei bănci, este unul dintre cei mai bine informaţi asupra emigranţilor romîni.

* * *

De-odată cu deschiderea camerii, deputaţii romîni au pornit şi lupta extraparlamentară, mergînd toţi printre alegătorii lor dînd seamă despre cele petrecute în cameră. In zilele trecute, de pildă Duminică la 13 Octomvrie n., au fost de-odată următorii deputaţi între alegători: V. Lucaciu, I. Maniu au însoţit pe Vlad la Orăştie, unde alegătorii i-au primit cu bandiere şi zeci de mii romîni, adunaţi şi din satele de prin apropiere, au aclamat vorbirile rostite. St. Petrovici (eşit de curînd din temniţă) a fost la Reciţa, unde a cuvîntat şi germanilor (în limba lor) adunaţi în număr mare să-l asculte. V. Goldiş a cutreerat, d'o lună încoaci, vre-o treizeci de sate; C. Brediceanu şi A. Novac tot aşa, iar I. Suciu a ţinut un mare meeting în Boroşineu, unde ungurilor, rugat fiind de ei, le-a vorbit ungureşte despre sufragiul universal şi căutînd să-i lumineze asupra luptei democratice a deputaţilor romîni. In deosebi a insistat asupra necesităţii urgente a unei organizări mai strînse şi a unei discipline aşa zis militare, dînd ca model organizarea socialiştilor. Deputatul Maniu d'asemeni a fost prin o mulţime de comune. Pretutindeni poporul le face o splendidă primire: îi întîmpină cu muzică (de alamă) şi cor, le votează încredere şi mulţumiri pentru lupta ce poartă.

Privitor la reintrarea deputatului Vaida în parlament, presa maghiară şi romînă a scris mult în zilele acestea. Cea maghiară ameninţă că iar o să-l dea afară, aşa că mai alaltăieri însuşi Andrássy, ministrul de interne a intervenit în discuţie, spunînd, printr'un comunicat publicat în „Budapesti Hirlap", că trebue lăsat Vaida în pace, să-şi exerciteze dreptul ce-l are, a'l da iar afară ori a'l insulta, ar fi să servească rău cauza maghiară, ar fi să sublinieze şi să dea dreptate celorce, în frunte cu Björnson şi Tolstoy, au pornit în presa europeană o campanie, atît de violentă împotriva ungurilor. Scrisoarea prin care marele poet Björnson a demascat pe Apponyi şi întreaga politică ungurească, precum şi cele publicate de Tolstoy acum de curînd, i-a impresionat şi pe unguri, ziarele lor, vrînd-nevrînd, au trebuit să mărturisească adevărul că nimeni nu simpatizează cu selbatica lor politică!...

Presa romînă a cerut unanim ca Vaida să reintre în cameră. Şi fiindcă nu s'a prezentat la deschiderea nouei sesiuni (10 Oct.), se exprimase oarecari nedumeriri. Un membru distins al clubului parlamentar iată ce lămuriri a dat în privinţa asta:

„Desigur, că dacă în ziua de 10 Oct., ori a doua zi, Vaida ar fi venit la dietă, nu i-s'ar fi întîmplat nimic. Tot aşa, au să-l lase în pace ori cînd ar veni.

„Nu de asta este însă acum vorba, ci de mîntuirea unui principiu. Dacă Vaida ar intra în dietă nainte de a veni comisia de imunitate, aceasta pe d'oparte n'ar mai veni cu raport asupra cazului Vaida, pe de altăparte venind, raportorul ar putea zice că afacerea s'a tranşat prin revenirea lui Vaida în dietă, unde îşi exercită dreptul fără să-l tulbure cineva. Scandalul sau mişelia dela 7 Iunie s'ar califica deci drept un incident asupra căruia s'ar trece la ordinea zilei.

„*Partidul naţional vrea să i se dea însă deplină satisfacţie pentru infamia săvîrşită contra unui membru al său.* Vaida va veni deci numai dîndu-se această satisfacţie, în plină şedinţă. Ori, dacă nu, să se dea dovadă d'o ruşine şi mai mare: că un deputat naţionalist poate fi isgonit din dietă, fără ca simţul parlamentar maghiar să considere aceasta drept o atingere a imunităţii.

„Din dilema asta nu-i permis să-l lăsăm să scape pe cei cari au urzit şi săvîrşit infamia contra lui Vaida".

Ceea ce au acceptat şi „Tribuna" şi „Lupta", aşa că spiritele sunt molcomite şi încrederea cea mai perfectă domneşte.

La constituirea biuroului dietei, majoritatea Kossuthistă a căutat să se arăte conciliantă faţă de naţionalităţi, făcînd ceeace până acum refuzase: a tratat dela partid la partid, alegînd în diferite comisii pe deputaţii romîni designaţi de clubul parlamentar.

* * *

Şirul prigonirilor politice se măreşte cu fiecare zi. Avem chiar un moment nou: la 5 c. au fost puse sub acuză d-nele Aurelia Boldea,

mama deputatului Vlad și Ana Vlad soția amintitului deputat. Pentrucă astăvară, cu prilejul unui examen, au făcut meritate observațiuni unui învățător romîn care învățase elevii să le întîmpine ungurește, tribunalul din Deva vrea să le trimită la pușcărie, pentrucă ar fi agitat contra ungurilor. Și aceasta dupăce pe cale administrativă subprefectul le-a pedepsit (pentru transgresiune!) cîte cu 100 coroane.

Așa ceva nu s'a mai întîmplat dela 1894, cînd au fost date în judecată, la tribunalul din Sibiu d-rele Simonescu, Dini Cunțan, Lucreția Popescu și Agnes Cristea, pentrucă au însoțit la gara din Sibiu pe membrii comitetului național, cari mergeau la Cluj, la procesul Memorandului (urcau Calvarul!), purtînd la piept o panglică treiculoră cu inscripția „Totul pentru națiune"....

Procurorii maghiari fac să revină vremurile de mărire!

După recentele osinde dela Cluj, unde lui A. Domșa dela „Unirea" din Blaj (revistă bisericească) i s'au croit 8 luni temniță iar lui T. Păcățianu dela „Telegraful Romîn" (tot ziar bisericesc, în Sibiu), alaltăeri tribunalul din Budapesta dete 8 luni temniță, lui V. Macrea dela „Lupta", iar amendă în bani 800 cor., plus cheltuelile (la noi jurații au onorar!). Pe Sever Bocu dela „Tribuna" îl așteaptă 4 procese și fiindcă e dus în Rominia, s'a dat ordin să-l aresteze chiar la vamă, cînd se va întoarce, chipul pentrucă ar fi fugar, în realitate un pretext să-l țină cîteva luni și în—prevenție.

Iată ce însemnează la noi—a scrie la gazetă...

Arad, 3/16 Octomvrie 1907. **Russu Șirianu.**

Cronica Literară

Trecutul în opera de artă.—Un sămănător de idei.

Ultimul volum al d-lui Sadoveanu*) pune din nou o problemă, pe care am mai atins'o aici: zugrăvirea trecutului în opera de artă.

Știu că nu există poet, în adevaratul înțeles al cuvîntului, care să nu iubească trecutul, viața acelora care nu mai sînt, căci, după admirabila vorbă a filozofului, omenirea se alcătuește din mai mulți morți decît vii.

Acest *sentiment* pentru trecut justifică, fără nici o altă discuție, cîntarea lui în poezia lirică; iar admirația pentru faptele mari din trecut, transformarea lor în legendă, este condiția,—mai mult: este chiar definiția—unui gen literar întreg: epopea.

E vorba, însă, de altăceva. E vorba de ceea ce s'a numit „realism epic", de aplicarea procedeurilor romanului modern la zugrăvirea trecului.

Romanul modern *zugrăvește*; și nu se poate zugrăvi decît ceea ce este cunoscut, văzut. Romanul modern, numească-se el realist, naturalist ori psicologic, trebue să fie, cum zice Brunetière, o „imitare a realității", căci deși artistul e liber să „inventeze", dar în invenția sa el trebue să imiteze realitatea. El crează, de sigur, cum am mai spus,o lume alăturea de lumea lui Dumnezeu, dar lumea creată de el trebue să fie *conformă* cu lumea lui Dumnezeu; atunci el „face concurență stării civile".

E imposibil ca, dacă nu cunoști, să zicem, societatea înnaltă, să faci romane în care să zugrăvești această societate.... Imaginați-vă pe Creangă scriind romane à la Bourget.... E imposibil ca, dacă nu cunoști viața dintr'o țară străină, să faci romane în care să zugrăvești acea viață. Imaginați-vă pe dl. Brătescu-Voinești ori pe d. Sadoveanu scriind romane din viața orașului New-York....

Cum ar putea proceda scriitorul, care ar voi să zugrăvească viața pe care n'o cunoaște? S'o scoată din propria-i fantazie? Dar ar crea

---

*) *Vremuri de Bejenie.*

ceva fals, fără viață, ceva ridicol! S'o combine din „cărți", să zugrăvească viața din New-York după operele lui Huret, Bourget, Paul Adam?.... Vă închipuiți ce „operă de artă" ar produce scriitorul!

Așa dar, nici fantazia, nici cărțile nu pot înlocui realitatea....

Și atunci? Să îmbrace Creangă pe țăranii săi și să ni-i dea drept boieri din societatea înaltă? Să dea d. Sadoveanu, lui Necu'ai Manea, un nume englezesc și să ni-l dea drept yankeu din culare avenue din New-York?.. Nu-i așa că ar fi ridicol?

Așa dar, nici fantazia, nici „cărțile", nici travestirea oamenilor nu pot înlocui cunoașterea directă, observația, realitatea...

Și dacă toată lumea va fi de această părere, cînd *necunoscutul* e o clasă socială de azi sau o țară de azi,—îndată ce acel necunoscut va fi „trecutul", se vor găsi mulți care să susțină că el poate fi zugrăvit sau din pură fantazie, sau din cărți, sau travestind pe oameni, zugrăvind contemporani cu pretenția că-s „dela 1400"...

Să cercetăm mai deaproape chestia. Un romancier modern nu-și va permite să zugrăvească din fantazie, căci sîntem în veacul „adevărului", al „observației" și al „experienței",—și el simte și știe că opera sa ar fi *falșă*. El nu-și va permite nici să zugrăvească în romanul său, care se petrece „la 1400", viața de *azi*, îmbrăcînd pe oameni în haine vechi, căci unul din aspectele acestui veac de „adevăr" este și simțul istoric,—și el știe că opera sa ar fi *ibridă*...

Îi rămîn „cărțile", documentele, dacă vorbește de trecutul cunoscut al unei țări,—iar cînd trecutul pe care-l zugrăvește n'a lăsat decît *cîteva* știri, atunci îi rămîn, în realitate, tot celelalte două izvoare, fantazia și travestirea... La noi scriu unii romane din vremea Dacilor! Ași fi curios să știu cam după ce urme—cronici, memorii, scrisori—„zugrăvesc" ei viața din vremea Dacilor!... Alții scriu despre vremuri de la care nu ne-au rămas decât cîteva înșirări de domni și o biserică, două... Și aceștia mă pun în mare curiozitate.

Dar să ne mărginim la acei cari au „documente" despre vremea pe care o zăgrăvesc... Întreb încă odată: S'ar încumeta, în mod serios, un romancier să zugrăvească viața din New-York după cărțile voiajorilor în Statele-Unite?... Și să băgați de samă: Nici o epocă din trecut nu ne poate așa de bine fi cunoscută din cărți ca viața actuală a Statelor-Unite... Iar decît trecutul nostru, cunoaștem de o mie de ori mai bine viața Americanilor de Nord.

Așa dar, trecutul, sau mai bine—vom vedea îndată de ce—*ceea ce este caracteristic trecutului*, nu poate fi zugrăvit. Și aceasta nu este o invenție a mea,—căci mi s'a făcut onoarea nemeritată de a mi se acorda mie brevetul de invenție. Taine, vorbind de Racine, spune:

„Eroii mitologici ai lui Euripide sînt advocați și filozofi ca tinerii Atenieni din vremea sa. Cînd Shakespeare a voit să zugrăvească pe Cezar, pe Brutus, pe Ajax și pe Thersit, el a făcut din ei oameni ai veacului al șasesprezecelea. Toți tinerii lui Victor Hugo sînt plebeeni revol-

tați și sombri, fii ai lui René și ai lui Childe-Harold. *In fond, un artist nu copiază decît ceea ce vede, și nu poate copia altceva*; îndepărtarea și perspectiva istorică nu-i servesc decît să adaoge la adevăr *poezie*"

Și Taine, recunoscînd că Racine a zugrăvit, sub nume romane, curtezani dela curtea lui Ludovic al XIV-lea, declară „că tocmai în aceasta stă meritul" lui Racine.—Desigur, căci prin aceasta, *a creat o viață*, opera lui Racine este vie,—în Racine trăește, cel puțin, *o* realitate: curtea Franței din veacul al XVII-lea... Dar cine va susținea că travestirea Francejilor în Romani este un *adaos* la valoarea estetică a operei lui Racine? Cine nu va recunoaște că, din contra, este o scădere, fiind introducerea unei confuziuni?—Și să băgați de samă că, dacă pe vremea lui Racine această confuziune nu era în stare să strice valoarea operei, căci pe atunci nici cunoștințele, nici „simțul istoric" nu erau dezvoltate,—astăzi, cînd toți știu istorie, cînd toți sîntem stăpîniți de acel „simț istoric", care e o achiziție a veacului al XIX-lea, astăzi lucrul n'ar mai putea fi tolerat. Pe vremea lui Shakespeare, spectatorul nu erau în stare să vadă anacronismul, necum să sufere de el, cînd marele tragedian punea de pildă pe Casca, în „Iuliu Cezar", să invoace pe Fecioara Maria!...

Racine care a fost un realist, ca toți clasicii francezi din veacul al XVII-lea, dacă ar scrie azi, nu și-ar înfrupa realismul său psicologic în subiecte din antichitate; ori, dacă ar avea această ambiție, atunci ar lua „cărți", ar căuta să redea și decorul și sufletul antic, așa cum a făcut Flaubert, cînd a scris Salambô, despre care Brunetière spune:

„E locul mai cu samă de a ne mira că Flaubert nu vrea să priceapă că, în ciuda erudiției celei mai sigure, a cercetărilor celor mai răbdătoare, a descoperirilor celor mai fericite, portrete, tablouri și descripții de acest fel vor fi întotdeauna și *cu necesitate* falșe, pentru acest simplu motiv că n'au fost „văzute" de zugrav".

Și Racine n'ar face mai bine acuma, decît a făcut în veacul al XVII-lea, căci dacă n'ar cădea în păcatul, mai mic, de a zugrăvi naiv viața contemporană *în* subiecte antice, ar cădea în acela mai mare de a *combina*, de a scrie tot din fantazie,—de a face o operă *falșă*.

Dar atunci, în afară de poezia lirică și de epopea populară legendară, e imposibilă o literatură cu subiectul luat din trecut?

Dar mai întîiu o altă întrebare: *Pentru ce* numaidecît o literatură cu subiect din trecut, cînd viața, care se desfășoară înaintea noastră, e atît de plină de subiecte?

O singură legitimare se poate găsi literaturii trecutului: aceea pe care o găsește Taine cînd, în pasajul citat mai sus, ne spune că „îndepărtarea și perspectiva istorică adaogă la adevăr *poezie*"... Și dacă e așa —și așa este—atunci genul acesta are drept la viață...

Că trecutul adaogă poezie, e sigur; trecutul e poetic, cel puțin pentru marea majoritate a oamenilor.

Dar, zice Taine, „poezia" aceasta se adaogă la „*adevăr*",—și am

văzut că „adevărul" ori nu se poate zugrăvi, ori zugrăvind „adevărul" de azi cu pretenția că-i de „la 1400", contradicția aceasta strică impresiei estetice...

Atunci, încă odată, e imposibilă literatura trecutului?

Nu e imposibilă, cu două condiții:

Mai întâiu, autorul să aleagă, pentru opera sa, ceia ce este *etern și universal omenesc*, ca sentimentele mari, primare: ura, iubirea, gelozia etc. Acest etern și universal omenesc a fost și „la 1400" și este și azi, așa, dar artistul are de unde să-l cunoască, are ce „imita", și astfel opera sa nu va mai fi nici falșă, ca în cazul cînd zugrăvește din fantazie ori după cărți, nici ibridă, ca în cazul cînd zugrăvește lucruri *contemporane* în imprejurări de altă dată.

Îi rămîne autorului, bineînțeles, sarcina de a respecta decorul, adică împrejurările externe, casa, haina etc., dacă istoria i le pune la îndămînă; ori dacă nu i le pune la îndămînă, cel puțin să utilizeze un decor aproximativ, în orice caz *deosebit* de cel de azi,—și noi, nevăzînd pe de o parte decorul de azi, neștiind pe de altă parte cum era cel de *atunci*, căci sîntem în ipoteza că istoria nu ne dă nimic,—vom fi mulțumiți esteticește, căci nu vom simți neadevărul...

Al doilea, artistul va trebui să zugrăvească sentimentele mai ales prin *acțiune*, nu prin analiza lor, căci acțiunea e mai asămănătoare la oameni decît mobilele psicologice care o determină: Doi îndrăgostiți urmăresc cu aceiași energie înlăturarea piedicilor ce se pun iubirii lor—deosebirea putînd veni numai din deosebirea de temperament—dar felul iubirii lor, sentimentele elementare din care se alcătuește acea iubire, ideile care, ca în orișice pasiune, intră în acea iubire,—acestea se vor deosebi colosal în sufletele a doi tineri, unul dela 1500 și unul dela 1900!..

Acum să venim la *Vremuri de Bejenie*.

Nuvela aceasta—tabloul acesta, căci este mai degrabă un tablou—conține mai cu samă patru momente: lupta între Moldoveni și Tătari, fuga în munți în fața năvălirii Tătarilor, iubirea dintre Andrieș Hamură și Liliana,—și natura, căci în operele d-lui Sadoveanu natura e întotdeauna o parte esențială.

O bătălie este, prin excelență, o *acțiune*, adică unul din acele elemente care mai cu samă pot servi ca subiect într'o bucată istorică. În *Vremuri de Bejenie*, războinicii se luptă cu topoare, cu suliți și cu sănețe; și *oricînd* niște războinici se vor lupta cu aceste arme și se vor lupta individual și nu făcînd parte dintr'o armată, se vor lupta la fel; iată deci o acțiune, în care autorul nu poate greși, nu poate face anacronisme. Evident că autorul zugrăvește și starea sufletească a luptătorilor, mînia, ura, amărăciunea,—dar el are, aici, de zugrăvit niște sentimente foarte primitive, sentimente general și universal omenești, sentimente de acele în care se'ntîlnesc toți oamenii cînd sînt reduși să se'ntoarcă la *starea primitivă*, căci orice om în războiu se'ntoarce, trebuește să se'ntoarcă la acea stare; și omul dela 1500 și cel dela 1900, cînd se tae cu semenul său, se'ntoarce la

starea primitivă, se 'ntîlnesc deci,—așa dar cine poate zăgrăvi o bătălie de azi, poate să zugrăvească și una dela 1500,—numai dacă ține samă de deosebirile din punct de vedere tecnic, precum și de decor: haină, arme, etc.

Ținut'a samă d. Sadoveanu de acestea? Dar mai întâiu a avut de unde să le cunoască? (Afară, bineînțeles, de armele pe care și țăranii de azi, le-ar întrebuința, în parte).

Avem „documente", în privința aceasta, din acele vremuri?.... Mă îndoesc; în orice caz, fiindcă autorul zugrăvește *altfel* exteriorul decît azi, și fiindcă cum a fost întocmai nu știm, „simțul" nostru „istoric" nu ne e jignit, și bătălia fiind admirabil zugrăvită, iar „trecutul" dîndu-i acea „poezie" de care vorbește Taine,—bucata d-lui Sadoveanu e la înnălțimea autorului.

În zugrăvirea „bejeniei", autorul a avut să se lovească de piedici și mai mici: fuga, plină de frică, a unei *mase* de oameni, în spre locurile ascunse ale munților, ar fi la fel acum cași acum cîteva sute de ani. Aici e vorba de talentul artistic al autorului de a ne face să vedem *masa* și de a ne inspira groază și milă de nefericirea acelor ființi omenești....

În privința dragostei dintre Andrieș Hamură și Liliana dela Drăgușeni, am de făcut oarecare observații... Iubirea e un sentiment veșnic și universal, dar *felul* ei se deosebește... Altfel iubește un erou din romanele lui Bourget și altfel unul din nuvelele d-lui Agîrbiceanu, altfel Dan al lui Vlahuță și altfel un „fecior" din poeziile lui Coșbuc... Alte sentimente elementare și alte idei alcătuesc aceste iubiri. Și... nu că d. Sadoveanu face din Andrieș Hamură un suflet modern, căci autorul nu analizează acea iubire, dar, în una din cele mai admirabile pagini — aducerile aminte ale lui Andrieș despre iubirea dintre el și Liliana — felul sentimentalității lui Andrieș, tonul poetic al iubirii lui, mă pun pe gînduri!.. Eu nu-mi pot închipui pe un fiu de boer dela 1500, chiar cînd a stat în Polonia doi ani la școli, decît ca pe un flăcău dela țară, de astăzi, un „fecior" din poeziile lui Coșbuc... Dar poate greșesc... nu știu...

Și iată, ceva mai etern decît cele mai eterne lucruri omenești: natura, natura care e aceiași și acuma, și la 1500, și mult mai înainte ca

.....l'ame anxieuse eût habité les corps. —

și pe care d. Sadoveanu, aci, o zugrăvește poate mai frumos decît oriunde în opera sa!..

Așa dar, d. Sadoveanu, alegînd acțiuni și sentimente etern omenești, eterne pentrucă-s primitive, redîndu-le mai cu seamă prin *acțiune*, care e și mai uniformă decît motivele ei, a fost în fericita situație de a „imita realitatea", fără să facă o operă ibridă, — fără să cadă în anacronisme (*dacă* decorul e adevărat) — să ne dea un tablou istoric, în care să „adaoge adevărului poezie"...

. . . Sint alții care vreau să facă romane „sociale" ori „psichologice" din trecut. . . Rezultatul e lamentabil, chiar cind se înarmează cu toată „știința" ! . .

Bucata d-lui Sadoveanu, dacă băgăm bine de samă, e o *poemă* epică, face parte din acel gen a cărei legitimitate am recunoscut'o chiar dela 'nceput. . . E o poemă epică cum o poate face un modern : o poemă eroică fără, însă, ceeace se chiamă „miraculos". . .

* * *

„Multe dureri-s, puține plăceri", a zis marele nostru poet, repetind o melancolică banalitate. Și încă mai puține sint plăcerile pe care i le pricinuește omului tovărășia aproapelui său, căci fiecare om e o lume deosebită, cu ambițiile și, mai cu samă, cu egoismul ei... Nu în relațiile personale pune omul ce are mai bun, căci, în ciocnirea dintre suflete, ce are mai bun se duce, adesea, ofensat, în fundul cel mai adinc al ființei sale... Și, de aceea, nu poate fi o legătură mai curată și mai durabilă, decit... dela distanță,—aceea care se stabilește între cetitor și un scriitor, mai cu samă cind acesta e un scriitor de idei, cînd adică pune în opera sa ceea ce este mai curat, mai înnalt și mai dezinteresat, și mai cu samă cind acel scriitor este un analist al vieții, căci nimic nu consolează mai mult de durerea vieții decit contemplarea ei obiectivă, *sub specie aeternitatis.*

....Și mai ales atunci cind acel ce analizează viața este un temperament ca al lui Faguet, care o privește cu o blîndă și indulgentă ironie, cu întocmai atita pesimism și atita mizantropie ertătoare ;—ați observat acest lucru semnificativ că mai toți aceia care s'au îndeletnicit cu analiza sufletului omenesc înclină spre mizantropie ?—cu o mare luciditate prin urmare, care-l face în stare să spintece vălul albastru al iluziei și să vadă adevărul adevărat, întrucît înțelesul vieții se poate destăinui cuiva....

Emile Faguet e un om învățat, priceput în toate,—scrie foarte simplu, foarte frumos, foarte atrăgător, cu o finețâ infinită.

El nu caută niciodată să te silească să-i primești părerile sale ; dimpotrivă, cind e nevoit să vorbească aprobativ de ideile altora, care sînt și ale sale, el simte un fel de jenă, ca un scrupul de delicateță.... Dacă ideile sale, de pildă în politică, i se par fără viitor, el recunoaște aceasta cu multă grație, deși cu oarecare melancolie ; cînd cineva, care are ideile sale, argumentează falș împotriva ideilor adverse, el își face o datorie, față cu cinstea inteligenței sale, dê a da dreptate ideilor adverse.... Și e gata să admită că ideile, de pildă politice, ale adversarilor vor triumfa, exprimîndu-și doar nădejdea că pe vremea aceea, cînd lumea va fi rînduită cum nu i-ar plăcea lui, el va fi murit de mult.

Lipsit de acea *atașare* încăpățînată de propriile-ți idei, care merge

iar fără oarecare atitudine ridiculă ; spirit fin și inteligență superioară, el are în gradul cel mai înnalt sentimentul ridicolului. Deși, de pildă, de o moralitate înnaltă și tradițională, el niciodată nu stărue, accentuînd, asupra laturei morale a sentimentelor, căci un moralist poate ușor cădea în ceea ce numește Nietzsche „moralină" și poate cu greu scăpa de a nu produce zîmbetul pe buzele omului de gust,—și afară de asta, judecata morală este o afirmare prea subiectivă, deci poate fi, în unele cazuri, o abatere, fără gust, de la obiectivitate.... In cartea sa *Amours d'Hommes de Lettres,* în care vorbește de amorurile, mai în totdeauna „vinovate", ale citor-va mari scriitori ai Franței, el nu atinge nicăiri laturea „vinovată" a pasiunii, ci se mărginește să o analizeze cu acea subtilitate de psicolog, care-i este caracteristică,—căci el e un mare psicolog, un mare „moralist", în înțelesul pe care-l dau Francejii acestui cuvînt, cînd e vorba de analiștii curioși și lucizi ai sufletului omenesc.

Acest simț psicologic fin, face din Faguet unul din cei mai mari scriitori de portrete literare,—și Franța n'a avut unul mai mare dela Sainte-Beuve încoace. De aici și felul criticei sale literare : El nu se ocupă de „cauze", el ia opera literară ca atare și, după ea, reconstituește sufletul autorului, fără să-i scape nici un resort, oricit de ascuns și delicat.

Și nici o urmă de pedantism în opera sa. El se ferește de erudiție, de „documentație", de citații.... Inarmat cu o vastă știință, cu un punct de vedere absolut sigur și cu un metod hotărît de cercetare,—el scrie, totuși, ca un *causeur,* ca un fermecător causeur și, încă odată, nu este nimic mai plăcut decît a gusta această *causerie,* ușoară în formă, profundă în fond, pe care marele psicolog o răspîndește cu profuziune în reviste și în volume.

Emile Faguet scrie foarte mult : studii literare de fond, tratate sociale și filozofice, dări de samă despre opere de tot felul, literare sau științifice,—din toate ramurile științelor morale, dela istoria literară până la filozofia biologică.

Unele din aceste dări de samă, care sînt mai substanțiale, în care autorul a pus mai multe considerații, el le întrunește în volume, pe care le intitulează *Propos littéraires,* care sînt peste măsură de importante prin faptul că în ele autorul ne informează de mișcarea intelectuală din Franța și, și mai ales, prin faptul că, cu prilejul acesta, autorul samănă, cu o dărnicie de bogat risipitor, idei asupra tuturor lucrurilor, considerații scăpărătoare, care au însușirea rară de a da mult și îndelung de gîndit,—ceea ce este și ambiția sa, cum însuși mărturisește undeva, în-tr'unul din acele momente de scrupul de delicateță, de care e stăpînit cînd e silit să-și afirme opiniile sale personale oarecum teoretice..... Teoretice, căci, cînd e vorba de *aprecieri* personale, le dă fără multe formalități, dar cu atita mai multă grație...

Despre unul din aceste volume de recenzii—despre ultimul, apărut acum cîteva luni—voesc să vorbesc aici, să-l spicuesc mai mult,

pentru a da o idee, aceiora din cetitorii noștri care nu cunosc pe Faguet, de problemele care-l interesează pe acest scriitor și de felul său de a gindi și a se exprima...

Se înțelege dela sine, că nu mă va preocupa ce spun scriitorii recenzați, căci atunci ar trebui să rezumez rezumatele lui Faguet; mă voiu mărgini să arăt numai citeva din acele considerații personale ale criticului care-l pot caracteriza...

Acest volum, din întimplare, se deosebește de cele anterioare prin faptul că, pe cind în acele precumpănea critica literară, autorul vorbind mai ales de opere beletristice,—aici, afară de două-trei dări de samă consacrate unor romancieri, toate celelalte sint consacrate unor opere de critică literară, de istorie, de filozofie, de sociologie, etc... De altmintrelea, în timpul din urmă, Faguet, care la început se ocupa numai de critica literară, arată un tot mai mare interes pentru mișcarea ideilor științifice, filozofice și politice.

Să spicuim cite ceva din acest volum.

Cartea lui Haeckel, *Monismul*, în care acest naturalist vrea să pună bazele unei religii nouă, bazată pe știință, și anume pe *biologie*, dă ocazie lui Faguet să facă o mulțime de considerații, pline de bun simț, de adincime de cugetare, de umor și de o fină bătae de joc:

„... Eu bag de samă un lucru la toți oamenii de știință care fac puțin generalizări filozofice, la aceia care ajung la o concepție ireligioasă ca și la aceia care încearcă să ajungă la stabilirea unei religii nouă. Ei nu-și iau punctul de plecare decit din biologie; ei nu se ocupă decit de biologie. Din faptul că *Viața* este domeniul luptei, și a nedreptății și a răului, ei sau conchid că nu există de loc „perfecție morală în univers", sau încearcă să stabilească, cum pot mai bine, o religie a naturii care să nu fie religia forței. Dar băgați bine de samă, *Viața* nu este Universul! Ea nu este decit o parte neînsemnată a acestuia. Viața este un lucru, și mic de tot, și Universul este alt lucru, și imens. Viața este un mucigaiu ce s'a observat pe oarecare puncte imperceptibile ale unor districte ale Universului *). Nu dela considerația unui astfel de lucru de nimic trebue să plece cineva pentru a se ridica la concepția generală a creațiunii. Citeva gizulițe pe o bucată de glod, absolut invizibile pentru o ființă care ar fi numai pe Bételgheuse, își fac mult rău pentru a încerca să trăiască. Deci Dumnezeu nu există... Deci Dumnezeu există într'un anumit chip... Iată o generalizare grăbită; iată o generalizare abuzivă; iată un chip de a raționa!

„Nu-i așa? Cind credem că am scăpat de antropomorfism și de antropocentrism,—sintem destul încă stăpiniți! Pentrucă sintem ființe viețuitoare, pentrucă facem parte din acest mic fenomen perfect neglijabil

*). Aceiași idee o exprimă, într'un moment de tristeță, Monsieur Bergeret, în *L'Anneau d'Améthyste* al lui Anatole France.

din acest mic accident puțin cam ridicul, din această spumă a Universului ce se numește viață; trebue ca explicația Universului să se sprijine cu totul pe concepția ce ne-o facem despre viață; trebue ca lumea, zic lumea, „lumea, universul, totul, natura întreagă", să fie declarată rea, dacă viața ne pare rea, și bună, dacă viața ne pare bună.... Aceasta nu-i puțin cam ridicul?

„În sfirșit, dacă voiți să întemeiați o religie pe bază biologică, sint sigur că nu veți izbuti. Biologia e, tocmai, știința răului pe pămînt, așa că ea e știința obiecțiunii adusă lui Dumnezeu.

„Un bun mijloc, continuă Faguet, de a gindi la Dumnezeu, e tocmai acela de a nu prea gindi la viață. Nu e Kant care a spus: „Două dovezi ale lui Dumnezeu: contemplarea cerului înstelat și contemplarea legii datoriei în inima omului"? Aceasta are defectul de a avea aerul să fie o frază; dar, băgați de samă: aceasta va să zică că se poate întemeia o religie, pe de oparte pe considerarea Universului *neînsuflețit*, pe de altă parte pe morală. Între acești doi poli, așa de îndepărtați unul de altul, e viața, viața propriu zisă, viața care este viață, dar care încă nu este viață morală. Pe aceasta Kant pare că ne sfătuește să n'o prea avem în vedere.—Și de fapt, trebue să recunoaștem că contemplarea acesteia inspiră greu o gindire adevărat religioasă. Nu, aceasta nu dă tocmai naștere unei religii. Vai! ea nu dă naștere decit melancoliei. Mă 'ndoesc ca religia naturii să devină vreodată religia omenirii".

Și în adevăr, dacă nu considerăm, în mod naiv, pe Dumnezeu ca pe un „tată" al nostru, ci ca pe un organizator și conducător al Universului, Faguet are dreptate.... Nefericita mamă a lui Fulger, din *Moartea lui Fulger*, care gindește popular, are drept să blasteme pe Dumnezeu pentru moartea fiului său: Pentru dinsa, Dumnezeu este un „tată" crud; concepția ei populară este cași a biologiștilor....

Cartea lui Charles Richet *Peste o sută de ani*, îi pune problema: Cum va fi viața omenească în veacul viitor? Faguet nu vede decit această alternativă: ori se va desvolta peste măsură lupta pentru traiu, și atunci viața va fi feroce; ori se va transforma societatea, se va nivela prin socialism, și atunci va fi plată; Faguet înclină spre această din urmă ipoteză, și declară că ea nu-l seduce de loc.... „Unitate, uniformitate, iată, dacă-i pacific, care va fi deviza secolului care vine. Ce spuneți? Eu spun: „Strugurele e prea acru"... Și se consolează că nu va trăi până atunci. Dar, oricum ar fi, va fi *altfel*, și el se consolează că atunci nu va mai exista, căci—observația e admirabilă—orice secol e o patrie,—și cine ar trăi în alt secol, adică în cu totul alt stadiu al civilizației, ar fi nefericit, căci ar fi *depeizat*... „A dura, este a te *depeiza*; ai trecut o graniță; bătrîneța este un exil. Ah! să nu exilăm pe nimene!"

Vorbind de cartea lui Ernest Charles despre „teorii sociale și politicianí", în care acest autor atacă și ridiculizează mai pe toți politicianii de azi din Franța, Faguet declară că această tendință a tînărului autor, de a distruge pe înnaintașii săi, îl încintă:

„Să v'o spun? Aceasta mă incintă. Dacă aşi iubi progresul, aşi fi dezolat; dar eu sint in privința progresului ca ateii in privința lui Dumnezeu. Ei nu cred în el; dar îl detestează. Ei îi spun: „Tu nu exişti, dar te urăsc". Ei sint logici. Şi eu, nu cred în progres.... însfirşit, nu cred de loc; dar mă tem de dînsul grozav. Imi pare că mergem prea răpede, că evoluția e prea rapidă, că omenirea gifie pe urmele scopului ce singură işi dă, şi-şi sleeşte puterile alergînd după umbra ei înseşi pe care o proectează înnainte-i. Dar, dispreţul tinerilor pentru bătrîni este friul personal şi providenţial al progresului. Dacă tinerii ar pricepe pe bătrîni, dacă ar degaja răpede cele cîteva idei fecunde pe care bătrînii le lasă după ei şi dacă ar scoate răpede toate urmările, lucrurile ar merge cu o repejune ameţitoare.

„Dar Dumnezeu se 'ngrijeşte; el care ştie, cum a demonstrat Renan, că noi sîntem aceia care-l facem; care ştie că va exista odată mulţămită sforţărilor noastre; el care nu-i ambiţios, deloc arivist, şi nu ţine să ajungă la existenţă cu o grabă de rău gust.

„Şi el creează, pentru aceasta, c'o creaţie continuă, dispreţul tinerilor pentru bătrîni. Tinerii încep prin a nu pricepe pe bătrîni; apoi ei pricep că bătrînii sînt stupizi; apoi ei dovedesc aceasta,—cît timp pierdut deja;—apoi se pun să gîndească prin ei înşişi! dar atunci ei bagă de samă că sînt unia care-şi rîd de ei, ceea ce-i face să priceapă că au devenit bătrînii momentului; şi astfel, în vremea în care omenirea ar fi putut înnainta cu trei paşi, ea a înaintat numai cu o şchioapă.

„Şi încă, eu găsesc că ea merge prea răpede! Ce-aşi spune, dacă... Nu! aşa trebue să fie. Trebue ca tinerii să fie convinşi de stupiditatea noastră. Ei poate încă nu sînt destul de convinşi, în ciuda aparenţelor. V'o spun, şi nu e pentru întăia oară cînd v'o spun, imensa binefacere a instrucţiunii e de a ridiculiza pe dascăl în ochii discipolilor.

„Şi progresul este cu acest preţ, şi excesul de progres este evitaţ cu acest preţ. Raţiunea de a fi a lui Aristot e de a răsturna pe Platon. Punctul de plecare al lui Aristot e dorinţa de a face ridicul pe Platon. Dacă Aristot n'ar fi simţit nevoia de a-şi bate joc de Platon, Aristot şi-ar fi petrecut toată viaţa mîncînd smochine. Platon murind, a trebuit să spună cu fericire: „Las un moştenitor. Aristot m'a găsit absurd. Nu mor cu totul." Iată pentru progres.—Iar pentru evitarea excesului de progres, judecaţi ce ar fi fost Aristot, dacă nu şi-ar fi pierdut jumătate din viaţă ca să răstoarne pe Platon! Gîndirea lui e înspăimîntătoare. Maşinilor de această putere le trebueşte această greutate moartă: nevoia de a dărma pe predecesorii lor. Fără aceasta, ele ar merge cu o repejune de spăriat.

„... Ar lipsi ceva bunului ordin universal, dacă tinerii ar fi respectuoşi. D. Ernest Charles lucrează la păstrarea „ordinii în omenire", cum zicea Proudhon. Observaţi că se numeşte Ernest. Frumosul cuvînt al d-lui Copée asupra d-lui Ernest la Jeunesse se adevereşte: „Toată tinereţa se numeşte Ernest".

Admiraţi şi gustaţi această bucată: adevăr, fineţe de observaţie, pesimism discret, ironie delicată,—şi d. Ernest Charles luat aşa de subţire, aşa de subţire!

Vorbind de teatrul lui Wagner, Faguet atinge problema diferenţierii artelor. Se ştie că artele s'au diferenţiat, că evoluţia lor corespunde cu evoluţia universală, dar că *opera muzicală* este un gen care contravine acestei „evoluţii", căci în ea, se contopesc, *iarăşi*, mai multe arte: poezia, muzica, pictura,—şi mai ales la Wagner, unde toate au o importanţă egală, şi unde toate sînt datorite aceluiaşi om, lui Wagner.... Faguet, răspunzînd acelora care găsesc în aceasta o abatere dela „legile" evoluţiei spune:

„Legea subdiviziunilor succesive ale genurilor, deşi foarte omenească şi aproape fatală, e *funestă* pe cît e de *fatală*, şi ar fi bine să n'o acoperim de binecuvîntări.

„Şi adaug că acela, tocmai, care i se sustrage, are geniu şi că cineva are cu atîta mai mult geniu cu cît este mai în stare de a i se sustrage, dacă nu cumva chiar esenţa, cel puţin, a geniului nu e tocmai capacitatea de a scăpa acestei legi"... Şi, mai departe, Faguet compară subdiviziunea genurilor în artă cu specializarea în ştiinţă, în care oamenii care să le cuprindă pe toate sînt din ce în ce mai rari, dar cu atîta mai preţioşi.

Prin această contravenire la legea evoluţiei, Wagner a reînviat tragedia greacă, în care artele erau întrunite. Şi încă în ceva teatrul lui Wagner e o *reîntoarcere* spre arta antică: El, caşi Grecii, întrebuinţează, ca materie a artei, miturile şi legendele naţionale.

Intrînd într'o analiză mai subtilă a teatrului lui Wagner, Faguet arată că aci, în operele-i artistice, se poate vedea filozofia lui, nu în teorii, unde nu e nici forte, nici original. Şi în opera de artă, Wagner are originalitatea de a fi ştiut să înfrăţească mitul cu filozofia, pentrucă el nu scoate idea din mit, nici nu îmbracă idea în mit, ci, mitul şi idea nasc împreună, amestecate şi vii... Şi acest lucru se 'mpacă desăvîrşit cu teatrul muzical: Teatrul muzical e cel mai apt pentru filozofie, căci e capabil a exprima idei filozofice generale; o idee literară este o analiză, o idee filozofică este o sinteză; idea literară cere vorbe, idea filozofică (nu de priceput, ci de *simţit*) s'acomodează foarte bine artei celei mai sintetice, muzicii... Mai mult, muzica dă ideii filozofice mare atracţie, menţinînd'o în caracterul său de idee vagă şi deci în regiunea semi-misterului, etc.

Dar să spicuim şi cîteva observaţii de psicologie pură.

Analizînd interesantul studiu al lui Durkheim asupra *Sinuciderii*, Faguet are observaţii minunate. Voiu releva una. Se constată din statistici că bărbaţii celibatari se sinucid mai mult decît cei căsătoriţi, tot aşa şi despre femei, *cînd au copii*; femeile măritate, dar fără copii, se sinucid mai mult şi decît fetele bătrîne. Explicaţia? Iat'o: „Ceea ce ucide, e singurătatea. Şi femeea măritată, dar fără copii, e mai singură decît femeea celibatară. Femeea celibatară, ori trăeşte într'o familie,—e cazul

cel mai frequent,—sau, chiar dacă trăeşte singură, trăeşte mai puţin izolată decît femeea măritată fără copii. Ea îşi face o societate. Are prietene, vecine, tovarăşe... Femeea măritată, şi fără copii, n'are decît pe bărbatul său care, din pricina afacerilor ori plăcerilor sale, sau numai pentrucă e în natura sa de bărbat, e veşnic dus de-acasă. Dar,—iată punctul—bărbatul, nu voiu spune că prin prezenţa sa, dar prin existenţa sa, împiedică pe femeee de a avea societatea ei. Lui nu-i place, cînd se întoarce, să-şi găsească casa plină de vecine, sau să nu-şi găsească femeea acasă... De aici rezultă că bărbatul nu e o tovărăşie, şi *este un izolator*... Rămîne femeea izolată, deci dispusă la întristare. Q. E. D."

Dar, adaogă Faguet, poate că frequenţa sinuciderilor la femeile fără copii are şi explicaţii fiziologice... Pe acestea, zice el, n'ar putea să le dea decît într'o revistă medicală...

O observaţie literară.

Vorbind de scriitorul Ferdinand Fabre, care, toată viaţa sa, a utilizat materialul observat în copilăria sa, într'un colţ pierdut al Franţei, Faguet scrie această admirabilă pagină, la lumina căreia am putea să facem multe reflecţii asupra scriitorilor noştri.

„Copilăria e, pentru acei care sînt în stare s'o aibă, rezervoriul imaginaţiei şi poeziei la care cineva revine întotdeauna. Unia îl reînoesc, fac să intre în el ape proaspete, curate încă şi încă îmbielşugate, şi aceştia sînt poeţii foarte mari şi, chiar ei, revin adesea la fondul prim şi din el scot ceea ce ne dau mai viu şi mai proaspăt; alţii, mai puţin mari, nu-l reînoesc de loc, scot din el necontenit, cu un fel de fericire, cu un fel de ataşare şi de robire. Pentru aceştia, evident prea sensibili, prima impresie a fost aşa de tare, încît toată viaţa lor nu e prea lungă pentru a o analiza, pentru a lua cunoştinţă de dînsa şi pentru a se bucura de ea amănunţit şi pentru a o savura în toate detaliile ei. Copilăria pentru ei este o patrie; şi ei sînt parcă exilaţi în viaţă. Şi fie! rîpească-ne şuvoiul vieţii, dar răgazul pe care viaţa ni-l lasă să fie consacrat, chiar ea însăşi să fie consacrată, dacă se poate, retrăirii şi chiar întăririi senzaţiei deosebite ce a lăsat în noi patria pierdută".

Încă două trei scînteeri:

Ce interes are o legendă?—„Legenda este interesantă ca document asupra felului în care oamenii au fost ignoranţi şi asupra chipului în care ei s'au înşelat şi asupra felului în care au minţit şi asupra chipului în care ei au fost piciliţi".

Un articol asupra lui Bernadotte, mareşalul lui Napoleon, care a ajuns să fie rege în Suedia şi începătorul actualei dinastii suedeze, Faguet il intitulează: *Un cadet de Gascogne...*

Să punem punct, aşa la întîmplare, căci termenul natural de oprire ar fi fost... după ce aşi fi tradus tot volumul.

G. I.

Cronica Ştiinţifică

— Alchimia modernă. —

Marele chimist francez Moissan, căruia i se datoreşte chimia temperaturelor înalte, scria acum cîţiva ani următoarele: „Marea descoperire ce ar fi de realizat astăzi, n'ar fi aceia de a mări cu unul numărul elementelor noastre, ci din contra de a-l micşura trecînd în mod metodic dela un corp simplu la un alt corp simplu... Ajunge-vom noi oare la această transformare a corpurilor simple unele în altele, care ar avea în chimie un rol tot aşa de important ca şi ideia de combustiune prinsă de spiritul pătrunzător al lui Lavoisier?.. Mari chestiuni sînt de rezolvit. Şi chimia asta minerală, pe care o credeam secătuită, nu este încă decît la început".

Cîteva luni dacă mai trăia acest savant, el ar fi văzut astăzi „marea descoperire" realizată, căci ilustrul chimist englez *Sir William Ramsay*, cu vr'o patru luni în urmă, a transformat cuprul în litiu şi poate chiar în sodiu ori potasiu, făcînd să lucreze emanaţiunile radiului asupra unei soluţiuni de sulfat sau acetat de cupru.

Iată-ne ajunşi la realizarea visului ce muncea pe alchimiştii din evul mediu, a căror preocupare de căpetenie era, după cum se ştie, transformarea metalelor comune în aur. Strădănuinţele lor erau considerate pînă mai deunăzi atît de absurde, încît ştiinţa le credea nedemne de dînsa. Dar chimera de eri apare azi ca un fapt şi cei mai de samă chimişti încep să se ocupe de dînsa.

Atomul, considerat ca ceva absolut invariabil, se arată acum ca un lucru uşor de transformat şi încă prin mijloace foarte simple.

Dar fiindcă e vorba de o descoperire ştiinţifică atît de revoluţionară, e interesant să aruncăm o privire asupra chimiei clasice, aşa cum era ea pînă eri şi să vedem dacă nu cumva într'însa se găsesc fapte care să fi fost premergătoare, un fel de semne prevestitoare ale revoluţiunii.

Răsfoirea cărţilor, chiar celor elementare, de chimie ne arată o mulţime de lucruri cari pot fi puse în legătură cu descoperirea lui Ramsay şi ne convingem atunci că revoluţiunea ştiinţifică ce a izbucnit era în adevăr preparată. Faptele de natura aceasta nu le puteam înţelege atunci, sau le dădeam un înţeles cu totul altul decît cel ce răsare astăzi, şi asta fiindcă chimia clasică ne poruncea să credem fixitatea atomului ca ceva nestrămutat.

Ca să înţelegem cît de nefundată era această invariabilitate a ato-

mului, trebue să avem toideauna prezentă in spirit axioma că *noi nu cunoaştem corpurile decit prin proprietăţile lor.* Aşa că, de cite ori proprietăţi din cele mai comune ale unui corp se vor găsi schimbate, noi vom fi in drept să zicem că acel corp nu mai este exact acelaş, ci că s'a produs o modificare in insăşi natura lui.

Să consultăm acum literatura chimică şi vom da acolo, intre altele, peste marea chestiune a *stărilor alotropice.* Aci mai cu samă vom găsi semnele premergătoare ale revoluţiei. Fosforul alb şi fosforul roş n'au decit o singură proprietate comună: aceia de a putea da naştere acidului fosforic. Incolo, deosebirea cea mai mare există intre aceste două substanţe. In adevăr, pe cind fosforul alb e aşa de avid de oxigen in cit se aprinde in aer, fosforul roş e aşa de puţin doritor de oxigen incit trebue să-l incălzeşti ca să se aprindă. Apoi, pe cind fosforul alb este una dintre otrăvurile cele mai violente, fosforul roş este cu totul inofensiv in cantitate egală. In fine fosforul alb se topeşte la 44°, pe cind cel roş nu se topeşte la nici o temperatură şi, incălzit, trece deadreptul in stare de vapori.

Stările alotropice ale ferului sint destul de numeroase. Toată lumea ştie că ferul ordinar şi oţelul nu diferă chimiceşte intre ele decit prin faptul că oţelul conţine o cantitate foarte mică de carbon. Cu toate astea duritatea şi aspectul lor diferă foarte mult.

Intre ferul ordinar şi ferul chimic pur este o deosebire şi mai mare, căci pe cind cel ordinar nu se oxidează in aerul uscat, ferul chimic pur, preparat prin acţiunea hidrogenului asupra sesquioxidului de fer, este atit de oxidabil incit se aprinde in aer, cecace a făcut să i se dea numele de fer piroforic.

Chimia clasică explică aceste deosebiri prin mica cantitate de substanţe streine ce conţin anumite stări alotropice. Aşa, fosforul roş conţine mici cantităţi de iod sau de seleniu. Oţelul conţine carbon şi chiar crom. Dar orice ar zice, chimia clasică, noi constatăm un lucru: o mulţime de proprietăţi ale corpurilor cu stări alotropice sint schimbate şi prin urmare trebue să spunem că corpul nu a rămas acelaş; el e intru citva transformat. Gustave le Bon a arătat, in această ordine de idei, că mercurul, care prin el insuşi nu este radioactiv, poate căpăta radioactivitate provocată, dacă i se adaugă 1% staniu, metal care nici el nu este radioactiv. Mercurul capătă dar, in urma acestui amestic, o proprietate nouă; prin urmare nu mai este identic cu mercurul curat.

Găsim insă şi stări alotropice unde nu intervin cit de puţin substanţe streine. Aşa e cu argintul. El se prezintă cu caractere diferite, mai ales in ce priveşte căldura de combustiune, după metoda intrebuinţată spre a-l prepara. Berthelot l'a studiat in toate amănunţimile. Şi in cazul acesta, dacă vrem să vorbim riguros ştiinţificeşte, nu putem spune că atomul de argint e totdeauna acelaş.

Dacă ne oprim puţin asupra *metalelor coloidale,* apoi vedem că revoluţia e gata să inceapă. Aurul ori platina coloidală nu mai posedă

nici una din proprietăţile acestor metale in starea lor obişnuită. Ele au ciştigat altele cu totul nouă. Aşa platina coloidală descompune apa oxigenată ca şi fermenţii din singe şi transformă alcoolul, prin oxidare, in acid acetic. Ele se comportă ca fermenţii fabricaţi de celule. Asemănarea cu fermenţii merge pină acolo incit substanţele otrăvitoare, care opresc acţiunea fermenţilor, cum e acidul cianhidric, iodul etc., opresc şi acţiunea metalelor coloidale. După cum se vede, platina şi aurul coloidal nu mai sint platină şi aur, deşi au fost fabricate cu ajutorul acestor metale. Ne mai avind aceleaşi proprietăţi, nu ne este ingăduit să le identificăm.

Continuind cu cercetarea noastră, vom intilni chestiunea *disociaţiunii electrolitice* a sărurilor, care ne va arăta şi ea că alchimiştii evului mediu nu erau aşa de absurzi pe cit i-am crezut. Cind dizolvim de pildă clorură de sodiu in apă, teoria ne spune că atomii de clor şi de sodiu se despart unul de altul şi rămin izolaţi in lichid. Dar noi ştim că sodiul este un metal care nu poate sta in prezenţă cu apa, fără s'o descompună cu energie şi nici clorul nu poate sta in faţa sodiului fără să se combine cu el. Atunci cum se face că molecula de clorură de sodiu poate să se disocieze in atomii săi şi aceştia să rămină liberi in acelaş lichid?

Pentru ca s'o inţelegem, trebue să admitem că clorul şi sodiul din o astfel de soluţie nu mai sint clor şi sodiu, ci alte corpuri cu proprietăţi foarte diferite.

Se zice că clorul şi sodiul s'au *ionizat,* inţelegind prin acest cuvint că atomii aceştia poartă acum cu ei electricitate, sint incărcaţi cu o cantitate oarecare de energie electrică şi că aceasta ii face să-şi piardă unele proprietăţi ce le aveau, cind erau in stare neutră, ciştigind altele nouă. Dar din moment ce atomul şi-a schimbat toate proprietăţile esenţiale ce i le cunoaştem de ordinar, oare mai putem noi zice că el a rămas acelaş?

Iată dar o serie de fapte care, infăţişate intr'un anumit chip, ar fi trebuit să facă pe chimişti mai puţin increzători in invariabilitatea atomului; atunci descoperirea lui Ramsay n'ar fi fost pentru ei atit de neaşteptată.

De fapt insă, mulţi au prevăzut'o. Cei mai eminenţi chimişti au prezis acest eveniment ştiinţific.

H. Sainte-Claire Deville spunea elevilor săi că el nu crede in persistenţa elementelor, după ce ele au format o combinaţiune chimică. W. Ostwald, fost profesor de chimie fizicală la Leipzig scrie că materia, cind sufere o reacţiune chimică, dispare şi face loc altei materii cu proprietăţi diferite. De pildă apa nu mai conţine hidrogen şi oxigen. Cind oxidăm hidrogenul pentru a forma apă, noi producem o transformare complectă a hidrogenului şi oxigenului. Şi dacă acum din discompunerea apei obţinem hidrogen şi oxigen, asta insamnă că am făcut o transformare inversă. Pe cită vreme aceste două gazuri sint conţinute in molecula de apă, ele nu mai posedă nici una din proprietăţile ce le au cind sint libere. Atunci „oare nu este un nonsens, zice Ostwald, să pretinzi că o substanţă definitivă poate să mai existe fără să posedă nici una din

proprietățile sale?" E cu totul artificial să zicem că o moleculă de apă e compusă dintr'un atom de oxigen și doi atomi de hidrogen. Zicînd aceasta, noi știm că facem o ipoteză, dar „această ipoteză, numai de formă, n'are decît un singur scop, acela de a pune faptele generale ale chimiei de acord cu noțiunea de tot arbitrară a unei materii inalterabile". (Ostwald).

După cît se vede din citățiile făcute, cei mai mulți chimiști revoluționari considerau atomul ca transformat numai atunci cînd el intră într'o combinație chimică.

Moissan singur vizează deadreptul transformarea în sensul descoperirii lui Ramsay.

Rezultatele cercetărilor lui Ramsay constitue cea mai mare descoperire științifică a timpurilor prezente.

Urmările ce le va avea asupra fizicei și chimiei precum și asupra întregii filozofii științifice nu se pot încă arăta cu preciziune. Dar e sigur că se pregătește o transformare a științei egală în importanță cu cea determinată de Lavoisier. Pe cît se pare, temelia pe care stau concepțiunile noastre științifice începe a fi atacată din mai multe părți de o dată. *Atomul este fix*, e unul din stîlpii științei moderne. Ramsay ne arată că din contra el este transformabil. Chiar legea *conservării materiei* este pusă la îndoială de numeroși fizicieni. Unii, cum e Gustave le Bon, susțin cu tărie că materia se distruge și că din distrugerea ei rezultă energie. După ei, materia și energia nu sînt de cît două forme ale unuia și aceluiași lucru: energia intra-atomică. Materia este forma stabilă a acestei energii, iar forțele ca: căldura, lumina, electricitatea etc, nu sînt de cît forma nestabilă.

Dar fiindcă concepțiunile științifice cele mai fundamentale sînt atacate astăzi, oare trebue să ne pierdem încrederea în știință și să strigăm: *falimentul științei*, cum făcea F. Brunetière cu cîțiva ani în urmă?

Nici de cum. Savantul adevărat nu crede în eternitatea concepțiunilor științifice. Ba din contră, el știe că de cîte ori se întîmplă cîte o zguduitură ca cea produsă de Lavoisier, de Ramsay, știința ese din ea reînoită, cu forțe proaspete de înaintare. Istoria științelor ne arată că progresele cele mai mari s'au făcut în urma unor asemenea revoluții, cînd dogmele secătuite au căzut și în locul lor s'au edificat altele care au împins știința înainte.

Nu pot să creadă în falimentul științei decît cei ce nu știu să facă deosebire între teorie și fapt. Teoria este *mijlocul* și de loc *scopul* științei. Savanții, care fac descoperiri de sama celei a lui Ramsay, se caracterizează tocmai prin lipsa de respect orb către teorie. Liebig scria că secretul celor ce fac descoperiri mari este că nu cred nimic definitiv.

Dr. D. Călugăreanu

Cronica Externă

— O corabie care se îneacă —

Din toate părțile intră apa în corabia ungurească. De mult cei ce cunoșteau adevărata stare de lucruri din Ungaria și ce nu se lăsau să fie amăgiți de fațada ei strălucitoare, prevedeau că lucrurile se vor sfîrși acolo printr'o îngrozitoare criză. Dar nimeni, nici chiar cei mai pesimiști în prorocirile lor, nu-și închipuiau că edificiul se va surpa atît de repede și de o dată de pretutindeni. Și nici nu era posibil ca cineva să facă o asemenea prorocire, fiindcă ori cît de gravă ar fi fost situația în Ungaria, ori cît de critică ar fi fost pozițiunea elementului maghiar față de naționalități, Ungurii aveau la îndămînă cîteva reazime puternice de a căror însemnătate își dădeau bine seamă și pe care orice minte sănătoasă trebuia să presupună că ei vor ști să le păstreze, iar nu să le distrugă fără socoteală și fără rost.

Intr'adevăr, ceea ce permitea Ungurilor să ție piept Austriei și naționalităților era faptul că ei găsiseră mijlocul să atragă în partea lor pe una din naționalități, pe cea croată, și că puteau astfel, cu dînsa și prin dînsa numai, să isbească în cele alte naționalități, dar ne mai avînd în potriva ei minoritatea elementelor nemaghiare să-și dea aerul în lume că sînt calomniați de cei ce îi învinuesc de asupriri și de desnaționalizări. Pe de altă parte Ungurii știuseră să fie uniți, strîns uniți între ei și să apară în fața tuturora ca un grup omogen atît prin sîngele cît și prin interesele și aspirațiunile lui. Naționalitățile, chiar lipsite de sprijinul Croaților, ar fi putut să reziste Ungurilor, dacă aceștia ar fi fost divizați în felul lor de a concepe conducerea statului maghiar sau dacă în patriotismul și șovinismul maghiar ele ar fi putut să găsească vre-o notă discordantă. Dar unanimitatea aceasta de vederi, armonia aceasta perfectă de note dădea politicei maghiare puterea și prestigiul, care impunea teamă unora și respect altora.

In fine Ungurii dibaci știuseră să atragă în partea lor doi factori însemnați, Corona și opinia publică din Europa. Nu vrem să spunem că Franz Iosef nu judecă după dreapta ei valoare politica ungurească, ne place chiar să credem că dînsa nu a avut nici o dată aprobarea sa, dar

ei era dator, prin definiția însăși a dualismului, să ție seamă de ambițiunile și pretențiunile maghiare și Ungurii, la rîndul lor, știuseră să fie destul de buni diplomați față de el pentru a întinde întotdeauna cît mai mult coarda în folosul lor, dar fără a o rupe nici odată. Iar în ce privește opinia publică din Europa, Ungurii se pricepuseră să exploateze legăturile aristocrației lor cu unele cercuri influente și conducătoare din Europa, știuseră să exploateze și serviciile ce le-au adus Evreilor care, în schimbul foloaselor obținute, consimțeau bucuros să trîmbițeze prin lume cavalerismul națiunii maghiare, vitalitatea, energia și patriotismul admirabil al scoborîtorilor din Arpad. Și astfel, prin finanță și prin presă, se creă repede în Europa o atmosferă de simpatie în mijlocul căreia Ungaria putu fără grijă să nesocotească principiile elementare ale civilisațiunii moderne și să asuprească fără milă naționalitățile nemaghiare.

De cîtăva vreme amețiți de ambițiunile și de succesele aparente ale politicei lor, Ungurii au distrus rînd pe rînd toate aceste razime și au ajuns să se găsească astăzi singuri, părăsiți de toți amicii lor de eri și amenințați din toate părțile de pericole care pun în joc existența lor însăși de stat unitar.

Cu Împăratul au rupt coarda, s'au purtat în așa fel încît bătrînul monarh, care a răbdat atîtea în viața lui și care are și o fire blajină, a declarat că nu mai poate să rabde și că nu va mai călca prin Pesta cît va trăi. Nu mai vorbim de arhiducele Franz Ferdinand, cu el de mult legăturile sînt rele și toată lumea în monarhie cunoaște antipatia adîncă și neascunsă ce moștenitorul presumptiv al tronului Austro-Ungar nutrește față de națiunea maghiară. Cu Croații de asemenea, Ungurii au procedat în așa fel, în cît amiciția lor s'a prefăcut în ură neîmpăcată și azi—nu e vorbă, cam tîrziu—Croații sînt în capul coalițiunii naționalităților nemulțumite, ei dau tonul prin energia protestărilor și prin violența manifestațiunilor lor antimaghiare. Așa că Ungurii au împotriva lor nu numai naționalități cu care se resboesc de atîta vreme ci și pe aliații lor de eri, cu alte cuvinte toate elementele nemaghiare din cuprinsul hotarelor lor.

Asta însă n'ar fi nimic, dar și spendida omogenitate pe care, ca un scut lucitor și dintr'o singură bucată, il opuneau revendicărilor naționalităților și aceasta a dispărut. Masa ungurească e împărțită în taberi, în taberi vrăjmașe care se răsboesc între ele cu aceiași înverșunare cu care Maghiarii luptă împotriva naționalităților. Partidul socialist vede în oligarhia care deține puterea în Ungaria un pericol mai mare decît în naționalități și preferă să distrugă prin sufragiu universal această oligarhie, decît să continue ca astăzi a asupri naționalitățile. Lucrul acesta este caracteristic. Am ajuns într'un stadiu de desvoltare în care sentimentul democratic primează sentimentele naționale.

Dar, cu toate acestea, rămăsese în mijlocul oligarhiei un bloc strîns unit, ultima redută și ultima speranță a maghiarismului ; acesta era partidul independenței. Ei bine, Ungurii au procedat astfel, încît au pierdut și această ultimă scîndură de scăpare. Compromisul pe care l'au încheiat

cu Austria n'a satisfăcut ambițiunile bolnăvicioase ale Kossuthiștilor care în mare parte refuză să-l ratifice și să urmeze pe această cale pe șeful lor, care face deci în zadar pînă astăzi sforțări desperate ca să adune sub steagul amenințat pe soldații săi răsvrătiți.

Și ca încoronare a acestei învălmășeli generale vine și opinia publică din Europa care, văzînd că corabia ungurească nu mai este în stare să plutească, începe să se trezească și să recunoască că s'a înșelat asupra solidității edificiului ce Ungurii ridicaseră și cu care le ripiseră încrederea.

Mișcarea socialistă din Ungaria întîmpină simpatia și sprijinul tuturor preselor socialiste. Ziarele democratice în genere sînt favorabile revendicărilor naționale și protivnice oligarhiei ungurești. Financiarii văzînd că lucrurile se încurcă, că a intrat apă în corabie, devin mai sgîrciți în laude, iar Björnson, care din singurătatea lui dela Nord vine să protesteze cu marea lui autoritate împotriva politicei de asupriri și de desnaționalizare și să ia cu atîta entuziasm apărarea naționalităților, dă ultima lovitură renumelui unguresc. Nici contele Apponyi, cu toată morga lui aristocratică, nu va putea să rămie multă vreme „cu capul sus" sub un asemenea concert de obștești dezaprobări.

Așa încît putem zice că azi guvernul unguresc nu se poate sprijini pe nimic, nici pe elementul maghiar, nici pe majoritatea lui, nici pe naționalități, nici pe Coroană, nici pe opinia publică din Europa.

Netăgăduit că această situație e tristă pentru poporul unguresc, dureroasă pentru patriotismul, crudă pentru vanitatea lui. Dar era fatal să se ajungă aci cu concepția de stat a Ungurilor. Ungurii, în organizarea lor de stat, au pornit dela două baze deopotrivă greșite și deopotrivă în contrazicere cu concepțiunile timpurilor noastre. Ei au considerat Ungaria, nu totalitatea popoarelor ce locuiau pe teritoriul ei, nici măcar totalitatea elementelor maghiare, ci au restrîns toată monarhia ungară la o minoritate, la o oligarhie puternică. Acest mănunchiu aristocratic și cu clientela lui a avut pretenția să guverneze în folosul său toate elementele maghiare și toate naționalitățile. Problemele care frămîntau milioane de oameni ei le-au redus la interesele lor, la felul lor de a concepe patria și patriotismul. Fiind bogați și aristocrați, ei nu puteau concepe Ungaria decît ca un stat reacționar înzestrat cu un sistem electoral restrîns, cu care să le asigure lor și clienților lor conducerea exclusivă a afacerilor publice. Fiind Ungurii și mîndri, cu drept cuvînt, de trecutul lor și de sacrificiile ce le-au făcut pe vremuri ca să scape și ca să înalțe elementul maghiar, ei nu au putut concepe Ungaria decît ca un stat unitar, adică ca un stat în care naționalitățile să nu aibă nici un drept, nici măcar cel de a vorbi limba lor. Ca să se poată susține pe acest teren șubred, au trebuit să exagereze nota, să transforme patriotismul în șovinism și să creeze clientelei lor o mentalitate deosebită, de care ei înșiși sînt speriați astăzi.

Procedînd însă astfel, au uitat cu totul că seamănă nemulțumirea și ura nu numai în rîndurile naționalităților care, după ce au supraviețuit peste

2000 de ani tuturor invaziunilor și tuturor restriștiilor, nu pot să abdice acum naționalitatea lor,—dar și în rindurile poporului maghiar, care nu poate primi în acest secol de democratizare să rămie sub epitropia unei oligarhii aristocratice.

De fapt, lupta la care privim azi e o luptă între două concepții, între concepția reacționară și concepția democratică a unui stat modern. Oligarhia maghiară reprezintă concepția reacționară, aceia care își închipuește că o țară poate să fie cîrmuită prin supremația unei minorități asupra majorității și că naționalitățile nu pot face parte din Stat decît fiind asuprite și desnaționalizate. Iar poporul unguresc, acela ce cere votul universal și face manifestațiuni pe străzi, e cel ce reprezintă concepția democratică, adică acela care înțelege că într'un stat conducerea să fie a națiunii întregi, iar nu a unei minorități și care nu admite ca față de naționalități să se aibă o altă atitudine decît față de elementul ce deține puterea și care știe că principiul naționalităților este un principiu peste care nu poți trece în secolul în care trăim. Intre aceste două concepțiuni, din care una întrupează trecutul și cealaltă viitorul, isbînda trebuia să rămie de partea viitorului și înspre el ea se și îndreptă.

Degeaba încearcă oligarhia, deja învinsă, să se agațe de ultimele rămășițe ale unei puteri ce îi scapă, degeaba caută acum scăparea în subterfugii, vrînd să lege încuviințarea dreptului de vot de cunoștința limbii maghiare, degeaba face in extremis o lege de maghiarizare a școalelor confesionale. Toate acestea nu pot împiedeca corabia să se înece. Ungaria ori va dispare, ori se va transforma într'un stat democratic care va ține seamă de toate naționalitățile ce o compun. Azi, cînd sufragiul universal a fost introdus în Austria, monarhia Habsburgilor nu poate trăi multă vreme sub două regimuri atît de deosebite; și să nu uite oligarhia că, dacă astăzi este încă în capul dualismului un moșneag care nu mai are energia să se împotrivească acestei contraziceri, poate să vie mîine în capul statului un om tînăr care să nu mai fie dispus a o tolera. Bine înțeles, pentru a-și reaminti și a pricepe toate acestea, oligarhia nu trebue să stea „cu capul sus"; cu cît îl va pleca mai jos necesităților timpului, cu atît și dînsa va scăpa mai mult din puterea ei și cu atît și verdictul istoriei va fi față de dînsa mai îngăduitor și mai ertător.

I. G. Duca

Cronici Bucureștene

Octombrie.

Strașnic spectacol a oferit galeriei polemica de-aproape o lună de zile dintre cele două mai mari ziare cotidiane din presa Capitalei!

— Sînteți vînduți Ungurilor!
— Sînteți organul lașității de gîndire!
— Șantagiști și escroci!
— Falșificatori de testamente!
— Infami!
— Ticăloși!

Iată rezumatul cel mai fidel posibil al marei, nobilei, pasionantei discuțiuni de presă! Admirați eleganța limbagiului, duioșia sentimentului de colegialitate, profunzimea respectului pentru cititori, și atîtea alte virtuți d'astea cu care se împodobește Presa romînă! Dă Doamne să nu aibă Ungurii obiceiul de-a citi ziarele noastre. S'ar simți citeodată mîndri chiar de presa lor.

Deocamdată, bunii noștri vecini au avut altă satisfacție împotriva noastră: *Caramel*, cel mai bun cal de curse din Romînia aparținind pasionatului nostru sportsman d. Iocot. Moruzzi, a fost biruit pe Hypodromul dela Buda-Pesta. Se zice că alergarea n'a fost tocmai corectă și că eminentul armăsar *Caramel* a fost bătut în chip neleal. Ungurii, au trebuit să-și dea în petec, nelealismul lor—cînd au de-a face cu Romînii—a eșit în evidență chiar într'o anodină luptă sportivă. Adică nici cu *Caramele* nu putem îndulci moravurile maghiare?

Fiindcă veni vorba de sport, ați citit desigur întîmplarea extravagantă a acelui „chauffeur" de automobil din București care, ducîndu-se într'o seară la o berărie, i-a căzut cu tronc așa de fulgerător o cîntăreață a localului, încît chiar în acea noapte a intrat în camera ei dela otel, i-a propus să meargă cu dînsul la Paris și, fiind refuzat, s'a sinucis *stante pede* cu un revolver. Amorul de obiceu e boală lungă, cu faze bine definite: simptomele, declararea maladiei, criza acută, apoi descreșterea, vindecarea, convalescența, bine înțeles cînd nu se întîmplă catas-

trofa fatală—căsătoria.— Un „chauffeur“ însă nu se supune legilor trăgănitoare ale timpului. El „se șofează“ într'o clipă și aleargă la țintă „cu viteza a treia“, riscînd să-i pleznească cauciucul și să-și epuizeze ultima picătură de benzină a motorului. Inflamabilul „chauffeur“ putea desigur să aștepte ca dama să revie la sentimente mai bune, dat fiind că femeea-i schimbătoare, și mai cu seamă cînd Virtutea, care de sus dă cu piciorul propunerilor de dragoste, este dintre-acelea ce și-l ridică și mai sus pe scena unui „șantan“. Dar vezi că, dacă *la dona e mobile*, apoi innamoratul nostru era *automobile*, și iuțeala l'a prăpădit. Grozav trebuia să-l fi plictisit pe bietul răposat încetineala dricului care l'a transportat numai cu putere de doi cai pînă la garajul cel de veci dela Bellu !...

Să mă ierte cititorii că glumesc asupra unei așa de jalnice întîmplări. Dacă au fost la Teatrul Național la reprezentarea piesei *Crimă sau Virtute?* de d. General Bengescu-Dabija, cititorii îmi vor acorda, sper, circumstanțe ușurătoare. Căci atunci au căzut și ei în păcatul meu : o dramă teribilă le-a stîrnit hohote de rîs îngrozitoare. Rîdea cu sughițuri publicul, iar pe scenă un întreg morman de cadavre, la sfîrșitul actului al treilea, cînd suflerul și-a dat și el ultima „suflare“. Face rău d. Davila că la asemenea drame nu angajează bocitoare de meserie, cum se face la înmormîntările de prin mahala ; e necuviincios și penibil să vezi atîția morți pe scenă și sa n'auzi în juru-le decît risete. Face și mai rău d. Davila că nu înmormîntează fără pompă, în cartoanele repertoriului, niște piese la ale căror funeralii nu merită să fie invitată, ba încă cu plată, atîta lume.

Dar, destul ; într'o Cronică Bucureșteană ar fi nelalocul ei o critică dramatică. Pare-se însă că, după concepția unora din publiciștii noștri, critica dramatică este o îndeletnicire la îndămîna oricui. Iată de pildă, d. Ilariu Chendi care, în „Viața Literară“, spune că „l'au rugat prietenii“ să scrie critica dramatică în actuala stagiune a Teatrului Național, el „bon enfant“ s'a grăbit să primească, și imediat s'a dus să ceară deslegare dela D-ra Mărioara Voiculescu, o tînără artistă debutantă care a binevoit chiar să-i schițeze viitorul său program de critic teatral. Care va să zică, după părerea d-lui Chendi, nu te faci critic dramatic pentru că simți și ți se recunoaște că posedezi însușirile trebuincioase unui asemenea anevoios gen literar : spirit pătrunzător de observație și analiză, cultură generală și specială adîncă, etc. Te faci critic fiindcă, la un moment dat, te-au rugat amicii tăi „s'o faci și p'asta“.

— Ranetti dragă, mă tot imploră prietenii mei, de ce nu inventezi tu cîrma balonului ?

Iar eu, ca să le fac plăcere „băeților“ :

— Bine, moncher, o s'o inventez, dar cu condiție...

— Primim orice, numai inventeaz-o mai degrabă !

— Fie, vă satisfac rugăciunea, cu condiție ca voi, prietenii mei, să rugați pe prietenii d-lui Chendi să-l roage pe acesta să fie ceva mai serios, că rîde.... d. Malachendi Dragomaiorescu !

....Cum e sigur însă că d. Chendi va rămîne tot Hilariu, cîrma balonului o să cam zăbovească mult.

Până voiu născoci-o, grozav aș vrea să se găsească cel puțin o cîrmă nouă pentru vaporul nostru „Pincipesa Maria“. Faptele date în vileag la procesul intentat comandantului Ciuchi, care-a fost achitat de învinuirea că din pricina nedestoiniciei sale vaporul romînesc a suferit mari stricăciuni în insula Tenedos, faptele acestea care au pus într'o lumină regretabilă negligența și nepăsarea direcțiunii serviciului maritim, ce punea mereu la dosar numeroasele rapoarte prin care se cerea repararea sau înlocuirea cîrmei defecte a „Principesei Maria“,—m'au scandalizat. Vaporul nostru plutea pe mare, încărcat cu vieți omenești și cu averi întregi, absolut la capriciul întîmplării, amenințat la fiecare clipă să fie înghițit de valuri, pentrucă avea o cîrmă ce funcționa anapoda. Și pentru direcția serviciului maritim cazul acestui vas—fără asemănare în lume, cum au declarat experții la proces — era un moft cu care nu-și pierdea timpul său prețios, zic prețios fiindcă acest serviciu costă cam scump pe Stat. Indignarea generală contra acestei incurii extraordinare a cuprins și pe principalul ziar oficios, „L'Indépendance Roumaine“, care critică cu energie tembelismul și incapacitatea dela S. M. R. Acesta e un semn că guvernul s'a decis să mai taie nițel din *coandă* onorabilului S. M. R. Dacă el nu s'a sinchisit de loc de cîrma vaporului d-lui Ciuchi, apoi cred că o să-i pese ceva mai mult cînd va avea aface cu cîrma statului.

Un alt proces interesant în Octombrie a fost acela al atentatului la viața d-lui Miclescu, directorul C. F. R. Atentatorul Zarioiu a fost condamnat. Bine au făcut jurații. La o pedeapsă relativ mică însă, și iarăși bine au făcut jurații, căci au ținut socoteală că nenorocitul Zarioiu avea cîrma minții foarte defectă, în urma accidentului de drum de fier care-l lăsase fără un picior. Proverbul spune : unde nu e cap vai de picioare ; pesemne că e și din potrivă : unde nu-s picioare, vai de cap. Deraiase de tot capul bietului frînar ; nu-i glumă să te vezi în floarea vrîstei și a vigoarei, beteag pentru tot restul zilelor, cu orice perspectivă de viitor închisă, neavînd decît o mizerabilă pensie de 30 de lei pe lună spre a te hrăni pe tine și pe ai tăi ! Și încă Zarioiu putea să se considere aproape nabab, față de alți pensionari ai C. F. R. In adevăr, unul din avocații lui a destăinuit la proces că, odată, C. F. R. au acordat minorului unui slujbaș mort, victimă a datoriei sale, extraordinara pensie de—lei unu, bani douăzeci ci cinci ! pe lună, firește, nu anual.

Ar fi timpul să ne mai gîndim puțin și la cei mici, destul am răsfățat pe cei mari, și cu deosebire la micii slujbași dela drumul de fier, a căror soartă e mai de plîns ca a oricăror altora.

S'ar cuveni poate, între altele, ca acelor slujbași cari rămîn infirmi, în timpul și din cauza serviciului, să li se dea ca pensie leafa îndoită. Să îngrijim de dînșii măcar cînd sînt invalizi acești eroi ai timpurilor de pace, bravi și obscuri soldați ai muncii, cărora nu li se dă nici decorații,

nici nu li se ridică monumente, nici imnuri nu închină poeții gloriei lor.. Democratismul și sufletul omenos al ministrului de lucrări publice, d. V. G. Morțun, au un minunat cimp de activitate aicea. In situația de azi, căile ferate sunt mai mult căi înfierate de opinia publică.

Uite, iarăși comisei un calambur. Parcă văd pe cititori strimbînd din nas, cînd incorigibila-mi manie își dă în petic. Mă consolez însă cu ideia că sînt alții și mai.... rău-făcători decît mine. Iacă de pildă, un calambur pe care l-am auzit dăunăzi dela Mitică, un tiz al deliciosului erou schițat de Maestrul Caragiali. Il intrebam:

— Ce, Mitică, ai avut o altercație cu gîsca aia de Popescu?

— Nu mai e gîscă, moncher, l'am transformat în rață!

— Cum așa?

— Adică 'n palmiped.

— Nu 'nțeleg...

— Hei, dar prost ești! I-am tras o palmă ș'un picior. Cu alte cuvinte, n'a devenit ca să zic așa, palmiped?

— Brrr!

G. Ranetti.

Miscellanea

BIBLIA IN POPOR

Părintele C. Morariu din Bucovina a făcut o propunere bună: intemeiarea unui institut pentru editarea populară a Bibliei și răspîndirea ei, în sute de mii de exemplare, în popor.

Pe lîngă înrîurirea morală, noi vedem și alte urmări bune ale acestei încercări, dacă ea ar izbuti. Biblia, fiind o carte interesantă și ușor de priceput de către popor, răspîndirea ei ar avea de urmare începutul unei culturi a poporului, întâiul pas de a crea trebuința sufletească de a ceti. Așa dar, pe lîngă înrîurirea curat morală, ar avea și una curat culturală...

S'a observat că în țările germanice poeții sînt mult mai „populari" decît în cele latine, de pildă decît în Franța, unde poeții nu sînt cunoscuți de popor, fapt pe care un scriitor francez „aristocrat" îl constata, mai dăunăzi, cu multă mîndrie, scoțînd încheerea măgulitoare, pentru el, că literatura franceză e „aristocratică"... In adevăr, pe cînd Musset, Hugo chiar, Leconte de Lisle, Sully Prudhomme, etc. nu sînt „populari", în Anglia Byron, Tennyson, chiar Shelley, se desfac în milioane de exemplare și nu e stație de drum de fier cît de mică, unde acești scriitori să nu se vîndă. Tot așa în Germania: este cunoscut că Goethe și Schiller se găsesc mai în fiecare familie...

Și cum un Musset sau Hugo nu sînt mai greu de priceput decît un Byron sau un Goethe; și cum Franța nu este așa de mult mai prejos în cultura maselor decît Anglia sau Germania, încît aceste lucruri să dea naștere acelei totale *deosebiri* între soarta poeților franceji și engleji, — explicația pe care o dă un scriitor francez faptului, că în Anglia, țară protestantă, deprinderea cu biblia face ca poporul să cetească și pe poeți, — ni se pare verosimilă.

Așa dar, chiar din punct de vedere curat literar, răspîndirea bibliei, ca însăși o mare operă literară, ar fi de mare folos...

Dorim ca strădănuințile colaboratorului nostru, Părintele C. Morariu, să nu rămînă fără izbîndă.

D. PANU ŞI „VIAŢA ROMINESCA"

Dl. Panu—al cărui spirit pătrunzător şi universal l'am admirat de atitea ori în această revistă—vorbind despre critica literară, se ocupă, în treacăt, şi despre articolele colaboratorului nostru, d. Ibrăileanu, relative la evoluţia spiritului critic în cultura romînească, publicate în această revistă.

Sintem măguliţi, ca scriitori, cînd un om ca d. Panu se ocupă de breasla noastră; sintem cu atita mai măguliţi, şi am mai spus'o, cînd d. Panu ne face onoarea să vorbească de revista noastră; şi am fi fost şi mai măguliţi, chiar flataţi, dacă d. Panu şi-ar fi oprit şi mai serios atenţia asupra scriselor noastre,—căci, din cele spuse despre articolele d-lui Ibrăileanu, se vede lămurit că d. Panu nu a acordat acelor articole decit o atenţie foarte distrată.

D. Panu, vorbind de criticii literari şi, voind să ilustreze cu exemple cum criticii literari de azi sînt sfădăuşi şi bătăioşi, intre altele, care nu ne privesc pe noi, spune că d. Ibrăileanu

„a voit să fie admisă în public ideea cum că critica după regulele ştiinţei nu s'a manifestat în mod serios intâiaş dată în *Convorbiri literare* la *Junimea*, sub pana d-lui Maiorescu, ci adevăraţii iniţiatori ai criticei raţionale în ţară sînt Rusu, Kogălniceanu, etc"

Dar d. Ibrăileanu n'a vorbit în acele articole despre *critica literară*. Şi chiar a declarat clar că nu vorbeşte:

„Critica d-lui Maiorescu de după 1881, caşi a d-lui Gherea, spunea d. Ibrăileanu, nu intră în cadrul acestui studiu, *care vrea să fie numai cercetarea spiritului critic aplicat la formarea culturii romîneşti moderne* din vremea cînd, în celălalt domeniu, politic, şi mai ales în Muntenia, oamenii lucrau pentru organizarea statului romîn modern.

„*Dealmintrelea, critica literară nici nu se putea naşte pe vremea aceea, căci n'avea pentru ce*" („*Viaţa Romînească*", Anul I, No. 1)

Incă odată, dacă d. Panu ar fi acordat o atenţie mai puţin distrată acelor articole, n'ar fi scris fraza citată mai sus.

Şi cînd d. Ibrăileanu a spus ceva, incidental, despre inceputurile criticei *literare*, apoi, după cum se poate vedea din citaţia de mai sus, d-sa a spus că ea incepe cu d. Maiorescu...

Despre critica literară „după regulele ştiinţei", cum se exprimă d. Panu, d. Ibrăileanu n'a vorbit de loc; dacă ar fi vorbit de ea, apoi inceputul acesteia l'ar fi pus şi mai încoace, căci aceasta începe cu d. Gherea—nici cu Ruso, nici cu Kogălniceanu şi nici cu d. Maiorescu...

— In acelaşi număr (No. 60) d. Panu consacră din nou cîte-va rînduri studiului d-lui C. Stere „Socialdemocratism sau poporanism", şi işi formulează oare-cari nedumeriri asupra concepţiunii poporaniste. In mare parte d-sa, nădăjduim, va fi lămurit, cînd d. Stere işi va desvolta complect argumentaţia, ast-fel incît nu e nevoe să intrăm de pe acum în discuţiune în această privinţă. Vom releva însă numai un singur punct.

In articolul său „Observaţii politico-sociologice", d. Panu pune ca un postulat al viitorului armonizarea *tuturor* intereselor sociale:

„In societatea viitoare,—ne spune d-sa,—toate interesele şi ideile „vor fi armonizate şi lupte intre partide ca în ziua de astă-zi nu vor exista".

Acelaşi lucru îl spun şi socialiştii, întrucît şi ei cred că în societatea *viitoare* nici nu pot exista *interese antagoniste*.

Insă d. Panu pare a dori armonizarea tuturor intereselor *existente astă-zi*, întru-cît d-sa afirmă:

„Dacă reacţionarii ar lupta numai pentru ca *să-şi păstreze situaţia „şi să-şi apere interesele lor*, nimeni nu ar avea nimic de zis, căci societatea viitoare pe dreptatea tuturor şi pe respectarea *tuturor intereselor* „se va baza".

Socoate ast-fel d. Panu, cum pare că rezultă din cuvinte d-sale, că *toate* interesele diferitelor categorii sociale de astă-zi sînt *legitime*, şi că deci pot fi respectate şi armonizate şi în societatea viitoare?

Dacă aceasta ar fi ideea d-sale, scopul urmărit ast-fel ni se pare o *utopie*, în înţelesul clasic al cuvintului,—adică în acel înţeles în care, în deosebire de socialiştii moderni, sînt numiţi utopişti,—Th. More, Fourrier, Owen, St. Simon, etc.

Să luăm o pildă. Clasa de *cămătari* se naşte numai din organizaţia neîndestulătoare a creditului, şi prin chiar naşterea ei ne dă o dovadă de starea economică nesănătoasă. Dintr'unul din capitolele următoare ale studiului d-lui Stere se va vedea ce rol economic dezastros are această clasă, precum şi părerile în această privinţă ale economiştilor din *toate şcolile*.

Dar într'o stare economică şi politică anumită, această clasă poate avea într'o societate determinată multă putere socială şi politică. Şi fiindcă nici odată o clasă socială întreagă nu renunţă la foloasele situaţiunii sale, lupta împotriva cămătariei va intîmpina o rezistenţă tenace, şi „reacţionarii" işi vor apăra interesele.

Şi d. Panu socoate şi *aceste* interese, interesele cămătarilor, ca legitime? Crede că ele pot fi „armonizate" cu interesele victimelor lor? Desigur că nu! Oare noi în Romînia n'ar trebui, de pildă, să tindem ca, prin organizaţia potrivită a băncilor populare, a societăţilor cooperative, a Casei rurale, etc. să *dispară* însă-şi funcţiunea de cămătar sătesc?

Răspunsul vădit este dat prin intrebarea însă-şi.

Mai departe. Un „middleman" irlandez, căruia, ca intermediar intre landlord şi fermer, se datoreşte ruina şi nenorocirile poporului irlandez, —reprezintă şi el o categorie de interese sociale, şi cît de puternice ne dovedeşte toată întunecata istorie a Irlandei. Şi *aceste* interese trebuesc respectate şi armonizate în societatea viitoare, şi nu e mai normal ca şi această funcţiune socială însă-şi să dispară, *cu toată rezistenţa celor direct interesaţi?*

Dar clasa arendăşească de la noi—pentru a reveni la actualitate—

clasa care, în mare parte, „armonizează" într'un chip atît de minunat funcțiunea de cămătar cu acea de „middleman" irlandez ?

E vădit că nu se poate pune chestiunea în forma în care a pus-o d. Panu.

Vădit, că sînt interese şi interese. Unele legitime, altele nu (deşi *toate* s'au putut naşte din funcțiuni sociale necesare, şi deci legitime, *pentru vremea lor*). Şi *nici nu se poate* face dreptate celor obijduiți, decît *știrbind* interesele nelegitime ale apăsătorilor lor. De aceia un jurist ca R. von Ihering e în drept să spună că „*calea progresului e sămănată de ruinile drepturilor cîştigate*". Robii n'au fost emancipați, nici iobagii n'au căpătat plenitudinea drepturilor, „respectîndu-se drepturile cîştigate",— şi nici pe viitor nu se va putea altfel, cît timp vor exista exploatarea şi apăsarea sub orice formă.

Totul, prin urmare, atîrnă numai dela *norma* după care clasificăm diferitele interese sociale în legitime sau nu, şi, pentru practică, *în măsura, în forma*, — totdeauna dictată de împrejurări şi de raportul real de puteri, — după care se tinde la realizarea dreptății sociale.

Am înțelege, dacă d. Panu ar pune întrebarea: „care este *norma*, în concepția poporanistă, după care se clasifică diferitele interese sociale", sau „care este *măsura* şi *forma* de realizare a dreptății sociale?"

Şi la această întrebare d. Panu va găsi răspuns în studiul d-lui Stere.

Mărturisim însă, că nu înțelegem întrebările ce le pune d-sa, — şi anume:

„Se va mărgini el (poporanismul) *a pune alături cu drepturile* „*deja cîştigate* a celorlalte clase sociale şi drepturile pe cari masa po- „porului le are şi sînt nesocotite? Căuta-va poporanismul, într'o sinteză „supremă, să armonizeze *toate* interesele şi drepturile claselor sociale, „sau va fi un partid de luptă în favoarea poporului şi *de apăsare (!)* „în contra proprietarilor şi detentorilor actuali de drepturi politice ?"...

Lăsînd la o parte că „poporanismul" nu e un *partid*, ci o *concepție teoretică*, un mod de a privi lumea şi viața, — „Leben- und Weltanschaung", cum spun Nemții, — dar nu înțelegem aceste întrebări, şi iată pentruce:

Dacă poporul sufere de o *nedreptate*, cum se poate lupta „în favoarea lui", adică pentru *înlăturarea* acestei nedreptăți, fără a jigni interesele celor *ce trăesc din această nedreptate*; cum am putea pune „alături", de pildă, interesul cămătarului cu al țăranului robit lui, sau a face legea tocmelilor agricole, sau a mărgini „trusturile" arendăşeşti, etc., fără a „apăsa" libertatea de exploatare a „detentorilor actuali" ai acestei libertăți; cum am putea, într'un cuvînt, să „armonizăm" toate aceste interese *contradictorii prin firea lor*?

Nu acesta e gîndul d-lui Panu? Atunci ce anume crede D-sa, în această privință? N'am putut sezisa.

Şi mai puțin înțelegem afirmarea următoare:

„In cazul al doilea poporanismul este un instrument de luptă *ac-* „*tuală* ca toate instrumentele, este un partid combativ *folositor pentru* „*țărănime*, **dar atita (!!)**"...

Dacă poporanismul ar fi fost un partid, ar fi putut el să fie altceva decît „un instrument de luptă *actuală*"? Poate fi orice alt partid,—cît timp există partide şi lupte politice, — mai mult decît „un instrument de luptă actuală"? Dar partidele nu se înființează pentru vremea de apoi, nici pentru eternitate, ele se nasc din nevoi *actuale*, după împrejurări concrete de timp şi de loc!

Şi întrucît fie-care moment istoric are problema lui,— şi astă-zi nu avem altă problemă mai însemnată decît cea țărănească,— e aşa de puțin să fie el „folositor țărănimii"? Şi întrucît toate partidele se organizează *pentru luptă*, pot ele să nu fie „combative"?

„Dar atita"?... Nu „ajunge pentru fie-care zi răutatea ei"?... Se poate realiza progresul, ne putem apropia de „idealul dreptății sociale" alt-fel decît aşa, treptat, prin rezolvirea problemelor actuale?

Iară-şi, nu putem sezisa gîndul adevărat al d-lui Panu.

Şi fiind-că un cugetător ca d. Panu, nu a scris, de sigur, aceste rînduri numai pentru a pune întrebarea, cum s'o descurca d. Stere cu membrii partidului din care face parte,—lucru care, de alt-fel, şi pe noi ne interesează tot aşa de puțin ca şi pe d. Panu,—ne bucurăm de mai înainte gîndind la plăcerea intelectuală ce vom avea, cînd d-sa îşi va desvolta ideile.

N. VASCHIDE

N. Vaschide, care a murit zilele acestea in vrîstă de treizeci şi trei de ani, a fost un muncitor harnic în domeniul unei ştiinți de curînd născute, dar care are tot viitorul înaintea sa, psihologia experimentală.

Şef de lucrări la laboratorul de psihologie experimentală de la Hautes Études, *a colaborat* la „Revue philosophique", „Revue scientifique", „L'année psychologique", publicînd în aceste reviste numeroase studii, singur sau în colaborare cu savanți ca Binet, Toulouse sau Piéron.

Cele mai importante lucrări ale sale sînt experiențele făcute asupra localizării suvenirelor, expuse într'un studiu remarcat de Höffding; cercetări asupra psihologiei viselor; o lucrare asupra logicei morbide în colaborarea cu Vurpas, din care n'a apărut decît un volum la 1903, asupra Analizei mentale; şi Technica psihologiei experimentale, operă făcută în colaborare cu Toulouse şi Piéron şi apărută la 1905. Anul trecut publicase în „Revue des Idées" un studiu important asupra „Metodelor psihologiei experimentale"...

MORAVURI... LITERARE...

Am şovăit să alăturez epitetul de „literar", întrucît voesc să mă opresc un moment asupra unor apucături ce, desigur, ies din cadrul literaturii, deşi se manifestează cu ajutorul cernelei tipografice în virtutea principiului că... hîrtia multe poate răbda.

Cînd, de pildă, recenzentul unei *reviste literare*, sub rubrica de „revista revistelor", în darea de seamă asupra No. 9 al „Vieții Romînești", poate numai să ne spună că „hîrtia ei e de minune",—acest recenzent de sigur *nu* iese încă numaidecît din cadrul literaturii: se poate admite un criteriu de judecată literară atît de sever, încît chiar față de un număr de revistă, în care sînt publicate „Legenda funigeilor", „Un cal ș'un om" de Sadoveanu, „Inimă de tată" de Brătescu-Voinești, „Moartă" de Agîrbiceanu, sau „Grigorescu" de Vlăhuță, în al cărui sumar mai cetim numele d-lor C. Stere, E. Lovinescu, I. Sadoveanu, Dr. D. Călugăreanu, C. Alimăniștianu, Vintilă Brătianu, G. Ibrăileanu, etc. etc., se poate, zic, înțelege un criteriu atît de înalt, încît recensentul să prețuiască mai mult hîrtia, pe care au văzut lumina zilei toate acestea, decît *cuprinsul* scrierilor unui Vlăhuță, Brătescu-Voinești, Sadoveanu, Agîrbiceanu, Brătianu, Stere, etc.

Și cetitorul, văzînd ast-fel de apreciare, poate să-și dea seama de motivele ei,—iară-și fără să iasă numaidecît din cadrul literar: el va putea judeca criteriul recenzentului, măsura priceperii sale, gustul său literar, francheța sau lealitatea aprecierilor sale, etc.,—și sau va admira înălțimile din cari își aruncă recenzentul fulgerele sale critice, sau... va trece...

Insă închipuiți-vă, că un scriitor nemulțumit de o critică literară „denunță" întăiu cetitorilor săi că această critică se datorește unei femei, apoi o numește „*babă*", „*iritată, în* **momente de grave tranziții fiziologice**" compară scrierea ei cu „*apa puțin* **colorată** *ce are toate aparențele* **să mai fi fost băută odată" !!...**

Ce-i asta?

Este iertat ca hîrtia să „rabde" astfel de lucruri, cel puțin cînd e destinată scopurilor literare?

Și, vedeți, ne este cu desăvîrșire indiferent dacă critica aisfel atacată este sau nu întemeiată în fond (scriitorul acestor rînduri nici n'a avut ocazia să o cetească), fiindcă cel ce recurge la asemenea procedeuri polemice împotriva unei femei, care a îndrăznit să aibă, pe drept sau pe nedrept, o altă părere literară, — se pune pe sine însu-și în afară de literatură...

Spunem aceasta cu multă părere de rău, întrucît autorul acestor flori polemice ne-a dat dovadă că de sub pana lui pot ieși și altfel de flori, adevărate scînteieri de talent.

Și *numai* simțul datoriei față de tînăra noastră literatură, pe care apucăturile de felul acesta o înjosesc și o compromit, ne-a inspirat aceste rînduri, deși ne dăm bine seama că ele ne pot atrage, — fiind date asemenea moravuri... literare, — desvălirea a cine știe ce „mizerii fiziologice", sau poate chiar excursiuni în sferă... genealogică...

Dar să fie cetitorii noștri siguri, că nu le vom mai releva...

PENTRU d. DIRECTOR GENERAL AL POȘTELOR.

Dela apariținnea revistei noastre, interesele noastre sufăr foarte mult din cauza chipului în care se face serviciul nostru poștal.

După fie-care expediție a revistei primim plîngeri nenumărate din partea abonaților din cauza întîrzierilor în distribuțiunea numerelor, și, mai ales, a... *disparițiunii* multor numere expediate.

E destul să spunem, că numărul trecut (No. 9) n'a fost primit, de pildă, de d. A. Vlăhuță, cu toate că *cel dintăiu* număr expediat (în ziua de 29 Septembre) a fost pentru d-sa, și adresa a fost scrisă de însu-și directorul revistei...

Ast-fel, nu numai că sîntem siliți să expediem la foarte mulți abonați cîte *două numere*, din cauza... disparițiunii primelor expedițiuni, dar abonații, cu drept cuvînt, neînțelegînd pentru ce mai plătesc abonamentul, dacă nu primesc revista la timp sau nu o primesc decît după o corespondență ce constată dispariținnea primei expedițiuni,—ne amenință cu desabonarea...

Ori-cine poate înțelege cît de mult ne sînt atinse interesele de o asemenea stare de lucruri.

Am încercat să luptăm în toate felurile, ne-am plîns autorităților poștale din Iași, am apelat la oficiile din provincie, directorul revistei a adresat acum un an o petițiune detaliată cu probe însu-și d-lui Director general al poștelor (d-sa n'a bine-voit să ne răspundă nici până azi), am încercat să ne „abonăm" la poștă (adică să predăm la oficiu un număr determinat de numere, însoțite de lista de adrese)...

In zadar! Și nici odată nu s'au pierdut atîtea exemplare, ca atunci cu „abonamentul",—și cu toate reclamațiunile, am fost siliți să expediăm abonaților duplicatele...

Ce-i de făcut? Să „recomandăm" expedițiunile? Dar aceasta ar reprezenta pentru noi o cheltuială zadarnică,—adică inutilă, dacă am avea un serviciu european, de peste zece mii pe an!

Dar nu e cu putință, la începutul veacului XX, cu atîția directori generali și negenerali, pro-directori, sub-directori, inspectori, etc., etc., să avem o poștă ca oamenii?

Și lucru curios! Cu cît un număr are, cum se zice, un mai mare „succes de librărie," cu atît mai multe exemplare.... dispar! Incît regularitatea distribuțiunii e invers proporțională cu interesul manifestat de public cetitor..... Un termometru *sui generis*, pentru care am putea să fim recunoscători serviciului nostru poștal, dacă el nu ar avea altă menire, față de averea ce i se încredințează, decît să servească,—prin neglijență,— pentru a măsura gusturile literare ale publicului.

Să avem încă o piedică pentru desvoltarea literaturii, fiind-că poșta.... vrea să servească de măsură a gustului literar?......

Acum primim la redacție o înștiințare că și administrația „Viitorului social" sufere aceleași neajunsuri și, întrucît *nu admitem o altă explicare*,—din aceleași motive.

Această notiță e o ultimă încercare. Vom aștepta rezultatul, cu aceiași răbdare îngerească cu care *de doi ani*, în tăcere, am căutat să remediăm răul pe căi normale.

Va fi nevoe de măsuri mai drastice?

Să nu ni se obiecteze, că nu avem proba, expediţiunile ne fiind recomandate, nici că anume numere în adevăr nu s'au expediat şi că de aceea ele n'au fost primite de abonaţi.

Atunci cînd d. Stere afirmă, că d-sa personal a expediat un număr, iar d. Vlăhuţă că nu l'a primit, dovada e făcută pentru ori-cine şi nici un tribunal din lume nu ar avea nevoe de o altă probă.....

DELA REDACŢIE

Amintim încă odată, şi pentru ultima oară, că manuscrisele nepublicate nu se înnapoiază. Rugăm, deci, pe acei care ne trimit manuscrise, să nu le însoţească de timbre.

Rugăm de asemenea să nu ni se trimită nici timbre sau cărţi poştale pentru răspuns. Dacă manuscrisul e publicabil, autorul primeşte răspuns până într'o lună; dacă nu primeşte acest răspuns, manuscrisul său nu se publică şi este desfiinţat.

Numai pentru lucrările mari, de dimensiunea unui roman de pildă, putem intra în corespondenţă.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Ioan Slavici. *Nuvele*, vol. I. „Minerva" Bucureşti. Preţul 1.50.

Sint unii scriitori pe care-i judeci mai mult cu inima şi Slavici e pentru generaţia noastră unul dintre aceştia. Fiecare nuvelă din volumul său a făcut să bată inima noastră de o vie şi neuitată emoţie odinioară, pe băncile scolii. Voiu judeca deci cartea aceasta ca pe o carte ce mi-a fost şi mi-a rămas dragă. Mi-a rămas dragă şi pentru emoţia resimţită odinioară şi pentru acea pe care o regăsesc acum, recitind după atita vreme pe „Budulea Taichii", „Vecinii", „Scormon" etc.; mi-a rămas dragă pentru credinţa nestrămutată ce se răsfringe din ea, că fericirea omului e în iubirea aproapelui, pentru naivitatea şi frăgezimea simţirilor eroilor săi simpli, pentrucă în mijlocul îndoelilor şi complicaţiilor de tot felul, în care se zbate generaţia noastră, el vede lucrurile simplu şi drept şi ştie să-ţi dea iluzia că el a găsit „adevărul", că a descoperit el oaza în care putem să ne odihnim după sfăşiala atitor ezitări dureroase.

Orizontul lumii sale e închis; toate găurile şi spărturile, pe unde ar putea pătrunde vre-o suflare din necunoscutul, misteriosul şi necunoscibilul cugetării moderne, sint bumbăcite cu îngrijire, dar lumina, o lumină dulce, limpede, alinătoare, e împărţită egal asupra acestui colţ de lume. Ea pătrunde în sufletul cititorului şi, ca şi chipurile din această lume, simţirile se precizează, problemele morale şi sociale ne apar simple şi uşor de rezolvat, fericirea aproape, la îndămîna oricui vrea să meargă drept şi caută să facă *bine*, după cum e orînduit în morala din cărţile de şcoală şi la biserică.

Te opreşti cu drag să te odihneşti, te întinzi ca într'o caldă bae morală. „Maica Floare n'are vreme" începe autorul una din nuvelele sale şi noi simţim prea bine că nici unul din cei ce se învîrtesc în lumea lui Slavici n'are vreme să fie nemulţumit, căci fiecare are de făcut treburi ce nu îngăduesc zăbava. Ochii fiecăruia sint aţintiţi asupra unui scop ce vrea şi trebue să-l aducă la îndeplinire numai decît. Munca e religia, leacul, mîngîerea şi îndemnul vieţii lor întregi. Omul care „lucră" nu poate fi sărac şi nu are de ce se nemulţămi. Badea Mitru bogataşul, din „Crucea din sat", nu se uită că Bujor e fecior de om sărac, o uşoară neînţelegere îl lipseşte de ajutorul lui Bujor, are prilejul să-i preţuiască hărnicia şi el îi dă pe Ileana cu voe bună. Ileana însăşi se mîngîe în neliniştea şi nesiguranţa aşteptării cu lucrul şi lucrul e legătura între ea şi Bujor.—Munca Popei Tanda în Săraceni aduce ca prin farmec cu el bogăţia şi mulţumirea. Munca îl face pe dascălul Claiţă din Budulea Taichii să nu cunoască grija pentru căpătuiala

celor patru fete ale sale, și Budulea Taichii insuși străbate așa de senin prin viața plină de greutăți a copilului sărac, cu toate puterile incordate numai spre a aduce la indeplinire ceia ce i se cere in fiecare școală și de fiecare dascăl. El ajunge la capătul carierii sale impins nu de ambiția unui scop anumit, ci purtat parcă fără să-și dea seamă de o forță morală tainică, nevoia de a-și indeplini datoria in fiece minut fără a se preocupa de altă ceva mai indepărtat. De aceia il vedem pretutindeni și in ori ce imprejurare luind viața și lumea așa cum sint, fără să cirtească și fără răsvrătire.

Descrierile de natură nu sint colorate viu și bogat, ele nu sint realizate prin imagini și tablouri, ci trase in linii simple numai ca să arăte locul precis, ca o hartă; dar mișcările omului la lucru sint zugrăvite cu drag și amănunțit. Priviți numai la Sandu din „Scormon" cum deapănă firul pe parii dela gard, la Ileana din „Crucea din sat" cum țese la războiu bătind spata cu minie, la Pepa Tanda cum impletește lese cu toți ai lui in mijlocul curții și la toți cei ce „au zor" și „n'au vreme" din nuvelele lui Slavici

Sint multe trăsături juste și adevărate puse ca o tușă de lumină in personalitățile aceste naive și drepte. Minien lor ce se revarsă atit de iute, stirnită dintr'un lucru de nimic, susceptibilitatea copilărească a acestor suflete de primitivi; ambiția și vanitatea lor colorată atit de original și toate simțimintele ce izbucnesc atit de puternic dintr'o imagine concretă ce pare fără mare insemnătate, atit de bine prinsă, și redate in expresiunea lor fizică și sufletească. Aceste tușe de lumină dau putere de viață personajului, il realizează impunindu-ni-l cu toate alte trăsături neverosimile și făcindu-ne să-l primim ca natural și adevărat cu toate alte acte, gesturi și vorbe convenționale, vădit nepotrivite cu sufletul și condiția lui socială.

Un gest, o atitudine, o vorbă, in care se revarsă o clipă de emoție sinceră și adevarată, ajunge pentru a ne da mirajul vieții, a ne face să admitem o lume atit de indepărtată de aceia ce știm noi prea bine că e real și atit de aproape de cum o visam noi pe cind invățam in școală că „drumul la fericire e virtutea".

Emoția la el se comunică direct fără multă artă, căci mijloacele sale ca formă sint puține. Pe ici pe colo o metaforă indrăzneață perdută in fraze simple și abstracte, lipsite de orice coloare și strălucire in imagini. Un stil sărac, limpede și precis, tăiat de fraze scurte, sentențioase și care cu toate astea te stăpinește și te mișcă numai prin citeva mici amănunțimi in care pare că palpită emoția vie, așa cum a fost smulsă din sufletul personagiului.

Mai mult decit oricind, citind pe Slavici, ai impresia că *forma* și *fondul* nu se pot deosebi nici măcar in analiza literară. Fond și formă sint fețele uneia și aceluiaș lucru isvorit din felul de a simți al scriitorului: cu toate imperfecțiunile *formei*, aspre, lipsite de armonie și de culoare, cu toate neajunsurile fondului, opera lui Slavici e o operă literară puternică și emoționantă.—Este și rămine o carte ce se citește cu drag și impresionează.

I. S.

* * *

Gr. M. Alecsandrescu, *Poezii*, cu o culegere asupra vieții și operii poetului și insemnări de *Em. Gîrleanu*. București, Leon Alcalay. XXXVI+362 (Nr. 295—298 din „Biblioteca pentru toți"). Prețul 1.20.

Cu cită neingrijire s'au publicat scrierile puținilor noștri scriitori mai vechi, este in deobște cunoscut; e destul să amintesc, spre pildă numai, ediția din 1848 a poeziilor marelui logofăt I. Văcărescu, sub ingrijirea lui Vainescu, in care se amestecă poezii de ale tuturor Văcăreștilor, ba și de ale lui Conachi, și se publică de cite două ori in șir aceiași poezie, ori ediția operei principale a lui Bălcescu, făcută de Odobescu, in care nu numai că nu se respectă limba autorului, dar se adaugă și lucruri pe care Bălcescu niciodată n-a gindit să le spună, după cum dovedește d. P. Haneș (Desvoltarea limbii literare romine, București 1904, 3—5). Noua ediție a poeziilor lui Gr. Alecsandrescu, pe care ne-o dă d. E. G. dovedește multă muncă și mare bună-voință, din nefericire insă lipsa de metodă in stabilirea textului vădește prea mult diletantismul, așa că ediția definitivă rămine de făcut. Inainte de a aduce dovezile, citeva cuvinte despre introducerea ce insoțește textul poetului. Aici, d. E. G. a adunat conștiincios ceea ce se poate ști asupra vieții lui Gr. A., lucruri cunoscute de altmintrelea din „Amintirile lui Ion Ghica—pe care le reproduce și d. E. G.—și excelentul studiu din „Convorbiri Literare" XXXIV, 746, sqq. al d-lui Bogdan-Duică. Mai nouă sint amănuntele asupra polemicei dintre poet și I. Eliad; afirmarea insă că această polemică ar fi fost „cea mai inverșunată care a fost vreodată in vre-o literatură", trebue socotită ca o scăpare de condeiu, altmintrelea ar fi o prea mare naivitate. După amănuntele biografice urmează notițe asupra diferitelor ediții de până acuma, arătindu-se cuprinsul complect al celor trei dintăi și reproducindu-se și prefețele edițiilor din 1842 și 1847. La sfîrșitul volumului, d. G. dă o listă a studiilor „mai insemnate" asupra poetului și operei sale; lista aceasta trebue scurtată: lucrarea d-lui C. S. Negoescu precum și ceea ce se spune in manualul didactic al d-lor Adămescu și Dragomirescu ori in „Teoria poeziei" a celui din urmă, neavind nicio insemnătate pentru cunoașterea poetului.

Și acum venim la text. D. G. reproduce poeziile arătind (in notă) la care se poate, jurnalele sau revistele in care au apărut intăiu și insemnind sub fiecare edițiile in care se găsesc. (Lucrul din urmă ii scăpă din vedere la poeziile: „Cimitirul" pg. 87, „Eliza" pg. 105, „Mingierea pg. 122 și „M. S. Victor Emanuel" pg. 155). Cum a procedat la stabilirea textului? D-sa ne spune că a luat ca bază edițiile din 1842 și 1847,—ediția din 1863 fiind inferioară acestora—și „pentru toate poeziile, fără deosebire, se arată forma primitivă, in note, cit și schimbările de pe urmă, atunci cind ele au oarecare insemnătate".

Adică textul ne arată forma definitivă din edițiile 1842 și 47, iar notele, variantele din edițiile anterioare și ediția „inferioară ca valoare literară" din 1863. Să cercetăm, la intimplare, o poezie, de pildă „Adio" pg. 134. Poezia figurează in edițiile din 1832, 1842 și 1863. In versul 1 găsim admisă forma „ruine" din 1863, pe cind forma „ruinuri" din 1832, 42 e pusă in notă; in versul 2 e admisă in text expresia—probabil din 1832, 42—„slavă strămoșască", iar „gloria străbună" din 1863 e in notă; in strofa a IV iarăși se admite in text forma din 1863 „monumente", pe cind cea din 1832, 42 „monumenturi" apare in notă, *și tot așa mai departe, mai la toate poeziile*, se admite in text, după motive—probabil estetice—forme pe ales din toate edițiile, așa că rezultatul e o combinație care n-a existat niciodată. Și notele nu ne ajută totdeauna să aflăm decind datează o formă oarecare; așa de pildă versul antepenultim al poeziei citate „copacii plini de jăle, perd frunza, se usuc", din ce ediție e? Nota ne spune că in ediția din 1842 versul suna: „copacii fără slavă las

frunza, se usuc". Cel din text e din 1832 sau 1863? Sau e la fel intr-amindouă și poetul s'a reintors in anii din urmă la forma dela inceput?

Uneori d. G. reproduce textul din alte izvoare: — ms. original sau vreo revistă — și ne-o spune; alte ori insă face aceasta fără s-o spună: de exemplu la „Confesiunea unui renegat" p. 229, care se găsește numai in ediția din 1863, găsim variante... tot din 1863! In realitate textul e după „Independenta" din 1866, dar titlul l-a păstrat ca la 1863. Dar aici ne-a spus măcar unde a fost publicată mai intaiu poezia, dar la „Bursucul și Vulpea" pg. 308, la care ni se arată numai ediția din 1863, ce rost are o variantă tot din acelaș an, și incă o greșală de tipar! Și tot greșeli evidente de tipar, ba incă și din ediția din 1893, de după moartea poetului, ne dă la pg. 24 nota 3, 230, nota 1 etc., măcar că făgăduise numai schimbările de „oarecare insemnătate".

C. B.

* * *

D. Th. Neculuță, *Spre țărmul dreptății*, poezii. București, 1907. „Cercul de editură socialistă", prețul 1.20.

Prietenii poetului socialist, mort acum vre-o patru ani, au adunat intr'un volumaș poeziile publicate de el prin diferitele reviste și ziare ale partidului, — și, dacă nu din punctul de vedere literar, căci nu e acesta un volum din care să rămie ceva, cel puțin ca chestie de psihologie, e interesant să ne oprim puțin atenția asupra lui. Căci sintem intr'adevăr in fața unui caz curios.

Chiar dacă nu ne-ar spune-o in scurta biografie — nu „bibliografie", cum crede autorul — cu care d. Al. Constantinescu insoțește acest volum, totuși, din cetirea versurilor atit de inegale și de pline de greșeli ale lui Neculuță, ușor se vede că avem de-a face cu o fire de artist. Că era nebun după vioară, că se dusese în neștire la București ca să poată urma la Conservator, că avea atita dragoste pentru cetit in cit iși rupea bucățica dela gură pentru a-și cumpăra cărți, că chiar in meșteșugul lui — cizmăria — se distingea prin finețe și eleganța lucrului: — toate acestea ne arată că natura revărsase in sufletul lui acel ceva tainic, pe care-l toarnă numai in plămada din care au să răsară cei aleși...

Numai astfel putem înțelege cum au putut isvori din pana unui om, care nu invățase nici măcar primele clase de gimnaziu, care nu cunoștea decit dulcea lui limbă maternă, și a cărui cultură se reducea la cetirea cărților de literatură romină pe care și le putea procura și a broșurilor socialiste, — cum au putut isvori gindiri ca acea dela sfirșitul poeziei *Mihairea*:

Adesea pe-a vieții cale
In noi purtăm pe alții... Ne'nțunecă o jale
Și-o credem că-i a noastră și nici ne stă prin minte
Că 'n noi ard patimi, doruri, și vieți de mai nainte...

poezii cu atita înălțime de gindire ca *La un fulg de zapada* pe care o transcrim aproape in intregime:

Din ce noian de ape depărtate,
Din ce 'nălțime mută și mareață
Vii tu, ușor și rece fulg de ghiață,
Candid și alb, ca florile-adorate?

Ah, cine știe pe ce mare, poate,
Vre-un muritor, plingindu-și a sa viață,
Ca bob de lacrimă, de pe-a lui fața
Căzut-ai in talazuri inspumate!...

O rază caldă te-a 'nălțat din mare,
In fulg, al ernei spirit te schimbară
Și astfel, poate, vii din depărtare
Ca să 'ncununi o groapă funerară...

atita gingășie de simțire cum e in *Mila*:

Nu puteam să ne iubim,
Dragostea ne este moartă,
Ne 'nvrăjbeam și stam de ceartă
Și plingeam că ne 'nvrăjbim.

Mai tirziu ne-am despărțit,
Și sint ani de-atunci... Afară
Iarna țipă ca o fiară
Injunghiată de cuțit...

Oare ea ce-o fi făcind?
Pe ce căi se istovește?...
Viforul cumplit răcnește,
Eu stau singur lăcrămind...

imagini așa de mărețe ca in *Țintirimul naufragiaților*:

Nici monument de-aducere aminte,
Nici cruci al vostru țintirim nu are.
In el doar aurora 'ndurătoare
Pios depune crini și roze sfinte.

Perduți, uitați... Doar noaptea 'ndoliată
De-asupra 'n ceruri candele v'aprinde,
Și numai vijelia cite-o dată

In vastul vostru țintirim mai prinde
Pe harfa-i să vă plingă, dezolată —
Păn' iarăși pacea peste voi se 'ntinde...

Și tot numai astfel putem înțelege perzistența cu care, ani intregi, Neculuță, flămind și sărac, lipsit adeseori de strictul existenții, a continuat să scrie mereu, rupindu-și, pentru aceasta, o parte din puținele-i ceasuri de odihnă, — căci numai noaptea avea timp pentru cetit și scris cizmarul Neculuța! „De cite ori nu-l găseam, tirziu după miezul nopții, lucrind la bancul lui, flămind și de multe ori tremurind de frig in toiul ernei. De cite ori nu-l găseam, tot in aceiași stare, la masa lui de brad, unde se 'ncercă să uite proza vieții...", ne spune biograful său.

De sigur, sint foarte multe lipsuri in poeziile lui Neculuță. Și am citat intr'adins mai multe strofe pentru ca să se vadă cit de *inculta*, dacă pot să mă exprim astfel, e *forma* la el. Iată poezia *La un fulg de zăpadă*: ideia aceasta a fulgului venit din lacrima unui stingher pe mare, pentru a acoperi un mormint, e atit de frumoasă in cit aproape mă tem să nu fie la el o reminiscență: cu toate acestea, forma in care-i redată face ca poezia să-și piardă mai toată valoarea. Ba are chiar și o grosolană greșală de acord: „al ernei *spirit* te schimbară" (Astfel de acorduri, obicinuite in limba comună din Muntenia, găsim multe in volumul lui Neculuță). Tot astfel, cită gingășie de simțire e in poezia, atit de adevărată, *Mila*, in care poetul, pe-o vreme grea de iarnă, se gindește cu lacrimi in ochi la aceia pe care altă dată o iubise, de care se despărțise și pe care o știe săracă și chinuită... Dar forma o distruge și pe aceasta.

Și nu mai dăm exemple pentru greșelele de ritm, de rimă, de accent, de care furnică volumul *Spre țărmul dreptății*. Nu dăm exemple nici măcar pentru multele naivități, lipsuri de bun simț, fraze și versuri lipsite de ori ce poezie, de care iarăși e plin volumul lui Neculuță. Toate acestea se explică prin imprejurările vieții, care, scoțindu-l din mediul său (era fiu de țaran) i-au oprit totuși accesul către lumină, inutilizind astfel darurile pe care natura le sădise in sufletul lui.

Nu facem nici citații pentru a arăta influența mare pe care Eminescu, Coșbuc și pe alocurea Vlahuță au avut-o asupra lui Neculuță, care, fără a fi un pastișor, iți reamintește in multe din bucățile lui pe cite unul din acești poeți. Căci de ce ne-am mira că Neculuță are dela Coșbuc alcătuirea strofei, ritmul și unele accente și intorsături de fraze, iar dela Eminescu și Vlahuță oarecare imperecheri de vorbe și tonalitatea poeziilor de iubire și acelor satirice? Cu lipsa lui de cultură, era fatal să nu poată scăpa de influența acestor singure modele pe care le avea inainte!

Să ne gindim că Neculuță a scris poezii fără să știe ce e poezia, și avind, probabil, foarte slabe cunoștinți despre vers, rimă etc...

Vom fi atunci cu atit mai uimiți, cind vom vede că Neculuță, in dra-

gostea lui pentru natură, a putut găsi totuş forme ca:

Devale-adoarme iazul cu faţa'n dungi de foc,
Se'ngin pe luciul apei nagiţii şi cristeii,
Pe maluri aiurează răchitele şi teii....

ori accente ca acelea prin care cintă tristeţa plecării *sorţarilor*:

Cu ei, din văi cu dragi cărări,
Din codru verde 'ntins in zări,
Din cimpuri largi cit nişte mări
Şi cint şi drag parc'au plecat
Şi n'au rămas în urma lor
Decit pustiu, oftări, şi-un dor
In lacrimi inecat..

ori prin care plinge durerea *robilor*:

Şi ne ripiţi al firei cint
Şi florile şi cerul sfint
Şi dulcea batere de vint
Şi zările senine.

Căci sint în volumul cizmarului Neculuţă versuri pe care numai o adincă dragoste a naturii, sentimentul unei strinse legături cu ea şi un suflet inzestrat cu o deosebită simţire a putut să le isvodească.

Din nefericire, puţinele versuri bune se pierd în mulţimea versurilor slabe, proznice ori rău injghebate, iar cele citeva idei frumoase şi inălţătoare care au scinteiat în mintea lui Neculuţă, pe de-o parte sint intunecate de forma neartistică a poetului, iar pe de alta sint înăduşite de multele banalităţi şi naivităţi, de care mai ales bucăţile în care voeşte să facă satiră, cum şi acele în care *combate* nedreptăţile alcătuirii sociale burgheze, sint pline.

Să nu uităm însă că pe vremuri astfel de poezii erau la modă în lumea socialistă, că Neculuţă era un fanatic şi fanatizmul esplică şi scuzează multe, şi mai presus de toate, să nu uităm că Neculuţă era un om fără cultură, un simplu muncitor.

Că acei cari s'au hotărit să-i scoată volumul, ar fi putut face o alegere în poeziile lui Neculuţă pentru ca să lese afară pe cele prea din cale-afară de slabe, e prea adevărat, după cum prea adevărat este că ar fi putut să aibă şi o prefaţă scrisă ceva mai altfel,—dar acestea nu intră în cadrul observaţiilor pe care voiam noi să le facem.

Ne-am gindit numai la sufletul acesta simţitor şi chinuit care a fost Neculuţă. Ar fi putut să rămie plugar acolo in tirgoşorul lui ori in vre-un sat de prin împrejurimi, dar l-a minat în lume o pornire ascunsă şi neinvinsă către ceva neinţeles. Şi s'a smuls din mediul lui, unde ar fi suferit poate mai puţin şi ar fi folosit mai mult. N'ar fi existat, dacă rămînea acolo, „poetul Neculuţă", de pe urma căruia nu are să rămie nimic, pentrucă nu a putut să dobindească veşmintul pe care poezia il poartă în lumea către care a pribegit,—dar cine ştie cu cite nestimate ar fi îmbogăţit acest suflet ales comoara aceia mare, la care lucrează în umbră cei mici şi necunoscuţi,—poezia noastră populară!

M. C.

* * *

Iuliu Dragomirescu, *Flori de argint*. Poeme (Cantilene, Trofee, Rosa mystică, Phantasmata) Bucureşti 1907.

In prefaţa volumului, fecundul poet şi autor ne spune că a publicat aceste poeme, din care cele mai multe nu mai corespund vederilor sale actuale, numai pentru cutezanta lor. Aceste poeme, crede autorul, izbesc cu curaj în concepţiile vremii şi, după vorbele sale, „încheie enigma sfinxului trucidator al artei." (?) Căci, se plinge d. Dragomirescu, idealul nu mai luminează poezia noastră somnoroasă. Poeţii s'au didactizat şi variază cu monotonie temele fixate de maestrii anteriori. Genul pastoral e la modă şi întrebuinţarea termenilor rustici şi ordinari a devenit o manie. Rimele sint gogoriţele poeţilor noştri şi alergind după ele, ei nimicesc sau lasă în

umbră ideile. Şi ideia trebue liberată odată de corsetul formei:

Ideia, doar ideia, in izvodirea-i scumpă
Ca un izvor din stincă pornind fără corset. (?)

Dl. Dragomirescu e un poet care ţine numai la idei, la fond. Şi în adevăr e bogat şi nou fondul poeziei sale fără de corset, cel puţin prin bizara lui varietate. In aceste poeme, aci ne vorbeşte de Soarele care topeşte pe „negrii detractori" (criticii), aci işi cintă iubita „Sînzerla" (?) de o stranie paloare împodobită cu flori albastre, sau Basarabia, sau pe Mihai Viteazul sau chiar se inspiră din actualitate, vorbind de răscoalele ţărăneşti.

In poemele sale mistice se roagă cind lui Isus:

Să-mi fie sufletul vapae
Şi ochii inimii mai buni
Pornind o umilită oaie
Prin evanghelice păşuni...

cind Sfintei Fecioare, cind Satanei:

Archanghel de lumină cu păr bogat şi blond (?).

Poema „Noapte" n'am pătruns'o în toată adincimea ei, căci după notiţa autorului ea are o tălmăcire specială şi cere prealabila lectură a operilor celebrilor Fabre d'Olivet, Eliphas Lévy şi Papus.

Cetitorii se pot delecta, totuşi, citind această poemă cu terorile magiei negre in care

Pierdutele fete in vint de orgie
Işi sting ale setei delire.

şi

Diavolii pe bivoli din pilcuri de nori,
Tot sar şi s'aleargă isterici.

Aceste versuri cari nu sint unice în felul lor, ne arată că d. Dragomirescu care reuşeşte de minune să fie tenebros şi obscur în expresii mai cu seamă în poemele sale mistice, poate avea totuşi şi imagini senzuale sau lubrice de o surprinzătoare precizie şi coherenţă.

Dar interesante pentru cititorii psihologi sint mai ales destăinuirile numeroase pe care d. Dragomirescu ni le face asupra interesantei sale personalităţi. Sufletul său e cast, ne spune adesea, dar:

Privirea nu-mi e castă
Cu armonii prea delicate
Eu m'am subtilizat de mult

In altă parte ne spune că sufletul său e mort sau inmormintat:

Sint viu la suprafaţă, dar totuşi în mormint

Dar cu tot sufletul „in mormint" şi cast, d. Dragomirescu doreşte cu putere plăcerile vieţii avind

Supraumane doruri zbucnind pe sinuri goale,

şi e chinuit de setea unei nemuritoare glorii:

Nu mă uitaţi; o spaimă intr'una mă desfide
Nu mă uitaţi in strimptul mormintului ocol,
Ca Menkera asupra'mi clădi-voi piramide—
Ca să rămin in lume juca-voi orce rol.
O crimă fără margini d'ar fi să mă impue
Să fiu Shakespeare sau Dante, să fiu chiar Erostrat
In lanţuri fără vină, pe Golgota în cuie
Vreu, vreu, ce voluptate, nu mă lăsaţi uitat.

Ca o adevarată şi umilă oaie a lui Christ, d. Dragomirescu vorbind despre d-sa nu e puţin modest, căci după cum spune în prefaţa volumului: „Se cere ca scriitorul să fie cutezător, dar nu grandoman şi orgolios, căci în acest caz nu poate rezista ironiei şi sarcazmului obştesc." Şi prin ce ar putea fi mai bine ilustrată lipsa de grandomanie şi de orgoliu a d-lui Dragomirescu decit prin următoarele versuri:

Infricoşată sete de glorie mă arde
O cete viitoare al vostru rege sint.
Te-oi cumpara o lume, voi face miliarde
Prin bani eu te-oi supune, de nu prin al meu cint.

Dacă aceste versuri nu vor avea

darul de a convinge de aceasta pe „di-
borii criticei" și pe „intelectualii bân-
tuiți de ignoranță, cinizm, invidie, al-
coolizm și iar ignoranță", ele vor con-
vinge desigur publicul, „acest sfinx ce
poate să simtă, după vorba poetului,
mai mult decît aparența".

O. B.

* * *

Sebastian Moruzi.—*Cîte-va ve-
deri în chestia țărănească*. Fălticeni,
1907.

Această broșură, (30 pagini), care
ne arată că autorul e un om de bine,
e mai ales interesantă prin datele re-
lative la condițiunile în care muncește
țăranul nostru.

„E evident,—spune d. Moruzi, că
„astă-zi munca a perdut valoarea li-
„beratrice pe care o avea odinioară.
„Pe cînd plata muncii a rămas ace-
„iași, prețul vieții s'a scumpit, în așa
„proporție, încît munca este insufici-
„entă ca să acopere nevoile muncito-
„rului. Din condițiile tocmelilor agri-
„cole, cercetate pe diferite moșii, se
„poate vedea că prețurile ce sînt as-
„tă-zi în curs au fost stabilite cam
„prin anul 1863.. Cîte-va prețuri însă
„în loc de a se urca, au și scăzut.
„Ast-fel pentru arătură se plătea altă-
„dată 13—14 lei falcea, preț ce se plă-
„tește și astă-zi în multe părți, dar
„pe atunci se mai adauga și una că-
„piță de fîn de măsură pentru fie-care
„falce, lucru de mare valoare pentru
„țăran, căci menținea ast-fel forțele
„vitelor sale pentru arătura lui, care
„urma după cea boerească, obiceiu ce
„astă-zi a dispărut.

„A dispărut de asemenea, din păr-
„țile noastre din nordul Moldovei, și *ta-
„incturile* cari se dedeau lucrătorului
„atît la prașilă cît și la secere, pe cînd
„prețul acestor două munci a rămas
„aproape acelaș, ba chiar a scăzut...
„Acelaș lucru se constată și în *Țăra-
„nul romîn*, interesantul studiu al de-
„functului Alex. Millo, fostul Prefect
„și prietin a lui Lascar Catargi, pu-
„blicată în 1881, care de pe atunci de-
„monstrează imposibilitatea pentru ță-
„ran de a-și acoperi nevoile lui cu
„prețul muncei sale, și care ne arată
„că prașila, pe atunci, se plătea 65
„bani prăjina, pe cînd astăzi ea se
„plătește 50 pănă la maximum 60 de
„bani.

„Prin urmare, pe cînd munca se plă-
„tește astăzi după cum se plătea acum
„40 ani, ba uneori și mai prost, pre-
„țul lucrurilor indispensabile traiului
„locuitorilor s'a mărit în proporții e-
„norme.

„Așa, de pildă, perechea de boi la
„suhat pentru care se plătea atunci
„13 franci, astăzi se plătește dela 30
„—40 lei; la stînă se plătea 60 bani
„de oaia aplecătoare, astăzi se plă-
„tește, prin părțile noastre, cu sau
„fără de lapte, dela 2 lei pînă la 2
„lei 50 bani; pămîntul de arătură la
„1868, se plătea 27 lei 5 bani, apoi la
„1886 îl găsim cu 30 de lei, loc mij-
„lociu, și 40 lei, loc de frunte, iar as-
„tăzi, îl vedem urcat la 80—120 lei
„falcea, iar cîte odată ajunge pănă la
„160 lei." (p. 7—9).

D. Moruzi arată apoi că îmbrăcă-
mintea unui țăran fruntaș costa a-
cum 40 ani 55 lei 30 b., pe cînd as-
tă-zi aceiași îmbrăcăminte costă 228
lei; de asemenea îmbrăcămintea unei
femei de țăran fruntaș costa înainte
numai 50 lei 50 b.,—față de 174 lei 20
b. de astăzi,.. (p. 9—11).

„Lemnele de casă și de foc au a-
„juns de o scumpete inabordabilă, în
„cît vine mai ieften unui locuitor să-
„și acopere casa cu tablă adusă din
„Germania decît cu șendrilă care se
„face în pădurea vecină, fără a mai
„vorbi de cuie și var care, decînd cu
„protecționismul industriei și cartelu-
„rile au ajuns inabordabile" (p. 11).

„Cînd am afirmat că prețul muncei
„n'a augmentat, am avut în vedere
„prețul muncei care se plătește de co-

„iarnă, sub imboldul nevoilor, lipsind
„orice concurență și care e sancționat
„prin legea existentă a tocmelilor a-
„gricole. De oarece, atunci cînd recolta
„e mănoasă, prețurile se urcă într'a-
„devăr și cultivatorii ajung a plăti
„pănă la 40 lei falcea de secere. Dar,
„din acest preț nu beneficează sătea-
„nul, a cărui muncă a fost vîndută
„de cu iarnă. Pecînd muncitorul străin
„e plătit gras din pricina nevoei ur-
„gente a secerișului, locuitorul de pe
„moșie muncește cu prețul său redus
„și totdeauna la locul cel mai greu.
„Și aceasta fiindcă e obligat la asta,
„pe cînd străinului i se dă locul mai
„ușor pentru a nu se urca pretențiile
„sale. Mai mult încă, această urcare
„de preț vine și în dauna locuitoru-
„lui de pe moșie.

„Intr'adevăr, pentru un motiv sau
„altul—sau că i s'a măsurat nedrept,
„sau că s'a îmbolnăvit,—el n'a putut
„sfîrși porțiunea pentru care se an-
„gajase; atunci, în conformitate cu le-
„gea tocmelilor agricole, s'a angajat
„în comptul său un alt om cu prețul
„zilei, preț pe care dînsul e obligat
„a-l restitui și care adeseori covîrșește
„prețul pe care l-a primit pentru în-
„treaga lucrare.

„O pildă, pentru a ilustra această
„afirmațiune. Un locuitor s'a angajat
„pentru 40 prăjini de secere, primind
„8 lei în mînă. A secerat 20 prăjini,
„iar cu restul, din diferite împreju-
„rări, a rămas dator. In locul său s'a
„tocmit un altul, cu prețul zilei, sau cu
„50 bani prăjina, preț obicinuit în toiul
„muncei. I se face răfuiala. A primit
„8 lei pentru 40 prăjini; a muncit 20
„prăjini, a rămas dator cu 20 prăjini a
„50 bani, *adică cu 10 lei*, cari trecuți
„în muncă, la rîndul lor, reprezintă
„o datorie de *50 prăjini de secere, pe
„care țăranul este dator a le face anul
„viitor* (pentru a complecta o *jumătate*
„din angajamentul de 40 prăjini!)

„Cu acest sistem, vedem dese ori—
„și avem în minte numeroase exem-
„ple—*un sat dator după 6 ani, cu
70000 lei, atunci cînd întreaga valoare
anuală a muncilor agricole nu întrece
6000 lei*....

„E de observat tot odată că toate
„părțile legei tocmelilor agricole, cari
„vin în avantajul locuitorilor, sînt că-
„zute în desuetudine. Care primar în-
„tr'adevăr, îndrăznește a face o răfu-
„ială de aproape a condicilor boerești?
„Care primar pretinde respectarea ce-
„lor două zile pe săptămînă lăsate
„pentru nevoile personale ale locui-
„torilor? sau observarea strictă a
„prescripțiunelor legei în cea ce pri-
„vește înlocuirea muncitorului absent?
„Sau—și mai ales—care primar inzistă
„spre a se face măsurătoare dreaptă a
„locului dat în muncă sau vîndut în
„bani?

„E interesant tot odată de a calcula
„la cît se urcă în bani, după prețurile
„astăzi în vigoare, prețul zilei de muncă.
„Un simplu calcul.

„In părțile din nordul Moldovei se
„plătește 50-60 de bani prăjina de
„prașilă și 20 bani prăjina de secere.
„Un om nu poate munci în medie
„mai mult de patru prăjini pe zi, la
„prașilă.

„Prin urmare o zi la prașila întăia
„o zi la prașila a doua, o zi la tăiatul
„strujenilor, căratul la coșeri, dijghio-
„catul, suitul în coșeri, făcut glugă,
„prin urmare trei zile pentru a aduce
„la îndeplinire munca de patru pră-
„jini. Or, patru prăjini reprezintă 2
„lei și 40 bani (dacă admitem prețul
„60 de bani prăjina, iar 2 lei cu pre-
„țul mai obișnuit de 50 de bani pră-
„jina) împărțite în trei, ziua îi revine
„dela 70 la 80 bani, din care trebue
„să reducem 40 bani mîncarea, mai
„ales că făina se scumpește în vre-
„mea muncei. *Rămîne dar, ca plată
„pe zi*, **30—40 bani** *și aceasta fără
„a socoti și prețul sapei, care trebue
„reînoită de două ori pe vară*. (!....)

„Acelaș calcul se poate face și pentru seceriș, care e mai avantajos pentru țăran, și-i aduce un folos de 50 „bani pe zi...

„Un alt exemplu de abuz și de proastă retribuție a muncei: Luna de „plugărie se plătește dela 12 la 14 „lei. In contract luna se prevede de „*32 zile* muncitoare. Plouă un ceas, „două într'o zi, se scade un sfert de „zi. Se strică un plug, ziua încetează „de a se număra. Despre Duminici și „sărbători nu mai încape vorbă. E de „notat că din pricina depărtărei, o-„mul e silit a rămîne pe loc, de altmintrelea executat și ținut acolo de „vătăjelul Primăriei. In cît la urma „urmei, această lună de plugărie, pen„tru a fi achitată, *cere trei luni de „zile ordinare, pentru care omul muncește pentru suma de 14 lei*, mulțumit „încă dacă nu s'a trecut la socoteală „zilele in care a mîncat fără să poată „munci. (!!)".

Autorul propune: „*ca prețurile date „de cu iarnă să fie considerate numai „ca un avans, fără nici o putere de „inlănțuire, dînd băncilor populare, „reformate și așezate pe alte baze, misiunea de a face avansuri în cazul „cînd proprietarul nu ar voi să riște „banul său în avansuri pe care ar „putea să le judece ca nesigure*". (pg. 12—15).

D. Moruzi tăgăduește rolul social util al proprietății mari la noi:

„Părăsind cultura moșiilor, pe care „au lăsat-o pe mîna exploatatorilor, „dezertînd satul pentru a trăi în oraș, „marii proprietari nu se mai înfățișează ca un organ viu al corpului „social; ei apar acuma cum era nobilimea de curte înaintea revoluției „franceze, ca un parazit care absoarbe toate forțele trupului, fără a-i da „nimic în schimb" (p. 27).

„Nu suntem,—continuă d-sa,—dintr'acela care nu pot concepe existența „statului romîn fără marca proprietate. Avem alături cu noi statul bulgăresc, care s'a închegat în mod puternic fară ajutorul marei proprietăți, dar recunoaștem că precipitarea „în asemenea soluțiuni, ar putea a-„duce asupra țărei nenorociri extrem „de grave". (p. 28).

E interesant și motivul pentru care acest reprezentant al clasei domnitoare ne recomandă precauțiunea:

„Nu ne despart multe zile de cînd „în București, proprietarii și arendașii *cereau, în gura mare, intervenția austriacă*; și oricît de nepatriotică s'ar putea califica această „purtare, ea totuși a existat *și ar putea să se reinnoiască*." (p. 28).

Cu alte cuvinte d. Moruzi socoate clasa lui capabilă de *trădare națională* numai pentru a-și păstra privilegiile!...

D-l Moruzi e forte pesimist față de partidele noastre politice:

„Societatea noastră astfel s'a constituit în cît *cei ce guvernau au a-„vut totdeauna alte interese decît cei „mulți cari erau guvernați*. — Totuși s'au găsit din cînd în cînd oameni cari s'au gîndit și la interesele „generale, și s'au făcut legi și pentru „popor. Intențiile au fost bune,—dar „cei ce trebuiau să aplice legile cine „erau? Ce însemnează un primar, cum „am mai spus, în fața boerului? — „Un notar nu e de cît o slugă plecată „a curții. Și cealaltă administrație cum „s'a recrutat, *zestrea* cealaltă care „rabdă în opoziție, ca să se hrănească cînd *ai noștri* veneau la putere?

„Cu asemenea administrație, nici o „lege care să protegeiască pe cei slabi „nu se poate aplică". (p. 29—30).

Totu-și d-sa recomandă *unirea* partidelor de guvernămînt pentru opera de salvare.

Dar *poate* ea da acest rezultat în condițiunile descrise de însu-și autorul broșurii?

Nu e o deducțiune *mai logică* din chiar premisele stabilite de d-sa că numai o *reformă electorală* care ar deplasa centrul de gravitate politică spre „cei mulți guvernați" și ar distruge însă-și baza politicianismului actual,—ne-ar putea da o *garanție serioasă*, cerută de d-sa?

C. S.

* * *

Paul Verlaine. *Voyage en France par un Français*, Vanier. 1907, Prețul 3 fr. 50.

E o operă postumă. Manuscrisul ei a avut o soartă plină de peripeții. Conținînd lucruri foarte aspre la adresa unor mari scriitori în viață, nici un editor nu voia să-l primească, cu toate stăruințele lui Verlaine, veșnic în mare lipsă de bani. In sfîrșit a găsit pe un restaurator, care auzise de Verlaine din gazete și care i-l cumpără, crezînd că va face o bună afacere; dar restauratorul nu fu mai bine primit de editori; atunci îl vîndu unui bibliofil, al cărui ginere găsi, acuma, un editor.

E importantă această carte, pentru că în ea vedem pe Verlaine „convertit" la catolicism; în ea surprindem starea aceea sufletească care a dat naștere celei mai frumoase din colecțiile sale de poezii: *Sagesse*. Și mai e importantă prin opiniile ce le desfășură asupra scriitorilor. Recunoscînd talentul *naturaliștilor*, nu-i poate totuși suferi, căci sînt „decadenți",—și decandentismul lor constă în nepriceperea creștinismului, în imoralitatea ireligioasă. Acela pe care-l mai poate încă suporta e Flaubert; mai puțin pe Zola și pe Goncourt; de loc pe Daudet, căruia nu-i prea recunoaște nici talentul,—și cu acest prilej Verlaine, om de nord, atacă pe toți Francejii meridionali. In adevăr, e atita deosebire între poezia neguroasă, din nuanțe, a lui Verlaine și între literatura luminoasă, clară, eloquentă a celor dela sud...

C. V.

* * *

A. O. Maior, *Biblioteca Copiilor și a Tinerimii*, vol. 3, Sibiiu, 1908. Prețul 1 leu 30 bani.

Acest al treilea volum se alcătuește din bucăți nimerit alese din operele d-lor Brătescu-Voinești, O. Goga, Sadoveanu, etc., și mai multe bucăți datorite înseși D-nei A. O. Maior.

Această „Bibliotecă" umple un gol simțit, căci cărțile pentru copii sînt de neapărată necesitate. La noi, numai copiii din societatea înaltă au putut, până acuma, gusta fericirea unei literaturi menite lor,—dar, ce folos! căci acea literatură —*franțuzească*— avea menirea să înceapă, chiar de la cea mai fragedă vrîstă, înstrăinarea lor sufletească!

Volumul d-nei Maior e ilustrat. Ilustrațiile sînt de două feluri: unele făcute anume pentru bucata pe care o ilustrează,—și acestea sînt deci și adequate și simple, copilărești; altele, sînt ilustrații străine, de pildă de Grigorescu, *adaptate* la bucățile din volum,—și adesea fără a se potrivi bine cu ceea ce voesc să ilustreze... Mutra de *fetiță* cam clorotică nu samănă cu Nicușor! Tabloul lui Grigorescu „Pe gînduri" nu se potrivește cu o fată care stă într'o „grădină", lîncezînd fără nici un rost... și apoi fata pe gînduri a lui Grigorescu nu e într'o grădină, etc...

Iată frumoasa poezie, *Moș-Crăciun*, a d-lui O. Goga:

Dragi copii din țara asta,
Vă mirați voi cum se poate,
Moș-Crăciun, din cer de-acolo,
De le știe toate-toate...

Uite cum - vă spune badea:
Iarna, noaptea pe zăpadă,
El trimite cîte-un înger
La fereastră să vă vadă.

Ingerii se uită 'n casă,
Văd și spun— iar Moșul are
Colo 'n cer, la el în tindă,
Pe genunchi o carte mare...

Cu condei de-argint el scrie:
Ce copii și ce purtare...
Și de-acolo știe Moșul,
Ca-i șiret nevoie mare.

Mm.

Revista Revistelor

Luceafărul, (15 Septembrie). Un sonet de d. Octavian Goga, pe care ne facem plăcerea de a-l transcrie aici:

Tu tainică, curată Poezie,
Biserică cu porţi neîncuiate,
Tu neamurile gîndurilor toate
Cu drag le laşi la pragul tău să vie.

Tot sufletul la poarta ta cînd bate
Drumeţ slăvit puterile-şi învie,
Işi spovedeşte patimile ţie
Şi ele-adorm de tine alinate.

Păcate vin sub bolta-ţi milostivă,
Tu le asculţi pe toate de-opotrivă
Si le opreşti neghina şi amarul.

Dar tu rămîi deapururea senină,
Căci nu-i pribeag ce'n faţa ta se'nchină
C'o lacrimă să nu-ţi spele altarul.

O frumoasă schiţă—*Ispita*—de d. M. Sadoveanu; versuri de d-na Farago, d-nii Soricu, Nanu, Albu; un articol despre Hasdeu; „Cronica" obişnuită, în care remarcăm cîteva „cuvinte adevărate" adresate d-lui Iorga, din care reproducem şi noi pe următoarele, care n'au defectul de a nu fi categorice:

„La pensie pe dreptate" [d. Iorga s'a plîns c'a fost scos la pensie de Ardeleni], în viaţa politică, nu te pot scoate decît propriile greşeli. Nimeni altul! Si am vrea să fim profeţi mincinoşi, cînd ne-aşteptăm ca azi-mîne, d-l Iorga, urmînd acelaş drum, să-şi ia adio, rînd pe rînd, dela Bucovina, Basarabia, Macedonia şi— în sfîrşit—dela Romînia".

Putem da cîteva lămuriri „Luceafărului": Bucovina şi-a luat adio de mult dela d. Iorga; Basarabia i-a spus adio chiar dela început, de îndată ce a manifestat bunăvoinţa s'o „îndrumeze"; pe Romînia a ameninţat'o cu un adio formal, dacă nu-l va admira în mod disciplinat; cu Macedonia nu ştim cum stă... Si noi sîntem cei dintăi care regretăm că savantul istoric a ajuns în această penibilă situaţie.

Sămănătorul (7 Octombrie) conţine, între altele, o frumoasă schiţă de d. M. Sadoveanu, poezii de d-na Natalia Iosif şi St. O. Iosif (o frumoasă bucată anacreontică „după un poet chinez"), o admirabilă „cronică veselă", iscălită A. Mirea, pseudonim credem, sub care trebue să se ascundă un talentat scriitor.

Convorbiri (1 Octombrie). Nemuritorul critic, al cărui cuvînt îl aşteaptă, bimensual, o ţară 'ntreagă, a ridicat iarăşi o lespede pe soclul ce pregăteşte viitorului său monument. Simţindu-se dator să-şi exprime a doua oară „părerile-i critice" asupra nuvelei d-lui Brătescu-Voineşti *In lumea dreptăţei*, dar ne avînd deocamdată nici o „idee critică" la îndămînă, ilustrul nostru contemporan reeditează, fără să citeze izvorul, observaţiile pe care d. Maiorescu, într'un mo-

ment nefericit, le-a făcut asupra aceleaşi nuvele şi asupra cărora discipolul, dacă n'ar sămăna cu fiul lui Noe, ar fi trebuit să arunce vălul uitării. Şi deci, cunoscutele banalităţi: In provincie, nu se poate ceti Spencer, nu se poate cînta Beethowen.... Si încă d. Maiorescu avea în favoarea sa circumstanţa atenuantă că niciodată nu s'a amestecat însuşi în Beethowen şi, pe lîngă aceasta, că nu-şi mai cunoaşte ţara, care s'a schimbat mult dela 1860 încoace... Dar genialul său discipol!.. El care, fiindcă stă în Bucureşti, crede că are dreptul să-şi permită a vorbi de Wagner, de pictură şi chiar de literatură, ca de suburbia sa natală,—ce circumstanţă atenuantă poate avea ?...

Un om, care face parte din corporaţia fericită care se va bucura sigur de împărăţia cerurilor, numai cînd e şi fudul, are haz,—a spus Caragiale, bine înţeles fără perifraze... Si, dacă veţi observa bine, ceea ce seduce la acest critic, este infinitul său talent de a amesteca într'o justă proporţie cele două elemente, din care, prin sinteză cum ar zice el, rezultă *acel* haz!...

Arhiva (Septembrie). D. Boureanul, care ne-a dat povestea cîtorva paseri, abordînd de data aceasta altă ramură a biologiei, ne dă „povestea viorelei".—D. A. D. Xenopol începe publicarea unor „întipăriri (=impresii) dela ţară", scrise cu multă bunăvoinţă pentru cei mici, căci d. Xenopol este un suflet bun.—O schiţă, nu rea, de d. C. Theodorian.—D. A. D. Atanasiu, care ne-a dat importante studii asupra caligrafiei în gimnaziu, ne dă, acuma, judicioase recenzii asupra unor broşuri în chestia agrară, presurate cu consideraţiile sale personale, valorificate încă şi de stilul său lapidar:

„Chestia ţărănească cu multiplele ei puncte capitale, îşi începe autorul exordiul, şi cu alte chestii în legătură cu dînsa de ordin economic şi cultural, moral etc. au fost îmbrăţişate (probabil autorul a voit să spună că „a fost îmbrăţişată") de multe autorităţi ale condeiului şi demnitari ai ţărei, care le-au dezvoltat (probabil: „au desvoltat'o") sub multe forme, dînd şi diferite deslegări, ceea ce arată însemnătatea şi urgenţa cu care trebue să se procedeze la rezolvirea măcar a unora din punctele esenţiale sau în atingere cu chestia economică şi de cultură a poporului romîn şi în special a ţăranului".

Deşi ideile, sintaxa şi virgulele sînt admirabile,—dar, oricum, fraza ni se pare cam... obositoare.

Studii filosofice. Volumul II. Fascicula 2.

Intr'un lung şi interesant articol, d. *Petrovici* se ocupă de *raportul dintre Psihologie şi Filozofie*. D-sa susţine părerea pe care o credem justă, că Psihologia, deşi ştiinţă independentă, poate fi considerată ca o ştiinţă filozofică, ca un auxiliar al Filozofiei, întrucît datele sale sînt nu numai elemente ale sintezei filozofice, dar şi un instrument al ei. Combătînd tendinţa filosofilor cari pe urma lui Schopenhauer tind la psihologizarea filozofiei, D-sa susţine după Wundt, că legile psihice nu-şi pot subordona pe acele ale lumii fizice, şi după Külpe, că regulele logicei sînt presupuse de psihologie şi nu pot deriva din ea. Deasemeni, după d. Petrovici, nici principiile de cunoaştere cu toate încercările făcute odinioară de Hume şi în timpul nostru de Mach şi de Poincaré nu pot fi subordonate psihologiei, ci rămîn faţă de viaţa sufletească fapte prime şi ireductibile. Păcat că interesantul articol al d-lui Petrovici e scris cam greoiu şi abstract şi nu e destul de clar, mai ales în partea lui finală.

D. *Rădulescu Motru* într'un extras al unui raport înaintat Ministerului In-

strucției, referitor la *Lecțiunile de Logică ale d-lui Valeriu*, exprimă părerea că Logica ar trebui sa înceteze de a fi predată ca o știință de sine stătătoare odată cînd profesorii de licee vor avea o suficientă cultură filozofică. Până atunci crede d-sa, manualul trebue lăsat la libertatea profesorului și un mic manual de logica, conceput clar in limba franceză e preferabil unui manual mic de logică tradus rău in limba romînă.

D. *Petrovici* mai expune și apreciază in mod imparțial activitatea filozofică a decedatului profesor al Universității noastre, Constantin Leonardescu.

La Nouvelle Revue, (Octombrie 1907).

Ocupîndu-se de ultimul *Syllabus*, pe care șeful catolicismului l-a dat nu de mult, anonimul care iscălește „Un flamin", discută chestiunea **cultului imaginelor**, aruncind și o scurtă privire istorică asupra acestui cult, dela primele apariţiuni ale lui in lumea creştină și până astă-zi. Autorul arată luptele care s'au dus contra imaginelor in biserică de către inconomaști și de către iconoclaști, discuțiile care au avut loc in diferite sinoade asupra acestei chestiuni, cum și rolul însemnat pe care, mai ales in orient, l-au dat oamenii bisericii icoanelor, ca mijloc de acțiune și de cîștig. Vorbind de reprezentarea figurii lui Crist, autorul articolului arată că deificarea acestuia s'a făcut de abia pe vremea Impăratului Constantin așa că reprezentarea lui e ceva convențional, și conchide că „ceea ce n'a putut să fie stabilit in trecut în chip sigur nu va putea fi stabilit nici atita, nici in prezent, nici in viitor". **„Politica și baroul"** este intitulat articolul lui G. Tochard, din care vedem că și in Franța, ca și la noi, contingentul cel mai mare il dau in politică advocații. „Sintem sub regimul advocaților", spune autorul articolului, și faptul „*se explică prin firea lucrurilor: adunările au nevoe de formule pentru a exprima voința lor suverană și nimeni nu poate să le dee aceste formule mai bine decît legiștii*",—ceea ce de sigur nu-i și la noi pricina !..... Cît despre relele pe care le semnalează autorul că decurg din această „pletoră de advocați in Parlament și pletoră de deputați la Palatul de justiție", o, acestea sint foarte adevărate și pentru noi! Și la noi „elocvența, care-i cea mai strălucită podoabă a Parlamentului, e de asemeni și cea mai mare primejdie"; și la noi ar trebui „să se restaureze independența magistraților, lucru care ușor s'ar face „dacă avansarea (magistraților) n'ar mai fi subordinată considerațiunilor politice"... In această privință și la noi e, de sigur, nevoe de o „reformă urgentă"...

Din numerele de pe Octombre ale revistei mai remarcăm: interesantul studiu, continuat și neterminat încă, al d-rului René Laufer asupra **organizației fiziologice a muncii**; studiul de-abia început al d-nei Marguerite Dupont-Chatelain **„Enciclopediștii și femeile"**, in care arată până acum influența pe care a avut-o asupra lui Diderot și D'Alembert unele femei ca D-na de Puisieux, D-ra Volland, Julie de Lespinasse etc.; cum și studiul lui Gilbert Stenger asupra **Societății franceze din 1815**, in care autorul pune la contribuție multe memorii, documente și scrisori de-ale timpului.

Mercure de France (Oct. 1907).

Intr'un articol intitulat **„Nietzsche și Musica"**, Jean Marnold se ocupă de aprecierile filosofului german in această ramură de activitate omenească. Mai niciodată filosofii, cu toate că și-au permis să *filosofeze* asupra muzicei, n'au avut totuși cunoștinți mai temeinice in domeniul ei; chiar Taine, marele Taine, a scris pagini naive cind s'a amestecat in muzică. Si aceastá lipsă de cunoștinți serioase in ale muzicii la filosofi e cu atît mai mare cu cît ne apropiem mai mult de timpurile noastre, căci „până la Aristotel toți marii gînditori ai Greciei erau in realitate mai adînc muzicieni de cît majoritatea profesioniștilor de azi", pe cind, dacă cei din sec. XVIII tot mai căutau să-și capete oare-care cunoștinți muzicale, apoi succesorii lor aproape nu s'au mai îngrijit de loc de aceasta. Totuși Nietzsche pare că face excepție: el s'a ocupat cu muzica, a învățat armonia și contrapunctul, ba chiar a și compus. Cu toate acestea, asta nu l-a împiedecat de a face aprecieri foarte nedrepte in muzică, de a opune pe Bizet lui Wagner și de a socoti opera „Carmen" ca una din cele mai desăvîrșită producțiuni muzicale. Si disprețul pentru muzica lui Wagner e cu atît mai curios, cu cît Nietzsche îi impută că ia „excesul și neregula drept natură..",— Nietzsche care totuși nu vedea in univers de cît opera „unui Dumnezeu diletant, cu totul lipsit de scrupul și de morală, care crează și distruge, și face binele și răul cu o plăcere egală și fără altă rațiune de cît capriciul său"!... Pricina este că Nietzsche nu a putut să conceapă muzicalmente, deci obiectiv, muzica, iar cultura sa muzicală a fost mai mult formală, așa că originalului cugetător german a fost un insensibil in muzică, după cum, de altfel, se vede și din producerile sale muzicale, care sint foarte slabe. Si apoi, nici motivele personale nu au fost streine de aprecierile lui Nietzsche asupra muzicei lui Wagner.—Henri Mazel dă o scurtă notiță asupra activității lui **Edmond Demolins** autorul, mort de curînd, al cunoscutei cărți „*A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons*" și directorul revistei „*La Science sociale*". Moartea subită și prematură a lui Demolins răpește literaturii franceze un scriitor de valoare și o lipsește de o sumă de studii la care autorul lucra și care rămîn astfel neterminate.—Intr'un studiu intitulat **„Jean Calvin și reforma protestantă la Geneva"**, Charles Merki arată rolul pe care l-a avut Calvin in „reforma religioasă", studiază caracterul său irascibil, neasociabil, auster, și viața sa rece, calculată, închinată unei idei, și plină de activitate.

In numerele de pe Octombre ale revistei mai găsim: Amintiri despre *Paul Cézanne*, pagini din „jurnalul", lui **Stendhal** din călătoriile lui prin Italia, continuarea studiului lui H. Malo asupra *corsarilor*,—cum și mai multe poezii și nuvele. —

La Revue (Octombre 1907).

Pentru a putea scoate oarecare indicațiuni asupra sensului **literaturii de mîne**, Nicolas Ségur face o analiză, in trăsături mari, a spiritului literaturilor Europei apusene, și in special a Franței, in ultimele trei veacuri, și aruncă o privire cercetătoare asupra stării actuale a literaturilor culte din Europa. După calmul care domnește in sec. XVII in literatură, și care nu-i altă ceva decît reflexul vieții pline de măsură și de echilibru a vremii, urmează epoca de îndoială și de frămîntare sufletească a veacului al XVIII, in care mintea omului își pune tot felul de probleme, și in care și in literatură se manifestează neliniștea, chinul, de care mintea celor mai distinși oameni e stăpînită. Lupta dramatică între nevoia de a crede și îndoiala pe care știința, cunoștința lumii, și pesimismul i-o opune, luptă care începe din acest secol se continuă mai cu tărie in sec. al XIX, secol „caracterizat prin dezordine și frigurí, inegal, nesigur, reluînd toate problemele..." Această stare de spirit din veacul al XIX care, „coincide cu abolirea regulelor, furia individualistă, domnia instinctului, reabilitarea pasiunilor" ne „explică toate

excesele, toate curiozitățile și toate ridiculele romantismului". Dar iată că acest romantism, care nici odată nu s'a stins cu totul în literatura contemporană, și ai cărui germeni „dau o superbă și minunată înflorire, nu în Franța, ci în afară, cu acea școală în care realismul să aliază atît de bine cu misticizmul, și care, apărută în Rusia, continuată în Nord, influențază la rîndul ei Franța, care o influențase". —iată că romantizmul cade din ce în ce mai mult în disgrație acum: dela rezervele lui Brunetière asupra romantizmului, am ajuns astăzi, cu cartea decurînd apărută a lui Lasserre, la „examenul clinic și patologic al Romantizmului". În această disgrație a romantizmului și în „lirismul cu totul păgîn al lui d'Annunzio, în poezia din ce în ce mai potolită și întru cîtva quattrocentistă a D-nei de Noailles, în poeziile din urmă ale lui Moréas și chiar în neostoicizmul recent al lui „Maeterlinck" vede autorul anunțarea noilor tendințe ale literaturii,—și aceste tendințe par a fi *reîntoarcerea către clasicism*.—Vorbind de volumul, nu de mult apărut, al lui Emond Lepelletier, „**Paul Verlaine**, *sa vie, son oeuvre*", G. Pellissier scoate în relief importanța pe care această carte o are pentru cunoașterea vieții marelui poet.—Intr'un scurt studiu asupra **microbilor invizibili**, Robert Sazerac dă o listă de boalele pe care le dau aceste viețăți extraordinare, care pot trece prin filtre, și a căror dimensiune nu întrece, la unele, o jumătate de miime de milimetru. Cu această ocazie autorul arată și progresele pe care mereu le face microscopia, cum și greutățile pe care trebue să le învingă.

Revue de métaphysique et de morale. Sept. 907.

C. Bouglé într'un luminos articol asupra „**Sindicatelor de funcționare și transformările puterii publice**" arată rolul și tendințele acestei mișcări care a luat în Franța proporții atît de însemnate. Scopul ei este garantarea grupărilor profesionale împotriva arbitrarului parlamentarizmului și a politicei. Unirea sindicalizmului administrativ cu cel revoluționar al muncitorilor industriali e, după Bouglé, o greșală și un pas periculos pentru cel dintîi. Ideile sindicalizmului revoluționar sînt în mare parte anarhiste și situația funcționarilor față de stat e fundamental deosebită de acea a muncitorului față de capitalist. Deosebirea între funcționarii de autoritate și cei de gestiune e artificială și arbitrară. Toți funcționarii sînt în măsură reprezentanți ai statului și după vorbele lui Clémenceau, legați printr'un contract public cu națiunea. Statul oferă funcționarilor anumite garanții în schimbul cărora are dreptul să ceară dela aceștia anumite obligații. Programul de descentralizare profesională al sindicatelor de funcționari e, după Bouglé, vag și numai viitorul va putea să dovedească posibilitatea realizării lui.

Le Mouvement Économique (București, Octombre 1907).

In fruntea revistei e publicat un capitol din Raportul consular pe 1906 al d-lui G. H. Müller, acela în care e vorba despre **traficul între regatul Țărilor-de jos și al Romîniei**. Autorul dă mai multe tabele statistice din care se vede că raporturile noastre cu Țările-de-jos sînt foarte întinse, așa că, depildă, în privința cerealelor pe care aceste țări le importă, noi ocupăm pentru grîu, orz, ovăs și săcară al doilea loc, după Rusia, iar pentru păpușoiu al treilea, după Statele-Unite și La Plata. In schimb și noi importăm de acolo diferite fabricate ca: țesături, ferărie, cacao, piei, etc. etc. pentru sume considerabile. Dl. I. Dackerts, consulul general al Belgiei la Smirna dă informații amănunțite asupra **agriculturii în Asia-Mică**: cereale, legume, rădăcini, fructe, vinuri etc.; iar d. P. Michel face o dare de samă despre **congresul internațional de petrol din București**.

Nuova Antologia (1 Oct. 1907). In Italia, acum de mai mult timp, lucrează o comisiune pentru reformarea programelor școlilor secundare; această comisiune a trimis chestionare către toți cei ce se ocupă cu chestiuni didactice, către societățile științifice și literare, facultăți, etc. etc., așa că întreaga țară colaborează la această reformă. Prof. *Camillo Trivero*, se ocupă într'un articol de chestiunea **temelor de compoziție** în școlile secundare. Compoziția — cași lectura — este unul din cele mai puternice mijloace de educație intelectuală și tocmai de aceea trebue să i se acorde cea mai mare băgare de seamă. In primul rînd subiectul compoziției trebue să fie potrivit cu mentalitatea celor ce au să-l dezvolte. Dar elevii nu sînt toți asemenea, ci foarte deosebiți unii de alții: anumite calități se găsesc în grad diferit dezvoltate la fiecare. Ar fi just de a-i judeca pe toți după o singură măsură? De sigur că nu și de aceea trebuesc admise diferite categorii de teme. Astfel: 1) teme de imaginație: descrieri, povestiri, discursuri, dialoguri, în care elevul să nu aibă a se gîndi decît la frumusețea estetică a compunerii. 2) teme de natură filosofică: dezvoltarea unei maxime sau proverb; ilustrarea unor fapte istorice, teme cu conținut psicologic ori moral etc. 3) teme de caracter științific: descripțiuni exacte de lucruri văzute, teme scoase din observații, din fizică, biologie; exerciții de definiție și clasificare etc. 4) teme pur literare ca: rezumate și parafrazări, expunere și analiza unei opere literare; comparații etc. 5) teme de natură biografică și istorică, mai mult sau mai puțin originale.

In No. din 16 Octombre al acestei reviste găsim un articol a d-lui G. Nicolau „**Inspre acordul greco-romîn**", în care se răspunde documentat învinuirilor aduse statului romîn, de către d. Cancani, într-un număr precedent al acestei reviste.

Rivista d'Italia (Octombre 1907). *A. Stoppoloni*. **Școalele regimentale în Francia și în Italia**. In cele mai multe orașe din Francia, zice autorul, alăturea de cursurile speciale, există anumite școli de „reparațiune"— destinate analfabeților, care, chiar și în Francia, sînt în proporție de 6 la sută. In aceste școli elevii cei mai numeroși îi formează soldații. Acest fapt a dat naștere școlilor regimentale, răspîndite în toată țara și în care institutori formați de școalele normale, ajutați de ofițeri și sub direcția colonelului, împart instrucția elementară printre soldați. Astfel la Nancy, mai mult de 800 soldați, urmară cursurile serale, obținînd certificate egale cu acelea de absolvire ale școalelor elementare. Și tot așa și în alte multe orașe. Asemenea școli serale și regimentale existau, nu de mult, și în Italia; ba chiar se poate afirma că Italia e acea care a pornit întaiu această mișcare: acuma însă ele nu mai funcționează, ca și cum Italia n-ar poseda 13 milioane de analfabeți. Un militar distins, comandantul corpului VII de armată, cu reședința în Ancona, generalul Pistoia a făcut o experiență hotărîtoare cu aceste școli regimentare, introducîndu-le la trupele de sub comanda sa. Rezultatele obținute de el, arată cît de urgent se impune în Italia introducerea obligatorie a acestor școli în întreaga oștire. Cît de mult simt soldații trebuința unei culturi pe care n-au putut-o căpăta în timpul copilăriei, o dovedește exemplul pe care ni-l dau școlile serale din Milano. In adevăr aceste școli au crescut dela 115, cîte erau în 1906, la 156, iar auditorii înscriși, dela 4427 la 5798, iar pricina acestei creș-

teri stă in invoirea soldaților din garnizoana Milano, de a le frecventa.

Deutsche Rundschau (Octombrie 1907). *M. von Brandt* „**Japonia si Statele-Unite**". Pe coastele oceanului Pacific locuesc popoare de diferite rase și religii. Pe coasta apusană se află teritorul Statelor-Unite și incorporarea insulelor Sandwich (Havaii), precum și intreprinderea construcțiunii canalului Panama, au făcut pe Americani să creadă că au dreptul de a fi singurii stăpini in oceanul pacific. Dar pe coasta asiatică s'a ridicat, ca prin minune, un alt stat care pare menit să joace un rol preponderant in destinele Asiei răsăritene: Japonia. Expediția in Formosa, detronarea regelui Liukiu și incorporarea acestor insule, veșnicile neliniști provocate in Korea, războiul cu China, uciderea reginei Koreei, războiul cu Rusia și incorporarea de fapt a Koreei, toate intimplate numai in decurs de vre-o 40 de ani, ne arată cum ințelege Japonia să meargă inainte. Fața cu această situație a Japoniei in răsăritul Asiei, Statele-Unite au tocmai acolo un punct care le produce mare grijă: insulele Philippine, ciștigate din războiul cu Spania. Populația lor turbulentă, nu se impacă de loc cu ordinea americană și, pe cit se pare, și Americanii au perdut pofta de a le mai stăpini. Dar, chiar dacă Statele-Unite renunță la ele, trebue totuș să se ingrijească ca insulele să nu cadă in mina unei alte puteri; dacă ar cădea in puterea Japoniei, aceasta ar insemna supremația ei in Asia răsăriteană. Fața cu aceste imprejurări, micile greutăți din California, perd orice insemnătate. Dar totuș, pe cit se poate prezice, un războiu nu e incă de temut. Americanii nu sint incă pregătiți in oceanul Pacific; până la terminarea canalului Panama, e probabil ca Americanii să facă tot posibilul pentru evitarea unui războiu. Dar nici Japonia nu ar putea susținea acuma un războiu; cu toată pregătirea militară, ea este lipsită tocmai de ce e mai important: de bani. Situația sa financiară internă, este complect zdruncinată: hirtiile japoneze au căzut toate la mai puțin din jumătatea valorii. In asemenea imprejurări—cu toate că surprizele nu pot fi excluse—, se poate afirma că un războiu Japonezo-American, nu este așa de apropiat.

Sozialistische Monats-Hefte (Octombre 1907) *James Ramsay Macdonald* „**Socialism, sindicate, partida muncitorilor**". Cum se știe, in Anglia mișcarea socialistă se imparte in două secțiuni: cea mai mare e *Independent Labour Party*, cea de a doua *Social Democratic Federation*. Cea din urmă, fondată la 1884, este cea mai veche; cea dintii insă deși mai tinără — e fondată la 1893 — este cea mai importantă. In congresul ținut la *Stuttgart*, reprezentanții de ai federației social-democratice au cerut ca partida independentă a muncii să nu fie admisă la congresele internaționale. Autorul acestui articol răspunde aici la invinuirile aduse de reprezentanții federațiunii. Aceste invinuiri sint următoarele: Partida muncitorilor nu este o partidă socialistă și chiar unii din reprezentanții ei in Parlament au declarat că nu sint socialiști; in mai multe puncte, in care in cercurile socialiste nu există nici-o deosebire de idei, partidul muncitorilor permite membrilor ei să voteze cum vreau; candidații partidului se numesc *candidați ai lucrătorilor*, și Partidul a refuzat să-și fixeze un program hotărit. La aceste autorul răspunde: Partidul muncitorilor nu este o reuniune de membri, ci o legătură a mai multor organizații și anume socialiste și sindicale. Ele la un loc formează o majoritate covirșitoare față de federația socialdemocratică. Interesele lor variază după localități și ocupații și organizarea lor e anterioară introducerii ideilor socialiste. De cind insă a inceput propaganda socialismului intre ele, poziția lor politică s'a schimbat mult. O permanentă legătură există intre sindicate și socialiști; politica lor, prin statute, e hotărită ca o politică independentă de orice partid burghez. In ce privește denumirea candidaților, ea este lăsată liberă la voia fiecăruia. Program fix, partidul muncitorilor n'are, căci intr'o țară parlamentară ca Anglia, in care guvernează partide oportuniste ca liberalii și conservatorii, un program ajunge in curind o literă moartă și impiedică numai activitatea liberă și spontană a partidului. In loc de program, partidul și-a fixat punctul de vedere conform căruia trebue să lucreze in orice chestie care se ivește; acest punct de vedere este acela al muncii, acela al desmoștenitului care își ciștigă existența in sudoarea frunții și care vede că mizeria este caracteristica unei națiuni bogate. Și luptind din acest punct de vedere, reprezentanții in parlament ai partidului au reușit să aducă mult bine.

Contemporary Review. (Octombrie, 1907, London). *Edith Sellers* — **Dimitrie Sturdza** — scrie o elogioasă biografie a primului nostru Ministru. Nu vom reproduce nimic din istoricul activității politice, care e redată amănunțit și aproape exclamativ lăudată. Cine nu cunoaște, la noi, viața politică a acestui mare om al țării! Credem că autorul ar fi fost in un ton mai potrivit dacă nu lipsea de critica istorică lunga activitate politică a marelui bărbat de stat: gratificarea cu laude superlative, nesprijinite pe critica istorică, nedreptățește deopotrivă pe cel ce o acordă cași pe cel căruia i se adresează. Pentru a reda părerea Rominilor despre spiritul de economie și austeritatea d-lui Sturdza, autorul reproduce caracteristica anecdotă, curentă la noi: „D. Sturdza își face cruce ori decite ori trece pe dinaintea Palatului Poștei din București". După autor, natura a greșit cind a făcut ca d. Sturdza să se nască Romin: trebuia să se nască Scoțian, ale cărui calități le posedă fără reducere. Fineță, prevedere, energie fără margini, vigoare nemăsurată, hărnicie fenomenală; iată calități care fac din d. Sturdza un om extraordinar. Uneori insă, autorul voind a distinge, prea mult, pe d-nu Sturdza de restul oamenilor de stat il micșorează, acordindu-i patima grandomaniei — care desigur e mai frecventă la noi decit la Scoțieni —: „d. Sturdza ar putea, cu perfectă dreptate, să susție că nu este decit unul și acel unul e numai el insuși, care ințelege chestiunea balcanică in toate laturile ei". Noi avem o prea mare admirație pentru insușirile reale ale d-lui Sturdza că să putem crede că D-sa ar putea susținea acest lucru — mai ales cu perfectă dreptate. Incă un lucru putem afla din acest articol, anume, că in casele țărănești, cele mai sărăcăcioase, alături de portretele Majestăților Lor, se află și portretul d-lui Sturdza, chiar cind d-sa e in opoziție. Autorul a uitat să ne spue dacă țăranii noștri preferă portretele fotografice sau pe cele in uleu. Probabil că fiind prea grăbit să observe galeriile de tablouri din casele țăranilor noștri, autorul a uitat să ne comunice acest detaliu care pentru noi ar avea o mare importanță in privința ... modului cum ne cunosc străinii.

The North American Review (Octombre 1907). *William T. Ellis*. — **Citeva proorociri in privința Japoniei**. Autorul ne spune că a petrecut trei luni și jumătate in Japonia și că in acest timp a căutat să pătrundă mai adinc de suprafață, sufletul japonez. Ceea ce caracterizează in general pe Japonez, după autor, este șiretenia; forma civilizației moderne au a-

doptat-o cum ar adopta cineva o haină nouă, dar fondul vechiu nu s'a schimbat încă. E destul să vezi felul crud cum se joacă copiii, omorînd fără milă insectele şi chinuind animalele, ori chipul în care ţăranii japoneji îşi tratează animalele de muncă, pentru a se naşte îndoială asupra realităţii civilizaţiei cu care se laudă şi le place a fi lăudaţi. Dispreţul de viaţă nu se mărgineşte numai la animale, ci se întinde şi la oameni: inutilele şi îngrozitoarele masacre de dinaintea Port-Arthurului probează ceva mai mult decît o severă disciplină; militară. Şi chiar în afară de luptă un exemplu: un soldat plecînd la războiu îşi prelungea prea mult în gară despărţirea de familie: căpitanul supărat de aceasta îi împlîntă sabia în inimă. Dar purtarea Japonejilor în Korea? Asasinatele, prădăciunile, nedreptăţile de tot soiul au întrecut pe acelea din vremea vechilor barbari. Marchizul Ito, de pildă, s'a dus însoţit de o companie de soldaţi ca să silească pe împăratul Koreei a iscăli un tractat, care între naţiuni civilizate se face de comun acord.—Ceea ce în adevăr Japonezii au asimilat complect din noua civilizaţie, este organizarea şi instrucţia oştirii şi a flotei: deprinşi de veacuri cu un sistem feudal care făcea din supunere cea mai înaltă virtute, japonezii sînt admirabili soldaţi disciplinaţi comandei ofiţerilor formaţi în şcolile din Europa. Va ajunge Japonia cu adevărat civilizată? Cînd poporul se va deprinde cu libertatea, cînd vre-o putere străină le va da o lecţie care să le mai abată mîndria, cînd închiderea pieţelor lumii îi va nevoi să se poarte cinstit în afaceri, conchide autorul, Japonia va fi aptă de a ocupa un loc alăturea de marile puteri din lume.

Varietăţi

Cintăreţii şi tuberculoza. O anchetă de curînd făcută ar arăta că arta cîntului prezervă aproape complect de ftizie. In adevăr, se pare că mai toţi cîntăreţii sînt imuni împotriva acestei teribile boale.

Explicarea faptului e de altfel foarte simplă.

In genere oamenii nu ştiu să respire cum trebue. Mai ales cei cu ocupaţiuni mai mult sau mai puţin sedentare sînt în genere candidaţi la tuberculoză, tocmai din această pricină. Ne făcînd exerciţii musculare, sforţări mai vii, cari să-i silească să respire adînc, şi deprinzîndu-se pe nesimţite să respire superficial, plămînii le slăbesc mereu din pricină că aerul nu mai umple, la respiraţie, tot plămînul, ci numai o parte. In celelalte părţi aerul rămînînd mai mult timp acelaş, şi schimbîndu-se numai rar şi din întîmplare, el se viciază şi nu mai oferă sîngelui oxigenul de care are nevoe. Cu modul acesta, unele părţi din plămîni sufăr necontenit un fel de asfixie, ceeace le predispune la tuberculoză.

Dar cîntăreţii, prin ocupaţia lor, sînt siliţi, cel puţin în timpul cînd cîntă, să facă o foarte bună gimnastică respiratoare şi să-şi ventileze complect plămînii: pentru a scoate note mai pline, pentru a putea ţine mai mult fraza muzicală, pentru a putea „fila" notele şi a da nuanţele, ei sînt nevoiţi să înmagazineze aer mult la respiraţie, să-şi umple *tot* plămînul. Prin aceasta, organul se desvoltă şi-şi întăreşte sîngele, găseşte peste tot oxigenul trebuitor, cu cea mai mare îmbelşugare,—şi aceasta face plămînul rezistent, îl imunizază contra baccilului lui Koch.

Constatarea e interesantă şi e de sigur de natură a ne face să... cîntăm cît mai mult.

Tenia în gălbănuşul oului. Se ştie mai de mult că în ouăle păserilor se pot găsi uneori viermi parazitari: deşi lucrul pare curios, observaţiile lui d'Aldrovande, ale lui Rieux, Kiston, Diesing etc... stabilise aceasta în mod neîndoios, pentru viermii mai mici.

Acum de curînd însă, învăţaţii Razat şi Péju au găsit o tenie vie, foarte bine conservată, într'un ou proaspăt de găină. Ea avea lungimea de 6 cm. şi lăţimea între 3 şi 5 mm. şi prezenta mişcări undulatoare. Nou aice nu e faptul că s'a găsit o tenie, căci teniile, se ştie, se găsesc adesea în galinacee, ci faptul că a putut trece din intestine în ou: e vorba de o adevărată călătorie a viermelui în lăuntrul găinii.

Iată dar un nou mijloc de transmitere a teniei: prin ouăle de păseri !... De şi cu totul rar, cazul e totuşi îngrijitor, şi ne face să îndemnăm pe cetitori să nu mai consume ouăle decît bine fierte.

Aniversările lui Bjoernson. Zilele trecute s'a sărbătorit aniversarea a cincizeci de ani a publicării nuvelei „Sinoeve Solbakken" a marelui scriitor norvegian, primul său succes literar, iar la 8 Decembrie a anului acestuia se va serbători aniversarea de 65 de ani de la naşterea lui.

Pentru cine cunoaşte rolul însemnat pe care Bjoernson l-a jucat şi il joacă încă în țara sa, nu poate fi de mirare că astfel de aniversări iau caracterul unor adevărate sărbători naționale.

Activitatea literară a lui Bjoernson e foarte bogată: el a tipărit un mare număr de nuvele țărăneşti, numeroase poeme, trei romane, şi douăzeci de piese de teatru de tot felul. Dar operele sale literare sint numai o mică parte din activitatea lui. O mare parte din ea a fost consacrată articolelor din revistă, broşurilor de propagandă, conferențelor, discursurilor, şi mai cu samă numeroaselor articole de ziar pe care le-a scris în diferite chestiuni. Viața lui e o neîntreruptă activitate. A fost director de teatru, fundator şi director de ziar, şef de partid, fără să voiască să ocupe vre-o slujbă, fie şi electivă; a intervenit cu scrisul şi cu vorba în tot soiul de chestiuni, mari sau mici, cari interesau neamul său, ori chiar omenirea. Chiar acum poartă cunoscuta polemică cu ministrul ungur Apponyi, asupritorul naționalităților din Ungaria, polemică al cărei răsunet e mare în întreaga Europă şi care va contribui de sigur mult ca să arăte lumii civilizate situația nenorocită pe care o au naționalitățile nemaghiare în țara urmaşilor lui Arpad.

Astfel, mulțumită operelor sale literare, cum şi temperamentul său de luptător, însemnătatea lui Bjoernson trece peste granițele țării sale, iar aniversarea naşterii lui merită să fie o sărbătoare nu națională, ci universală.

Amintiri despre Nietzsche. Intr'un număr din Septembrie al ziarului „Neue Freie Presse", d-na J. von Miaskowska, soția unui profesor de economie politică, publică amintirile sale despre originalul cugetător german, pe care a avut ocazia să-l cunoască de-aproape la Bâle, unde Nietzsche profesa filologia.

Ceea ce e curios în aceste amintiri e faptul că Nietzsche apare ca un om de societate, vesel şi vioiu, intr'un timp pe cind în Germania el trecea drept unul din cei mai teribili pesimişti şi Schopenhauerieni. Numai mai tirziu el trăeşte retras, evitind societatea şi chiar pe amicii de altădată.

Comemorarea lui Auguste Comte.— Zilele trecute, Societatea pozitivistă a sărbătorit la Paris 50 ani de la moartea şefului şcoalei pozitiviste, făcindu-se întru comemorarea marelui filosof francez o adevărată manifestațiune internațională. S'au ținut cu această ocaziune mai multe discursori de către diferiți oameni însemnați, în care s'a arătat însemnătatea lui A. Comte în mişcarea filozofică şi influența pe care a avut'o şi o are încă sistemul lui în toate direcțiile activității intelectuale.

Cel mai vechiu oraş de pe pămînt. O expedițiune engleză a făcut săpături în ruinile dela Bisurga, ce se găsesc intr-un pustiu nisipos şi sălbatec din Mesopotamia centrală. Chiar la suprafață s-a dat peste zidurile unui turn pe care o inscripție săpată arăta numele lui Dungi, personaj care a trăit pe la 2750 a Ch.; supt acestea, alte petre purtau inscripția Ur Gur (2800 a Ch); şi puțin mai jos s-a găsit o monetă de aur cu numele lui Naram Sim (3700 a Ch).; dedesuptul acestui strat au apărut clădiri din vremea lui Sergon (3800 a. Ch.) La adincime de doi metri jumătate s-a găsit material de construcție depela 4500 a Ch., şi dacă ne gindim că adincimea totală a ruinilor s-a arătat a fi de 12 metri şi jumătate, ce enormă vechime trebuie să reprezinte ultimele straturi! S-au găsit multe obiecte interesante, intre care şi o statuă întreagă de marmură, căreia i se atribue vechimea de 4500 a. Ch. aşa că e cea mai veche statue din lume. S-a găsit intre alte obiecte şi o zurnăitoare de argilă care încă sună: Jucăria care a înveselit cu atitea mii de ani în urmă pe un copil din Mesopotamia ar putea face plăcere şi astăzi unui copil din zilele noastre!

Planeta Marte.— Prof. Lowell, celebrul cercetător al planetei Mart, şi-a făcut cunoscute rezultatele studiilor sale din timpul verii acesteia, in observatoriul dela Flagstaff (Arizona). Fotografiile sale telescopice dovedesc în mod sigur existența faimoaselor canale şi oaze din planetă. Lowell afirmă că explicarea acestor canale prin crăpături nu poate fi susținută ci ele sint rezultatul unei acțiuni inteligente. In Marte asistăm la spectacolul tragic al luptei unei rase vechi şi inteligente cu condițiile aspre de viață ale unei planete pe moarte.

Ce fac Americanii pentru biblioteci.—Bibliotecele Americei de Nord cresc intr'un mod vertiginos mulțumită inițiativei private şi donațiunilor. Astfel în 1904 (dela 1 Iuniu 1903—31 Maiu 1904) s-au primit donații 137,318 vol. şi 30,515,685 fr. de către 506 biblioteci. Dela 1 Iuniu 1904 —31 Dec. 1904, s'au primit 116,552 vol. şi 25,610,850 fr. In anul 1905 s'a primit 234,649 vol. 111,497 broşuri, 6 terenuri, 4584 picturi, edificii în valoare de 1,565,500 şi numerar 28,046,330 fr. In trei ani deci s'a primit numai bani în numerar 84,202,865 fr.

Statuia lui Flaubert. La 20 Oct. st. n. a avut loc la Rouen inaugurarea statuiei lui Flaubert. Statuia ie opera sculptorului Leopold Bernstamm. Cu prilejul inaugurării, d. Victor Margueritte a vorbit despre „sensibilitatea plină de flori" a marelui prozator francez; — pe vremuri învinuit de „impasibilitate".

Intre opera sculptorului care-i dă autorului lui *Madame Bovary* tocmai această caracteristică, şi discursul d-lui V. Margueritte, concetățenii — les *Bouvards et les Pécuchet* —lui Flaubert trebuie să fi rămas nedumeriți.

Necunoscut pe cind trăia, „falnicul scriitor" rămine neînțeles chiar cind-i se ridică statui!

O inovație la „Salon d'automne"! De obicei la „Salonul de toamnă" se expuneau numai pinzele pictorilor, iară sculptura, architectura şi artele decorative aveau intrare mai mult pentru mobilarea salelor goale cu pereții încărcați de pinze.

D. Frantz Jourdain organizatorul „Salonului de toamnă", mirindu-se „că s'a despărțit atita vreme elemente distincte prin graiu şi exteriorizare, dară perfect unite prin cerebralitate, căci arta e una şi aceiaşi", a decis că la „Salonul de toamnă" din anul acesta pe lingă pictură, sculptură, artă decorativă şi architectură să fie reprezentate muzica şi literatura.

In cercurile artistice Pariziene inovația d-lui Jourdain a făcut senzație.

„Celui ce are i se va da". Se ştie că *British Museum* e cel mai bogat muzeu în manuscripte şi de curind a căpătat în dar dela Rev. Charles Hargrowe, un număr de scrisori importante ale marelui poet Shelley.

Scrisorile sint din anii 1811 şi 1812 adică pe cind poetul avea 19 ani, şi sint adresate lui Miss Hitchener căreia îi povesteşte toată dragostea pătimaşă ce-o are pentru tinăra Harriet Westbrook, pe care, după ce-a luat-o în căsătorie o numeşte „dracul cel negru"!

Ceia ce-i mai insemnat însă în aceste scrisori e lumina în care apare aşa zisul „atheism" al lui Shelley. „Am a-ţi vorbi multe—scrie poetul lui Miss Hitchener—despre simţirile mele, de Dumnezeu şi de religia lui Christ. Cred că voiu putea să-ţi demonstrez că Dumnezeu există".

Incă o legendă care dispare.

Inc'o Academie! E vorba să se înfiinţeze o Academie belgiană după chipul celei franceze, ca armă de luptă a Wallonilor împotriva Flamanzilor.

Se citează de pe acuma ca având a face parte din această Academie d-nii Emile Verhaeren, Maurice Maeterlinck, Edmond Picard, Giraud, Carton de Wiard, Iwan Gilkin şi Valère Gilles, cunoscuţii scriitori belgiani cari formau grupul numit pe vremuri „Tânăra Belgie".

In contra turbării.— Se ştie dificultatea pe care metoda lui Pasteur o prezintă în tratarea turbării: pentru ca să existe siguranţa că în adevăr cinele, care a muşcat o persoană, a fost turbat, e nevoe de o observaţie de mai multe zile, ceia ce face ca să nu se aplice imediat tratamentul lui Pasteur persoanei muşcate. Această întîrziere, fiind foarte dăunătoare, s'au căutat mijloacele prin care ea ar putea fi înlăturată, şi în laboratorul d-rului Poor din New-York s'a ajuns la rezultatul dorit. Invăţatul american supune crierul animalului bănuit la un examen microscopic pentru a stabili dacă el conţine corpii lui Negri, a căror prezenţă e un indiciu pentru turbare.

Cu modul acesta, constatarea se face în cîte-va ore şi astfel persoana muşcată poate fi imediat supusă tratamentului antirabic.

O apreciare a lui Taine. In *Corespondenţa* lui Taine, care apare în mai multe volume, se găsesc foarte interesante aprecieri asupra oamenilor şi lucrurilor, aprecieri care pun tot mai mult în lumină curajul intelectual şi iubirea de adevăr a marelui critic şi filosof.

Iată cum se exprimă el în privinţa a trei mari scriitori francezi:

„Cei trei scriitori, cari au avut cea mai mare autoritate între 1840 şi 1870, d-nii Cousin, Thiers şi Victor Hugo, n'au iubit adevărul, ci gloria lor. Nici unul din ei nu-i vrednic de încredere şi în toţi e o bază de şarlatanism".

Leopardi inedit. Zilele trecute a apărut un volum care conţine cele din urmă rămăşiţi din scrierile lui Leopardi; e vorba de nişte manuscrise inedite care se află în Biblioteca Naţională de Neapole.

Cu acest volum s'au dat la iveală singurele pagini care erau necunoscute din operele marelui poet şi cugetător italian,—aşa că admiratorii lui pot avea acuma tot ce-a produs geniul lui Leopardi.

Spicuitor.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Henri Bergson. *L'Evolution créatrice.* Alcan, Paris.

Autorul cercetează care e principiul care, făcind parte din fenomenul general al existenţei, joacă rolul de a introduce în ea partea neprevăzutului şi a improvizării, partea din creaţiune pe care o are.

Comte Herman de Keyserling. *Essai critique sur le système du monde.* Fischbacher.

Traducerea franceză a unei însemnate lucrări apărute în limba germană. E o încercare de studii asupra naturii universului sub cele trei feţe—forţă, materie şi viaţă—sub care el ni se prezintă.

Kristian Aars. *Gut und Böse. Zur Psychologie der Moral-Gefühle.* Christiania Bröggers.

Cunoscutul profesor de etică, îşi strînge în acest volum de 300 pagini studiile sale asupra psicologiei simţului moral. Cartea conţine 22 capitole.

ISTORIE

Albert Vandal. *L'Avènement de Bonaparte,* tome II. Plon-Nourrit, Paris.

Un tablou al perioadei care se întinde dela inceputurile Consulatului pînă la bătălia dela Marengo: epoca marei activităţi, organizatoare a guvernării lui Napoleon Bonaparte.

Etienne Lamy. *Témoins des jours passés.* Calmann-Lévy.

Cercetări critice asupra unor chestiuni din istoria Franţei, cum de pildă asupra Consulatului şi Imperiului, asupra Adunării generale, asupra rolului lui Ferronays etc...

G. Lenotre. *La Fille de Louis XVI.* Perrin et C-ie, Paris.

Descrierea vieţii nenorocite a fiicei lui Ludovic XVI, mai întîi la curtea tatălui său şi apoi la curtea din Viena.

Charles Benoist. *Le Machiavélisme, I: Avant Machiavel.* Plon, Paris.

Un studiu istoric asupra machievelismului de la primele sale apariţiuni până la formularea lui teoretică de către acel care a dat şi numele său sistemului. Autorul arată numeroase trăsături de machiavelism de care-i plină istoria Italiei cu mult înainte de naşterea lui Machiavel.

Phillippe Monnier. *Venise au XVIII-e siècle.* Perrin, Paris.

Un fel de colecţie a tuturor bizareriilor Veneţiei: viaţa socială, serbările, carnavalul, vilegiatura, femeile, amorul etc.,—în al XVIII secol.

Thadée Casztowtt. *La Pologne et l'Islam.* Société française d'imprimerie et de librairie.

Studii asupra raporturilor Poloniei cu naţiunile musulmane sub Iazelloni.

W. Erben, Oswald Redlich, Schmitz-Kallenberg, *Urkunden-*

lehre. München und Berlin. Oldenburg 1907.

Este un manual de diplomatică, care apare in importanta colecție de istorie medievală și modernă de sub direcția lui Below și Meinecke. Conține acest volum numai introducerea, scrisă de Redlich și apoi studiul documentelor medievale imperiale și regale din Germania, Francia și Italia, făcut de Erben.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE ȘI JURIDICE

Emile Boutmy, *Etudes politiques*. Colin.

O reunire a patru articole ale savantului psiholog: două notițe asupra lui Albert Sorel și Bardoux, un studiu asupra Declarațiunii drepturilor omului și unul asupra libertății conștiinței.

Pierre Felix, *L'Equivoque démocratique*. Librairie nationale.

Cercetări asupra contrazicerilor pe care le conține in ea, după autor, ideia democrației.

Léon Blum, *Du mariage*. Ollendorff.

Autorul arată destul de bine inconvenientele căsătoriei de azi, dar propune niște soluțiuni cu totul extreme: libertatea cea mai mare pentru fete ca și pentru băeți, pentru ca până la vrista de vre-o treizeci de ani fetele să aibă destulă experiență pentru a putea alege in bună cunoștință de cauză!

Ellen Key, *De l'amour et du mariage*. Flammarion.

Traducerea cărții care a făcut oarecare zgomot in Germania și in care se tratează eterna chestiune a iubirii, și raportul dintre aceasta și căsătorie.

Adolf Reinach, *Ueber den Ursachenbegriff im geltenden Strafrecht*. Leipzig, Ambr. Barth.

Autorul studiază chestiunea, ce se ințelege in dreptul penal prin cauză; in studiul acestei probleme juridice, autorul introduce datele psicologiei.

ȘTIINȚA

Louis de Nussac, *Les Débuts d'un savant naturaliste, le prince de l'Entomologie, Pierre-André Latreille* (1762—1798). G. Steinheil, Paris. 5 fr.

O biografie bine documentată a unui savant. Anecdotică și științifică totodată, ne dă amănunte necunoscute încă asupra vieții lui Latreille și arată insemnătatea studiilor lui pentru știință.

Paul Diffloth, *Races bovines: France et étranger*, J. B. Baillière, 5 fr.

Un volum din Enciclopedia agricolă care apare sub direția lui Wéry. E o adunare concisă a tuturor informațiilor pe care le poate da până acum in chestiune știința contemporană.

H. Pécheux, *Les Textiles, les Tissus, le Papier*. J. B. Baillière. 1,50.

Un studiu asupra materialurilor intrebuințate pentru țesături de tot felul, cum și asupra metoadelor de fabricațiune.

Georges Brunel, *Variations et Détermination des Temps de Pose en Photographie*, Charles Mendel, Paris, 2 fr.

E un manual elementar de Posochronografie, in care cei ce se ocupă cu fotografia pot găsi toate indicațiile necesare pentru determinarea timpului de poză.

CRITICA, STUDII LITERARE ȘI ARTISTICE.

Louis Constant de Rebecque, *Le Cahier Rouge de Benjamin Constant*, Calmann-Lévy.

E o autografie a lui Benjamin Constant, care cuprinde epoca dela 1767 până la 1787. Insemnată pentru cunoașterea caracterului autorului.

Paul Claudel, *Art poétique*, „Mercure de France".

Nu e ceia ce obișnuit se dă sub acest nume. Autorul, un poet și un artist cam misterios, filosofează asupra chestiunilor de artă.

Alessandro d'Ancona, *Giosue Carducci*. Milano, Treves, 1907.

Este un discurs ținut de marele critic cu ocazia comemorării ce a avut loc in Roma, in Campidoglio, la 19 April anul acesta.

Vittorio Pica, *L'arte mondiale alla VII Esposizione di Venezia*. Bergamo, Ist. ital. di Arti grafiche 1907.

Volumul, impodobit cu 450 de reproduceri, dă o idee exactă de a VII expoziție internațională de artă.

Johannes Volkelt, *Aesthetik des Tragischen*. Zweite umgearbeitete Auflage. München 1906. C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung O. Beck.

Aceasta este a doua ediție a cunoscutei opere a marelui estetician; exemplele cele mai multe autorul le ia din literatură.

LITERATURA

Victor Marguerite, *Prostituée*. Fasquelle, 3.50.

Un roman de moravuri, in care greaua chestiune a prostituției e pusă cu indrăzneală și discutată cu franchețǎ, in vederea unei inalte moralități.

Louis-Frédéric Sauvage, *La Marche au supplice*. Librairie universelle, 3.50.

Un roman in care se arată inălțarea unui om prin suferință: in urma unui amor nenorocit, eroul se dedică operelor de binefacere.

François Paul Alibert, *L'Arbre qui saigne*. Lervière et Patau, Carcassone.

Un volum de poeme ale unui incepător, căruia i se prezice oarecare viitor.

Fernand Aubier, *Jusqu'où elles flirtent!* Méricant, 3.50.

Un roman de moravuri din viața de la Londra. Peripețiile unei femei, care caută să-și ciștige prin amor o viață ușoară.

Ferdinando Russo. *Memorie di un ladro*. Milano, Fratelli Treves 1907.

Un roman in care eroul, care-și scrie memoriile, este un camorrist; cu această ocazie se descrie și curiosul mediu patologic napoletan, cu multă vioiciune și culoare locală.

CHESTIUNI MILITARE

Général Négrier. *Séditions militaires*. Delagrave.

O scriere tendențioasă. Autorul, arătind cauzele revoltelor militare din primii ani ai Revoluțiunii, se pare că ar voi să arăte că și acum ar fi in armata Franței astfel de cauze, care ar putea provoca revolte militare.

Vice-Amiral Melchior, *La Marine et la Défense des côtes*. Berger-Levrault.

Ca unul ce cunoaște bine lucrurile din propria-i practică, autorul arată gravitatea situației, pentru Franța, in ceia ce privește apărarea coastelor, și atrage atenția cu mult curaj asupra acestei insemnate probleme.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORIE

Jean Ajalbert et S. Dumontier, *Histoire et Guide illustré du chateau de la Malmaison*. Truchi. 1.25.

O descriere, o privire istorică și un guid al acestui castel care a fost locuința lui Napoleon și a împărătesei Iosefina.

Emile Boudardet, *En Corée*. Plon. 4 fr.

Impresii din o călătorie și o ședere mai indelungată in Corea. Una din scrierile cele mai bune și mai bogate in informațiuni asupra acestei țări, de care s'a vorbit atit de mult dela războiul Ruso-Japonez incoace.

Andrée Bellessort, *Les Journées et les nuits japonaises*. Perrin, 3.50.

Impresie din călătoriile autorului prin Japonia. Informațiuni insemnate asupra vieții și obiceiurilor. Autorul dă și două povestiri tipice pentru moravurile japoneze.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii).

I. B. Hétrat, *Alcevea*, poezii, Bucureşti, 1907. Editura Socec.

Iuliu Dragomirescu, *Flori de argint*, poeme. Bucureşti 1907. Preţul 1.25.

D. Th. Neculuţă, *Spre ţărmul dreptăţii*, poezii. Bucureşti 1907. „Cercul de editură socialistă". Preţul 1.20.

Em. Gîrleanu, *Odată !..* Editura „Biblioteca pentru toţi" (Alcalay) Bucureşti 1907. Preţul 0·30 bani.

V. Alexandri, *Fîntina Blanduziei*. Bucureşti, Editura „Biblioteca pentru toţi". Preţul 0·30 bani.

Colonelul Iliescu, *In chestiunea ţărănească. De vorbă cu Voicu.* Fascicula I. Paris, 1907. Preţul 0·40 bani.

Sebastian Moruzzi. *Cîteva vederi în Chestia ţărănească.* Fălticeni, Tipografia M. Saidman, 1907. Fără indicaţie de preţ.

Mihail Mora, *Ziare şi Ziarişti*, conferenţă ţinută la Ateneul Romîn, Bucureşti, 1907. Preţul 50 bani.

Dr. Izidor Marcu şi Ştefan Roşianu, *Alcoolismul*, Blaj, 1907. Tipografia Seminariului Arhidiecezan. Preţul 1 cor. 10 fil.

Paul Lafargue, *Materialismul economic al lui Karl Marx*. Bucureşti. Biblioteca „Revistei ideei". Preţul 50 bani.

Al. Balasie, doctor în drept. *Militarisme*. 1907. Fără indicaţie de preţ.

Octavian Goga. *Poesii*, Bucureşti, Editura „Bibliotecei pentru toţi". Preţul 0·60 bani.

Louis Tegner, *Dezvoltarea agriculturii şi a creşterii vitelor în Danemarca*. Traducere de C. Alimăneşteanu. Bucureşti, 1907. „Minerva". Preţul 0·30 bani.

TABLA DE MATERII

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu, strada Romînă, 4, Iaşi**.

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti**.

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa d-lui dr. **N. Quinez, strada Carp, 6, Iaşi**.

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a încasa sumele ce ni sînt datorite, şi a face angajamente în privinţa anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească*, sînt rugate să înştiinţeze administraţia prin o cartă poştală.

A apărut în editura revistei *Viața Romînească* și se află de vînzare la librăriile mai de samă, precum și la Administrația revistei:

ÎN LUMEA DREPTĂȚII, Nuvele de *I. Al. Brătescu-Voinești*, un volum in 8° de 290 pagini. — Prețul 2 lei exemplarul.

SPECIALISTUL ROMÎN, Contribuție la istoria culturii romînești din secolul XIX, de *A. Philippide*, un volum, în format mare, de 96 pagini.—Prețul 1 leu 50 bani exemplarul.

DEMONUL, poemă de *Mihail Lermontov*, traducere în versuri de *Ioan R. Rădulescu*, precedată de o notiță privitoare la «Poetul Caucazului».—O plachetă elegantă pe hîrtie velină, format special, 68 pagini.— Prețul 1 leu.

Prețul 1 leu 75 bani

INȘTIINȚARE

Domnii abonați, cari nu vor fi primit vre-un număr de revistă, sînt rugați să reclame, prin o cartă poștală, cel mult într'o lună *dela data apariției revistei; aceasta ca să putem, la rîndul nostru, reclama în timp la poștă. În cazul contrar, nu vom putea satisface cererile de trimitere a numerelor neprimite.*

Administrația „Vieții Romînești"

AVIS IMPORTANT

Fața de obiceiul înrădăcinat al abonaților, în țara noastră, de a nu plăti costul abonamentului decît unui încasator ce se prezintă la domiciliu, și pe de altă parte, prețul revistei noastre ne îngăduind cheltuelile inutile legate cu acest mod de încasare, avem onoarea de a face cunoscut cetitorilor noștri că, începînd cu 1 Ianuarie 1908, sîntem hotărîți de a nu expedia revista decît după prealabila achitare a abonamentului în termenii indicați pe pagina 2 a coperții.

Sperăm că cetitorii noștri ne vor sprijini în această încercare de a înlătura o corespondență inutilă, precum și zadarnicile pierderi de timp și cheltueli.

Administrația „Vieții Romînești".

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & COMP.—IAȘI

1907. ANUL II. NOEMBRIE No. 11.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAȘI

Redacția: Str. Romînă 4. — Administrația: Str. Carp 6.

1907

Viața Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.75. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 75 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 25 b.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agirbiceanu, C. Alimăneștianu, N. Bataria, G. Bogdan-Duică, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocirlan, N. D. Cocea, G. Coșbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, I. G. Duca, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaș, G. Ibrăileanu, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, V. Loichiță, E. Lovinescu, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, I. Mironescu, S. Mândrescu, Gh. din Moldova, Const. Morariu, St. Mărărescu, V. G. Morțun, D. Munteanu-Rîmnic, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), Aurel C. Popovici, D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca (O. Carp), dr N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, I. Russu-Șirianu, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, căpitan Alex. Sturdza, dr. D. Tatușescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Al. Tzigara-Samurcaș, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuță, N. Volenti și alții.*

Condițiile de abonare

IN ȚARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	1 leu, 75 b.

Abonații care nu-și vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus **4 lei pe an și 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceștia pot plăti in trei rate a cite 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 75 h.

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cite cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cite 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 25 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperții)

Mariana Conta Kernbach

Viața Romînească

TABLA DE MATERII

Legenda Funigeilor

Poem dramatic în trei acte.

ACTUL AL III-lea

(Au trecut ani de zile. Scena reprezintă acelaş decor. Deschizătura terasei incadrează parcul veştezit, în cele din urmă zile de toamnă. Se luminează de zi. Mobilele din casă, care încep să se lămurească în lumina zorilor, arcurile dela fereşti, oglinzile, cercevelele uşilor, sînt acoperite de fire albe din tortul destrămat de pe stative. La fiece mişcare, firele se leagănă ca purtate de vînt, îşi schimbă locul plutind încet prin aier, unele parcă vin pe fereşti, şi altele parcă stau să plece. Runa, nebună, ofilită de suferinţi, umblă ca o umbră prin casă, de ici-colo, adunînd cu stăruinţă firele plutitoare).

RUNA

Mai meşteri decît mine, paianjeni ţesători,
N'au stativele voastre hodină niciodată,
Cînd eu lucrez zădarnic din noapte până 'n zori,
Şi nu mai pot să mîntui cămaşa fermecată.

V'alung mereu din casă, dar pân' să prind de samă,
Paianjenişul vostru la loc se re'ntregeşte...
O, spuneţi cum se face că pînza voastră creşte,
Pe cînd a mea se rumpe şi 'n aier se distramă?

CORUL FUNIGEILOR
(nevăzut, departe).

Noi funigei sintèm,
Noi sîntem însuşi tortul
Ce-l poartă un blestèm
Ca să găsească mortul!

RUNA
(cu minile pline de firele adunate, pe care le aruncă pe geam)

Duceţi-vă în lume, paianjeni blestemaţi!
Ca nu-mi ramîne vreme să vă gonesc mereu,
Ce vă ţineţi întruna aşa, de pasul meu?
Ce spuneţi voi întruna? Pe cine căutaţi?

FUNIGEII

Zadarnic ne alungi
Şi ne goneşti afară,
In mii de fire lungi
Noi ne-om întoarce iară!

RUNA
(cu desnădejde, se aşază la stative).

Asemeni unei harfe cu strune fărămate,
Aşa sînteţi acuma, voi, stativele mele!
Spetezele suspină şi cad aşa de grele,
Şi nu mai ştiu nici ceasul străvechiu ce oră bate.

Zorită port suveica în mîna mea dibace,
Se pare-a creşte tortul şi-atuncia prind putere,
Dar sulul se 'nvîrteşte în loc, şi pînza piere...
Şi nu ştiu cine vine mereu de mi-o desface.

A cui să fie mîna aceasta nevăzută?
Cum aş zdrobi-o, Doamne, s'o prind între speteze,
Şi-aş pune-o cu de-a sila să stee, să-mi lucreze,
Sărmana pînză albă de-atîţia ani ţesută!
(Ţese. *Rilda* intră.)

RILDA

Tot nu mai ai hodină, Runa?

RUNA

Nu, mamă!

RILDA

Ce blestèm cumplit!
Vai, ce amarnic se răzbună
Neîndurata lună!
Ce slabă eşti şi pală!
Paloarea ei spectrală
Pe-obraji ţi s'a întins,

Şi nu ştiu: fire albe din tortul risipit
In părul tău s'au prins,
Ori părul tău acuma e alb cu dinadins?
Mai ieri, ca o podoabă tu străluceai în casă,
Şi-atîta de frumoasă
Te răsfrîngea oglinda cu drag, şi ochii mei.
Dar cînd te văd acuma...
(plînge)

RUNA (cu mustrare)

De cît mereu să plîngi,
Mai bine-ai face, mamă, paianjenii să-i strîngi.
Nu-i vezi cum ţes întruna şi vor să mă întreacă?
Nu-i vezi cum ţes şi 'mbracă,
De jos şi până 'n grinzi,
Iatacul pretutindeni, pe jeţuri, pe oglinzi,
Pe vechile portrete, pe uşi, pe cercevele
Cum îşi anină 'n grabă urîtele perdele,
Cum împletesc şi leagă
Din ce în ce mai des,
De parcă vor să prindă în plasă casa 'ntreagă
Şi mîinile să-mi lege să nu mai pot să ţes?
Paianjenii! alungă-i odată, mamă dragă!

FUNIGEII

Noi funigei sintem!
Noi sintem însuși tortul
Ce-l poartă un blestem
Ca să găsească mortul!

RUNA

I-auzi ce spun ei, mamă?

RILDA

Iar aiurezi, sărmana!
Eu nu aud nimic...

RUNA

N'auzi ce spun de-un tort
Ce 'n mii de fire-aleargă
Ca să găsesc' un mort
În lumea asta largă?

RILDA

Nu, eu n'aud nimic!

FUNIGEII

Umblat'am cale lungă
Și nicăirea nu-i,
Blestemul iar ne-alungă
Să dăm de urma lui....

RUNA

I-auzi acum ce zic?

ALȚI FUNIGEI (foarte departe)

Noi am umblat pe ape
Crezind că l-am găsit,
Dar cind eram aproape,
Un vint ne-a risipit!

RUNA

Acuma alții cintă!
Cum, tot n'auzi nimic?

RILDA

Ce ginduri te frămintă!

FUNIGEII (mai aproape)

Pe-o pajiște în floare
Noi l-am găsit —

ALȚI FUNIGEI

De-acum,
Gătiți de 'nmormintare,
Căci mortul e pe drum!

RUNA (cu un țipăt)

Ah, mortul e pe drum!

(se aud trimbițe și un marș funebru).

RILDA (aleargă la fereastră).

Da, 'n praful de pe cale
Se vede un convoiu,
Aud cintări de jale
Și trimbiți de războiu.

RUNA

Se pierd încet supt ramuri,
Și iată-i iar pe drum,
Se 'nclină negre flamuri,
Se desluşesc acum.

RILDA

Un cal păşeşte 'n frunte
Și nimeni nu-i pe cal,
Acuma trec pe punte
Și intră supt portal.

RUNA

Vueşte poarta largă,
Convoiul s'a oprit,
Zăresc acum pe targă
Un mort acoperit...

RILDA

Alăturea de dînsul
O suliță şi-un scut...
Mă podideşte plînsul,
Căci vai! l-am cunoscut!

RUNA

Dacă-l cunoşti tu, mamă,
O spune: cine-i el?
Răspunde, cum îl chiamă?
Ce caută 'n castel?

RILDA

S'aud acum pe scări...
O taci! că iată-i sus...

RUNA

Ce jalnice cîntări!

RILDA

Pe cine mi-au adus?

(Intră convoiul. Oamenii lasă jos targa, acoperită toată de un giulgiu de funigei. In timpul acesta, pe cînd Runa cade în brațele Rildei, se aude):

CORUL FUNIGEILOR
(de pretutindeni)

Din noaptea cînd ai dăruit
Cămaşa făr' de moarte,
În lumea larg' am pribegit,
Am fost aşa departe.

Cum ne urzeau a' tale mîni,
Noi dispăream pe geamuri,
Cădeam pe cumpeni de fîntîni,
Ne aninam de ramuri,

Treceam cu grabă la răscruci
Lungi fire de mătase,
Cădeam pe stoguri şi pe cruci,
Pe streşine de case,

Dar nici acolo noi n'am stat
Și am umplut pămîntul,
Pan' ce de urma lui am dat—
Gătiți de-acum mormîntul!

Caci noi de-acum ne pribegim,
Ci 'n fiecare toamnă
Vom reveni să povestim
Blestemul tău ce 'nsamnă.

Sa știe cine ne-a zări
Că nu mai are parte
Pe lume nimeni a urzi
Camașa făr' de moarte!

(Incetul cu încetul se desprind funigeii de pretutindeni, și ca luat de-o mînă nevăzută, se dă la o parte giulgiul, lăsînd descoperit mortul. Runa îl zărește și abia acum îl recunoaște).

RUNA

Ah, Landor, dulce frate!

RILDA

Ah, fiul meu pierdut!
De unde mi-l aduceți, voi purtatori cerniți?

UN OȘTEAN

Era 'ntrun zori de zi
Și-un nor de-argint în zare plutea 'naintea noastra,
Acum părea că'n aer pe'ncetul se distrama
Și-acum s'aduna iarăși, în zarea cea albastră
Tot flutura încetul, chema ca o năframa,
Ne tot chema întruna pan'am bagat de samă.
Și nu era nici nour, și n'a fost nici năframa,
Ci fire lungi și albe, un stol de funigei
Ce ne 'ndemna cu semne să mergem dupa ei;
Și dac'am mers, pe seară, pe-o pajiște în floare
Noi i-am văzut încetul cu 'ncetul cum se lasă,
Și-am mai văzut deodată în cete călătoare

Cum stăruiau în aer lungi fire de mătasa:
Veneau de pretutindeni, făceau popas o clipa,
Precum sclipește 'n aier întinsă, o aripa,
Și iar porneau în urma încet să se coboare,
Și-acolo 'n locul unde cadeau mereu, gramada,
Cum sta înfroenit,
Ca supt un giulgiu de alba și lucie zapada,
Acolo l-am gasit!—

FUNIGEII

(se adună mereu, se desprind treptat și dispărînd pe ferești, se aud cîntînd tot mai departe).

Pe pajiștea în floare
Noi mortul l-am gasit,
Sărmana țesatoare
Osînda s'a sfîrșit!

RUNA

(ca deșteptată dintr'un vis, își duce mînile la tîmple, și ingenunchind lîngă mort, cu fața spre icoană, se roagă).

Alb ca nimbul alb ce te 'mpresoara,
Tot așa mi-era odata gîndul...
Am țesut atîția ani de-a rîndul...
Las' acuma roaba ta să moara!

De-am greșit, a fost fara de vrere...
O putere mai presus de mine
M'a facut să uit ce-i rau și bine,—
Și nu știu ce-a fost acea putere!

Stam să țes cămașa de mătasă...
Albă era noaptea,—și deodată,
Fără ca în ușa mea să bată,
A intrat un om străin în casa.

Ochii lui ca două pietre rare
Licăreau așa ciudat supt geană,
De părea c'ar fi o arătare
Rătăcită 'n lumea pămînteană.

Flăcări vii erau a' lui cuvinte
Și se împleteau așa maestre
Cînd vorbea... o, da, mi-aduc aminte,
Da, n'avea nimic din lumi terestre...

Adiau acum așa de line,
Și acum vuiau ca o furtună,
Se 'mpleteau cîntînd pe lîngă mine,
Pan' m'au prins pe'ncet ca 'ntr'o cunună.

Și n'a fost cunună, Preacurată,
Cum crezusem eu, nenorocită,
Ci a fost cătușa blestemată:
Nu era Amorul, ci Ispita!

Alb ca nimbul alb ce te 'mpresoară,
Fă să-mi fie astăzi iarăși gîndul!...
Am țesut atîția ani de-a rîndul...
Las' acuma roaba ta să moară!

(Cade sfîrșită, peste trupul fratelui său. Rilda și toți cei de față îngenunche și se roagă).

RILDA (în genunchi)

O Maică Preacurată, îndură-te de noi!
De-a fost ca să descindă asupra ei Păcatul,
A fost o încercare...

CORUL și RILDA

Indură-te de noi!

RILDA

Îmbrac' atîtea haine pe lume Necuratul
S'ademenească' un suflet...

CORUL

Indură-te de noi!

RILDA

Fă să coboare pacea pe viața ei trudită,
Prefă-te 'n bunătate...

CORUL

Indură-te de noi!

RILDA

La fie-ce răscruce pîndește o ispită
Și tu le știi pe toate...

CORUL

Indură-te de noi!

RILDA

Fă sufletul ei candid curat ca mai 'nainte,
Refă-l un suflet iarăși...

CORUL

Indură-te de noi!

RILDA

Să nu rămîie-o pată în neam printre morminte,
Că s'a pierdut un suflet neîmpăcat cu sine,
Ascultă ruga tristă ce-o îndreptăm spre tine...

CORUL și RILDA

O Maica Preacurata, indura-te de noi!

RUNA (in agonie)

Alb ca nimbul ce te 'mpresoară,
Fa să-mi fie astăzi iarăși gindul!
Am țesut atiția ani de-a rindul...
Las' acuma roaba ta să moară!

CEI DIN URMĂ FUNIGEI

Adormi de-acu 'mpăcat
În lumea neființii,
Biet suflet incercat,
De para suferinții!

UN ECOU DEPĂRTAT

Marire suferinții!

* * * *

Socialdemocratism sau poporanism?

IV

Problema națională și socialdemocratismul.—Antisemitismul.

Marele intemeietor al filozofiei pozitiviste din Franța, care avea un cult pentru *omenire*, pentru „umanitate", și care in opera lui fundamentală „Cours de philosophie positive" nu urmărește de cit de a stabili legile generale ale *progresului omenesc*, spre a servi de bază pozitiva *civilizațiunii omenești*, accentuiază totuși, că această „humanité" nu există decit ca o familie de *națiuni distincte*, fie-care cu *geniul ei național propriu*, și că progresul general omenesc, civilizațiunea omenirii nu poate fi decit ca rezultat al colaborării spontanee intre toate națiunile, după insușirile lor specifice, după geniul lor propriu.

Astfel, marea lui operă Auguste Comte o inchee cu următoarele cuvinte:

„Această elaborațiune pozitivă (a spiritului modern de progres, a «spiritului pozitiv»), dominată de acelaș principiu fundamental, va duce prin urmare omenirea sigur la un regim universal, cel mai conform naturii sale, in care toate atributele noastre caracteristice vor găsi in mod normal in acelaşi timp cea mai perfectă consolidare respectivă, cea mai completă *armonie* reciprocă și *cel mai liber avint* comun. Imediat destinată totalității (à l'ensemble) Apusului european, cele cinci elemente esențiale ale acestei nobile elite a speciei noastre ii vor aduce fie-care *indispensabila* participare continuă a *geniului său propriu*, anunțind ast-fel, chiar prin acest *concurs*, combinațiunea lor intimă ulterioară. Sub o salutară preponderență, deopotrivă filozofică și politică, asigurată spiritului francez prin imprejurările starii actuale de tranziție, spiritul englez va imprima cu putere predilecția sa caracteristică pentru realitate și utilitate, spiritul german ii va aplica aptitudinea sa firească pentru generalizările sistematice, spiritul italian va face să pătrundă in măsură necesară admirabila-i spontaneitate estetică, in

„sfîrșit spiritul spaniol va introduce naturalul său sentiment în„doit de demnitate personală și de fraternitate universală“...[1])

E indiferent, dacă această caracteristică, fatal prea sumară, corespunde în toate realității, e indiferent de asemenea dacă enumerarea făcută de A. Comte e complectă,—dar nu se poate mai bine caracteriza, de un om atît de străin de ori-ce năzuință șovinistă ca genialul creator al filozofiei pozitive, progresul universal omenesc, ca un rezultat necesar al colaborării între caracterele naționale specifice, cari tocmai prin diversitatea și varietatea lor apar ca o condițiune *indispensabilă* pentru progresul general.

Dacă „omenirea“ se prezintă astfel numai ca o noțiune abstractă ce nu are ființă reală decît în diversitatea de națiuni concrete, fie-care cu geniul ei propriu, pentru A. Comte, ca și pentru știința modernă, n'au atîta însemnătate în aceste distincțiuni caracterele *antropologice*, ci mai ales *culturale*, adică pentru el naționalitatea nu reprezintă atît o categorie antropologică ci o categorie culturală, și națiunile nu se deosebesc atît prin tipul lor antropologic, prin forma craniului, culoarea ochilor sau a părului, etc.—cît prin *tipul cultural* determinat.

Din aceste motive, A. Comte pretutindeni sub denumire de Anglia, cuprinde depildă nu numai (afară de Englejii propriu ziși) pe Scoțieni și Irlandezi, ci și pe Americanii Statelor Unite, iar sub denumirea de Germania, nu numai (pe lîngă totalitatea grupului etnic nemțesc) Olanda, Dania, țările scandinave, ci chiar și *Polonia*, etc. [2])

Cu toate acestea, pentru nici o grupare etnică nu e cu putință un rol activ în progresul omenesc, o contribuire la tezaurul civilizațiunii omenești, decît dacă ea se constitue ca *națiune*, desvoltîndu-și însușirile spiritului său propriu, geniul său național; alt-fel, ea rămîne condamnată la sterilitate, la o imitațiune de „forme goale“ fără reală viață intelectuală, fără putere creatoare.

Am spus că ideile lui A. Comte, în această privință, se confirmă de cercetările antropologilor moderni.

„Dacă rasele omenirii,—spune depildă P. Topinard (care „de altfel acordă încă multă însemnătate caracterelor antropolo„gice)—dacă rasele ar fi curate, ne-ar fi îndeajuns să însu„măm deosebirile și asemănările lor, ținînd seamă de variațiu„nile individuale și deviațiunile patologice, și să ajungem la cea „mai naturală clasificare a lor. Dar aici ne aflăm pe un teren „cu totul altul: aici lipsește unitatea: rasele se desbinau, se îm„prăștiau, se amestecau, se încrucișau în diferite proporțiuni, și „în toate direcțiunile, în curs de mii de veacuri; cele mai multe și„au perdut limba, pentru a-și însuși limba cuceritorilor, apoi au „lăsat-o și pe aceasta spre a-și însuși o a treia, cîte o dată; și

1) *A. Comte*,—„Cours de philosophie positive“ vol. VI p. 836—837, (ed. 5-a, 1894).

2) cf. *A. Comte*, op. cit., vol. VI, p. 26 urm.

„a patra; masele principale au dispărut, și acum nu mai avem „a face cu *rase*, ci cu *popoare*“...

Și în altă parte:

„Altă dată, cînd apele și pădurile izolau mai mult diferitele „grupări omenești, caracterele distincte se întăreau într'o rasă, „conturele ei se fixau. Dar acum, după ce migrațiunile au luat „dimensiunile cele mai întinse, caracterele se amestecă. Încruci„șarea apare ca un agent principal pentru amestecul raselor, pre„cum ereditatea și împrejurările externe sînt agenții principali „ai separațiunii lor. Diversitatea și varietatea din trecut, prin „încrucișări se transformă în unitatea neamului“...[1])

In baza acestor fapte, un antropolog însemnat ca A. Hovelacque tăgăduește chiar ori-ce valoare reală clasificațiunilor antropologice:

„La urma urmelor,—spune el,—clasificațiunile *nu au exis„tență reală* și nu corespund unor categorii exacte; desigur, e „foarte comod să vorbești despre rasele albe, galbene, sau negre, „sau brahicefalice și dolihocefalice, etc.: sînt rase cari au unele „sau altele din aceste caractere. Insă încercarea de a sistema„tiza totalitatea caracterelor apare ca o himeră și un joc de „copii“...[2])

Ast-fel, în ultimele decenii se numărau mai multe duzini de „sisteme antropologice“, în cari numărul subdiviziunilor „*fundamentale*“ ale speței omenești variază dela 2 până la 63, și chiar mai multe!

Să urmăriți numai elementele cari, din timpul Romanilor, au contribuit la formarea actualului popor italian. Romanii primitivi s'au amestecat întăiu cu atîtea populațiuni cucerite din peninsula Italică, din cari unele foarte deosebite, ca misterioșii Etrusci din Nord, și mai misterioșii Iapygi din Sud, în cari Mommsen vedea rasa autohtonă a Italiei[3]); apoi Grecii antici din Sud și Celții din Nord (Galia Cisalpină), cari, începînd cu vr'o patru veacuri înainte de Crist, pătrund tot mai mult spre sud, până ce se *italizează* cu totul; pe urmă, atîtea stratificări de sclavi din toate provinciile cucerite, din toate rasele lumii romane, cari sub Imperiu au ajuns să formeze în Italia o masă de 14 milioane, față de vr'o 6 milioane de cetățeni liberi,[4]); apoi vin năvălirile barbarilor, în atîtea valuri: Vandalii și Burgunzii; Wisigoții și Ostrogoții; Longobarzii; Arabii; Normanzii; Spaniolii: toate neamurile nu numai din Europa, ci și din Africa de Nord și din Azia au lăsat aici semne mai mult sau puțin adinci...

Și din această amalgamă inextricabilă de rase ce *tip cultural* puternic și caracteristic a rezultat!

1) *Paul Topinard*,—„L'Antropologie“ (1884, ed. a 4-a), p. 456—457 și 390.

2) *A. Hovelacque*.—„Races actuelles“ in Dictionnaire des Sciences anthropologiques, p. 949.

3). *Th. Mommsen*.—„Histoire romaine“ (ed. 1882), vol. I, p. 11 urm.

4). cf. Op. cit., vol. VII (ed. 1868), p. 265 urm. și la cuvîntul —„Unfreiheit“, in *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, vol. VI, p. 331.

Sau să comparați, din punctul de vedere al originilor etnice, pe Engleji și Franceji: o bază celtică, o fază de stăpînire romană, o năvălire a triburilor teutonice, o infuziune normandă... Aceleași elemente etnice constitutive (și se deosebesc mult în această privință și Spaniolii ?), dar la ce *tipuri culturale* radical deosebite au dat naștere ele?

De asemenea ce enormă deosebire, ca tip cultural, găsim între Romîni și Bulgari!

Totuși, într'un caz și altul, putem spune că avem a face cu aproape acelaș complex de elemente primitive etnice: pe rădăcina dacă sau tracă, o populațiune romanică slavizată sau o populațiune slavă romanizată...

Dacă la Bulgari se poate vorbi de infuziunea sîngelui mongol al neamului ce le-a dat numele, apoi Cumanii, și atîtea alte valuri mongole ce au trecut prin șesurile noastre, n'au lăsat urme și în sîngele romînesc, cum ne-au transmis atîtea elemente în limba noastră, după cum rezultă din lucrările d-lui Al. Philippide?

Milenii întregi în valea Dunării, pe țărmul sting, ca și pe cel drept, vedem clocotind și mistuindu-se, rînd pe rînd, nenumăratele neamuri, pe cari le atrăgeau bogățiile acumulate de două mari civilizațiuni; și nici unul din aceste neamuri n'a putut răzbate peste Dunăre de cît prin șesurile noastre; și din sfărămăturile lor s'au putut închega două popoare atît de puțin asemănătoare!...

In aceste condițiuni e vădit absurd să vorbim despre deosebiri de rasă, din punctul de vedere antropologic, cel puțin în Europa.

Dar dacă nu avem înaintea noastră *rase*, cum spune P. Topinard, ci numai *popoare*,—și dacă această idee de națiune, de popor nu este o noțiune antropologică sau, dacă voiți, zoologică, ci o noțiune *culturală* și *istorică*,—cu atita mai multă vigoare reese caracterul vieții naționale ca o condițiune indispensabilă pentru viața sufletească a omului, pentru bogăția și variația ei, pentru puterea ei creatoare,—într'un cuvînt pentru toată desvoltarea sufletului omenesc.

In adevăr, psicologia modernă nu mai sufere concepția *atomistică*, de altă dată, a vieții psihice, după care procesul psihic, toată viața sufletească, este un proces ce se desfășoară în sfera psihică a unui individ izolat.

Pentru ca să poată spune „eu", omul a trebuit întîiu să spună „noi",—zice W. Wundt [1]).

Viața sufletească este produsul unei *convietuiri*, unui contact intim între mai multe organizațiuni psihice, ea nu s'ar fi putut naște și desvolta într'un individ izolat.

De aici rezultă, că și tot *cuprinsul* vieții sufletești este rezultatul acestei convietuiri, acestui *contact* psihic.

1) Vezi mai pe larg în C. Stere,—„Evoluția individualității", p. 82 urm. unde se lămurește, după Wundt, baza socială a desvoltării sufletești.

Dar convietuirea, *contactul psihic*, fiind limitate, după împrejurările de timp și de loc, la grupări omenești mai mici sau mai mari, incepînd cu ginții sau triburile primitive,—aici este isvorul formațiunilor naționale cari apar ca ființi colective, ca individualități, sau dacă voiți, ca persoane morale de ordine superioară, caracterizate prin comunitatea vieții sufletești, mai mult sau mai puțin intensă și intimă.

Primul produs al acestei vieți comune sufletești este *limba națională*. Limba unui popor nu este un număr de sunete sau de semne convenționale, ca cele întrebuințate în telegrafie, de cari un grup de oameni s'ar fi înțeles să se folosească pentru a desemna anume lucruri sau reprezentațiuni; un cuvînt al limbii sale nu este pentru un neam ca o eticheta ce servește pentru a desemna cuprinsul saltarelor dintr'o spițerie,—ci precum stările sufletești se formează, se desvoltă și se combină, după anume legi, prin viața sufletească comună,—tot așa, odată și paralel cu ele, fie-care cuvînt din limba națională e *chinuit*, *e trăit de neamul întreg*, în viața lui sufletească comună de veacuri și milenii.

Ast-fel fie-care cuvînt al limbii naționale evocă la toți fiii unui neam un convoiu întreg de simțiri și reprezentațiuni, cu toate nuanțele, vibrațiunile, în cari răsună bucuriile și durerile vieții sufletești comune a atîtor șiruri de generațiuni ce s'au stins înainte de ei; *în fie-care* cuvînt se rezumă *toată istoria* neamului, așa cum ea a fost simțită și trăită *împreună*; acest cuvînt, care astă-zi e legat de o idee sau representațiune, s'a născut în întunericul vremurilor odată cu zămislirea acestei idei însăși sau a reprezentațiunii în sufletul comun, a crescut și s'a desvoltat împreună cu ele, a crescut și s'a desvoltat *împreună cu tot neamul*.

De aceia limba apare ca cea mai puternică legătură socială, de aceia un cuvînt e *înțeles și simțit* de tot poporul, fiind-că pune în mișcare toată firea lui morală.

De aceia nici nu se poate traduce într'o limbă străină *tot* ce e cuprins într'un cuvînt pentru popor: cuvîntul străin va părea mai șters în colorit, mai sărac în cuprins,—el nu este *așa* înțeles, nu este *așa* simțit, nu evocă *tot* ce vibrează în celalalt.

Puteți traduce în vr'o limbă din lume: „mioară, mioriță"?

„Ma brebis, ma petite brebis",—parcă-i dintr'un cîntec pentru copii, sau evocă statuetele de porțelan ale unor „berjere", stil „rococo", alături de un mielușel alb, legat la gît cu o cordeluță roză sau albastră...

«Mein Schaf, Shaflein»?—E de un sentimentalism dulceag al unei Gretchen de mahala...

Iar pentru «lae, bucălae» în zadar veți stoarce zece mii de dicționare.

Pentru ce?

Pentru că în aceste cuvinte ne vorbește sufletul unui popor, gonit de năvălirile vrăjmașe în văile ascunse ale Carpaților, silit să rupă cu tot trecutul lui și să ducă viața de păstor în-

2

conjurat veacuri îndelungate de noaptea groaznicii singurătăți sufletești; în aceste cuvinte răsună toată jalea, toată durerea acestei rupturi, toată nostalgia vieții de altă dată, toată melancolia, toată tragedia unui neam izolat, în mijlocul munților săi, de tot restul omenirii,—veacuri, milenii, în cari valurile dușmane se isbeau de stîncile Carpaților, neîngăduindu-i nici un contact cu semenii săi din lumea cea largă (aceste veacuri nici nu ne-au lăsat alte urme documentare, decît viersul cîntecelor lor).

In aceste condițiuni, de viață solitară pe sînul naturii mărețe, în mijlocul munților, ce-l apărau de loviturile din afară și-i străjuiau comorile sufletești (*«preoți*—munții mari» !), pentru el oaia n'a mai fost un animal banal și folositor al gospodăriei așezate țărănești a Neamțului, ci un *suflet* înrudit, un tovarăș intim în întunericul singurătății lui sufletești:

«Mioriță lae,
«Lae bucălae..
«Mioriță, mioară»...

De aceia accentul tragic, pentru noi, al acestor cuvinte nu poate fi redat nici într'o limbă;—„la brebis", „Schaf",—nu e pentru noi decît un sunet ce e legat de noțiunea abstractă a unei anumite spețe animale.

Ca și creațiunea limbii, viața sufletească comună crează, dă naștere unor anumite însușiri morale și intelectuale dă un anumit caracter geniului național, formează o *individualitate* națională, care se manifestează, mai întăiu, în cîntecele, în baladele, în credințile, în obiceiurile populare, în toate creațiunile anonime ale maselor cari, ca pe valuri, merg dela un capăt la celalt al neamului, crescînd și desvoltîndu-se odată cu el, închegîndu-l într'o unitate tot mai strînsă; apoi vin operele de artă, gîndirea științifică și filosofică a fiilor aceluiași neam, în cari se concentrează puterea creatoare a geniului național.

Și *alt izvor* de putere creatoare, *altă cale* spre progres, *alt mijloc* de a participa la îmbogățirea comorii civilizațiunii omenești,—spiritul omenesc nu are.

Poemele lui Homer sînt un produs al vieții naționale elene, ca și statuile lui Praxitel sau Phidias, ca și filozofia lui Platon sau Aristotel,—toate creațiunile acestea poartă stampila indelebilă a acestei nobile individualități naționale; dreptul roman este produs al geniului național al Romanilor; tragediile lui Shakespeare și dreptul constituțional Englez sînt deopotrivă un produs al spiritului caracteristic Englez.

Totuși, toate aceste creațiuni naționale fac parte din comoara comună a civilizațiunii omenești,—*tocmai* fiind-că sînt creațiuni ale geniului național.

Oamenii mari ai istoriei universale: un George Washington și un Mirabeau; un Descartes sau A. Comte, un David Hume, J. St. Mill sau H. Spencer,—un Kant sau Schopenhauer; un Gladstone, un Bismarck sau Cavour (aici sînt opuși, în fiecare ramură de activitate, oameni cam din aceia și epocă),—nu se deosebesc atîta între ei, în caracterul geniului lor, mulțumită

vremii în cari ar fi trăit sau genului de ocupațiuni, ci fiindcă fie-care din ei întrupează anumite însușiri ale geniului național, —și *tocmai* din această cauză ocupă locul lor în istoria omenirii întregi...

Să vă gîndiți, pentru ce ori de cîte ori o literatură ajunge la formele „clasice", suflul creator din ea se stinge, și o nouă viață ea nu poate căpata decît prin *întoarcere* la izvorul puterii creatoare, la creațiunea populară?

Să vă gîndiți pentru ce *neologismele* nu sînt suferite în poezie? [1]) Pentru ce, deși omenirea are poeți mai mari decît un Eminescu, Vlăhuță, Goga sau Coșbuc, în anumite stări sufletești numai *aceștia* pot găsi răsunet în inimile noastre?

Să vă gîndiți, care este taina impresiunii de măreție aproape mistică, ce ne-o face figura lui Dante, care începe să scrie în limba neamului, în mijlocul unei lumi ce-și sterilizase inspirația și gîndirea prin exerciții în limba latină?

A împiedeca, în asemenea condițiuni, desvoltarea liberă a unui popor, în direcția geniului său național, nu înseamnă numai a omorî o individualitate națională, a opri în loc propășirea unei mase omenești, dar și a adăugi o greutate moartă în mersul spre progres al omenirii întregi.

Un popor nu poate fi cu ușurință transformat,—cum grăuntele la moară se macină în făină,—într'un *alt popor*; se cer multe veacuri, pănă ce procesul de *asimilare* se poate săvîrși, pănă ce formele nouă de viață sufletească să se *înrudească* cu sufletul lui, și în tot cursul acestor veacuri e ucisă puterea lui de creațiune, e o vreme pierdută în înaintarea omenirii întregi.

Dacă după prăbușirea Imperiului roman și așezarea valurilor provocate de migrațiunile popoarelor, o noapte atît de lungă a cuprins gîndirea europeană, cauza principală este că, sub vălul acestei nopți, trebuia să se săvîrșească taina de închegare a noilor individualități naționale, din amalgama tuturor *raselor* să se diferențieze *popoarele* cele nouă cari, numai odată ce sînt constituite, reiau firul progresului universal, agonisesc din nou comorile culturii și ale civilizațiunii omenești...

Că aici avem a face cu formațiunea unor noi *tipuri culturale, o diferențiare* independentă de caracterele antropologice, puteți vedea din faptul, că între un Gal și un Brit sau un Pict,

1) Neologismele sînt indispensabile într'o epocă de lărgire bruscă a orizonturilor vieții intelectuale, dar ele au, în adevăr, caracterul unor semne *convenționale*, ca mijloc de comunicațiune. Totuși, ele nu pot dispare decît sau prin *asimilare* cînd, mulțumită unei vieți sufletești mai largi și mai intense a *poporului întreg*, ele *intră* în limbă, sînt *înțelese* de poporul întreg,—sau dacă din sînul poporului se ridică un *mare geniu*, în care se concentrează puterea creatoare a neamului, și care ast-fel îmbogățește limba cu noi comori. Din cauza aceasta sînt atît de ridicole încercările de a ieși din această stare de tranziție prin ticluirea arbitrară de cuvinte „naționale" de cel dintăiu chimist, veterinar sau profesor de caligrafie, sau chiar prin legiferarea codurilor de procedură.

Trebue să ne resemnăm, deci, sau pănă la vremea, cînd tot poporul va participa mai activ la viața noastră culturală, sau pănă la nașterea unui... Dante romîn.

între un Franc şi un Sax din veacul al V-lea, de sigur e o deosebire cu mult mai mică decît între Francejii şi Englejii culţi de astăzi.

Nici un popor, ori-cît de bogat şi de puternic ar fi, nu e în stare să desvolte armonios toate însuşirile şi caracterele spiritului omenesc, — armonia şi plenitudinea desvoltării sufleteşti a omenirii nu se poate asigura decît prin colaborarea mai multor individualităţi naţionale, cît mai puternice şi originale.

De aceea un popor vrednic de acest nume ţine la caracterul său propriu naţional mai presus de toate, şi luptînd pentru el, luptă nu numai pentru dreptul său la libertate, la viaţa culturală proprie, la propăşirea naţională, dar luptă pentru condiţiunile indispensabile ale civilizaţiunii omeneşti. Un popor subjugat altei culturi, e numai un material pasiv în istoria lumii, şi e nu numai silit la o imitaţiune moartă care îi ucide puterea de creaţiune,—dar el înseamnă totdeauna o pierdere nepreţuită pentru civilizaţiunea omenească în genere.

Acesta este izvorul *naţionalismului* sănătos şi adevărat.

„Caracteristica lumii moderne, spune Michelet, constă în aceia că, păstrînd şi mărind solidaritatea între popoare, ea întăreşte totuşi caracterul fie-cărui popor, determină naţionalitatea lui, până ce fie-care neam va ajunge la o unitate desăvîrşită, până ce va apare ca o *singură individualitate*, un singur suflet...

„Individualitatea naţională e un lucru sfînt. În măsura în care un neam ia caracterul de individualitate, ajunge un suflet, proporţional creşte şi individualitatea lui. Un atentat împotriva unei individualităţi naţionale e cea mai mare din toate crimele" [1]...

* * *

Am desfăşurat toate consideraţiunile de mai sus, nu fiindcă aşi împărtăşi acele învinuiri de «anti-naţionalism» sau «anti-patriotism», ce se aduc socialdemocratismului european.

Ast-fel de învinuiri nu se explică decît prin patimă sau ignoranţă.

Dacă încă în «Manifestul comunist», în ajunul revoluţiunii germane din 1848, al cărei scop principal a fost *crearea unităţii naţionale*, K. Marx spune, că „în Germania partidul comunist va lupta *de acord cu burghezia*, cîtă vreme ea va fi revoluţionară" [2], din alte acte ale lui se precizează şi mai bine caracterul acestei colaborări.

După isbucnirea revoluţiunei în Germania, K. Marx adresează lucrătorilor mai multe apeluri, în cari îi îndeamnă să lupte alături cu burghezia, în sforţările ei de a realiza *unitatea naţională*, deşi la început «lucrătorii nu pot face, fireşte, nici o propunere comunistă». K. Marx chiar accentuează această tendinţă spre unitatea naţională, de teamă că democraţia burgheză se va opri la jumătatea drumului:

„Democraţii,—spune el lucrătorilor,—vor lupta direct pentru crearea unei *republice federative*.... În opoziţie cu acest plan, lucrătorii trebue să lupte nu numai pentru *una şi indivizibila republică germană*, dar şi în sensul centralizării puterilor în sînul ei, în mînile statului" etc.... [1]

Dar în calea unităţii Germaniei, care pe atunci cuprindea şi pe Austria, stau Cehii şi ceilalţi Slavi din Imperiul Habsburgic şi, după înfrîngerea revoluţiunii germane, autorul „Manifestului comunist", abia vr'o trei-patru ani după apariţia acestuia, prin o amară şi crudă ironie a Istoriei, se încearcă să dovedească, că aceste popoare *nu au dreptul la o viaţă naţională independentă*, fiind-că... Germania are nevoe de teritoriul lor! . Nu fără tristeţă constatăm la acest *internaţionalist*, la acest întemeietor al socialdemocratismului modern că, odată ce se ating interesele Germaniei, el vorbeşte nu ca *naţionalist* ci ca cel mai patentat *şovinist*, bătîndu-şi joc de drepturile popoarelor oprimate:

„Moravii şi Slovacii,—argumentează K. Marx,—de mult au pierdut ori-ce urmă de simţ naţional şi de vitalitate, deşi şi-au păstrat limba. Boemia e înconjurată din trei părţi de ţări cu totul germane: elementul german a făcut mari progrese pe teritoriul ei propriu; chiar în Praga, capitală, amîndouă naţionalităţile sînt egale la număr; iar capitalurile, comerţul, industria şi mijloacele culturii intelectuale au fost pretutindeni în mînile Germanilor. Luptătorul principal al naţionalităţii Cehe, profesorul Palacky, el însu-şi e un învăţat neamţ venetic, care nici nu poate vorbi corect limba cehă, fără accent străin. Dar, cum adesea se întîmplă, muribunda naţionalitate cehă,—muribundă, judecind după toate faptele cunoscute ale istoriei celor din urmă patru veacuri,—în 1848 a făcut ultima sforţare să-şi recapete vitalitatea de altă dată,—sforţare, a cărei prăbuşire, independent de ori ce consideraţii revoluţionare, a trebuit să dovedească, că de azi înainte *Bohemia poate fiinţa numai ca o parte a Germaniei, deşi o parte din populaţia ei, poate, va mai continua să vorbească încă cîte-va veacuri o limbă ne-germană*" (!!) ... [2]

Ce dureroasă impresie produce voluptatea cu care vorbeşte *revoluţionarul* K. Marx despre împrăştiarea violentă a congresului slav din Praga de către armata lui Windischgraetz,—„acest adevărat congres slav alcătuit, sub comanda lui Windischgraetz, din ulanii galiţieni, grenadierii slovaci şi croaţi, artileriştii şi chirasierii cehi, care în mai puţin de 24 ore a gonit pe întemeieto-

[1] *Michelet*,—„Histoire de la Révolution Française", vol. IV, p. 158.
[2] „Manifeste" etc., p. 62.

[1] *K. Marx*,—„Enthüllungen über Kommunisten Process zu Köln" 1885, p. 81 (în Supliment).
[2] *K. Marx*,—„Revolution und Kontre-Revolution in Deutschland" (ed. 2, 1907) p. 61—62.

„rii închipuitei supremații (?) slave și i-a împrăștiat în toate „părțile..." ¹)

Să nu mi se spună, că e firesc ca un Marx să combată fantaziile *panslaviste*, fiind că el luptă nu numai împotriva „panslavismului", ci împotriva *ori-cărei independenți culturale și naționale a Slavilor* din Austria, și luptă *în numele germanismului*. Următorul pasagiu va împrăștia ori-ce îndoială în această privință. După ce ne povestește cum a fost înfrîntă mișcarea Slavilor din Austria, K. Marx continuă:

«Ast-fel s'au isprăvit, și probabil pentru tot-deauna, încercările Slavilor din Germania de a-și recăpăta *existența națională independentă*. Rămășițele împrăștiate ale neamurilor numeroase, ale căror naționalitate și vitalitate politică s'au stins de mult și cari, din cauza aceasta, au fost silite aproape o mie de ani (!?) să meargă la remorca unui popor mai viguros, biruitorul lor...— aceste neamuri muribunde, Cehii, Corintienii, Dalmațienii etc au căutat să se folosească de tulburarea generală din 1848 spre a restabili un *status quo* al anului de grație 800 (sic !). Istoria milenară a trebuit să le arăte, că această întoarcere îndărăt nu e cu putință, că dacă toată regiunea dela răsărit de Elba și Saala a fost odată ocupată de neamurile slave, apoi acest fapt dovedește numai o tendință istorică și în același timp *puterea fizică și intelectuală a poporului german de a-și supune, absorbi și asimila pe vechii săi vecini din Răsărit*; că această tendință spre absorbire din partea Germanilor a fost totdeauna și *rămîne pînă acum* unul din mijloacele cele mai puternice pentru răspîndirea civilizațiunii apusene în Orient; că ea se va opri numai atunci, cînd procesul de *germanizare* va ajunge la granițele unor națiuni mari și compacte, apte pentru viața națională independentă, cum sînt Maghiarii și *în oare-care măsură* Polonejii; și că, prin urmare, soarta firească și inevitabilă a acestor naționalități muribunde este de *a permite să se desăvîrșească acest proces de descompunere a lor și de absorbire decătră vecinii mai puternici*. De sigur aceasta nu e o perspectivă măgulitoare pentru amorul propriu național... Dar cine se poate aștepta că istoria se va întoarce cu o mie de ani îndărăt pentru bunul plac al citor-va neamuri debile cari, în toate părțile teritoriului ocupat de ele, sînt amestecate cu Germanii sau înconjurate de aceștia; cari din timpuri aproape imemoriale, pentru toate scopurile civilizațiunii, s'au folosit numai de limba germană (!)...? După decepția din 1848, și după lecția ce le-a dat guvernul Austriac, nu e verosimil ca ele să mai facă altă dată o nouă încercare. Dar dacă vor încerca din nou, *sub pretexte de această natură* (viața națională !) să se

1) *ibid.*, p. 64.

unească cu forțele contra-revoluționare (!),—*datoria Germaniei este clară*» !.. ¹).

Adică, iar baionetele unui Windischgraetz vor fi chemate, în numele... *forțelor revoluționare* !...

E vădit, că nu putem imputa internaționalistului Marx lipsa de sentiment național german, ci tocmai că acest sentiment e dus aici pănă la acele exagerări (fără să mai vorbesc de tendențioasa expunere istorică), cari dacă sînt explicabile la șovinii Maghiari, sînt extrem de ciudate sub pana unui socialist...

Dacă K. Marx așteaptă realizarea unității germane dela „republica germană, una și indivizibilă", în numele căreia, cum ați văzut, e gata să strivească milioanele de Slavi din Austria, cari sub „pretextul" independenții lor naționale, îngreuie această problemă,—bătrînul Fr. Engels, după realizarea unității naționale sub egida Prusiei, cu toată ura ce o simte împotriva formelor de stat din Prusia cu „junkerii" ei, se împacă și cu aceș-

1) *K. Marx.*—Op. cit., p. 98—100, *passim*. Lucrarea citată a fost scrisă de K. Marx în 1852 *în englezește* pentru „New-York Tribune"—și pentru prima oară a fost tradusă în limba germană în 1896 de *K. Kautsky*. Ironia soartei a voit ast-fel, ca aceste accese de șovinism german ale lui Marx, îndreptate în primul rînd împotriva Cehilor, să fie cunoscute cetitorilor germani mulțumită unui *Ceh*. Și aici nu mă pot lipsi de plăcerea, recunosc nu tocmai creștinească, de a releva felul în care a reacționat K. Kautsky față de aceste stacuri ale magistrului, în numele căruia e atîta deprins să jure. În prefața cu care însoțește traducerea sa, acest discipol credincios ne spune, că furia (Zorn) revoluționară îl face pe Marx *să se „ambaleze" prea mult* (sich zu sehr fortreissen), și că realitatea l'a desmințit ! Dacă în 1848 Cehii au sprijinit reacțiunea, de vină este numai „mica burghezime" și mai ales (se înțelege !) acea țărănime, care este izvorul tuturor răutăților pentru un bun social-democrat. Dar de atunci s'au schimbat lucrurile: „Națiunea cehă n'a produs numai un proletariat numeros și energic, ea se află acuma în situația fericită de avea și o burghezie capitalistă proprie; și chiar o parte a nobilimii s'a alăturat acestei națiuni, *cu toată originea ei germană*... Națiunea cehă posedă ast-fel astă-zi toate elementele constitutive ale unui modern popor cultural (Kulturvolk)...

„Toate acestea favorizează vitalitatea și puterea de rezistență a naționalității cehe *față de cea germană*. Departe de a fi cotropită de această din urmă, ea mai curind a și început *să cîștige teren de la Nemți*... (p. XXI-XXIX, *passim*).

Pentru cine cunoaște supunerea oarbă cu care primește K. Kautsky orice afirmare a lui Marx, ca un cuvînt de Evanghelie, această răzvrătire, cînd e atins la „cehie", e foarte semnificativă...

Pentru caracteristica lui Marx mai e interesantă și scrisoarea către el a directorului jurnalului „New-York Tribune", în care întemeietorul socialdemocratismului european și-a publicat această lucrare,—scrisoare citată de K. Kautsky în aceiași prefață, și din care reproducem cîte-va rînduri:

„Am avut numai un singur lucru de imputat articolelor D-tale: că pentru un jurnal american d-ta cîteodată *prea afirmai punctul de vedere german*... Mi se părea cîteodată că în chestiunile referitoare la țarism sau bonapartism, d-ta manifestai prea mult interes și îngrijire *pentru unitatea și independența Germaniei*... În chestia războiului italian, nu cred că Germania să fi avut atîta temeiu de a fi îngrijită cum presupuneai d-ta, *împreună cu ceilalți patrioți germani*..." (p. XVIII-XIX).

Dacă putem recomanda unor social-democrați romîni să reflecteze mai adînc asupra acestor incidente, nu mai puțin putem da același sfat și celor din lagărul advers ce se cred în drept să interpreteze „internaționalismul" proletariatului ca o negațiune a ideei naționale înse-și.

ția, fiind-că „aceasta, ca formă unică cu putință astă-zi a unității naționale e, vădit, inevitabilă“...[1]).

In sfirșit, chiar în momentul, în care scriu aceste rînduri, la Stuttgart e întrunit congresul internațional al socialiștilor, în care s'au rostit cuvîntări foarte semnificative, din acest punct de vedere, de către conducătorii de frunte ai socialismului European,—ale căror declarațiuni sînt cu atît mai prețioase, cu cît sînt mai lipsite de exagerările șovinismului. Citez din ziarele noastre, cari reproduc aceste desbateri după cele germane, următoarele cuvinte ale lui J. Jaurès:

„Nu voim să nimicim patria, ci să o socializăm. Căci nația e „visteria progresului omenirii, și ar fi rău de proletariat, dacă „ar sdrobi acest *prețios vas al culturii omenești*“...

La aceasta Vollmar adaugă:

„Nu e adevărat că internaționalismul înseamnă antinaționa-„lism, nu e adevărat că nu avem patrie. Iubirea către omenire „nu ne poate nici o clipă împiedica de a fi Germani buni. Deși ne „luptăm împotriva acelor ce ațîță popoarele unele împotriva al-„tora, nu putem admite că ar fi de dorit ca *națiile să piară și „să se facă un amestec* fără nici o formă din ele. Asta ar fi ca-„ricatura internaționalismului“[2])..

Inter-naționalismul socialiștilor europeni, nu e dar *anti*-naționalist, el nu cuprinde decît solidaritatea claselor muncitoare din toate țările în lupta lor *economică*, analoagă solidarității și a altor categorii sociale în aceste vremuri, cînd raporturile economice între diferite țări sînt așa de strînse, și cînd această solidaritate se manifestă în nașterea atîtor asociațiuni internaționale de tot felul,—începînd cu „trusturile“ internaționale pentru diferite ramuri ale industriei și ale comerțului, și sfîrșind cu societățile literare.

Dacă în diferite scrieri de luptă, în „Manifestul comunist“ de pildă, găsim vorbe ca „lucrătorii n'au patrie“, în ele nu se cuprinde de cît o *critică* amară, și justificată de atîtea ori, a unei stări de fapt, în care lucrătorilor adesea li se refuză în țara lor ocrotirea intereselor celor mai însemnate.

Pentru cei ce cunosc literatura socialistă, începînd cu F. Lassale, foarte naționalist, acest fapt nu poate fi contestat (dacă facem abstracție de cîțiva exaltați, de cele mai multe ori anarhiști, nu socialiști).

Dar.... există aici un mare „dar“..

---

1) *Fr. Engels*.—„Zur Bauernfrage“ etc., în „Neue Zeit,“ 1895.

2) După „Die Zeit“ și „N. Fr. Presse“, în „Voința Națională“ din 14 August 1907. Și mai caracteristică este atitudinea lui Bebel în adunarea partidului german la Essen, unde a declarat, între altele: „Avem nevoe de țara, „in care ne-am născut, de pămîntul, pe care trăim, și de limba, pe care o „vorbim, *spre a face din patria noastră, țara cea mai frumoasă, care să „nu aibă seamăn pe lume*“...

Congresul dela Essen a votat apoi o moțiune aprobind declarațiunile deputatului socialist Noske, care a declarat în Reichstag, că, *în caz de războiu, socialiștii germani vor lua pușca în mînă, pentru apărarea patriei*.

Inaintea socialiștilor din Apus *nu se pune* de loc o problemă, care pentru noi este de o însemnatate capitală,—problema ființii însă-și naționale. (Chiar chestiunea unității germane, nu privește direct *ființa națională* a poporului german).

E firesc ca doctrina social-democratică și programele partidelor socialiste din Apus să fi ignorat cu desăvîrșire această problemă, ce *nu există* pentru ele, fără să fie, prin aceasta, antinaționaliste.

Dar noi?

Masa poporului nostru, de peste 12 milioane, e împărțită între *patru* state, și o parte e supusă încercărilor de maghiarizare, alta se rutenizează sau se germanizează, a treia parte se rusifică...

Sîntem gata să facem toate concesiunile, să recunoaștem nu numai superioritatea netăgăduită a culturii germane, în numele căreia a vorbit K. Marx, dar și a celei rusești, și chiar, dacă voiți, a celei maghiare și rutene.

Dar pentru noi *nu există* cultură decît în forma *noastră* națională, nu există *viață* chiar decît în această formă... Putem să ne supunem pustiirii sufletului nostru?...

Cînd în 1807—1808 Fichte a adresat poporului său, dintre baionetele franceze, celebrele lui „Discursuri către națiunea Germană“ (*Reden an die Deutsche Nation*), acest popor, ce dăduse pănă atunci omenirii pe Kant, Schiller, Goethe, Lessing, era gata să se prosterneze înaintea superiorității recunoscute a Franței, ce aruncase popoarelor o nouă Evanghelie,—și vedem pe literați, învățați, oameni de stat, prinți și regi trecînd în partea Francejilor din admirație pentru „ideile franceze“...

Dacă ideea pe care o reprezinta Fichte ar fi rămas învinsă de „umanitarismul“, cum se spunea atunci, care făcea pe elita germană să se plece înaintea geniului francez,—ar fi cîștigat omenirea, civilizația, din sterilizarea, prin secarea puterii creatoare, a geniului național german?...

Rominii nu sînt nici ei un popor „mic“: Anglia propriu zisă e cu mult mai puțin întinsă decît teritoriul locuit de Romîni (ea este aproape egală numai cu Regatul Romîn: 150.000 de kilometri pătrați față de 130 000 ai Rominiei); în timpul marii revoluțiuni din veacul al XVII Englejii nu erau decît un popor de țărani în număr de maximum 5½ milioane[1]), mai puțin de jumătate din numărul total al Rominilor, mai puțin chiar decît numărul locuitorilor din Regat[2]).

---

1) „Pănă la sfîrșitul veacului XVI populațiunea Angliei și a Țării Galilor nu întrecea 2½ milioane de locuitori, și se cobora chiar mai jos. Spre sfîrșitul veacului XVII ea ajungea între *5 și 5½ milioane*“;—*Th. Rogers* „Interpretation economique de l'historie“ p. 143. Cf. *Mulhall*, Dictionary of statistics, p. 441, care dă—pentru anul 1680—cifra de 5½ milioane.

2) Pe atunci Scoția era numai în uniune personală cu Anglia: una din învinuirile aduse de către Regele Carol I „lungului parlament“ a fost, că s'a sprijinit pe o armată *străină*, cea scoțiană.

Cine poate mărgini de pe acum rolul ce poate avea Rominimea în istoria culturii, în istoria civilisaţiunii omeneşti? Cine e în drept să ne lipsească de putinţa unei vieţi naţionale bogate, de năzuinţa de a contribui din parte-ne la îmbogăţirea tezaurului comun al omenirii prin creaţiunile geniului nostru naţional?

Ce răspuns poate da la aceste întrebări socialdemocratismul romîn?

Că *după* triumful socialismului în Austria, în Ungaria, în Rusia proletariatul biruitor ne va face dreptate?

Iar să aşteptăm, după cuvîntul Sf. scripturi, „mişcarea apei"? Iar să ne vie „deslegarea" din afară?... Fie!...

Dar până atunci nu e nici o acţiune *pozitivă* de întreprins (am văzut în capitolul precedent cîtă vreme ar fi trebuit să aşteptăm)? Un partid politic în România poate ignora această problemă, poate să nu ţină seamă de *factorii sociali şi politici* indispensabili pentru o acţiune în această direcţie?

Dacă d. N. Iorga a putut să aibă un timp rolul de apostol, cu toată lipsa de claritate şi consequenţă în idei şi a unei baze ştiinţifice solide în acţiunea sa; cu tot amestecul de elemente străine ideei pure naţionale; cu toate că îl vedem adesea inconjurat de personaje de operetă sau adînc reacţionare, ce nu respiră decît ambiţiuni neputincioase şi ură:—aceasta se datoreşte numai faptului că a reuşit să-şi asocieze numele de o reacţiune necesară, în momentul istoric prin care trecem.

Din cauza aceasta, cu toate greşelile şi scăderile acţiunii sale, d. N. Iorga va rămînea în istoria culturii noastre *şi* din acest punct de vedere....

Vremea va alege grăunţele de neghină, va înlătura exagerările, va îndrepta greşelile,—dar va rămînea ce trebue să rămînă: lupta pentru caracterul naţional al culturii, ca factor al civilizaţiunii universale.

* * *

Aici am ajuns la o faţă a problemei în care, în jurul unui conflict real şi penibil de interese, s'a năclăit atita patimă oarbă, dintr'o parte şi dintr'alta, încît nimic nu e mai greu decît ca glasul raţiunii şi al dreptăţii să fie auzit.

Vreau să vorbesc despre chestiunea evreiască, în care, cum am spus, într'un conflict real de interese, o luptă necesară şi legitimă a fost cu desăvîrşire denaturată de indofagia vulgară şi feroce a antisemiţilor noştri, cari ast fel nu numai ne compromit în faţa lumii civilizate, îngreuind o soluţiune raţională şi dreaptă, dar care o transportă, dintr'o poziţiune inatacabilă, pe un teren unde sintem de mai înainte condamnaţi la o înfrîngere pe atît de inevitabilă, pecît de fatală pentru noi.

Arătînd caracterul adevărat al conflictului şi atît limitile necesare ale luptei, cît şi cele permise unui popor civilizat, îmi voiu face numai datoria, resemnîndu-mă de mai înainte la atacurile fanaticilor dintr'o parte şi alta.

Dar mai întâiu trebue să mă delimitez, hotărît şi lămurit din partea antisemiţilor.

E uşor de văzut că, precum nu avem înaintea noastră o chestiune religioasă, tot atît de puţin avem vre-o chestiune „de rasă".

Fiind-că:

1) Evreii nu constitue nici ei o „rasă" în înţelesul antropologic al cuvîntului.

2) Dacă am avea în faţa noastră, în condiţiunile concrete ale ţării noastre, nu pe Evrei ci pe cea mai superbă „rasă" de pe pămînt, cea Anglo-saxonă, de pildă, situaţiunea n'ar fi primejduită mai puţin, ci încă şi mai mult decît astă-zi.

3) Pentru că nu atît defectele caracterului naţional al Evreilor, cît poate mai ales calităţile lor, constitue o piedică pentru desvoltarea noastră normală,—întru cît Evreii, ca şi ori-ce popor, au anumite defecte şi calităţi naţionale.

Impotriva afirmării, că Evreii nu constitue o „rasă", se vor ridica, de sigur, atît Evreii înşi-şi, cărora le place să se creadă acela-şi popor ales de Dumnezeu, ce altă dată stăpînea în Palestina, cît şi duşmanii lor, cari atribue unor caractere *organice* deosebite ale acestei *rase* o putere specifică disolvantă pentru popoarele în mijlocul cărora trăesc Evreii.

Dar ştiinţa nu poate ţinea seamă nici de prezumţiunea sau amorul propriu al unora, nici de urile neîmpăcate ale celorlalţi.

In adevăr, cunoscutul antropolog W. Ripley ne spune:

„Aproape *nouă zecimi* din Evreii de astă-zi se deosebesc „atît de mult prin forma craniului de trunchiul fundamental al „rasei semite, cît numai se poate închipui. Vestita puritate a o„riginii Evreilor apare ast-fel ca un mit. Renan avea la urma „urmelor dreptate, afirmînd că numele de Evreu, cel puţin pen„tru ramura *rusească* şi cea *dunăreană* a rasei, de mult a per„dut *ori-ce înţeles etnografic*. Cu alte cuvinte Evreii de astă-zi „din punctul de vedere *fizic*, sînt mai curînd nişte *arieni*, decît „*semiţi*"...[1])

Şi ce anume spune E. Renan, pe care îl citează W. Ripley?

„Desigur,—afirmă el,—că judaismul reprezintă la început „tradiţia unei rase deosebite. Fără îndoială de asemenea, că în „formaţiunea rasei actuale din Europa a participat în oare-care „doză şi sîngele Evreilor vechi din Palestina; însă în totalitatea „poporului evreesc de astă-zi se constată un amestec însemnat „al sîngelui nesemit, încît această rasă, ce se consideră ca ideal „al *etnităţii pure*, conservate în cursul veacurilor mulţumită opri„rii căsătoriilor mixte, în realitate e foarte mult pătrunsă de „elemente străine, ca şi toate rasele celelalte .. Prea însemnate „aglomeraţiuni de origine neevreească au primit judaismul, încît „înţelesul acestui cuvînt, din punctul de vedere etnografic, a ajuns „extrem de dubios".[2])

1) *W. Z. Ripley*,—„The Racial Geografiy of Europe", in „Appleton's Popular Science Monthly", Ianuar 1899, p. 343.

2) *E. Renan*,—„Le judaisme comme race et comme religion", in *Discours et Conferences*, p. 368.

E. Renan chiar contestă existenţa *unui singur tip* evreesc („il n'y a pas un type juif, mais il y a *des types* juifs"),—iar Karl Vogt, celebrul invăţat german, stabileşte cel puţin *trei* tipuri evreeşti foarte deosebite. [1]

Un antropolog insă ca De Quatrefages tăgădueşte chiar ori ce *tip antropologic* Evreilor, şi le recunoaşte numai o anumită *fisionomie, o figură* caracteristică: „Această imprejurare,—spu„ne el in cursul său, -nu trebue să vă mire, fiind-că ştiţi că fi„zionomia nu atirnă de trăsăturile feţei, ci de deprinderi, de felul „vieţii, de mediul moral şi intelectual. Dar Evreii au trăit pre„tutindeni, veacuri intregi, şi trăesc incă şi astă-zi aproape pre„tutindeni in aceleaşi condiţiuni politice şi sociale. Pretutindeni „ei duc aproape acela-şi fel de viaţă, totdeauna mai mult sau „mai puţin izolaţi şi uniţi intre ei".... [2]

Adică, felul special de viaţă pe care il duce de atita vreme acest popor, ocupaţiunile lui caracteristice, şi raporturile anumite cu mediul, le-ar fi dat Evreilor un anumit *aer*, ca şi oamenilor diferitelor profesiuni, etc.

Aceste păreri ale unui istoric specialist in chestie ca E. Renan, şi a trei antropologi insemnaţi din ţările cele mai civilizate, un Englez, un German şi un Francez,—ar fi putut convinge singure pe ori-ce om neprevenit, dar ele se confirmă prin datele istorice necontestabile relative la amestecul Evreilor cu alte popoare, in cursul multor veacuri, printr'un prozelitizm energic.

Nu mai vorbesc că acest amestec s'a inceput incă in Palestina, mai ales după captivitatea babiloniană (in Biblie se găsesc multe dovezi in această privinţă), nici despre timpul Romanilor, cind patima de prozelitism a Evreilor e biciuită in satirele lui Horaţiu şi Juvenal, dar in tot cursul evului mediu prozelitismul la Evrei e foarte intens. In veacul al VI trec la judaism chiar mulţi membri ai clerului creştin, dintre cari şi episcopi. Papii au fost siliţi să lanseze bule speciale impotriva convertirii creştinilor la judaism, aşa, de pildă, papa Clement VI prin bula din 1255 şi Honoriu IV in 1288; mai tirziu regele Filip cel Frumos ordonă judecătorilor „să pedepsească pe Evreii cari convertesc pe creştini la legea lor prin daruri"; in Spania un şir de consilii bisericeşti condamnă prozelitismul Evreilor incă din veacul al VI; in veacul XIII un arhiepiscop ungur se plinge că creştinii se convertesc la judaism cu miile; in veacul XIV găsim in Elveţia un decret special impotriva convertirii creştinilor la judaism; in Polonia se constată multe convertiri până in veacul XVI, cu toate decretele regelui Sigismond; in regiunile Rusiei actuale incrucişarea Evreilor, mai ales, cu diferite triburi mongolice se incepe incă inainte de era creştină, dar continuă cu energie şi in urmă,—in veacul VII se converteşte la judaism un popor intreg, al Khazarilor, ce locuia in basinurile Volgei, Donului şi al Niprului; in aceiaşi epocă se convertesc şi multe elemente slave; in veacul XII triburi tătărăşti intregi trec la legea mozaică in Caucazia (trăesc acolo şi astă-zi). „Incepind cu „veacul VIII,—spune E. Renan,—in Crimea se găsesc inscripţi„uni vechi ebree cu nume tătăreşti sau turceşti, ca Tohtamiş. „Un Evreu de origină palestină şi-ar fi putut oare lua un nume „ca Tohtamiş in loc de Abraham, Lewi ori Iacob? Desigur nu! „Acest Tohtamiş a fost un tătar convertit la judaism, sau un „fiu de convertit", [3]—şi aşa mai departe.

1) *C. Vogt*,—„Vorlesungen über den Menschen", vol. II, p. 238.
2) *De Quatrefages*,—„Cours d'Anthropologie", p. 731—732.

Numai cind sub presiunea din afară, in urma persecuţiunilor pentru prozelitism, insi-şi Evreii incep să-l condamne,—acesta incetează in masă. Dar ar trebui să nu ţinem seamă cu desăvirşire de firea omenească, dacă am presupune că,—odată cu oprirea prozelitismului şi a căsătoriilor mixte, cu toate că Evreii trăesc in grupuri relativ neinsemnate in mijlocul maselor compacte de neamuri străine, veacuri intregi,—a incetat şi infuziunea de singe străin pe alte căi!

Faţă, dar, de faptele istorice ce nu se pot tăgădui, E. Renan e in drept să conchidă, că mai ales pentru Evreii din Rusia şi „regiunea dunăreană" cuvintul de „Evreu" nu mai are nici un inţeles *etnografic*,—ori cit ar displăcea această concluzie şi Evreilor şi antisemiţilor...

Cu toate acestea, bine inţeles, Evreii formează un *popor*, un caracteristic *tip cultural*: Or fi Evreii de astăzi un amestec din toate neamurile, pe jumătate ariene, pe jumătate mongole, incit elementul pur semitic e inăduşit aproape cu totul, dar să vă gindiţi numai, că atitea milenii toţi Evreii, in fiecare an in aceiaşi zi şi in acelaşi ceas, cintă, intr'o limbă sfintă ce n'o mai vorbeşte nimene.... cintecul captivităţii din Babilonia, pe care l'au adus până in zilele noastre din mijlocul tuturor acelor Fenicieni, Asirieni, Babilonieni, ce de mult au dispărut in neant şi au rămas numai ca o nomenclatură spre tortura copiilor de şcoală!...

Şi pentru ce acest neam nenorocit stirneşte, netăgăduit, atita ură impotriva-i la toate populaţiunile in mijlocul cărora trăeşte?

Vom vedea indată, că problema evreească la noi n'are nimic comun cu antisemitismul din alte părţi (nici deci cu antisemitismul de imitaţiune din Rominia), dar tocmai pentru elucidarea acestei deosebiri trebue să răspund şi la această intrebare.

Evreii sint porniţi să explice această ură numai prin netoleranţă religioasă sau prejudecăţi invechite, iar antisemiţii prin insuşirile *organice* ale „rasei", şi au inventat chiar o mulţime de romane «antropologice» *adhoc* asupra raselor „arice" şi „semite" (aceasta cind in ştiinţă incepe a fi tăgăduită insă-şi exis-

1) *E. Renan*,—*Op. cit.*, p. 337.

tenţa unei „rase arice" [1]), iar antisemiţii nu se ridică împotriva unei rase semite, cu mult mai curate, a Arabilor, ci numai împotriva Evreilor !)

Insuşirile «organice» ale rasei, le vom lăsa la o parte, întrucît am văzut că Evreii nici nu constitue o „rasă" în sensul antropologic al cuvîntului, dar şi explicarea dintăiu nu poate fi îndestulătoare.

Voiu cita, spre a mă pune la adăpostul ori-cării bănueli, pe un Evreu de origine, Bernard Lazare, a cărui imparţialitate Evreii nu o pot contesta [2])

B. Lazare enumără: intoleranţa naţională şi religioasă a Evreilor înşişi; solidaritatea care, pe baza naţională şi religioasă, leagă toate comunităţile evreeşti într'o puternică organizaţie, ce le dă avantaje considerabile în această epocă de concurenţă şi lupte economice aprige; faptul că Evreii au format o clasă industrială şi comercială, şi au ocupat astfel situaţiuni preponderente, mai ales, în ţările înapoiate economiceşte; pe lingă aceasta, biserica în evul mediu oprind camăta creştinilor, această funcţiune, economiceşte indispensabilă, era fatal îndeplinită de Evrei, imprimîndu-le ast-fel acel caracter odios de exploatatori ai nevoii, pe care îl are în totdeauna această funcţiune socială; în sfîrşit, un întreg şir de măsuri legislative şi administrative, creînd un regim special pentru Evrei, a accentuat izolarea lor în mijlocul popoarelor, formînd din ei un fel de corp străin în organismul social, provoacă în Evrei, ca o recuţiune fatală, un fanatismul social, provoacă în Evrei, ca o recuţiune fatală, un fanatism excluzivist, o grandomanie naţională *sui generis*, caracteristică naţiunilor prigonite, pe de o parte, şi căreia îi corespunde necesar, în aceste condiţiuni, antipatia, dispreţul şi ura populaţiunilor, în mijlocul cărora ei trăesc, pe de altă parte....

Dar pe lingă această explicaţie istorică, pe care o dă B. Lazare, şi care poate fi justă în linii generale, mai există o cauză, mai adîncă, a situaţiunii excepţionale a Evreilor în mijlocul popoarelor.

Dacă Evreii constitue, cum am spus, un *popor*, un *tip cultural* distinct, la baza acestui tip cultural nu este o *limbă comună*, care să servească ca punct de plecare pentru o creaţiune filozofică, ştiinţifică, literară proprie, prin care ei să contribue, *ca naţiune*, la îmbogăţirea culturii generale omeneşti.

Ei de mult au perdut limba comună: un Evreu din Spania, Franţa, Caucazia, Crimeea sau Polonia (de unde ei s'au roit şi în Rominia) nu se pot înţelege între dînşii în aceeaşi limbă comună, ei vorbesc sau limba ţării în care trăesc, sau un „jargon" specific, impropriu pentru scopuri culturale, şi doar îndestulător pentru nevoi practice de toate zilele (e o schilodire a limbirii germane, cu amestecul, după împrejurări, a cuvintelor polone, ruse, rutene sau romîneşti).

[1]) *Cf. J. Deniker*,—„Les races et le peuples de la terre", 1900, p. 377—378.

[2]) *B. Lazare*,—„L'antisémitisme, son histoire et ses causes" 1894, p. 292—3, 306 urm., 381 urm., 396, etc.

Creaţiunea artistică sau ştiinţifică a Evreilor, *ca indivizi*, foarte însemnată faţă de numărul lor, se produce în *formele naţionale ale popoarelor în mijlocul cărora trăesc*. Şi încă aici trebue să facem o observaţiune de o însemnatate capitală.

Ceea ce leagă pe toţi Evreii, ceea ce face din ei un popor, şi le imprimă caracterul lor specific cultural,—este *religiunea* lor.

Dar această religiune se deosebeşte de cele contemporane prin *structura* ei, cum se deosebesc între ele formaţiunile geologice din epocile geologice îndepărtate;—ea apare în mijlocul lumii moderne ca o stîncă de formaţiune primitivă ce răzbate până la suprafaţă.

In judecata asupra judaismului, în primul rînd, trebue să ţinem seamă tocmai de caracterul acesta *arhaic*, primitiv al religiunei lor care, ca toate religiunele primitive, *teocratice*, nu numai că serveşte de normă în sfera pur etică, dar se află la baza întregii lor vieţi *sociale* şi *politice*, formînd din Evrei nu numai o comunitate religioasă, ci şi un organism social şi politic, cu cea mai strictă reglementare a tuturor drepturilor şi a îndatoririlor membrilor.

Aceasta, cum am spus, nu este ceva specific judaismului, ci e caracterul general al tuturor religiunilor dintr'o anumită fază istorică, dintr'o anumită *formaţiune* a stratificării sociale.

Cetiţi ce spune, de pildă, Fustel de Coulanges despre Romanii şi Grecii antici:

„Atunci religiunea se amesteca în toate actele vieţii în „timp de răsboiu, ca şi în timp de pace. Ea era faţă pretutin„deni, ea cuprindea pe întreg omul. Sufletul, corpul, viaţa pri„vată, viaţa socială, prînzurile, sărbările, adunările populare, răs„boaele, toate erau în mînile religiunii statului. Ea diriguia toate „actele omului, dispunea de toate momentele vieţii sale, fixa „toate deprinderile sale. Ea cîrmuia toată firea omului cu atîta „autoritate absolută, încît nu mai rămînea în afară de ea nimic..." [1]).

Ritualismul extrem al Evreilor, care procură atîta material anecdotiştilor noştri, are o analogie desăvîrşită cu ritualismul Romanilor şi Grecilor antici: atunci se reglementa mîncarea, îmbrăcămintea, ustenzilele de bucătărie, pozele şi formulele sacramentale, zilele faste şi nefaste, animalele curate şi necurate pentru sacrificii, semnele favorabile şi nefavorabile pentru orice act al vieţii, precum şi gesturile şi cuvintele ce pot preveni nenorocirile,—o reglementare atît de amănunţită şi a tot cuprinzătoare, încît oamenii de astăzi cu greu işi pot închipui cum putea trăi lumea în aceste chingi. [2]).

Cetiţi, de pildă, la Fustel de Coulanges descrierea felului de a fi al Romanului de altă-dată:

„El iese din casă şi nu poate aproape face un pas fără a „întîlni un obiect sacru; sau o capelă, sau un loc lovit odată de

1). *Fustel de Coulanges*,—„La cité antique", p. 193 (ed. 14-a, 1893).
2). *ibid.*, p. 195, urm.

„fulger, sau un mormînt; cînd trebue să se oprească şi să „spună o rugăciune, cînd să întoarcă ochii şi să-şi acopere faţa „spre a se feri de vederea unui lucru funest... El nu iese nici- „odată fără să se uite dacă nu trece vre-o pasere rău vestitoare. „Sînt cuvinte pe cari el nu îndrăzneşte să le pronunţe toată „viaţa... El iese păşind totdeauna peste prag cu piciorul drept. „El nu-şi tae părul decît în timpul lunei pline. El poartă amu- „lete. Spre pază de foc, el acopere păreţii casei sale cu in- „scripţiuni magice. El cunoaşte formule, cari păzesc de boală, „şi altele cari o vindică; însă ele trebuesc repetate de 27 ori, „stupind fiecare dată într'un fel anumit...

„Acest Roman, pe care îl prezentăm aici nu este un om „din popor, un om slab la minte, pe care mizeria şi ignoranţa „îl reţin în superstiţie. Vorbim despre un patrician, un om „nobil, puternic şi bogat...." [1]).

Vedeţi, că în această descriere strămoşul nostru din vechia Roma apare, în această privinţă, cu toate caracterele unui autentic „jidan", şi încă „habotnic"!...

Exclusivismul feroce, religios şi naţional, al Evreilor, care n'are de egal astă-zi decît excluvismul deopotrivă de feroce al antisemiţilor, îşi are rădăcina în acela-şi carater arhaic al religiunii lor, şi analogie deplină, şi în această privinţă, cu lumea antică.

Puteţi vedea, tot în Fustel de Coulanges, că Atenianul şi Romanul consideră ori-ce atingere a străinului de altarul lor ca o profanare, şi omul ca atare nu poate avea *nici un drept* în societatea lor, nici în persoana lui, nici în averea lui, decît ca *cetăţean*, ca membru al statului, care e în acelaşi timp şi o *comunitate religioasă*. Nu degeaba la Romani acelaşi cuvînt «hostis» desemna şi pe *străin* şi pe *duşman*: «adversus hostem aeterna auctoritas esto.»! Cele XII table n'ar putea nimic reproşa Talmudului, în ce priveşte tratamentul străinilor...

Am supus celui mai sever examen expunerea mea; pentru caracteristica tipului cultural al Evreilor, m'am folosit numai de material adunat de oameni ce nu pot fi bănuiţi de antisemitism, cum este, în primul rînd, B. Lazare.

Totuşi concluziunea, la care trebue să ajung, este că însuşi *caracterul arhaic* al religiunii mozaice, firesc pentru antichitate, dar atît de nepotrivit cu mentalitatea noastră, duce fatal la un conflict cu cultura modernă.

Ni se va spune, că în vremea noastră gîndirea omului civilizat se emancipează de influenţe religioase. Sînt multe distincţiuni de făcut aici. Dar fie!

Însă pentru Evrei religiunea este singura lor legătură *naţională*. Numai ea îi încheagă într'un popor, alcătuind din elementele cele mai disparate,—ca origine şi limbă cum sînt Evreii din

1). *ibid.*, p. 254—256, *passim.*

Alger, Spania, Polonia, Caucazia, Crimea sau Abissinia,—o singură comunitate religioasă *şi* naţională.

Aici e tot tragismul situaţiunii Evreilor. Astăzi religia, gradul de ortodoxie, sau tăria credinţii e indiferentă pentru legătura naţională la toate popoarele moderne, pe cînd Evreul încetează de a fi Evreu nu numai, cînd de pildă trece la creştinism,—lepădîndu-se de religie el pierde fatal şi naţionalitatea,—dar de fapt o pierde şi cînd îşi însuşeşte mentalitatea modernă, cînd îşi asimilează cultura europeană, necompatibile cu însuşi fondul arhaic al mozaismului, cum ar fi fost ele necompatibile şi cu religiunea Eladei antice: Socrat a fost silit să-şi bea cupa de cucută, ca răzvrătitor împotriva statului şi a zeilor, ca «trădător naţional», cum s'ar zice astăzi... Un Evreu cu mentalitatea modernă ar putea să-şi păstreze legătura naţională, doar numai mascîndu-şi «trădarea», prin observarea minuţioasă şi ipocrită a ritualului (ce nu poate să nu'l revolteze, în conştiinţă, şi nici că se poate eterniza). Departe de a fi adevărat adagiul antisemiţilor că «jidanu-i tot jidan», un Evreu nu rămîne Evreu decît cîtă vreme nu iese din zidurile înăbuşitoare ale Talmudului.

Mai mult. Prin orice creaţiune artistică, ştiinţifică, filosofică, el iese fatal din cadrul judaismului, şi nu numai fiindcă un Evreu nu le poate produce decît *în forme naţionale străine*, dar fiindcă, însuşindu-şi gîndirea modernă, la fiecare pas trebue să dea o nouă lovitură în concepţia judaică a lumii şi a vieţii.

Acest popor, atît de bine înzestrat de natură, a dat omenirii (ne-a dat *nouă!*) pe Crist cu apostolii lui, pe Spinoza, pe Rubinstein, pe Heine şi pe Börne, pe F. Lassalle şi pe K. Marx, etc. etc.,—dar, în acelaş timp, i-a *pierdut* ca naţiune: dacă ei fac parte din *istoria universală*, ei nu mai au niciun rol în *istoria judaismului*...

De aici o situaţiune, în adevăr, tragică: întrucît am văzut, că puterea de creaţiune, forţa progresivă, colaborarea la civilizaţiunea universală, prin desvoltarea însuşirilor naţionale după geniul propriu naţional,—este, se poate spune, singura justificare a tipurilor culturale distincte,—judaismul, Evreii *ca naţiune*, nu pot înfăţişa această justificare.

În economia forţelor active ale civilizaţiunii omeneşti, Evreii nu pot astfel juca un rol decît întrucît *se desprind* din trunchiul lor naţional, întrucît se alipesc la o *altă* formaţiune naţională, întrucît prin aceasta se disolvă *ca naţiune*...

Dar aceasta nu înseamnă alt-ceva, oricît de crudă ar părea această concluziune, decît că pentru Evrei, *ca popor*, progresul, civilizaţia duce fatal la disoluţie, la dispariţie, ca tip cultural distinct.

Această împrejurare ne poate explica, pentruce instinctul de conservare sileşte judaismul să ţină cu atîta tenacitate la baza lui arhaică, să se opună la orice încercare de inovaţiune, să ducă la paroxism fanatismul conservator şi excluvismul naţional şi religios,—eternizînd astfel această tragedie, şi aşa peste măsură de lungă...

In situaţia aceasta calităţile sau defectele Evreilor sînt indiferente.

Căci pe lingă defectele ce li se impută, pe drept şi pe nedrept (am văzut că în mare parte le recunoaşte şi B. Lazare), Evreii au şi calităţi netăgăduite: sobrietate, curăţia vieţii de familie, o energie tenace şi spirit întreprinzător; şi dacă prin încrucişarea înriuririlor istorice, despre care ne vorbeşte B. Lazare, pe ei îi caracterizează, pe de o parte, goana nesăţioasă după ban, un materialism brutal, acesta se combină curios cu cel mai sublimizat misticism (în aceasta ei se aseamănă cu Anglo-Saxonii, cari, poate, din această cauză nu cunosc antisemitismul): cine nu cunoaşte în tîrguşoarele din Moldova tipul de talmudist-învăţat, care în mijlocul celei mai aprige lupte pentru existenţă, cu totul indiferent pentru ea, stă afundat în studiul „legii", sărac şi adesea flămînd, considerat ca „ţicnit" chiar de coreligionarii săi, străin de lumea din afară şi de mizeriile ei? Şi dacă atîta timp cît *rămîne* în cercul judaismului această forţă e sterilă, şi duce numai la îngroşarea zidurilor ce-l despart de lumea modernă, — odată ce se *rupe* acest cerc, ea poate da omenirii, în forme naţionale *străine*, pe marii cugetători idealişti şi moralişti, pe poeţi şi revoluţionari. Însă, în acelaşi timp, mulţumită celeilalte însuşiri, tot Evreii ne dau şi pe regii Bursei, pe cei mai aprigi slujitori ai „mamonei" (Şi antisemitul reacţionar şi antisemitul demagog, ca şi birjarii din anecdotă, poate fiecare da în „jidovul celuialalt"...)

Şi mai străine de chestie sînt defectele sau calităţile Evreilor, *ca popor*, pentru problema evreiască, cum se pune ca în Romînia.

Această problemă are la noi mai multe feţe.

Le vom elucida pe rînd.

În cartea d-lui *Verax* (sub acest pseudonim se ascunde un publicist şi învăţat, căruia îi datorim una din cele mai însemnate lucrări asupra chestiunii ţărăneşti în literatura noastră), veţi găsi următorul tablou, după datele recensămintelor oficiale, relativ la creşterea elementului evreesc în Moldova [1]):

Anii	Numărul Evreilor	SPOR	
		Suflete	%
1803	11,732	—	—
1820	18 912	7,180	61
1831	36,956	18,044	**95,4**
1838	79,164	42,208	**114,3**
1859	118,922	39,758	50,2
1899	195,877	76,965	65
Totalul sporului în 96 ani		184.155	1570

1) *Verax*,—„La Roumanie et les Juifs", p. 42

Dar această tabelă nu dă încă o idee exactă asupra creşterii populaţiunii evreeşti.

În adevăr, în 1899 se constată în Muntenia încă 68.852 de Evrei, dar pe la 1803 numărul Evreilor în Muntenia era nul (după recensămîntul făcut de Austriaci în veacul al XVIII, în toată Oltenia erau numai 4 Evrei; chiar în 1820 în Bucureşti se constată abia 127 Evrei capi de familie [1]) şi aproape toţi Evreii din Muntenia, prin urmare, au venit acolo din Moldova.

Socotind, deci, că pe la 1803 în Muntenia nu puteau fi mai mult de vreo 300 Evrei, nu exagerăm de loc,—atunci pentru toată Romînia ajungem la următorul rezultat:

În 96 ani numărul Evreilor în Romînia a crescut de la 12.000 la 265.000 de suflete [2])—adică *mai bine de 22 ori!*

Dacă şi restul populaţiunii ar fi crescut în aceiaşi măsură, în 1899 ar fi trebuit să avem în Moldova 13½ *milioane* de locuitori, în loc de 1,600.000 (fără Evrei), iar în toată ţara 46 *milioane*, în loc de 5,400 000 (fără Evrei)!...

Aceasta aruncă adevărata lumină asupra progresiunii în care a crescut populaţiunea evreiască la noi:

Puteţi lua orice coeficient de *înmulţire naturală*, şi, totuşi, de la 12,000 (cari şi aceştia erau pe atunci în mare parte sosiţi de curînd, pe la sfîrşitul veacului XVIII [3]) nu se putea ajunge în 96 de ani decît maximum până la 50—60 mii!

Verax relevează, că epocile de creştere fantastică a Evreilor între anii 1820—1831 şi 1831—1838 (cînd în primii 11 ani populaţia evreiască aproape se dublează, iar în ceilalţi *şepte ani mai mult decît se dublează!*), corespund epocilor de persecuţiune mai aprigă a Evreilor din Rusia. Sub presiunea acestor prigoniri, Evreii veneau în valuri la noi sau direct din Rusia, sau năvălind în Galiţia,—care servea ca un fel de „trop plein" pentru Romînia,—împingea prisosul de acolo în ţara noastră.

Să vă gîndiţi la un lucru, chiar indiferent de faptul că Evreii venind la noi formează aici un *singur strat social*,—dar avînd la graniţile noastre un rezervor de peste cinci milioane de Evrei, sub regimul aspru al Ruşilor, care e firesc să se reverse în direcţia rezistenţii celei mai mici, dacă Romînii nu ar fi luat la timp oarecari măsuri de stavilire, ţara uşor ar fi putut fi invadată de un milion, şi chiar două, de elemente străine.

E nevoe de „antisemitism", de ură de rasă, pentru a explica în aceste condiţiuni toate măsurile ce se iau *pentru a împiedica imigrarea* Evreilor?

1) *Verax*, op. cit., p. 46.

2) Foarte mulţi scriitori au susţinut că acest număr pentru 1899 este inferior realităţii, dar—spre a nu fi bănuiţi de vr'o exagerare—ne ţinem de cifrele oficiale.

3) *Verax*,—Op. cit., p. 2 urm.; cf. şi *Radu Rosetti*,—„Pămîntul" etc., p. 380 urm.

Putem noi, în situațiunea noastră materială și culturală, să ne permitem luxul de a plăti „oalele sparte" de autocrația rusească? Cine ar fi *în drept* să ne impună acest sacrificiu? Și un popor întîrziat în desvoltarea lui economică, care astfel natural prezintă prea puțină forță de rezistență, poate înceta această politică, întrucît ea tinde la stavilirea imigrațiunii, înainte de a fi încetat cauzele cari împing masele Evreilor din Rusia, direct sau indirect, peste granițele noastre? Puteți pune această întrebare celui mai umanitar și democrat om politic din Apus.

Și să nu uitați, că chiar Statele-Unite, cu toată nemărginita putere de asimilare a rasei anglo-saxone, cu toată grandioasa desvoltare economică, cu toată imensa întindere a terenurilor libere, încă au fost silite să reglementeze imigrațiunea, și să ia anumite măsuri spre a stavili intrarea în țară a unor elemente nedorite.

Vedeți, chiar numai *masa* și *progresiunea*, repegiunea imigrațiunii evreești, în împrejurările concrete ale Rominiei, încă justifică îndeajuns îngrijirea oamenilor noștri de stat, — în afară de orice *sentimente antisemite*. Căci presupunînd, că am fi fost expuși la imigrațiunea, în aceiași masă și progresiune, a altor elemente etnice decît Evreii, credeți că politica romînească, în această privință, ar fi fost alta?

Cît de puțin oamenii noștri politici de frunte, fără deosebire de partide, au fost animați de antisemitism propriu zis, puteți vedea din desbaterile „Constituantei" din 1866, cu ocaziunea discuțiunii art. 7.

Nu mai vorbesc că, pe atunci, Manolache Costachi Epureanu, fostul prim ministru, nu s'a sfiit să arunce antisemiților epitetul de „barbari", dar omul cel mai influent al guvernului de pe vremuri, Ioan Brătianu, a pus chestiunea cu o limpezime, care nu lăsa nimic de dorit:

„Aceasta nu este o chestiune religioasă, spune el, este „o chestiune socială, și greșeala unora este că au pus-o pe tărîmul religios, și *crima* altora este că au profitat de aceasta *ca „să aducă acele agitațiuni*, al căror rezultat ar fi de a ne aliena „simpatiile și solicitudinea ce națiunea romînă și-a atras din „partea întregei Europe, pentru toleranța ce totdeauna a domnit „în această țară"...

Celor ce invoacă împotriva Evreilor caracterele lor de rasă, Brătianu le răspunde, că nu despre acestea este vorba, — „*ci numărul „lor cel mare*, pentrucă fiecare își zice că naționalitatea noastră „este amenințată", — și dacă națiunea, astfel, trebue să ia măsuri de apărare, ea este „nu intolerantă, ci prevăzătoare; intolerantă „au voit să o facă aceia cari au căutat să profite de această „îngrijire a națiunii și să o exploateze pentru a servi, nu țeara, ci „*patimile și mișelia lor*. Dacă guvernele trecute erau cu oarecare „prevedere, cu oarecare chibzuială, cu mai multă inteligență, nu „am fi astăzi unde ne aflăm, și nu am da Europei acest trist „exemplu, cu care străinii inamici ai țării se vor servi ca să ne „arate ca un popor intolerant, barbar".

Un om care vorbește astfel, care califică de *mișelie* agitațiunile antisemiților, — poate fi învinuit de antisemitism el însuși?

Brătianu arată și cauzele adevărate ale imigrațiunii Evreilor: prigonirile din Rusia, — „în adevăr fanatice", — „dacă dar „mai cu seamă de cîțiva ani, *de cînd s'au îndoit persecuțiunile „din Rusia*, guvernul ar fi îngrijit a nu primi în țeară valurile „de proletari Evrei ce veniau din Rusia, Moldova nu s'ar afla în „starea în care se află". Bine înțeles, aici cuvîntul „proletar" nu este întrebuințat în sensul marxist, cum rezultă chiar din pasagiul următor, din care se vede că acest bărbat de stat își dădea seama și de complicarea chestiunii, *din punctul de vedere al desvoltării claselor mijlocii*: „Cînd vom pune barieră, — spune el, — „proletariatului străin, atunci, fiți siguri, se va forma acea *clasă „de mijloc*, clasa *tiers état*, clasa muncitoare, atunci vom fi tari, „și cînd vom fi tari, atunci fiți siguri, că vom fi toleranți ca „toate națiunile"...[1])

Problema în adevăr se complică încă prin faptul că Evreii, venind într'un moment critic al desvoltării noastre economice, politice și culturale, într'un moment de tranziție, de transformare din temelie a întregului nostru edificiu social, au format aici, în regiuni întinse, tot stratul *claselor mijlocii*, împiedicînd astfel desvoltarea normală a țării.

Luați, de pildă, numai problema culturală.

Unul din factorii cei mai puternici ai desvoltării culturale e desigur literatura națională; ea organizează forțele creatoare ale spiritului național, în conformitate cu geniul propriu al unui popor, și astfel pe de o parte îl face pe acest popor să contribue și el la progresul omenirii, iar pe de altă parte, îi face accesibile bunurile civilizațiunii universale.

Civilizațiunea, cum am spus la început, *nu există* pentru un popor întrucît ea nu i se înfățișează în forme asimilabile pentru el, în formele lui naționale: altfel ea ar fi ca o bibliotecă cu cărți foarte frumoase, dar dela care s'a pierdut cheia...

Astfel, numai literatura națională introduce un popor în familia popoarelor civilizate și îi asigură putința de a contribui și el, în formele geniului său propriu, la mersul spre progres al lumii întregi.

Dar literatura națională nu se poate naște și desvolta fără *o clasă mijlocie națională*, puternică și bogată.

„Elita socială", din vîrful piramidei, e prea puțin numeroasă, îi sînt prea ușor accesibile creațiunile literare străine, o atrag prea puțin începuturile unei literaturi naționale, totdeauna slabe și imitative, — dar fără un „început" nu poate fi nici o desvol-

1) „Desbaterile Adunării Constituante" publicate de *A. Pencovici*, — Ședința din 21 Iunie 1866, p. 107—109, *passim*.

tare. E ridicul să facem încriminări. Constatăm o situaţiune, firească în asemenea împrejurări.

Pe de altă parte poporul de jos e încă prea sărac, prea întunecat, prea înglodat în nevoi şi în lupta zilnică grea, pentru a avea gustul de literatură, şi pentru a avea răgazul, putinţa de a da un loc însemnat preocupărilor de ordin literar, şi în genere cultural.

Numai o clasă mijlocie poate avea destul răgaz şi mijloacele necesare pentru a forma un cîmp destul de larg pentru răspîndirea literaturii, şi în acelaşi timp, atît din cauza situaţiunii ei materiale, cît şi a contactului, fatal, restrîns cu cultura străină, pentru ea nu poate fi accesibilă producţiunea literară străină, care de altfel nici nu ar putea să o satisfacă nici prin *turnura* spiritului, cu mult mai îndepărtat pentru clasa ce nu a rupt încă „firul ombilical“ ce o leagă cu straturile de jos, din cari abia a ieşit.

Gîndiţi-vă chiar numai la chestia „debuşeului“ literar.

Desvoltarea literară presupune naşterea unei clase de oameni care, urmînd unei trebuinţi sufleteşti interne, îşi poate consacra tot timpul, dacă nu excluziv cel puţin de predilecţie, muncii literare şi ştiinţifice. Această muncă, prin firea ei, cere atîta storţare intelectuală, atîta încordare nervoasă, încît,—dacă cei ce i se consacră nu găsesc chiar prin munca această însăşi, atît de necesară neamului, şi chiar culturii universale, mijloacele necesare pentru existenţă, oricît de modeste,—se crează o situaţiune intolerabilă moralminte care le sleeşte forţele creatoare, şi desvoltarea literară e astfel încătuşată.

Nu e nevoe să citez nume, cari sînt în gura tuturora, spre a ilustra tragismul adînc al acestei situaţiuni...

Dar ţăranul, cu gologanul lui scos cu atîta trudă din pămînt, nu poate forma un debuşeu literar... Dar nici aristocratul rafinat crescut sub înrîurirea, directă sau indirectă, a saloanelor pariziene.... Faceţi statistica cărţilor „cerute“ în „piaţa“ noastră literară...

In zilele noastre numai o clasă mijlocie *naţională* poate forma, astfel, condiţiunile necesare prealabile ale desvoltării literare, şi în consecinţă ale culturii întregi a unui popor.

Dar cînd o populaţiune străină, ce nu vorbeşte limba poporului, ce nu are nevoe de creaţiunile lui literare, formează în sînul lui *clasa mijlocie*, prin aceasta se pune în calea desvoltării acestui popor o barieră aproape peste putinţă de învins.

Aceasta însă este situaţiunea Evreilor la noi.

Şi băgaţi de seamă, un Evreu în Rusia, Germania sau Franţa, cînd, însuşindu-şi cultura europeană, iese din sfera judaismului, intră acolo în cadrele culturii naţionale a acestor ţări, pe cînd la noi în cazul acesta el este cîştigat doar culturii germane care, pe lîngă că e mai superioară, dar e şi mai accesibilă pentru el prin limbă, prin legături de origine, prin tot complexul de raporturi economice şi comerciale... [1]) Adăogaţi la aceasta că, mulţumită acestui fapt, Evreul e în Ungaria agent de maghiarizare (aproape toţi „Maghiarii“ statisticelor ungureşti în părţile locuite de Romîni sînt Evrei), în Bucovina agent de germanizare, în Basarabia de rusificare... Dacă acolo conflictul acesta cu desvoltarea culturală (ce de altfel nu este de natură de a simplifica situaţiunea la noi) este mai vădit, dar şi la noi, în Romînia, simplul fapt al existenţii unei clase mijlocii străine duce în aceste condiţiuni la acelaşi rezultat, în fond, adică la încătuşarea desvoltării culturale, deşi în alte forme.

Şi iarăşi întreb, constatarea acestui fapt are oare ceva comun cu antisemitismul, cu ura de rasă? Dacă, în locul Evreilor, clasa noastră mijlocie s'ar forma din alte populaţiuni străine, din Ruşi, Germani sau Anglo-saxoni,—situaţiunea noastră, din punctul de vedere al unei normale desvoltări culturale, ar fi schimbată?

Adăogaţi consideraţiile de ordine politică, economică, socială.

In vremurile noastre clasa socială, care reprezintă activitatea industrială şi comercială, care are puterea economică, ajunge fatal, într'o formă sau alta, şi la preponderenţa politică; rolul acesta pretutindeni mai curînd sau mai tîrziu îl are clasa mijlocie. Şi dacă această clasă e de origine străină,—străină prin limbă, prin cultură, prin legăturile sale, prin tot felul ei de a fi? Poate un popor, oricît de tolerant ar fi el, să se resemneze la deplasarea centrului de gravitate politică în folosul elementelor străine, să încredinţeze astfel destinele sale unei clase străine?

Din punctul de vedere economic, Evreii, ca reprezentanţi ai „capitalismului“, apar, în realitate, ca agenţi ai acelui capital „vagabond“, capital comercial şi capital de bancă care, cum am văzut în capitolul precedent, după afirmarea lui K. Kautsky, nu are rolul progresiv, creator, „revoluţionar“ al capitalului industrial,—el se mărgineşte la capitalizarea veniturilor, fără să desvolte forţele producţiunii şi fără să le organizeze. Dacă la noi, în industrie, acest capital crează numai un aparat pentru stoarcerea, pe baza monopolului, a foloaselor protecţiunii şi a altor „încurajări şi avantaje“, cum am arătat,—faţă de agricultură şi, mai ales, faţă de ţărănime, el apare numai în calitate de *capital de camătă*, care nu lasă în urma lui decît ruina. Şi *sistemul de arendăşie* ce s'a desvoltat la noi atîta nu este decît o formă deghizată a *cămătăriei*, care stoarce toată vlaga din pămînt şi din ţăran.

Fiindcă astăzi în numele „socialismului“ ni se cere „să sprijinim“ *acel* capital, ca o forţă de progres, sînt silit să arăt,

[1]) K. Marx în scrierea citată mai sus spune că Evreul apare în Orient ca un *agent al germanismului*: cf. „Revolution und Kontre-Revolution“, p. 58—59.

că nu eu, nici măcar K. Kautsky, am inventat acest rol destructiv și *reacționar* al capitalului de camătă. In asemenea afirmări se manifestează nu numai necunoștința desăvîrșită a principiilor elementare ale economiei politice, dar și a literaturii socialiste, și chiar a operei însăși a lui K. Marx, în numele căruia ni se aruncă acest apel!

Vă rog să-mi iertați aici încă o citație lungă, dar indispensabilă.

In adevăr, iată ce cetim în vol. III al „Capitalului":

„Capitalul de camătă, ca forma caracteristică a capitalului
„aducător de dobînzi, corespunde preponderenții micii producți-
„uni, gospodăriei mici țărănești și a micilor meserii. Acolo unde
„lucrătorului, ca într'o producțiune capitalistă *desvoltată*, i se pune
„în față condițiunile muncii și produsul muncii, în forma de ca-
„pital, el, ca producător, nu are nevoe să împrumute bani... Acolo
„însă unde lucrătorul apare, dimpotrivă, ca proprietar real sau
„nominal, al mijloacelor de muncă și al produsului, el în calitate
„de producător intră în certe raporturi față de capitalul împru-
„mutătorului de bani, care i se înfățișează în calitate de capi-
„tal de camătă...

„In forma de procente, cămătarul poate înghiți tot prisosul
„ce întrece mijloacele cele mai necesare de existență ale produ-
„cătorului (adică, ceea-ce mai tîrziu apare ca profit și renta pă-
„mîntului), și deci e absurd de a compara înălțimea *acestui* pro-
„cent,—care afară de partea dărilor către stat, își însușește toa-
„tă plus-valoarea,—cu înălțimea procentului modern, care for-
„mează numai o parte a acestei plus valori... Capitalul de camătă,
„în această formă, cînd el își însușește de fapt întreg prisosul
„muncii (Mehrarbeit) producătorului, *fără să schimbe felul de*
„*producțiune*... acest capital cămătăresc aduce această producție
„într'o stare mizerabilă (verelendet), *slăbește forțele productive în*
„*loc să le desvolte*, și în același timp *eternizează acea stare de*
„*plîns* în care productivitatea socială a muncii *nu e desvoltă* pe
„seama muncii, ca în producțiunea capitalistă...

„Cămătăria sapă producțiunea țăranului și a meseriașului,
„și o ruinează, fără... să producă transformarea felului de pro-
„ducțiune, ca în organizarea capitalistă desvoltată.

„Cămătăria numai *centralizează mijloacele bănești*, acolo
„unde mijloacele de producțiune sînt împrăștiate. Cămătăria nu
„schimbă felul de producțiune; ci numai, *ca un parazit*, se ali-
„pește de ea și *o face mizerabilă*. *Ea o suge*, *o enervează*, și
„silește producțiunea a se săvîrși *în condițiuni tot mai ticăloa-*
„*se*. *De aici ura poporului împotriva cămătarului*.

„In formele «asiatice» (primitive) cămătăria poate să țină
„multă vreme, *fără să producă nimic*, *afară de decadența eco-*
„*nomică și corupțiunea politică*...

„Capitalul cămătăresc posedă *felul de exploatațiune a capi-*
„*talului fără să aibă felul său de producțiune*...

„E de ajuns să-i piară țăranului un cal, și el nu mai are

„mijloacele necesare pentru a-și continua producțiunea. El cade
„în mîna cămătarului și, odată căzut, nu se va mai emancipa
„niciodată. .

„Cămătăria face imposibilă o reproducere normală (a capitalului productiv)"... [1])

Ajunge, cred!

Ce aberațiune, în asemenea împrejurări, să ni se vorbească despre „puterea creatoare, progresivă, revoluționară" a *acestui* capital și a clasei ce-l reprezintă !... [2]).

Ni se va spune: dar cămătarul sau arendașul cămătăresc romîn ori străin, nu e tot una?

Dacă ar fi vorba despre cazuri individuale și *izolate*, obiecțiunea ar putea avea oarecare înțeles.

Dar aici noi discutăm cazul unei clase străine întregi de agenți iscusiți ai „capitalului vagabond", cu anume legături și mijloace, ce se erijează ca o clasă mijlocie în sînul unui popor înapoiat economicește, și într'un moment critic al desvoltării sale culturale, sociale, economice și politice.

Și iată care este deosebirea:

„Acumularea primitivă", aborigenă, este prin firea ei *un proces foarte lent*,—prin urmare: efectul ei nu e atît de năprasnic pentru gospodăria națională și lupta atunci împotriva cămătăriei, în diferitele ei forme, e mai ușoară, ea poate fi canalizată, cel puțin, dacă nu suprimată, înainte de ruina desăvîrșită a producțiunii țărănești, etc.

Dovada deosebirii în repeziunea procesului, în acest caz, o puteți avea chiar în întinderea vertiginoasă la noi a arendașilor străine, față de cele romînești: numai în cîțiva ani arendașii străini au ajuns să stăpînească o întindere mai mare a pămîntului ca Romînii (și mai ales, latifundiile),—și numai ei au reușit să formeze „trusturi" fantastice.

In al doilea rînd, acumularea primitivă aborigenă poate da și oare-cari compensațiuni:

Cu acest preț scump se formează, cel puțin, o clasă mijlocie națională, cu toate consecințile culturale, politice și sociale ale acestui fapt; capitalul acumulat rămîne în țară și nu servește pentru a cumpăra „baronii" și latifundii în Austria (sau pentru „fundațiuni" la Atena); copiii cămătarului sau ai arendașului îmbogățit, ajungînd din cauza aceasta la o cultură superioară națională, pot, cel puțin în parte, răsplăti originea aceasta

1) *K. Marx*,—„Kapital", vol. III, 2, p. 133—136 și 137—139, *passim*. Iar în genere în privința înrîuririi capitalului „vagabond" asupra producțiunii țărilor agricole înapoiate, vezi *cap*. 37 și 45, din acest volum.

2) Dacă rolul economic al Evreilor se datorește, astfel, funcțiunii sociale ce o îndeplinesc, ca reprezentanți ai capitalului cămătăresc, și nu caracterelor de rasă,—pentru populațiunea ce sufere pe urma acestui rol, vădit, aceasta e cu desăvîrșire indiferent. Asupra rolului economic al Evreilor în țările înapoiate, cf. și *Fr. Engels*, prefața la ediția din 1892 a cărții sale: „Lage der Arbeitenden Klassen".

ca literați, ca oameni de știință, ca buni administratori, generali, oameni de stat, etc.

Pe cînd agenții „capitalului vagabond" din clasa străină pompează, într'o formă sau alta, prin această acumulare cu *tempul forțat*, „plus-valoarea" muncii naționale, toate veniturile capitalizate, peste graniță, și în orice caz, din partea acumulată ce rămîne în țară rezultă numai întărirea acestui element străin, cu toate consecințile acestui fapt.

In sfîrșit, considerațiunea de ordine socială.

Cînd în sînul unui popor clasa mijlocie e formată dintr'o populațiune străină, prin aceasta se sdruncină tot echilibrul elementelor sociale.

In zilele noastre, într'o constituire socială-normală, de la baza societății până la vîrfurile ei trecerea se face prin o gradație nesimțită, prin nuanțări ușoare în situația materială și socială a diferitelor elemente.

In aceste condiții, clasa mijlocie poate servi de rezervor din care se ridică elementele cele mai bine înzestrate de natură, ca fruntași și conducători ai țării în diferitele ramuri de activitate; apoi această clasă apare, pe de o parte, ca un receptacol firesc al elementelor slăbite, dintr'o cauză sau alta, din stratul superior al societății, asigurîndu-le posibilitatea unei alte vieți, mai modeste dar independente,—iar pe de altă parte ea pompează din stratul de jos toate elementele mai viguroase, dîndu-le putința, în mod normal, a unei ascensiuni ulterioare: un negustor, eșit el singur de la țară, aduce de acolo, cînd îi permit mijloacele, depildă pe un nepot, băiat de talent etc.,—din ei se pot recruta meseriașii și alte profesiuni, etc.

Pe lîngă aceasta, clasa mijlocie servește, indirect, ca un conduct de cultură pentru clasele inferioare: ideile și, în genere, discuțiunile ce agită culmile societății pot pătrunde prin canalul acesta până la straturile cele mai de jos ale poporului, cînd clasa mijlocie, care vine cu el în contact în nesfîrșita varietate de afaceri, vorbește aceiași limbă cu el. De asemenea și curentele ce se nasc în adîncurile vieții naționale, pot mai ușor răsbate până la straturile de sus.

Intr'un cuvînt, e o încrucișare continuă de înrîuriri de sus în jos, și de jos în sus, o vecinică transfuziune între diferite straturi sociale, un fel de continuă endosmosă socială.

Pe cînd o clasă mijlocie din elemente naționale străine formează o pătură impermeabilă, care rupe în două organismul național: elementele slăbite ale straturilor de sus se declasează, nu pot forma decît, cel mult, o clasă de profesionali ai „politicii"; recrutarea normală a sferelor mai înalte e împiedicată; elementele mai viguroase de jos nu mai pot răsbate, decît prin selecțiunea la întîmplare și artificială, prin școală, cu toate riscurile declasării, etc.

In sfîrșit, clasele superioare se trezesc atît de departe de masa poporului, încît și Negrii din Africa le sînt mai cunoscuți,—de jos nu mai vine nicio răsuflare până la ele (caracteristic este faptul, că isbucnirea răscoalelor din astă-primăvară a surprins atît de mult majoritatea societății noastre).

Și n'am enumărat încă toate fețele problemei ce se pune înaintea noastră prin faptul, că în veacul trecut au imigrat în Romînia în masă Evreii din Rusia și Galiția, și ast-fel împiedică formarea unei clase mijlocii romînești! N'am atins, depildă, rolul orașelor în viața națională și efectele înstrăinării lor; procesul dureros de *stingere* directă a populațiunii romînești din orașe (mortalitatea covîrșind numărul nașterilor) etc. Dar spațiul îmi lipsește, și socot că am elucidat îndeajuns natura acestei probleme.

Dacă o populațiune străină egală la număr cu a Evreilor, ar fi ocupat cu forța un județ al Romîniei, gonind de acolo toată populațiunea băștinașă, și formînd ea singură acolo toate clasele sociale,—încă situațiunea noastră ar fi fost cu mult mai puțin penibilă, și mai ușor am fi găsit un *modus vivendi*.

Dar iarăși și iarăși: are problema indicată vreo analogie cu antisemitismul, cu ura de rasă? Și iarăși repet: dacă am avea în fața noastră pe Anglo-saxoni, n'ar fi fost ea, poate, și mai grea, întrucît rasa lor e și mai energică și mai aprigă în luptă, fiindcă în situația noastră însăși calitățile elementului străin, dacă nu sînt indiferente, apar ca noi arme împotriva noastră?

Dacă în locul Evreilor, ar fi format la noi o clasă mijlocie înșiși îngerii, dar purtători ai unui tip cultural străin și vorbind numai o limbă străină,—situațiunea noastră, ca posibilitate a unei desvoltări normale, ar fi fost disperată (Ați văzut, am recunoscut Evreilor toate calitățile, deci nu pot fi bănuit de „ura de rasă")...

In conflictul dintre Burii din Transvaal și Englezi toată opiniunea publică europeană a fost de partea Burilor.

Dar conflictul între noi și Evrei este de aceiași natură, însă și cu mai multă dreptate din partea noastră.

Nu sîntem o populațiune de 200 mii, în mijlocul cărora un număr egal de străini, formînd toate treptele sociale, să fi descoperit izvoare nouă de bogăție, să fi adus *ei* un imens capital industrial; sîntem un popor de 12 milioane, pentru care o combinație nenormală a claselor sociale apare ca una din cauzele ce îi împiedică propășirea, desvoltarea lui culturală și națională normală. Apoi Englejii reprezintau cel puțin în Transvaal o cultură superioară, pe cînd noi sîntem în fața unui popor, care el însuși nu-și poate însuși cultura europeană, decît—cum am văzut—în măsura în care *se disolvă ca națiune*!...

Desigur, situația aceasta se prezintă pentru Evrei ca o mare nenorocire, dar... nenorocirea e și mai mare pentru noi!...

Pentru Evrei țara noastră a servit ca un adăpost, ca un azil, față de urgiile ce ei au suferit în altă parte și fără vina noastră, un loc de scurgere mai comod, în direcția rezistenței celei mai mici,—din întîmplare, fiindcă eram în calea lor mai aproape.

Dar noi?...

Noi am *crescut din acest pămînt*. Altă dată Daci, apoi romanizați, însfîrșit primind o infuziune de sînge slav, veacuri și veacuri ne-am frămîntat, și ne-am născut, aici, *pe acest pămînt*, ca un neam nou dornic de viață,—noi sîntem *Urvolk*, cum spun nemții, un *popor primordial*, al acestui pămînt...

> Voi ce-aveți îngropat aici?...
> ..... Dar noi strămoși și tați,
> Noi mame și surori și frați!...

Noi înșine ne simțim ca fii ai acestui pămînt:

> *Pămîntul negru-i vechiul nostru tată...*
>
> ..... El ni-e leagăn și mormînt:
> Cu sînge cald l'am apărat,
> Și cîte ape l'au udat
> Sînt numai lacrimi ce-am vărsat...

Unde să ne ducem?..

Desigur, și pentru noi și pentru Evrei ar fi fost mai bine, dacă am fi un fel de State-Unite nord-americane la granițele Rusiei și ale Galiției și am putea primi, fără nicio primejdie pentru noi, mase și mai mari de Evrei.

Dar nu sîntem...

Cînd două popoare ajung la această situație, se naște fatal între ele *un conflict*, de natură nu numai economică, dar și mai ales, culturală și națională,—un *conflict național*.

W. Sombart, în scrierea lui asupra mișcărilor sociale din veacul XIX, arată că în certe condițiuni conflictele naționale sînt tot atît de firești și legitime, ca și conflictele sociale [1]).

Și cînd este vorba de interese ireductibile, niciun conflict nu se poate rezolvi decît *prin raportul de putere*.

Niciun eufemism, nicio îndulcire prin vorbe nu schimbă fondul real.

Nicăiri în altă parte în Europa chestiunea evreiască nu se pune în condițiunile noastre. *Acolo* această chestiune e în mare parte *inventată*, e un rezultat al urilor atavistice, dacă nu e o încercare conștientă de a utiliza rezultatele fatale ale desvoltării capitaliste în interesul reacționarismului social. E firesc, ca în numele democratismului, al umanitarismului, al dreptății, asemenea porniri să fie acolo combătute cu toată energia.

Dar aici în Romînia, noi am creat acest conflict dureros și fatal, un conflict *adînc* și *real*, ale cărui victime sîntem și noi și Evreii?

Desigur antisemiții noștri naționali —ca o țară de cultură tînără, trăim prin imitațiune,—se acață de acest conflict spre a reedita toate rodomontadele antisemiților din Apus, dar cu un sos de barbarie orientală specifică.

Cu arme ruginite, scoase din arsenalul prigonirilor medie-

1) *W. Sombart*, — „Le socialisme et le mouvement social au XIX-e siècle", p. 3 și 155.

vale, cu propaganda de ură, cu pătimașa ațîțare la excese, cu răscolirea în masele populare a instinctelor bestiale, cu injurii triviale și grosolane, cari înjosesc numai pe cel ce le aruncă,—se poate numai compromite o cauză dreaptă,—care *nu* este cauza antisemitismului.

Un conflict național, care are la bază interese ireductibile, poate duce la răsboae între state, dar, cum am mai spus și în altă parte, civilizația impune anume norme chiar în *aceste* răsboae: nu se tolerează nici gloanțe „dum-dum", nici otrăvirea apelor, și nici disconsiderarea semnului „crucii roșii".

Cu atît mai mult nu se pot tolera mijloacele sălbatice și degradatoare de luptă în cazul conflictelor din sinul statului.

O politică fermă și liniștită, o expunere limpede a situațiunii ne poate asigura simpatiile lumii civilizate întregi, fiind dată *situațiunea reală*. Nimene nu poate pretinde ca un popor să nu-și apere condițiunile normale de desvoltare,—dar să și le apere ca un *popor civilizat!*

A da însă acestui conflict și acțiunii noastre legitime un aer *fals* de prigonirea unei rase, de prigonire religioasă, de antisemitism într'un cuvînt, poate servi numai cauza adversarilor, bucuroși să exploateze divagările cîtorva maniaci, ce nu pot avea nicio trecere dăinuitoare într'o țară care nici în evul mediu nu cunoștea netoleranța religioasă,—și a înfățișa într'o lumină mincinoasă toată problema, grea și fără complicațiuni externe.

Ce interes avem noi de această falsificare a realității? Fiind date *interesele mari*, ce sînt puse în joc pentru a rezolvi această chestiune *în dauna noastră*, tocmai *denaturînd* fondul real al conflictului,—scandalagiii antisemiți sînt aliații firești ai acestor interese, fiindcă provoacă punerea la ordinea zilei a întregii chestiuni, prematur, în condițiuni detestabile pentru noi, și înaintea factorilor ce nu sînt chemați să o rezolve în favoarea noastră....

In momentul, cînd și în Rusia, unde situațiunea se deosebește radical de a noastră, Evreii sînt pe cale de a căpăta egalitatea de drepturi civile și politice, în interesul cui ar fi legenda că Romînia rămîne ultimul focar al antisemitismului în Europa?

Aceasta vor antisemiții?

Niciun popor, cu atît mai puțin al nostru, nu se poate îngrădi până la infinit, fără pedeapsă, împotriva ideilor moderne, și... nici împotriva acțiunii politice din afară...

A pune deci chestiunea noastră pe terenul antisemitismului, pe al urei de rasă, înseamnă a ne duce la o înfrîngere rușinoasă, și fatală pentru noi.

Și am datori-o, în mare parte, faimei ce ni se crează în lume de agitația antisemită, pe care știu să o exploateze împotriva țării noastre cei interesați, și chiar mulți de bună credință, luînd, dela distanță, extravaganțele a doi trei demagogi drept expresiunea sentimentelor și a ideilor poporului romîn...

Dacă însă lupta noastră e legitimă, acţiunea noastră până azi nu a fost îndestulătoare: măsurile negative de apărare şi cele pozitive de întărire a elementului rominesc în sferile de activitate până acum stăpînite de Evrei (în cadrul acestui studiu nu poate intra cercetarea eficacităţii fie-cării măsuri în parte), faţă de suprapopulaţia evreească ce astfel s'ar crea în oraşele noastre (s'a şi început să se manifesteze), trebue să aibă, ca un corelativ necesar, *ajutorul statului* pentru emigrarea acestui prisos de populaţiune evreească.

Acest lucru ni-l impune nu numai simţul de dreptate, dar şi interesul nostru. Emigraţiunea Evreilor nu se poate lăsa în voia întîmplării, ci trebueşte regularizată şi canalizată conform cu interesele noastre.

Numai atunci, începînd cu elementele cele mai puţin dorite, această emigraţiune în 15—20 ani ar putea produce un efect simţitor, pe de o parte, iar pe de altă parte, America depildă, în care într'un an debarcă până la un milion de emigranţi, numai în acest caz ar putea primi, pe nesimţite, şi prisosul nostru.

Dacă peste 20—30 ani ar rămînea 80, chiar 100 mii de Evrei, repartizaţi mai mult sau mai puţin egal între o populaţie de 8 milioane (cel puţin, pe atunci), problema n'ar mai avea gravitatea ei de astăzi.

Apoi, orice acţiune are limita ei firească în scopul la care tinde.

Dar antisemiţii „nu-i iartă" unui Evreu originea lui, nici chiar cînd se creştinește, cînd îşi însuşeşte cultura noastră, cînd nici nu vorbeşte decît limba noastră!

Faţă de un literat sau învăţat depildă, ce-şi consacră puterile muncii în cimpul culturii noastre naţionale, niciun om civilizat nu va justifica aceste porniri asiatice.

Un European nici nu va putea înţelege că la noi se poate încă discuta, dacă valoarea unei lucrări ştiinţifice trebue cercetată în sine însăşi, sau după originea autorului!

Dimpotrivă, socot că politica sănătoasă trebue să consacre această activitate ca o achiziţiune pentru cultura noastră, prin naturalizare legală.

Căci orice om cu judecată trebue să-şi dea seama, că situaţia actuală nu se poate eterniza, şi mai curînd sau mai tîrziu vom sta în faţa rezolvirii ei definitive. Dacă avem înaintea noastră încă două trei decenii, trebue să ne consacrăm unei acţiuni stăruitoare, ca până atunci toate elementele problemei să ne fie favorabile. Şi nu putem tolera ca o demagogie violentă să ne expună la o soluţiune pripită, înainte de vreme...

Un popor demn şi conştient de dreptul său, în acţiunea sa legitimă pentru apărarea intereselor desvoltării naţionale normale, trebue să aibă tăria de a nu lăsa ca această acţiune să fie compromisă de o agitaţiune nesănătoasă, şi e deci dator să o stăvilească cu toată energia necesară, chiar dacă ea ar fi izvorîtă dintr'o orbire sinceră, şi nu cum este adesea, dintr'o vinovată încercare de a specula asupra patimilor întunecate...

* * *

Am dat o dimensiune, poate, disproporţionată acestei părţi a studiului nostru, pentru ca să tragem o linie de demarcaţiune lămurită între noi şi antisemiţi în această chestiune, asupra căreia n'am avut încă ocaziunea să vorbim pe larg.

Dar de socialdemocraţii romîni ne desparte aici o distanţă cel puţin tot atît de mare, ca şi de antisemiţi.

In adevăr, care poate fi răspunsul socialdemocratismului nostru faţă de această problemă?

Nădăjduesc că am arătat, cu o claritate îndestulătoare, atît greutatea problemii cît şi însemnătatea ei pentru toată desvoltarea noastră ulterioară naţională şi socială.

Dar întrucît problema, ca şi toată chestiunea naţională, am văzut că nici nu se pune în Apus, pentru socialdemocratismul romîn ea nu există.

Pe meseriaşii evrei socialdemocratismul e pornit să-i deghizeze în „proletari", şi ast-fel să le atribue rolul revoluţionar din Apus, pe care aici ei nu-l pot avea (şi iluziunea este întărită prin faptul, că meseriaşii Evrei au motive de altă ordine de a îngroşa rîndurile unui partid „social-democratic" în Romînia).

Iar în cămătarii, cîrciumarii şi arendaşii Evrei, precum şi în toţi agenţii „capitalului vagabond" socialdemocratismul nostru e prea uşor dispus să vadă o chrizalidă a „capitalismului revoluţionar", şi ca atare să-i sprijine,—cu ce drept, din punctul chiar de vedere al doctrinei marxiste, am văzut.

Dar că socialdemocratismul romîn aici confundă o situaţie specială pentru Apus cu esenţa însăşi a concepţiunei socialiste, se poate vedea şi din următoarea observaţie a profesorului W. Sombart,—repet „cel mai bun cunoscător al chestiunii sociale", după aprecierea d-lui Gherea.

Profesorul din Breslau arată că solidaritatea proletarilor e foarte relativă:

„Un simptom avem în atitudinea Americanilor faţă de imi-„grarea din Asia. In cazul acesta chiar acum, *internaţionalismul „proletariatului se şi prăbuşeşte*, pur şi simplu; acelaşi lucru s'ar „întîmpla şi cu proletariatul european *în momentul de pildă în „care coolii chinejî ar năvăli în piaţă, ca guzganii...* In situa-„ţia aceasta nu poate fi vorba, chiar în rîndurile proletariatului, „de a respinge principiul însuşi al naţionalismului"... [1]).

Şi faptele dovedesc că W. Sombart are dreptate.

Orideciteori se prezintă un conflict real de interese naţionale, social-democraţia europeană rar şovăeşte.

Ed. Bernstein, în realitate, rezumă multiplele manifestări

1) W. *Sombart*,—Op. cit., p. 156.

in acest sens (și această parte a cărții sale a rămas *necontrazisă* de K. Kautsky) ale social-democrației germane întregi in chestia națională, cind spune:

„Disolvarea națiunilor, ca atari, nu e un vis ce ne-ar putea „ispiti și, din fericire, acest eveniment nu este apropiat. Și pre„cum nu e de dorit ca vreuna din marile națiuni civilizate să-și „piardă neatirnarea, deasemenea nu poate să fie indiferent pen„tru social-democrație, ca Germania, care a luat o parte însem„nată in opera civilizatoare a națiunilor, să fie impinsă îndărăt"...[1]).

In aplicarea acestui principiu, Ed. Bernstein urmează:

„Nimic nu poate obliga social-democrația să renunțe la apă„rarea intereselor germane, in momentul de față sau in viitor, „cind sau pentrucă șovinii engleji, franceji sau ruși se formali„zează din cauza dispozițiunilor luate in acest senz. Cind nu „este vorba, din partea Germaniei, de o simplă fantazie, sau de „niște interese particulare ale unor grupuri speciale, fără impor„tanță pentru binele general—și citeodată chiar dăunătoare— „ci dimpotrivă, de *interesele naționale serioase, internaționalismul „nu poate fi o rațiune pentru abdicarea servilă in fața preten„țiunilor străinilor interesați !*"... [2]).

Din acest punct de vedere, Ed. Bernstein susține chiar, că social-democrația germană trebue să sprijine politica germană in China, ocupațiunea portului Kia-Ciao, etc!... [3]).

Fruntașii social-democrației germane de multe ori au formulat idei analoage (ați văzut și declarația lui Vollmar la congresul de astă-vară), din cari unele sînt citate de Bernstein.

In sfirșit, conducătorul social-democrației engleze, H. M. Hyndman, ajunge să declare:

„Existența noastră ca oameni liberi atirnă de *dominațiu„nea noastră pe mare.* Aceasta nu se poate spune despre nicio „altă națiune contemporană. Ca socialiști putem noi să fim duș„mani ai înarmărilor, *dar trebue să recunoaștem faptele*"...[4]).

Asupra realității nimeni nu e în drept să-și inchidă ochii. Altfel, realitatea se rasbună condamnind la neputință și sterilitate orice acțiune.

Pentru a ajunge la o concluziune definitivă a studiului nostru, ne rămine să lămurim și fața politică a chestiunii supuse cercetărilor noastre.

(*Va urma*) C. Stere.

---

1) *Ed. Bernstein.*—„Socialisme théorique", etc., p. 246.
2) Ibid., p. 248-249.
3) Ibid., p. 250-251.
4) Citat in *Ed. Bernstein*, op. cit., p. 256.

Na Duna

Se tîrie robii spre-adincul mormint
Prin noaptea cea fara carari,
Iar caii, cu coame sbirlite de vint,
Cu singe 'n amestec au aburu 'n nari
Și capul cu gura 'n pămint.

Scurmata de viscol zăpada 'n grămezi
Li-e stavila 'n drumul batut,
Și drumu 'ntirzie pierdut in zăpezi:
Sfirșita-i merindea și-amnarul pierdut,
Și nor; și pustie cit vezi.

Și 'n locul pe unde facura popas
Acei ce trecusera ieri,
Auzi de departe și-al lupilor glas
Și'n neagra zapada vezi sdrențe și peri
Și oasele cite-au ramas.

Pe galbene oase, cu toții 'ntr'un loc
S'așează să moară de-acum :
Să vadă sărmanii-o lucoare de foc,
O dungă măcar să zărească de fum,
Și-ar plinge de-atita noroc!

E vaet de oameni și vuet de vint
Și 'n vale 'ntunerec ca 'n iad.
Lipite de tine, tu goale pămint,
Nu-ți cer obositele inimi ce cad
Mai bun să le dai un mormint!

Iar dacă strajerii scot cojile lor
De pine 'nghețată, și-o rup,
De mil'ar întinde și celor ce mor,
Dar sute-și întind sguduitul lor trup
De-al poftei năprasnic fior.

O seamă țin ochii la pine, și-urmind
Tot drumul doritei mincări,
Ard ochii lor lacomi, de fiară părind—
Așa-și urmărește stăpînu 'n mișcări
La masă-i și-un cine flămind.

Dar fără de suflet stau unii ca morți
Cu capul pe piepturi lăsat:
Tot una-i, și foame, și vesele porți
Prin care-o să-i treacă vrăjmașu 'ngimfat—
Urmați-vă drumul voi sorți!....

De sgomot de guri și de plute e plin
Și Tigrul și marele Phrat,
De aur e golful și cerul senin,
S'aud clopoțele și tobe ce bat,
Și trec caravane și vin,

Și'n dulcele freamăt al vintului rar
Cintind palmierii s'aud,
Sclipind minarete 'n lumină răsar
Și norii de spumă 'n plutire spre Sud
Ca giulgiuri de purpură par...

Și 'n noapte, departe, departe de-ai lor,
Tu inima lumii, Alah,
O moarte cumplită e moartea ce-o mor
Viteji războinici ai marelui Șah,
Ai milă de sufletul lor!

Spre țara robiei, pe drumul de veci,
Plecară, din Plevna, trei mii.
Trei sute mai sînt pe cîmpiile reci,
Și bun e Alah de-or ajunge ei vii
La rîul cel mare treizeci.

Căci patru 'mpreună legați într'un rînd
Se tîrîie, bieții de ei,
Dar unul slăbește și cade 'n curînd
Și 'mpiedică 'n cale pe ceialalți trei,
Și iată-i și-aceștia căzînd :

Rod nodul din ștreangul ce-i leagă, dar fier
  E ștreangul. Rod mina-i sub nod,
Iar mortul ii ține la sine-și, in ger,
De furie gîtul și țasta i-o rod,
  Și pier, ticăloșii, și pier!

„Tu-Doamne-al puterii, de ce ne-osîndești
  Cînd totu-i din Tine și-al Tău!
Popoare tu naști și cuvinte vestești
Și scară nălțarii dai neamului rău
  Iar bunului groapă Tu-i ești!

„Dar fie-a Ta voe, căci insuți ai vrut
  Să judeci pe buni și pe răi—
Cu noapte și nori și ghiauri ai umplut
Pămintul din Nord, dar aleșilor tăi
  Ce cald un Eden le-ai făcut!

„Și n'o să-l mai vadă nici unul din noi,!
  Dar strînge-ne 'n inima Ta,
Cari singur ești pomul, iar oamenii foi.
Și-a noastră durere Tu n'o vei uità
  La ziua cea mare de-apoi!"

G. Coșbuc.

Aproape de ofilire

In tremurări ușoare, liniștite, cădeau frunzele arămii pe nisipul din curte sub merii ce-și arătau tot mai multe ramuri goale, negre. Sub cerul albastru, în lumina tainică a înserării de toamnă, curtea părea pustie, și o tristeță mare o stăpînea. Numai în răstimpuri adieri ușoare de vînt treceau prin frunzele căzute, sunînd uscat, slab, adunîndu-le în rotocoale blinde. Imprejur se întindeau finațele arse de secetă și brumă, unde abea mai puteau s'adune oile vr'un firicel de iarbă. Pe culmea măgurii dela răsărit se vedea pieptul roșu al unei păduri mari, arămit și mai tare de soarele ce apunea intr'o deasă pulbere purpurie.

Innaintea casei, în grădinița de flori opărite de brumă, ședeau tăcuți pe-o laviță albă d-nul și d-na Ivașcu. Priveau amîndoi la straturile de flori și păreau că cercetează unde a mai rămas vre o frunză verde.

D-na Ivașcu își ridică capul oftînd și-și duse mîna pe frunte. Zise, cu ochii duși în gol:

— «Să vezi tu că n'are să fie bine. Eu nu pot avea nici o simpatie pentru omul acesta. Ce folos că-i om cu invățătură multă, dacă n'a fi vrednic de nimic?»

Dl. Ivașcu se ridică de-odată de pe laviță:

— «Bine, spune-mi tu ce muere ești? Acum că e gata logodna, începi să te bocești și să-mi amărăști zilele? Nu ești tu o femee rea? Ba da, cu mult venin în tine!

— Eu am spus și 'nainte că n-are să fie bine. Uite, dragă, nu te mînia, dar spune-mi: se vede oare pe noi că sîntem după logodna Mariei? Noi, chiar și tu, s'ar părea mai mult că am avut o ingropare decît o logodnă. Crede-mă, acestea nu sînt semne bune. Dar' încă fata? Săraca fată, de-ar feri-o Dumnezeu de o nenorocire».

Ivașcu se năcăji și mai tare:

— „Așa da. Asta-i cap de muere. De cîte ori faci ceva nou, trebue nezmintit să-ți intre prostia 'n cap, că are să urmeze o nenorocire. Cum fata? Fetei are să-i meargă bine. Va fi la oraș, va avea distracții, va intra în lume! Ia spune-mi tu, ce folos de noi, de averea noastră, c'am stat o viață întreagă în pustietatea asta, fără să știe cineva că trăim. Asta-i viață?

Las' ai să vezi că va fi bine. Altfel pentruce ne-am silit să ne creștem fata după toate cerințele? Asta i! Dacă-i el puțin mai bătrin, n'are-aface! E mai așezat. Va fi un soț mai bun".

Ivașcu rupse o creangă de prun ce i venea de-asupra capului, privi la ea, apoi o aruncă, așezindu-se iarăși pe laviță.

Doamna Ivașcu se șterse repede la ochi cu batista:

— „Nu e nesuferit pentrucă-i mai în vristă. Astăzi oamenii învață până 'nbătrinesc. Dar este ceva în toată ființa lui ce respiră boală parcă și nesănătate. Ah, George, eu știu că Mărioara va fi nenorocită"—și acum începu să plingă innăbușit.

Ivașcu nu mai putu rămînea aci. Simțea că trebue să-i spună vorbe aspre femeii, și n'ar fi voit s'o supere. De cind trăesc la olaltă nu i-a spus o vorbă aspră.—Eși in curte, apoi trecu în grădina de pomi.

Un miros tare de frunze căzute plutea în liniștea grădinii și o tăcere adincă stăpinea împrejurimile. Ochii lui rătăceau în depărtări, părea că vrea să și-i răcorească în adierile ce veneau din asfințit. De departe venea în răstimpuri o frintură de cintec, ce se pierdea, înghițit parcă deodată.

Dus de ginduri, își abătu privirile spre miază-zi, unde erau odăile lui, vitele lui, argații lui. Și în liniștea mare i se păru deodată că-i așa de singur, cum n'a fost nici cind... Da, da, simțea el bine, că nu-i mulțumit, că nu-i fericit, azi cind s'a logodit fata c'un advocat, deși aceasta a fost dorința lui. Pentru gindul acesta, ca pe fata lui s'o cunoască lumea, ca Mărioara să trăiască mai bine decit el, a muncit dinsul o viață întreagă. Da, căci el avuse mult de suferit cind, murindu-i părinții, a trebuit să vie la economie, părăsind școala. A rămas adînc în sufletul lui o nemulțămire, un ideal zdrobit, a cărui durere din cind în cind se deștepta. Dar nevastă-sa nu putea să 'nțeleagă aceasta. Ea a trăit, aproape, tot la țară. Ea altă viață nu cunoaște.

Și totuși Ivașcu simțea cit bine i-a făcut femeea aceasta în viață, cit de mult i-a însemnat-o. Acasă, în traiul lor pacinic, ori pe moșie cind eșiau să vadă agonisala, se cobora asupra lui ca un aer de sănătate sfintă, luminile ochilor ei negri. Și vedea el bine, că mințise mai înainte, cind a spus că viața lui, înmormintată aici la țară, n'a avut nici un preț. Dar cu cit îi veniau în minte mai multe clipe de fericire, cu atita se simțea mai nemulțămit în urma logodnei Mariei. Și iată, lui i-a părut un om de treabă advocatul Crețu. Dar poate că nemulțămirea din sufletul nevestei a trecut, ca o undă nevăzută, s'a năpădit și sufletul său.

Cind se întoarse în casă, sosise și Mărioara. Ea mersese cu două fete de a preotului la plimbare, după ce căruța d-lui Ivașcu plecase cu advocatul Crețu.

Părea voioasă, și-i aduse mamei două garoafe de cimp, roșii ca singele:

— „Uite mamă, am mai găsit flori s'acuma. Așa-i că-s frumoase?" și o privi cu ochii umezi, din care se vedea c'au curs lacrimi destule. Sămănau ca ochii unui copil ce a plins mult și-n urmă i-ai dat o jucărie, și el începe indată să zimbească și să ciripească.

Mamă sa luind florile, vii încă în toamna tirzie, cine știe la ce s'o fi gindit, că 'ncepu deodată să plingă cu hohot.

Ivașcu de data asta se minie:

— „Asta-i curată prostie. Vezi, tu strici tot! Tu". Și izbind ușa, intră în odaia lui.

In sara aceea n'au mai cinat nici mamă nici fată.

Mărioara, plingind, merse și ea să se culce. Se învălui în grabă în așternut, dar nu putea să doarmă. Ea înainte știuse și simțise numai ceva: de advocatul Crețu îi era frică, și-i era tare greu să privească la dînsul. De cite ori i-a adus dulcețuri, bomboane, ea l'a privit cu teamă și n'a cutezat să-și întindă mina, ce mică și albă sta ca moartă, odihnindu-se în poala curată a hainei. Gindea dintăiu că-i vr'un om de afaceri, de care au umblat mulți pe la casa lor, poate vrea să cumpere, să facă vre-un tirg cu tată-so. Și nu putea înțelege ce ar avea străinul acela cu dinsa.

Dar vizitele erau tot mai dese, și o neliniștean tot mai tare. Intr'o sară nu de mult, adormise tirziu, iar părinții ei, rămași la sfat, vorbiră destul de tare, ca fata să-i poată auzi. Și de atunci i s'a pus ca un junghiu de ghiață la inimă. Căci ea nici nu se gindise încă să se mărite. Venită abia de un an dela școală, îi plăcea foarte mult acasă. Lucra în rind cu mamă-sa la cusături, în grădină. Avea atitea bucurii, incit se gindea cu urit la anii de școală, care pentru ea au fost o adevărată închisoare.

Se scula din zori, cind simțea că mamă-sa-i sculată și, îmbujorată de căldura somnului, eșia în aerul curat și plin de sănătate, c'o haină ușoară de casă, cu șorțul alb înainte.

Ochii îi rideau de bucurie.

Tatăl-său zicea de multe ori muerii: „Samănă cu tine, Eleno, samănă ca doi stropi de apă".

Și mamă-sa se bucura din inimă, că are o fată așa de harnică, și privea la Maria cu gingășie și cu teamă.

A fost abia la citeva petreceri. S'au învirtit mulți în jurul ei, dar Mărioara era prea tare, prea sălbatică aproape, ca să-i rămie care-va în suflet dintre tinerii cu gura plină de fleacuri. Dar totuși petrecea bine, căci îi plăcea să joace, să zboare par'că.

Și acum de-odată, în mijlocul vieții ei ce abia începea să se desfășoare, se acăța de avintul ei ființa greoaie, de plumb, a lui Crețu, și i se puse junghiul acela de ghiață la inimă.

Ca împinsă de-o putere necunoscută, înțelese în grabă viața, spre care mai înainte se înălța numai încetul cu încetul.

Și cu cit o înțelegea mai bine, cu atita i se făcea mai rece la inimă, până cind aceasta îngheță cu totul, cind tată-so i-a spus că a cerut-o advocatul Crețu și că în curind va fi logodna.

N'a zis atunci un singur cuvînt. Ochii i se uscară, i se răciră, părea că i-a suflat în față o noapte întreagă crivățul. Vedea cît e de strîmtorat tatăl-său, cum cerca s'o mîngîie, s'o îmbune, s'o facă să rîdă. În răstimpuri i se făcea milă de el, dar nu putea să-i spună nici un cuvînt.

Cînd în sfîrșit Ivașcu, privind într'altă parte, o întrebă:

— „Ce zici tu la asta, Mărioară dragă, te 'nvoiești ?" — fetei i se păru de-odată că are înaintea sa un dușman pe care trebue să-l pălmuiască, și-i zise scurt:

— „Da, mă 'nvoesc!" Apoi trecu în odaia sa și abia tîrziu o putu opri din plîns mamă-sa.

De-atunci fata vorbea de tot rar cu Ivașcu. Se ferea de el în casă, prin curte, în grădină. S'au apucat de pregătirile de logodnă, și Mărioara lucra, fără să zică o vorbă, ca împietrită.

Abia acum, după logodnă, după plimbarea cu fetele preutului din sat, Mărioara păru puțin mai veselă. Ivașcu a simțit o bucurie mare, ca și cînd ar fi dat de-o comoară neprețuită. În sfîrșit iată, tot se'ntoarce fată-sa și vede că el a lucrat bine. Dar plînsul muerii, cînd fata îi dete cele două garoafe sălbatice, îl umplu de desnădejde cu atît mai tare.

Mărioara după plimbare era într'adevăr mai veselă. Cele două fete îi vorbiră așa de mult, așa de frumos despre norocul ei, încît ea, dela o vreme, uitînd chipul sarbăd al lui Crețu, începu să-și vadă viața îndestulată și fericită. Erau gînduri nouă, acum născute din curățenia sufletului său, cari o înălțau, o duceau departe și o făceau să vadă lumea așa de frumoasă și bună... La întoarcere, în adierile abia simțite ale înserării de toamnă, în inima Mărioarei începu asemenea să adie un cîntec lin, necunoscut și neînțeles, ca o mîngîiere dulce.

Dar acasă, la durerea mamei sale, periră ca topite toate închipuirile ei, și simți iar la inimă junghiul cel de ghiață.

Și totuși, în noaptea aceea ajunse să se stăpînească. N'a făcut nici odată ceva în potriva voinței tatălui său, și i se părea, că pe omul acesta care-a fost așa de bun cu ea în viață, l'ar ucide dacă ar plînge și ar fi supărată mereu.

Nunta s'a făcut l'a sfîrșitul lui Octombre. Dl. Ivașcu n'a fost mulțămit. Dumnealui voia să facă un ospăț mare, o adevărată sărbătoare. Dar Crețu n'a voit:

— „E fără 'nțeles să mai cheltuești atîta. Ori cum să fie, tot cununie e".

Cuvintele acestea i-au căzut greu lui Ivașcu. N'are el atîta putere să facă o nuntă adevărată? Dar ginerele, zîmbind rece, adause:

— „Azi elita nu mai face ospețe mari. Azi te cununi și pleci în călătorie îndată. Ospețe de cîte trei zile numai țăranii mai fac"

Lui Ivașcu i s'a făcut mai rău acum, dar n'a zis nimic, căci nu voia să strice acum cînd totul era gata. Dar la nuntă s'a înseninat și s'a pus deoparte gîndurile rele despre Crețu, cari îi veniră mai înainte. Au venit o mulțime de oaspeți de

la oraș, o adevărată lume de domni. Și, deși se simțea umilit în adîncul lui de simțimîntul acesta, totuși era fericit văzîndu-se în mijlocul unei lumi așa de alese.

Mărioara n'a plîns nici o lacrimă. Părea așa de împăcată cu soarta, așa de tristă în îngenunchiarea ei, încît parcă nu mai are nici o dorință, decît să rămînă așa palidă pentru totdeauna.

Numai cînd s'a despărțit de-ai lor, a dat să plîngă. Dar n'a plîns, ci numai a răcnit, ca și cînd ar fi rănit'o cineva de moarte.

N'a luat'o în samă nuntașii, nici ginerele: așa's fetele cînd se despart de părinți: plîng.

Dar Elena Ivașcu abia acum era convinsă, că'ntr'adevăr presimțirea sa se va adeveri.

* * *

Indată după cununie Dr. Crețu avea un proces mare, așa că nu putură să facă nici o călătorie de nuntă. El trebui să petreacă și în capitală cîte-va zile. Spunea că are să-și adune unele documente.

Mărioara, în casa cea nouă, cumpărată din zestrea ei, avea mult de lucru până să și le pună toate în rînd. Cu bărbatul abia a povestit cîteva cuvinte, și acum, fiind dus, ei i se părea c'a venit pe cîtva timp numai aici să facă rînduială, și apoi să plece. Era ca într'un vîrtej amețitor, din care nu știa și nu cerca să iasă. Căsătoria sa în biserică, nunta acasă, muzica, toastele, i se părea că le-a visat, numai ori le-a cetit de mult în vre o carte.

Dar la o săptămînă Dr. Crețu se întoarse. Spunea că a isprăvit puțin, c'a cheltuit degeaba.

Cînd îl văzu așa de stins, Mărioara se îngrozi. O paliditate ca de mort îi era întipărită pe fața pe care barba rară crescuse cotoroasă. Sub fruntea încrețită, ochii mici, morți, cufundați parcă în două sfredelituri negre, priveau răi și nemulțămiți. Umerii obrazului eșau împungînd.

Nevasta-i aduse de mîncare, dar Crețu n'avea poftă de nimic.

Mersese, într'adevăr, aproape în zădar atîta cale, căci nu aflase nimic din cele ce i se spusese că va afla.

— „Să vezi ce mizerabili! Dar am să-i fac să-mi restitue cheltuelile. O, da, cu mine s'au aflat omul". Și avu un zîmbet așa de rău, încît Mărioara privi într'altă parte.

Omul ei n'a mai zis nimic, ci istovia țigară după țigară. Sta pe divan, cu ochii în podele și nu se mișca.

De la o vreme nevasta sa avu un simțimînt ciudat: omul acesta-i un străin, poate un făcător de rele, și iată că vine sara și nu se mai depărtează.

Și simțimîntul acesta îi storcea rînd pe rînd puterile, ca și cînd ar chinui-o cineva pe 'ncetul.

In urmă Crețu trecu să se culce. Se auziră în grabă sforăiturile grele, ce răsunau sinistru în odaie, ca niște amenințări.

Se culcă și Mărioara, intăia sară cind era și Crețu acasă, de cind s'au cununat.

Cind stinse lumina i se păru, punindu-se in pat, că se cufundă intr'un adinc nemărginit. Cu ochii strinși de groază stătu mult așa, aproape fără să răsufle. Apoi inchipuiri urite se coborau parcă mereu ș'o atingeau pe umeri, pe cap, pe față. Abia tirziu se apropia de dinsa parcă mamă-sa și vorbindu-i incet-incet, putu s'o liniștească.

Crețu se sculă abia la prinz. Era mai voios acum, și veni aducindu-i Mărioarei ceva ascuns intr'o cutioară.

— «Uită, vezi, asta am adus'o pentru tine».

Ea avu senzația de desgust ca atunci cind o imbia cu bomboane. Cind nu vorbea cu dinsa, credea hotărit că-i un străin ce n'are nimic cu ea, dar cind se apropia cu ceva de ea, se izbea, cutremurindu-se, de adevărul ce-i sta in față. — Nu luă cutia, și el o deschise, dindu-i o păreche de cercei foarte frumoși.

— „Vezi nu ți-am dat nimic cadou de nuntă: Nu vreai să-i iai?

— „Dacă chiar voești, ii iau, deși n'aveam nevoe de ei". Ii luă și puse cutia de-o parte, fără să-i mai zică ceva. El trecu apoi jos in cancelarie. Dar, ca adus de ceva, veni in grabă iar.

— „Ian' auzi Mărioară dragă, spune-mi pentru ce ți-s eu așa de străin și acum? Până n'am fost cununați, a fost alta, dar acum nu 'nțeleg cum poți fi așa.

— Cum să fiu altcum, d-le Crețu? Eu nu știu cum să fiu alt cum.

— Vezi, ț'am spus eu. Tu mă privești ca pe-un străin. Te aud că-mi zici și acum domnule. Asta nu se cuvine. Oricum, sintem căsătoriți și nu mai e iertat să ne domnim".

Mărioara se simți adinc atinsă. Cum? adecă omul acesta, imbrăcat bine și pieptănat frumos, crede poate că ea se sfiește să-i zică pe nume? O, nu, altceva o oprește, altceva, altceva!

Și in sara aceia incepu să judece de tot cumpătat, ca o bătrină, soarta in care a ajuns. Se oprea mereu la gindul acesta: că ea trebue să se usuce, așa cum a văzut la ei in grădină florile bătute de brumă. Nu ințelegea incă bine cum se va face aceasta, dar'o simțea. Lingă omul acesta care cu orice vorbă ce-i spune se depărtă tot mai tare de ea, știa că vine moartea.

Zilele ce urmară curgeau incet, ca un riu de plumb topit, ce se răcește in ghiață.

Dimineața, obicinuită de-acasă, se scula de timpuriu, se cobora in curte, trecea in grădinița mică ce-o aveau, dar n'avea ce face. Citeva găini inchise in cotețe erau săturate in grabă, cocoșul se zbătea să iasă, apoi se liniștea. Prin frunzele căzute din grădină suna uscat vintul rece, și in pustietatea aceasta i se răcea ei tot mai mult sufletul. Cum se plimba prin grădină, ii venia in minte casa lor, grădina lor, de-acolo din mijlocul hotarului. Și nu putea să ințeleagă ce-a putut greși ea ca să fie aruncată din liniștea și seninătatea aceea, aici intr'un pustiu.

La dejun Crețu bea citeva păhărele de rachiu inainte, și-i vorbea de lucruri neinsemnate, de prietini, de vr'un scandal petrecut in oraș. Apoi el pleca, și răminea iar singură. Ii veni de multe ori gindul să scrie mamei sale că nu mai rămine aici. Dar își aducea aminte de povețele ei, chiar de scrisorile ce i le-a trimis de cind e măritată, și nu scria.

Căci mamă-sa avea acum nădejde că va fi bine. Ii scria Mărioarei să fie numai cuminte, că toate se vor indrepta. S'aștepte. Să se poarte bine cu Crețu. Că'n sfârșit a fost o dorință mare a tatei asta, că el ar fi nenorocit toată viața, dac'ar ști că fată-sa e nefericită. „Să vezi dragă, iți vei afla prietene, vei avea petreceri și nu-ți va fi urit".

Ah! da, ințelegea Mărioara că mamă-sa vorbia mai mult din inima lui Ivașcu, decit din a sa. Dar, așa nepricepută cum era, se inchina inaintea unirii gindurilor care a fost totdeauna la părinții ei.

Ea aștepta dar, de și nu știa ce are să aștepte. I se intăria insă tot mai mult convingerea, că de la Crețu n'are ce aștepta.

De multe ori sările, cind era frumos afară, in sufletul ei curat incepeau să adie ginduri luminoase, să se trezească simțiminte nouă, ca atunci sara cind, după logodnă, se plimba cu fetele preutului la ei in sat. Părea c'aștepta ceva, părea că dorește ceva de care nu-și putea da seamă. Și tinerețа ei se lumina, se indulcea parcă, apoi grabnic se intuneca iar. Și-și ingropa in perini fața albă, ochii negri, buzele fierbinți. Ah! și cind venea acasă Dr. Crețu, tușind de răsunau odăile, simțea iar junghiul cel de ghiață la inimă.

Incepură apoi să facă vizite prin oraș. Erau primiți bine, cu multe cerimonii, cu multe vorbe măgulitoare, dar cari ei i se părură că-s seci, scoase numai din git.

Doamnele o copleșiră in grabă cu intrebările, și cum nu răspundea mai la nimic, multe iși făcură convingerea că e o giscă de la sate, care nu știe incă ce-i lumea asta. Privind'o pe furiș, ii se tot brăzda fața cu cite-o creață de nemulțămire, băgind de samă frumusețа curată a Mariei.

Domnii il măguleau pe Crețu pentru partea bună ce-a făcat și-i lăudau nevasta.

Mărioara nu-și află insă prietene decit pe una. Soția unui jude, tinără ca și ea, și totuși ce deosebire intre viața lor. Vizita de acolo o mișcase mult, și inima incepu să-i bată cu o căldură neobicinuită, aducindu-i o roșață trandafirie in obraz. Atita finețа in vorbe, in mișcări, atita sănătate in priviri, ea n'a văzut in cite case a fost până acum. Și cind domnii eșiră pe-afară, doamna Livia se apropie și mai tare de Mărioara.

— „Ce zici, doamnă dragă, iți place la noi?

— O, da, aici la D-voastră foarte mult.

— Da' de bărbatul meu ce zici, iți place?".

Mărioara se incurcă de-odată. Nu știa ce să spună.

— „E un om plăcut, așa dară nu ți se urăște cu el! o intreabă iarăși Livia.

— Da, domnul e foarte plăcut. Pare a fi bun de tot.

— Da-i bun. Și să vezi ne-avem așa de dragi. Sintem de-un an la olaltă, și mie-mi pare că acum îl cunosc mai întâiu. Da, însă să vezi. Eu l'am așteptat doi ani. Ne-am avut dragi de mult. Și nu-mi pare rău. Ba dinpotrivă, îmi pare foarte bine!" In beția sa de vorbe, în bucuria sa, era pe-aci să îmbrățișeze pe Mărioara și s'o sărute.

— «O, scuză dragă zise retrăgîndu-se. Așa-s eu. Vezi, Gheorghiță zice să nu m'arăt la toată lumea. Dar nu pot. Vinovată-s eu dacă nu pot să mă stăpînesc?»

Mărioara tăcu și îngălbeni. Apoi începu să plîngă încet.

Livia nu știa ce să facă și abia zise:

— „Nu te-am supărat cu ceva drăguță? Mi ar părea foarte rău".

— Nu, nu, las', nu m'ai supărat cu nimica, ci iată te rog de ceva: să fim prietene la olaltă".

Veniră și bărbații în casă, și oaspeții plecară în curînd.

Dar vizita aceasta nu o putea uita Mărioara. De cîteori Crețu venia tîrziu acasă, de cele mai multe ori rău dispus, Mărioara își aducea aminte de Livia și de bărbatul ei. O, dacă advocatul s'ar purta așa cu dînsa, ar mai înțelege și ea cît de cît cuvintele mamei sale: că se va deda.

Dar Crețu avea năravuri urîte. Venea de multe ori noaptea tîrziu beat acasă, și ceealaltă zi bolea să moară, nu alta. Injura, în chinurile ce le-avea, pe ori cine și privea urît ca un făcător de rele.

Cînd era treaz, spunea vorbe seci, fără nici un farmec, fără nici o căldură.

Mărioara nu se interesa ce face el nopțile. Dar erau destule guri să-i spună că bea și joacă la cărți, și-și petrece. N'o interesa nici aceasta și nu-i zicea o vorbă de mustrare pentru toată lumea.

Viața ei se scurgea rece, fără nici o sensație aproape. El nu i-a spus un cuvînt din inimă de cînd sînt la olaltă, n'a cercat pe nici o cale să se apropie de dînsa.

Și văzîndu-și nenorocirea, ca'ntr'o desnădăjduire, Mărioara doria uneori, ca el să cerce să i se facă plăcut. Dar numai clipe erau acestea. Iși aducea în grabă aminte că din gura lui nu i-ar sta bine cuvîntului bun, ademinitor, că ochii lui ar fi ridicoli, închipuindu-i ca plini de fericire.

Intr'un rînd, două zile n'a dat pe-acasă. Cînd în noaptea de-a treia îl aduseră alții, pe Mărioara o îngheță o spaimă de moarte. Ca un șuer aspru îi spuse par'că cineva la ureche: „ăsta-i un schelet, nu-i om!" Și în sufletul său porniră să se frămînte de-odată valuri amare ca de venin, și'n valurile acelea se îneca un glas ce-i șoptea: «Da, acesta ș'a mîncat de mult tinereța. Acesta-i un schelet». Ah! abia acum putea ea să înțeleagă teama ce-a avut'o totdeauna de omul acesta. Vezi, el era un mort, din sufletul căruia a zburat de mult tot ce-a fost frumos, de pe buzele căruia nu se mai putea desface cuvinte dulci, a cărui inimă de mult s'a înglodat în noroiul destrăbălărilor. I-a rămas numai vorba aspră, ruginită parcă, i-a rămas numai zîmbetul de cadavru. Și durerea mocnită din sufletul ei se schimbă de-odată în ură și răutate, față de Crețu.

El abia la o săptămînă ș'a venit în fire. Umbla acum abătut prin odăi, tăcea și fuma lacom țigările. Tot voia să-i zică ceva Mărioarei și iar se oprea. Dar în sfîrșit nu se mai putu stăpîni:

— „Ți-s urît, așa-i Mărioaro, spune drept. Eu știu că ți-s urît. E drept, mă ticăloșesc rău cîte-odată. Cum a fost acum. Dar doctorul Lupu e de vină. Să vezi, ne-am luat la întrecere. El, doctor, putea să știe cît pot răzbi eu. Dar nu, m'a făcut să beau pân' la nebunie. Ah! da, trebue să-ți fiu urît Dar să vezi numai, am să mă îndrept. Am să fiu de model, nu alta".

Și cum Mărioara nu-i răspunse nimic, adause:

— „Am să-ți cer sfatul. Uite, tu vezi că eu sufăr mult. Cancelaria nu-mi merge în regulă. Ar trebui să-mi aduc un tînăr să muncească. Ce zici tu?

— Eu ce să zic, asta-i treaba ta, și de-odată întorcîndu-se spre el, îi zise cu răutate:

— Vezi bine că D-ta nu mai poți munci. Ți-ai mîncat sănătatea de mult, și cu drojdiile ce ți-au mai rămas ai voit să începi o viață nouă".

Crețu tresări ca înțepat cu cuțitul:

— „Adecă tu vreai să-mi faci și morală? Asta i mulțămită că te-am scos între oameni, că porți un nume. Dracul m'a pus să-mi iau o gîscă dela sate.

— Ba fii pe pace. Zestrea mea te-a pus, nu necuratul. Și ca străbătută de o putere nouă, cu capul înălțat, continuă:

— Am trăit patru luni de zile cu D-ta. Mă temeam mereu de-un simțimînt nedeslușit încă. Acum simțimîntul acela a căpătat viață deplină. Nu te vatăm cînd ți-l spun în față, căci îl știi: D-ta nu ești în stare să faci fericită pe-o femee, căci s'a stins de mult în D-ta puterea aceasta sfîntă. D-ta ești un mort. Și spune-mi acum cu ce drept te-ai putut apropia de viața mea? Spune! Dar n'ai ce să spui decît două vorbe: Zestrea mea. D-ta n'ai băgat de samă că mi-ai fost totdeauna ca un străin? Ba da, ai văzut și tot m'ai luat. Vezi că D ta nu mai aveai ce pierde, simțeai că din D ta s'a dus dragoste, ideal, tot—tot, Dumnezeu știe pe unde. Și nu-ți păsa că ucizi o viață. O, nu ți a păsat de loc. Te-ai acățat de-o slăbiciune a tatei și ți-ai ajuns ținta».

Atunci Crețu începu să zbiere, să alerge, să zdrobească. Mărioara fugi în curte, cu ochii scînteietori plini de ură. Nu era frumoasă astfel. Părea mai mult un chip de răzbunare. Se părea că din ochii acelei femei nu va mai curge în veci vr'o lacrimă. Și totuși încă în ziua aceea plînse cum n'a plîns nici odată.

Crețu zdrobit porni în oraș. Noaptea nu veni acasă. Nici

dimineaţa. Clienţii nu ştiau unde să-l mai caute. Veni în sfîrşit, după prînz, palid ca un mort. Clienţii, erau toţi ţărani, începură cu tinguirile, cu năcazurile. El le arătă cu bǎţul uşa: „Mergeţi, n'am vreme pentru voi acum." Şi merse în odaia lui să se culce.

De-aci încolo viaţa lor se făcu şi mai rece, ei şi mai străini. Şi Mărioara totuşi nu scria acasă decît că-i merge destul de bine. Cuteza acum să-i spună ori-ce în faţă, afla chiar o plăcere să-l izbească cu vorbe grele, şi pentru ea, povara vieţii părea că-i mai uşoară.

Văzuse că merge rău cu cancelaria şi-i zise să-şi aducă pe cineva. Işi şi aduse un candidat de advocat, un tînăr frumos, harnic, dar care se purta tare negrijit. Nici păr, nici haine, nici nimic nu era la el în rînd ca la oameni.

Iarna îi cercetară mai de multe ori pe părinţi. Venia sania lui Ivaşcu şi-i ducea în zbor pe întinderile albe, nemărginite parcă.

Mărioara se schimbase mult. Mai crescuse încă, dar rujile din obraji nu mai erau nicăiri. Albă ca ceara, sta la masă dusă pe gînduri, pe cînd bătrînii se sileau să vorbească, să nu fie tăcere.

Cînd au venit mai întăiu la bătrîni, lui Ivaşcu nu i s'a 'npărut de loc de fată-sa.

Cînd rămase singur cu ea o întrebă cu sfială.

— «Bine, Mărioaro, suferi tu, nu ţi-e bine, de eşti aşa?

— Ba da, tată, mi-e bine».

Bătrînul se încruntă.

— Asta nu mi o spune mie. Cunosc eu omul. Ce ai?

— Ce să am, tată, n'am nimic!

— Spune-mi cumu-i advocatul cu tine?

— V'am scris că-mi merge destul de bine».

Ivaşcu privi în gol multă vreme, gîndindu-se. Pe frunte i se grămădeau tot mai dese creţele, şi zise blînd, cu durere:

— «Vezi, fata mea, tu eşti bună, dar nu se cade să minţeşti înaintea tatălui tău».

Mărioara atunci începu să plîngă şi nu mai zise nimic. Veni şi Creţu şi începu să bea.

Rămase în urmă singuri Ivaşcu şi Creţu, femeile merseră să se culce.

Vin era pe masă destul, dar Ivaşcu n'avea voie de băut. In schimb advocatul golea păhar după păhar şi-i lăuda pivniţa. Ivaşcu de la o vreme nu mai putea să lege cu el trei vorbe cu'nţeles. Creţu era o fire proastă la băut: vorbea mereu, rîdea tare, cu hohot şi izbea păharul sub masă. Incepu să se laude cu talentele lui, cu numele lui. Ivaşcu îl lăsă acolo şi eşi afară, mîhnit greu.

De-atunci, cînd mai veniau, Ivaşcu nu-i mai zicea nimic fetei, ci cu o privire ce gîndeai că sfredeleşte, îl cerceta în toate amănuntele pe Creţu. Il punea anume la probe pe Creţu, aducea discuţii diferite, şi de cîte ori sfîrşia vr'o cercetare, bătrînul era tot mai nemulţămit.

Intr'o sară vorbi mult cu el despre familie, şi ajunseră la mari neînţelegeri. Ivaşcu nu dormi toată noaptea, şi dimineaţa, cînd erau la dejun, bătrînul chemă pe slugă şi-i porunci scurt:

„Gata sania, că domnul ăsta pleacă."

Mărioara se ridică în grabă să-şi adune lucrurile.

— „Tu nu, fata mea. Tu rămîi aici. Tu nu te mai duci".

— Ba nu, tată, merg şi eu. Trebue să mă duc", zise Mărioara aşezat, ca şi cînd ar fi ştiut tot ce s'a 'ntîmplat între cei doi bărbaţi. Abia-l putu îndupleca însă soţia sa s'o lase de astă dată pe fată.

Nici ea nu-şi putea da samă pentru ce lucra astfel. N'o trăgea nimic spre Creţu, viaţa ei din oraş era un iad, şi totuşi simţea o mulţumire de-a fi cu el. Şi mulţumirea aceasta nu era picurată nici cu'n strop de fericire, n'avea nimic cu inima ei, ci era mai mult o urmare a felului ei de gîndire. Nu doară că-l iubea pe Creţu, la care n'a iubit pe nime încă în viaţă, afară de părinţii ei. Cîteva unde uşoare, abia simţite, au pornit din curăţenia sufletului său, dar n'au avut de ce să se prindă, n'a fost cine să le primească, şi au căzut iarăşi în inima ei. Acolo s'au închis, şi poate nici nu mai ştia de ele, nici de altele. Viaţa ei, ca orice viaţă rece şi stearpă, se mărginea la minte, la judecată. Şi în judecata ce şi-o facea, se vedea nevinovată, îl vedea vinovat pe Creţu, chiar şi pe bătrînul Ivaşcu, şi-i venea ca o răzbunare să chinue şi pe unul şi pe celalt. Şi nu afla nici un păcat intr'asta, şi era toată mulţumirea ce-o putea avea. Mergea numai pe drumul ce alţii i l'au gătit. Şi iarăşi, dormind şi inima şi patimile, nici nu-i părea grozav de grea viaţa ce avea s'o ducă.

După cearta din urmă, nu mai merseră pe-acasă. Nu mai voia Creţu.

— „Ce să stau să disput cu'n om care nu mă înţelege? Am eu aici cu cine să vorbesc".

Ce om e Creţu şi ce purtări are, orăşenii ştiau de mult. Dar cine să vorbească pentru asta de el? Doar cînd făcea vr'un scandal. Dar cîţi nu fac în lumea bună scandaluri şi nu-i mai ia nimeni în samă!

Pe Mărioara, nici una dintre Doamnele ce-o cunoşteau, n'o întreba intimităţi. In răceala ce-i era întipărită pe faţă era ceva ce nu le lăsa s'o întrebe. Numai Livia, prietena ei, îi zicea de multe ori:

— „Bine dragă, dacă-i aşa, cum poţi trăi cu el?

— Că nu trăesc cu el. Trăesc singură.

— Eu nu ştiu. Eu nu pricep. Dar să fiu în locul tău, eu m'aş ofili. M'aş fi stins de mult.

— Dar spune-mi pentru ce să mă sting eu?

— N'ai plîns acasă la tine niciodată?

— Ba da, am plîns!

— Dar acum nu plîngi?

— Acum nu mai plîng. Pentru ce aş plînge. E vrednic

advocatul să plîng pentru el? Da, eu cred, să fi fost alta în locul meu, s'ar fi ofilit. La început plîngeam şi eu, nu ştiu pentru ce. Poate pentru că în unele clipe speram că va fi vrednic să plîng pentru el. Atunci eram copilă. Uite, nici acum nu-s bătrînă, da' îmi pare că m'am cuminţit grozav. Văd lucrurile şi le judec aşa cum cred că numai un om serios poate să le vadă. Ei bine, Creţu e un ruinat, îl ştie lumea. Acum spune-mi tu, pentru un om căzut, e bine să plîngi? Eu cred c'ar fi păcat. Alta-i, dacă ar fi rămas singur în adîncul în care s'a cufundat. Dar' se cerca, fără gînd de păcat, să ducă şi pe altul în nenorocirea lui, aici cred că trebue să înceteze compătimirea chiar".

Livia asculta cu băgare de samă, dar puţin înţelegea din ce-i spunea Mărioara.

— „Spune-mi, îi zise, cum vei putea trăi tu o viaţă întreagă astfel?

— Cum să trăesc? Cum am mai trăit.

— Dar, dragă Mărioaro, ăsta nu-i traiu. Asta nu-i viaţă. Eu văd că nu-l iubeşti; şi nici eu nu l'aş putea iubi. Asta-i un mare păcat să trăeşti astfel. Te ucizi pe tine.

— Nu, nu mă ucid. Să ştii tu că noi acestea, crescute în aerul dela ţară, sîntem mai tari. De-ar fi fost una de-a voastră în locul meu, s'ar fi ofilit de mult, cum zici tu. Dar noi nu".

Livia se apropie mai tare de dînsa:

— „Iubit'ai tu vr'odată pe cineva?"

O undă uşoară de roşaţă, ca de sfială, ca de ruşine, îi acoperi obrajii Mărioarei:

— „Nu, eu n'am iubit. Eu nu ştiu ce-i iubirea".

Ca la auzul unei nenorociri mari, Livia începu să plîngă cu hohot.

— „Ah, Mărioaro, Mărioaro! vezi aici-i tăria noastră: cînd nu iubim. Dar crede-mă că şi nenorocirea tot aici ne stă. Da, da, de-aceia nu te-ai ofilit tu, de-aceea eşti tare, pentrucă n'ai iubit nici odată şi nici pe advocatul nu l'ai iubit. De l'ai fi iubit şi l'ai fi cunoscut numai în urmă ce plăteşte, crede-mă că te-ai fi zdrobit.

— Aşa gîndesc şi eu, Livio. Că de l'aş fi iubit, ar fi fost mai rău. Dar nu mă zdrobiam pentru aceea. Vezi, eu în lunga mea tăcere de acasă am avut timp să mă gîndesc la toate. Şi iată, sînt convinsă că chiar de l'aş fi iubit, dezilusia nu m'ar fi putut dobori. Nu ştiu de ce, dar eu mă pot închina numai unui chip curat. Aş fi avut şi atunci judecata să pot deosebi întunerecul de lumină.

— Crezi tu aşa, pentrucă n'ai iubit.

— Ba nu, Livio. Ascultă numai. Pe tata, ce crezi că nu l'am iubit? Ca lumina ochilor. Şi vezi, nu-l mai iubesc. N'am spus la suflet de om aceasta, dar ţie ţi-o spun. Nu ştiu de ce, poate pentru că-mi eşti prietenă. Ei bine, de cînd am văzut că tata mă mărită ca să-şi mîngîie o slăbiciune de-a lui, ca să mă ştie în lumea mare, nu-l mai iubesc. Din potrivă: simt parcă o

mulţămire cînd îl văd că-i nemulţămit cu ginerele ce şi-a ales. Şi ştiu, l'am văzut că nu-i mulţămit. Şi, tata din fire e bun ca pînea. N'are alte scăderi. Şi nu'l mai iubesc. Mi-a zis să stau acasă. Dar' n'am rămas. Am venit să'mi păzăsc mortul meu. Să'l priveghez", şi începu să rîză amar. — Livia se cutremură. Un fior rece îi alergă prin trup ca o furnicare de fulger.

— „Tu eşti bolnavă Mărioaro. Nu te sfătuesc să-ţi urmezi mai departe viaţa în chipul acesta.

— „Bine soro, cum s'o urmez într'alt chip? Pretutindenea poate fi viaţa altcum decît aşa cum e? Nu se poate. Pentru mine cel puţin, eu înţăleg că nu se poate".

* * *

Iarna aceea trecu pustie pentru Mărioara, ca 'ntr'o lume de morminte. In lungile nopţi, cînd viscolele treceau şuerînd prin strada largă unde era locuinţa lor, Mărioara sta ceasuri întregi gîndindu-se fără să ştie la ce. Se mira ea însăşi cum s'a putut schimba într'o jumătate de an aşa de mult. Tot ce-a trecut prin viaţa ei, la şcoală şi acasă, i se părea mai mult ca o nălucire. Toate amintirile de-acasă, din grădină, îşi perduse farmecul. Dar' mai ales nu-şi putea închipui cum a ajuns ea, o copilă aproape, să gîndească aşa de aşezat, aşa de cuminte, cînd înainte cu şase luni era o fată neastîmpărată, plină de sănătate, care n'avea nimic cu gîndurile, ori, şi cînd îi veniau, erau uşoare, săltăreţe ca nişte păsăruici.

Şi cîte odată părea c'o 'nvălue un biciu de ghiaţă: Dar' dacă nici nu mai e dînsa Mărioara de mai înainte?

* * *

Cît a ţinut iarna, scriitorul din cancelaria lui Creţu, Costin, a stat ca ursul în bîrlog. Ştie Dumnezeu, poate n'avea vestminte de iarnă, poate avea de studiat. Dar' cînd începură să se înmoaie zăpezile, uşa de la cancelarie, jos în curte, scîrţîia des, şi Costin se plimba cu capul gol pe dinnaintea uşii, fumînd. Părea că se gîndeşte la ceva foarte greu şi acum. Inainte de-a intra, privea la cerul senin, şi pe faţă i se arăta o caldă mulţămire.

Cînd mai întîi căzu trăsnetul undeva departe, detunînd înfundat ca un semnal de subt pămînt, Costin sări ca ars de pe scaun. Era şi Creţu în cancelarie.

— Ce-i frate Costine, te-ai spăriat?

— Ba de loc. Dar' ăsta-i semnul că încep şi eu să trăesc. Eu nu trăesc decît primăvara şi vara. E grozav ce-ţi spun, da-i aşa. Uite, de sară mi se 'ncepe viaţa. Am să trag un chef cu lăutari ş'apoi de aci 'ncolo, lumea-i a mea. Ai să ştii că eu primăvara nu dorm nopţile de cît numai cînd plouă.

— Care va să zică te duci de la mine?

— Ba de loc. Ciasurile de slujbă ziua le țin regulat. O, eu sint un om grozav de regulat.

Crețu știa bine ce plătește Costin.

— Atunci n'om avea nici o ceartă la olaltă.

— Nu. Asta s'a gătit! Nici cu d-ta, nici cu alții. Eu nu mă cert cu nime. Chiar cu profesorii stau bine. Iată, toată iarna am învățat. La toamnă repețesc și'mi iau censura. Eu sint un om grozav de punctual.

— Atunci e bine. Și dacă ai și d-ta plăcerile d-tale încă nu e rău, zise Crețu zimbind sarbăd, și eși din cancelarie.

Spre înserat, după o ploiță caldă, Costin își scoase un scaun înaintea cancelariei, își sormoni de unde-va flautul și începu să cinte.

La 'nceput nu-i plăcea. Tot rupea melodia și începea din nou. De-odată apoi mînele-i prinseră cu o îndemănare mare flautul, și începu o romanță. Costin cu capul gol, cu ochii închiși, cu părul căzut pe frunte, palid, părea că-i mort, și că melodia flautului numai îl învie din cînd în cind, schimbîndu-i expresia feții. Cinta c'o ușurință mare, c'o destoinicie de artist. După romanță urmară doine și iar alte romanțe. In aerul răcorit, curat, cîntecele flautului zburau departe în înălțimi, ca glasurile unor ființe nevăzute, pe care le răpește grabnic lumina. Mărioara deschise fereastra să asculte. Din odaia ei nu se vedea jos la cancelarie și nu știa cine cîntă. Dar sta cu ochii duși în zare și asculta melodiile acestea ce păreau că vin dintr'altă lume, unde vecinic sint verzi arborii și cîntă paserile.

Servitoarea aduse ceva în casă, și Mărioara tresări ca deșteptată din somn.

— Tu ești Ano?

— Da, pare că s'a speriat domnișoara.

— Nu știam cine-i. Ascultam cum zice cineva din flaut. Nu știi tu cine cîntă?

— Domnișorul din cancelarie.

— Așa? Domnul Costin?

— Nu știu cum îl chiamă, da-i el. Să vezi că pe la poarta noastră să opresc oamenii și stau de-ascultă.

Costin în sara aceea a tras un chef după toată forma. Preumblarea n'a putut să și-o facă: se îmbătase tun.

Dar de-aici în colo, regulat, sara după oarele de muncă, zicea din flaut. Dacă l'ai fi văzut numai și nu l'ai fi auzit și vorbind, ai fi gîndit că nu știe spune două vorbe. Avea în toate trăsăturile feții o nobleță neobicinuită, o frunte largă luminoasă și doi ochi albaștri vecinic scăldați în lacrimi. Părea mai mult un om ce-i totdeauna cufundat în gînduri.

De altfel izbucniri de voe bună, cum a fost în cancelarie înaintea lui Crețu, erau foarte rari la dînsul. Chefuri n'a mai făcut, dar în nopțile frumoase nu mai prea da pe acasă.

El știa dela cunoscuți că șeful lui trăește rău cu nevasta. Pe Mărioara n'o văzuse niciodată, poate că nici nu stă la bărbat, gîndia dînsul.

Intr'o sară, cum cînta iarăși din flaut, se pomeni de-odată c'o femee tînără înaintea lui. Intr'o haină simplă de casă, înaltă, palidă, cu ochii negri, mari.

Costin sări în grabă de pe scaun.

— Aveți ceva treabă cu dl. advocat nu-i așa?

— Ba nu. Am auzit cîntecele d-tale, și am venit să văd dacă într'adevăr d-ta cînți.

Lui Costin i se lumină de-odată.

— Așa! atunci am onoarea de a vedea pe d-na Crețu, nu-i așa?

Mărioara înclină din cap, apoi zise:

— Nu v'am cunoscut nici eu pân acum și mi se pare că ești de mult pe la noi.

— Da, pe la începutul iernii am intrat. Dar iată, iera să uit. Te rog scuză-mă. Eu cîntam în dragă voe. Nici nu credeam că stați aici și că pot să vă neliniștesc cu flautul.

— Nu, de loc, d-le Costin. Din potrivă cînți foarte bine.

— O, nu. Cîntam mai bine înainte. Dar cu studiatul, cu cancelaria, am mai lăsat'o.

Mărioara-i ceru flautul, îl privi, îl examină, parcă ar fi voit să-l cunoască în amănunte, apoi dorindu-i noapte bună, se depărtă ușoară ca o umbră.

Costin rămase cu ochii în urma ei, ca dup'o arătare plăcută ce poate n'o să-i mai apară nici odată. In sara aceea nu mai cîntă ci se opria mereu la gîndul: cum poate șeful său să trăiască rău cu o femee ca aceasta?

Cîntecele lui Costin au fost ca niște semne de deșteptare în viața Mărioarei.

Cursul greoiu al iernii, vecinic în casă, vecinic singură, îi țintuise, îi amorțise aproape și gîndurile. Dar asta era cea dintăi primăvară ce-o găsia măritată. Anul trecut pe vremea asta era lumea 'ntreagă a ei. Și acum n'avea ce să facă, n'avea flori, n'avea nimic. Și cum sta la fereastră și urmărea călătorirea grăbită a norilor plini de ploa'e roditoare, ori sta în adierea caldă a vîntului de la miazăzi, fata crescută în mijlocul firii sănătoase și curate, simțea parcă, mirosea umezeala pămîntului jilav, aroama de verdeață a ierbii încolțite și-a mugurilor ce dau să se deschidă. Și simțea în răstimpuri ca o furnicare de foc prin trupul tînăr, ca o trebuință să ia mica ei sapă pentru straturi să plece în grădină. Dar grădina ei de-aici era plină de tufe de iazmin, ca o sălbătăcie.

Cu prietina ei Livia mergea de multe ori la plimbare. Mărioara era acum foarte tăcută, abia-i răspundea la unele întrebări.

Și Livia o întreba de multe ori.

— Ce ai, Mărioaro dragă? Pari așa de obosită, așa de perită. Nu cumva ești bolnavă?

— Nu, nu sint bolnavă. Dar nu știu ce să fie. Iată, cînd se'ncepe iară'și viața în toate firele de iarbă, în toate frunzele, mie îmi vine așa de cu pustiu, ca și cînd m'aș afla într'un deșert. Și îmi place tot ce văd, dar cu cît îmi place ceva mai

tare, cu atita mi-e mai pustiu. Până acum nu mi-a fost urit. Acum mi-e grozav de urit uneori.

— Vr'o indispoziţie care trece. Ce să fie alta.

— Nu trece Livio, ci eu cred că se va mări mereu. Căci pustiul acesta mie'mi pare uneori că vine din mine. Şi de-aceea nu va trece.

De cind începuse Costin să cînte din flaut, pustiul acela într'adevăr creştea în sufletul Mărioarei. Creştea, căci rind pe rind se treziau în ea toate simţimintele ei de odată, tot dorul de viaţă, de care de mult nu mai ştia nimic, fiind îngropate adinc în inima ei. Şi într'o sară, Costin cînta din intimplare o doină pe care-o cunoştea Mărioara foarte bine, pe care o cîntase şi ea pe-acasă de multe ori. Ş'atunci simţi un val mare de căldură la inimă, atunci i se trezi din necunoscut toată tinereţea ei, şi Mărioara văzu de-odată limpede toată deşertăciunea vieţii sale şi toată frumuseţa, tot farmecul ce poate să-l aibă această viaţă. Atunci ascultă doina ca pe-un cintec sfînt pe care nu-l poate nime preţui. Şi după multe luni, acum plînse mai întăi, un plîns de uşurare par'că.

Acum n'a mai cutezat să se coboare în curte. Nu. Ii era teamă de Costin.

Drept avea Livia. Acum înţelegea dînsa că avea dreptate. Da, ei de-aceia nu i s'a părut viaţa ce-o ducea chiar de nesuferit, căci într'însa numai mintea trăia. Inima i s'a închis cînd a plecat de-acasă, din satul ei. Dar nici n'a trăit de-atunci păn'acum. O, puţina şi urita mulţămire de-a vedea pe alţii cum se chinue, alţii cari te-au nenorocit pe tine, de-a le mări acest chin, nu însemnează a trăi. Viaţa e largă, viaţa e nemărginită, viaţa trebue să aibă un preţ şi un inţăles neasemănat mai mare şi mai frumos. Acum că se trezise iarăşi toate puterile sufletului său curat, mai agere încă, mai lămurite ca înainte, înţelegea bine aceasta. Şi de-o parte îi părea rău şi-i venea să ierte pe tatăl său, să-l iubească iar, de altă parte i se punea ca o peatră grea pe piept numai la gîndul că are să mai trăiască aşa cum a trăit păn'acum. Simţea că de-aici în colo n'ar mai putea. Şi nu de alta, dar de comoara ce i s'a arătat acum din nou nu mai voia să se lase, ca s'o peardă iar, căci ştia prăpastia în care va cădea din nou. „Nu, nu, simţirile acestea care mă fac să'mi văd nefericirea, sînt nişte crainici sfinţi, pe care ar fi păcat să-i ucid", se gîndea dînsa, frămîntîndu-se noaptea întreagă, fără să închidă ochii.

In ziua următoare Creţu era în voe bună. Cîştigase sara la cărţi peste o sută de zloţi.

— Astăzi la prînz m'am gîndit să'l chem şi pe d-l. Costin, a trecut atîta vreme şi nu l'am chemat, îi zise Mărioarei.

— Cheamă-l dacă vreai. Spre greutate nu ne-a fi.

La prînz tăcură toţi trei. Advocatul numai, zicea din cînd în cînd cîte-o vorbă. Costin privea mereu în masă, iar Mărioara părea că nu-i bine. Creţu se plictisi grozav şi abia apucă să isprăvească şi să plece la casino. Se jură în gînd că nu-l va mai chema în veci pe Costin la masă. El credea că va fi cu spirit, va vorbi, şi cînd colo nimic. Dar ceea ce-l neliniştì şi mai tare era că tînărul ar fi putut să bage foarte bine de samă ce ghiaţă e intinsă între el şi nevasta-sa.

Indată ce sfîrşi masa, plecă la casino.

Costin şi Mărioara eşiră în coridor şi nu ştiau cum să înceapă vorba după ce tot timpul mesei tăcuse.

Mărioara aduse nişte note.

— Ai putea să încerci romanţa asta d-le Costin? N'am auzit'o de mult.

Costin străbătu repede cu privirea.

— Cum nu doamnă. Nu-i grea. Sînt cîteva puncte mai înalte, dar merge.

— Unde-ai învăţat d-ta flautul?

— Eu am început cu fluerul, acasă, după oi. La şcoală m'am deprins apoi şi'n flaut. Nu m'a învăţat nime.

— Şi se vede că-ţi place mult. Cînţi adeseaori.

— Imi place. Imi pare că-i o mîngiere pentru mine. Vezi Doamnă, sînt oameni care alte mîngăeri nu prea au. Mie'mi place cîntecul şi 'mi place pe-afară.

Costin ar mai fi vorbit dar i se părea aşa de ciudat să stea singur cu femeea aceasta, care era cel puţin cu patru ani mai tînără decît el. Ceva îl tot oprìa şi-l făcea să se încurce. De multeori nici nu ştia cum să-i zică Doamnă ori Domnişoară.

— D-ta ai face tare bine să cînţi romanţa aceea, D-le Costin.

El nici nu băgă de samă că dorinţa Mărioarei era s'o cînte cu flautul, ci răzimîndu-se uşor pe speteaza scaunului, începu să cînte cu vocea. Era o romanţă veche, de-ale lui Alexandri.

De-aş fi, iubito, gingaşa floare
Ce creşte 'n vale lîngă pîrău,
Aşi da şi roua şi mîndrul soare
Pe-o rază dulce din ochiul tău.

Flautul lui Costin nu se putea asemăna cu glasul său. Melodia curgea şi să înălţa domoală, tainică, pătimaşă, apoi pătrunzătoare ca suspinul adevărat al unei inimi. Cu ochii închişi, numai în răstimpuri se ridicau pleoapele, lăsînd să se vadă privirile fierbinţi ce ardeau în lacrimi—cu faţa nemişcată, ca în extas, Costin cînta încet, ca struna unei viori înăbuşite.

In trupul tînăr, curat, al Mărioarei începu să curgă un rîu de foc. Ochii negri şi-i aţinti asupra acestui om nu de toate zilele, şi abia acum putea ea să-l privească bine, să vadă cît de curat e tînărul acesta. Şi cum îl privea mereu, i se păru de-o dată ca şi cînd s'ar fi luminat lumea întreagă, şi în seninul acesta Mărioara trăia clipele cele mai fericite ce le-a avut în

viaţă. La sfîrşitul cîntecului din ochii lui Costin se strecurară două lacrimi, ca două cristale. Şi le zbici îndată:

— Să scuzaţi, zise el cu ochii umezi încă. Aşa-s eu. Asta-i o slăbiciune a mea. Cînd îmi place ceva tare îmi dau lacrimile.

Privi la Mărioara care nu zicea nimic şi nu ştia ce să crează. Dar ea veni mai aproape şi-i zise, abia auzit:

— Mai cîntă ceva Domnule Costin.

El cîntă acum din serenada lui Eminescu, dar la apropierea Mărioarei Costin simţea cum un farmec neţărmurit îl cuprinde şi farmecul acesta îi pătrundea în inimă, în glas, şi cîntecul lui de-acum era neasemănat mai frumos ca cel din 'nainte. O vibrare tainică, o şoaptă par'că, un îndemn şi o renunţare, toate se amestecau pline de-o putere mîngăitoare.

Mărioarei i se păru atunci că-i fată mare acasă, că de undeva o chiamă un suflet, că inima ei a prins aripi înălţîndu-se tot mai în sus, apropiindu-se de sufletul ce-o chiamă. Inaintea ochilor i se puse un văl de ceaţă, şi capul i se înclină încet pe umărul lui Costin. Glasul acestuia muri îndată, şi rămase ţintuit ca de-o spaimă mare.

Cu ochii umezi Mărioara se ridică apoi:

— A fost o slăbiciune şi la mine, d-le Costin. Cînţi aşa de frumos, şi mi-ai deşteptat atîtea amintiri. Aşa-i că nu te superi?

— Eu? zise Costin, şi nu ştia încotro să privească. El nu mai putea să rămînă, simţea că i se'ntunecă înaintea ochilor. Se sculă dar să plece. Cînd ea-i întinse mîna el abia o prinse, şi alergă pe trepte ca urmărit de cineva.

Dar' Mărioara din ziua aceea nu mai avu pace. O chinuia mereu gîndul să se apropie de Costin. Un tînăr sfios ca dînsul, nu şi-ar fi ridicat niciodată ochii asupra ei. Asta o vedea ea bine. Dar nu, nu gîndul urît al păcatului o îndemna, ci dorinţa să rămîie vecinic în lumina ce i s'a arătat, în lumina ce el i-a adus'o.

Ea ştia de plimbările îndelungate ale lui Costin. Şi într'o sară, după ce se frămîntă toată ziua cu gîndurile, porni şi dînsa, ea 'ntr'o desnădăjduire, să-l afle undeva. Şi l'a aflat pe-o stradă puţin umblată spre capătul oraşului.

Costin era tare abătut. Părea că rătăceşte cu gîndul fără nici o ţintă. Era nedormit, şi cu o paliditate mare pe faţă.

Cînd o văzu pe Mărioara întîi rămase împietrit. Apoi de-odată respirînd din adînc, ca de-o teamă, se apropie de dînsa.

— Doamna aici? Nu cumva a fost rău dl. Creţu cu D-ta? Nu? Ah, da, fără îndoială că te-a supărat cu ceva.

Mărioara tremurînd ca varga, îi spuse c'o spaimă mare:

— Nu, nu mi-a făcut nimic. Uite... eu am venit să mă întîlnesc cu D-ta. Ah! D-le Costin te rog să nu mă judeci. D-ta nu ştii ce viaţă duc eu. Şi uite, vezi cerul, vezi văzduhul tot? Eu vreau să fiu, vreau să rămîn tot aşa de curată, dar am nevoe de-un suflet, de un suflet care să mă înalţe şi nu să mă ticăloşască. Ţi-am spus multe: D-ta nu ştii cît mi-a fost de greu, cît mi-e de greu. Dar nu vreau să mor. Ah, cum aş vrea să mă înţălegi D-ta acum!

Costin îi prinse mîna, palid ca un mort.

— Ba da doamnă te înţăleg. Ştiu cît ţi-a fost de greu. Eu sînt de vină. Eu simţeam nenorocirea D-tale atunci cînd cîntam. Ştiam sufletul D-tale decînd am avut fericirea cea mai mare în viaţă, cînd ţi-ai lăsat capul pe umărul meu. Dar eu n'am cutezat să zic nimic. Am gîndit că vreai să mă cerci, am gîndit că-ţi baţi joc de mine. Şi'n noaptea aceea era să mă'mpuşc. Şi de-atunci n'am avut somn.

Ah doamnă dragă, iartă-mă. Eu sînt un băeat neumblat în lume. Eu sînt un prost. Dar crede-mă că din mine s'alege chiar nimic fără D-ta. Era să-ţi spun atunci în casă. Dar n'am putut. Nu. La mine a venit asta dintr'odată ca o izbucnire ce m'a amuţit. Vezi eu sînt bătrîn pe lîngă d-ta, d-ta abia eşti o copilă, şi totuşi ai avut mai mult curaj de cît mine.

Mărioara ar fi voit să nu mai încete. In glasul lui, ca şi în cîntec, era ceva tainic ce te înfiora plăcut, şi încălzia şi lumina totodată.

Mergeau alături, afară din oraş acum, prin ţelina udă de rouă.

Mărioara voi într'adevăr să rămînă numai cu destăinuirea asta. Dar părea c'o apăsa oare cum gîndul, că ea, o femee măritată, umblă după aventuri. Şi de gîndul acesta, şi de altele ce veniră, cerca să scape, dar se putea stăpîni tot mai puţin, şi de-odată se opri în lumina lunii dreaptă ca un steag, cu ochii la Costin, cu buzele tremurătoare. Costin o îmbrăţişă uşor şi o sărută. Şi s'a aşezat în ei şi par'că'n întreaga fire o pace curată şi sfîntă.

Dar din sara aceea s'au sfîrşit întîlnirile lor. Mărioara i-a spus la despărţire: „Eu vreau să fiu întăi slobodă. Şi voiu fi. O, da, cît mai în grabă!"

Acasă cercă să se gîndească. Dar' acum nu se mai putea gîndi. Simţea însă tare că ei i s'a făcut mare nedreptate, c'au măritat'o dup' un om pe care nu l'a iubit înainte, pe care nu putea să-l iubească nici în urmă, pentru că n'avea pe cine. Simţea că nime n'avea dreptul să-i strice viaţa, şi că nu-i o jertfă care ar putea fi bine plăcută cuiva, să trăiască păn' la moarte c'un om în care n'a mai rămas nimic sfînt. Şi peste toate acestea inima ei abia acum s'a desfăcut şi abia acum simţea ceea ce Dumnezeu a dat bun şi frumos muritorilor.

Tatăl său îi scrisese, de cînd nu mai mergeau la ei, să vie îndată acasă. Aflase bătrînul şi dela alţii purtările lui, şi-l muşca mereu gîndul că s'a nenorocit copila. „Eu credeam că are idealuri cum aveam eu şi cum mi-ar fi rămas şi mai departe, dacă urmam cu învăţătura. Dar iată ştiinţa astăzi pe mulţi îi strică. Nu draga mea fată, c'un stricat nu ţi-i iertat să mai stai într'o casă."

Dar Mărioara nu-i răspunsese nimic. Acum însă cînd se simţea iar uşoară ca un fulg, fericită ca nici odată, vechea dragoste faţă de tatăl său se deşteptă iarăşi. I se păru chiar că toată căsătoria a fost numai un vis urît.

De-aceea chiar a doua zi luă o trăsură și se duse acasă.

Cu ochii străluciți de bucurie, își îmbrățișă părinții, și apoi se lipi mai tare de tatăl său.

Tot stătu așa pân' o năpădi plînsul:

— Tată dragă să mă ierți. Eu am fost mînioasă pe tine. Dar' acum 'mi-ești drag iar. Ah! tată dragă cît îmi ești de drag. Și ea-i petrecu mînile pe după gît. Cu ochii în lacrimi bătrînul Ivașcu abia îngînă:

— Drept, am făcut o prostie, o mare prostie.

— Dar acum s'a gătit totul. Tot s'a isprăvit. Nu mai stau cu el dragă tată. Vreau să mă despart.

— Foarte bine fata mea. Trebuia încă mai de mult. Ce-am zis eu, ce ți-am scris eu!

Procesul ținu puțină vreme, și Mărioara se purtă foarte liniștită tot timpul acesta. Din cînd în cînd primea vr'o epistolă dela Costin. După ce se publică sentința afirmativă, Mărioara rîzînd se apropie de părinți:

— Acum dacă mă voiu mărita iar, ce ziceți, lăsați-mă să mi-l aleg eu?

Părinții o 'mbrățișară ș'o sărutară. Nici odată n'au văzut'o așa de frumoasă ca în clipa cînd le punea întrebarea aceasta.

— Atunci să știți că va fi bine.

Apoi, rîzînd mereu le-a spus pe larg toate, până l'a numit și pe Costin.

Chiar în sara aceea-i scrise cu multă dragoste că'l așteaptă cu toți să'l cunoască și părinții.

Bătrînii nu putură adormi până tîrziu. Vorbiau încet, potolit, ca după încetarea unei furtuni, în întunerecul din odae.

— Am zis eu destul că nu mă împac de loc cu advocatul. Aveam, dragul meu, o presimțire de tot rea. Norocul pe fată c'a știut să rabde atîta. De era una mai slabă, peria. Acum bine că s'a sfîrșit, zicea d-na Elena Ivașcu.

— Da, da bine că s'a sfîrșit zise bătrînul Ivașcu.

Și pe la ferestile casei mari dela țară, trecea încet adierea vîntului, mișcînd ușor frunzele merilor din curte, într'un murmur lin de iazuri depărtate.

I. Agîrbiceanu.

Nicolae Grigorescu

Prin lumina stinsă a începutului de toamnă, sub azurul atît de schimbător al cerului de Octombrie, multe colțuri din cîmpiile ce se pregătesc de moarte în splendide culori, ne apar ca pînzele închise în rame aurite pe care ne-am obișnuit a citi numele maestrului.

Ne pare că a fost cîndva, ca în basme, în mijlocul unei naturi minunate, un bătrînel care, ca un vrăjitor, avea puterea să fixeze pe pînză, pentru veșnicie, înfățișarea de o clipă a cerului sau a pămîntului, cu farmecul ei unic și emoția-i deosebită ce ne-a fulgerat în goana noastră spre moarte.

A trăit necunoscut și de-oparte, s'a strecurat neștiut prin vîlva nulităților și zgomotul deșărtăciunii. A trăit pentru artă, dar n'a fost unul din acei egoiști ce se închid în «cetatea de fildeș a artei impersonale», indiferenți la tot ce nu e ton de lumină și raport între tonuri. N'a fost un singuratic rupt cu totul din durerile și bucuriile vieții. A trăit de oparte tocmai pentrucă a fost un adorator al vieții, un temperament adînc simțitor la toate manifestările ei, un adorator ce o căuta acolo unde o simțise el mai plină, mai bogată și mai intensă, în libertatea copilăriei lui sărăcăcioase, în afară de tirania așa zisei civilizații, care o împuținează stingîndu-i strălucirea și înfrînindu-i puterea cu legile ei strîmte.

Personalitatea și opera întreagă a marelui artist nu e îndestul de cunoscută publicului nostru; el nu e încă în opinia lui „artistul național" care ar trebui să fie și care e în realitate. Aceasta din cauză că lipsește la noi acel mediu artistic cu gustul cultivat pentru artă ce se găsește în străinătate. Expozițiile noastre de pictură sînt evenimente banale și neînsemnate peste care indiferența trece maiestoasă și neștiutoare. Nu avem o presă care să ne inițieze și să ne călăuzească cu competența și gustul ei subțire. Ne lipsesc acele mijloace mici prin care se vulgarizează operile de mare valoare în alte părți: ilustrația și gravura eftenă, și de aceia mulți, chiar din oamenii de gust de la noi, cunosc mai bine pe un pictor contimporan oricare altul dela Paris decît pe maestrul Grigorescu.

Luîndu-se după faptul că adesea ori Grigorescu a luat ca motiv al tablourilor sale un colț din interiorul caselor țărănești, o scenă naivă din viața oamenilor simpli, s'a comparat adeseori pictura lui cu a neerlandezilor. Lăsînd la o parte technica, la „manière de faire", în secretul căreia nu voiu pătrunde, socot, în general vorbind, că e o greșală a ingloba o operă de artă într'o școală anterioară. Arta evoluează cu omul și fiecare epocă din istoria artelor, ca și fiecare școală de pictură e rezultanta unor anumiți factori, al unui concurs de imprejurări ce nu se mai pot repeta exact în altă epocă.

Maestrul Grigorescu e *modern*, e artistul timpului prin chiar modul cum concepe natura și pe om în mijlocul ei. E în tot ce a zugrăvit acea adorațiune ferventă a omului modern pentru natură ca putere de viață și de creațiune, acea evlavie adîncă pentru misteriosul, necunoscutul și a tot puternicia ei ce se răsfringe din toate operile modernilor.

Dela mărețul cîmp scăldat în lumina de Iulie, până la delicioasa cărare «cu cotituri pline de farmec și intuneric»; dela cîmpul smaltat cu flori, până la melancolicul și atît de indrăzneț coloratul costiș ruginit de toamnă, pretutindeni e aceiași reprezentare a naturii cu uriașa putere de viață și zămislire.

Așa, „Pe marginea lacului" el ne zugrăvește, cu o violentă exuberanță de tonuri verzi, bogata și puternica viață de pe malul apei, în loc să ne dea obișnuitul peisagiu lamartinian, cu efecte de umbră și lumină în transparența apei liniștite.

Bogăția vieții în natura renăscîndă, revărsarea fierbinte a puterii de creațiune în primăvară, ne e redată într'un mic juvaer «Intre flori», un tablou micuț, în ingustimea căruia e zugrăvită o pajiște în toată splendoarea coloritului florilor unui cîmp de primăvară, iar in mijlocul lor un copil, creat cu ce-a avut mai gingaș, mai fraged și mai strălucitor puterea care a colorat florile.

In tabloul «Puțul din Vitré», năpădirea nebună a buruenilor și plantelor de tot felul, ce se agață încîlcite unele în altele grăbite să se bucure de lumină, setoase și lacome de viață, e redarea naturii virgine în pitoreasca ei sălbătăcie.

Impresia unui cîmp în înflorire ți-o dă un simplu buchet, în care florile se amestecă neregulat, cu miile lor de forme și culori, căzînd în jos și scuturîndu-se pe marginea vasului. Pare că penelul a lunecat pe ele cu grație ca într'o dezmierdare, căutînd să le prindă și să le fixeze pe pînză cu înfățișarea lor capritioasă de lucruri gingașe și vii.

In tablourile reprezintînd miezul zilei, natura e redată în plină putere de viață, pare că răsuflă în odihna ei maiestoasă sub arșița soarelui, scăldată în lumină albă, plină, armonioasă și egal împărțită pe cîmpia larg deschisă ce se întinde pe marginea apei lîngă care s'a oprit carul să se adape vitele. E pace, liniște, dar o pace în care simți bătînd puternic pulsul unei vieți arzătoare, nevăzută, dar simțită pretutindeni.

Ce deosebită e această pace, în care palpită puterea de zămislire, de pacea melancolică a tabloului „Un peisagiu de toamnă"! Costișa e acoperită de iarbă pălită, copacii abia îngălbeniți stau neclintiți în lumina stinsă și dulce, cu umbre subțiri și transparente, a începutului de toamnă.

Pe cînd în „Alt peisagiu de toamnă", din colecția poetului Vlăhuță, e lupta ultimă și desperată a naturii care moare sub un cer albastru întunecat, un albastru mat și neîndurat, cu nori albi zdrențuiți, măturați parcă de vînt. Pămîntul e arămiu, ruginit, iar în fund se inalță dezolat trunchiul unui copac subțiratic din care zboară foile.

Fie-care peisagiu e o filă din poemul vieții, o formă nouă a aceleiași puteri, un epizod din lupta ei în potriva morții și a nimicirii. In lumea formelor și a culorilor, sub splendidele aspecte ce impresionează ochiul său de pictor, el percepe viața ce palpită și se frămîntă, colorînd și nuanțînd în mod original ceea ce percepe ochiul său. In spectacolul concret, vizibil al lumii exterioare se răsfrînge lumea invizibilă interioară căci *realizarea* în artă nu e copiarea exactă și precisă a realității, ci crearea unui *equivalent*. Grigorescu nu redă în peisagiile sale numai o scenă din viața de cîmp, un aspect unic al naturii pe care l'a prins ochiul și l'a redat măiastra lui mînă, ci cu o tușă de lumină pusă la locul ei, cu un amănunt mic dar caracteristic, știe să trezească o lume întreagă de simțiri și cugetări în armonie cu aspectul pe care ni-l reprezintă. Sub semnul exterior și concret al artei trebue să știm a găsi ideia mai generală a artistului, de la care depinde puterea de suggestie și valoarea operei de artă, fără ca pentru aceasta să credem că opera cea mai de valoare ar fi operă tezistă!... Opera de artă tezistă e o formă a discuției de idei, poate fi o armă în discuția unei probleme dar nici o dată artă adevărată. Artistul nu creiază în vederea triumfului unei păreri, el creiază cum respiră, îndeplenind o funcțiune a organismului lui, însă în ceea ce creiază se răsfrînge toată personalitatea lui inconscient și involuntar; cel ce-i analizează opera caută și trebue să caute a lămuri în ce stă această personalitate, care-i sînt însușirile ce o diferențiază și-i fac originalitatea, care e ideia sau sistemul de idei pe care artistul îl exprimă prin formele concrete ale artei, fie ele cele mai vulgare și mai respingătoare, ca și cele mai ideale și mai admirabile. Așa de pildă tabloul «Intoarcere în amurg», nu e numai evocarea unei scene pitorești din viața de la țară pe care artistul a văzut-o și a realizat-o într'un mod surprinzător ca esactitate, nu a fotografiat-o, în culori frumoase ci ne-a redat'o răsfrîntă prin sufletul său. Mersul legănat al boilor, mișcarea trăgănată a carelor pe drumul prăfuit și mai ales gradațiunea armonioasă în descreșterea luminii, îți strînge inima de emoția ce te înfioară ușor în amurgit, îți suggerează poezia măreață și melancolică pe care pictorul n'a copiat'o din natură....

Țăranul însuși în opera lui nu ne e reprezentat ca semenul nostru, al omului de la oraș, ci ca produsul cel mai apropiat al

naturii. In el pare că curge vie şi puternică seva care curge prin păduri şi prin cimpii, cind se mişcă sgomotos şi exuberant în „Bilciuri" şi în „Nunta Ţărănească". Iar în tablourile în care e reprezentat întorcindu-se de la muncă încet pe lingă boi, sau toropit de zăduf şi oboseală lăsîndu-se moale şi a lene în carul cu fin, el pare o forţă tot atit de măreaţă ca şi forţa naturii în repaus. Il simţi viu şi plin de putere, fiu vrednic al naturii din sinul căruia s'a născut, legat strîns cu trupul şi sufletul de tot „ceea ce a plăzmuit", cind mină boii „la drum greu" sau cind merge cu pasul elastic şi mişcările sprintene ale omului de la ţară. In toate atitudinile ţăranul lui Grigorescu realizează mişcarea cea mai frumoasă, şi în acelaş timp cea mai firească, mai nesilită şi mai necăutată, cea mai potrivită cu felul de a fi al ţăranului. Priviţi-l în „In contemplaţii" şi „Pe Ginduri", dar mai ales în „In Contemplaţii" cum şade de natural, cu ce mişcare plină de graţie rustică şi bărbătească se reazimă în toiag, iar privirea i se pierde în nemărginita zare, nemărginire care o ghicim din felul cum se uită el.

Oameni şi lucruri sînt în opera lui Grigorescu clipe din nemărginitul şir al transformării aceleiaşi forţe, forme realizate de aceiaşi putere în mişcare, miile de variaţiuni ale vieţii în plăzmuirile sale, de aci înfăţişarea aceleiaşi acţiuni, aceluiaşi simţimint, aceleiaşi îndeletniciri în acea varietate de atitudini şi gesturi, ce te umple de mulţumire ca creaţiunea unui Dumnezeu. Acelaş trup de femee tînără în aceiaşi îndeletnicire a sexului ei—lucrul de mină—e în tabloul ce reprezintă o damă din lumea mare ca şi în cel ce reprezintă o ţărancă. Dar cu ce mlădiere plină de graţie meşteşugită şi eleganţă, cu ce gest preţios ţine în virful degetelor ei delicate doamna, lucrul de broderie şi ce pitoresc şade ţăranca pe marginea laviţii cu picioarele întinse înainte, plecată uşor pe spate şi ţinîndu-şi cusătura într'o întinsă sforţare de atenţiune. In fie care din aceste atitudini e indicată o întreagă lume sufletească, aceiaşi îndeletnicire iea altă formă şi semnificaţie în fie-care tablou.

Şi ori cită deosebire e între tablourile reprezintind colţuri şi scene din viaţa pacinică de la ţară şi tablourile cu scene din războiu ca «*Atacul de la Smirdan*» de pildă, simţi că în soldaţii plecaţi acolo cu trupul şi sufletul în spre atac e acelaş ţăran sprinten cu muşchii de oţel, virtos la muncă, expansiv la petrecere, capabil de sforţarea uriaşă ce s'a cerut trupului şi curagiului soldatului nostru în războiul de la 77. E acelaş ciobănaş ce se reazimă în bită pe lingă turmă, sau se lasă dus de ginduri privind în zare, sau hoinăreşte fără grijă cu ciomagul la spate trecut peste braţe, în «Dorobanţul» voinic ce-şi scoate cu o mîndrie naivă pieptul în afară, cu o mişcare plină de voinicie dar foarte «ţărănească».

Intr'o mişcare a capului, într'un gest al braţelor, într'o atitudine a corpului de profil sau chiar din spate ştie maestrul să pue o lume şi să redea nuanţa fugitivă, unică, în care stă expresia unui suflet, povestea unei vieţi. In „Atacul de la Smirdan" iată două cadavre din atitudinea cărora să ghiceşte, se suggerează întreagă tragedia sfirşitului în dureroasa ei grozăvie. Unul, un turc tînăr căzut fulgerat pe spate, odihneşte liniştit în zăpadă, pe cînd altul, un dorobanţ căzut pe brînci, stringe într'o mînă puşca înfigind pe cealaltă zgircită în zăpadă şi exprimind numai cu acest gest chinurile agoniei.

In două chipuri de ovrei sînt redate cele două caractere de rasă. Unul exprimă în privirea-i ascuţită şi cercetătoare, în creţurile şi cutile fizionomiei lui, energia, şiretlicul, preocuparea şi vigilenţa omului de luptă, hotărît să învingă prin ori ce mijloc, omul practic de gheşeft. Celalalt o faţă de Rabin cu privirea visătoare, perdut în discuţia cine ştie cărei probleme din Talmud, dialecticianul subtil şi iubitor de abstracţiuni ce mai trăeşte încă şi azi, unde şi unde, printre mulţimea celorlanţi.

Şi cum ştie el să zugrăvească ochii! Nu poţi să te dumereşti cum din opacitatea materială a culorilor a putut zugrăvi el transparenţa umedă şi strălucitoare a ochilor dintr'un „cap de copil", prin ce minune poate să ne redea iluzia nuanţei bogate şi schimbătoare a ochiului viu!

Arta lui e plină şi bogată ca şi natura pe care o răsfringe. Poezia şi măreţia ei o înţelege, o resimte şi o împărtăşeşte contemplatorului tablourilor sale, cu aceiaşi dărnicie cu care a primit'o, el însuşi, de la natură. Pretutindeni putere de viaţă şi adevăr, totul e prins în graba penelului ce pare a se fi jucat capriţios pe pinză, prinzind la întimplare culoarea realităţii, de frică să nu-i scape mişcarea naturală şi potrivită „la petite ligne de la vie!"...

De aci acel relief neobişnuit al lucrurilor, fluiditatea conturului ce ascunde linia rigidă, desemnul, ce l'a fixat pe pînză, luîndu-şi forma din jocul nuanţelor şi înfăţişîndu-ni-se în iluzia fermecătoare a vieţii în mişcare.

Putem zice de el că e pictorul luminii. Armonia în creşterea şi descreşterea ei, darul de a scalda peisagiul întreg într'o lumină atit de potrivită clipei din natură ce o reprezintă: lumina mată, plină şi egal împărţită în miezul unei zile de arşiţă; lumina tremurătoare şi strălucită de după ploaie, sau răsfrintă în uşoare tonuri cenuşii de nori; lumina ce filtrează printre umbrele transparente şi subţiri de toamnă, lumină ce se revarsă în cascade de pietre scumpe printre frunzele copacilor „In Luminiş", lumina ce se răsfringe în transparenţa delicată a cărnii de copil şi a petalelor florilor... Coloritul său întreg e creat din lumină.

In faţa tablourilor sale cel mai neştiutor în ale picturii resimte emoţia dumnezeiască a artei şi desăvirşirii. Te stăpineşte măestria cu care ştie el a realiza viaţa aşa cum o concepe: nemărginita putere de creaţiune.

Izabela Sadoveanu-Evan

In jurul samovarului

— Fantezie —

I

Aşa cum stai,
Pachet de ceaiu,
Înghesuit într'o vitrină,
E cert
Că eşti un simplu lucruşor,
Ca orice lucru: mort, inert...
Dar, fiindcă vii din vaga China,
Sol al ciudatului popor
Ce-ades la lucruri se închină
Şi face dintr'un lemn ori floare
Fetiş a toate ştiutor
Şi cu puteri îngrozitoare,—
Un gînd îmi vine tam-nesam
Cum te privesc aşa la geam,
Un gînd ciudat:
...Dar dacă e adevărat
Că lucrurile au şi ele
O minte
Să judece bune şi rele?
Dacă pe noi ştiinţa ne minte?...
Atunci, tu, ceaiu,
Dac'ai şti ce-ai
Să vezi în casa und'te-i duce,
Deşi chinez, ţi-ai face cruce...

II

Te-a aruncat în samovar
O mînă d'altfel delicată,
Chiar gazda casei sau vr'o fată,
Să fierbi pe rugul plin de jar,
Martir al unui obiceiu
Creeat anume de femei,
Ca la cinci ceasuri după masă
Să cheme musafiri acasă.
Priveşte-i! Unii musafiri,
Ceaiu, ca şi tine sînt martiri.
Ia uită-te şi de rîs ţin'te
La domnul ce 'ntr'un colţ stă solo,
Nervos, par'c'ar şedea pe ţinte.
E un poet. Ce cat'acolo?
Cipeşte des, e roş ca focul,
Şi ce stingaciu e dobitocul!
Ar da, dar n'are,—o 'mpărăţie,
Cu cărţile-i singur să fie!
Vezi, însă, fu silit să vie,
Căci Doamna cea cu „faivoclocul"
E soaţa unui om puternic,
Ce-ţi poate hărăzi norocul,
Sau o ursită de nemernic.
Sărmanul bard! Îi plîngi de milă,
Văzîndu-l cum zîmbeşte 'n silă,
Şi cît de mlădios se 'nchină
În şmokingu-i şters cu benzină
Par'c'a'nghiţit bietu-o prăjină,
Şi cu ce grijă ţine-o ceaşcă
Să nu-i cadă din mînă fleaşcă!...
Dar rabdă ori şi ce canoane,
Căci ştie că 'n vremea de azi,
Mai totdeauna prin cucoane
Te 'nalţi sau cazi....
Hei da! Bărbatul Doamnei are
Trecere mare;
E-un om politic însemnat,

Multe guverne-a răsturnat,
E baş boer,
Un om de fier;
Dar, vai, în propria lui casă,
Pantoful Doamnei greu l-apasă....
Ah, pantofioru-acesta mic,
Ia uită-te cum, pe sub masă,
E apăsat, la rîndul lui,
De gheata bunului amic
Al politicianului!...
Că Doamna are un amant
Ştie tot cercul elegant
În care viaţa îşi petrece;
Dar nimeni nu se indignează,
Ba încă chiar se minunează
C'are doar unul şi nu zece:
O dam'atît de strălucită
Putea şi-ăst lux să 'şi-l permită!
În sfere-anume, azi, se ştie,
Amantu-i o bijuterie
Cu care-o Doamnă se găteşte
În public, ca un diamant;
Bărbatul tace şi plăteşte....
„Et sont-ils chic! Sont-ils contents!"
Amantul Doamnei 'n chestiune
E-un june
Ce subt costumu-i elegant
Ş'ascunde solzii mari de peşte,
Alt meşteşug nu învîrteşte
Decît p'acela de.... amant;
Dar lumea'n care „se arată"
Este aşa de delicată,
Că n'ar risca nici-un cuvînt
Şi nici-un gest de defăimare!...
O, ce frumos că 'n „lumea mare"
Delicateţa-i lucru sfînt!...
Bărbatul, pe de altă parte,
Ştie şi el,
Înghite 'n sec. E-un soţ model.
Divorţ? Dar nu se mai desparte

Bărbatul de femeia sa
Decît la mahala!
Azi oamenii subţiri evită
Scandalul... Cum să-şi compromită
Un om politic cariera,
Şi mai ales cînd adultera
E-aşa de meşteră în arta
De-a face astfel d'adunări
În care se decide soarta
Guvernelor şi 'ntregei ţări?
„Voyons!" Ar fi un nea Ion
Dacă n'ar şti
A preţui
Ce minunat folos i-aduce
O femeiuşcă ce conduce
Cu-atîta tact un vast salon!...
Da'-n căsnicia asta 'n trei
Uitam: sînt şi doi mititei.
Dar cum să mă gîndesc la ei,
Cînd înşişi bunii lor părinţi
Răpiţi de traiul lor de prinţi,
D'abia îşi mai aduc aminte,
N'au timp să-i vază, să-i alinte...
Şi a fost culmea stîngăciei,
Cînd i-a întrebat poetul Ics:
—„Mă rog, ales-aţi un „jour fixe"
„Cînd să vă sărutaţi copiii?"
De-altminteri, micile vlăstare
Au profesori un regiment:
Ei minunat umblă călare
Şi patinează excelent,
Ştiu scrimă, dans şi lawn tenis,
Vorbesc cu *lire* ca la Paris,
Vorbesc nemţeşte,
Englezeşte;
N'au profesor de romîneşte,
Ci 'nvaţă limba Rominiei
Cu bonele şi vizitiii!
Toto-i dejà un gentilom.
—„Ah, să-l auzi, ma chère, cum spune:

„Cré nom d'un nom!"
„E o minune!"
„Dar Lily, ce mai păpuşică!
„De şease ani, cit e de mică,
„S'o vezi, ma chère, cum se pudrează;
„Ba chiar am prins'o că flirtează
„Cu băeţaşul tău Kiky...
„C'est épatant; n'est-ce pas, chérie?"

III

Din samovar încet străbate
Un geamăt slab, tînguitor:
Morrrrrr.... morrrrrr....
Şi ceaiul fiert, murind, se zbate.
Numai la flacăr'albăstrie
A focului ce-l dogorea
Sinteţi voi siguri că fierbea?
Nu fierbea el şi de minie?
Căci.... în sălbătăcia Chinei
N'a fost stirpită încă toată,
Ca'n lumea noastră luminată,
Săminţa scîrbei ş-a ruşinei!

George Ranetti.

Amestec de curente contradictorii: G. Asaki [1]

Este interesant să ne oprim, innainte de a studia evoluţia spiritului critic, asupra unui personaj, care reprezintă transiţia dela lumea veche la cea nouă şi în care, deci, s'au întîlnit şi ciocnit tot felul de curente contradictorii. Este vorba de G. Asaki, una dintre marile figuri ale culturii romineşti.

Vom vedea că atitudinea sa este nehotărîtă şi contradictorie: aci ne apare ca om vechiu, aci ca novator şi, în această din urmă atitudine chiar, cind ca un novator lipsit de orice spirit critic, cind cu oarecare preocupări critice, dar contrazicindu-se adesea asupra aceluiaşi lucru.

In *politică* Asaki este un om vechiu, un „conservator". Cel mai însemnat eveniment politic, acela în care se concentrează toate aspiraţiile oamenilor noi din epoca sa, acela care ne dă măsura, din acest punct de vedere, a tuturor oamenilor care au trăit pe atunci, este revoluţia dela 1848: Asaki n'a sprijinit'o, mai mult, el a fost împotriva ei. In *Albina Romînească* el nu se mărgineşte să ignoreze revoluţia—ceea ce-i impunea cenzura rusească, de sigur—dar îşi manifestă aversiunea sa pentru acea mişcare.

Pentru dînsul, revoluţionarii din Muntenia sint nişte tineri care, «pilduindu-se de cugetări vrednice de osîndă, s'au fost abătut dela datoria ce au către ocirmuire»; şi tot aşa şi revoluţionarii din Iaşi care au tulburat «liniştea de care, zice el, capitala noastră neintrerupt se bucurase dela intronarea Prea Inaltului Domn Mihail G. Sturdza...» Iar faţă cu publicarea unui oarecare «ofis» al lui Mihail Sturza, reprezentantul intereselor politice ruseşti, Asaki scrie: „*Rusia* a luat toate măsurile să nu răzbată anarhia în.... *provinţiile otomane*" [2]).

Dar acest om vechiu, în politică, a fost unul din cei mai de samă reprezentanţi ai *introducerii* culturii apusene la noi, prin ziare, calendare *(calendarele, pe acea vreme, erau un fel de*

1). Acest studiu face parte dintr'o serie, din care s'au mai publicat şi altele în această revistă şi care vor forma un volum ce va apare în cursul acestui an.
2). *Albina Romînească*, 1848, 27 şi 61.

reviste anuale) reviste, traducind, imitînd, compilînd din scriitorii străini de toate felurile;—prin şcoala sa de inginerie, prin rolul său oficial în organizarea şcolilor în vremea lui Mihail Sturdza, prin cărţile didactice, etc. etc.

G. Asaki a fost un om foarte învăţat,—făcuse şcoli serioase, nu era autodidact ca majoritatea contemporanilor săi,—în curent cu toate lucrurile din Apus, până şi cu spiritismul, despre care scrie foiletoane [1]).

In 1839, se pune în fruntea unui comitet, pentru a traduce un lexicon din nemţeşte, arătînd cită nevoe au Rominii de cultură.—Chiar în primul număr al *Albinei Romineşti* (1829, 1 Iunie), în articolul-*program*, el declară că poporul romin trebue să se împărtăşească de cultura Apusului înaintat, ba încă răpede, căci a întîrziat:

„In zilele de acum oricare îmbunătăţire şi aflare a vreunii naţii trece în posesia tuturor spre folosul oamenilor....“ „Se cuvine cu îndoite pasuri şi sirguinţe a ni porni spre cîştigare în parte a celor întîrziate“.

Şi dacă din acest program, ar rezulta că Asaki e un novator exagerat, că vrea să introducă cît mai multă cultură apuseană cu putinţă, fără nici un discernămînt, apoi de aiurea se poate vedea că el, şi în această privinţă, are timidităţi care nu prea rimează cu cele ce şi-a impus în programul activităţii sale culturale:

„Cultura şi fericirea unui popor nu stă în schimbarea portului, în mania de a se lepăda de învechime şi de a lua orice lucru străin şi nou, ci în respectul aducerii aminte a strămoşilor“ [2]).

Acestea le spune cu ocazia constatării faptului că unia îşi schimbau numele adăogind la coadă un *escu, iu, adi, ici*.... In aceste rînduri, Asaki, cum vedeţi, apare într'un fel de atitudine critică, dar mai mult ca reacţionar, căci acum defineşte cultura *numai* ca un cult al strămoşilor.

Dealtmintrelea, atitudinea sa faţă de reprezentanţii curentului critic (caşi a acestora faţă de dînsul) este binevoitoare: Cînd, în 1840, apare *Dacia literară* a lui Kogălniceanu, Asaki salută această apariţie, nu-i vorbă, fără mare entuziasm, probabil pentrucă această revistă reprezenta un curent pe care el nu-l prea înţelegea; probabil şi pentrucă, deşi *Dacia literară* îl lăuda în unele privinţi, îl şi ataca: direct, pentru caracterul prea excluziv moldovenesc al *Albinei*; indirect, prin învinuirea adusă publicaţiilor romineşti în genere (deci şi *Albinei*, care o merita cu prisos) că se mulţumesc numai cu traduceri din limbi străine fără nici un interes pentru Romini [3]).—învinuire pe care Kogălniceanu o reeditează şi în *Propăşirea* din 1844.

1). *Gazeta de Moldova*, 1853, 13.
2). *Albina Romineascâ*, 1843, 55
3). *Dacia literară*, 1840, Introducere.

Tot bine primeşte Asaki şi apariţia *Repertoriului dramatic* al lui Alecsandri, un alt reprezentant al curentului critic şi al cărui acest Repertoriu chiar era o manifestare de critică a aproape tuturor curentelor sociale ale vremii. Ba, cu această ocazie, Asaki, accentuînd din nou asupra necesităţii culturii apusene, ne arată şi înrîurirea ei asupra desvoltării spiritului naţional, cît şi asupra desvoltării literaturii originale romineşti:

„Inrîurirea secolului au deşteptat un spirit amorţit, cu sentimentul naţionalităţii s'au desvoltat la noi şi elementele literaturii“. [1])

de unde se vede că acest om care, cum s'a văzut, recomanda respectul memoriei strămoşilor ca adevărata cultură, nu se poate împiedeca să nu recunoască că influenţă apuseană şi naţionalism rominesc sint fenomene concomitante,—ceea ce, am văzut, o spune şi A. Russo, ceea ce voim să dovedim şi noi.

Aşa dar, până aici, vedem pe Asaki ca om vechiu cînd e vorba de mişcarea politică din vremea sa, iar cînd e vorba de „cultură“ în general, îl vedem cînd novator exagerat, cînd om vechiu, şi rar în acea atitudine mijlocie, care e cea critică.

Prin urmare constatăm, chiar de pe acuma, că el n'a avut un punct de vedere sigur, o concepţie unitară asupra vieţii. De aceea, cum încă vom mai vedea, nu-l putem clasifica în nici o şcoală; şi de aceea el este izolat, afară decît dacă nu considerăm ca „şcoală“ a sa pe oameni ca Gusti, Săulescu.... Dar aceşti scriitori au fost cu totul neinsemnaţi, fără personalitate, şi-i vom considera aici ca purtători ai cuvintului lui Asaki.

Dacă Asaki n'a ştiut bine ce vrea în privinţa culturii în general, cu atita mai puţin va avea o atitudine hotărîtă faţă cu diferitele probleme ale culturii în special, şi mai ales faţă cu cele două probleme principale, ce se puneau în acea vreme: limba literară şi literatura naţională.

In privinţa limbii, într'un vechiu număr din *Albina romînească*, Asaki spune:

„Sfezile şi controversele asupra formelor limbii sînt intempestive şi însorb timpul preţios“... Sînt unia „care se par îndatoriţi a aduce pe rominie străine idiotisme şi construcţii“ (se referă mai ales la traducători).... „Fondosul limbii noastre, ce pe aiurea se caută este în sfînta scriptură“, către care „adaogă-se îmbunătăţirile cerute după un metod simplu, şi care s'ar cuveni a se legiui de către un giudeţ Amfiction, ce se poate închega din gramaticii Romîni a Transilvaniei, a Ţării Romîneşti şi a Moldovei“. [2])

In altă parte [3]) se spune că „stropiarea“ limbii, căreia i se silueşte geniul, samănă cu o fată mare de la ţară, naivă, adusă la oraş, sulemenită, înmănuşată, „trasă în toate părţile de Nemţi, Greci, Franceji“.

1). *Gazeta de Moldova*. 1852, 20.
2) 1839, 12.
3) 1839, 75.

Așa dar, aci, opoziție împotriva acelor sisteme linguistice care voiau să „stropieze" limba, recomandarea cărților bisericești ca bază a limbii literare,—prin urmare o atitudine cuminte, aproape ca și a școalei critice moldovenești; dar *totodată* propunerea *raționalistă* ca un „tribunal" de linguiști să decreteze „îmbunătățirile" limbii.

Această contradicție între tendinți nu se va rezolva niciodată în spiritul lui Asaki.

Intr'un loc [1]) Asaki declară că scopul literaților este de „a nimeri formele și stilul limbii" și, pentru aceasta, trebue a respecta limba cărților bisericești, ca să nu avem o limbă bisericească, înțeleasă de toți, și trei limbi provinciale; în 1847 [2]), într'un fel de manifest linguistic, Asaki spune că foile (ziarele) au menirea de a forma limba, și foile „se'mpart la noi, zice el, în sisteme de conservativi, de radicali și de cumpenitori sau de juste milieu",—și el declară, ca și C. Negruzzi cu trei ani înainte [3]), că „părtinește acestei din urmă sisteme". — Asaki face, tot aici, și propuneri detaliate: el e de părere să se reînvie cuvinte din cărțile bisericești, din manuscrise și să se ia cuvinte din limba populară.—Cum vedeți, aci parcă ne-ar vorbi Alecu Russo; nu lipsește nici poporanismul.—Dar imediat cere alungarea cuvintelor străine, „deși vechi în limbă", căci..... «*abuzul*» vechiu e tot abuz. Ba încă recomandă modul cum s'a format limba literară grecească modernă care, zice el, va produce „capodopere". (Se știe ce «capodopere» a produs!). Și iată-l, deci, vorbind ca Laurian, după ce, în acelaș articol, vorbise ca Alecu Russo....

Dar Asaki face propuneri care îi fac și un predecesor al lui Arune Pumnul. Tot în acest articol din 1847 (ca și în unul din 1842, 16), el recomandă, pe lîngă alte izvoare de formare a cuvintelor necesare limbii, și compunerea de cuvinte nouă din rădăcini romînești, pe baza principiului analogiei, ridicîndu-se, ca și Pumnul mai tîrziu, împotriva „latinismului, italienismului, galicismului"...

Și dacă aici se ridică împotriva latinismului, cum se ridică aiurea în *Albina* [4]) colaboratorul său D. Gusti,— apoi în alt număr (61) al *Albinei* din acelaș an, e lăudat Eliade pentrucă, în *Curierul romînesc*, curăță limba de cuvinte „străine" și pune în loc «*romane*»; iar aiurea [5]) vorbește despre «astă frumoasă a noastră limbă *romană*, pe care cîțiva farisei literari voesc a o arăta chiar *dacă*» (comparați cu iubirea lui A. Russo pentru *dacismul* Rominilor).—Iar ceva mai tîrziu [6]), Asake, care vorbia,

1) *Albina romînească*, 1839, 59.
2) „ „ , 1847, 3.
3) Vezi mai departe, în capitolul *Primul junimist*, cum clasifică Negruzzi curentele linguistice ca și Asaki. (Acest capitol a fost publicat în „V. R." I, 3).
4) 1847, 50.
5) *Albina romînească*, 1847, 98.
6) „ „ 1848, 2.

cum ați văzut mai sus, de respectarea limbii bisericești, cîntă acuma marele merit al lui Eliade, pentru că acesta vrea să schimbe limba, s'o readucă la limba „vorbită de oamenii lui Traian".

Nu mai citez și alte locuri, ca prefața dela *Poeziile* sale din 1836, etc., unde vom găsi și alte propuneri care se contrazic și între sine și cu cele citate până aici....

Așa dar Asaki a îmbrățișat toate curentele și nici unul. Cel mult constatăm că două lucruri—deși combătute prin altele—revin mai des sub pana lui Asaki: *limba bisericească* și *analogia* (pumnismul), ca izvoare ale limbii literare...

In practică, însă, în limba scrisă de el, n'a respectat, cum era de așteptat, nici un principiu, căci s'a ținut de mai multe, deși nu de toate principiile pe care le-a susținut teoreticește, ceeace ar fi fost imposibil.

Nu am de gînd să analizez aici limba pe cari o scria Asaki și nici nu poate intra aceasta în cadrul studiului nostru. Dar oricine a cetit ceva din acest autor, știe că el are o limbă a sa, caracteristică, care, ca tot restul, samănă cu a multor scriitori, fără să samene cu a vreunuia în așa chip ca să-l putem clasifica într'o categorie. El nu scrie nici vechea limbă literară bisericească ca Veniamin Kostaki, nici limba boerească a vremii sale ca Vasile Drăghici, traducătorul lui Robinson Krusoe, nici jargonul latinist al lui Laurian, nici acel italienist al lui Eliade, nici limba nouă literară—aceea care a triumfat, pe care o scriem azi—a lui C. Negruzzi...

El întrebuințează unele expresii și dela unii și dela alții, plus arhaisme reînviate de el, ori de școlarii săi,—însă, în orice caz, prin limba, pe care o întrebuințează, trebue să-l caracterizăm ca pe un om vechiu, căci limba sa, dacă e vorba s'o punem, cu aproximație, într'o categorie, e mai degrabă limba boerească a vremii sale, foarte deosebită de limba *nouă* — și fără viitor, căci era artificială—a unui Eliade; foarte deosebită de limba *nouă*—cu viitor, căci era alcătuită așa cum a fost firesc să fie alcătuită—a unui C. Negruzzi.... E, am zice, atît de rămas în urmă, în această privință, încît, cînd e vorba să ortografieze ceva cu litere latine, dibuește, în deosebire de alții, scriind, cum observă Kogălniceanu [1]) sunetul *ce*, de pildă, «cînd cu *tch* (Tchetate albă—Cetatea albă), cînd cu *tz* (Scaritzica—Scăricica), cînd cu *cz* (Czeribouco—Ceribucul), cînd cu *ci* (Bistriciora—Bistricioara), în vreme ce numai această de pe urmă transcripție este bună"...

Și dacă, din toate aceste manifestări, Asaki ne apare ca o colecție de tendinți contradictorii,—apoi vom vedea că și în „literatură" tendințile sale sînt tot așa.

Dar, aci, trebue să deosebim pe propagandistul literaturii de autorul de literatură, căci el a fost și una și alta, și poet și „îndrumător"....

1) *Dacia literară*, 1840 p. 213.

Să-l vedem în primul ipostas.

„Această plecare cătră versuire. să însamnă şi între Romini, zice el, mai ales decînd raza culturei au început a ni lumina" [1]. Căci „omul literat" trebue să fie, după el, cunoscător de toate şi inspirat de pretutindene [2], ceeace ne arată că, în această privinţă, Asaki era mai nou şi mai luminat decît unii contemporani de ai noştri cari, sub pretext de a feri geniul naţional de pervertire şi «instrăinare», au recomandat scriitorilor romîni să nu facă cunoştinţă cu literaturile străine! — Iar cînd e vorba ce anume literatură străină să servească scriitorilor romîni ca model, Asaki, care învăţase la Roma şi scrisese şi în italieneşte, o recomandă pe cea italiană şi se declară împotriva celei franceze. [3]

Dar, deşi Asaki, cum s'a văzut mai sus, spune că una din binefacerile culturii străine este şi desvoltarea spiritului de naţionalitate, care face să se dezvolte literatura naţională; deşi laudă pe Alecsandri pentru colecţia de poezii populare, al căreia folos îl pricepe [4] (se ştie că şi el, în tinereţe, a cules poezii populare, dar mai apoi nu s'a mai ocupat cu acest lucru, ne simţindu-i toată importanţă); deşi, deci, s'ar părea că el ar poseda premisele, din care să tragă aceleaşi concluzii caşi şcoala critică moldovenească; — totuşi se face, pe dreptul, vinovat de imputarea ce i-o aduce Kogălniceanu că traduce numai lucruri ce nu interesează pe Romîni, imputare pe care i-o face şi un cetitor (din Roman) care găseşte că Albina n'are foiletoane originale [5]. Şi mai e de observat că, în „cronicile teatrale" ale Albinei, *după* învinuirile lui Kogălniceanu, în vremea propagandei şcoalei critice în favoarea *naţionalizării* literaturii, — în acele cronici, zicem, nu se atacă de loc multele şi proastele piese străine care se jucau în Iaşi şi nu se arată dorinţa unei literaturi dramatice originale [6]

Iar din alt punct de vedere, al simţului critic faţă cu valoarea unei opere de artă, Asaki dovedeşte că are puţin simţ şi se pare, dacă ţinem în samă inferioritatea versurilor din *Albina* şi calitatea acelor care le făceau, că Asaki, caşi Eliade, era de principiul: „Băeţi, scrieţi, numai scrieţi"... Caşi in privinţa traducerilor, şi în privinţa literaturii romîneşti, Asaki e prea nou; el e un reprezentant a ceeace s'a numit „epoca eroică", — cuvînt impropriu, căci am avut un *curent* eroic, şi nu o epocă, — de oarece, cum se va vedea imediat, curentul *critic* s'a născut odată cu cel eroic...

---

1) *Poezii a lui Aga Asaki*. Eşii, 1836. Inainte-Cuvînt.

2) *Albina rominească*, 1839, 12.

3) *Gazeta de Moldova*, 1853, 40. Acelaşi lucru în *Proimiul* dela *Culegere de Poezii*, II, 1854, p. 6.

4) *Gazeta de Moldova*, 1852,20.

5) *Albina rominească*, 1846,1.

6) Vezi mai departe, cum V. Alexandri nu se poate stăpîni de a nu pune şi în gura lui Iorgu dela Sadagura părerile sale proprii în privinţa necesităţii unui teatru naţional. (Acest capitol a fost publicat în „V. R." I, 4)

Dar dacă, în activitatea sa de propagare a culturii literare, Asaki e prea nou „eroic", — în literatura pe care o crează însuşi, găsim iar acel amestec de curente, pe care l'am găsit pănă aicea în activitatea sa.

Nu am să vorbesc despre operele literare ale lui Asaki, căci acest lucru nu intră în cadrul studiului de faţă. Mă mărginesc să amintesc că G. Asaki e contemporan cu două faze ale lieraturii romîneşti din veacul al XIX-lea; cu prima fază a acestei literaturi, s'o numim faza Konachi şi cu a doua, s'o numim faza Alecsandri. Ambele faze sînt datorite unor influenţe străine şi se definesc prin aceste influenţe. Prima fază, a lui Konaki, e datorită influenţei literaturii clasice decadente franceze şi a literaturii neo-greceşti, care samănă cu prima; e vremea sentimentalităţii fals-exagerate, a abstracţiunilor personificate, a mitologismului, a subiectelor fără legătură cu viaţa contemporană, a cîntării trecutului antic, etc. A doua fază e datorită influenţei literaturii romantice franceze, — Hugo, Lamartine — nouă pe atunci: sentimentalism puternic, culoare vie, dezgroparea trecutului *naţional*, deci medieval, etc....

Şi, cine a cetit pe Asaki, ştie că el are puncte de contact şi cu Konaki (influenţa vechii literaturi franceze, sentimentalism fals exagerat, mitologism, manierism, versificaţia, etc) sau cu I. Văcărescu (aceleaşi lucruri, plus un fel de latinism poetic: Traian, Dochia la Asaki) şi, pe de altă parte, cu Alecsandri, Bolintineanu (dezgroparea trecutului naţional, în nuvele şi poezii, patriotismul în literatură, influenţa lui Hugo şi Lamartine; „balade"; „legende", etc).

Numai limba în care scrie e, cum am spus mai sus, mai veche decît a romanticilor, mai în spre limba lui Konaki, dar nu aşa de bună, s'o spunem în treacăt, ca a acestuia.

Aşa dar, Asaki e un om vechiu în politică; un om nou ca introducător al culturii, deşi nehotărît, teoreticeşte, în privinţa rolului ei la noi; un om absolut nehotărît în privinţa curentelor linguistice; un novator lipsit de orice spirit critic, ca propagator al literaturii europene; un om care, în literatura sa proprie, face parte din două faze deosebite şi contrare; un om care, în limba pe care o scrie, e mai degrabă un om vechiu...

Şi încă un cuvînt.

Asaki a fost comparat întotdeauna cu Eliade Rădulescu. E justă comparaţia?

E justă, numai ca introducător al culturii europene: ziare, reviste, traduceri, teatru etc. Din acest punct de vedere — *numai* — Asaki acopere nu numai activitatea lui Eliade, dar şi o parte din a lui Gh. Lazăr: caşi acesta, el înfiinţează prima şcoală romînească specială, acea de inginerie. Eliade, în vremea de care vorbim, a fost un revoluţionar în politică, un italienist în linguistică. — Dacă, mai tîrziu, devine reacţionar, apoi aceasta e tot o „noutate", căci reacţionarismul său e tot o transplantare din Apus: el pleacă de la teorii apusene, în reacţionarismul său, nu dela

considerații concrete asupra țării sale... Cine, azi, ar fi, de pildă, pentru introducerea majoratului la țărani, cum a propus d. P. Carp,—deși ar fi reacționar, în el n'ar vorbi glasul tradiției românești, acela n'ar fi un om „vechiu", și cu atît mai puțin un spirit „critic", în înțelesul ce-l dăm aci acestui cuvînt, adică un om care, în introducerea culturii străine, ține samă de starea de fapt a țării sale,—căci în tradiția, obiceiul și psichologia țăranului romîn este, mai degrabă, *minoratul*...

Dacă ceea ce a fost nou în Asaki i-ar fi slujit să facă selecție în ceea ce a fost vechiu în el, și aceasta după o normă ce ar fi izvorît dintr'o concepție unitară teoretică asupra vieții, el ar fi putut fi începătorul școalei critice moldovenești. Dar acest rol revine altora, dintre care unii, ca A. Russo și M. Kogălniceanu, au avut o concepție absolut unitară asupra vieții,—alții, ca C. Negruzzi, d. Maiorescu și chiar și Alecsandri, mai puțin unitară, contradicția ne manifestîndu-se însă, la aceștia, în acelaș domeniu, ci dela domeniu la domeniu și anume dela politică la cultură (Alexandri, însă se contrazice și în acelaș domeniu, al politicei, dar nu în aceiași vreme, ci în două epoce deosebite ale vieții sale, ceea ce-l face ca, în prima epocă, să nu se contrazică). Dar despre acestea, vom vorbi pe larg în cele ce urmează.

G. Ibrăileanu

Cronica Științifică

— Partenogeneza artificială —

Pe la isprăvitul lui Septembrie ziarele politice aduceau cetitorilor o noutate științifică sensațională pe care o intitulau: *fabricarea pe cale chimică a ființelor viețuitoare*. De sigur că multe persoane culte, care nu s'au putut lămuri din articolele ziarelor, se vor fi întrebînd ce-i cu această fabricare de ființe?

Voi căuta să arăt că nu este de loc vorba de fabricare de ființe vii pe cale chimică, ci de căutarea rolului ce-l are spermatozoidul în desvoltarea oului.

Știința care se ocupă de ființele viețuitoare a ajuns să stabilească o lege generală în ce privește nașterea oricărei ființe vii. *Orice ființă viețuitoare se naște dintr'o altă ființă asemănătoare cu dînsa*. O muscă se naște totdeauna din altă muscă. Un microb se naște totdeauna din alt microb. Cînd ființa este unicelulară, ea provine dintr'o altă celulă anterioară ei și foarte asemănătoare cu dînsa. Cînd însă ființa este formată din mai multe celule, cum e de pildă omul, ea se naște tot dintr'o celulă care se găsește în corpul mamei și care se chiamă *ou*.

S'a constatat apoi că în general acest ou nu poate da naștere unei ființe nouă decît numai dacă se contopește cu o altă celulă venită de la un individ de aceiași specie dar de sex masculin, celulă ce se chiamă *spermatozoid*. S'ar zice că celula ou, ca să poată da naștere unei alte ființe, are nevoe de un stimul care s'o împingă spre activitate, creștere și multiplicare. Acest stimul i-l aduce spermatozoidul cu care se contopește. Oricum ar fi, faptul e că spermazoidul este absolut necesar pentru ca oul să poată deveni o ființă nouă. Aceasta e regula generală. Dar orice regulă are și excepțiuni. Sînt și ființe de acelea ale căror ouă n'au totdeauna nevoe să se contopească cu un spermatozoid spre a se putea dezvolta. Așa sînt ouăle gîndacilor de mătasă, dar mai ales ale unor insecte numite *purici verzi*, ce trăesc pe felurite plante. Acest soi de desvoltare, fără intervenția spermatozoidului se numește *partenogeneză* (desvoltare virgină) și se găsește mai ales la nevertebrate.

Rolul spermatozoidului în fecundare poate fi considerat ca îndoit:

a) El e agentul provocător al segmentării oului, rol de stimulent; b) El poate transmite urmaşului caracterele ereditare ale tatălui.

Lăsăm de o parte rolul spermatozoidului ca factor al eredităţii şi să ne ocupăm numai de rolul său ca stimulent al diviziunii oului.

Din moment ce există cazuri unde oul dă naştere la o fiinţă, fără să aibă nevoe de spermatozoid, asta însamnă că concursul spermatozoidului, *ca celulă*, nu este o necesitate absolut imperioasă pentru ca oul să înceapă să se dezvolte. Biologiştii au căutat, cam de multişor, să analizeze mai de aproape acţiunea stimulătoare a elementului mascul, cu speranţa că vor putea afla macar o parte a secretului fecundaţiunii. Ei ş-au zis: dacă e adevărat că oul nu poate intra în activitate decît dacă e stimulat, atunci ouăle ce se dezvoltă fără ajutorul spermatozoidului (partenogenetice) trebue să fie stimulate de alţi agenţi, fizici sau chimici, care fac oului acelaş serviciu ca şi spermatozoidul, adică îl imping pe calea diviziunii. Şi dacă agenţii fizici ori chimici pot să provoace diviziunea ouălor partenogenetice, nimic nu ne impedică să incercăm acţiunea lor şi asupra unor ouă care, în mod natural, nu sînt partenogenetice, pentru a vedea dacă vor putea şi în acest caz a suplini pe spermatozoizi. Am avea atunci avantajul că în loc să analizăm acţiunea unui lucru aşa de complicat cum e spermatozoidul, să examinăm acţiunea unor agenţi mai puţin complicaţi, pe care-i cunoaştem mai bine.

Experienţele făcute în acest sens au fost executate, mai toate, cu ouă nefecundate, de *ariciu de mare* şi de *stea de mare* (Echinoderme) precum şi cu cele ale unor vermi şi moluşte.

Cu vr'o 12 ani în urmă, *Richard Hertwig* (München) observase faptul că dacă se iau ouă nefecundate de la un ariciu de mare şi se pun într'o soluţie de sulfat de stricnină, de unde se scot după cîte-va minute şi se pun în apă de mare, atunci se vede că acele ouă încep să se segmenteze. La Societatea de Morphologie şi Fiziologie din München, unde R. Hertwig făcuse comunicare, noutatea aceasta a produs o puternică impresie fiindcă pentru prima oară se vedeau segmentîndu-se, sub influenţa unui agent chimic bine cunoscut, ouăle unui animal despre care toţi erau siguri că nu se pot dezvolta decît în urma contopirii lor cu spermatozoizii.

In legătură cu această descoperire se spune, dacă n'o fi legendă, că s'a întîmplat un incident hazliu. A doua zi după ce R. Hertwig îşi făcuse comunicarea sa, el primi vizita arhiepiscopului din München, care venise să felicite pe savant pentru descoperirea sa, spunîndu-i că a aduce cele mai mari servicii' religiunii. Hertwig intrigat de această declaraţie a înaltului prelat, îl roagă să se explice. Arhiepiscopul începe atunci să reciteze partea din testament în care se spune că Maria a născut pe Isus rămînînd totuşi virgină şi adăugînd că biologiştii au considerat până acum această afirmaţiune ca fiind absolut nefundată, de oarece, ziceau ei, oul nu dă naştere la o altă fiinţă de cît după fecundare. Ori, d-ta ne demonstrezi astăzi că oul se poate dezvolta şi fără spermatozoid. Prin urmare ceea ce ştiinţa religioasă afirmă asupra originii lui Isus, este cît se poate de verosimil.

Modul acesta de a înţelege cercetările biologice a dat ocazie lui Hertwig să facă mult haz.

Dacă ar fi fost ceva mai perspicace, acest prelat n'ar fi făcut aşa filozofie în auzul unui om de ştiinţă ca Hertwig, pentru că ar fi înţeles că compromite cauza ce îi este încredinţată s'o apere, punînd pe Maria pe acelaş nivel zoologic cu un vulgar ariciu de mare şi considerînd pe Isus ca fiind un individ partenogenetic.

In tot cazul, savantul biologist nu'şi permite ast-fel de generalizări pripite, fiind ca el ştie bine că nu tot cea ce se petrece cu animalele inferioare, se poate petrece şi cu cele superioare cum e omul. Un exemplu cunoscut de toată lumea ne-o dovedeşte. Dacă tăem laba unui rac ori a unei şopîrle, aceste membre cresc la loc după o vreme oarecare; nimeni însă n'a văzut până acum să crească la loc piciorul tăet al unui om, fie chiar cînd amputarea ar fi avut loc în vrista cea mai fragedă.

Cele mai recente cercetări în privinţa partenogenezei artificiale le datorim fiziologistului american *J. Loeb* şi renumitului zoologist francez *Yves Delage*. Ei au găsit o mulţime de agenţi de natură chimică şi fizică care sînt în stare să înlocuiască foarte bine rolul spermatozoidului ca provocător al dezvoltării oului. Atît Loeb cît şi Delage au găsit că pentru ca oul nefecundat al acestor Echinoderme să înceapă a se dezvolta, este nevoe ca el să fie pus mai întâiu în contact cu un acid şi apoi cu o bază slabă. Este de rigoare, dacă vroim să avem un rezultat pozitiv, ca să acidifiem întâiu apa în care stau ouăle şi pe urmă s'o alcalinizăm. Dacă procedăm invers, adecă dacă alcalinizăm întâiu şi acidifiem pe urmă, ouăle nu se dezvoltă.

Delage, încercînd o mulţime de acizi şi de baze, a constatat că, pentru ouăle de Echinoderme, cele mai bune rezultate se capătă cînd întrebuinţăm acizii şi bazele slabe, cum e taninul şi amoniacul.

In ce priveşte apa în care stau ouăle, tot Delage a văzut că nu e de loc necesar ca ea să fie apă de mare curată; se poate întrebuinţa cu mult succes un amestec făcut din 30 părţi apă de mare şi 70 părţi dintr'o soluţie de zahăr (zaharoză) izotonică cu apa de mare. Cu acest amestec dezvoltarea se face chiar mai bine de cît în apa de mare curată.

Procedînd în acest mod, Delage a obţinut larve foarte vioaie din care unele au ajuns să producă stele şi arici de mare cu toate organele lor normale. Aceste tinere fiinţe, fără tată, se plimbă pe peretele de sticlă a aquariului căutînd hrană şi fac desperarea lui Delage, care nu ştie cu ce să le hrănească. Dacă ar fi vorba de nişte banali pui de stea de mare, i-ar fi uşor savantului să le dea diferite alimente, din care ele apoi să-şi aleagă ce le place; şi dacă unele, sau chiar toate, ar muri, paguba n'ar fi mare căci se pot găsi destule la Roscoff. Dar acele pe care el le are acum sunt aşa de preţioase că îi este frică să nu le omoare dîndu-le un aliment ce nu le-ar conveni.

Dar în definitiv, chestiunea supraveţuirii este secundară. Principalul e că s'au dezvoltat din ou fără nici cel mai mic ajutor din partea elementului bărbătesc.

Iată dar fiinţe, cărora nu le lipseşte nimic şi pentru dezvoltarea cărora rolul tatălui a fost, cu perfect succes, înlocuit de o curată acţiune fizico-chimică.

Importanţa acestei descoperiri nu poate să scape nimănui. E un fel de rază luminoasă care străbate prin întunericul ce învăluește fenomenul fecundaţiunii. Luîndu-ne după dînsa, să intrăm şi noi puţin în acest întuneric şi să vedem dacă nu vom putea întrezări măcar ceva din tot ce el ne ascunde.

Fenomenul esenţial ce constatăm în oul fecundat, este o sinteză activă de substanţă vieţuitoare. Această sinteză se face în primele momente ale dezvoltării pe socoteala substanţelor de rezervă conţinute în ou, mai apoi însă pe socoteala substanţelor nutritive luate de celule din mediul ce le înconjoară.

Dar iată o celulă, oul nefecundat, care are în ea şi în afară de dînsa, tot ce'i trebue pentru ca să plece pe calea diviziunei, pe calea sintezei organice şi cu toate astea nu e în stare s'o facă până cînd nu vine ceva din afară ca s'o pornească. Acest ou nefecundat s'ar putea compara cu un ceasornic de perete care este gata întors, dar care nu merge fiind-că nu i-a pus nimeni în mişcare pendula. Tot aşa şi oul nefecundat ajuns la maturitate este o celulă gata-gata să 'nceapă diviziunea, dar căruia nu i-a dat încă nimeni impulsul iniţial. Rolul acesta îl are spermatozoidul şi el poate fi înlocuit în această funcţiune de către o acţiune fizico-chimică.

Inţeles în chipul acesta, rolul spermatozoidului se simplifică considerabil. Acest rol n'ar fi de cît cel al loviturii slabe, date unei boambe de dinamită, sau cel al unei infime scîntei ce pune foc unui morman de praf de puşcă. Pentru îndeplinirea rolului său de stimulent, nu e necesară substanţa lui proprie ci numai declanşarea proceselor fizico-chimice de sinteză organică, declanşare produsă de intrarea spermatozoidului în ou. Ca să precizăm, am putea spune că dacă spermatozoidul, o dată intrat în protoplasma ovulară, ar avea posibilitatea să iasă din nou afară, e probabil că această scurtă vizită ar fi de ajuns pentru ca oul să-şi înceapă desvoltarea.

Dacă în adevăr aşa stau lucrurile, atunci nu vedem nici o dificultate de principiu care ne-ar impedeca să obţinem partenogeneza şi cu ouăle mamiferelor. Toată dificultatea ar fi numai de ordin technic.

Dr. D. Călugăreanu

Cronica Externă

— Afacerea Moltke-Harden —

De mult n'a mai făcut în lume o afacere atîta zgomot, ca afacerea Moltke-Harden. Şi era firesc să fie aşa. O afacere scandaloasă atrage atenţia lumii, chiar cînd cei ce sînt implicaţi într'însa nu sînt decît nişte tineri fără însemnătate, şi cînd ea are loc într'o ţară cunoscută prin destrăbălarea moravurilor ei. Dar încă, cînd o asemenea afacere se întîmplă într'o ţară, care avea monopolul moralităţii şi al virtuţii şi cînd persoanele amestecate într'însa sînt persoane ocupînd situaţiuni înalte şi exercitînd asupra mersului statului o întinsă şi hotărîtoare influenţă.

Afacerea Moltke-Harden are, însă, o deosebită însemnătate, nu ca afacere scandaloasă, ci ca afacere politică. Puţine afaceri au avut darul să aibă repercuţiuni politice mai grave; puţine afaceri au atras după ele mai multe prăbuşiri,—prăbuşiri de credinţe, de prestigii, de legende, de persoane şi de concepţii.

Intr'adevăr, afacerea Moltke-Harden a prăbuşit tot ce în Germania rămăsese neatins şi nepătat. In primul rînd, ea a nimicit credinţa ce lumea o avea despre înnalta moralitate a poporului german. Puritanismul protestant, care prezidase la înfiinţarea şi la organizarea Germaniei moderne, înconjurase poporul german cu o aureolă de virtute, care părea lumii cu atît mai strălucitoare, cu cît nimic nu venise până astăzi s'o păteze sau s'o întunece. Iar pe de altă parte, sferele conducătoare din Germania ştiuseră să ia toate măsurile posibile ca să întărească în spiritele oamenilor această credinţă. In toate cuvîntările oficiale se slăviau virtuţile germane, pretutindeni nu era vorba decît de superioritatea morală a poporului german asupra celorlalte popoare, nu se scăpa o ocazie pentru a se pune în contrast admirabilele virtuţi teutonice cu desfrîul ce domneşte, ce roade şi putrezeşte moravurile şi sufletul omenirii.

Aşa că lumea, întreţinută în această atmosferă de laude, a rămas trăsnită cînd Harden a ridicat vălul moralităţii aparente a poporului ger-

man şi cînd în dosul acestui văl cu meşteşugire zugrăvit s'au văzut scene scandaloase, moravuri destrăbălate, o imensă desfăşurare de turpitudini şi de viţii ruşinoase. Azi aureola moralităţii germane s'a stins. Toţi ştiu că în Germania se petrec, pe o scară întinsă, aceleaşi scene scandaloase ca şi în celelalte ţări, ba chiar că acolo sînt mai răspîndite, decît aiurea, anume perversităţi şi prin urmare că poporul german nu mai este îndrituit să se înfăţişeze lumii ca apărătorul moralei, nici să privească de sus sărmana omenire în numele superiorităţii ei morale şi în numele cinstei ei nepătate. Aceasta va fi primul şi de sigur nu cel mai neînsemnat din rezultatele afacerii Moltke-Harden.

Pe lîngă această credinţă, afacerea Moltke-Harden, a distrus şi o legendă, o legendă foarte răspîndită şi foarte nenorocită. Germanii nu se mulţumeau să proclame pretutindeni virtuţile lor, ei căutau să stabilească legenda că superioritatea lor morală decurge din forma lor de guvernămînt, că este absolut imposibil ca o ţară, care este condusă de ideile democratice, în care nu există autoritarismul, să înfrîneze destrăbălarea morală. Scandalurile parlamentare din Franţa, afacerea Panama în deosebi, slujeau Germanilor drept pildă a temeiniciei acestor afirmaţiuni. Şi fiindcă şi aci nimic nu venise să distrugă legenda stabilită, ea se întindea din zi în zi, prindea mereu rădăcini mai adînci şi ajunsese în cele din urmă sa se lăţească până într'atita, încît toată lumea o primea ca un adevăr indiscutabil, care nu suferea nici critica, nici contrazicerea. Ei bine, afacerea Moltke-Harden nu mai lasă pe urma ei nici un crîmpeiu măcar din această legendă. Toată lumea s'a convins azi că nu forma de guvernămînt, că nu democratizarea sau nedemocratizarea statelor este cauza destrăbălării morale, că adevăratele cauze ale imoralităţii şi ale lipsei de virtute trebue căutate aiurea şi că este o iluzie să-ţi închipueşti că în lumea modernă, cu viaţa ei complexă, cu legăturile multiple dintre o societate şi alta, cu confuzia tot mai mare de obiceiuri, de aspiraţii şi de gusturi, statele pot fi împărţite în două categorii: în cele morale şi în cele imorale. Asemenea clasificaţiuni artificiale pot izvorî din ipocrizia unora sau din interesele politice ale altora, dar nu din realitatea a tot puternică a lucrurilor.

Cum că afacerea Moltke-Harden a distrus o sumă de persoane care jucau în Germania şi în genere pe scena politicei internaţionale un rol de căpetenie, despre aceasta nici nu mai încape îndoială.

Nu mai vorbim de Principele de Eulemburg, de Contele Lynar, de Generalul Kessel, de Contele Hohenau şi de Generalul Moltke, cari au căzut prea jos, ca să le mai facem cinstea de a ne ocupa de mult pătatele lor persoane. Dar pe lîngă aceşti oameni sdrobiţi a rămas în picioare cineva, care are în lume o situaţie prea înaltă pentru ca presenţa lui însăşi în această afacere să nu ne oprească: e Împăratul Wilhelm. Bine înţeles, nimeni nu zice că Germanicul Împărat a fost amestecat în scenele scandaloase, pe care procesul Harden ni le-a desvăluit, dar nu e

mai puţin adevărat că şi Wilhelm II, ese rănit din acest proces. Toţi, dar absolut toţi cei ce au fost implicaţi în această afacere murdară, erau amici intimi ai lui Wilhelm II, sfetnicii lui cei mai ascultaţi şi cei mai iubiţi. Cine nu cunoaşte amiciţia Împăratului Wilhelm pentru Phily Eulenburg, cine nu ştie că dintr'un simplu conte, fără alte daruri decît un mediocru talent poetic. şi fără alte merite decît oarecare aptitudini pentru compoziţia muzicală, favoarea împărătească l-a înălţat la rangul de ambasador la Viena, la demnitatea de principe şi că îl rezerva până şi pentru succesiunea lui Bülow.

Cum se face că împăratul să fi trăit în intimitatea acestui cenaclu de perverşi? Cum se face că tocmai pe ei i-a ales ca să-i încarce cu onoruri şi cu glorie? Cum de nu a văzut nimic, cum de nu a bănuit nimic în contactul zilnic ce avea cu aceşti vechi favoriţi? De mult se plîngea lumea în Germania de atot puternicia camarilei imperiale, care, fără să aibă vre-o răspundere, conducea de fapt destinele imperiului. Deja aşa, tirania aceasta ocultă era antipatică opiniei publice, care simţea loviturile ei, fără să aibă măcar mîngîierea de a o vedea la faţă, dar în sfîrşit lumea o răbda, căci o credea cinstită în moravuri, chiar dacă era greşită în influenţa ei. Ce să zică astăzi însă poporul german, cînd constată că camarila imperială nu era numai nefastă politiceşte, dar scîrboasă moralmente, că era o camarilă de homosexuali, nu o camarilă de curtezani? Ce încredere să mai aibă în cunoscinţa de oameni a Împăratului, cum să mai creadă în simţul politic al omului, care a înlocuit sfaturile lui Bismarck prin influenţa unei asociaţiuni de homosexuali? Ştim că poporul german e poporul cel mai monarhic, că ceea ce în alte ţări ar fi îndestulător pentru a răsturna o întreagă dinastie, nu e suficient în Prusia nici pentru a întuneca popularitatea unui monarh,—dar tot nu se poate ca acest principiu al monarhiei, atot puternic peste destinele unei ţări, să rămîie neştirbit în încrederea naţiunii, cînd se vede pe ce mîini influenţa coroanei a alunecat şi cînd un popor întreg îşi poate zice că soarta lui şi a Europei au fost hotărîte în atmosfera de viţiu a saloanelor dela Liebenberg, între două declaraţiuni înflăcărate de homosexuală iubire.

Nu numai poporul german, dar lumea întreagă e în drept să se îngrijească şi să se înspăimînte de cele ce a aflat prin procesul Harden şi iată de ce Împăratul Wilhelm nu poate să nu iasă micşorat din aceste dezbateri, micşorat ca om de stat, micşorat ca reprezentant al principiului monarhiei autoritare.

În fine, tot cu afacerea Harden s'a prăbuşit şi prestigiul militarismului german. Militarismul german se bucura de un mare prestigiu moral nu numai în Germania, dar şi în străinătate. Toţi lăudau admirabila disciplină a armatei, influenţa moralizatoare ce a exercitat asupra educaţiunii maselor populare. Lipsa de intelectualitate şi cultura neîndestulătoare a unor sfere militare se scuza prin beneficiile morale ce naţiunea trăgea din corpul ei ofiţeresc. Cine zicea ofiţer german, putea spune

un om de o cultură insuficient dezvoltată, dar trebuea să spue un om de onoare, care străbate viaţa cu fruntea sus ca şi cîmpul de batae, fără ca nici unul din păcatele ce înjosesc omul să-l fi ispitit sau să-l fi abătut din calea lui cea dreaptă. Ei bine, nici acest prestigiu n'a putut să supraveţuiască geniului distrugător al afacerii Harden.

Ce prestigiu de moralitate să mai aibă o armată, în care comandantul suprem al garnizoanei Berlinului, cel mai lăudat şi cel mai răsfăţat dintre generali, purtătorul unui nume ilustru, amicul şi intimul Impăratului, apăsa cu spasme amoroase pe nările lui perverse batistele lui Phily Eulenburg, ce prestigiu să mai aibă o armată, în care garda imperială mărturiseşte că avea toată cunoştinţa de scenele scandaloase din vila contelui Lynar, în care soldaţii se dădeau, pe o scară întinsă, la moravuri ruşinoase, purtau semne distinctive ca să se recunoască pe strade şi în care ofiţerii tăceau şi ascundeau turpitudinile, în loc să le denunţe şi să le înfrîneze?

In această privinţă, putem spune că afacerea Moltke-Harden a adus Herveismului cele mai mari servicii. Dacă Herveismul se va răspîndi în Germania, va fi desigur fiindcă după desbaterile din Berlin, armata nu va mai putea să aibă în ochii populaţiunii prestigiul pe care l-a avut până astăzi. E chiar aci—trebue s'o mărturisim—ceva foarte dureros. Ce crudă ironie a soartei să vezi, că tocmai numele lui Moltke este amestecat în faptele, ce contribue la distrugerea prestigiului militar german. Numele lui Moltke şi armata germană au mai fost împreunate, dar în pagini glorioase, în pagini de organizare şi de izbîndă; păcat că ele trebuesc să se regăsească împreunate azi, în pagini de decadenţă şi de ruşine! Dar, la urma urmei, toate aceste prăbuşiri sînt secundare; marea lovitură, pe care a dat-o afacerea Moltke-Harden, e lovitura pe care a dat-o concepţiunii de guvernămînt a Germaniei moderne. Această afacere a dovedit tuturora, că Germania nu poate merge înainte cu actuala ei formă de guvernămînt. Un stat nu poate propăşi cînd politica lui poate să fie ani de zile pe mîinele unui grup de corupţi. El poate face progrese aparente, poate cîştiga victorii economice, care răpesc admiraţia lumei ce judecă superficial, dar nu poate clădi nimic sănătos şi temeinic, căci se înalţă pe o temelie putredă şi la prima restrişte tot edificiul se va surpa.

De mult, nu e vorbă, se susţinea că forma democratică e singura care poate asigura fericirea adevărată a poporului german, dar lumea era neîncrezătoare. Faţada era prea strălucită ca să nu ameţească şi să nu înşele. Amintirea unui războiu glorios, dezvoltarea uimitoare a activităţii economice şi a bogăţiei naţionale nu se mulţumeau cu simple afirmaţiuni, cereau dovada, dovada evidentă, indiscutabilă, care să distrugă credinţa veche şi să deschidă şi celor mai sceptici ochii asupra pericolelor guvernămîntului autoritar şi personal.

Această dovadă, afacerea Moltke-Harden a făcut-o în chip luminos şi neîndoelnic şi poporul german e un popor prea practic, cu prea mult bun simţ firesc, ca, în faţa unei asemenea dovezi, să mai întîrzie şi

să mai şovăiască în recunoaşterea răului şi în vindecarea lui. De aceea, procesul Harden trebue privit ca punctul de plecare al unei noi evoluţiuni politice a imperiului german. Ea este piatra de hotar dintre politica reacţionară de până astăzi şi politica democratică de mîine. Cînd zicem aceasta, nu vrem să spunem că, dintr'o zi într'alta, se va schimba constituţia în Germania. Nu, n'avem asemenea iluzii; pretindem numai că sistemul actual nu va mai avea acea aprobare generală, acel sprijin tacit al maselor populare, care singur îngădue într'o ţară dăinuirea unei anumite forme de guvernămînt, şi fără de care zilele lui sînt numărate. Ne va rămîne însă în totdeauna părerea de rău că, în loc ca această evoluţiune să fi isvorît în Germania în mod firesc, din frămîntările vieţii publice şi din conştiinţa luminată a maselor, ea să fi eşit din izvorul necurat al unei afaceri scandaloase.

I. G. Duca

Cronica Literară

— Probleme literare: O nouă concepţie asupra artei —

„Filozofia artei şi a criticii, zice un scriitor, cuprinde un mic număr de probleme amuzante—pentru aceia pe care estetica îi amuzează—dar care nu sînt amuzante decît pentrucă scapă oricării soluţii categorice şi pentrucă, în urma analizelor celor mai luminoase şi mai pătrunzătoare, rămîne veşnic ceva destul de nesigur ca să ofere curiozităţii o materie necontenit nouă şi ca să perpetueze controversa" [1])

Şi'n adevăr, nu e teren mai puţin sigur decît filozofia criticii literare. Pentru a ilustra vorbele citate mai sus, nu voiu aminti păreri de ale artiştilor care, tocmai pentrucă sînt artişti, sînt poate mai puţin chemaţi în discuţie, şi nici de ale esteticianilor puri, care mai totdeauna pleacă dela concepţii filozofice generale, adesea metafizice, privind literatura nu ca un *fapt* de studiat, ci ca o ocazie mai mult de a-şi ilustra ideile, la care au ajuns pe alte căi. Voiu aminti numai cîteva concepţii ale unor critici literari, căci ei sînt cei mai competenţi, pentrucă criticul literar e presupus că pleacă dela literatură pentru a ajunge la ideile asupra literaturii şi nu invers,—şi pentrucă *el* e specialist în discuţia problemelor literare...

Am să amintesc numai părerile celor doi din urmă mari critici europeni, care au fost contemporani cu înflorirea spiritului ştiinţific modern, de care au fost pătrunşi: Taine şi Brunetière.

Din multele probleme literare ce le-au atins, mă mărginesc să aleg două, spre a aminti, în treacăt, poziţia acestor critici faţă cu dînsele.

Problema factorilor externi ai artei, mai întâiu. Taine, cum se ştie, explica conţinutul operei de artă (felul operei, şi nu *talentul* care, spunea el artiştilor, e „l'affaire de vos parents") prin *mediu*—rasa, clima, momentul istoric, etc.—Teoria aceasta este introducerea metodei ştiinţelor naturale în critică, sau, cu un cuvînt mai cuprinzător, introducerea determinismului în explicarea operei de artă.— O ilustraţie a acestei teorii e faimoasa sa *Istorie a Literaturii Engleze*.

1) *Paul Stapfer*, Questions Esthétiques et Réligieuses. p. 1.

Brunetière, fără să nege importanţa metodei lui Taine, introduce, sau mai bine zis aplică, o altă concepţie în explicarea operei de artă, şi anume concepţia *evoluţiei*: Opera de artă nu e condiţionată numai de mediul ambiant, şi mai ales de momentul istoric, căruia Brunetière îi dă cea mai mare importanţă dintre factorii propuşi de Taine,— ci ea mai e condiţionată şi de literatura cîtă s'a produs mai înainte în acelaşi gen literar şi chiar de literatura anterioară de alte genuri literare... Cetiţi, ca ilustraţie desăvîrşită a acestui metod fecund, volumul său asupra lui *Honoré de Balzac*.

Sau, altă problemă: Aceea a evaluării operei de artă. Pentru Taine, în prima sa fază, pe-atunci cînd scria *Istoria Literaturii Engleze*, valoarea unei opere de artă atîrna numai de puterea artistului de a reda viaţa. Mai tîrziu, cînd scrie *Filozofia Artei*, el introduce şi alte criterii în aprecierea operei de artă; acuma el evaluiază opera de artă nu numai după puterea artistică cu care e creată, ci şi după *„gradul de importanţă a caracterului"*: O operă de artă, în care e zugrăvită o insuşire omenească mai profundă, mai generală şi mai eternă, este superioară alteia, în care e zugrăvită o insuşire mai superficială şi mai trecătoare.— Şi, acestui criteriu, el îi adaogă un altul, un criteriu *moral*: *„gradul de binefacere al caracterului"* zugrăvit în opera de artă: „Toate celelalte (talent, importanţa caracterului, etc.) fiind egale, opera care exprimă un caracter binefăcător este superioară aceleia care exprimă un caracter răufăcător" [1])

Brunetière merge, în această direcţie, foarte departe. Se ştie că fostul director de la *Revue des Deux Mondes* a fost duşmanul cel mai mare al concepţiei „artei pentru artă"... Dacă, după această din urmă concepţie, orice operă de artă e morală prin definiţie, numai fiindcă e operă de artă, căci—cetiţi în d. Maiorescu, care rezumează pe Schopenhauer—„orice emoţiune estetică... face pe omul stăpînit de ea să se uite pe sine ca persoană şi să se înalţe în lumea ficţiunii ideale", în acea lume „în care egoismul,—izvorul a tot ce este rău,—este nimicit pentru moment, fiindcă interesele individuale sînt uitate" [2]); apoi Brunetière înclină mai degrabă să creadă că arta, prin definiţie, ar fi imorală, căci se adresează simţurilor şi, ceea ce e mai rău, „plăcerii simţurilor" [3]).—Totuşi Brunetière nu vrea să alunge arta „din cetate", ci, considerînd'o ca o forţă socială, el cere artistului să utilizeze cu băgare de samă şi cu simţul responsabilităţii această forţă.

„..... Nu numai în istorie, zice el undeva, sau în critică, asta se'nţelege dela sine, dar şi în poezie poate, dar în roman, şi mai ales în

1) *Philosophie de l'Art*, II, L'Idéal dans l'Art.
2) *T. Maiorescu*. Critice, II, 185.
3) L'Art et la Morale, 29—Un alt scriitor Paulhan, în „Le Mensonge de l'Art", susţine imoralitatea inerentă a artei, căci, zice el, arta ne dezadaptează, desobişnuindu-ne de a trăi viaţa reală, viaţa practică, căreia îi substitue o viaţă iluzorie, etc.—E cazul, aci, să cităm şi pe Tolstoi, care vrea o artă fără *frumos*, căci acesta demoralizează. („Qu'est-ce que l'Art?")

teatru, nu cunosc scriitor vrednic de acest nume care să nu-şi fi propus, mai mult sau mai puţin, „să dovedească" ceva, şi care să nu fi susţinut prin urmare, cu mai mult sau mai puţin noroc, ceea ce se chiamă o „teză". Lăsaţi la o parte tragedia, dacă voiţi, deşi fără îndoială autorul lui Horace, şi acel al lui *Mahomet*, şi acel al lui *Ruy-Blas*—pe care-i numesc aici fără a-i compara şi mai cu samă fără a-i egala—au voit mai mult decît odată să demonstreze, şi ei, ceva. Şi dacă autorul *Andromacei* şi al lui *Britannicus* are, deocamdată, aerul să facă excepţie, e că aventura tragică, împrumutată dela istorie, are tăria, dacă se poate spune astfel, a faptului întîmplat în adevăr, cuprinde în sine, caşi însăşi istoria, moralitatea sa, sfatul său şi învăţămintul său. Dar *L'Ecole des femmes* este o teză, dar *Tartuffe* est o teză, dar *Les Femmes savantes* sînt o teză, şi—afară decît dacă nu găsim că Molière e mai mare în *L'Amour médecin* sau în *Monsieur de Pourceaugnac*,—trebue să convenim că faptul de a fi discutat pe scenă delicata chestie a educaţiei fetelor, sau aceea încă şi mai delicată a primejdiilor devoţiunii, n'a stricat gloriei sale. Mai mult decît atita: aceste intrigi, aşa de ghibaciu conduse, dar aşa de neglijent legate şi mai neglijent deslegate, prin „artificii de comedie" banale; acest stil, căruia i s'au făcut atitea critici drepte de la Boileau până azi,—s'ar putea pretinde că-şi capătă valoarea dela *teză*, şi că, mai puţin *amuzante* decît ale lui Scarron, mai puţin *bine scrise* decît ale lui Regnard,—ceea ce le pune aşa de sus este teza sau gîndirea".

. . . .

„Dacă nu ajunge, fără îndoială, de a introduce o teză într'o comedie, pentru ca comedia să fie bună, nu cred, pe de altă parte, să se găsească o singură comedie mare care să nu conţină cel puţin o teză".

. . . .

„Această mîndră indiferenţă [„arta pentru artă"] de care a fost atita lăudat nenorocitul Flaubert, este o prostie, curată (c'est d'un sot, en trois lettres) şi nu o vom mai permite decît artiştilor, al căror talent ştim bine că se mărgineşte a înşira vorbe. Nouă ne place ca artistul să ne irite, la nevoe să ne exaspereze, punîndu-ne pe gînduri asupra opiniilor ce avem"..... „Voim în sfîrşit ca, înveselindu-ne sau uneori întristîndu-ne, *arta să isprăvească şi să complecteze în noi educaţia începută de experienţă şi de viaţă*"...

Vorbind de Alexandre Dumas fils, Brunetière zice: „El va fi lăudat de a nu se fi mărginit la rolul de *amuseur* public şi, de oarece a avut ceva de spus, de a fi spus... şi ceea ce nu i se va reproşa de loc, va fi că a atras atenţia publică asupra ceea ce credea el că a găsit supărător, neuman şi nedrept în legi"... [1]).

E interesant de alăturat aci admirabilele vorbe, în acelaşi sens, ale celuim ai însemnat colaborator dela *Revue des Deux Mondes*, M. de Vogüé:

„Ah! ştiu bine că prescriind artei literare un scop moral, voiu face să zîmbească pe adepţii doctrinei în onoare: arta pentru artă. Măr-

1) Questions de Critique, 174—179.

turisesc că nu o pricep. Nu voiu crede niciodată că oameni serioşi, care ţin la demnitatea lor şi la stima publică, vreau să se reducă la rolul de gimnaşti, de paiaţe de iarmaroc. Aceşti delicaţi sînt curioşi. Ei profesează un mîndru dispreţ pentru autorul burghez care se străduieşte să înveţe ori să mîngîie pe oameni, şi consimt să facă gimnastică înaintea mulţimii în singurul scop de a o face să le admire dibăcia; ei se laudă că nu au nimic de spus, în loc de a se scuza... E de neconceput că se ridică la doctrină ceea ce trebue să rămînă o excepţie... Nobila noastră profesiune n'are nimic comun cu acest comerţ; el e legitim, de sigur, dacă e prob şi decent, dar el samănă cu literatura cît samănă o dugheană de jucării cu o bibliotecă" [1]).

Dar destul! Voiu fi exasperat îndestul pe gingaşii cavaleri ai Frumosului în Sine...

Brunetière a fost un *luptător*. [2]) Am arătat aiurea („V. R." I, 6) că artiştii „luptători", ca Dumas fils, sînt conştienţi de „teza" lor, şi adaog acuma, şi criticii, cînd sînt „luptători", ca Brunetière, sînt în stare *să impună, să ceară* anumite teze...

Dar nu despre aceasta e vorba acuma. Am amintit aceste cîteva concepţii asupra literaturii, pentru a arăta cît de diverse sînt opiniile asupra problemelor de critică literară şi cît de naivi sînt aceia care, în suficienţa lor, cred că dela 1860 „capetele eminente" nu mai au nimic nou de zis în această privinţă, decît să reediteze pe Schopenhauer,—şi pentru a ne face cale să vorbim de o nouă concepţie asupra artei, datorită lui Emile Faguet (*La Revue Latine*, Septembrie 1907)

Emile Faguet, spirit absolut neprevenit, şi venit în urma atitor discuţii, n'a putut să nu priceapă că şi în teoria „artei pentru artă" ca şi în acea a „artei teziste" există ceva adevărat. Nu se poate să se înşele complect un Schopenhauer, şi nici un Taine ori Brunetière...

Şi s'a gîndit să concilieze aceste concepţii contrare, luînd ce a crezut el adevărat, dela ambele. Termenul „artă pentru artă", Faguet nici nu-l pricepe, căci, zice el, afară de somn şi de moarte (şi încă se'ndoeşte), nimic nu e pentru... sine însuşi.—Concepţiei „artei pentru artă", Faguet îi opune o alta; el împarte arta în trei categorii:

Arta pentru frumos (acest cuvînt a fost de mult propus de Edmond Schérer, pentru a curma discuţia în jurul cuvîntului artă pentru... artă, care n'are nici un sens [3]), *arta pentru adevăr* şi *arta pentru bine*..

1) *Revue des Deux Mondes*, 15 Maiu, 1886.

2) In genere, acei ce fac parte din cei mulţumiţi cu ordinea de lucruri socială, sînt partizanii artei pentru artă: ei nu voesc ca şi literatura să servească ca o armă de critică socială, deci *neagă* literaturii acest caracter evident. De aceea, în Franţa, duşmanii artei pentru artă sînt oameni care nu se'mpacă cu Republica *burgheză*, sînt reacţionari luptători ca Brunetière, Vogüé, Bourget, etc., ori socialişti ca Georges Renard... Aplicaţi la noi această consideraţie.

3) Cuvîntul „artă pentru artă" a fost inventat de scriitorii care fac trecerea dela romantism la naturalism; ei n'au putut întrebuinţa cuvîntul „artă pentru *frumos*" căci erau *şi realişti*, şi pentru ei frumosul era o... prejudecată.

Arta pentru frumos e acea care zugrăvește lucruri extraordinare, frumoase sau urîte (căci și foarte urîtul stîrnește mirarea amestecată cu spaimă, care samănă cu admirația),—ar fi arta romantică sau idealistă; *arta pentru adevăr* e acea care zugrăvește mijlocul, banalul, obișnuitul,—ar fi arta realistă; *arta pentru bine* e aceea ce-și pune ca *scop* îndreptarea oamenilor,—ar fi genul oratoric, pe care Faguet, deci, îl pune în „artă" (Faguet dă ca exemplu pe Bossuet, Lamartine la tribună, etc...)

Aceasta este noua concepție a lui Faguet.

Avem de făcut obiecțiuni.

Să începem cu *arta pentru bine*. Un discurs al lui Bossuet e „artă" (dacă e vorba să punem și oratoria în artă), pentrucă e *frumos*, nu pentrucă are un scop bun. Și nici n'ar fi fost util, căci n'ar fi făcut impresie, dacă nu era *frumos*; ceea ce-i dă valoare e *frumosul*, nu intenția bună, nici înălțimea morală a oratorului. Așa dar, tot frumosul face ca oratoria să fie artă.

Arta pentru adevăr. Un roman realist din viața de toate zilele: Madame Bovary, de pildă. Ce *frumos* roman! zice cetitorul,—și numai apoi: Ce adevărat roman! dacă mai adaogă ceva. Adevărul este o condiție a romanului realist, dar el e „artă" pentrucă e frumos.

Așa dar, cel puțin așa mi se pare, ori ce artă e *artă pentru frumos*. Frumosul e o notă comună oricării arte, și el e *diferența specifică* care deosebește arta de alte îndeletniciri ale spiritului omenesc.

Și *adevărul* e, sau trebue să fie, o notă a oricării arte, dar nu e acea notă care e *diferența specifică* a artei, adevărul fiind *diferența specifică* a științii.

Și tot așa și binele. Scriitorul, acel om care zugrăvește viața, trebue să aibă fatal o concepție a vieții, pe care o încorporează în opera sa, și nu e un scriitor complect, dacă nu concepe viața ca un om moral, — dar binele, dacă e, sau trebue să fie o notă a artei, nici el nu e *diferența specifică* a artei, fiind *diferența specifică* a eticei.

Cu alte cuvinte: Arta urmărește frumosul, știința adevărul, etica binele; și poate fi artă—*mai inferioară, de sigur*—fără adevăr și fără bine, dar nu poate fi fără frumos.

Și un critic, deci, trebue să-și pună trei întrebări, cînd are în față o operă: Este opera frumoasă, adecă e o operă de artă sau nu, și în ce grad?—Corespunde opera—adevărului, vieții, sau nu?—Este opera morală, sau nu?

Așa dar concilliarea lui Faguet nu e o conciliare, căci el concepe două feluri de artă care n'ar avea ca condiție indispensabilă frumosul sau, cum s'a numit mai bine, obiectivarea frumosului.

Noi am desfășurat, în această revistă, o altă concepție, mai puțin îngustă decît a „artei pentru artă", mai puțin *imperativă* decît concepția artei „teziste",—o concepție care se aplică la orice producție artistică, anume: Artistul, cu sau fără voința sa, își exprimă în opera de artă, *și* concepția sa asupra vieții, fiindcă artistul, ca și orice om, nu poate să nu aibă o concepție asupra vieții; și criticul, dacă e complect, e *dator* să releveze această concepție incorporată în opera de artă, și s'o evalueze. Și spuneam că criticul să nu *impună* nimic, să constate și atîta tot.

Aceasta este concepția adevarată, concepția modernă a artei,—concepția energetică ce triumfează în toate științele.—Această concepție se găsește incidental, sau mai bine zis în germene, la mulți filozofi, esteticiani și scriitori. Ea se găsește în germene la Goethe, cînd acesta recomandă artiștilor „să facă din ei înșiși o făptură mai nobilă",—și apoi să facă tot ce vor voi....[1])

Dar, întrucît trăim viața europeană cu întîrziere de cîteva decenii, la noi se mai găsesc mulți campioni ai Frumosului în Sine, și deci vom avea ocazie să revenim de multe ori.

G. I.

---

1). Vedeți, de pildă, în acest senz, *Le Sens de l' Art* de Paul Gaultier.—E locul să adăogăm că *nici un critic literar* nu analizează operele din punct de vedere al „artei pentru artă". Cetiți la „Revista Revistelor" din acest Nr. recenzia articolului lui Faguet asupra romanului D-nei Yver: Faguet discută „teza" din acest „bel ouvrage", dînd uneori dreptate autoarei, alteori nu....

Cronici vesele

Comisie fără diurne.—Amintire despre Beizadea.—20.000 de lei pentru o carte de bucate.—Agitaţia circiumarilor.—De ce nu protestează beţivii romini?—Scumpirea traiulu.—Ecou dela procesul Haarden.— Toalete prea incendiare.—

Evenimentul care covîrşeşte toate mărunţişurile ce alcătuesc viaţa Bucureşteană este, neîndoios, lucrarea comisiunii parlamentare. Indiferent de rezultatele ei, munca pentru elaborarea reformelor ţărăneşti se săvîrşeşte zilnic cu un zel necurmat. Ceea ce e uimitor este că membrii comisiunii parlamentare n'au nici o răsplată materială pentru timpul ce li se răpeşte ocupaţiunilor lor profesionale. O comisie parlamentară fără diurne, în ţara romînească, o comisie care lucrează serios pe gratis? Mai lesne mi-aş fi închipuit un automobil mergînd fără „chauffeur", un viorist cintînd fără vioară, d. Tache Ionescu vorbind fără să'l aplaude d-nii Cincu şi Brătăşeanu, o polemică de gazete fără 'njurături personale, jumări fără ouă...; mai lesne aş fi admis orice, decît fenomenul unei comisiuni romîne şi încă parlamentare care se 'ntruneşte regulat, studiează şi discută, fără să fie gratificată măcar cu un pol pe zi, de cap, din budgetul statului!

* * *

Tot aşa de paradoxal şi suggestiv mi se pare faptul că această comisiune, a cărei operă este acuzată chiar de unii moderaţi drept socialistă şi revoluţionară, se adună în somptuoasele saloane ale palatului clădit de răposatul Beizadea Grigorie Sturdza, care era învinuit chiar de unii reacţionari că e un retrograd exagerat. Inimă bună, dar mentalitate arhi-feudală răposatul! Mi-aduc aminte, poate să fie cincisprezece ani, l'am auzit protestind dela tribuna Camerei, solemn şi cu glasu-i cavernos, în potriva... tramvaielor! Nu doară că Prinţul Sturdza era din acei simpli cari oftau odinioară după diligenţele de Tirgovişte şi poşta lui Vilner şi considerau trenul sau tramvaiul ca nişte născociri diavoleşti. Nu, el era dealtminteri un om cult, a publicat chiar o lucrare filozofică „Prin-

cipiile fundamentale ale Universului", nu era cu alte cuvinte dintr'acei săraci cu duhul cari, cînd e vorba de un pas înainte al civilizaţiei, rămin ca... Beizadeaua la poartă nouă. Ştiţi însă temeiul pentru care originalul Prinţ combătea tramvaiele? Pentru că—denunţa dînsul cu indignare, de la tribuna Parlamentului—şinele tramvaielor aşezate mai în toate uliţile deteriorează cauciucul de la roţile trăsurilor!... S'a făcut mare haz pe vremea aceea de acest extraordinar argument contra tramvaelor, care era în acelaş timp în intenţia oratorului şi un argument contra oricărui progres, de oarece—crez că nu mă înşel—Beizadeaua polemiza prin discursul cu pricina cu d. Morţun, reprezentantul social-democraţiei în Cameră.

Şi-acum,—o ironie a vremurilor!—în palatul acestui senior medieval, răsună cuvintele cele mai subversive şi incendiare! Cum de nu tresare umbra bătrînului aristocrat în cavoul său şi nu se năruesc zidurile asupra cutezătorilor?

Fiţi liniştiţi, membri ai comisiei parlamentare. Umbrele nu tresar decît în romanele de senzaţie, iar cit despre zidurile Palatului Sturdza, vă încredinţez că sînt de-o solidă arhitectură.

Vedeţi-vă în pace de treabă, şi n'aveţi altă grijă—alcătuind reformele—decît de umbrele ce ar putea întuneca seninul conştiinţelor noastre şi de năruirea şubredului şi prea mult sguduitului nostru edificiu social.

* * *

La secţia a doua a Curţei de Apel s'a înfăţişat un interesant proces de proprietate literară. D-na E. Comşa a intentat acţiune de daune d-nei Theodora Cazzavillan, proprietara ziarului „Universul", fiindcă acel ziar a compilat aidoma, timp de opt luni, reţetele din cartea de bucate pe care numita doamnă a pus-o în vînzare în 1905. Tribunalul condamnase deja pe d-na Cazzavillan la 8,000 lei despăgubiri. D-na Comşa pretinde însă 20,000 de lei. Curtea de apel a amînat procesul.

Nu e treaba noastră să discutăm aici chestia proprietăţei literare. Ba ne mirăm chiar că literatura e amestecată în asemenea afacere. Vedem în adevăr d'o parte arta culinară a d-nei Comşa, iar pe de altă parte arta—ca să zicem aşa—chiulinară, a unora din ziare, care au obiceiul să reproducă scrierile altora şi să le tragă chiulul, fără să le ceară voie, fără măcar să citeze pe autor. Dar literatura nu o vedem. In tot cazul, dacă tot ce e tipărit se poate împăuna cu numele de literatură, apoi nu ne sfiem să spunem că o carte de bucate e un gen literar—vorba franţuzului: *comme ci, Comşa!* Totuşi, justiţia e de altă părere şi a recunoscut d-nei Comşa drepturile de proprietate literară asupra bucătărescului d-sale op. Aceasta însă nu a satisfăcut ambiţia autoarei. Această ambiţie n'a fost mulţumită nici cu cei 8,000 de lei acordaţi de tribunal. Autoarea îşi evaluează, cu modestie, pagubele ce i-a făcut „Universul", la 20,000 de lei.

O, Doamne! Eminescu—cel mai genial poet al nostru—n'a cîştigat nici pe sfert cu vînzarea operelor lui!

20,000 de lei o carte de bucate?

Apoi, dacă justiţia va stabili printr'o sentinţă un asemenea tarif, nu vă mai rămîne, Domnilor Vlăhuţă, Caragiale, Coşbuc, Duiliu Zamfirescu etc., decît să vă apucaţi să învăţaţi în proză şi 'n versuri pe contimporanii voştri cum se prepară sosul „maître d'hôtel", chioftelele marinată şi papanaşul moldovenesc cu smîntînă! Inteligenţe de elită, veţi izbuti de sigur să ajungeţi maeştri şi în arta d-nei Comşa, artă care pe cît se pare rentează mai bine în Romînia decît a voastră. Numai de unul din voi mi-e frică: de Caragiale. E în stare, deprins cu literatura, să puie prea multă sare. Ori, ceea ce e o calitate pentru *Scrisoarea pierdută*, devine un mare cusur pentr'o chioftea.

* * *

Cîrciumarii din toate oraşele se agită contra proiectului d-lui Costinescu pentru monopolul vînzării băuturilor spirtoase. Eu, să fiu în locul guvernului, aş tremura. Nu-i de glumit cu cârciumarii, mai ales cînd au în fruntea mişcării pe d. Dumitrescu—*Militari*, al cărui nume e un indiciu că mişcarea va fi belicoasă. Cârciumarii, cari nu se sfiesc să puie apă 'n vin, de ce s'ar sfii, în momentele grele prin care trecem, să toarne gaz peste foc? Mai bine apa ar turna-o peste foc, iar gazul... s'ar găsi unii din clienţii lor ca să-l bea! In tot cazul, acei bravi clienţi n'ar întrece pe faimosul intendent de spital, despre care se zice că ajunsese în aşa hal de alcoolism, încît, ca mic aperitiv, înnainte de dejun, obicinuia să mînînce cataplasmele de făină de in ale bolnavilor şi să bea spirtul în care medicul conserva piesele anatomice!

* * *

In ce priveşte agitaţia cîrciumarilor *dela oraşe* care protestează contra monopolului cîrciumilor *dela sate*,—adică unde dai şi unde crapă,—eu unul m'aş fi aşteptat mai degrabă la o campanie de protestare a beţivilor romîni. A celor de colegiul al treilea, pentrucă beţivii *high life* n'ar fi putut face decît o... şampanie de protestare.

In adevăr, e excesiv de riguroasă dispoziţia din lege care dă dreptul poliţiştilor—fără să cerceteze dacă aceştiea sunt treji ori nu—să alcătuiască un soiu de infamantă „listă a beţivilor" care să se afişeze în toate cârciumile.

Mizericordie pentru bieţii beţivi! D. Costinescu n'are de sigur o inimă de piatră, dar în schimb are un stomac debil supus la tirania regimului de Carlsbad sau Vichy. Altfel nu-mi explic o măsură aşa de draconică, pe care un om de stat ca Bismark nu s'ar fi 'ndurat s'o decreteze.

Şi Bismark era un om de stat mai mare decît d. Costinescu, măi damblagiule, pentru că Bismark bea câte trei halbe de bere pe nerăsuflate!.. îmi atrage atenţia simpaticul meu amic nenea Iancu Brătescu.

Mă mir cum beţivii romîni nu s'au revoltat. Pesemne că li s'a părut că măsura d-lui Costinescu e dreaptă; şi ei, sărmanii, până acum, tocmai pentru că nu li se dă *măsuri drepte* protestau contra cârciumarilor.

Şi eu sunt pentru asanarea moravurilor şi combaterea viţiilor. Dar de ce să începem tocmai cu beţiea, pe care nu ezit să o calific de viţiu util şi naţional? Viţiul luxului îmbogăţeşte magazinele de mode ale Parisului, viţiul jocurilor de noroc—pe străinii cu ruleta de la Expoziţie sau pe cei de la Monte Carlo; pe cînd viţiul—sau mai bine darul beţiei (dar de la Dumnezeu!) îmbogăţeşte pe podgorenii, pe proprietarii de livezi de prune şi pe cârciumarii noştri romîni! Beţiea romînă este unul din cele mai principale isvoare ale bogăţiei naţionale!

Cîte n'am fi auzit pe tema asta la o întrunire de protestare a beţivilor romîni. Dar beţivii s'au abţinut, i-au lasat pe cârciumari să facă mişcare în locul lor. Le-a fost poate teamă că—dacă s'or mişca—le vine ameţeală! Guvernul ar trebui să le fie recunoscător pentru această moderaţie, cu atît mai lăudabilă că vine din partea unor oameni, cari nu prea sînt lăudaţi de obiceiu pentru asemenea virtute.

* * *

Variaţiuni pe tema scumpirei traiului în Capitală.

D. Harpagonescu, a cărui sgîrcenie a luat proporţiile unei boli, îşi începe astfel scrisoarea către un prieten: „*Ieftenul meu amic*!" Şi adaogă: „Cred că 'mi-e permis, în vremea asta, cînd toate sînt scumpe, chiar şi prieteniile, să'ţi atribui măcar ţie—vechiul meu camarad—un epitet la al cărui auz sufletul mi se umple de bucurie."

* * * Intr'o lojă la Naţional, la o representaţie de operă. In vreme ce artiştii cîntă pe scenă, două doamne elegante vorbesc cu glas tare, fireşte.

—Da, ma chère, astăseară fiind reprezentaţie de gală, a trebuit să'mi cumpăr pălăria asta care m'a costat 300 de lei.

— 300!

— Da... au dreptate jurnalele, c'est épatant cum s'a scumpit viaţa în Bucureşti!

* * * Doi nenorociţi string mucuri de ţigări pe Bulevard.

— N'am găsit de cît trei! oftează unul.

— Eu numai două! geme celălalt.

— Nu mai e de trăit în Bucureşti cu scumpetea asta, nenişorule!

* * * — Jură'mi pe ce'ţi-e mai scump că mă iubeşti! zice Ea.

— Pe ce 'mi-e mai scump? Ei bine, jur pe chirie şi pe un stînjen de lemne, că te ador! răspunde El.

* * *

Ecou al procesului Harden.

Se vorbea într'un cerc de amiciţia prea strînsă dintre doi tineri inseparabili, dintre cari unul bogat.

— E suspect, bre, totdeauna şi pretutindeni îi vezi la braţ; ş'apoi nu vezi ce mult cheltueşte cu el?

Da, cam moltkeltueşte...

* * *

La mahala.

Dumnealui:—Ce rochie 'ţi pui diseară la sandrofia Popeaschi?

Dumneaei:—P'aia subţire bliojandar dă gaz...

Dumnealui:—Păi atunci ne-am asortatără al dracului: tu cu rochie de gaz şi eu în redengotă spălată cu benzină! Ce vrei să ia foc salonu oamenilor, soro?

Tarascon

Scrisori din Ardeal

— Björnson contra Ungurilor.—Măcelurile dela Pănade, Pecica, Cristian, şi Cernova.—Lupta în dietă.—Campania Slavilor. —

De-un pătrar de veac, decînd înregistrez zi cu zi tot ce priveşte viaţa noastră naţională, n'am avut prilej să vedem între Unguri o jenă şi o descurajare mai mare de cît cea de acum, în urma campaniei ce a pornit în contra lor marele poet Björnson. *Memorandul* dela 1892 l-a înfuriat. Tot aşa *Replica* de A. C. Popovici şi acum în urmă *Gross Oesterreich*, de acelaş autor. Împotriva *Chestiunii romine* de E. Brote şi a *Vocilor latine* de V. A. Urechiă de asemeni au strigat şi s'au răzbunat, fie că au întemniţat pe autori, fie că au confiscat operele lor. Energicele articole şi scrisori ale bătrînului poet norvegian au lovit însă fără să mai poată riposta nici chiar Apponyi, singurul care are legături în străinătate. Articolele şi scrisorile în care Björnson arată întreaga perversitate a regimului maghiar şi demască pe Apponyi, apostol al păcii în congresul de pace, dar acasă zugrumător de popoare,—cum l'a apostrofat—, au apărut în toate ziarele din Europa, le-a cetit întreaga lume cultă, iar guvernul unguresc nici măcar n'a încercat să răspundă în vre-un ziar european, ci s'a mărginit să scrie în presa maghiară că Björnson este fals informat, că „agenţii naţionalişti" l'au păcălit, spunîndu-i poveşti, pe care bătrînul le-a crezut... Unele ziare maghiare au scris că e un ramolit şi pentru „calomniile" (?) ce el a împrăştiat în lume despre Unguri ne ameninţă cu urgia justiţiei pe noi, ziariştii naţionalişti, care ci-că ne-am fi propus să calomniem ţara şi naţiunea ungurească.

Actele de aziatică sălbătăcie dela Pănade (lîngă Blaj), unde astăvară honvezii unguri (armata naţională maghiară) au năvălit asupra Rominilor ca din senin, rănind peste 20 femei şi bărbaţi, pătrunzînd chiar în curţile şi casele pacinicilor cetăţeni; bestialitatea jandarmerească dela Pecica, unde de asemeni s'a vărsat sînge romînesc şi infamia dela Cris-

tian (lingă Braşov), unde husarii plecaseră dela cazarmă anume înarmaţi pentru a măcelări pe rominii care petreceau la un loc,—toate acestea, după a Ungurilor părere, nu constitue un motiv destul de serios şi nu autoriză pe Björnson să vorbească despre „Unguri aziatici", şi nici isgonirea din parlament a lui Vaida nu ştirbeşte nimic din „liberalismul" şi „cavalerismul" maghiar. Aşa scriau şi vorbeau Ungurii.

Nenorocire însă: înainte cu o săptămină, în Cernova, o comună slovacă în nordul Ungariei, s'a făcut un măcel, de care nu s'a mai întîmplat decît înainte cu trei ani, la Aleşd (Bihor), unde jandarmii împuşcaseră 30 Romîni şi răniseră 73. In acea comună preot este Andrei Hlinka, naţionalistul luat la goană de procuror şi osîndit, lunile trecute, la doi ani temniţă, întocmai ca tovarăşul său Iuriga. Poporul însă îl adoră cu atît mai mult pe Hlinka şi a rugat pe episcop să lase ca biserica ridicată în urma zelului şi oboselilor lui Hlinka (care adunase 140,000 coroane pentru biserică), tot Hlinka s'o sfinţască. Episcopul, un maghiaron (cunoscut homo-sexual şi pervers politician) a ţinut să facă servicii guvernului şi a ordonat sfinţirea bisericii pe Duminica trecută, cînd Hlinca era dus în concediu la Brünn (Moravia). Poporul indignat a ieşit atunci la marginea satului, în calea preoţilor unguri şi a solgăbirăului (subprefect) care veneau cu o escortă de 30 jandarmi, strigîndu-le să meargă îndărăt, să nu sfinţească biserica fără Hlinka. Atîta le-a trebuit jandarmilor: să audă numele lui Hlinka! Fără a mai face vre-o somaţie, au tras salve asupra poporului; 13 slovaci (între ei 4 femei) au rămas morţi pe loc, alţi 23 sînt grav răniţi, iar uşor răniţi o mulţime.

Urmarea se ştie: biserica nu s'a mai sfinţit; în contra lui Hlinka s'a dat mandat de arestare, deşi el s'a dus cu concediu dela procuratură; sub cuvînt că au făcut rebeliune, au fost arestaţi şi schingiuiţi o mulţime de slovaci, între ei şi sora lui Hlinka (un văr al lui a fost împuşcat). In parlament însă, energicul deputat slovac dr. Milan Hodja a făcut Mercurea trecută o interpelare, arătînd într'o vorbire de 1 oră şi jumătate, întreaga crimă. Deputaţii unguri erau cît pe ce să-l bată, ori să-l scoată afară ca pe Vaida, şi peste tot s'au purtat nu numai ca selbatici, dar s'au arătat de un cinism revoltător, rîzînd şi făcînd glume pe socoteala jalei slovacilor. Ministrul Andrássy, răspunzînd, a zis că pentru toate vărsările de singe vinovaţi sînt nu jandarmii neomenoşi ori vre-un agent al administraţiei, ci esclusiv—deputaţii naţionalişti, cari „agită poporul..." Cu un cinism de aristocrat înginfat, a mai spus: „Fără folosirea armelor nu poate fi ordine publică". Iar ministrul de justiţie Günther i-a ameninţat pe „agitatorii naţionalişti" cu toate fulgerile justiţiei maghiare.

Măcelul acesta înfricoşător a făcut însă impresie profundă şi peste hotarele ţării. A douazi, Luni la 27 Octombrie, parlamentul austriac, în urma cuvîntărilor mai multor deputaţi cehi, a votat unanim o moţiune prin care îşi exprimă regretul şi condoleanţele faţă de victimele dela Cernova, iar pe autori îi vestejeşte în cei mai aspri termeni.

Indignarea cea mai mare domneşte în Boemia. Consiliul comunal al capitalei acestui regat ceh, a decis ca pe orfanii victime ale sălbătăciei aziatice să-i crească pe cheltuelile oraşului Praga şi în toată ţara să se facă colectă pentru ajutorarea fraţilor loviţi de furia Ungurilor.

Hlinka a fost invitat să ţină o conferinţă la ateneul ceh din Brünn, unde în seara de 31 Oct. i s'a făcut o primire entuziastă. L'au chemat şi în celelalte oraşe. Incurînd el va sosi la Praga. Presa cehă îl slăveşte, iar contra Ungurilor se scrie cu violenţă şi se ţin meetinguri de protestare.

Se înţelege: cazul i s'a adus la cunoştinţă şi lui Björnson, cărui studenţii universitari dela Praga şi Agram, precum şi societăţile culturale slave, i-au trimis adrese de mulţumire pentru apărarea preţioasă ce aduce cauzei naţionalităţilor. Se agită chestia să-i trimită o adresă de mulţumire şi Romînii. Bine ar face: rar o apărare a avut efect mai mare asupra ungurilor. Şi acum, că i-a venit ca un apropos şi crima dela Cernova, desigur că marele poet va scrie şi cu mai multă înverşunare împotriva regimului de feroce teroare ce ne stăpîneşte.

Unele dintre ziarele maghiare recunosc şi ele, că măcelul dela Cernova i-a blamat cumplit pe Unguri.

Iată, de pildă, ce scrie *„Az Mjság"*, organul fostului prim-ministru conte Tisza István:

„Rezumind toate, nu se poate tăgădui faptul, că Afacerea dela Cernova, *oricît s'ar căuta şi limpezi într'însa adevărul curat,* **Ungariei şi politicei maghiare i-a stricat nespus de mult.** *Chiar dacă n'a dat motiv de drept, prilej binevenit a dat însă oricărei porniri duşmănoase contra noastră. Intre alţii şi lui Björnson, care cu sentimentalizmul neinţeles al unui moşneag s'a făcut apostol al slovacilor...*

„Björnson a vorbit într'o dungă, vestind împilarea slovacilor, dar să-i cauţi părechea de norocos ce-i. Tocmai acuma zboară în lumea mare grozava veste a vărsăriior de sânge dela Cernova. O sfinţire de biserică dela sate, cere jertfa de doisprezece slovaci morţi şi cam atîţia răniţi. Prea de tot mult. Nu putem şti dacă bieţii slovaci din Cernova în adevăr aşa s'au purtat faţă de jandarmi, cât era peste putinţă a se opri vărsarea de sânge; dar cît de provocătoare să le fi fost ţinuta: răzbunarea exagerată va adauge la creditul agitatorilor slovaci, iar nu la puterea maghiară. Frumos şi cucernic lucru este o sfinţire de biserică, dar nu prea se obişnueşte a o sili prin puterea suliţelor. Iar douăsprezece cadavre, nici cea mai patriotică sfinţire de biserică nu preţuieşte".

Iar „Népszava", organul socialiştilor are curajul să osindească vărsarea de sânge dupăcum urmează: „Prin ce ştiu dar domnii patriei maghiare să atragă atenţia Europei spre noi?

„Prin faptul, că în mijlocul Europei menţin cu mare succes *stări de lucruri aziatice* dintre cele mai nefalşificate şi despre această activi-

tate izbutită a lor dau lumii culte din cînd în cînd probe care sună şi pîrăe. Aşa au făcut şi acum, astfel au amintit lumei culte că „él magyar, áll Buda még“ (mai trăieşte ungurul şi Buda stă—încă)...

„Cauză pentru îngrozitoarea vărsare de sînge nu era. Trebue oare să sfinţeşti cu sila o biserică? Ori poţi să potoleşti cu puterea spiritele agitate? Nu trebue şi nu se poate! *Dacă glava agentului executiv al statului maghiar n'ar fi stăpinită de preocuparea spiritului de domnie naţională-maghiară, ar fi trebuit să vadă asta.* Şi ar fi fost dator să se întoarcă, împreună cu preoţii săi protejaţi. Dar în creerul său mic în loc de judecată dreaptă, în loc de ştiinţă şi cugetare omenească se lăţea spiritul domniei naţionale. A dat deci ordin sa se tragă în carne vie, a dat ordin să se omoare oamenii.

„Ş'apoi, în definitiv, nici n'a fost vorba să se sfinţească biserica din Cernova în ziua aceea, ori ca protopopul să molcomească spiritele. Nu, despre altceva a fost vorba. *Domnia naţională s'a apucat să prigonească pe preotul popular al comunei pentru convingerile sale politice, pentrucă propaga drepturile naturale ale poporului slovac.*.

„Noi susţinem, şi cu noi întreaga lume cultă, că asasinii poporului din Cernova sînt aceia, cari în ţara asta sub deviza sunătoare de „dominaţie naţională“ susţin aici cu succes o bucată de Azie, o epocă feudală. *Aleşdul, Cernova* şi alte cîmpuri de luptă vestesc această dominaţie naţională, dela care popoarele Europei se întorc cu dispreţ şi scîrbă“...

*

Ceeace a supărat mai tare pe unguri, a fost moţiunea Reichsrathului austriac. Deşi de silă, dar în fine ungurii sînt aliaţi cu Austria; sub scutul dualizmului ei şi-au permis multe. Nu s'au aşteptat dar, ca prima şi cea mai simţitoare lovitură să le-o dea austriacii. Încă în seara acelei zile, la 30 Octombrie, partidele maghiare aliate s'au adunat la club, sub preşidenţia lui Ugron. S'a constatat că austriacii s'au amestecat în afacerile interne maghiare, că parlamentul austriac a ştirbit integritatea politică a statului independent maghiar, că nemţii şi slavii au călcat în picioare suveranitatea naţională maghiară. S'a hotărît deci, ca guvernul să respingă cu bărbăţie „temerarul atac“ şi să ceară cea mai complectă satisfacţie pentru „naţiunea insultată“; de urgenţă! A trecut însă de atunci o săptămînă, fără ca guvernul maghiar să fi cerut vre-o satisfacţie dela guvernul austriac. Cît despre ziarele maghiare,ele nu mai suflă nimic despre cele petrecute în Reichsrath, măcarcă în prima zi ameninţau cu „ruptură de Austria“ (cum ameninţaseră cu răsboiu şi regatul romîn, dacă nu dă satisfacţie pentru participarea incognito a d-lui Sturdza la adunarea culturală dela Bistriţa), dupăcum nici în dietă n'a îndrăznit nici un deputat să întrebe: ce-i cu insulta din Reichsrath?! Tac toţi, au înghiţit hapul, oricît e de amar... Ba organul de căpetenie al guvernului, „*Budapesti Hirlap*“ de mai zilele trecute, a avut curajul să mărturisească faptul, că niciodată naţia ungurească n'a fost mai insufleţită, iar în străinătate i s'a dus cea mai rea veste, încît toţi scriu şi vorbesc cu dispreţ despre unguri.

Satisfacţie îşi iau dar tot asupra—hoţului de păgubaş. Pe lîngă arestările cu grămada (doar de vor mărturisi slovacii că au fost puşi la cale de anume „agitatori“ să omoare pe „reprezentanţii ideii de stat“)—apoi procurorii maghiari au confiscat toate ziarele naţionaliste cari au scris despre măcelul din Cernova, iar pe redactori i-au dat în judecată pentru—agitaţie. Şi desigur, ei vor şi ajunge în temniţă.—Amicul Stere e competent să arate—*dacă* este—deosebirea dintre unguri şi muscali.

Teroarea, iată ceeace stăpîneşte şi în Rusia şi în Ungaria. Intr'o vară şi toamnă patru vărsări de sînge fioroase şi condamnări cu grămada, —iată mijloacele de ocîrmuire ale celui mai „naţional“ guvern unguresc.

Apropos de condamnări: la 31 Oct. n. curtea cu juraţi din Oradia-Mare a osîndit la 6 luni temniţă şi 1000 coroane amendă şi cheltuieli pe dr. D. Lascu, pentrucă într'un articol publicat în „*Tribuna*“ arătase o *serie* de măceluri (începînd cu Aleşdul) făcute de administraţia maghiară *într'un singur comitat* locuit de romîni, în Bihor.... Peste 10 zile iese din temniţă Avram Iudreica, redactor al „*Tribunei*“ (care a stat 13 luni şi pentru care s'a plătit 3000 cor. amendă şi cheltuieli), procurorul a grăbit deci, nu cumva să rămînă vacantă o—celulă!

Redeschizîndu-se dieta, cel dintîi care a deschis focul împotriva guvernului a fost preşedintele clubului naţional, dr. T. Mihali. L'a urmat îndată noul deputat dr. V. Lucaciu şi apoi dr. A. Vlad. Toţi trei au motivat pe larg şi cu energie de ce naţionalităţile nu au nici cea mai mică încredere în guvernul acesta susţinut de un parlament nu al poporului, ci al unor clase. I-au aruncat în faţă toate fărădelegile şi l'au strîmtorat zdravăn mai ales în ce priveşte întîrzierea aducerii în parlament a sufragiului universal. Alături de naţionalităţi combat acum şi croaţii, inverşunaţi pentrucă actualul guvern vrea să le ştirbească autonomia lor provincială. Iar duşmănia croaţilor însemnează că regimul maghiar şi-a făcut duşmani pe toţi slavii dela sud. Aşa că acum nu se pot răzima nici măcar pe simpatiile sîrbilor dela Belgrad, de cari coaliţia făcuse, nainte cu doi ani, atîta caz. In dietă de mai multe zile nu se aude de cît—croaţeşte, ba la 28 Oct. sîrbul Duşan Popovici o duse chiar şi pe sîrbeşte. Prezidentul Iusth n'a observat farsa de cît tîrziu. Poate că mîne se va face interpelare din partea romînilor, asupra măcelurilor dela Pănade, Pecica şi Cristian.

Arad, 5 Noemvrie n. 1907. **Leandru.**

Viața romînească în Bucovina

Invățămîntul primar și roadele lui.

Cinci mii de elevi la școlile secundare, aproape o mie de studenți universitari, număr ce nu stă în nici un raport cu trebuințele practice ale țării și vr'o 80 la sută de analfabeți are țărișoara noastră cu o populație de 730·195 locuitori.

O țară, care cheltuește numai pentru susținerea școlilor primare suma anuală de aproape 3 milioane de coroane și are un procent atît de mare de analfabeți, e o țară cu referinți anormale; din an în an tot mai mari sînt impositele pe care contribuabilii trebue să le plătească pentru fondul școlar, și marea majoritate a acestor contribuabili, adecă țărănimea, nu se poate bucura de roadele ce le aduce cu sine o cultură chiar și în forma ei cea mai rudimentară. Cauzele, cari fac că astăzi după mai bine de treizeci de ani de obligativitate a învățămîntului primar, să existe în Bucovina încă sate cari n'au școli poporale și să existe un procent atît de mare de analfabeți, sînt multiple.

Să ne dăm seama mai întîiu cum stăm în privința aceasta. Următoarea tabelă statistică care se bazează pe date oficiale ne poate servi de orientare în chestia aceasta.

Din 100 de persoane pot:

	ceti și serie	numai ceti	nici ceti, nici serie
Romini	27.61	0.83	71 56
Ruteni	19.33	1.05	79.62
Nemți	68.89	1.52	29.59

Progresul față de 1890 se vede din tabela alăturată:

	1890	1900
Știau ceti și serie	19.30	34.73
Nici ceti nici serie	1.43	1.17
Numai ceti	79.47	64.10

Din raportul ce ni se înfățișează în tabela următoare în asemănare cu starea generală din Austria, se vede cît de înnapoiați sîntem noi Bucovinenii:

	1890		1900	
	în Bucovina	în Austria	în Bucovina	în Austria
Știu ceti și serie	19.30	65.52	34.73	72.52
Numai ceti	1.43	5.06	1.17	3.49
Nici ceti nici serie	79.47	29.42	64.10	23.99

Luindu-se în considerare vrista și limba de conversație, căpătăm pentru anul 1900 asupra acestei chestiuni următoarea tabelă:

Etatea	Din o sută de persoane pot:								
	ceti și serie			numai ceti			nici ceti, nici serie		
	Romini	Ruteni	Nemți	Romini	Ruteni	Nemți	Romini	Ruteni	Nemți
6—7	24·62	15·86	34 86	1·74	0·96	1·56	73·64	83·18	63·58
8—10	64·19	48·62	76·64	2 45	1·77	1·13	33·36	49·61	22·23
6—10	47·70	34·66	59·12	2·16	1·43	1·31	50·14	63·91	39·57
11—20	54·16	38·25	80·20	0·96	1·44	0·73	44·88	60·31	19·07
21—30	22·35	14.77	74·33	0·72	1·13	1·35	76 93	84·10	24·35
31—40	10·22	6.76	72·05	0·41	0·94	1·89	89·37	92·30	26·56
41—50	7.04	4·96	59·89	0·35	0·61	2·07	92·61	94 43	38·04
peste 51	4.68	3.47	51,77	0 30	0·44	3·45	95·02	96·09	44·78
Total	27·61	19.33	68.89	0·83	1 05	1 52	71·56	79·62	29·59

Deși înșirarea de cifre seci e obositoare, totuși aș dori să mai înfățișez aici cetitorilor încă o tabelă, în care se consideră și repartizarea pe districte:

Iată tabela:

DISTRICTUL	are o populație de	Pot ceti și serie	Numai ceti	Nici ceti nici serie
Cernăuț-oraș	67·622	38 005	1·418	28·199
Cernăuț-imprej.	99·438	19·917	884	78·637
Gura-Humorului	55·741	16·507	380	38·854
Cîmpulung	55·688	18·615	559	36·514
Coțman	94·633	22·621	1·265	70·747
Rădăuț	82·152	25·151	587	56·414
Siret	60·743	17·538	268	42·937
Storojineț	80·100	18·056	839	61·196
Suceava	62·447	19·145	229	43·073
Vijnița	71·631	13·870	668	57 098
In total	730·195	209·434	7·097	513·664

Aceste's roadele unui învățămînt primar obligator de peste treizeci de ani: *din 730.195 locuitori ciți s'au numărat în Bucovina în 1900* **513.664** *nu puteau nici ceti nici scrie.*

Cei mai mulți analfabeți îi au Rutenii care se prezintă cu 79.62%, apoi urmează Rominii cu 71.56%, Nemții cu 29.59%. Nu voiu insista asupra tuturor cauzelor care au avut de urmare că Bucovina e una din cele mai înapoiate țări din imperiul habsburgic pe terenul școlar ca și pe multe altele.

Statul are datoria de a lumina poporul prin școli; statul austriac însă a știut să scape de această sarcină grea, aruncînd-o pe spatele țărilor. Statul austriac a îngăduit țărilor ca să plătească cheltuelele educației poporului și el a luat administrația și conducerea școalelor. Unele țări au primit unele concesiuni în privința administrării școalelor pe care le susțin, altele mai nimică. Intre cele care în schimbul milioanelor ce plătesc n'au căpătat nimică e și Bucovina, căci influența ce o exercitează reprezentanții țării asupra administrării și conducerii învățămîntului primar e minimă, dacă nu nulă. Afacerile învățămîntului primar se dirig de consiliul școlar de țară, în care are și țara doi reprezentanți; altfel e în alte țări austriace mai puternice și mai mari ca bunăoară în Austria de jos, unde învățămîntul primar cade în sfera de competență a țării care suportă cheltuelile.

Programul învățămîntului primar, un program învechit, e atît de nepractic, atît de lipsit de ceea-ce i-ar putea folosi țăranului în ocupația sa, încît nu e de mirat că țăranul privește școala ca o pacoste care pică pe capul lui, tocmai cînd are mai mare lipsă de brațele copiilor săi.

Organizarea institutului normal (pedagogiul), care pregătește învățători, e încă atît de ciudată încît nu remîne fără influență rea asupra desvoltării învățămîntului primar. O împrejurare, care a avut încă o influență rea asupra mersului învățămîntului primar, e și babilonia de limbi cari se predau în una și aceiași școală copiilor în vîrsta cea mai fragedă. Bucovina are specialitatea renumită de școli cu cîte 4 limbi de propunere; copiii din astfel de școli nu vorbesc nici o limbă corect, ei vorbesc un fel de limbă bucovineană, un amestec de romînească—nemțască—ruteană—polonă.

S'ar putea înșira încă multe cauze: așa neglijența autorităților, nepăsarea poporului, dușmănia unora cari se tem de lumină, plata mizerabilă a învățătorilor, lipsa de cărți didactice potrivite și mijloace de învățămînt, cari toate au contribuit partea lor la starea tristă, în care se află acum învățămîntul primar. Aceste toate sînt plîngeri vechi, ele au fost formulate de nenumărate ori; procesele verbale ale ședințelor dietei sînt pline de interpelațiile și plîngerile deputaților asupra acestor inconveniente. Treizeci de ani au fost repețite aceste plîngeri însă ele n'au aflat nici un răsunet, căci în administrația școalelor domnia un spirit dușmănos naționalităților autochtone, dar mai ales Rominilor, un spirit care a aflat întruparea sa perfectă în fostul inspector școlar *Tumlirz*.

Ceh germanizat, care voia să facă din Bucovina o țară rusască-nemțască, caracterul romînesc al țării trebuia nimicit cu desăvîrșire.

Chestia reformării învățămîntului primar a fost discutată nu de mult din nou de cel mai competent for, de conferența de țară a învățătorimii. Conferența de țară a învățătorimii e un fel de parlament școlar. Din șese în șase ani, autoritatea școlară convoacă această conferență în capitala țării și îi comunică chestiunele, în care dorește să afle părerile învățătorimii. Conferența se compune din cîte trei delegați ai învățătorimii din fiecare district politic și din inspectorii școlari districtuali. In August anul curent s'a întrunit a șesa conferință a învățătorimii și s'a ocupat cu toate chestiunile mai însemnate ale învățămîntului primar. Să sperăm că reformele dorite de dînșii se vor face în folosul progresului școalei la noi în țară.

Până aici am vorbit în general despre starea rea a întregului învățămînt primar din țară; asupra neajunsurilor ce se pot constata în școlile romîne primare și asupra neajunsurilor, de care sufere învățămîntul limbei romîne în unele școli primare, s'ar putea scrie volume întregi. Până acum cîțiva ani au fost neglijate, consecvent, interesele școlare ale Rominilor încît se putea crede că se procedează după un sistem anumit spre a opri desvoltarea învățămîntului primar, la Romini. Imi aduc aminte ca astăzi de răspunsul ce l-a primit directorul școalei primare din satul meu natal, regretatul învățător George *Brăileanu*, unul din cei mai buni învățători ce i-au avut Rominii, cînd a voit să deschidă clasa a șesa la școala sa, că trebue să aștepte până ce vor avea și Rutenii o astfel de școală. Limba romînă a fost scoasă din o mulțime de școli și înlocuită cu cea ruteană. In cartea *„Rutenizarea Bucovinei"* se pot citi o mulțime de cazuri de aceste, în care numărul Rominilor ce locuiesc într'o comună ajunge sute, iar al copiilor romîni obligați să cerceteze școala nu ajungea numărul de zece. In decursul anilor din urmă s'au luat unele dispozițiuni care garantează o desvoltare mai firească a învățămîntului școlar romîn. Sistemul vechiu însă n'a dispărut încă cu desăvîrșire. Exemple putem înșira o mulțime; vom vorbi însă numai de școalele primare din capitala țării. Am arătat într'o cronică din revista „Școala" bazat, pe datele oficiale publicate de consiliul școlar orășănesc, *că din* **509 copii** romîni obligați de a cerceta școlile primare din centrul orașului, au cercetat școala numai **96**. Nu e nevoe de comentar spre a arăta tendința ce se urmărește. La școlile primare din Cernăuți există o întocmire, care va pune în mirare de sigur pe fiecare pedagog. Copiii cercetează în primii doi ani școlari secții naționale, unde învață toate materiile în limba maternă, iară din clasa a treia, se împreună toate secțiile și învață toate materiile în limba nemțască. Ce rezultate se pot obținea la o astfel de întocmire e ușor de constatat. Nici un rezultat! In suburbii se rutenisează cu forța, așa în suburbiul Manasteriște, unde toate intervențiile Rominilor n'au putut pune stavilă acestei tendințe ostile. Cîteva date statistice întăresc cele avansate mai sus. Dela anul 1879 până la 1893 s'a urcat numărul copiilor romîni o-

bligaţi să cerceteze şcoala în Cernăuţi dela 218 până la 1160. Dela anul 1896 se schimbă deodată în mod inexplicabil raportul dintre Romîni şi Ruteni după cum se poate vedea din următoarea tabelă oficială:

	Romîni	Ruteni
1896—97	1655	1445
1897—98	1405	1659
1898—99	1350	1634

Deci în decurs de doi ani a scăzut numărul copiilor romîni obligaţi a cerceta şcoala dela 1655 la 1350 deci cu 305. (Vezi: Rutenizarea Bucovinei p. 79).

Din înbunătăţirile anilor ultimi, care ne fac a crede că vor fi favorabile desvoltării fireşti a învăţămîntului primar romîn, amintim următoarele: Crearea unui post de inspector şcolar romîn, numirea de inspectori şcolari districtuali romîni în districtele romîne, instituirea unei comisiuni naţionale pentru examenul de capacitate la şcoala normală şi apropriata creare de secţii naţionale la această şcoală. Dar chiar şi satele se mişcă şi cer drepturile lor. Comuna Hatna, care a fost, contra voinţii unanime a locuitorilor, norocită cu o şcoală ruteană, se luptă de zece ani, ca să capete o şcoală romînă şi-i pe cale de a aduce la îndeplinire această dorinţă. In unele oraşe, în care elementul romîn e în minoritate, se creează şcoli de minoritate cu limba de propunere romînă. (Vezi: articolul meu în Revista generală a învăţămîntului: *Era nouă*).

Din ultimul raport al consiliului şcolar de ţară asupra stării şcoalelor primare din Bucovina trebuie să cităm încă cîte-va date, cari ne înfăţişează starea actuală a şcolilor noastre primare:

Districte şcolare	Numărul şcolilor	Comune politice	cu şcoli de clase						Numărul claselor
			1	2	3	4	5	6	
Cernăuţ-oraş	19	1	1	2	—	5	5	6	141
Cernăuţ-jur	54	42	8	9	3	9	16	9	235
Gura-Humor	46	32	6	12	2	4	9	13	187
Cimpulung	50	29	21	8	8	6	3	4	133
Coţman	29	24	6	5	6	8	4	—	93
Rădăuţ	40	28	2	8	4	8	13	5	183
Siret	37	39	9	8	5	9	3	3	123
Storojineţ	42	27	9	15	7	5	3	3	121
Suceava	34	41	5	10	6	9	—	4	126
Vaşcăuţi	31	17	11	7	4	5	4	—	77
Vijniţa	39	27	19	11	1	2	4	2	91
Zastavna	35	29	8	7	7	7	5	1	108
	456	336	105	102	53	77	69	50	1618

Din acest tablou rezultă că districtul Gura-Humorului e unul dintre cele mai înaintatate pe acest teren. Districtul acesta cu 32 de comune are 46 şcoli cu 187 clase; 13 şcoli din aceste 46, sînt şcoli de 6 clase, cel dintăi district în această privinţă în toată Bucovina. Şi cine cunoaşte şcolile acestui district şi afară de datele statistice, adică edificiile şi viaţa învăţătorească, va recunoaşte că e cel mai înaintat district din Bucovina. Meritul îi revine excelentului inspector districtual *Dolinschi*, care munceşte cu mult zel. Asupra limbii de propunere în şcolile din Bucovina ne putem informa din următoarea tabelă, din care reiese că Romînii au cu 35 de şcoli mai puţine decît Rutenii. Tot din acest tablou se va vedea babilonia de limbi ce domneşte la şcolile din Bucovina:

Limba de propunere

Districtul	nemţească	romînă	ruteană	polonă	maghiară	nemţească-romînă	nemţească ruteană	romînă ruteană	romînă maghiară	nemţească şi polonă	ruteană polonă	nemţească rom. rut.	nemţească rut. polonă	nemţească rom. rut. polonă
Cernăuţ-oraş	13	2	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	1	—
Cernăuţ-jur	5	12	31	—	—	2	2	1	—	—	—	1	—	—
Gura-Humor	9	29	1	3	1	2	—	—	—	—	—	—	1	—
Cimpulung	10	25	8	—	—	6	1	—	—	—	—	—	—	—
Coţman	3	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Radăuţ	5	23	6	-	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—
Siret	5	13	14	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	1
Storojineţ	4	21	10	1	—	3	—	1	—	—	—	2	-	—
Suceava	4	25	2	-	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—
Vaşcăuţi	4	—	25	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vijmaţa	7	—	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zastavna	3	—	30	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Total:	72	150	185	8	4	21	4	3	1	—	—	5	2	1

Din această tabelă se poate constata nu numai numărul mult mai mic al şcolilor primare cu limba de propunere romînă, dară şi cât de puţin unitar e teritoriul Romînilor faţă de cel rutean, care e mult mai compact şi cît de slab sîntem noi în districtele mixte ca în districtul Cernăuţului şi Siretului.

In sfîrşit mai induc o tabelă statistică din care se poate vedea numărul copiilor obligaţi să cerceteze şcoala şi a acelor ce au cercetat de facto, totodată şi numărul copiilor cari cerceteazâ şcoalele romîne:

	Numărul copiilor obligați să cerceteze școala	Copii cari cerceteazã școala	Numărul copiilor, cari cerceteazã școli cu limba de propunere: nemțească	romînă	rutenă	polonă	maghiară	nemțească-romînă	nemțească-rutenă	romînă-rutenă	romînă-maghiară	nemțească-rom.-rut.	nemțească-rut.-polonă
Cernăuț (oraș)	9603	6807	5906	220	—	—	—	387	182	—	—	—	340
Cernăuț (jur)	14927	12678	544	2907	7568	—	—	925	977	73	—	86	—
Gura-Hum	9985	9730	1987	6080	59	322	135	613	—	—	—	—	205
Cîmpulung	7784	7298	1294	2913	761	—	—	2322	128	—	—	—	—
Coțman	6208	5624	214	—	5578	—	—	—	—	—	—	—	—
Radauț	18163	11202	920	6920	843	—	359	2374	—	—	—	—	—
Siret	8650	7690	682	1999	2805	—	1132	—	—	—	—	1200	—
Storojineț	8567	7236	582	3264	1485	92	—	848	—	124	—	993	—
Suceava	8706	7508	1496	4945	387	—	—	383	231	—	73	—	—
Vașcăuț	5744	4779	360	—	4355	133	—	—	—	—	—	—	—
Vijnița	7316	5010	1283	—	3950	—	—	—	—	—	—	—	—
Zastavna	7272	6104	139	—	5998	72	—	—	—	—	—	—	—
	107905	91661	15316	30148	33789	619	1626	7851	1508	197	73	2279	545

Tabela aceasta ne arată că cercetarea cea mai regulată e tot în districtul Gurei-Humorului unde din 9985 copii obligați a cerceta școala, au cercetat 9730, deci n'au cercetat'o numai 255.

Dacă în toată țara s'ar putea constata aceeași cercetare, atunci ar fi o stare ideală. Se poate vedea însă că un inspector conștiincios poate face direct minuni.

Gt.

Miscellanea

„RAVAȘUL POPORULUI"

Marele nostru scriitor, d. Mihail Sadoveanu și d. Artur Gorovei, cunoscutul literat și folklorist, care e și un om de bine, anunță apariția unei gazete pentru popor, intitulată *Răvașul Poporului*.

Iată programul gazetei, după prospectul primit la redacție:

Gazeta aceasta va eși de două ori pe lună și va vorbi poporului de nevoile lui.

Vremurile sînt din ce în ce mai grele, omul are tot mai puțin pămînt și lumea se înmulțește. Din pricina asta se pot isca tulburări care zdruncină așezămîntul țării.

Noi vom căuta să arătăm fraților noștri, cari vor citi această gazetă:

1) Cum ar putea să trăiască ei mai lesne, să cîștige banul mai ușor; cum s'ar putea să scoată din pămîntul pe care-l au, lucrîndu-l, o hrană mai îndestulătoare, o holdă mai bogată.

2) Cum, economisind și făcînd tovărășii, mai mulți oameni pot ajunge să închirieze ori să cumpere de veci pămînturi.

3) Vom da sfaturi oamenilor pentru creșterea vitelor: le vom spune prețurile de vînzare și de cumpărare, din tîrguri, așa ca să nu poată fi înșelați: să poată vinde holda sau vita cu prețul cel mai bun, și să cumpere de la neguștori cinstiți, ce le trebue, cu prețurile cele mai eftine.

4) Vom da sfaturi pentru boalele oamenilor și ale vitelor.

5) Vom arăta, însfîrșit, cari sînt drepturile locuitorilor acestei țări, și cari datoriile lor; le vom lămuri adică toate legile țării.

Pe lîngă toate aceste folositoare lucruri, de care orice gospodar trebue să aibă știință, gazeta *Răvașul Poporului* va da toate veștile cele mai de samă din lume, din țară și din ținuturile noastre, în fiecare număr.

Însfîrșit, dacă un cetitor are o nevoe, o nedumerire, dacă nu știe cum să iasă dintr'o încurcătură,—atunci poate să ne scrie nouă, pe adresa acestei foi, și noi vom da toate sfaturile și toate lămuririle de care omul are trebuință.

Mai adăugim că gazeta noastră nu se va îndeletnici cu alte lucruri de cît acestea. Certuri între oameni, politică și altele, sînt străine de noi. *Răvașul* este scris numai pentru popor și nu va avea în vedere decît nevoile poporului.

Deocamdată gazeta se va tipări numai pentru județele din nordul Moldovei, pentru ca să-i putem da o răspîndire cît mai mare.

Membri fondatori: *N. Catrinici* (învățător), *V. Cornescu* (învățător), *V. Costăchescu* (învățător), *D. I. Gavrilescu* (învățător), *P. Gheorghiasa* (învățător), *Artur Gorovei* (publicist și avocat), *Ilie Mihailescu* (învățător), *Teodor Radovici* (învățător), *Mihail Sadoveanu* (publicist), *M. Stamatin* (profesor), *N. Stoleriu* (învățător) *Elena I. Teodorescu* (învățătoare), *I. Teodorescu* (învățător), *S. T. Kirileanu* (învățător), *V. M. Tomegea* (învățător), *Al. Vasiliu* (învățător)

Redactori: *Artur Gorovei, Mihail Sadoveanu*.—Redacția și Administrația în Folticeni.—Prețul abonamentului: 1 leu 20 bani pe an.

Utilitatea unei astfel de publicațiuni e așa de vădită, încît nu mai e nevoe s'o relevăm aci.

Iar faptul că un mare scriitor se hotărăște să rîpească activității sale

artistice un timp prețios pentru a-l consacra luminării celor mulți și mici, poartă în sine o mare semnificație și ne arată lămurit că lucrurile s'au schimbat, că încep vremuri mai bune.

Astăzi, se poate constata cu mulțumire, că toți cei aleși ai neamului sînt de partea celor „umiliți și ofensați."

„POLITICA ȘI LITERATURA" D-LUI S. MEHEDINȚI...

D. S. Mehedinți ne închide ușa literaturii....

Cum, veți întreba ?

La „Viața romînească" colaborează poeți ca Alex. Vlăhuță, Gh. Coșbuc, Oct. Goga, St. I. Iosif, Gh. din Moldova, Artur Stavri, Dimitrie Anghel.... etc. etc.

Sînt mai buni în literatura romînească ?

In „Viața romînească" publică în proză, A. Vlăhuță iarăși, N. Gane, I. Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, I. Agîrbiceanu etc... etc...

Și, iarăși, avem multe nume mai ilustre în literatura noastră ?

Cum dar ne pot scoate afară din literatură tocmai „Convorbirile *literare*", în care de mult literatura e reprezentată cel mult prin *două trei poezii* (chiar în numărul în care d. Mehedinți săvîrșește execuțiunea noastră sumară, găsim numai creațiunile d-lor Georgian și Ciuchi....), iar acelea, și cînd sînt reușite, cum au fost sonetele d-lui Cerna, după criteriul d-lui S. Mehedinți trebue considerate ca „politice"?

Și doar valoarea *literară* a unei reviste se poate mai ales caracteriza prin producțiunile ei literare, și nu prin publicarea cercetărilor și a documentelor de arhivă !

Dar „Viața romînească" urmează o *direcție literară* „rătăcită" !....

Cetitorii noștri cunosc de mult că *aceleiași* direcții aparțin și un Taine, un Brunetière, un Sully Prudhomme, un Bourget, etc. (Vezi și „Cronica literară" din acest număr).

Nu vom mai repeta aici în ce constă această direcțiune: timp de doi ani, d-nii G. Ibrăileanu, C. Șărcăleanu, C. Stere, d-na I. Sadoveanu-Evan au avut de atîtea ori ocaziunea să lămurească punctul nostru de vedere... (Asupra unor observații de fond, vezi la „Revista revistelor").

Dar după o îndelungată tăcere (cel puțin în publicitate) și după o matură cugetare, d. S. Mehedinți descopere însfîrșit că, după această direcție, „inspirația artistică este îmbiată *să între în serviciul unui partid*" !... („C. L.", N 10, 1907, p. 948). *Atîta* a putut d-sa alege din cîte am scris despre artă....

Și iată, severul domn Mehedinți, directorul „Convorbirilor literare", colaboratorul de la „Epoca", președintele Consiliului permanent, protestatarul (sau contra-protestatarul ?) de la congresul didactic, profesorul de geografie de la Universitatea din București și autorul privilegiat al cărților didactice pentru școlile primare, oratorul de la „Teatrul liric", membrul (așa-i ?) în comitetul executiv al partidului conservator (alături de acela pe care cu atîta eleganță îl poreclise altă dată „Trăncănescu")... etc., etc.,—ne gonește din literatură : „literații cu număr de registru (adică *noi*...) care duc Pegasul la iesle a unui partid politic, aceia se eli-

minează singuri din sfera artei și trec într'o categorie de activitate, unde critica literară nu mai are nici un interes să-i urmărească..." (Ibid. p. 956)

Superb gest ! Dar analizează d. Mehedinți concepțiunea noastră estetică, și-i arată insuficiența, îi răstoarnă premisele ?

Nu,—afară de evocarea năprasnică a lui Goethe,—d-sa se mărginește să proorocească că vom fi eliminați și noi, „Abece ai generațiunei de azi" din literatură, „cum s'au eliminat în mod firesc Abece ai generației trecute",—probabil, după ce d. Maiorescu a distrus nu numai pe Gherea, ci și pe Taine și Brunetière,—în cît „pentru cei capabili adevărul se arată cu vremea în toată plinătatea sa. Critica negativă trebue să se mărginească din timp în timp *a arăta numai cu degetul* (gesticulația totdeauna a fost partea cea mai tare a d-lui Mehedinți...) pe cei ce-l nesocotesc" (Ibid. p. 951).

Ca un adevărat savant însă, d. S. Mehedinți se crede dator numai să lămurească cauzele, cari au făcut cu putință, după ce *magister dixit*, să mai apară în literatură niște „Abece", ca noi aceștia de la „Viața romînească".

Și cauzele sînt trei, ne spune profundul geograf :

1) „Lipsa de o cultură mai veche"... adică, înțelegeți, și cei mai proști pot avea trecere.

2) „Greutatea înțelegerii și răspîndirii adevărului artistic", pe care, vădit, proștii de la „Viața romînească" nu sînt în stare să-l pătrundă.

3) „Intemeerea convingerilor estetice e o lucrare sufletească cu mult mai delicată (!), lipsa demonstrației precise din științile pozitivate îngădue aici un fel de suveranitate a *inepției*..."

Cum vedeți, cele trei cauze se pot rezuma ast-fel : prima—prostia celor de la „Viața romînească"; a doua—tot prostia lor ; și a treia—aceiași prostie.

Dacă acestei demonstrațiuni i se poate imputa monotonia de gîndire, nu-i lipsește variația de sonoritate căutată, și mai ales nu i se poate tăgădui energia.

Și, pentru a-și afirma superioritatea intelectuală și cu mai multă energie, directorul actual al revistei, în care au scris altă dată atîția mari dispăruți, nu-și cruță vocabularul. Să cităm cîte-va pilde, la întîmplare, din vorbele alese, și cu atîta prețiozitate combinate, ce ni le adresează :

„Săraci cu duhul și cu simțirea"...

„Independența erbivorului încăpățînat care folosindu-se de lipsa frîului calcă alături de drum"...

„Nechemați"...

„Cînd nu deșteaptă mila, ei stîrnesc rîsul"....

„Suveranitatea închipuită a Inepției" (încă o dată !)...

„Insuficiență intelectuală"...

„Zădărnicie tipografică"...

„Oameni cari, probabil, nici odată în viața lor n'ar fi ajuns la ideа de a prețui o operă de artă, dacă întîmplător n'ar fi auzit și ei vorba de *critică*"...

Credem că e destul—poate chiar prea mult...

Mărturisim că d. Mehedinți a reușit să ne pună într'o situație dificilă.

Și nu numai fiindcă metoda dialectică a d-sale nu poate duce, în fond,—dacă am voi să-i urmăm pilda,—decît la cunoscutul dialog al băeților de școală, cînd se ceartă, sau la schimbul de epitete grațioase, cari ne ofensează auzul de obicei numai cînd trecem pe lîngă ușa unui alt templu decît al artei sau al literaturii.

Dar și pentru motive mai serioase. Prostia sau deșteptăciunea sînt noțiuni foarte relative: dacă, precum se zice, orice prost poate găsi în totdeauna pe unul și mai prost care să-l admire, nu e mai puțin adevărat că și ori-ce deștept, în fața altui și mai deștept, oricînd poate fi micșurat prin comparație.

Cine dintre deștepții, în obicinuita accepțiune a cuvîntului, nu va scădea în comparație cu un Kant sau Aristotel, de pildă?

E cu putință, dar, ca îndepărtarea intelectuală între noi și superbul autor al „geografiilor" pentru clasele primare să fie atît de mare, încît să îndreptățească nimicitoarea lui grandilocvență față de „Viața romînească". Căci, cine poate ști ce profunzimi ascunde intelectul acesta, nedesvălite încă până la vîrsta matură, la care a ajuns?

Dar, vedeți, aceste lucruri nu se afirmă numai prin cuvinte tari, vocalizări iscusite și gesturi energice,—să aibă d. Mehedinți încredere în mișcarea de simpatie melancolică ce ne stăpînește in momentul de față,—fiind-că în asemenea caz toate acestea, „cînd nu deșteaptă mila, stîrnesc risul".

Cărturarii noștri cari cunosc și judecă manifestările noastre intelectuale, ale tuturora, pot găsi, cu drept cuvînt, că d-nii C. Stere, C. Șărcăleanu, G. Ibrăileanu, d-na I. Sadoveanu-Evan, (ca să vorbim numai despre cei ce au scris aici despre artă și literatură) nu au produs încă, din punctul de vedere absolut, cine știe ce lucru mare, dar ei... cunosc și producțiunile d-lui S. Mehedinți.

Pentru publicul nostru cetitor d. S. Mehedinți până acum e numai un om, pentru care Geografia poate nu are taine, care știe nu se poate mai bine că Berlinul e capitala Germaniei și se află așezat pe malurile Spreei, și transmite cu mult talent aceste cunoștinți elevilor din școalele primare, și, probabil, studenților săi din Universitate.

Și apoi? Poate publicul nostru își mai aduce aminte încă și de discursul de la Teatrul Liric, bine intonat și mai bine gesticulat.

Și încă?....

Desigur, d. Mehedinți ocupă o situațiune înaltă în calitate de director al... „Monopolului cultural romîn", dar—atît de aproape e Capitoliul de stînca Tarpea!— înaintea d-sale această calitate o avea și d. Dragomirescu care, ca și d-sa, avusese atîta timp prezumțiunea talentului și a științii profunde, în virtutea înscrierii într'un anumit club. Și cine poate ști unde-l mai pot duce și pe d. Mehedinți fluctuațiunile de club și ce soartă va mai avea atunci și directoratul „Monopolului cultural"?....

Ajunge dar această calitate oficială pentru a ne strivi prin emfaza disprețuitoare? — Abece, Kebias" (A propos, Care Kebias, ce Kebias? Înțelege d. Mehedinți pe Cebes,—care nu e de loc un „Kebias"?—Vroind să ne strivească, d. Mehedinți ne spune cu multă siguranță, că acest Kebias „ne aduce aminte despre Platon" și „cît timp va fi un Platon, va fi și un Kebias". Din nenorocire, nouă nici „Kebias" al d-lui Mehedinți nu ne aduce aminte despre Platon, nici Platon despre Kebias,—cu toate că prin însăși transcrierea numelui, d. Mehedinți ne dă a înțelege că l'a descoperit cetind pe Platon în original. Până la lămurirea acestei taine însă, „Kebias" ne va aduce aminte numai de.... d. S. Mehedinți).

Să mai vorbim de estetica acestor atitudini afectate, de Narcis îmbinat cu Tartufe al „artei pure"?.

Vrea d. Mehedinți să discrediteze direcția literară pe care o reprezintăm, sau să-și afirme in adevăr superioritatea intelectuală?

Nu are decît un singur mijloc.

Să opue concepțiunii noastre estetice pe a d-sale, să o sprijine cu talent, putere de logică și cunoștinți superioare, și fără de gesturi grandioase studiate înaintea oglinzii, fără injurii și fără falșificarea ideilor adversarilor, dînd dovezi de o adevărată cultură,—cultura sufletească, care nu e întotdeauna legată de înmagazinarea de volume ca în rafturi de bibliotecă, nici de memorizarea mecanică a nomenclaturii geografice,—cultură pe care nu o poate înlocui nici o mimică savantă....

Atunci vom sta cu plăcere de vorbă.

Și vor cîștiga și cetitorii, precum vom cîștiga și noi, și d-sa, și prestigiul literaturii noastre, oricare din păreri ar predomina.

LITERATURA ROMINEASCA IN STRAINATATE.

A apărut la Lipsca „*Aus dem Balkanwinkel* de Carl Dieterichs, povestiri din viața popoarelor grecești, romînești, bulgărești și sîrbești, și anume: două povestiri din literatura grecească, patru din cea sîrbească și bulgărească și următoarele din cea romînească:

Popa Tanda, de *Ioan Slavici*; In străini, de *A. Vlahuță*; Văduvele, de *Barbu Delavrancea*.

Se dau la sfârșitul cărții informații asupra autorilor. La cele referitoare la Romîni autorul cărții spune, pentru cei ce vor să aibă cunoștinți mai largi, să cerceteze cartea lui Alexici,—care se știe că nu e de loc un informator excelent.

„SPECIALISTUL ROMÎN"

Insușirile sufletești ale „specialistului romîn" sînt, se vede, molipsitoare, întrucît chiar „specialiștii romîni" prin asimilație, în lipsă de argumente și ne avînd curajul de a înfrunta o discuție publică, ajung să combată teoriile adversarilor în știință prin scrisori particulare, adresate academicianilor, directorilor de reviste, secretarilor de redacție, și chiar administratorilor de reviste.

Sistemul este comod. Poți dobori un sistem advers, fără să riști corecțiunea meritată în public, întrucît un om ce se respectă, nu poate accepta lupta pe acest teren și cu aceste mijloace.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Corneliu Moldovanu. *Flacări*, București, 1907. Prețul 2 lei.

Poeții și scriitorii mari, ba și cei mediocri, pot inspira pe urmașii și contemporanii lor la începutul carierii, fără ca pentru aceasta să fim în drept de a ne îndoi asupra talentului și originalității la care vor avea să ajungă noii scriitori la sfîrșitul carierii lor. Flaubert s'a inspirat de la Châteaubriand, Châteaubriand el însuși de la mediocrul Bernardin de Saint Pierre; la noi Eminescu, la începutul carierii, se inspira de la... Aron Pumnul, Vlăhuță de la Eminescu, etc., ceia ce nu i-a împedicat pe niciunul a ajunge la originalitatea de care erau capabili și atunci s'au dezbrăcat de toate împrumuturile făcute altora rămînînd ei înșiși.

Nu-i vom face deci o vină d-lui C Moldovanu că, după Eminescu, își întoarce privirea de la vremile de azi spre trecutul

> Bogat în vitejie și credință,

că, după Octavian Goga, face să răsune în versul său „cîntarea pătimirii noastre", dacă în versurile sale are pe lîngă împrumuturile inconștient și involuntar făcute marilor săi predecesori, și nota sa proprie.

E însă în această întoarcere spre „trecutul nostru glorios", spre vremile turburi și mărețe din istoria neamului, în cîntarea dragostei de țară și de neam, o primejdie ce se poate greu înlătura. In evocarea scenelor de războiu: Caii tropotesc, armele zingănesc, sînt vorbe vechi ce sună straniu și muzical amestecîndu-se cu trîmbiți și cu surle, iar versul, în ritmul cu care ne-am deprins de mult citind pe marii noștri cîntăreți, răsare plin, corect și armonios. Autorul se îmbată el însuși de muzica versului său și iată formă pompoasă, de-o bogăție aparentă, retorismul, sau haina sclipitoare fără fondul, fără de care nu se poate crea și construi o operă de artă de valoare.

Fond și formă sînt distincțiuni scolastice, ce nu mai au azi niciun rost.

Fondul dă naștere formei. Ceia ce reprezintăm în artă și literatură e cugetarea noastră, care în rîndul ei e „reprezentarea vieții adevărată sau numai posibilă, reală sau imaginară", zice Rémy de Gourmont. Deci o formă ce nu a luat naștere dintr'un fond, ori cît de perfectă ar fi ea, e ceva ilogic, ireal, destinat să piară. Creațiunile cugetării sunt supuse acelorași legi ca și creațiunile vii, și măsura viabilității lor o avem în imediata impresie ce o fac asupra cititorului. Iată, de ex. Cîntec războinic:

> Să sune trîmbiți, surlele cînte,
> In zări vrăjmașe oastea să s'arate,
> Că-i ceas de răzbunare și osîndă,—
> Cine-i setos de viforul războinic
> Prin sînge drum să-și facă la izbîndă
> Și s'o vădi drept luptător destoinic!—

Sună trîmbițile, cîntă surlele, acompaniază versul, dar unde sînt imaginile care să-ți verse în suflet focul patimii de luptă, unde e cuvîntul care să facă să vibreze prelung pornirea către dușman? Unde sînt versurile lui Goga, adeseori imperfecte ca formă, aspre, stridente, dar atît de pline, atît de suggestive și de puternice? In mare parte din versurile sale poetul pare stăpînit de dorința de a face versuri bune, nu de a reda ceia ce simte și vede cu închipuirea, în forma cea mai potrivită. Cuvintele îl seduc prin strălucirea sau zingănirea lor și el face versul pentru ele, nu pentru a pune în el simțirea și ideia sa. De aci acele poezii lungi și fără emoție ca „Codrilor", „Celor de peste munți" etc., în care ideile sînt banale și stilul abstract, cu toată aparența lui de a fi colorat și strălucitor.

Sînt totuși în volum cîteva tablouri frumoase, descrise în cîteva trăsături, a căror poezie și emoție e bine redată, în vorbe cumpătate cum e „Zile de restriște", cu care începe volumul, și „Pustietate".

Sînt asemenea frumoase și cele cîteva portrete—gen pentru care autorul se pare că are vocațiune—ca „Boerul", „Jupînița", „Cronicarul", în care se vădește un adevărat dar de a învia chipuri din trecut în culoarea lor de vechime și originalitate.

*

B. Hétrat. *Aevea*. București, 1907. Versuri. Edit. Socec et Comp. București.

După atîți alți poeți geniali sau de talent, pe care i-am avut și-i avem încă, trebue unui volum nou de versuri o formă desăvîrșită și o concepție hotărît personală pentru a pătrunde în atenția publicului. D-l Hétrat are unele pasteluri în genul lui Coșbuc și Iosif, cu imagini mai șterse, dar în acelaș ritm, deși adeseori sfîșiat de disonanțe regretabile. Ca filosofie acelaș pesimism eftin, aceleași reflecții asupra scurtimii vieții, „un vis între leagăn și mormînt petrecut în durere", banalizate de toți versificatorii, ce s'au perindat pe la revistele efemere, de la moartea maestrului Eminescu pînă azi.

Abstracțiunile sînt semne și simboluri desbrăcate de orice viață și pentru a fi în stare să redea viață în artă, trebuesc turnate în imagini răsărite dintr'o puternică emoțiune. Versurile în care nu vibrează emoțiunea și nu scapără din ea imaginea dătătoare de formă și de însuflețire, sînt versuri reci, chiar dacă ele conțin cugetări adînci ca ale unui Sully Prudhomme, darămite cînd nu răsfrînge de cît cugetarea vreunui Bouvard sau Pecuchet!..

Ce să zicem de acea Glossă a d-lui Hétrat, biată parodie a glosei nemuritorului Eminescu, în care, cu naivitatea neștiutorului problemelor cugetării moderne, autorul reeditează toate învățăturile morale de prin cărțile de lectură de școală, într'o formă mai banală decît chiar cea din manualele didactice:

> Milos și drept nu 'ntoarce fața
> De la durere și-o alină
> Ca doar cu rost să-ți fie viața
> Departe de-a mulțimii tină....

Și cui nu-i vine 'n minte Homais și reflecțiile lui filosofico-științifice, citind simbolistica poezie „Victus" în care vițelul de aur are cam următoarea conversație cu D-zeu:

> Destul făptură hidă!...
>
> (zice bietul D-zeu vițelului de aur, iar acesta răspunde:)
>
> Mai hidă-i a ta lume
> Dac'am putut, Bătrîne, s'o prăbușesc în tină!...

Aceasta e filosofia înaltă și originală din care se inspiră versul d-lui Hétrat, într'o formă ce e mai mult proză foarte fantastic rimată și încă și mai fantastic ritmată. Poeții de pînă acum,

chiar cei ce nu aveau alt fond de inspirații decît cele două-trei banalități învechite din versurile d-lui Hétrat, ne deprinseseră cel puțin cu o formă impecabilă din punctul de vedere al legilor prozodiei. D-l Hétrat însă de sigur că găsește învechită axioma că „vers fără ritmu nu se poate, dar nici ritmu fără număr“, poate că d-sa se crede un adept al versului liber! ?... Un singur lucru ignorează atunci d-l B. Hétrat, anume că și versul acesta își are principiile lui fixe și că trebue mult talent să se scrie un poem în asemenea formă bogată și variată, în o formă nu mai puțin bogată și strălucitoare pentru a înlocui cu prisos elementele muzicale atît de sugestive din vechea formă regulată a versului. Versurile d-sale sînt numai emancipate, strecurînd, pe furiș, ici o silabă mai mult, dincolo puind una mai puțin, zgîriind urechea destul de des cu versuri șchioape și rime greșite, schimbînd cu cea mai mare seninătate accentul cuvintelor.

Toate acestea pentru a ne spune „Povestea unui suflet“, acea naiv de... copilăroasă fabulă a greerului care respins de furnică găsește compătimire la scaiu—și această hrană sufletească îi ține de cald și de foame, corijind astfel morala aspră din fabula lui La Fontaine, tot după cerințele moralei de școală!... Sau să ne spue povestea din „Vendetta“, a cărei declamație goală și ultra-romantică, ne face să zimbim cu indulgență sau compătimire, după cum ne gîndim că e scrisă de... un elev sau de... un profesor.

Dacă D-l Hétrat s'ar fi mărginit să citească versurile sale în vreun cerc de *mandarini intelectuali*, ar fi publicat sonetele sale „Robii mării“ în revistele lor, faima sa de poet ar fi ajuns astfel singură până la noi și ar fi fost scutit de neplăcerea de a fi criticat de muritorii ordinari, cari vor poezie „aevea“.

*

Em. Gîrleanu. *Odată!* Amintiri, Schițe și Nuvele. Biblioteca pentru toți. Edit. Leon Alcalay București.

In acest volum din biblioteca populară al d-lui Gîrleanu sînt cîteva amintiri și schițe în genul povestirilor din volumul „Bătrînii“: impresii, simțiri și regrete duioase pentru o lume dispărută. Subiectivitatea autorului ese și mai mult în evidență în aceste povestiri, ce sînt adevărate poeme în proză cu calitățile și neajunsurile genului și ale autorului, multă duioșie uneori ajungînd până la afectare și manierism, alte ori realizînd pagini gingașe și mișcătoare, adesea însă monotoane, pentrucă în ele răsună rar și melancolic mereu aceleași note de regret, pe acelaș ton plîngător.

In ceia ce privește zugrăvirea tipurilor și desfășurarea dramelor și conflictelor sufletești, aceiași stîngăcie, lipsă de adevăr natural și pătrundere sufletească din volumul al doilea. Să reamintim numai nuvela „Odată“, cu care începe volumul, care merge destul de bine cît e vorba de amintirile și simțimintele autorului, din clipa însă în care e vorba de alții: vizita la mătușa Smaranda, totul devine silit și fals.

In drum, cum e „Inșelat“, e numai descrierea gesturilor exterioare, a amănuntelor ce nu sînt în totdeauna îndestul de fericit alese ca să exprime luptele sufletești, frămîntarea patimilor și a durerilor în toată puterea și tragedia lor, adică nu sînt „*semnificative*“.

Mai bine reușește în redarea stărilor sufletești din sufletele simple și șterse ale bătrînilor, în cari viața își șerie povestea în trăsături abia văzute. O bucată bună în felul acesta e „In Ajunul Crăciunului“. Foarte just și foarte omenesc e sfîrșitul: întoarcerea bătrînului în casa de unde a fost alungat, numai de dragul nepoților, și înduioșarea f. meii aceluia fără suflet, cînd înțelege dintr'o privire a bătrînului, marea lui dragoste pentru copiii ei.

In genere în acest volumaș autorul e mai firesc, se simte mai puțin sforțarea, subiectele fiind mai potrivite cu genul și puterea talentului autorului.

I. S.

* * *

Dr. M. Hârsu, *Rumänische Erzählungen.* I Band. Bukarest 1907. Druk und Verlag Gustav Albrecht. 222 pg.

Volumul cuprinde traducerea a 24 de schițe, publicate toate în foiletonul ziarului german din București „Rumänischer Lloyd“. Autorul, cum ne spune singur, a tradus și publicat tot acolo, aproape o sută de nuvele și schițe de-ale autorilor mai noi, dar a publicat aici numai o „alegere“ din schițele mai scurte, păstrînd nuvelele mai lungi pentru un al doilea volum ce va apărea în curînd în Germania. Nu putem spune precis după ce criteriu a făcut traducătorul „alegerea“ schițelor publicate. Poate a avut în vedere numai scurtimea bucăților, sau poate a vrut să dea cîte un exemplu din toți cei mai tineri care s-au încercat în proză, căci alăturea de schițe de Caragiale, Vlăhuță, Delavrancea, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Agîrbiceanu etc. găsim traduceri din d-nii Ghițescu, Tafrali, Manolache-Holda, D-na Constanța Hodoș, Maria Stroescu și alții. Dacă e vorba de a face cunoscută literatura noastră străinilor, poate ar fi mai bine să se aleagă cîte unul din talentații noștri scriitori spre a i se traduce, dacă nu în întregime, cel puțin în mare parte, opera, așa ca străinii să poată să-și dea sama de valoarea ei, iar nu să li se prezinte numai mici fragmente din scriitori mult deosebiți între dînșii și unii chiar nu prea cunoscuți nici la noi. Oricum ar fi însă, volumul domnului H. face un real serviciu literaturii noastre, pentru care oricine trebue să-i fie mulțămitor.

A. B. C.

* * *

I. A. Candrea. *Graiul din ținutul Oașului.* București, Socec, 1907, o broșură în 8 de 53 pg. + o hartă, prețul 1 l. 50 b.

Studiul dialectelor romînești este abia la început. Schița dată de d. Gustav Weigand prin Anuarele sale pe de o parte este prea sumară, iar pe de alta sufere gravul defect de a proveni dela un autor care e străin de spiritul limbii romîne. Insuș domnul Weigand pare a fi simțita acest lucru, deoarece în ultimele sale trei anuare nu mai găsim niciun studiu de dialectologie. Un vast studiu al dialectelor romînești a plănuit acum în urmă Iosif Popovici. Primul său volum, Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat (Halle, Niemeyer, 1905), arată că autorul este înarmat cu toată pregătirea științifică necesară pentru executarea a unei asemenea anevoioase întreprinderi. Academia romînă, care uneori publică pe socoteala ei lucruri de valoare nulă, a făcut foarte rău ca a respins (du păre mai întîiu primise!) propunerea d-lui Popovici de a-i veni în ajutor cu o sumă oarecare de bani pentru tipărirea volumelor următoare.

Fără a fi urmat metoda d-lui Popovici, d. Candrea a reușit să obție rezultate cît se poate de interesante studiind dialectul din Țara Oașului, regiune cuprinsă între Sătmar și Maramureș. Se dau mai întîiu scurte notiți privitoare la poziția geografică, sate, tip, port, fire, ocupație ale locuitorilor. Urmează apoi studiul dialectului (particularități fonetice, și morfologice) și în fine textele respective. Volumul cuprinde trei planșe fotografice bine reușite și se termină cu un glosar și o hartă a ținutului studiat.

Cîteva observații diverse. „Trecerea regulată a lui *l* urmat de o consoană la *l* devenit *ă* în graiul celor mai tineri“ (pg. 14), este o dovadă decizivă în sprijinul aceleiaș vocalizări a lui *ll*

in tipul *stella-steaŭă*.—Formele *audu-ŭă=o aud, văd-ŭă=o văd* (pg. 19) confirmă explicaţia d-lui A. Philippide (Principii 18), după care pronumele personal de acuzativ *o* provine din *ă* =*illa* supt influenţa unei labiale precedente in tact.—In optativul *da-ŭ-ar* sunetul *ŭ* nu este născut prin epentezá „pentru evitarea hiatului“ (pg. 16), căci, pentruca intre doŭă sunete să se nască un altul epentetic, este absolut necesar ca limba să-şi schimbe poziţia de articulare. Insă, cind după un *a* urmează un alt *a*, limba rămine exact in aceiaş poziţie, aşa inci ridicarea limbii spre cerul gurii (ridicare cerută de *u*) este absolut exclusă. Aceasta este şi cauza pentru care *aa* se contrag totdeauna in *a* (*cal* > **caal-*—*á* la imperfectele de conj. I > —*áa*, —*aá*). Nu rămine deci decit să admitem, impreună cu d. A. Philippide (Principii 34), că *ŭ* provine din vocalizarea lui *v* (*ŭar=var=vrea—*volébat*). Epenteza lui *ŭ* s-ar putea admite in *fa-ŭ-or=vor fa(ce)*, dar şi aici *ŭ* poate avea aceiaş origină caşi la optativ (*fa-ŭor=fa-vor=vor face*).

Broşura d-lui Candrea este fireşte ineispensabilă filologilor.

*

Leon Mrejeriu. *Gospodina şi fata dela ţară. Cum sint şi cum ar trebui să fie. Rostul şcoalei in lupta de ridicare a gospodăriei ţărăneşti*. Cuvintare rostită cu prilejul indeplinirii a 25 ani dela infiinţarea externatului secundar de fete din Iaşi. Birlad, Lupaşcu, 1907, o broşură de 40 pg., preţul 40 bani.

O interesantă conferinţă prin care autorul atrage tirgoveţilor noştri atenţia asupra multor lucruri dela ţară. D. Mrejeriu arată mai intâiu cit de mult s-a schimbat viaţa la ţară faţă de un trecut relativ destul de apropiat. Ţaranul astăzi se-mbracă prost, cu lucruri pe care nu şi le mai face el, se hrăneşte mizerabil, vara munceşte de istov, invremece iarna trindăveşte şi se otrăveşte cu rachiu; ţaranca nu mai este ca altădată gospodină, nu ştie ţese, nu ştie creşte copii; iar tinerimea nu mai are buna-cuviinţa şi ruşinea ce se cade faţă de oameni. Şcoala apoi este considerată ca o pacoste, fiindcă poporul nu-i inţelege rostul. Autorul dă interesante observaţii asupra hărniciei fetelor ca şcolăriţe şi asupra influenţii binefăcătoare a şcoalei asupra lor. Dacă această influenţă e relativ mică, cauza este că şcoala sătească nu este potrivită nevoilor vremii. Autorul este de părere că „după cursurile teoretice trebue 1—2 ani de gospodărie adevărată (curs complimentar obligator), unde absolvenţii primari să deprindă, din practică, gospodăria cea bună potrivită sexului“. Absolvenţii şi absolventele şcoalelor săteşti cetesc puţin după terminarea şcolii, puţin şi de obiceiu lucruri de prost gust. Cu această ocazie autorul scrie următoarele rinduri vrednice de luat in samă: „pentru absolvenţii şcoalelor săteşti trebuesc cărţi anume potrivite cu nevoile vieţii şi cu sufletul poporului. Pe lingă sfaturile despre viaţă şi gospodărie, scrise uşor, sub formă de intimplări şi istorisiri, trebuesc presărate zicări populare, cintece, glume, snoave, poveşti şi legende, toate morale şi moralizatoare, in legătură cu diferite păcate şi vrednicii. Acestea-s inţelese şi gustate, pentru că-s izvorite din sufletul poporului şi continuă firul neamului, pe lingă că disfătează şi atrag. Şi poate ar fi bine ca de acest soiu de cărţi să ingrijască insuş ministerul şcoalelor, publicind concurs şi dind aprobare lucrărilor bune. Rein, marele pedagog german, indeamnă pe părinţi şi crescători „să privească tot mai adinc in trecutul german şi in germanism, să inveţe a cunoaşte tot mai deslușit şi să imbrăţişeze tot mai călduros folklorul şi arta populară“.

Broşura este scrisă cu multă iubire pentru săteni, cu mult bun simţ, cu multă indeminare stilistică, pe alocurea chiar frumos, căci d. Mrejeriu este unul din cei mai vrednici invăţători din ţara noastră.

G. P.

* * *

Emile Verhaeren. *La Guirlande des Dunes*. Marele poet belgian, cintătorul tumultuos şi vizionar al „oraşelor tentaculare“, se arată in noul său volum de versuri, ca un patriot şi sociolog iubitor al ţărănimii.

Iată cum cintă exodul ţărănimii spre oraşe şi ţări depărtate:

„Pourtant voyant la mer, toujours là devant eux,
La mer où bondissaient les barques des aïeux
Dans la tempête et la houle rebelle,
Parfois l'un d'eux, l'ainé des gars,
Sans dire un mot, marche vers elle,
Et part...
...Chacun en parle et les parents se taisent.
L'un dit: „Il est parti du côté de la mort“,
D'autres le voient, sous de grands cieux de braise,
Mener sa vie aux Amériques d'or...
Tous le blâment et tous en rêvent...
Un jour on a reçu des lettres de là-bas.
Et voici que déjà le frère en ecoutant le frère,
De l'autre bout des mers et de la terre
Crier vers lui,
A quitté, tout à coup, sans rien dire, la nuit,
Pour s'en aller aussi chercher fortune,
Le pauvre champ volé, an par an, jour par jour,
— Hélas avec quelle force et quel amour—
Au sable avare et violent des dunes.—

*

Prof. Dr. Petrini Paul,—*Cum trebue reorganisată* **Asistenţa sanitară a ţărănimii**.—Bucureşti 1907. In această broşură (34 pg. şi anexe) d. Dr. P. P. dă publicităţii propunerile susţinute de D-sa in calitate de membru al comisiunii parlamentare pentru studiul reformelor in chestia agrară. D-sa spune „că prima chestiune de rezolvat, fără cea mai mică intirziere, este aceea a unei legiuiri echitabile pentru regularea in mod trainic a raporturilor dintre proprietar, arendaş şi sătean, căreia trebuie să-i urmeze imediat o a doua legiuire, tot atit de importantă, prin care să se dea posibilitate ţăranului harnic de a-şi procura şi dinsul din rodul economiilor sale—ca şi orăşanul cel avut şi prevăzător—o palmă de pămint...“ „Numai aceste două singure legiuiri insă nu vor fi deajuns pentru rezolvirea intregei chestiuni ţărăneşti, a cărei complexitate reclamă şi alte cite-va legi“ cari să corespundă la următoarele nevoi:

1) Reforme in administraţia comunelor rurale;

2) O justiţie cit mai lesnicioasă şi mai expeditivă;

3) Introducerea invăţămintului primar combinat cu acela al unui meşteşug;

4) A se construi localuri de şcoală in toate satele şi cătunele şi a se complecta numărul de invăţători necesar pentru intreaga ţară;

5) A se alcătui pentru seminarii un program de studii potrivit cu scopul acestora, spre a se asigura temeinic ridicarea demnităţii şi a prestigiului preoţilor printre ţărani;

6) In fine o radicală reformă a organizaţiunii noastre sanitare, care să prevadă toate mijloacele necesare pentru o reală imbunătăţire a asistenţei sanitare la sate.

De acest din urmă punct D-sa se ocupă in special. După ce face critica sumară a actualei organizaţii sanitare, care nu-i de nici un folos nici pentru ţtrănime şi nici pentru medici cari's puşi in imposibilitate să respundă chemării lor, D-sa propune „stabilirea unui nou sistem de organizare a serviciului sanitar rural.“

„Punctele de căpetenie cari ar alcătui, aşa zicînd, bazele acestui nou sistem de organizaţiune a serviciului sanitar rural sînt următoarele:

1. Intreaga ţară care are o intindere de 10.768.400 ectare sau 107.648 km. p., să se imparţă în 320 ocoale sanitare, avînd adică în medie cîte 33.651 ectare sau 336 km. p.; iar la stabilirea întinderii efective a fiecărui ocol să se ţină seamă şi de densitatea populaţiei.

2. In centrul fiecărui ocol să se înfiinţeze cîte un spital care să aibă farmacie, pavilion de izolare pentru boale contagioase, baie, sală de consultaţii, cum şi locuinţe pentru personal, şi care să fie dotat cu mobilierul şi instrumentele necesare şi cu un vehicul de transport.

3. Fiecare din cele 320 spitale de ocol să aibă—proporţional cu cifra populaţiei din coprinsul ocolului—un număr de 12—25 paturi, dintre cari o treime pentru femei şi două treimi pentru bărbaţi.

4) Fiecare spital de ocol să aibă următorul personal:

a) un doctor în medicină, director al spitalului şi şef al ocolului sanitar;

b) un farmacist în gradul de asistent;

c) o moaşă;

d) doui sub-chirurgi, agenţi sanitari;

e) un bucătar;

f) doui—trei servitori.

5) Cele 320 ocoale să fie grupate în 8 regiuni sanitare, cuprinzînd fiecare cîte 40 de ocoale.

6) In fiecare din cele 8 regiuni să se înfiinţeze, pe cît se va putea mai în centru, cîte un spital regional...

7) Fiecare din cele 8 spitale regionale să cuprinză un serviciu medical şi altul chirurgical, ambele cu cîte 25 de paturi..." „şi să fie înzestrat cu un automobil.

8) Personalul fiecărui spital regional să fie compus din: a) un doctor în medicină, director al spitalului şi inspector al regiunii sanitare; b) doui medici, sub-inspectori ai regiunii sanitare; c) doui medici, din cari unul specialist în boalele interne iar celalalt chirurg şi mamoş, însărcinaţi cu conducerea celor două servicii ale spitalului; d) un medic bacteriologist; e) un licenţiat în farmacie, farmacist-şef; f) doui sub-farmacişti; g) doua moaşe; h) doui sub-chirurgi; i) un intendent; j) un copist; k) un mecanic; l) doui laboranţi; m) un autopsier; n) un grădinar; o) un bucătar; p) şeapte servitori.

9) In Capitala ţării să se înfiinţeze o „Farmacie centrală a Statului" pentru aprovizionarea cu medicamente şi pansamente a tutulor farmaciilor dela spitalele de ocoale şi dela cele regionale.

10) Personalul Farmaciei centrale a Statului să fie compus din: a) un farmacist-şef; b) doui sub-farmacişti; c) patru asistenţi în farmacie; d) opt elevi în farmacie; e) opt laboranţi; f) un contabil; g) un ajutor-contabil; h) un copist; i) un intendent-magaziner; j) un servitor."

Spre a pune în evidenţă superioritatea acestei organizaţii, D. Dr. P. P. dă îndatoririle personalului spitalicesc: „*Medicul* în dubla sa calitate de *director al spitalului* şi de *şef al ocolului sanitar*", caută bolnavii din spital, dă consultaţii gratuite şi inspectează cel puţin odată pe săptămînă fiecare comună şi cotună din ocolul său, „iară ori de cîte ori va fi chemat de vre-un bolnav va fi obligat a se duce să-i dea ajutorul său medical primind pentru aceasta un oarecare onorariu, potrivit cu situaţiunea materială a bolnavului şi cu timpul în care va fi fost chemat."

Cîte comuni şi cotune vor fi cuprinse în ocolul sanitar, d. Dr. P. P. nu arată, şi deci ie greu de stabilit dacă medicul director al spitalului şi şef al ocolului sanitar, nu se va găsi în aceiaşi situaţie ca şi actualul medic de plasă. Acesta din urmă nu'şi poate, în mare parte, împlini sarcina din cauza prea marei întinderi teritoriale, iar cel al d-lui dr. P. P. din cauza prea marei întinderi de atribuţiuni, cu tot ajutorul ce i l-ar putea da automobilul dela spitalul regional.

Pe urmă d. dr. P. P. dă atribuţiunile întregului personal enumerat mai sus, aşa că nici mecanicul care trebuie să 'ngrijească de băi şi de automobil şi nici grădinarul nu-s uitaţi. Ni se pare însă că elementul principal a fost uitat: *ţărănimea*. In adevăr „o asemene reorganizare a serviciului nostru sanitar rural este adevărat că ar atrage după sine o oarecare sporire a cheltuelelor. (*In capul cui se sparg sporirile de cheltueli bugetare în ţara noastră, se ştie*). De vom ţinea seamă însă de serviciile reale ce le-ar aduce ţărănimii un ast-fel de sistem." Şi tocmai demostrarea aceasta, măcar teoretică, n'o găsim în broşura d-lui dr. P. P. Se ştie că infirmeriile rurale fusese teoreticeşte dovedite ca bune, iar în practică au dat rezultate oribile.

S'ar putea deci foarte bine ca sistemul d-lui dr. P. P. să dea rezultate practice foarte bune deşi teoreticeşte ar fi cam greu de dovedit.

Dela pg. 29--34, autorul se ocupă cu partea financiară, arătînd că actualminte asistenţa sanitară ne costă 5.511,597 lei, iară după sistemul d-sale ne-ar costa 6,765,420 lei, avînd avantajul de-a avea 320 spitale de ocol, 8 spitale regionale şi o farmacie centrală.—In anexe nu găsim numărul actual de spitale, ceia ce-ar fi fost interesant.

Dr. N. Q.

* * *

N. Bănescu. *Viaţa lui Pericle*, traducere: Plutarc, Bucureşti, 1907. Preţul 1 leu.

In criza prin care trece astăzi vechiul clasicism la noi, traducerile din marii scriitori greci sînt binevenite. Sînt binevenite cu condiţia însă ca traducătorii, dîndu-şi sama de greutatea sarcinei, să cunoască cît mai adînc toate mijloacele de care dispune în realizarea frumosului atît limba din care traduc, cît şi aceia în care traduc. Aşa că cine citeşte opera lor, să simtă aceiaşi fiori ai artei pe care i-ar simţi în faţa originalului.

Aceasta însă totdeauna e o greutate cu neputinţă aproape de învins, şi face ca bunele traduceri să fie tot aşa de rari ca şi originalele. In ce priveşte traducerea de faţă, observam că d. B. nu pare a fi atît de familiarizat cu limba elină, încît să încerce a transpune în romîneşte pe scriitorii greci cu toată plasticitatea, graţia simplă şi necăutată a stilului lor. Lucrarea sa tradează că s'a folosit prea mult de dicţionar şi foarte rar reuşeşte să redea stilul colorat, bogat în metafore al originalului. Aşa următorul pasaj, ales la întîmplare: Κάλλει μὲν γὰρ ἕκαστον εὐθὺς ἦν τότε ἀρχαῖον, ἀκμῇ δὲ μέχρι νῦν πρόσφατόν ἐστι καὶ νεουργόν, οὕτως ἐπανθεῖ καινότης ἀεί τις ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρως καταμεμιγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων, îl traduce astfel: „Fiecare dintr'insele, prin frumuseţa sa, căpăta de îndată ce se săvîrşea, un caracter de antichitate, iar prin înfăţişarea de tinereţă are până azi un caracter de lucru proaspăt. Atît de mult străluceşte o noutate care îi păstrează în totdeauna înfăţişarea neatinsă de atacurile vremei, ca şi cum aceste opere ar avea un suflet fără bătrîneţă, răspîndit în ele ca o suflare veşnic înfloritoare." (XIII. 34). Prea şcolăreşte! Pasajul acesta eu l'aş fi tradus astfel: „Prin frumuseţa lor aceste opere luau imediat un aer de majestate antică şi totuşi prin

frăgezimea liniilor astăzi chiar, abia par eșite din mina artistului. Așa de mult aerul lor de strălucitoare tinereță a indepărtat dela dinsele loviturile vremei incit s'ar părea că port in ele o viață și un suflet ce nu știu ce'i moartea." Căci nu cuvintul, ci spiritul textului trebue redat.

Intilnim apoi neexactități, care schimbă sensul textului. Următoarea frază de pildă: "Εκωλυε δ'οὐθὲν, οἶμαι, καὶ τὸν φυσικὸν ἐπιτυγχάνειν καὶ τὸν μάντιν, τὸν μὲν τὴν αἰτίαν, τὸν δὲ τὸ τέλος καλῶς ἐκλαμβάνειν" o redă prin: „nimic nu impedeca cred ca și filosoful și ghicitorul să fi *nimerit-o*, unul pricepind bine causa, celalalt *efectul*." (VI. 18). Pe cind in realitate trebuia așa tradusă: „cred insă că se putea foarte bine să aibă amindoi dreptate și filosoful și ghicitorul: unul să explice bine causa, celălalt scopul." Căci aici e vorba de finalitate, iar infinitivul nu e nici odată categoric afirmativ, sau: Πάλαι γὰρ αὐτό, φησι, λόγοισι προάγει Περικλέης, ἔργοισι δ'οὐδὲ κινεῖ, o traduce așa: „de mult, zice dinsul, Pericle o indeamnă prin vorbele sale, de fapt insă nimica nu mișcă." (XIII. 35). O traducere mai in spiritul limbii ar fi: „din gură zice el, Pericle il tot sfirșește de mult, numai treabă se nu prea vede".

Alteori, urmărind prea servil tex tul grec, nesocotește spiritul limbii noastre și ne dă frase lungi și incurcate. Iată una: „comicii prinzind acest svon il acoperiră de multe ocări pe acesta invinovățindu-l și asupra soției lui Menip, prietenul și locotenentul său, și in privința creșterii păsărilor de către Pirilamp, care, fiind prieten cu Pericle, era invinuit că dădea păuni femeilor cu care acesta avea legături..." pag. 37).– Dar spiritul limbii il nesocotește și prin galicisme imposibile ce roesc pe fiecare pagină. De pildă: „Unià a mindria sa multă aroganță și dispreț (I. 17.") sau „[Pericle] aruncă cu ardoare poporul in mari proecte de clădiri" (32), ori: (Targelia,) fiind *frumoasă de chip... ii ciștiga* marelui rege [pe șefii politici] 52,—etc, etc.

Dacă d. B. nu a putut să ne redea mai de loc partea artistică a lui Plutarc, a reușit cel puțin, cu excepții, să facă o traducere clară și pe unele locuri chiar plăcută. Un lucru foarte folositor, cred, ar fi fost mai multe note și mai ales citarea textului lui Tucidide pentru intregirea portretului lui Pericle, cam șters așa cum reesă din textul tradus. Căci Plutarc n'a inteles in totul pe marele om de stat.

M. J.

* * *

D. Draghicesco. *Le problème de la conscience*. Etude psychosociologique. F. Alcan. Paris. 907. Prix: 3 fr. 75.

In acest nou volum, cunoscutul sociolog tratează probleme generale de filosofie socială, ba chiar emite vederi metafizice asupra lumii, discutind chestii dintre cele mai importante, dar și dintre cele mai grele de rezolvit. Partizan al punctului de vedere social in psihologie, autorul socoate conștiința ca rezultatul exclusiv al adaptării omului la mediul social, după cum corpul e acel al adaptării sale la mediul fizic. Ca și dreptul și moralitatea, conștiința e un produs al evoluției istorice și educația nu face decit să reia opera procesului istoric. Științele sociale, crede d. D., trebue să se subsitue in studiul spiritului și al conștiinței psihologiei tradiționale. Căci formele spiritului derivă din raporturi interindividuale organizate, din formele și structurile sociale. Morfologia socială e principiul legilor conștiinței. Psihologia, intrucit e bazată pe studiul omului in el insuși, n'a făcut și nu poate face progrese reale. Nici psihologia introspectivă, nici cea fiziologică n'au putut stabili in mod științific cele două legi

ale activității sintetice a conștiinței și a asociației ideilor. Obiecțiile pe care le adusese odinioară Comte impotriva caracterului științific al psihologiei sint in parte juste. Singura metodă, care poate duce la legi psihologice raționale, e acea care pornește nu de la studiul indivizilor in ei inșiși, ci dela acel al raporturilor sociale sau interindividuale. Psihologia individuală e o știință lipsită de utilitate și de viitor, ea trebue inlocuită printr'o psihologie socială. Dar și o sociologie obiectivă, care exclude din cercetările sale individul conștient, pentru a nu ținea samă decit de noțiunea de societate, e tot atit de sterilă in rezultatele ei. Dl. D. combate părerile lui Durckheim care exclude partea individuală și psihică a fenomenelor sociale și aplică in sociologie metoda obiectivă a științelor fizice. Partea psihică a fenomenelor sociale nu poate fi eliminată, omul cu ideile și activitatea sa nu poate fi identificat cu obiectele exterioare. Individul, product al vieții sociale, poate deveni la rindul său agent activ și cauză eficientă a fenomenelor sociale. Ca și psihologia, sociologia trebue să tindă a deveni o interpsihologie socială, inaintind in direcția indicată de Tarde și de Baldwin. Raportul intre social și psihic duce la contradicție și la confuzie chiar in opera unui Wundt, fiindcă psihologia și sociologia nu pot exista ca științi separate și independente una de alta. Ele nu se pot identifica decit pe terenul moralei, actele morale fiind in acelaș timp individuale și generale, psihice și sociale.

De acordul cu sine și cu alții, din punct de vedere teoretic, atirnă posibilitatea unei științi sociale și psihologice și de realizarea acestui acord, din punct de vedere practic, atirnă inlăturarea suferințelor morale și psihice ale omenirii. Kant a incercat realizarea acestui acord din punct de vedere teoretic și a indicat ca mijloc al moralității jertfirea dorințelor personale in fața rațiunii. Comte, inlăturind speculațiile metafizice, a căutat să creieze acordul spiritului omenesc cu el insuși, reluind incercarea lui Kant. Din punct de vedere practic, două mișcări sociale au contribuit deasemeni la crearea acordului social și psihic: una e curentul marei revoluții franceze, reluat de Napoleon, care a reușit pentru moment să ridice voința unui singur om ca principiu de legislație universală, și alta e mișcarea socială incepută de Fourrier și Saint Simon. Fondul mișcării democratice e tendința către regulartiate și spiritul legislator, care infrinează egoizmul capriților și anarhic. Ideia de egalitate e leit-motivul mișcării democratice și către ea tinde progresul științelor și al educației. Ideia de individualitate complexă și complect formată nu e in antinomie cu dinsa. Socializmul a incercat să rezolve, din punct de vedere practic, problema pusă de Kant. Scopul său, ca și acel al marelui cugetător, e universalizarea individului, crearea generalității, stabilirea coherenții psihice interioare prin acea a raporturilor interindividuale. Dar dacă psihologia și sociologia vor coincide odată in evoluția lor viitoare, astăzi legile sociologice nu se pot desigur identifica cu cele psihologice. Această diferență nu e inerentă ambelor discipline, ci e datorită faptului că n'am putut cunoaște până azi adevaratele legi ale lumii morale, ci numai simpla lor aparență. Pe cind științele naturii sint dominate de postulatul cauzalității mecanice, postulatul teleologic și ideia de valoare se impun in științele sociale și morale. Din cauza aceasta in domeniul lor nu se poate face, cum crede Levy Brühl și alții, o deosebire radicală intre artă și știință. Legile sociale sint profund deosebite de cele naturale și nu pot permite o preve-

dere riguroasă și sigură, ci cel mult un calcul al probabilităților. Pe cind legile naturale sint verbe la indicativ, cele sociale sint verbe la imperativ, sprijinite in totdeauna de sancțiuni precize. Legile sociale și morale comparate cu cele naturale pot fi cel mult numite veleități de legi și complexitatea ca și iregularitatea adesea ireductibilă a fenomenelor sociale e o dovadă mai mult in sprijinul acestei teze. Acest nou mod de aințelege științele sociale atrage după d. D. o schimbare in atitudinea investigatorului. Atitudinea obiectivă și contemplativă a savantului trebue schimbată in aceste științi intr'o atitudine activă și voluntară. Această atitudine voluntară, regulatoare și nivelatoare nu e poate aduce decit mișcarea democratică. Ea creiază regularitatea, și progresele acestei mișcări aduc pe acele ale științelor sociale, ștergind diferența intre legile psihologice și cele sociale. Cauza care face incă neexistente aceste legi, e in virsta prea fragedă a determinizmului social. Științele naturale ca și astronomia și chimia se ocupă cu un determinizm care numără milioane de ani. Regnul social nu numără decit cel mult douăzeci și cinci de mii de ani și trece, incă pentru multă vreme, printr'o perioadă de creație, de chaos și de anomalie. Din această cauză, viața socială nu s'a definit și nu s'a fixat incă in formele stabile și definitive, care singure ingăduie posibilitate unei științi, iar legile sociale și psihice nu pot fi incă decit veleități. Determinismul social nu va putea fi definitiv realizat decit prin progresul cunoștințelor, condiționat și el de integrarea și extenziunea societăților. Dar fenomenele sociale nu vor putea deveni regulate decit intr'o societate izolată și ferită de orce element perturbator străin. Integrarea tuturor societăților in una singură va aduce o societate universală izolată, care avind cunoștința completă a naturei va ajunge la ordinea finală și regularitatea legală. Socializmul va realiza odată această integrare, care va face posibilă sociologia ca știința exactă și pozitivă. Până atunci, să nu căutăm in zadar legi sociologice care nu există, printr'o metodă obiectivă și contemplativă. Atitudinea sociologului față de viața socială trebue să fie activă și voluntară. Singura metodă sociologică trainică și eficace e mișcarea democratică și socialistă. Ea e o știință eticosocială vie, căci legile sociale sint create prin decretele sufragiului universal. Evoluția conștiinței e paralelă cu acea a societății și cit timp aceasta nu-i terminată, numeroase conflicte au loc intre știință și conștiință. Dar postulatele conștiinței enunțate odinioară de Kant: libertatea voinții, nemurirea sufletului, existența lui Dumnezeu nu sint, după autor, incompatibile cu științele pozitive, ba chiar progresul complect al acestora va aduce odată deplina lor confirmare.

Lucrarea d-lui D. conține intr'un spațiu restrins un mare număr de idei, fapt care-i mărește desigur importanța și mai cu samă interesul, dar constitue și un defect insemnat pentru ea. Căci dacă unele din ideile cuprinse in această lucrare sint adevărate sau juste, altele sint simple afirmații cu un caracter vag, uneori curioase sau paradoxale, aruncate in grabă, ne susținute in totdeauna prin argumente serioase și, ceia ce e mai grav, lipsite adeseori de acea precizie științifică, caracteristică disciplinelor pozitive și atit de necesară mai cu samă in studiile sociale.

Ideile autorului in privința originei sociale a conștiinței ca și criticele pe care le indreaptă impotriva sociologiei obiective a lui Durckheim și a moralei sociologice a lui Levy Brühl, idei inspirate in cea mai mare parte din

operele lui Tarde, mi se par adevarate și juste. Desubiectivarea fenomenelor sociale incercată de aceștia e desigur o eroare care se poate asamana cu antropomorfizarea arbitrară a fenomenelor fizice, conștiința fiind caracterul specific și ireductibil al fenomenelor sociale.

Interesante și desigur mai originale sint părerile autorului in privința deosebirii dintre legile sociale și cele naturale și mai ales explicarea acestei deosebiri ca și a lipsei de regularitate a fenomenelor sociale prin apariția lor tirzie in univers și prin marea tinerețǎ a determinismului social față de virsta inaintată a determinizmului fizic.

Nu in deajuns de convingătoare mi se par obiecțiile aduse de autor impotriva posibilității psihologiei ca știință independentă, și hazardate, vagi, nelămurite, afirmațiile sale asupra socializmului ca metodă activă și voluntară a sociologiei. Deasemeni vederile d-lui D. asupra viitoarei integrări a tuturor societăților intr'una singură, ca și optimizmul său in privința unei concilieri posibile a științei cu aspirațiile conștiinței religioase mi se par afirmații subiective și premature, excursii indrăznețe dar aventuroase in plină utopie.

O. B.

* * *

Tereza Stratilescu. *Educația fizică, intelectuală și morală* și *Istoricul Externatului Secundar de fete din Iași*.

Un singur volum de 364 pagini. Partea I. de 189 pagini, documentează in deajuns lăudabila intenție, a actualei Directoare a Externatului secundar de fete din Iași, de a comunica „mamelor și educatoarelor fetelor din școalele secundare", sub formă de „*Consfătuiri*", cunoștințele necesare pentru a putea deveni colaboratoare prețioase ale autoarei, in indeplinirea serioasei sarcini oficiale ce i s'a incredințat. Intr-un stil, cind prea popular, cind prea... prețios și caustic, d-na Directoară expune grăbit, cunoștinți fragmentare din locurile comune ale Igienii, Psihologiei, Pedagogiei... amestecate, pe lingă altele, cu admonestări iritate impotriva oamenilor cari eventual ar putea fi in dezacord cu vederile d-sale. Tonul combativ, care face ca chiar discuția obiecțiilor ce se pot aduce la fixarea unui principiu general de educație, să ia fizionomia unei polemici militante, imprimă cărții un farmec deosebit, care, desigur nu e cel dorit de autoare.

O propunere: nu s-ar putea ca in altă ediție să nu se mai vorbească despre *organele spiritului* (pg. 68) ori despre curioasa contribuție că *senzația ca fenomen intelectual curat*, e obiectivă (pag. 136)? Și, chiar cu riscul de a deveni prea pretențios, cer d-nei Directoare o mai blinda atitudine față de Sintaxa Romină.

Partea II. de 175 pagini, e consacrată „*Istoricului Externatului Secundar de fete din Iași*". O despoiare conștiincioasă a vechilor arhive ale școlii, foarte prețioasă pentru acel care ar voi să facă istoricul școlilor secundare. De oarece autoarea nu se impacă cu actuala organizare a Externatelor de Fete, d-sa nu-și poate impune sacrificiul tăcerii la acest capitol, și propune: „Alt soiu de „furcație": *carte* de o parte, *profesiuni industriale* de alta". Asupra rolului social al acestui tip de școală, autoarea nutrește cele mai candide speranțe; numai prin această nouă organizare salvatoare: „Gospodina ori chifărița rămine *prietenă* și *egală* moralmente—poate superioară materialminte—cu cea mai savantă licențiată ori doctoră. Pină nu vom ajunge la aceasta, nu vom fi pus temelia necesară industriei noastre naționale și nu vom fi sfirșit cu așa numitul proletariat intelectual".

Iată dar misterul neizbutirii strădănuinților pentru a forma în țara noastră o adevărată industrie națională, lipsită de proletari intelectuali! Dacă autoarea ne-ar fi arătat numai idealul fără să ne arăte și mijloacele de a-l atinge, ea ne-ar fi tulburat numai cu fiorul neputinții, dar nu, ea ne dă și mijloacele: „Și mijloacele?—Mijloacele trebue să vie de undeva și au să vie. Cu toată restriștea prezentului, să nu perdem nădejdea în viitor... De cînd există neam Rominesc, inimile generoase n-au lipsit; pentru tot felul de instituții, și mai meritoase și mai puțin meritoase s-au găsit donatori generoși, și nu se vor găsi pentru școala de educație secundară generală dela Golia? Ori nu cunosc eu inima Romînească, ori se vor găsi mulți și puternici, și care și cu banul și cu cuvintul lor vor sprijini această școală, a cărei menire în viitor e să devie *inima* educației fetelor Romîne din Nord-Estul regiunii locuite de Romîni—aș zice a tuturor fetelor Romînce, dar Golia va fi pe atunci prea îngustă ca să le încapă pe toate... Astfel de viitor îi trebue Externatului Secundar din incinta Goliei!" Uitasem să spun că volumul are o singură ilustrație: turnul Goliei, pe copertă, și un moto: „La un sac de învățătură trebue un car de minte". Pentru producerea acestui volum, autoarea ne arată în „Bibliografie" că a consultat o bogată literatură: 12 autori engleji cu 20 opere; 12 autori germani, cu 13 opere: 2 autori italieni, cu 4 opere; și 5 autori, franceji cu 9 opere.

I. B.

* * *

I. L. Caragiale, *1907. Din Primăvară pînă'n Toamnă*. București 1907. Tipografia „Adevărul", prețul 30 bani.

In ultimul moment primim această broșură de 32 pg., in 16°, o satiră puternică și colorată a societății noastre întregi, pe care ne-o dăruește marele taciturn —cum îi place să fie acum lui Caragiale —în formă de note asupra cauzelor nenorocirilor noastre din acest an și a mijloacelor de îndreptare.

Relevăm ideea fundamentală a acestui studiu: îndreptarea relelor de care suferim, nu e cu putință fără chemarea la viață politică și culturală intensă a adincilor mase populare, a adevăratului popor romîn.

Va mai urma? Și cînd?

C. S.

Revista Revistelor

Convorbiri literare. (Octombrie). D. Mehedinți reeditează banalitățile spuse cu ceva mai multă coherență, trebue s'o mărturisim, de d-nii O. Densușianu, M. Dragomirescu, și M. Rîmniceanu. Savantul geograf ne acuză că ne facem treburile politice prin literatura ce o publicăm.

Dar, cum se întîmplă adesea, d. Mehedinți poate nici n'ar fi băgat de samă atacurile noastre aduse „Frumosului", deși ne cetește revista, dacă un savant zoolog nu i-ar fi spus lucrul, asigurînd pe d. Mehedinți că noi, ceștia dela „Viața Romînească", „infectați de politicianism", îl persecutăm Frumosul.

Apoi, dacă am fost demascați, facem mărturisiri complecte; lucrurile stau așa cum le spune d. Mehedinți... D. Sadoveanu, sub pretext de „Insemnările lui Neculai Manea", tratează chestia tocmelilor agricole; d. Brătescu, sub pretext de „Conu Alecu", tratează chestia monopolului alcoolului; iar în „Contravenție" are curajul să trateze aproape pe față aceiași chestie; d. Goga, sub ridicolul pretext de „O rază", tratează reforma judecătoriilor de ocol.

Ba putem face oarecare destăinuiri de un caracter și mai... redacțional. In preziua convocării comisiilor parlamentare, guvernul avînd nevoe de „literatură" în sprijinul reformelor sale, secretarul nostru de redacție a comandat d-lui Sadoveanu „Un cal ș'un om", d-lui Brătescu-Voinești „Inimă de tată" și d-lui Goga „Fecunditas"... Ei s'au executat ș'acuma pot tuna amicii politici ai d-lui Mehedinți cît le place, partidul liberal zîmbește... Guvernul le opune „Un cal ș'un om"!

Dar noi, pe lîngă colectiviști, sîntem, cum, se știe, și jidano-socialisto-internaționaliști, și deoarece am intrat pe calea mărturisirilor—de ce n'am mărturisi că „Legenda Furnigeilor" ne-a fost comandată de „tovarășul" Bebel?

Și cine nu știe istoria poeziei d-lui Vlahuță „1907", despre care vorbește și d. Mehedinți? D. Stere, voind să ajungă sfetnic al Majestății Sale și știind că Regele este antidinastic, a comandat d-lui Vlăhuță (prin telefonul Prefecturii de Poliție) poezia știută... Și cum și d. Vlăhuță cugeta la un *bene-merenti* și la o pensie viageră din caseta Regelui, poetul—palatist s'a și executat.

Așa se face „politica", cînd o pricepi bine!

Alții,—ce? Au o bursă, o catedră, o diurnă, o carte didactică aprobată, iar o diurnă... mai știm ce? Mizerie goală... Dacă nu fac politică...!?

Dar să vă mai dăm dovezi de „politicianismul" nostru, tot după d. Mehedinți:

Colaboratorul nostru, d. Ibrăileanu, analizind opera d-lui Bratescu-Voinești, a făcut ipoteza că, după evoluția de

până acum a acestui scriitor, e posibil ca activitatea sa literară ulterioară să fie mai semnificativă și mai *revoluționară*... Apoi ce voiți mai multă „politică“! Și încă ce politică! Anarhistă! De data aceasta d. Ibrăileanu făcea dizidență și față cu d. Sturdza și față cu Bebel... Dar—de ce să nu-l denunțăm, dacă a scapat sagacităţi d-lui M.?—și d. Stere, acum un an, făcea anarhism cînd vorbea de opera *revoluționară* a defunctului Ibsen... Și, dacă d. Ibrăileanu chema pe d. Brătescu la clubul anarhist, d. Stere făcea propupuneri identice defunctului Ibsen... Și, fiindcă ne-am pus cu tot dinadinsul să dăm foc țării, anunțăm că vom arunca în curînd o mașină infernală, căci posedăm în saltarele redacției noastre și vom publica un articol asupra operei *revoluționare* a dramaturgului Bernard Shaw... Așteptăm pe „tovarășul“ Shaw la clubul nostru, a cărui deviză este, cum se știe: „Ni dieu, ni maître“!...

...Căci de unde D-zeu să știm noi că una-i politica și alta literatura!

Dar... să-l tratăm puțin mai în fond pe d. Mehedinți.

Crede acest domn cu tot dinadinsul că-și va înșela puținii săi cetitori? ...Parcă revista *noastră* ar fi clandestină!... Dar ia să vorbim și noi ceva, dacă a venit vorba de politica în literatură: D. Mehedinți a moștenit *Convorbirile literare* și, ca orice moștenitor, trebue ca, dacă treaba e cinstită, pe lîngă beneficii să aibă și sarcinile moștenirii... Și fiindcă d. Maiorescu n'a plătit cîteva datorii, e silit d. Mehedinți să le plătească, dacă ține ca afacerea să fie liquidată onorabil... Iată cam despre ce este vorba: D. Maiorescu a spus că patriotismul n'are ce căuta în literatură, căci, întreba D-sa: „Există un singur vers de patriotism francez în Racine, Corneille?“ La aceasta d. Gherea i-a răspuns întrebîndu-l: „Dar în Hugo nu există? Și cîte?“... Si d. Maiorescu n'a răspuns, a rămas dator, iar d. Mehedinți, dacă are pietate filială, să răspundă D-sa.—D. Gherea a mai observat că d. Maiorescu, care spunea că patriotismul n'are ce căuta în poezie, a lăudat pe Alecsandri pentru că a cîntat „șovinismul“... D. Maiorescu n'a răspuns... Să plătească d Mehedinți și această datorie!—D. Maiorescu a făcut un raport favorabil d-lui Goga pentru poeziile patriotice ale acestuia... Pentruce a făcut acel raport favorabil, dacă patriotismul n'are ce căuta în poezie?—Dar d. Maiorescu nu s'a explicat!... Să plătească datoria ilustrul său moștenitor!—D. Maiorescu, detestînd „politica“ în literatură, n'a amintit în raportul său cele mai frumoase poezii ale lui Goga, „Rugăciune“ și „Clăcașii“, dintre care a doua există în toate conștiințele romînești,—dar a publicat în „Convorbiri literare“ și a lăudat *Satira III* a lui Eminescu, care e un pamflet împotriva *partidului liberal*... Să ne răspundă ilustrul moștenitor: Satira lui Eminescu e sau nu „politică în literatură“? Și, dacă atacul împotriva unui partid *nu* e „politică“, atunci cîntarea suferinții celor „ofensați și umiliți“, ea, e „politică“?

Am somat odată pe gesticulatorul geograf să ne spună dacă ar fi publicat sau nu „1907“, neîndoindu-ne un moment că răspunsul său n'ar fi afirmativ. Dar acum acest domn ne impută că am publicat această poezie. Va să zică el n'ar fi publicat'o. Pentruce? Pentrucă e mai slabă decît a colaboratorului său d. Ciuchi? Ori pentru *ideile* din ea? Și dacă pentru *ideile* din ea, atunci cine face „politică în literatură“? Noi, care publicăm orice poezie *frumoasă*, ori d. Mehedinți care nu publică o poezie cînd nu cadrează cu ideile sale? Cine exclude unele poezii și primește pe altele din cauza *politicei*? Noi sau D-sa?

După „teoremele“ ce ilustrul geograf

estetician dezvoltă în „articolul“ său, e clar că el n'ar fi publicat „Noi vrem pămînt“,—pentruce? Pentrucă poezia e „revoluționară“! Dar Satira III e „artă pură“,—pentruce? Apoi pentru ce... Pentrucă e împotriva „revoluționarilor“!

Să mai vorbim noi, acuma, despre cunoștințile acestui geograf asupra criticii și esteticei literare? Apoi el e sigur că în „țările cu cultura veche“ (al căror reprezentant e la noi el) criticii și esteticianii au căzut de mult de acord asupra concepțiilor asupra artei, și că concepția care a triumfat acolo e aceia a d-lui Maiorescu......D. Mehedinți, crede că ultimul cuvînt în estetica și critica literară e doctrina artei pentru artă, care domnea pela 1860, în vremea d-lui Maiorescu. Apoi se înșală amar, teoriile estetice ale d-lui Maiorescu sînt tot așa de la ordinea zilei cași cele sociale ale d-lui Carp (guberniile, etc!). Ilustrul geograf citează *Revue des Deux Mondes*, pentrucă nu știe că acolo a scris până eri Brunetière, dușmanul străvechii concepții pe care d-sa o crede contemporană, pentrucă nu știe că acolo scrie, ca cel mai însemnat colaborator, Melchior de Voguë, un apărător al tezismului în artă, pe care și noi îl combatem (Vezi *Cronica Literară* din acest număr). Ilustrul geograf citează o frază, care i se pare mai sonoră, din Goethe, frază care nu e în chestie,—afară de aceia că, din Goethe,se pot cita fraze pe care nu le-ar gesticula geograful... Dar acest geograf, carese specializează acum în critică, publică, în acelaș număr, un articol în care se spune că Sully Prudhomme este „gloria cea mai curată și mai senină a poeziei“. Dar Sully Prudhomme a spus: „*Poetul simte pe sama sa proprie speranțele, părerile de rău, avînturile de încredere sau de r ă z v r ă t i r e ale compatrioților săi, fie că e vorba de p o l i t i c ă, de religie sau de orice alt interes moral, de ordin pozitiv ori transcendent*“ (*Testament Poétique*, Introduction).—Ce zice domnul Mehedinți? Ce Abece, ce „Kebias“, mai e și aceasta „cea mai curată și cea mai senină glorie a poeziei“! „Politică“, „răzvrătire“!! Apoi dacă Sully Prudhomme n'a trăit într'o „țară de veche cultură“! Dacă n'a fost discipolul d-lui Maiorescu! Dacă a fost un politician! Dacă n'a fost autor de cărți de geografie de școlile primare!...

A, știm noi ce se ascunde sub aceste poze de apărători ai Frumosului (pe care nimene nu-l primejduește, căci frica Dv. e năzăreală curată)! Știm noi ce înseamnă frica aceasta de „politică“! (Ce-or fi înțelegînd ei prin aceasta „politică“ din nuvelele și poeziile noastre?). Dar, pe altă dată...

Colaboratorul nostru d. Tzigara-Samurcaș scrie o cronică artistică: „Arta rusească la Paris“...

Un articol despre Leopardi, în care se laudă și poezia... *patriotică* a marelui poet italian. (Cu voia d-lui Mehedinți?)

Luceafărul (N-rele 19,20,21: Octombrie și 1 Noembrie).

O frumoasă poezie de Goga: *Asfințit* (în No. 21); versuri de colaboratori ai revistei; proză, din care remarcăm o nuvelă a d-lui Agîrbiceanu: *Nepotricniri*; urmare la *Monumentele antice din Roma* de d. Murnu; „*Propilee*“ *artistice*. („o introducere la un șir de studii asupra artei Apusului“, pe care le vor scrie diferiți colaboratori ai revistei) de d. M. S. Rîmniceanu, etc. etc.

Junimea literară, (Cernăuți, (Noembrie 1907).

D. Dionisie Olinescu începe tipărirea unui studiu asupra **rămășiților traco-dace**, dîndu-ne în numărul acesta o listă a diferitelor triburi dace, despre care se găsesc pomeniri în diferiți scriitori vechi și în diferite monumente.—Un îndemn pentru ca Rominii să se ocupe cu **industria dan-**

telei il dă in articolul său, insoţit de 10 ilustraţii foarte reuşite, d. Ilie Veslovschi. – Colaboratorul nostru, d. G. Tofan, cu ocazia morţii lui Iosif Vulcan, publică o notiţă asupra **colaboratorilor bucovineni** *ai revistei „Familia“*: S. Fl. Marian, D. Petrino, I. şi V. Bumbac, D. Olinescu, Părintele C. Morariu, I. G. Sbiera şi alţii. Autorul articolului constată că, pe vremuri, „Familia“ a fost revista romineascâ cea mai cetită in Bucovina, şi tot odată aceia care a avut cei mai mulţi colaboratori dintre bucovineni. Dl. Iancu I. Nistor publică un necrolog al decedatului dr. V. Găină, iar d. Liviu Marian traducerea unui capitol din studiul profesorului vienez dr. E. Reich asupra lui Ibsen. Revista mai publică o scurtă dare de samă asupra traducerii d-lui Murnu (Iliada), amintirile defunctului *S. Fl. Marian* despre Axente Severu, citeva scrisori de-ale lui Hasdeu şi Iosif Vulcan către Părintele Marian, şi mai multe bucăţi in proză şi versuri de d-nii A. Gorovei, V. Loichiţă, V. Huţan, Leandru, Gramadă şi alţii.

Sămănătorul. (Octombrie). Din numerele de pe această lună, remarcăm un „fragment“ de d. Sandu-Aldea, *Pe drumul Bărăganului*: citeva scene, bine prinse, din viaţa unor tipuri specifice regiunii; o vioae schiţă de d. A. Gorovei; frumoase poezii de d-nii St. Iosif (*Amiază*, *Unui tînăr*), D. Anghel (*Visul unui Nibelung*) şi vioaele cronici vesele, pline de umor, iscălite A. Mirea: *Doleanţele unui ex-troglodit in preajma S-tului Dumitru*, mizeriile unui chiriaş, care cugetă cu nostalgie la vremea cind işi avea asigurată locuinţa... lacustră; *Protestul circiumarilor*, al cărui subiect il ghiciţi.

Floarea darurilor. (Octombrie). D. Iorga nu e omul care să rabde regimul de abstinenţă ce şi-a impus: de a nu se amesteca, in această revistă, in chestiile la ordinea zilei... Pe 'necetul, d. Iorga devine contemporan. In *Educaţia naţională şi literatura militantă*, d. Iorga are curajul de a spune acest adevăr, că „Tinerii trebue să fie, neapărat, represintanţii, legaţi intre ei prin lanţul, mai tare decit fierul, al convingerii şi credinţii comune, ai literaturii militante pentru scopurile sfinte ale culturii romineşti“. Parcă-i văd pălind de indignare pe toţi Dragomireştii dela toate Convorbirile d-lui Maiorescu! – In *Falşificarea operelor de tinereţă ale lui Alecsandri*, d. Iorga arată că acele „opere de tinereţă“, pe care le cetim noi in diferite ediţii, nu sint aşa cum le-a scris *intăiu* Alecsandri şi că Alecsandri insuşi le-a stricat, ...indreptindu-le. Descoperirea este interesantă: dar cind d. Iorga cere *restabilirea* operei lui Alecsandri, *impotriva* lui insuşi, lucrul ni se pare că nu mai e aşa de simplu: Avem noi dreptul să spunem că *adevăratul* Alecsandri e acela, pe care insuşi poetul l'a renegat, *el* care are acest drept suveran?

Viitorul Social. No. 3 (Octomb.) Semnalăm articolele despre „Femeia in revoluţia rusească“ de Dr. Tatiana Grigorovici, şi despre „Chestiunea agrară in programul partidului socialdemocrat din Finlanda“ de Dr. E. A. Multă polemica.

Mai intaiu, d. Dr. C. Racovski in articolul „Ce sintem şi ce nu sintem“, arată că social-democraţii romini nu au avut nici un rol in răscoalele ţărăneşti din astă-primăvară (lucrul de altfel constatat şi de cercetările administrative şi judiciare) şi desaprobă apelul nesocotit către soldaţi al d-lui M. Bujor, co-director al d-sale la „Viitorul social“. Dl. Racovsky mai lămureşte deosebirea intre social-democraţi şi anarhişti, şi bine face: confuziunea in această privinţă poate avea numai urmări rele in toate privinţele.

In al doilea rind revista publică o

scrisoare a lui K. Kautsky in „chestia Nădejde“. Publicarea acestei scrisori, ca şi toată „chestia Nădejde“ e una din manifestările moravurilor hotentote in polemică: partidul social-democrat romin de pe vremuri primise, după practica constantă la socialişti, un ajutor de la socialiştii germani, precum acorda şi el ajutoare socialiştilor din străinătate (precum de curind şi Jaurès a primit 50,000 franci dela socialiştii germani pentru „L'Humanité“); fiindcă d. I. Nădejde, ce reprezinta pe atunci social-democraţia romină, *peste citi-va ani* a trecut in partidul liberal. —d. Dr. C. Racovsky, pentru a se arăta, probabil, fiu al vremei, ridică impotriva d-lui Nădejde pentru acest motiv acuzaţia de *escrocherie*... Acum amestecă in cauză şi pe K. Kautsky, care scrie vădit fără nici o cunoştinţă a imprejurărilor. Urit...

In sfirşit, sub titlul „Poporanişti şi socialişti“, ni se dă un articol redacţional, indreptat impotriva „Vieţii Romineşti“.

Redacţia „Viitorului Social“ simte nevoea de a face aici „Rezumatul unei polemici“—şi sub „polemică“ inţelege acea dare de seamă scurtă ce-o făcusem articolului program din No. 1 al „V. S.“ (o mai atacase odată).

Nu inţelegem pentru ce atita discuţie? Articolul d-lui I. Sion cuprinde abia 20 pagini, iar rezumatul atacat abia patru (şi constă aproape numai din citaţii): crede „V. S.“ că e atit de greu oricui de a face comparaţia şi a se convinge de exactitatea rezumatului? Sau vrea să revină asupra acelui program? Nu credem. „V. S.“ se plinge numai că am desgolit inţelesul fundamental al programului, fiind-că nu putem ţine seamă de florile retorice cu care l'a impodobit (lucrul de alt-fel reese şi din toate polemicile indreptate impotriva noastră).

Deşi acest articol poartă o marcă literară superioară şi nu cade in tonul polemicilor din Papuasia,—nu ne putem opri asupra lui mai mult:

1) Unele obiecţiuni ce ni se aduc vor fi inlăturate de la sine prin capitolele următoare ale studiului d-lui C. Stere, sau, in parte, au şi fost inlăturate (de pildă, chestia desvoltării *fatale* a capitalismului).

2) Alte obiecţiuni nu sint indreptate impotriva argumentaţiunilor sau a teoriilor noastre, ci impotriva acţiunii politice a d-lui C. Stere sau a altor persoane; nu putem păşi pe acest teren de discuţie, mai intăiu fiind-că politica curentă nu intră in cadrul revistei noastre, iar în al doilea rind, chiar *dacă* „V. S.“ ar fi avut aici dreptate, aceasta ar privi numai, cel mult, consequenţa logică a d-lui Stere in ce priveşte aplicaţia de principii sau tăria lui de caracter, sau insfirşit ar arăta, că puterile lui in sfera politică sint limitate, dar nu ar atinge intru nimic bazele ştiinţifice a concepţiunii noastre, nici criticile noastre adresate social-democratismului; deci e inutil să discutăm.

3) In sfirşit, „V. S.“ in obiecţiunile sale recurge şi la jocuri de cuvinte, cind ne spune „că băncile populare, cassa rurală, cooperativele... sint un impuls pentru desvoltarea capitalismului“. In discuţie a fost desvoltarea burgheziei industriale, a *proletariatului industrial* (ca substrat al socialdemocratismului) şi deci a „*industriei capitaliste* (vezi „V. R.“ No. 8, p. 260, No. 9, p. 463)“,—şi nu a ori-cărui „capitalism“. Nu sintem atit de naivi să visăm realizarea imediată a socialismului, şi deci inţelegem, că până atunci pentru noi e inevitabil „Capitalismul“,—intrebarea e in *ce formă*, cea din Apus, a industriei mari capitaliste, sau alta? Răspunsul complect va veni la timp. Cetitorii noştri pentru moment ştiu din studiul d-lui Stere, că: a) nu putem avea desvoltarea indus-

trială din Apus, b) că industria noastră s'a desvoltat, şi nici *nu se poate desvolta* altfel, cu ajutorul *protecţionismului extrem*; c) că dărămarea „îngrădirilor" de care se plinge „V. S.", fără protecţionism, poate duce numai la cămătăria „capitalului vagabond" cel mult, în orice caz *nu* la desvoltarea industriei şi a *proletariatului* sau burgheziei industriale (până ce „V. S.", repetăm, nu ne va desvăli secretul de a desvolta *industria*, în situaţia noastră, fără protecţionism).

Cu ocazia aceasta încă două cuvinte: în recensia noastră din No. 9 (p. 463), am spus, că „am presupus, afară de motive de text" (adică *pe lingă* motivele de text, *relevate în No. 8*), etc. Dar acum „V. S." interpretează aceasta ca mărturisire, că „am presupus *în* afară de motive de text" (adică *fără* motive de text).... Şi de aici trage o serie de concluziuni.

Ce înseamnă acest fel de *exegeză*? Şi „V. S." se crede încă în drept să exclame: „mai multă demnitate, domnilor"!

Cum vedeţi, nu putem încă intra în polemică cu „V. S." cu toate că observaţiile noastre, impuse nouă de datoria de a ţinea publicul în curent cu toate manifestările literare, au fost onorate cu acest nume, şi, cu regret, nici nu vom intra în polemică, până ce „V. S." nu-şi va schimba sistemul, adică până ce nu va discuta *ideile* (şi slava Domnului, cimpul e vast, şi studiul d-lui Stere pune atîtea probleme grele!), în loc de a face personalităţi şi a se delecta cu împunsături nevinovate, cu „exegese" şi jocuri de cuvinte. Nu credem nici utilă, nici interesantă o „polemică" de această natură.

Revista Generală a Invăţămîntului. (Octombrie, 1907, Bucureşti). D. *G. Bogdan-Duică*—**Reforma Programelor Liceale**—comentează şi îndreptăţeşte hotărîrea Ministerului de Instrucţie de a numi o comisiune, care să se ocupe cu revizuirea actualelor programe secundare. Autorul reproduce în întregime circulara Ministerului către membrii comisiunii numite să se ocupe cu această chestie. Spiritul acestei circulări e departe de a îngrădi libertatea de a lucra a membrilor Comisiei, ori de a introduce „o nouă harababură" în actualele programe. Autorul dovedeşte, cu succes, ce nedreaptă şi străină de interesul învăţămîntului e această întimpinare malițioasă. D. *Constantin G. Ionescu* —**Ce face Şcoala Romînească pentru Educaţia Naţională**—publică un interesant studiu pedagogic, care a apărut deja în limba germană.

Cultura Romînă. (Octombrie, 1907, Iaşi).—D. *I. Găvănescul*—**Hasdeu —Note şi Amintiri**—publică, credincios titlului, cîteva impresii şi amintiri fragmentare, care nu te fac, de lor, să *simţi* pe Hasdeu.—Sperăm că atunci cînd va privi pe Hasdeu după cum promite autorul—ca gînditor şi filosof. Directorul revistei i-şane va fi mai în raza talentului său.—**Studiul Logicei în Liceu şi Evoluţia Ideii despre suflet**, datorite tot d-lui Găvănescul, dovedesc mica variaţie în numărul colaboratorilor la acest No.

Neamul Romănesc (Octombrie). D. Iorga spune adesea lucruri bune în revista sa politică. Vorbind de *Sate şi oraşe în mişcarea pentru reforme*, d. Iorga face, şi d-sa, adevărata, dar dureroasa constatare că: „Ţăranii noştri n'au, din nenorocire, cultură. Ei n'au virtutea cea mare a solidarităţii. Ei nu înţeleg încă pe ce lume sînt. Ei nu pot face planuri şi nu pot lucra paşnic, sistematic, la îndeplinirea lor. N'au fost un factor timp de aproape patru sute de ani, şi nu pot fi imediat, oricît am dori".. *Aceasta* este cauza neputinţei formării unui partid ţărănesc, aşa că interesele ţărănimii rămîn să fie susţinute de *alţii*. Intr'un articol intitulat *Reformele agrare*, d. Iorga declară că

este pentru reformele propuse de guvern şi doreşte ca ele să treacă neştirbite prin Parlament.— „Reformele" d-lui Carp inspiră d-lui Iorga un frumos articol din care cităm cîteva rînduri: „Trecînd de la formă la fondul lor, găsim regulamentarea minuţioasă, fără a se introduce vre-un principiu nou, a vechii stări de lucruri, din care d. Carp, care nu iubeşte de sigur abuzurile, însă e gata ori cînd să împuşte pentru legalitatea cea mai odioasă, înlătură numai strigătoarele şi patentele abuzuri (la dijmuit, la ruşfeturi, etc). Prin legea tocmelilor pe care o propune d-sa, gospodăriile agricole din Rominia ar ajunge să samene cu domeniul legiuitorului, unde nu se abuzează, dar nu se face nimic pentru a ridica ţărănimea, ci se oglindeşte starea de lucruri de pe moşiile iuncărilor de peste Elba. Proiectul pentru circiume pune arendaşi ereditari, cari pot fi şi Evrei, dacă stau la ţară de un număr de ani stabilit, şi doar dacă suprimă datoriile pe băutură".

Săptămîna (Octombrie) In articolul *Partidele faţă cu ideile economice*, d. Panu arată că dacă membrii unui partid pot fi legaţi prin ideile politice, disensiunea poate veni în partid din cauza deosebirii în ideile economice (corespunzătoare la interese economice) ale membrilor acelui partid; cazul se'ntimplă în partidul liberal, din cauza reformelor agrare.—In articolul *Minoritate*, d. Panu arată că ţăranii, dacă ştiu ce nevoi au, apoi cînd ar fi vorba de soluţii, nu le-ar putea formula aşa ca să rezulte un program; afară de asta, ei nici nu se pot înţelege între dînşii, pentru a-şi formula soluţiile; de aceia rămîne ca minoritatea, clasele superioare, să legifereze pentru ei, fără măcar să-i poată consulta, căci, dacă i-ar consulta, prin plebiscit ori prin referendum, lucrul ar fi primejdios, căci ţăranii ar lua această consultare drept o obligaţie de a îndeplini tot ce cer ei. Rămîne atunci ca clasele superioare să diagnosticheze dela distanţă nevoile ţăranilor, pentru a aduce reforme. Vorbind de *Proectele d-lui Carp*, d. Panu arată că ele, chiar dacă conţin ceva bun, *merg alăturea* de nevoile adevărate ale ţărănimii: D. Carp, de pildă, trece alăturea de cele două mari probleme ale chestiei ţărăneşti: scumpetea pămîntului arendat şi salarul ridicol ce-l ia pentru munca lui pe deoparte, lipsa de imaş pe de alta.— Vorbind de *Statuia lui Lascar Catargiu*, d. Panu caracterizează pe acest om politic, păstrînd nota justă. In caracterizări de personagii, d. Panu e, cum se ştie, un om plin de pătrundere.—Mai remarcăm analiza piesei lui Bernstein, *Hoţul*, care ne dovedeşte încă odată că în d. Panu se ascunde un adevărat critic teatral.

La Nouvelle Revue (Noembrie 1907).

Sub titlul de „**Pesimismul lui Vigny**", Georges Mossé publică un mic studiu asupra rolului poetului-filosof în evoluţia poeziei franceze. Autorul articolului consideră pe Vigny ca predecesor al romanticilor în ceia ce priveşte inspiraţia şi maniera, şi ni-l arată ca partizan al „impersonalităţii", la care ţin atît de mult mai tîrziu Flaubert şi Leconte de Lisle. — Ocupîndu-se de politica lui Tittoni, Raqueni apără politica ministrului de externe al Italiei de atacurile pe care i le aduc ziarele radicale, republicane şi socialiste, cum că ar avea tendinţi prea conservatoare, că ar fi în relaţie cu Vaticanul, că ar fi sprijinit pretenţiile Papei de a avea un reprezentant la conferinţa de la Haga, şi că ar fi favorizînd emigrarea italienilor. Autorul articolului crede că ministrul de externe al Italiei nu s'a făcut vinovat de toate aceste, şi că lupta ce se duce contra lui Tittoni

este pentru a impiedeca ajungerea lui in fruntea guvernului, in caz cind s'ar retrage primul ministru Giolitti, a cărui sănătate e cam sdruncinată.— O amănunţită dare de samă despre activitatea **cabinetului Campbell-Bannerman** ne dă Pierre Bernus, intr'un articol bine informat asupra situaţiunii politice din Anglia. Autorul arată, rind pe rind, in ce stadiu se află astazi diferitele probleme care au preocupat şi preocupă incă guvernul liberal al Angliei, cum şi soluţiile probabile ale acestor diferite probleme. El crede că in chestiunea Camerei Lorzilor, guvernul Campbell-Bannerman va proceda in curind cu mai multă energie pentru a inlătura marea piedică pe care atitudinea acestei Camere o pune in calea realizării reformelor de care imperiul britanic are nevoe; că proectul asupra invăţămintului va fi in curind reluat de cătră guvern şi adus inaintea Parlamentului; că in chestiunea reorganizării armatei planul lui Haldane va fi dus mai departe pentru a se realiza toate măsurile bune prevăzute in el; că in chestia autonomiei Irlandei guvernul va face in viitoarea sesiune un pas mai departe spre „Home Rule"; şi că in toate celelalte chestiuni, cu toată opunerea partidului conservator, guvernul actual va avea tăria de a aduce soluţiunile pe care le preconizază. Această tărie o va avea cu atit mai mult, cu cit in chestiunea budgetului, in cea colonială, in politica externă, peste tot cabinetul Campbell-Bannerman a repurtat frumoase succese, iar reformele pe care voeşte să le introducă sint bine primite in ţară.

Mercure de France (Noembrie 1907).

Pe baza Corespondenţei dintre Edgar Poe şi amicul său Thomas Holley-Chivers, publicată in revista „Century Magazine". Octave Uzanne ne dă un interesant studiu asupra vieţii şi personalităţii lui **Edgar Poe**, asupra opiniunilor lui literare şi filosofice. Din scrisorile schimbate intre ei, se vede că, departe de a fi un beţiv despreţuit de toţi, şi o nenorocire pentru familia sa, după cum l-au zugrăvit detractorii săi, Edgar Poe era iubit de toţi acei cu care venea in atingere şi era foarte bine privit in familie. Autorul articolului ne arată că, in viaţa sa, adesea poetul a avut mult de suferit din cauza boalei şi a sărăciei, fără a fi insă invins de desnădejde. Cit despre ideile literare ale marelui poet, ele se pot cunoaşte dintr'o convorbire pe care a avut'o Chivers cu el, şi din care se vede că pentru Poe, Tennyson e cel mai mare poet al Angliei, că cea mai mare parte din operele lui Shakespeare „nu's bune de nimic", că Byron, Colerdige, Montgomery, Southey şi alţi poeţi sint meniţi să dispară şi nici nu merită altă ceva, şi alte opiniuni mai mult sau mai puţin hazardate.—Un studiu interesant asupra stării actuale a **socialismului internaţional** ne dă Paul Louis in articolul său. După ce arată că socialismul ocupă actualminte un loc predominant in preocupările publice din Apus şi că in contra lui s'a făcut „un fel de conspiraţie mondială" pentru a-i proclama falimentul apropiat şi a i-l grăbi cit mai mult, autorul caută să dovedească cum că, dacă socialismul trece acum printr'o criză, aceasta nu-i o criză de decadenţă, ci de transformare, de reinoire. Ceia ce la prima vedere face să pară că socialismul scade, ori cel puţin rămine staţionar (micşorarea numărului deputaţilor socialişti germani, slăbirea socialismului in Belgia, Olanda, Italia, Elveţia, etc.) este mai ales apariţia mişcării sindicaliste: cum insă sindicalismul nu-i decit o formă, o tactică, a socialismului, nu poate fi vorba de *decăderea* socialismului, cind mişcarea sindicalistă cîştigă din ce in ce mai mult teren. Care-i diferenţa intre mişcarea socialistă şi cea sindicalistă? Prin cea dintai, muncitorii caută să ajungă la o stare mai bună pe calea parlamentarismului, a luptei electorale, iar prin cea de-a doua, ei urmăresc aceiaşi ţintă pe calea luptei economice, prin organizarea grevelor, ca arme de luptă. Sindicalismul, avind şi avantajul că-i o formaţiune curat proletară, cîştigă tot mai mult teren, domină tot mai mult mişcarea maselor, şi de aceia se pare la prima vedere că socialismul slăbeşte. In realitate fizionomia socialismului in Apus este actualmente aceasta: metoda electorală şi parlamentară a socialismului este subordonată metodei sindicaliste, iar insuşi sindicalismul se dedă mai ales acţiunii economice. De altfel, muncitorimea işi urmăreşte tot cu mai multă incordare şi conştiinţă de sine ridicarea sa, avind mereu in vedere punctele cardinale ale organizaţiei sale: inţelegerea internaţională a muncitorimii, socializarea instrumentelor de producere şi de schimb, despărţirea muncitorimei de partidele de guvernămint, şi dezarmarea generală.—Dl. M. Craiovan publică, in stil mare, cu oarecare pretenţie, şi multă exagerare, un studiu asupra de curind decedatului **B. P. Hasdeu**, căutind să facă cunoscută străinilor viaţa şi activitatea multiplă şi bogată a fostului profesor al Universităţii din Bucureşti.

La Revue (Noembrie, 1907). Asupra chestiunei **liniei ferate la Bagdad**, pe care o socoate *„axa politicei europene"*, Francis Delaisi publică un studiu foarte bine documentat, in care arată pe de-o parte importanţa pe care această linie ar avea-o, mai ales pentru Germania, a cărei expansiune comercială in alte teritorii e impiedecată de concurenţa altor ţări, iar pe de altă parte luptele diplomatice care se dau intre diferitele state asupra acestei chestiuni, şi greutăţile pe care le intimpină Germania intru realizarea acestui vis: construirea şi monopolul asupra liniei ferate spre Bagdad. Autorul arată mai ales rolul pe care-l are Anglia in zădărnicirea indeplinirii planurilor Germaniei, şi pune in legătură cu această chestiune vizita impăratului Wilhelm al II-lea la Londra. Şi cum Germania are absolută nevoe de a-şi deschide cale comerţului şi industriei sale in lumea otomană şi in special in Turcia asiatică, autorul articolului explică prin aceasta opunerea delegaţilor germani, la conferenţa de la Haga, la limitarea armamentului, şi conchide că atita timp cit nu va fi regulată chestiunea acestei căi ferate, nesiguranţa va plana mereu asupra Europei, şi popoarele nu se vor putea gîndi la dezarmare.— Henry Potez publică un studiu asupra **veseliei epitafurilor**, in care reproduce un mare număr de epitafuri curioase din diferite timpuri. Cităm, de curiozitate, citeva:

Ci-gît, de burlesque mémoire
Lubin, qui mit toute sa gloire
A ridiculiser autrui.
Mais quelque chose qu'il pût dire,
Charbonner, barbouiller, écrire,
Il ne fit rien si grotesque que lui.

. . . .

Jean sous cette bière close
Repose;
Si l-on peut bien
Sans faillir dire: il repose,
D'un qui ne fit jamais rien.

. . . .

Ci-gît qui toujour se fâcha,
En santé comme en maladie:
Qui la soixantaine approcha,
Sans avoir souri de la vie:
Et qu'on vit terminer son sort
En se fâchant contre le mort.

Sub titlul de *„Trei romane recente din Nord"*, Jacques de Coussanges analizază romanele de curind apărute: *„Mary"* al lui **Bjoernson**, *„Ner Sjøn gaar hoeg"* (Marea se ridică) al d-nei

Gernandt-Claine, şi „*Nils Holgerssons underbara Resa*“ (Voiajul extraordinar al lui Nils Holgersson) al d-nei Selma Lagerloef. Toate aceste trei romane sint scandinave şi ne arată sufletul şi tendinţele popoarelor de la nord; mai ales cele două dintăi sint însemnate prin aceia că ne arată concepţiile despre iubire ale tinerei generaţii scandinave.—Intr'un scurt articol asupra **educaţiei democraţiei**, Rodet-Potier atrage atenţia asupra însemnătăţii acestei chestiuni şi expune citeva consideraţiuni asupra ei. Plecind de la ideia că, pentru ca poporul să poată să-şi exerciteze cu folos suveranitatea, trebue ca să fie „o reuniune de oameni liberi, cu desăvirşire conştienţi de drepturile şi de datoriile lor“, autorul arată că, in starea de azi, educaţiunea lasă mult de dorit din acest punct de vedere, al pregătiril tinerelor generaţii pentru viaţă. Autorul formulează şi un program, in linii mari, pe baza căruia ar trebui să se dea instrucţia şi educaţia tinerimii, şi in care dă un loc mai considerabil de cit se dă astăzi educaţiei fizice şi celei artistice.—Cu prilejul publicării **Corespondenţei lui Fénelon** cu M-me Guyon, Emile Faguet analizază curioasele relaţii spirituale ale marelui scriitor cu d-na Guyon şi scoate in relief influenţa neesplicabilă pe care aceasta a avut'o asupra lui. Tot o dată Faguet recunoaşte ca, in urma argumentelor aduse de Maurice Masson, in studiul care insoţeşte tipărirea acestei corespondenţe, rămine bine stabilită autenticitatea (contestată la 1828 de către abatele Gossellin) acestor scrisori ale lui Fénelon.

Din numerele de pe Noembrie ale revistei, mai cităm: continuarea studiului directorului Jean Finot „*Ştiinţa fericirii*“; sfirşitul articolului *contra oligarhiei financiare în Franţa* al lui Lysis; un studiu asupra *reformei şcolare in China*; publicarea *paginilor inedite* (Dosarul unui polemist) ale lui P. J. Proudhon.

Revue des idées, (15 Octombrie). —Intr'un interesant articol „La volonté“, cunoscutul psiholog *Lucien Dugas* face observaţii asupra voinţei sub forma ei de oprire sau inhibiţie. Cei cari au studiat mai mult această formă a voinţei, au fost Maine de Biran, Renouvier şi elevul său Louis Prat in opera lui recentă: „Caracterul empiric şi persoana“. După dinşii, voinţa e de altă ordine decit reflexele. Pe cind acestea şi instinctele reprezintă forţa impulzivă, voinţa e mai ales rezistenţa opusă instinctelor, dominaţia exercitată asupra reflexelor, esenţa ei fiind o forţă de oprire. Opunind o barieră instinctelor, voinţa face, după dinşii, posibilă libertatea. După Dugas aspectul inhibitiv sau negativ e esenţial şi caracteristic pentru voinţă, aceasta fiind mai cu samă o reacţiune impotriva naturii. Epoca noastră avind cultul acţiunii apreciază mai mult pe oamenii de acţiune decit pe cei de caracter. Totuşi semnul superior al voinţei e desigur constringerea, sforţarea, elemente pe care le-a scos in lumină nolontarizmul. Voinţa are desigur o bază fizică şi nu poate nimic fără sprijinul inclinaţiilor, dar e in oarecare măsură şi un fapt antinatural şi esenţial omenesc, puterea pe care o are omul de a-şi judeca natura sa, de a-i rezista şi de a lua in minile sale proprii conducerea vieţii şi a soartei sale. Dugas crede că pe baza psihologică a unei concepţii negative a voinţii, se poate clădi o morală cu aspiraţii inalte.

Intr'o conferinţă ţinută anul acesta la Ostenda, **Naşterea şi dispariţia materiei**, *Gustave Le Bon* rezumă teoria sa. Lumea a fost la inceput formată din atomi difuzi de eter cari, sub acţiunea unor cauze diverse, mai cu samă a rotaţiei lor, au inmagazinat energie. Această energie care are

ca una din formele sale, materia, se disociază şi apare sub stări diverse: electricitate, căldură etc, reducind materia la eter. „Nimic nu se creiază“ insamnă că nu putem creia materia. „Totul se pierde“ insamnă că materia dispare complect ca materie, reintorcindu-se in eter. Ciclul e dar complect şi sint două aspecte in istoria lumii: 1) Condensarea energiei sub formă de materie 2) Cheltuiala acestei energii. Această distrugere finală e poate urmată in cursul vremilor de un nou ciclu de naştere şi de evoluţie, fară să fie posibilă stabilirea unui termen pentru aceste distrugeri şi inceputuri, probabil eterne.

La Revue Latine (Octombrie). Emile Faguet,—*Anarhia morală: Două cărţi impotriva căsătoriei*,—constată că in toate ţările de decadenţă naţională se 'nmulţesc cărţile impotriva căsătoriei; este cauză şi efect ori coincidenţă? nu ştie... Marele critic analizează aci: cartea **Despre amor şi căsătorie** a d-nei Ellen Key, o suedeză şi **Despre căsătorie**, de distinsul critic Léon Blum.

Cartea d-nei Key este plină de observaţii interesante, de o fineţă psicologică neintrecută: Poligamia barbatului şi monogamia femeei; puterea egală a iubirii femeei şi intermitenţa iubirii bărbatului, care, intre momentele de pasiune, se gindeşte la alte lucruri; deosebirea intre femee, care intăiu iubeşte şi apoi are nevoe de satisfacţia simţurilor, pe care nu le poate satisface fără iubire, şi intre bărbat care intăiu doreşte posedarea femeei şi apoi o iubeşte, uneori nici n'ajunge s'o iubească, etc.

Imoralităţile, in iubire, după d-na Key, sint: unirea fără iubire, unirea fără responsabilitate, unirea intre degeneraţi, sterilitatea voluntară, violenţa şi seducţiunea, aversiunea pentru scopurile naturii ori neputinţa de a realiza aceste scopuri.

Femeia să aibă copii: o ţară e tare cind femeile doresc copii şi bărbaţii sint in stare să-şi apere patria. Copilul să fie scopul vieţii: de aceea să fie iubire intre tată şi mamă, o mamă care nu-şi iubeşte bărbatul nu poate creşte bine pe copiii; copiii să fie mai mulţi: copilul are nevoe de societatea fraţilor şi surorilor sale.

D-na Key discută apoi cu Schopenhauer: *prea* marea diferenţă, intre bărbat şi femee (*condiţia* amorului după Schopenhauer) poate duce la duşmănie intre soţi, deci la o educaţie rea.

(Faguet spune că Schopenhauer a constatat un *fapt* şi-i e indeferent ce urmează, dar adaogă că, dacă *prea* marea diferenţă intre soţi, dind naştere duşmăniei, e rea pentru educaţie, deci pentru *specie*, atunci d-na Key are dreptate. Faguet, cu acest prilej, inlătură „glasul speciei“ şi pune in loc *curiozitatea*: Se atrag contrarii din cauza curiozităţii: in amor curiozitatea are mare rol. Dealtmintrelea Faguet pretinde că copii moştenesc numai pe un părinte, nu se face, cum pretinde Schopenhauer, o *selecţie* a calităţilor părinţilor.)

D-na Key apoi se ridică impotriva acelor ocupaţii ale femeei care o scot din casă, căci se despoetizează,—aci e „reacţionară“ d-na Key.

Faguet, in sfirşit, arată că scopul cărţii d-nei Key e *căsătoria numai cît ţine iubirea*. Aceasta, zice Faguet, e mai imoral decit uniunea liberă clandestină, pentrucă aceasta se afişează, nu e... „clandestină.“ Doi oameni „căsătoriţi“ cu convingerea că-s căsătoriţi vremelnic, sint intr'un concubinaj legal, *declarat!*..

In rezumat: d-na Key idolatrizază *amorul*. A incetat amorul? Divors! Dar dacă unul din soţi incă iubeşte? Să sufere! Dar copiii? Copiii s'ar demoraliza cu părinţii care nu se iubesc!.. Căci d-na Key e din şcoala lui Nietz-

sche şi Ibsen... Faguet însă obiectează că, dacă o căsătorie *trebue* să se facă din amor, ea poate continua şi fără amor, prin ceva mai trainic şi mai puternic decît amorul: recunoştinţa „cărnii," deprinderea, toate acele sentimente care rezultă din coabitare...

Relativ la cartea lui Blum, Faguet se scuzează că ia în serios cartea voluntar paradoxală a acestui talentat şi spiritual scriitor. (Faguet, aiurea, vorbind de acest scriitor, zice că, ţinînd samă de marele său talent, va fi foarte primejdios Franţei... Cum l'ar trata, la noi, un „adversar", mai ales că, se pare, e şi „Jidan"!)... Léon Blum pleacă dela constatarea că bărbaţii se 'nsoară la 35 de ani, după ce duc o viaţă de poligamie, în care timp fetele aşteaptă enervîndu-se şi ofilindu-se; că, după măritiş, femeile, şi ele poligame din natură, îşi satisfac această poligamie...

Leacul? Să-şi satisfacă şi femeile poligamia *înainte* de căsătorie ca să nu mai fie adultere!—Dar vor fi atunci văduve deja? De zece ori văduve?—Ei şi?—Dar copiii ce i-ar naşte ele?—Să se păzească: „malthuzianism"!—Dar aceste „fete văduve" ar fi nişte *prostituate*?—Ei şi? Nu-i mai bine să fie aşa înainte decît după căsătorie?—Hum! exclamă, aci Faguet... Iată acum argumentele contrare ale lui Faguet: Fata nu-i poligamă; e poligamă numai moralmente: toate visează la mulţi tineri, înainte de a se mărita. Nici prostituţia nu e o dovadă de poligamia femeei: afară de puţine, celelalte devin prostituate din pricini sociale.

Şi dacă bărbatul are întotdeauna, „îndărătul capului", ideia vagă că va „explora şi aiurea", (aceasta nu-l împiedică de a reveni acasă), femeia n'are această idee. O fată de 16 ani care se dă unui bărbat, are convingerea că e pentru totdeauna... O altă dovadă ar fi şi „urma": primul barbat e iubit aşa de etern, de fiziologic, încît copiii unui succesor samănă cu cel dintăiu.

Şi nici bărbatul măcar nu e poligam; se pare că e, căci, avînd nevoe să-şi facă o carieră şi deci însurîndu-se tîrziu, face amoruri înainte de căsătorie; dar s'a observat că, pecît li-i posibil, ei sînt monogami chiar înainte de căsătorie, nu-şi schimbă amantele, unii chiar le iau în căsătorie. Numai unii bărbaţi sînt poligami, în adevăr.

Aşa dar, faptele pe care se bazează Léon Blum, nu-s adevărate; dealtmintrelea, dacă femeea ar fi poligamă înainte de măritiş, este acesta un motiv să nu fie şi apoi? În lucrurile morale, zice excelent Faguet, inoculaţia nu e vaccinare.

Ş'atunci ce e de făcut? Bărbaţii să se însoare la 20 de ani, răspunde Faguet. Atunci primele plăceri ale iubirii, caste, vor fi legate cu poezia tinereţii; atunci familia va fi adevărată: părinţii fiind tineri, vor pricepe pe copii; atunci familia va fi adevărată şi pentrucă va fi compusă din bunici, părinţi şi copii... Va mai rămînea adulterul? Poate, dar, zice Faguet, e mai bine un adulter *după*, decît *stagiul* de-acuma atît de corupător.

Dar cine să susţină familia acestor tineri de 20 de ani, încă fără carieră? Bunicii,—iar aceşti tineri, la rîndul lor, cînd vor fi ei bunici, să facă acelaş lucru: es e numai o transpoziţie... Dar o generaţie va fi sacrificată, va fi datoare să întreţie două generaţii? Atunci transiţie: deocamdată tinerii să se însoare la 30 ani, apoi la 25, etc.

În alt articol, Faguet vorbeşte despre romanul *Princesses de science* al D-nei Colette Yver, în care criticul vede apariţia unui însemnat talent. Subiectul acestui roman sînt femeile medici, şi autoarea îşi propune să dovedească această teză: că ocupaţia cu medicina nu e pentru femei. Pentru a dovedi această teză, D-na Yver zugrăveşte patru tipuri de femei medici:

O biată femee fără talent, fără vocaţie, rău plătită, care duce o viaţă grea, ea şi familia ei; o doctoreasă mare damă, care are o casă fastuoasă, glorie, stimă, celibatară; o doctoreasă de vocaţie, fiică a unui mare doctor, inteligentă, măritată din dragoste cu un tînăr confrate; o sărmană Rusoaică, muncitoare, care lasă medicina pentru a se mărita.—Aceasta din urmă, fără vocaţie, nu dovedeşte, zice Faguet, decît că, dacă n'are vocaţie, nu trebue să facă medicină. Doctoresa cea mare, celibatară, e metresa unui confrate şi practică maltuzianismul, nu se mărită să fie liberă;—dar, pentru Faguet, nici aceasta nu probează nimic pentru teza d-nei Yver, căci ar putea practica medicina, poate mai puţine oare, şi dacă ar fi măritată.—Doctoresei *chic*, al cărei bărbat e medic, şi pe care ocupaţiile profesionale o fac să lipsească de-acasă, îi moare un copil; doctoreasa săracă, măritată, nu-şi îngrijeşte copiii, căci lipseşte, şi ea, de-acasă.—Dar, zice Faguet, acest lucru îl fac şi femeile care nu-s doctorese, şi decît să lipsească degeaba (ca mondenele), tot mai bine că lipsesc cu un scop: practica medicinii. Autoarea, adaogă Faguet, *alege* dintre femeile care nu stau acasă, numai pe unele, şi le atacă pe acestea,—ceeace strică romanului său, îi răpeşte tăria.—Faguet conchide: Femeea să stea acasă, după vechiul şi bunul obiceiu: dar nu e rău să înveţe o meserie, pentru a nu fi silită să vîndă un bărbat ori, dacă-i măritată să fie la discreţia lui: meseria e, pentru o femee, o *asigurare*; şi meseria poate fi exercitată şi de o femee măritată, dacă n'are mulţi copii, ori cînd copiii sînt mai mari.

Nuova Antologia, (1 Noembrie 1907). *Guido Menasci*,—**versuri italiene a unor poete lionese.**—se ocupă cu şcoala literară din Lyon, depe la începutul secolului al XVI. În Lyon, renaşterea apare mai curînd din pricina contactului imediat cu Italia şi influenţa acestei vecinătăţi se vede şi în admiraţia pe care scriitorii lionezi o au faţă de literatura italiană, precum şi în faptul că unii dintre ei se servesc în producţiile lor chiar de limba „toscană" cum zic ei. Lucrul acesta a fost observat întăi de Sainte-Beuve şi cercetările mai nouă ale lui Galle, Ch. Boy l-au confirmat. În fruntea acestei şcoli literare stă Maurice Scève. Nu se prea cunosc date biografice sigure în privinţa lui; prima sa lucrare e traducerea unui roman spaniol al lui Juan de Flores, apoi poezii lirice, mult influenţate de Petrarca, pe care-l numeşte „Apollo Toscan". Opera acestui poet i-a adus mare faimă pe timpul lui şi i-a atras şi elogiile Pleiadei. A doua figură din această şcoală literară lioneză, este Pernette de Guillet, admiratoarea ferventtă a lui M. Scève. Născută dintr-o familie nobilă şi cu o educaţie foarte îngrijită, deşi a murit de tînără şi-a cîştigat lauda şi admiraţia contemporanilor săi. Ea a scris numai poezii scurte: ode, madrigale, epigrame, mai toate inspirate de iubirea ei pentru M. Scève; a scris, între altele, şi o poezie de zece versuri în care laudă limba italiană. Mai însemnată şi mai cunoscută decît dînsa, este însă Louise Labet, autoarea acelei disertaţii în formă dialogică, intitulată „Dezbatere între nebunie şi amor", despre care Voltaire zicea că e cea mai frumoasă fabulă modernă. Afară de aceasta ea a mai scris şi multe poezii lirice de iubire, care i-au atras denumirea de Sapho lioneză, cu care de altminteri semăna, pe cît se pare, şi în alte privinţi.

Deutsche Revue (Noembre 1907) *Robert Gaupp* **Muncă şi recreare.** Organizmul omenesc, zice autorul, este caşi o maşină complicată şi se supune şi el legilor echivalentului mecanic de căldură. Procesele chimice care au loc

in organizmul nostru, sint izvoarele forței noastre de muncă. Intr'un singur punct însă se deosebește de o adevarată mașină: schimbările produse in el de muncă nu se pot inlătura numai prin adaosul continuu inuoit de forțe chimice, dela o vreme el se obosește; și acest lucru, obișnuit, ne-apare in conștiință ca o senzație de osteneală. Trebue insă să se facă deosebire intre oboseala obiectivă—datorită cheltuelii de forțe—și senzația subiectivă de osteneală; acestea două nici nu merg totdeauna impreună. In cazuri de escitare e posibil ca senzația de osteneală să fie invinsă și să dispară, măcarcă oboseala persistă; ba chiar in cazuri de istovire nici nu mai putem simți osteneala: după o muncă prea grea, d. p., noi nu putem adormi. Tot așa se poate să apară senzația de osteneală fără a fi in realitate obosiți.

Fața de oboseală stă odihna. Din punct de vedere științific, numai două mijloace de odihnire, de reparare a forțelor, sint: nutrirea și liniștea, mai ales somnul. Omul de astăzi insă nu se mulțumește numai cu acestea ci are nevoe și de recreare, de distracție. Pricina acestui fapt stă in aceea că munca astăzi—aproape pe toate terenurile—specializindu-se, a devenit uniformă și deci plicticoasă. Astfel vorba recreare a căpătat un conținut cu totul străin de ințelesul său fisiologic. O mare parte din omenirea care muncește își caută recrearea in alcol și explicarea acestui fapt trebue căutată in mare parte in dispoziția sufletească cu care esă lucrătorul de la muncă. Pentru clasele de sus, teatrul și concertele trec drept mijloace de recreare, dar, in realitate nu e așa. Cea mai mare parte din publicul teatrelor e format din acei care n-au nevoe de odihnă,—fiindcă nu muncesc,—și in al doilea rind arta cea mare și adevărată nu e o recreare, nu e odihnitoare ci din contra cere o muncă intensă sufletească. Acțiune liniștitoare și odihnitoare are cu adevărat *natura*, mai ales pentru muncitorii intelectuali.

Sozialistische Monats-Hefte, (Noembrie 1907). Cunoscuta declarație făcută de către deputatul socialist Noske, in parlamentul german, că la caz de nevoe orice socialist ar lua arma pentru apărarea patriei, a dat naștere la multă discuție și a făcut ca și congresul din Stuttgart să se ocupe cu chestia militarismului spre a da un răspuns la intrebarea: ce va face socialdemocrația in caz de războiu? Formula care s-a părut potrivită congresului a fost, că in asemenea imprejurare va hotări interesul de clasă al proletariatului. *Wolfgang Heine* intr-un articol intitulat **„Cum combatem noi militarismul"**, comentează formula gasită de congres, de oarece așa cum a fost prezentată, poate da loc la neințelegeri. Prin interesul de clasă al proletariatului, zice el, nu trebue să se ințeleagă numai interesul *partidului* socialdemocratic și tot așa de puțin trebue să se ințeleagă numai acele interese care se raportă la puterea politică a proletariatului sau la avantajele sale materiale, fără a ținea samă de interesele națiunii ca întreg. Deasupra intereselor materiale se ridică tendințele ideale a căror realizare o poate aduce lupta pentru buna stare materială. Din timpurile lui Lassalle, socialdemocrația germană are ca țel de a face să inflorească pe tărimul unui popor liberat de grija materială, o cultură intensă și *germană*. Ciștigarea și menținerea unei culturi germane este cel mai important interes de clasă al proletariatului german și in acest sens e justă formula găsită de congres. Inlăuntrul țării, cultura germană se sprijină și se ajută prin lupta pentru buna stare economică și imbogățirea sufletească a

poporului, prin luptă, prin urmare, contra formei de guvernămînt de astăzi, contra clerului, a biurocrației și contra militarismului, aderă contra răului tratament al soldaților, contra prea marilor cheltueli pentru armată și deci neglijarea chestiilor culturale, contra impregnării in sufletul soldatului a obiceiuinților servile și uricioase. Dar dacă s-ar intîmpla ca națiunea să fie aruncată in primejdie—fie chiar din pricina prostiei claselor dominante—socialiștii nu trebue să pregete un minut de a lua armele, căci e vorba de a salva poporul german și cultura germană. Chiar dacă clasele stăpinitoare ar ști să-și insușească numai lor, toate foloasele ciștigate pe urma războiului, totuși păstrarea naționalității și a culturii naționale e o suficientă răsplată pentru o jertfă oricit de mare.

The North American Review (Noembrie, 1907. New-York—D. *Herman Rosenthal*—**Rominia și Evreii**—discută această mult desbătută chestie cu atita lipsă de obiectivitate și demnitate incit, cu toată declarația autorului că e american, ne vine greu a crede că d-sa e de bună credință și că a emigrat deja din hulita noastră țară. Sintem deprinși cu articole calomniatoare de asemenea natură, care adeseori reușesc să se strecoare in ziarele și revistele cele mai mari din Europa și America. Cetirea unor asemenea calomnii tipărite ne inspiră același desgust pe care ni-l produc și violențele josnice de limbaj ale antisemiților, chiar atunci—și mai cu seamă atunci—cind ei stau sus pe scara socială. Calomniile, hulirile, degradările personale, prin intrebuințarea unui limbaj violent și destrăbălat, fie din o tabără sau alta, nu pot să contribue de loc la rezolvirea „chestiei evreești" la noi, ci dimpotrivă: distrug raporturile omenești dintre acei pe care imprejurări istorice și economice, independente de voinți personale, ii fac să sufere unii din pricina altora, și cu toate aceste să nu se poată incă despărți. In marile răscoale agrare, autorul nu vede decit o inscenare cu adresa greșită, și un prilej de a intinde incă mai mult coarda persecuțiilor impotriva Evreilor. In refuzul Rominilor de a impămînteni *in masă* pe Evrei, d. Herman Rosenthal, in calitate de cetățean american, nu vede de cit o contravenție ordinară a Tratatului de Berlin. Impămîntenirea *in masă* a Evreilor, care au luat parte la războiul din 1877, autorul, nu are sfială, să afirme că a fost escrocată: S-au impămintenit soldați morți, iar certificatele de impămintenire ale celor vii—mai mult de jumătate—au fost trimese la regimente, cu ordine stricte confidențiale de a fi oprite și anulate. Dar ce să mai zicem de afirmarea, atit de departe de adevăr, că la noi tinerii evrei sint indepărtați din școli și universități! In sfirșit, după ce autorul consacră două pagini asupra *cazului Cociu Aerămescu* (?!), pe care acest domn american il socoate foarte concludent, revandică Rominia pentru Evrei in numele dreptului istoric. Era și necesar ca după afirmări neexacte și calomnioase să găsim și pretenții ridicule de interpretări istorice. Proba zdrobitoare a d-lui Herman, travestit din sociolog in istoric, că Evreii au drept de intăitate in această țară e... gicidți?..... Un decret a unui împărat roman *inainte de colonizarea Daciei de Traian, din anul 397 d. H.* (!), *prin care decret se acordă protecție Evreilor din Dacia*. Dacă l-am lua in serios pe autorul acestui articol l-am intreba cind crede d-sa că a trăit Traian? Dar... ceea ce e serios și curios in acelaș timp e faptul că un asemenea incalificabil articol și-a putut găsi loc in una din cele mai insemnate reviste din lume. Nu știm din ce inălțime vorbește d. Rosenthal și ce prestigiu are in fața Europii, de oarece

d-sa să încumetează să apostrofeze Europa și să se întrebe care va fi Puterea care va trage la răspundere înaintea tribunalului dela Haga pe biata noastră țară pe care d-sa a prins-o în flagrant delict de contravenție la Tratatul de Berlin.

The University Review (Noembrie, 1907. London).—D. W. *Paddle* —Progresul Științii—în un articol-conferență, își propune a arăta perspectiva desvoltării spiritului științific în omenire. Pentru a lămuri conținutul noțiunii *știință* și a-și da seama de condițiunile favorabile progresului științific în viitor, autorul întrebuințează metodul istoric, cercetînd desvoltarea spiritului științific *pînă* în prezent. Cea întâi înflorire a Științii—cu mult înainte de a începe civilizația în Europa—a fost în Egipet, dar nu putem urmări evoluția științii egiptene din cauza lipsei de date sigure. Dela Greci abia, sîntem în stare să urmărim drumul, cu suișuri și coborîșuri, pe care știința îl urmează cu anevoință până azi. Știința grecească părăsește sanctuarul religiei, travestită în mantia filosofiei; și preuții ei plătesc cu pierderea vieții ori cu exilul îndrăzneala lor revoluționară. Împinși spre speculații metafizice, primii filosofi greci, abia scăpați de tutela grosolană a politeismului, răspund cu temeritatea tinereții la cele mai insolubile probleme; dar încurînd orizontul se întunecă înaintea lor, și ei înțeleg că au rătăcit drumul, că în găsirea adevărului n-au o stea conducătoare, un *criteriu* „Nimic nu poate fi știut; nimic nu poate fi învațat; nimic nu poate fi sigur; simțurile sînt mărginite; inteligența e slabă; viața e scurtă": iată strigătul de desperare care însamnă falimentul dogmatismului și începutul intronării *spiritului critic*. Dar scepticismul acesta nu deprimă, nu lasă mințile în o stagnanță descurajare. După criza socratică, investigația științifică se îndreaptă pe altă cale; cea *inductivă*; filosofia „se scoboară din cer pe pămînt." Cu Aristot și Școala din Alexandria, Știința intră în o epocă de maturitate, care o face să descopere adevăruri eterne. După cucerirea romană, Școala din Alexandria decade, progresul științii e oprit: criteriul adevărului e înlocuit prin autoritatea laică ori spiritul greoi al Scolasticii.

O nouă renaștere a spiritului științific e reprezentată prin cultura arabă. Dela cucerirea Spaniei de către Arabi începe lupta înverșunată între Roma și Știință. În curînd știința, răspîndită din Universitățile din Spania, pătrunde chiar printre reprezentanții înalți ai Bisericii, cari cu toate măsurile de represiune împotriva spiritului de liberă cercetare. Apoi renașterea reușește să sfarme zăgazurile autoritarismului reacționar, care întotdeauna—dupăcum istoria civilizației o arată—a fost piedeca principală de desvoltare a științii. Azi, în societatea modernă—unde autoritarismul e reprezentat de forța capitalului—s-au creat instituții speciale *pentru desvoltarea științii*. Rolul primar al Universităților dar, nu e de a da educația științifică unui numar restrîns de studenți, cu care profesorii pot veni în contact personal, ci acela de a contribui la dezvoltarea științii *pentru omenire*. Pentru a ajunge la acest scop, acei care să devotează științii în universitate, trebue să servească științii pentru știință.

Varietăți

Franța și Carducci. La Paris s-a constituit un comitet spre a ridica o statuă marelui poet italian G. Carducci. Din acest comitet fac parte: Clémenceau, ministrul instrucțiunii, mulți subsecretari, președenții consiliilor general și municipal al Senei, apoi Ch. Dupuy, P. Deschanel, Leygues, Millerand, F. Buisson, A. Mézières, Maurice Barrès, Hanotaux, A. Brisson, Brieux, Victor Marguerite, Capus, Abel Hermant, Jules Renard.

Candidații la Academia Franceză. Deși alegerile pentru locurile vacante vor avea loc în 1908, lupta a început de pe-acuma.

Succesiunea lui Berthelot o rivnesc d-nii Francis Charmes, directorul revistei „Revue des Deux Mondes", și Henri Poincaré. D. Poincaré nu-i numai un om de știință ci și un mare scriitor.

Lupta deci va fi aprigă.

Succesiunea lui André Theuriet e rivnită de poeții Henri de Regnier, Richepin, Haraucourt și Jean Lahor.

Succesiunea lui Sully-Prudhomme e rivnită de d-nii Dorchain, Montégut, Jean Aicard, Robert de Montesquiou etc.

Două „inedite" ale lui Maupassant. Din operele complecte ale lui Guy de Maupassant, în curînd va apărea primul volum în care se găsesc două bucăți încă nepublicate. Una sub titlul *„Les Soirées de Médan"* care e ca un fel de prefață pentru volumul ce a apărut sub acest titlu. În aceasta bucată sînt atinse în treacăt teoriile sale literare. A doua e intitulată: *La main d'écorché* și datează din tinerețea lui Maupassant. Poate servi ca document criticei, dacă se pune în comparație cu scrierea sa de mai tîrziu *la Main*.

Ceasornic roman. În urma unor săpături făcute pe locul unde a fost cetatea romană *Hieropia* s'a găsit un mic gnomon de bronz, care a trebuit să aparție unui legionar roman. La *Maiența* a fost găsit un altul de fildeș. Avem de-a face cu ceasornice de pe vremea Romanilor.

Observații asupra castorului. Un observator T. W. Ritcourb a comunicat societății de biologie din Washington cîte-va observații ce a făcut asupra castorului, în Canada. A observat odată cum unii castori au construit un fel de ezătură, care a făcut ca nivelul unui lac să se ridice cu 90 centimetri și să-l facă să reverse, așa că a inundat terenurile înconjurătoare. Alte dăți niște castori au împărțit prin o ezătură un lac în două părți, o parte avînd un nivel mai înalt decît cealaltă. Din observațiile sale Ritcourb deduce că castorul nu-i așa

de inteligent, pe cit se crede de obicei. Castorul, cind dă la pămînt copacii, nu-i face să cadă în o poziţie anumită; copacul cade la întîmplare. Dacă se întîmplă să cadă în o poziţie defavorabilă, castorul nu se foloseşte de copac.

Se duc gheţarii!... Geologii şviţereni constată că gheţarii pierd în fiecare an atît din întinderea cît şi din grosimea lor. Astfel gheţarul Aletsch, cel mai mare din Elveţia, s'a retras dela 1900 pană azi cu 200 de metri, deci a pierdut cite 27 metri pe an. Dacă mişcarea aceasta continuă, e de prevăzut dispariţia, mai curind ori mai tîrziu, a gheţarilor,—ceia ce e de mare însemnătate pentru irigaţia văilor alpestre, şi foarte îngrijitor pentru industria huilei albe... fără să mai vorbim şi de turism.

Presa în Franţa. Statistica ziarelor şi revistelor franceze, dela 1 Ianuar, ne arată că apar în Franţa nu mai puţin de 8.548 de ziare şi reviste. Dintre acestea numai în Paris apar 3.218, între care 139 cotidiane.

Şi cind te mai gîndeşti şi la tirajul enorm pe care-l au unele din ele, vezi bine că numai pentru ziare Franţa consumă anual adevăraţi munţi de hîrtie!...

Contra cenzurei. Se ştie că în Anglia cenzura, înfiinţată în 1730 de Walpole pentru a împiedeca pe dramaturgi de a face satiră politică, funcţionează şi astăzi încă. Cu toate că actualminte ea nu se preocupă de politică, ci mai mult de... morală (în numele căreia sînt interzise piesele: *Strigoii* de Ibsen, *Cenci* de Shelley, *Monna Vanna* de Maeterlinck, şi altele), —se pare totuşi că ea stinghereşte mult pe scriitori. De aceia nu de mult a apărut în ziarul *Times* o protestare contra acestei instituţii „autocratice în procedee, contrară spiritului constituţiei, dreptăţii obicinuite şi bunului simţ", protestare iscălită de scriitori ca: Swinburne, B. Shaw, H. G. Wells, Henry James, Israel Zangwill etc. E de nădăjduit că un guvern aşa de liberal ca al lui Campbell-Bannermann va ţine samă de dreapta reclamaţie a scriitorilor.

Pod uriaş. Un pod uriaş este podul ce se construeşte acum în New-York peste braţul de mare numit *East River*; podul trece la înălţimea de 30 m. peste insula *Blackwell* şi la 42 m. de-asupra nivelului mării. Podul costă 100 milioane de franci, este aşezat pe 5 picioare; se vor întrebuinţa 50.000 tone de oţel la construirea lui; pe dînsul sînt aşezate 4 linii de tramvai, două linii ferate; are două trotoare şi loc pentru căruţi; e lung de 2500 m.

Razele X în armata germană. Noul regulament al serviciului sanitar militar german a prescris întrebuinţarea unor trăsuri prevăzute cu material pentru producerea razelor X, pentru serviciul de campanie al spitalelor militare.

Canal-Tunel între Marsilia şi Ron. Se proectează facerea unui canal-tunel, care să lege Marsilia cu Ronul; lungimea lui va fi de 7 kilometri, lărgimea 22 m. şi înălţimea de 14 m. 20. Va fi prima cale suterană pe apă. Construcţia va costa se crede 76 milioane. E interesant să se ştie că pe cînd la facerea tunelului Simplon, 21 kilometri lungime, 8,4 în lărgime şi 6 înălţime, s'au scos 1,000,000 metri cubi de pămînt,—cu ocazia facerei acestui tunel-canal se vor scoate 2,200,000 metri cubi.

Telegrafie fără fir. Parisul comunică cu Marocul prin telegrafie fără fir; o staţie se găseşte la capul Spartel lîngă *Tanger* iar cealaltă e la turnul Eiffel.

Spicuitor.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE

A. Mairet, *La Responsabilité*, étude psycho-physiologique. Masson et C-ie, 3 fr.

Autorul studiază elementele constitutive ale responsabilităţii, atît în sine cît şi faţă de mobilele acţiunilor omeneşti, şi arată în ce constă responsabilitatea şi pentru ce e responsabil omul.

ISTORIE

Achille Luchaire, *Innocent III. La Question d'Orient*. Hachette.

Al patrulea volum din istoria lui Inocenţiu al III-lea, în care autorul studiază rolul acestui papă în chestiunea Orientului şi partea pe care a luat-o la schimbarea scopului cruciadei a IV-a şi la fondarea „imperiului latin".

Louis du Sommerard, *Deux Princesses d'Orient au XII-e siècle: Anne Comnène, témoin des Croisades; Agnès de France*. Perrin.

Un studiu asupra vieţei aventuroase a lui Philip-August, Agnes, devenită princesă bizantină prin căsătoria ei cu Alexis Comnenul; - şi asupra scriitoarei bizantine Ana Comnena.

Richard Cosse, *La France et la Prusse avant la guerre*. Tome I: *La Politique de Sadova*; t. II: *La Politique de Sedan*. Nouvelle Librairie nationale.

Un studiu asupra politicei externe a celui de al II-lea imperiu, bazat în cea mai mare parte pe operele lui Emile Ollivier şi Pierre de la Gorce.

M. de Marcère, L'Assemblée Nationale *de 1871*. Plon-Nourrit.

Urmare de la un volum al autorului, apărut acum trei ani, în care se studiase prima epocă a Adunării Naţionale (1871—73). In acest volum autorul studiază epoca de la 1871—73 adică pînă la expirarea puterilor acestei adunări.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE

Louis Proal, *L'Education et le Suicide des enfants*. Alcan, Paris.

Autorul arată, bazat pe documente, rolul nenorocit pe care foarte de multe ori familia îl joacă în viaţa copiilor, şi constată mai multe sinucideri de copii în familie de cît în şcoală.

Arthur Cabuy, *De la peine de mort*. Codoys, Bruxelles.

O pledoarie în favoarea pedepsei cu moarte, bazată pe credinţa în... reîncarnaţie: moartea nefiind de cît un somn... ceva mai prelungit de cît cele obicinuite, nu-i nici un rău să se multiplice execuţiile vinovaţilor.

L. Fleurant, *Sur la Solidarité*. Lecène.

Consideraţiuni asupra rolului solidarităţii în viaţa socială.

Noël Blache, *Le Socialisme, méthode et chimère*. Cornély.

O încercare de îndrumare practică a mişcării socialiste.

STIINȚA

Lieutenant-colonel G. Espitallier, *Technique du Ballon*. „Bibliothèque de mécanique appliqué et génie", 5 fr.

O expunere complectă a tuturor condițiunilor tehnice ale aerostaticei: construirea baloanelor, prepararea hidrogenului necesar lor, chestiunea presiunei, a conducerei etc.

Dr. A. Borrel, *Le Problème du cancer*. Masson et C-ie, 2 fr.

Autorul arată starea actuală a problemei cancerului, expune teoriile relative la el, și se pronunță pentru teoria parazitară, în sprijinul căreia aduce cîteva circumstanțe nouă.

CRITICA, STUDII LITERARE ȘI ARTISTICE

J. Calvet, *La Bruyère. Le Chapitre „Des Esprit Forts" avec Introduction, Notes et un commentaire*. Blond et C-ie.

O ediție îngrijită și comentată a unui capitol din marele cugetător și observator francez.

Paul Morillot. *Les Grands Ecrivains français: La Bruyère*; Hachette.

Un studiu complect asupra lui La Bruyère; omul și opera sa, scriitorul, pictorul și filosoful.

Luigi Serra, *Storia dell'Arte italiana*. Milano F. Vallardi. 538 pg. pr. 8 lire.

Autorul, profesor la Liceul Umberto din Roma, a pus în acest volum, împodobit cu 525 ilustrații, tot ceea ce e esențial din istoria tuturor artelor și merită să fie cunoscut de oricine are pretenția de o cultură generală.

Iole Nardi. *Il sentimento del rimorso nella tragedia italiana*, Roma, Bertero, 69 pag.

In afară de tragedia italiană, autoarea cuprinde în acest studiu și analiza literaturii tragice grecești și pe Shakespeare precum și pe marii tragici francezi.

Bertha Pelican, *Annette, Freiin von Droste-Hülshoff*. Freiburgi. Br. Herdersche Verlagsbuchhandlung. pr. mk. 2.80.

O biografie și în acelaș timp un studiu critic a marei poete.

LITERATURA

Ernest Lajeunesse, *Le Forçat honoraire* J. Bosc. 3.50.

Un nou roman al cunoscutului scriitor francez. Autorul dedică opera sa societății, căreia îi atribue vina pentru multe din crimele pe care le comit diferiți oameni.

Paul Adam, *Clarisse ou l'homme heureux*. J. Bosc, 3.50

Peripețiile de iubire ale unui om, deziluziile și suferințele lui, alternind cu clipele de fericire, până la decăderea către bătrinețele pe care i le încălzește iluzia unui ultim amor.

ARHEOLOGIE. CALATORII

Léon Sahler, *Montbéliard à table*. „Société d'emulation de Montbéliard".

Cercetări asupra vieții și obiceiurilor din trecut ale orășelului Montbéliard, de la granița Elveției.

Gervais Courtellemont, *Voyage au Yunnan*, Plon, 4 fr.

Interesante informațiuni asupra naturii acestei țări din Asia și asupra vieții și obiceiurilor populației musulmane din ea.

M. Quillardet, *Espagnols et Portugais chez eux*. Armand Colin, 3.50

Rezultatul unei călătorii prin țările de la sudul Franței. Bogate observații asupra populației, a tipurilor, a moravurilor de tot soiul a acestor țări, care au avut altă dată atîta însemnătate în politica Europei.

Compilator

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa d-lui **G. Ibrăileanu, strada Romînă, 4, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Carp, 6, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat postal.

A apărut în editura revistei *Viaţa Romînească* **şi se află de vînzare la librăriile mai de samă, precum şi la Administraţia revistei:**

ÎN LUMEA DREPTĂŢII, Nuvele de *I. Al. Brătescu-Voineşti*, **un volum în 8° de 290 pagini. — Preţul 2 lei exemplarul.**

SPECIALISTUL ROMÎN, Contribuţie la istoria culturii romîneşti din secolul XIX, de *A. Philippide*, **un volum, în format mare, de 96 pagini.—Preţul 1 leu 50 bani exemplarul.**

DEMONUL, poemă de *Mihail Lermontov*, **traducere în versuri de** *Ioan R. Rădulescu*, **precedată de o notiţă privitoare la «Poetul Caucazului».—O plachetă elegantă pe hîrtie velină, format special, 68 pagini.— Preţul 1 leu.**

Preţul 1 leu 75 bani

INŞTIINŢARE

Domnii abonaţi, cari nu vor fi primit vre-un număr de revistă, sînt rugaţi să reclame, prin o cartă poştală, cel mult într'o lună *dela data apariţiei revistei; aceasta ca să putem, la rîndul nostru, reclama în timp la poştă. In cazul contrar, nu vom putea satisface cererile de trimitere a numerelor neprimite.*

Administraţia „Vieţii Romîneşti"

AVIS IMPORTANT

Faţă de obiceiul înrădăcinat al abonaţilor, în ţara noastră, de a nu plăti costul abonamentului decît unui încasator ce se prezintă la domiciliu, şi pe de altă parte, preţul revistei noastre ne îngăduind cheltuielile inutile legate cu acest mod de încasare, avem onoarea de a face cunoscut cetitorilor noştri că, începînd cu 1 Ianuarie 1908, sîntem hotărîţi de a nu expedia revista decît după prealabila achitare a abonamentului în termenii indicaţi pe pagina 2 a coperţii.

Sperăm că cetitorii noştri ne vor sprijini în această încercare de a înlătura o corespondenţă inutilă, precum şi zadarnicile pierderi de timp şi cheltueli.

Administraţia „Vieţii Romîneşti".

TIPOGRAFIA „DACIA" ILIESCU, GROSSU & COMP.—IAŞI

1907. ANUL II. DECEMBRIE No. 12.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Carp 6.

1907

Viaţa Romînească apare lunar cu aproximativ 160 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 1.75. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 1 cor. 75 h. — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 80 de copeici. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 25 b.—Pent[illegible] vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARĂ:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	1 leu, 75 b.

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	1 cor. 75 h.

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	80 copeici

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 25 b.

(vezi urmare pag. 3-a copertii)

Mariana Conta Kernbach

Viaţa Romînească

TABLA DE MATERII

Duduia Margareta

1883.

I.

Vechiule și bunule prietin! Nu știu ce veĭ maĭ fi cugetînd de această manie a mea, care se pare că nu maĭ are sfîrșit. Scrisorĭ și iar scrisorĭ! Și încă așa de lungĭ—încît eŭ însămĭ abia cutez să le maĭ recitesc. Te știŭ însă îngăduitor și bun. Știŭ că aĭ citit cu oarecare mișcare de suflet istoriile pribegirilor și suferinților mele, și îțĭ închipuĭ că nicĭ pribegirile, nicĭ suferințile nu s'aŭ sfîrșit.

Acuma, în ziua aceasta mohorîtă de iarnă, atîtea și atîtea lucrurĭ ale trecutuluĭ depărtat iar se'ntorc și iar îmĭ mișcă sufletul. Nu mă pot opri: totdeauna, în scrisorile mele, amestec cîteva lacrimĭ. Îmĭ amintesc de orășelul nostru cu căsuțele țuguiate, de aerul limpede, de cerul înnalt și albastru, de munțiĭ noștri cu cușme de zăpezĭ veșnice, de toată viața copilărieĭ și a tinereții... Îțĭ maĭ aducĭ aminte de ziua aceia de primăvară, cînd am ieșit dela biserică alăturĭ și ne-am suit spre crîngurile dela margine, ca să culegem viorele? Era un soare așa de liniștit, împrăștia ca o lumină de aur, și pășeam încet pe pajiștea moale și umedă, pe cînd orășelul alb sta risipit dedesuptul nostru. Noĭ căutam florile gingașe, cu miros fin și dulce, era cald și bine, și dela pășune veneaŭ sunetele moĭ ale clopotelor dela vite, clopote marĭ și melodioase de aramă... Pe-aicĭ, pe unde sînt, nu maĭ aud asemenea clopote. Atuncĭ, dragul meŭ, în ziua aceia de primăvară socot eŭ că s'a născut în sufletu-mĭ cea dintăiŭ simțire gingașă a mea, o dragoste tînără și tăinuită, pentru tine.— Știŭ că zîmbeștĭ. E cam mult de-atuncĭ, eŭ m'am înstrăinat și tu aĭ rămas la locul tăŭ. De multă vreme nicĭ n'aĭ maĭ răspuns la scrisorile mele; poate te-aĭ însurat, poate aĭ și copiĭ, nu pot să știŭ, poate aĭ început a încărunți, împresurat de necazurile viețiĭ,—dar eŭ nu mĭ te maĭ pot închipui altfel decît cum eraĭ atuncĭ, în tinereța noastră. Îmĭ maĭ aduc aminte—și mĭ se pare că ți-am maĭ scris despre asta,—de o sară de vară, cînd am rămas singurĭ pe drum, în urma uneĭ gălăgioase petrecerĭ, și cînd, în tăcere, începu să cînte un corn de vînătoare departe, sus, în cer.

sub gheţari, unde încremenise o lumină puternică trandafirie. Mergeam amîndoi la braţ şi ascultam pe gînduri cîntarea amurgului. De multe ceasuri fermecate ale dragostei mele de-atunci îmi aduc aminte,—şi mi se strînge inima. Cîţi ani aŭ trecut? Parcă mă înfior privind în urmă; pe urmă mi se strînge inima pentru toate cîte am pierdut; pentru atîtea lucruri scumpe, pentru Elveţia noastră pe care nu ştiŭ dacă o voiŭ mai vedea, pentru munţii noştri, pentru dealurile limpezi, şi pentru fericirea care poate trebuia să fie a noastră, dacă nu s'ar fi împotrivit vînturi vrăjmaşe.

Mais pourquoi m'entraîner vers ces scènes passées?
Laissons le vent gémir et les flots murmurer...
Revenez, revenez, o, mes tristes pensées,
Je veux rêver et non pleurer!

Te rog să mă ierţi, prietine! Amintirile sînt pentru mine o mare mîngîiere. Ş'apoi nici nu te oblig să citeşti scrisorile acestea lungi, nici nu te oblig să-mi răspunzi; fac şi eŭ hîrtiei—şi poate ţie—nişte mărturisiri care-mi mai uşurează sufletul.

Sînt acŭ de cîţiva ani în aceste părţi de lume şi nu m'am putut obişnui cu nimic din cele ce mă împresoară. Dintru'ntăiŭ n'am putut vedea deosebiri mari de Austria şi de Rusia, dar în curînd m'aŭ încredinţat alţii, tot de pe la noi, că m'am oprit într'o ţară care pînă mai eri a fost sălbatică şi care încă păstrează urme de sălbătăcie. Cum ţi am mai spus, mă obişnuesc foarte greu. Ţi-am mai vorbit de veşnica nostalgie de munţii noştri, —şi ţi-am mai vorbit de atîtea ori în asemenea împrejurări de vechea mea pasiune.... Dar tu poate nu mai citeşti aceste scrisori nenorocite caşi mine.

Mă ştiai la cuconul Dumitrel Costăchescu. Ţi-am spus că soţia sa e o doamnă cu un mers foarte măreţ şi cu privirile reci. De două ori pe săptămînă făceaŭ vizite la cunoscuţii lor din oraş. Cuconul Dumitrel se răsturna cît era de gras, suflînd greŭ, se răsturna cu burta în sus, în trăsura cu blazon îndărăt, iar cucoana Ema se aşeza dreaptă lîngă el, privindu-l cu coada ochiului. Un vizitiŭ ras, în livrea albastră, cu nasturi galbeni, şfichiuia caii,—şi se duceaŭ. Aşa era totdeauna. Şi cucoana Ema Costăchescu de cîte ori se întorcea dela vizitele ei şi se scobora măreaţă din trăsura-i cu blazon, mă saluta încet şi-şi ridica în sus bărbia; apoi la ceaiul de după amiază, prindea să-mi vorbească despre nobleţa familiei sale. Lui cuconul Dumitrel îi păsa puţin de această nobleţă, mînca bine şi bea mult, şi avea un obiceiŭ ciudat: l-am zărit de cîteva ori prin fundul coridoarelor oprindu-se lîngă servitoarele tinere şi întinzînd mîna spre dînsele. Ele ţipaŭ ca nişte bufniţi, apoi începeaŭ să rîdă. Totdeauna am fost scandalizată de purtările acestea, şi totdeauna îmi era frică de el cînd îl întîlneam prin coridoarele lungi şi întunecoase. Dar el avea o predilecţie deosebită pentru fetele acelea răŭ îmbrăcate şi cu mînile roşii şi aspre. Totuşi se uita foarte ciudat spre

mine. Aşa urmaŭ lucrurile de o lună de zile,—şi n'aveam treabă multă cu fetiţa lor, o copilă slabă şi neagră, pe care o pedepseam des, şi care totdeauna cînd o pedepseam, se uita urît, pe sub sprîncene, la mine şi bolborosea vorbe neînţelese. Ştiam că învăţase dela servitori să mă înjure. Din pricina aceasta nu-mi era de loc dragă. Pe urmă nu-mi plăceaŭ nici părinţii ei,—unul cu scandalurile lui, alta cu aerele ei de prinţesă. Ştiam dela colege de ale mele, din alte familii, că sînt oameni de rînd cari aŭ avut noroc. Şi-ţi spun drept că, privindu-i, de multe ori eram indignată. Şi eram şi tristă, —căci asemenea fiinţă cu nările umflate are noroc, o femee ca oricare alta,—iar eŭ niciodată n'am avut parte de bunurile vieţii. Am mai văzut că cucoana Ema, într'o zi, a început a înjura ca şi copila ei, cînd se uita urît la mine. Îşi înjura servitoarea, fata în casă. Fata a început a răspunde. Atuncea stăpîna ei a prins a o bate. O trăgea cu stînga de cap, şi cu dreapta îi căra cu pumnu 'n spate. Nu-ţi închipui, iubitul meu amic, ce idei îmi făceam eŭ atunci, mai ales cînd a sosit la scară trăsura cu blazon. Nu puteam fireşte să duc multă vreme casă bună cu asemenea fiinţi,—mai ales că-mi era din ce în ce mai mult frică de cuconul Dumitrel. S-a întîmplat într'o zi ceia ce prevedeam. Eram la masă, şi cucoana Ema vorbea despre nobilele ei rude, apoi se uită rîzînd la odrasla sa şi la cuconu' Dumitrel şi zise tare:

«He! peste cîţiva ani n'am să mă mulţămesc decît cu un prinţ...»

Cuconu' Dumitrel începu să rîdă şi să mănînce mai iute, roş la obraz şi asudat.

«Dece numaidecît un tînăr cu coroană pe cartea de vizită?», întreb eu mirată, zîmbind însă.

Cucoana Ema întoarse încet spre mine privirile sale.

«De ce nu, mă rog? întrebă ea cu linişte, privindu-mă drept.

— Astăzi se cere inteligenţă şi bunăcreştere... răspunsei eŭ, apăsind asupra cuvîntului *bunăcreştere* şi privind spre fetiţa neagră şi slabă.

— Cum?» strigă tare cucoana Ema înnălţîndu-şi fruntea.

Se uita cu dispreţ la mine. Atuncea mi s'aŭ întunecat şi privirile mele, şi am simţit o strîngere la inimă.

« Faci aluzie la copila mea? întrebă ea tare.

— Da, vorbii eŭ, încrucişind pe farfurie cuţitul şi furculiţa şi punînd alături şervetul. Mi se pare tare puţin binecrescută pentru un prinţ ce va să vie....»

Cuconu' Dumitrel începu să rîdă tare, cu gura plină, răsturnîndu-se pe speteaza scaunului.

«Cum, frate? Cum v'a venit aşa să vă apucaţi la sfadă!?...»

Cucoana Ema se sculă măreaţă în picioare şi zise senténţios:

«Relaţiile între noi sînt rupte, domnişoară Keminger... O calică ca dumneata nu merită decît dispreţul meu...»

Toată amărăciunea grămădită în mine în casa aceia îşi făcea drum spre buze.

Am surîs cu gingăşie:

«Cel puţin exprimaţi-vă, doamnă, maî corect franţuzeşte...»

Am înţeles-o dintr'o privire: voia, în clipa aceia, să se răpeadă la mine. Cred că era în stare să-mî pue mîna în păr. Incepu să mă înjure în limba eî, pe care o pricep întrucîtva. Imî era frică. Ieşiî repede pe uşă. Intraî în odăiţa mea şi începuî să-mî arunc în cufăr lucrurile. In urmă, în sufragerie, cucoana striga tare; prin sală auzeam paşiî servitorilor cari veneaŭ să asculte pe la uşî. Eŭ îmî strîngeam lucrurile mele, şi plîngeam. Eram foarte nefericită.

Cît am stat singură, în zile ploioase de toamnă, în odaia aceia a unuî otel sărac din Iaşî, nu ştiam ce să fac, nu ştiam încotro să mă îndrept. Banî strînşî am puţinî decînd rătăcesc prin lume, prietinî n'am,—ce să fac? Iţi mărturisesc că de multe orî am voit să mă întorc acasă la noî, dar n'am avut curajul. Nimenea dintre aî meî nu maî trăeşte; dela rude nimic nu maî pot nădăjdui; de tine îmî era frică. Cine ştie ce s'ar întîmpla în sufletul meŭ cînd ne-am întîlni,—căcî timpurile ce s'aŭ dus aŭ rămas pentru mine încremenite; aşa le simt; dar judecata îmî spune că s'aŭ schimbat, şi desamăgirea amară m'ar zdrobi dintr'odată. Nicî n'aî ideie ce laşă eram, cît de amărîtă, cînd mă gîndeam să mă întorc acasă şi vedeam că nu se poate, că nu pot, orice-aşî face. Este ceva bolnav în mine,—în fiinţa aceasta pribeagă, fără rude, fără prietinî, fără viitor, care trebue să se bucure de bucuria străinilor, să se întristeze la durerea străinilor, mercenară fără hodină, la pîndă cînd se strecoară vorbe şi privirî în juru-î, singură la masă, singură în odăiţa pustie, cu sufletul oricînd gata să izbucnească din încordarea-î de tragedie.

Mă cunosc foarte bine; îmî bănuesc soarta,—şi cu toate acestea tot îmî făceam visurî. Stînd în odăiţa aceia a otelului, priveam prin geamul murdar la toamna de afară, la rarele frunze veştede care pluteaŭ în undele vîntuluî, ascultam o dureroasă melodie de flaşnetă care pătrundea slăbită, cerşind, din depărtare, de pe străzi goale,—şi aşteptam. Unde trebuia să intru? Lumea aceasta în care mă învîrtesc îmî displace cu totul. Sînt pretutindenî privită ca o servitoare; în unele locurî sînt pîndită dacă nu cumva mănînc prea mult, în alte părţî orice privire, orice vorbă are intenţia parcă să mă umilească. Icî, boerul e foarte greoiŭ, nu pricepe o notă de muzică, n'a luat în mînă o carte; dincolo, cucoana pare atuncî sosită din întunericul unuî sat saŭ al uneî mahalale, vorbeşte mult, bate din palme, întoarce ochiî peste cap, răcneşte, înjură, îmî mărturiseşte suferinţî, toate nenorocirile căsnicieî, apoî dintr'odată, dintr'o privire, dintr'o vorbă, îmî devine duşmana cea maî neîmpăcată.—Dar se poate să fiŭ prea aspră, din pricină că cugetările mele sînt ale uneî singuratice. Sînt poate nedreaptă. Imî închipuî că sînt şi oamenî aleşi aicî, poate n'am dat încă eŭ peste dînşiî. Deşi nu prea iubesc copiiî,—ceî maî mulţî dintre ceî cu carî am avut de-aface nu m'aŭ supărat prea mult; învaţă uşor, vorbesc cu uşurinţă limba noastră... Parcă vor fi cu totul altfel decît părinţiî lor... Intru aceasta am avut oarecarî mîngierî; aŭ fost copiî carî chiar m'aŭ mişcat prin iubirea lor... Cel puţin atîta mîngiere, cît de puţină, într'o ţară străină cu care n'am nicî-o legătură, într'un oraş murdar şi deşert...

Imî făceam aceste cugetărî, şi aşteptam.—Am auzit paşî. A început să-mî bată inima. Servitoarea îmî aducea o scrisoare. Era de la o colegă întru necazurî, o domnişoară cu care mă întîlnisem de cîteva orî. Imî scria din Roman. Era şi ea acolo; auzise că sînt liberă, şi-mî propunea să intru într'o casă de oamenî foarte cumsecade. Pe boer îl chema cuconul Tudurache Amărăscu; pe cucoană, Irena. Oamenî cu avere, cu moşiî. Aveaŭ o fată, o domnişoară inteligentă, cu care trebuia să mă ocup. Nu prea mult, căcî «duduia» era de măritat, şi ca mînî poimînî îşî ia zborul. In casă maî eraŭ doî băeţî, afară de domnişoara Margareta. Un student, Costică; un licean, Petrişor,—cu care însă nu aveam de-aface întru nimic. «Cred că aî să te împacî foarte bine cu aceştî oamenî, îmî zicea cunoştinţa aceia a mea. Bolnavî nu sînt în casă, şi părinţiî şi copiiî sînt destul de veselî, fac petrecerî din cînd în cînd, nu-s zgîrciţî... Guvernanta care era înainte a stat patru anî. Acuma s'a măritat....»

Eŭ am zîmbit. Pe urmă am început să mă gîndesc... Totdeauna mă puneam să gîndesc aşa, în asemenea împrejurărî; dar ştiam bine că mă voiŭ hotărî să mă duc, să intru. Intram la urma urmeî oriunde. Aveam, oriunde aş fi intrat, ceî puţin un tacîm şi pat de hodină.

Citiî a doua oară scrisoarea. Acŭ începeam să mă încredinţez că va fi bine. Lucrul, afară de asta, părea că se face cu uşurinţă. Imî convenea şi preţul. Colega mea îmî scria că n'aveam decît să vin în Roman şi să mă abat pe la casa luî domnu' Amărăscu.

O clipă am stat la îndoială. Aveam de cheltuit, şi se putea să nu izbutesc. Apoî m'am hotărît cu desăvîrşire. Fie ce-o fi! Mi-am împachetat tot ce-aveam, mi-am închis cufărul, m'am informat cînd pleacă trenul, am chemat o birjă,—ş'am pornit spre casa pe care n'o cunoşteam şi care avea să mă adăpostească, spre oamenii pe care nu-î cunoşteam şi cărora, fireşte, trebuia să le zîmbesc.

Pană în Roman, cît am călătorit în tren, n'am schimbat cu nimenî o vorbă. Totdeauna mi se întîmplă aşa. Invăluită în pelerina mea largă şi neagră, staŭ într'un colţ. Mă gîndesc la multe; la hainele pe care trebue să le schimb, căcî încep a se învechi, la pălăria eftină care-şî clatină florile în zguduirile vagonuluî; întind mînile, îmî trag pe mine pelerina largă, şi desigur că mă uit cam speriată la conductorî, căcî totdeauna mă privesc cu luare-aminte şi cu curiozitate.

Am ajuns, am tras la un han. Pe urmă m'am gătit cum

am putut mai bine, înnaintea unei oglinzi. Cred că mi-am pus și puțin roș pe buze și 'n umerii obrajilor. Nevoe de asta n'am, dar atuncea eram palidă de oboseală, mă cam durea și capul. Eram și neliniștită. Am scos dintr'o besactea înflorită cu scoici o panglică veche și foarte frumoasă de mătasă; o panglică neagră cu care mă încing la zile mari și cu care-mi stă foarte bine. Îmi părea rău de pălăria cu florile care se clătinaŭ. Atunci m'am hotărît să-mi cumpăr una nouă cît mai curînd, cînd voiŭ lua cea dintăiŭ leafă. Îmi place să văd un lucru bun pe mine, să fiŭ elegant îmbrăcată. De-ași putea, ași cheltui cît de mult pe haine. Cred însă că n'ar fi bine; asta n'ar fi pe placul cucoanelor. M'ar privi totdeauna c'o scîntee de gelozie în ochi.

Am găsit numaidecît pe domnișoara Bizet. Orășelul nu-i mare. Cîteva străzi cu case mai bune, încolo murdărie și sărăcie. Am intrat în odaia ei frumos gătită; are gravuri nostime pe păreți și scorțuri. Indată mi-a arătat garderoba plină de rochii, mi-a arătat și cîteva pălării. Am văzut și pe cucoana ei, naltă și slabă, bolnavă de mult. Dar domnișoara Bizet nu se plînge de boala cucoanei. Zice că n'o stînjinește de loc, că doamna are un caracter foarte bun. Păcat de așa ființă. Pare sigur că nu se va mai însănătoșa.

«Dar domnu' Apostol? am întrebat eŭ. Dumnealui ce fel de om e?

— A! domnu' Apostol? domnu' Apostol e foarte bine! zice domnișoara Bizet zîmbind. E un om foarte amabil...»

Și iar începu să-mi pue dinaintea ochilor rochiile și pălăriile-i frumoase. Mă gîndeam însă că toate aŭ un cusur: n'aŭ a îmbrăca un trup grațios, nici nu vor putea încadra o față plăcută. Mie nu prea îmi place domnișoara Bizet, cu ochii ei mici, cu nasu-i ridicat în sus. Și vorbește prea mult, nu numai de hainele ei, ci și de domnu' Apostol.

Ne-am grăbit spre casa domnului Amărăscu. O locuință mare, întinsă, comodă, cu ferestre uriașe, cu acoperiș de tablă roșie. În jurul ușilor, în jurul ferestrelor, ghirlănzi de viță sălbatică. In față, o grădină de flori. In toamna fără soare, în fața casei tăcute, pe răzoare, se înnălțaŭ crisanteme în buchete mari, care se aplecaŭ cu gingășie. Eraŭ unele de o frumuseță nespusă, ca răsfirări de mii de fire de mătasă, liliachii și albe.

Cînd am tras de clopoțel, ieși soarele din nouri, și revărsă peste grădiniță un val de lumină aurie. Îmi bătea inima. Lumina aceia de toamnă îmi aduse însă ca o mîngîiere.

Servitorul care ne deschise n'avea nici livrea, nici nasturi de alamă. De asta mi-a părut bine. Părea să fie ș'un om foarte cumsecade. Era voinic, rumăn la obraz și zîmbea cu prietinie. Ne spuse dînd din cap: Sărut mîna! — și ne deschise ușa de la salon. Un salon larg, un pian uriaș, tablouri cu rame vechi, covoare pe jos, jilțuri și canapeluțe în toate părțile, și mesuțe pe care abureaŭ cești cu ceaiŭ parfumat. Familia era în păr;

se știa că vin. Eraŭ și cîteva prietine ale cucoanei. N'am văzut întăiŭ pe nimeni, îmi ardeaŭ ochii. Domnișoara Bizet își sălta trupu-i scurt și plin pe covoarele moi, și eŭ pășeam după dînsa.

«Madame Amărăscu, vă recomand pe domnișoara Keminger...»

Cucoana Irena Amărăscu îmi dă mîna zîmbind. E mare, grasă, umple scaunul larg pe care șede. Mă privește cu ochi căprii și buni. Se mișcă încet în scaunul ei, abia își poartă trupul strîns în haina neagră care-i pocnește la încheeturi. Fața largă îi lucește, ca 'ntr'o bură de unt.

«Domnișoara Margareta...» zice tovarășa. Și încep a vedea mai bine prin ochelarii mei. Văd o fetiță subțirică și mlădioasă, care mă privește drept cu figura foarte serioasă, oacheșă. Parcă e prea serioasă și ochii negri prea drept privesc pentru cei cincisprezece ani ai ei. Dar are un zîmbet deschis —care parcă deodată trag vălul de pe o comoară de frumusețe. Dintr'odată îmi place și mi se luminează și mie fața. Parcă simt că va fi bine.

Și iată că daŭ mîna și cu domnul Tudorache Amărăscu. Domnia-sa e foarte corect îmbrăcat în haină neagră, e ras cu îngrijire; peptănat cu luare aminte, așa ca să-și ascundă cu puținul păr cărunt chelia lucie; nalt, subțire, cu brațele necontenit în mișcare, se plimbă cu neliniște. Îmi întinde mîna. «Îmi pare bine, foarte bine...» zice. Dar văd bine că se gîndește la altceva, nu mă vede. Abia după cîteva clipe mă fixează lung, cu mirare, parcă nu se aștepta să vadă lume în jurul lui.

«Aha! da! zice repede și începe a rîde. Mă rog, domnișoară Keminger, cred că o să fii foarte mulțămită, noi sîntem niște oameni foarte buni... Ce zici, Margaretă?» Și apucă pe fată de bărbie, o mîngîie pe frunte, apoi, cu mînile la spate, începe a se plimba gînditor pe dinnaintea noastră, în lungul salonului.

Cucoana Irena prinde să vorbească cu mine. Mă întreabă de unde sînt; mă întreabă în ce case am mai fost. Îmi laudă pe fata dumisale:

«E o copilă ideală...» zice încet, cu glas obosit.

Se întoarce apoi spre musafiri: întăiŭ spre doamna Lucia Rizu, o femee mititică, care foșnește din mătăsuri fără astîmpăr, și privește în juru-i cu neliniște cu ochi negri ca picături de păcură, și necontenit își trece limba trandafirie peste buzele subțiri; apoi spre doamna Ecaterina Bălușescu dreaptă și mîndră în scaunul ei, care mă privește fără să zîmbească, mă cercetează drept, mă cîntărește, caută să-mi pătrundă până în suflet. Mă întreabă numai un singur lucru:

«Dumneata ești franceză din Elveția?...

— Da», răspund eŭ. Cucoana Irena zîmbește obosit și se mișcă greŭ în scaunul ei; cuconu' Tudorache se plimbă foarte distrat, cu mînile la spate. Ne-a uitat. Domnișoara Margareta mă ascultă cum vorbesc, cu o luare-aminte în fața căreia mă simt stînjinită. Răspund repede, zîmbind cum se cuvine, cu ochii cît se poate de blajini, întrebărilor grăbite ale cucoanei Lucia

Rizu,—și'n salon soarele așterne deodată o pînză albă, tremurătoare, de argint. Mobilele scumpe și vechĭ parcă ies la o zîmbire din umbra lor rece, și coconu' Tudorache deodată se oprește mirat. Parcă de cînd e n'a maĭ văzut asemenea lumină.

«Aha! uite soarele!» zice el uimit.

M'am dus grăbită până la hanul meŭ și grăbită m'am întors. Aŭ ieșit doĭ oamenĭ și mi-aŭ luat pe sus cu o deosebită ușurință tot ce-aveam eŭ, toată averea mea. Cînd am intrat în odaia ce mi se pregătise, am rămas surprinsă: era o încăpere plină, prietinească; era împodobită cu chilimurĭ, cu cîteva lucrurĭ rare, o mică copie în marmoră albă a Venereĭ dela Milo, cu un colțar plin de bibelourĭ, cu un dulap deschis pentru bibliotecă. Domnișoara Margareta era acolo, în mijlocul camereĭ. Abia isprăvise de așezat, cu mînile eĭ subțirĭ și albe. Mlădioasă și gingașă, în rochia-ĭ cafenie, s'a plecat înainte-mĭ făcîndu-mĭ o reverență, i s'aŭ săpat gropițe în obrajiĭ rumenĭ, ș'un rîs tăcut și cald parcă mi-a umplut sufletul. Îmĭ zise cu glasu-ĭ puțin învăluit:

«Bine-aĭ venit la noĭ, domnișoară Amalie...»

Nu m'am putut opri: i-am cuprins tîmplele și am sărutat-o pe frunte. Ea-mĭ dădea deslușirĭ: «Uite, statueta asta am adus-o din odaia mea; uite, ți-am adus ș'un jilț bun ca să poțĭ să te așezĭ în tihnă înaintea foculuĭ, la citit... Avem să petrecem de minune în iarna asta... Aŭ să fie petrecerĭ, e vorba să se facă o societate muzicală și literară... Nicĭ n'aĭ idee ce mulțămită și ce fericită sînt... Îmĭ pare bine că aĭ venit la noĭ... Mi-aĭ fost dragă chiar cum te-am văzut!...»

In ciripitul eĭ repede și dulce, o mîngîere caldă și o duioșie mă cuprinse. Îmĭ simțiĭ ochiĭ umezĭ. Oameniĭ așezaseră într'un colț cufărul meu uriaș. Un cufăr cu pielea jerpelită, care a făcut atîtea drumurĭ, care a îndurat atîtea asprimĭ și necazurĭ, trîntit și rînit de uniĭ și de alțiĭ. In el îmĭ țin jurnalul, taina sufletuluĭ meŭ, în el păstrez amintirile de acasă, în el puțina mea avere.... Acuma stă foarte trist în colțul luĭ, într'o odae așa de frumos orînduită. Îmĭ era parcă rușine de el.

«E foarte vechiŭ, ziseiŭ eŭ către Margareta, dar nu pot să-l schimb.... Atîta tovarăș am avut de zile bune și rele...

— Lasă-l că stă bine... Mie-mĭ place, zise fetița... Așa, eștĭ bine așezată, cred că-ĭ frumos aicĭ, numaĭ un buchet de florĭ am uitat s'aduc... Atuncĭ are să fie întocmaĭ ca și la mine. Eŭ am totdeauna florĭ în odae...»

A ieșit repede. Am rămas în mijlocul odăiĭ privind în juru-mĭ. Pentru prima oară mă simțeam bine în mijlocul uneĭ schimbărĭ. O oglindă mare mă arăta foarte bine, aproape în întregime. Mi-am scos pălăria și jacheta, mi-am potrivit părul. Parcă sînt maĭ tînără și maĭ frumoasă cînd sînt veselă. Acuma parcă-mĭ era milă de domnișoara Bizet, ea are niște ochĭ albaștri foarte șterșĭ. Ochiĭ meĭ negri aŭ o ciudată strălucire prin ochelarĭ.

Cum stam așa, deodată am tresărit. Domnul Tudorachi Amărăscu intrase în odae fără să-l simt:

«A! Domnișoara Keminger! Te rog să mă ierțĭ, domnișoară. Eștĭ mulțămită? Da? Prea bine.» Și se uita pe sus, cu mînile la spate; apoĭ se întoarse și ieși fără să se maĭ uite la mine. După cîteva clipe sosi gîfîind și cucoana Irena.

«Vezĭ cît de ușor ostenesc, zise ea. Abia m'am mișcat și încep să gîfîĭ. Asta este cea maĭ mare suferință a mea... Și trebue să știĭ că nu staŭ toată ziua cît e picul... A! aicĭ se cunoaște mîna Margaretei... A aranjat tare frumușel... E o copilă ideală, nicĭ n'aĭ idee, domnișoară Keminger.... Te rog nu te supăra; eștĭ ca la dumneta acasă....»

Auziĭ apoĭ alțĭ pașĭ. Prin ușa deschisă viraŭ servitoriĭ capetele și se uitaŭ la mine. Eraŭ capete de toate felurile. Capete buhoase de barbațĭ, mutre speriate de femeĭ. Toțĭ să zgîiaŭ la mine și-mĭ zîmbeaŭ. Mă învîrteam prin odae și nu știam ce să fac. Apoĭ m'am liniștit, și duduia Margareta mi-a umplut odaia de mireazma puternică a unuĭ buchet de florĭ de toamnă.

Așĭ voi să văd și pe tînărul Costică, studentul. Și el trebue să fie un băiat foarte plăcut; trebue să samene cu soră-sa. Dar nu-ĭ acasă; e la Iașĭ, e ocupat cu studiile luĭ; va veni în curînd.

«E un băiat foarte inteligent!...» zice cucoana Irena.

Rămăsesem singură în odăiță; isprăvisem de așezat lucrurile și cărțile, eram obosită, voiam să mă întind în jilțul moale și să privesc pe fereastră. Mă gîndeam cu o mișcare înduioșată de suflet la întîmplările așa de rare și de ciudate ale vieții aceșteia; începeam să-mĭ schimb părerile despre oamenĭ și despre țara aceasta. Deodată ușa se deschide. N'auzisem zgomot de pașĭ. Un băiat brun, cu ochiĭ micĭ și licăritorĭ, cu părul zbîrlit, c'o carte mare în mînă, un copil de treisprezece – paisprezece anĭ sări în odae, se opri cu gura deschisă într'un rîs larg foarte prietinesc. Mă privea drept, cu îndrăzneală și curiozitate. Își duse cartea și mînile la spate, își depărtă picioarele în lăturĭ și-șĭ aplecă puțin capul pe-un umăr.

«Eŭ îs Petrișor, zise el vesel. Nu ți-a spus Margareta despre mine? Mi-a spus c'aĭ venit. Am să-țĭ aduc și eŭ florĭ, dar dela cîmp, mie nu-mĭ plac florile de grădină; îmĭ plac numaĭ florile sălbatice...»

Rîdea și mă privea cu stăruință.

«Știĭ ce citesc? zise el. Citesc o carte foarte frumoasă. Mi-a dat-o Margareta. Dar tata nu mă lasă să citesc cărțĭ de dragoste... Aĭ să-mĭ împrumuțĭ și dumneata cărțĭ?...»

Se zvîrli pe un scaun, își puse picior peste picior. E un copil foarte nostim; nu-șĭ maĭ lua ochiĭ dela mine. La urmă am început și eu a rîde; și în veselia aceasta intră săltînd vioae Margareta. Cînd ne văzu în intimitate, bătu din palme și ridică ochiĭ la cer, apoĭ îmĭ zise cu convingere:

«E un mare ștrengar, și e foarte curagios!...» Și privea cu admirație spre fratele ei cu părul zbirlit.

Cind am rămas singură iar, cind s'a întins liniște în juru-mi, am început a mă gindi la întimplările zileĭ. Trecusem prin ceasurĭ foarte bogate. Cu cartea căzută pe genunchĭ, visam acuma la viața-mĭ viitoare. Nu vedeam nimica lămurit, dar presimțeam zile de mulțămire. Și stind așa a lene, vedeam pe fereastră curtea largă în care se încrucișaŭ servitoriĭ barbațĭ și femeĭ. Auzeam trîmbițările cucoșilor; ca din depărtărĭ venea o larmă amestecată, cearta tuturor zburătoarelor curțiĭ; un argățel trecea călare pe-un cal negru; un stol de porumbeĭ albĭ se învăluĭ ca într'un virtej de ninsoare; vintul murmura dulce la geamurĭ, clătina pomiĭ fără podoabă, aducea frunze arămiĭ care tremuraŭ ca fluturĭ tirziĭ în tristeța toamneĭ.

(Va urma) **Mihail Sadoveanu.**

Pe drumurile Eladei....

Odată cu începutul veacului trecut se simte și un interes mai mare pentru vechile civilizații, și în deosebi pentru umilita țărișoară, care era Grecia. Datoria de recunoștință pentru acest vlăstar al unui neam glorios era mare. Insuflețiți de această recunoștință, călătorii străbătură drumurile părăginite ale munților și ale cimpiilor. Dinaintea ochilor lor, farmecul antichității apăru în coloana unui templu sau în maslinii unei dumbrăvi sfinte. Intorși îndărăt, ei revărsară plinul sufletului lor în imnuri de entusiasm. Astfel se născu, cu privire la Grecia, o întreagă literatură periegetică, care pricinui o schimbare în starea spiritului public. Curind după aceia Europa avea să plătească către Grecia subjugată, datoria de recunoștință cuvenită Eladei libere. Războiul pentru independență îi puse astfel pe frunte cununa libertății....

Călătoriile continuară totuși. Farmecul antichității, pitorescul țării, cași interesul pentru o înjghebare nouă, mai atrag și acum călători. Iată pentruce cred potrivit să mă ocup de chipul în care s'a oglindit Grecia în sufletul călătorilor din întreg veacul trecut, oprindu-mă numai la descrierile cele mai însemnate și mai deosebite prin punctul de vedere al observației.

Nu-mi propun totuși de a fi complet, nici de a mă opri și la cărțile de coprins arheologic sau istoric. Mă voi mărgini numai la literatura periegetică, în adevăratul înțeles al cuvintului.

* * *

In drumul său spre Ierusalim, Chateaubriand făcu un popas în țara plină de soare și scumpă zeilor nemuritori, a Eladei [1]. Inaintea lui făcuseră și alții această călătorie, lăsînd însemnări privitoare la drumul lor. Niciunul însă n'a știut să dea atita strălucire și poezie colinelor pleșuve, apusurilor de soare în marea albastră și amintirilor clasice, ce se ridică după atitea mii de ani, din fiecare ruină, din fiecare piatră răzlețită, din fiecare

---

1) *Itinéraire de Paris à Jérusalem.*

dumbravă închinată zeităţilor olimpiene. Cu Chateaubriand venia scriitorul cel mai pitoresc din începutul secolului trecut, descriitorul poetic al savanelor fără sfirşit ale Americii, acel care avea în ochii săi mai multă simţire pentru coloare, pentru armonie şi pentru toate frumuseţele naturii. Pregătindu-şi tocmai atunci *Martirii*, el voia să străbată teatrul unde trebuia să se desfăşoare acţiunea romanului său. In aceasta el întrebuinţa aceleaşi mijloace ca orice scriitor din zilele noastre. Oricît de imaginativ şi de colorist era, el pleca în totdeauna dela ceva real....

Şi dacă în America îl mişcase revărsarea nemăsurată a naturii, laudele pline de o vegetaţie bogată şi sălbatecă în belşugul ei, şi acea feciorie a naturii şi a oamenilor, în Grecia el fu tot atît de simţitor pentru sfirşitul foarte mărginit al priveliştilor şi pentru farmecul dulceag şi liniştit, ce se desprinde din natură. Natura i se părea paşnică şi măsurată, aşa cum ne-au descris'o cei vechi....

Dealtminteri Chateaubriand era bine pregătit nu numai sub raportul pitorescului, de a străbate o ţară, care îşi scutură aurul amintirilor precum îşi scutură o floare aurul polenului la cea mai uşoară adiere a vîntului. El era înzestrat cu toată cultura clasică a timpului. Pietrele Partenonului se ridicau şi vorbeau o limbă pe care el o înţelegea; dumbrava sacră de la Colonos răspundea în freamătul frunzelor de maslin şoaptele lui Oedip şi ale Antigonei, iar ruinile Micenei îi povestiau drama cea mai crîncenă a antichităţii: nelegiuirile Atrizilor....

Pe timpul călătoriei sale (1806) Grecia era o nenorocită provincie turcească, supusă la bunul plac al oricărui paşă. Unul dintre ei de pildă voind să stirpească o bandă de haiduci, făcu o adevărată vînătoare asupra mai multor sate din Morea. Tot ce-i ieşia în cale, cădea sub ascuţişul iataganului. E drept că banditii fură ucişi, dar cu ei pieriră totodată peste trei sute de ţărani nevinovaţi. Totuşi Chateaubriand nu e un descriitor al împrejurărilor sociale. In *Itinerarul* său nu vei găsi strigăte de răsvrătire înpotriva stăpînirii turceşti. Mai tîrziu numai, cînd Grecia începu a se mişca din somnul ei de veacuri, găsi şi în Chateaubriand alăture de Byron, pe unul din apărătorii cei mai înaripaţi şi mai stăruitori ai deşteptării naţionale.

Itinerarul său însă nu cuprinde decît o descriere pitorească străbătută de amintiri. Poezia naturii şi poezia trecutului se îmbină într'un tablou, căruia natura îi dă subiectul şi coloarea, iar trecutul îi dă perspectiva. Şi cînd această perspectivă se adînceşte în trecutul a trei mii de ani, se poate închipui care e măreţia tabloului.

Totul îi e prielnic pentru o descriere. O noapte petrecută sub adăpostul unui laur de lingă albia lui Eurotas îi da prilejul unei legănări dulci în poezia împrejurimilor şi a amintirilor:

—«Noaptea era aşa de limpede şi de senină încît calea laptelui părea nişte zori ce se oglindeau în apa rîului, la lumina căruia ai fi putut citi. Aţipii cu ochii îndreptaţi spre cer, avind atîrnată deasupra capului constelaţia Lebedei. Mi-amintesc şi acum de plăcerea ce-aveam să mă hodinesc astfel în mijlocul pădurilor Americii şi mai cu samă să mă deştept în mijlocul nopţii. Ascultam sgomotul vîntului în pustie, ţipătul cerbilor şi al căprioarelor, freamătul unei căderi de apă îndepărtate, in vreme ce focul meu pe jumătate stins, roşea pe dedesupt frunzişul copacilor. Imi plăcea pînă şi glasul sălbaticului, cînd ţipa din sinul pădurilor, părînd a-şi striga libertatea, la lumina stelelor şi în tăcerea firii. Aceasta place la două zeci de ani, pentrucă în întăia tinereţă e totdeauna ceva nelămurit şi neliniştit, care ne mînă neîncetat spre năluciri: *ipsi sibi somnia fingunt*; dar într'o vîrstă mai coaptă ne îndreptăm spre nişte gusturi mai temeinice; voim mai ales să ne hrănim din amintiri şi din pildele istoriei. Aş mai dormi bucuros pe malul lui Eurotas sau al Iordanului, dacă umbrele viteješti ale celor trei sute de Spartani, sau cei doisprezece fii ai lui Iacov, ar tulbura somnul meu; n'aş mai merge însă să caut un pămînt nou, nespintecat încă de ferul plugului: îmi trebue acum deşerturi bătrine, care să-mi învie zidurile Babilonului, sau legiunile Farsaliei, *grandia ossa*!, cîmpii ale căror brazde să-mi dea pilde şi în care să regăsesc, ca un om ce sunt, singele, lacrimile şi sudoarea omului»

Cu această coloare şi amintire sînt scrise paginele cele mai multe ale *Itinerarului* său: coloarea uneori însă e prea încărcată, iar amintirea prea îmbelşugată. Ele arată astfel în ţăsătura lor prea multă pregătire...

La aceasta se adaugă şi un suflet de desăvîrşit hagiu. Chateaubriand e un fanatic al clasicismului. Totul se scaldă în baia de lumină a poeziei vechi. In orice fată la fîntînă el vede o Nausica. Inima îi bate cînd în ziua de 23 Iulie intră în Atena pe calea sacră. Nu trece pe lingă o apă fără să bea—fie ea Missisipi sau Rinul, Iordanul sau Granicul, Alfeul sau Ebrul, Tagele sau Eurotas. Iar About—acest spirit necuviincios—observă că şi măgarul lui, cu care străbătuse toată Grecia, avea acelaş obiceiu. Se oprea la fiecare apă, prin care trecea şi bea dintr'însa...

De acest coprins sînt notele de călătorie ale lui Chateaubriand. Ele sînt un nisip de aur aruncat deasupra unui text cam sumar şi sărac. Şederea lui în Grecia fu scurtă: ea se mărgini la o trecere făcută în împrejurările cele mai bune, cu ospitalitatea cea mai largă, cuvenită unui om de însemnătatea sa. De aici lipsa de observaţie şi de mişcare în întîmplările povestite. Dar dacă acest *Itinerar* e lipsit de amănunte reale şi topice, el îşi răscumpără această lipsă prin măreţia descripţiilor şi prin podoaba stilului, pe care o putea risipi cu dărnicie unul din cei mai mari poeţi ai veacului trecut.

* * *

Cartea lui Buchon asupra *Greciei continentale şi a Moreei* [1]

1) I. A. Buchon: *La Grèce continentale et la Morée*, 1840 şi 41; de ·00 de pagini.

are nu numai o însemnătate științifică, ci și una literară. Pentru timpul mai ales în care a fost scrisă (1841), ea e chiar minunată prin bogăția de cunoștinți a călătorului, prin spiritul său cercetător și prin simțul poetic al naturii, care se găsește mai rar la învățați. In atingere cu acest orizon atît de limpede și de mărginit, în atingere cu această uscăciune luminoasă în aurul unui soare veșnic tînăr, în apropierea atitor ruini cu nume sunătoare ca o fanfară întreagă, nu e suflet omenesc, care să nu se deștepte și să nu se înalțe. Invățatul are astfel o privire nu numai pentru marmora îngălbinită de vreme, ci și pentru soarele, care o transfigurează în lumina lui, sau pentru luna, care-și prelinge razele palide in crestăturile ei.

«Răsăritul soarelui, scrie Buchon, aduce aici cu totul alte idei. Cine n'a văzut soarele ridicîndu-se îndărătul colinei Himerului, sau după lanțul atitor munți, ce mărginesc pămîntul Greciei dinspre răsărit, nu poate înțelege pe deplin pe poeții vechi. Auzisem deseori în școală, vorbindu-se despre Aurora cu degete de trandafir, care deschide porțile Soarelui și fuge după ce l'a vestit lumii; de fapt însă nu înțelegeam nimic. In țările noastre de șes, acest astru se vestește singur. El trimete mai întăi în mănunchiu citeva raze ce străbat atmosfera; apoi orizonul se înroșește și din aceste unde de purpură se ridică soarele, care în întăile clipe se poate privi în față, dar în curind se desface din aburii ce-i slujeau de văl și silește orice privire să se încline dinaintea lui. Nu-i nici un vestitor, nu-i nici o auroră cu degete de trandafir, care să sosească și să dispară apoi: în Grecia însă este o auroră și poeții au dreptate. Indată ce soarele a ajuns la înălțimea celor dintăi pături ale atmosferei, acest aer mai ușor, mai limpede decît al nostru se colorează cu cel mai frumos trandafiriu în toată întinderea cerului și lunecă de alungul dealurilor și pe povirnișul munților: e aurora care vestește oamenilor că zeul zilei se va ivi. El nu se vede totuși, de oarece piscurile munților îl ascund; trecînd însă de cele dintăi pături ale atmosferei razele sale se înălbesc, și trandafiriul aurorei se topește. Soarele pășește înainte fără a-ți lua încă privirile; numai cînd a trecut peste piscurile munților, el se arată ca un învingător. Așa dar fabula veche nu e decît învălișul unui adevăr local și poeții antici sînt cu mult mai buni pictori ai naturii și mai ales cu mult mai exacți decît le o recunoaștem de obicei azi.»

Priveliștea Atenei de pe Licabet, dela schitul Sfintului Gheorghe, la răsăritul soarelui, ca și albia Ilisului din josul fintînii Calliroe cu ruinele templului lui Zeus, sau a teatrului lui Dionisios, au găsit în Buchon o inimă caldă și un colorist poate chiar prea darnic.

Dar în afară de această parte curat poetică, mai găsim în Buchon un observator și un învățat. Toate monumentele vechi cite ieșiseră la lumină îl atrag; pe toate le descrie cu amănunțime și cu o continuă raportare la isvoarele vechi. Pentru acel

timp el ar fi putut fi un conducător complet printre ruinile Atenei [1]). Insă nu numai Grecia veche îi țintuește privirea, el o vede, deși mult mai slab, și pe aceia ce trăia sub ochii lui, în avîntul ei șovăitor pentru o viață nouă și bogată, care depășea puterile ei firești. Buchon nu e numai poetul ruinilor poleite de lumina albicioasă a lunei, ca Chateaubriand sau ca Byron (1811), ci e și observatorul obiceiurilor populare și al vieții zilnice. El se interesează de sărbătorile rustice, care, deși au înțeles creștin, amintesc totuși un trecut păgîn prin înfățișarea lor; ia parte la sărbările dela curtea regelui bavarez, înțepenite în formalismul german. Și peste toate aruncă buna sa voință, cu care avea să se arate ceva mai tîrziu atît de zgîrcit Edmond About.... Observația lui e așa dar puțin pătrunzătoare. Ea se mărginește la formele strălucitoare, pe care orice popor și le însușește atît de repede. Ranele adînci de care suferia administrația și finanțele țării îi scapă. Armata, justiția, impozitele îi par regulate și așezate pe temelii trainice; chiar drumurile îi par sigure și adăpostite. Multe lucruri dureroase din caracterul național nu-l opresc. El trece peste dinsele cu privirea îndreptată mai departe, și în palicarul strîns în larga lui chingă el ;vede încă viespea lui Aristofan, înaintea căreia se închină, plin de amintiri atît de străvechi.

Partea cea mai însemnată însă din cartea lui Buchon e privitoare la evul mediu al Greciei. In această privință ea e de o noutate desăvîrșită, dînd prilejul unei adevărate descoperiri istorice, deoarece acest ev mediu era foarte puțin cunoscut până la dînsul.

Cînd cruciații se repeziră ca un stol de păsări de pradă asupra Constantinopolului, o parte dintre ei străbătură Olimpul și valea Tempe, revărsîndu-se în Tesalia. Atena se prefăcu într'o baronie, în fruntea căreia era *Othon de la Roche*, iar Morea deveni un principat, ce trecu în mînile familiei *Ville-Hardoin*. Grecia întreagă se prefăcu astfel într'un mănunchiu de stătulețe france, de organizațiune feudală. Constantinopolul căzu în curînd, dar principatul franc al Achaei de pildă dăinui încă aproape trei veacuri. Și pe Acropolis, lingă Propilee, se vedeau încă rămășițele palatului ducal.

Pe aceste rămășiți ale stăpînirii galice, risipite în toată Grecia, Buchon le urmări cu cea mai mare stăruință și cu cea mai deplină izbîndă. Alături chiar de Atena se ridica mănăstirea Dafni, ce trecuse neobservată. Totuși dinaintea nartexului sînt rămășițele unui portal gotic, avînd pe de lături patru ferestre în ogivă, unite două cîte două. Lingă unul din zidurile mănăstirii, pămîntul scormonit dădu la lumină pietre funerare, împodobite cu flori de crin. Și din morminte se iviră armuri medievale, bani și inscripții, care îngăduiră o înviere a acestor vremuri in-

[1]) Un minunat călăuz arheologic e: *Excursions archéologiques en Grèce* a lui Charles Diehl. Această carte iese din cadrul articolului de față.

tunecate. Pe acestea Buchon le descrie cu amănunțime și cu o iubire de neam, ușor de înțeles: un petec din flamura de glorie a Franței fîlfîie deasupra lor.

Tot în Buchon se poate găsi un scurt istoric al împrejurărilor celor mai noi ale Greciei, care au fost atît de zbuciumate și care au adus atîta prefacere dela călătoria lui Chateaubriand pînă la dînsul [1]).

Revoluția din 1821, constituția din Epidaur, președinția însîngerată a lui Ioan Capo d'Istria (1827) războiul civil și proclamarea regatului (1832) găsesc în Buchon un povestitor grăbit dar sigur. La acest interes istoric și poetic al *Greciei continentale*, adăugind și interesul trezit de niște îndelungate călătorii în toate cătunele Greciei, povestite cu amănunte topice, cu descripții, cu amintiri de istorie veche sau medievală, ne dau măsura acestei cărți învățate și poetice, scrisă într'o limbă înaripată și exactă, după împrejurările pe care le desfășoară.

* * *

Cartea lui Edomond About asupra Greciei contemporane [2]) prin noutatea ei pricinui o mare mișcare în momentul apariției sale. Pînă la About, Grecia fusese văzută și cîntată mai mult de poeți. Peste frumoasele ruini ale templelor vechi Byron, Chateaubriand și Lamartine revarsaseră pulberea de aur a poeziei. Sub lira lor antichitatea elenică se luminase ca într'o nouă epifanie. Marmora Partenonului și a Propileelor, pe lîngă nimbul ce purta cu ea din vechime, căpătă o strălucire nouă prin inspirația ce trezi în niște poeți atît de mari. Totuși Grecia nu-și avea încă descriitorul ei, după o observație rece și nepărtinitoare; ea își avea numai cîntăreți, în care poezia trecutului învăluia cu desăvîrșire realitatea prezentului. Căci o pagină din Chateaubriand nu e mai pe jos decît un imn dintr'o tragedie a lui Sofocle.

Cel dintâiu așa dar care păși cu priviri de cercetător în Grecia de azi fu tînărul membru al Academiei franceze din Atena. Și rodul unei șederi mai îndelungate e tocmai această carte. Ea venia deci la timp, pentru a arunca o lumină reală asupra Greciei moderne. Aceasta era noutatea ei, care pricinui între vechii și nestrămutații fileleni, legănați în poezia lui Chateaubriand, o protestare conglăsuitoare. Realitatea nu li se părea ortodoxă; iar autorul „*Greciei contemporane*" li se părea un spirit necuviincios.

In adevăr About nu-și scutură pulberea de aur a aripelor sale de poet asupra Greciei, ca Byron. Dinpotrivă el lăsă în

[1]) Cu mult mai complect este acest istoric în *La Grèce et les îles Ioniennes* de François Lenormant. 1865. Pentru ușurarea articolului las la o parte această carte.

[2]) Ed. About: *La Grèce contemporaine*, ed. VII. 1880.

afara cercului său de îndeletnicire tot ceia ce privește antichitatea elenică, care prilejise o revărsare poetică atît de mare. Despre Acropole nici nu pomenește, deoarece planul cărții sale era altul.

El nu se preocupă de Elada, ci de Grecia ce trăia supt ochii săi cercetători. Pe aceasta o studiază în condițiile ei generale de trai, în locuitorii ei, în obiceiuri, în organizația de stat sau de familie, în avuția sau în religia ei. Prin urmare cartea lui About este opera unui observator și a unui statistician. Statisticianul însă nu e pedant; iar observatorul are destulă măsură în ironie pentru a ne desfăta fără a ne ridica încrederea în cele ce înaintează. Pentru aceia întreaga carte se citește cu plăcere și cu folos. Iar stilul său ușor și spiritual e o înlesnire mai mult. El e cunoscutul stil, vioiu, alergător, presărat cu vorbe de spirit și anecdote care a făcut din About unul din cei mai gustați cronicari ai vremilor lui Napoleon al III, și un vrednic tovarăș al lui Jean Jacques Weiss...

Grecia lui About este Grecia regelui Othon, pe cînd Pireul nu era decît un sat de patru mii de suflete, iar Atena îți aducea prea mult aminte că cu 25 de ani înainte nu fusese decît un uricios orășel albanez. Crescut în cultura helenică, legănat în proza lui Chateaubriand și Byron, aproape încă de frumosul avînt ce treziseră în Europa luptele pentru independență, era firesc ca About să nu găsească realitatea asemănătoare idealului, pe care și-l făurise din depărtare. In Franța în deosebi filelenismul luase o mare desfășurare. Comitete, în care Chateaubriand stătea alături de ducele Fitz James sau de Ambroise Firmin Didot, adunau sume de bani pentru eliberarea Greciei. Mai în fiecare oraș se dădeau sărbări în folosul poporului eroic, care își scutura cu atîta anevoință lanțurile robiei. Marele pictor Delacroix expunea tabloul său *Măcelul din Chio*, iar *Scăparea Greciei*, după cum spune Gaston Deschamps, devenise un subiect de versuri latine în clasele de retorică.

Era deci de așteptat că acestui filelenism prea mare, să-i urmeze o reculegere, dacă nu o reacțiune. Grecia văzută de aproape nu era o țară de opera-comică, iar Palicarii readuși la viața de toate zilele, care cere atît bun simț, deveniră supărători prin desăvîrșita lor lipsă de simț practic, de bună cuviință, și prin neputința de a se adapta la noile împrejurări, cerute de niște timpuri noi.

Cercetătorii fură izbiți deci de toate aceste lipsuri. Un moralist spunea că ura nu e decît o iubire înșelată. Mulți însă dintre fileleni, fuseseră înșelați în iubirea lor. Filelenismul dădu loc atunci miselenismului.

Nu un miselen era About. Deosebit de simțitor însă la ridicul, mușcător, deprins cu realitățile unei lumi civilizate și mai ales trădat în așteptările sale, About făcu totuși un tablou al Greciei, în care ironia supțire și meritată dealtminteri e coloarea cea

mai bătătoare la ochi. Nu puțin va fi contribuit deci și *Grecia contemporană* la acel miselenism, care avea să se vădească apoi așa de limpede în protocoalele diplomatice ale atitor conferinți și congrese, și mai ales în demonstrația navală ce avu loc cu prilejul insurecției din Creta.

Cu toate acestea părerea lui About asupra țării și a locuitorilor e binevoitoare. El recunoaște de pildă Grecilor însușirile, pe care în adevăr le au, cum e dragostea de libertate și de egalitate, la care trebue să se adauge și patriotismul. Cu toate aceste și partea ridiculă a acestor însușiri, duse prea departe, nu-i scapă. Insemnătatea pe care și-o dau ei înseși e una din fețele neplăcute ale patriotismului lor. Toate frămîntările Europei nu sînt decît un ultim ecou al întîmplărilor din Grecia. Celelalte neamuri sînt într'o stare de inferioritate față de nobila rasă a Grecilor. Această concepție elenocentrică e de altminteri adînc înrădăcinată în mentalitatea elenică și o putea găsi tot atît de puternică la redactorul dela „*Ephimeris*" sau „*Akropolis*", ca și la Xenofon sau Tucidid.

Patriotismul lor e mare și înflăcărat. Jertfele de bani, pe care le fac mai ales eteroctonii pentru prosperitatea Atenei sau a patriei sînt în adevăr însemnate. Inițiativa privată umple multe goluri, pe care un buget sărac și rău administrat nu le-ar putea umplea. Atena e plină de clădiri de marmură, pe care le-a ridicat fie mărinimia unui patriot îmbogățit în depărtări, fie casca lui Belisariu întinsă carității publice... Totuși după părerea lui About, acest patriotism nu merge până la jertfa de sînge. Grecii nu sînt un popor eroic. Războiul pentru independență a fost un războiu de haiduci, dela adăpostul copacilor. In lupta adevărată ei au stat în totdeauna îndărăt, punînd înainte pe fileleni... Dacă însă nu sînt un popor eroic, aceasta nu înseamnă că n'au eroi. Un Canaris, un Botzaris sau un Diakos au fost de siguri eroi. Ei sînt însă niște cazuri individuale; faptele lor războinice nu pot să se răsfrîngă asupra tuturor, tot așa precum gloria dela Maraton cade numai asupra lui Miltiade și cea dela Salamina numai asupra lui Temistocle. Ceilalți Greci dinpotrivă erau gata de fugă, așa că Temistocle trebui să le strige: „Mișeilor, cînd veți înceta să dați îndărăt?"

Tot așa iubirea de libertate e dusă prea departe. Ea se preface în ură înpotriva oricărei discipline. Totul e nedesciplinat în Grecia, începînd cu armata. Jandarmeria elenică nu adeseori numără în cadrele ei klefți cumințiți sau retrași după dobîndirea laurilor. Un biet jandarm, cinstit și de ispravă, dorea din tot sufletul să-și vadă pe tunică galonul de caporal. Cu neputință. Inaintarea lui nu se mai făcea. Nu-i rămase decît să dezerteze și să se facă bandit. Așa și făcu. In curînd isprăvile sale îl făcură cunoscut tuturor căpiteniilor jandarmeriei. Și cum nimeni nu-l putea prinde i se trimese vorbă că de se va întoarce, adouazi va fi înaintat caporal, iar peste un an sergent. Banditul ascultă și se întoarse. Peste un an însă ministrul uită să facă ser-

gent. El se retrase din nou la munte. După vreo trei omoruri fu înaintat. Curînd după aceia deveni ofițer... Pilda aceasta e plină de învățăminte.

Iubirea de egalitate de asemenea trece orice măsură. Ea se preface în ură în potriva oricărei deosebiri sociale, în potriva oricărei ierarhii naturale. Istoria veche ne da nu numai o pildă de această ură. Psihologia ostracismului nu se lămurește decît prin invidia împotriva deosebirilor firești. Grecii preferau să alunge un om superior, care le putea fi folositor, decît să-l aibă totdeauna înaintea privirilor lor. Gelozia îi rodea. Tot prin această trăsătură etnică se poate înțălege și legea din 3 Fevruarie 1844, care îndepărtează dela orice funcție publică pe toți Grecii heteroctoni, pătura cea mai bogată și mai cultă, care a contribuit poate mai mult la independență.

Astfel e acest popor: deștept, harnic, cumpătat și spiritual, dar totodată prea mîndru de aceste însușiri. El iubește libertatea până la indisciplină, egalitatea până la invidie, și patria până la egoism.

Pela 1852 viața în Grecia era nesigură. Grecia era încă în epoca eroică a existenții sale. Drumurile și pădurile erau cutreerate de bande de *klefți*, care au găsit un răsunet atît de mare în literatura populară, încît au făcut un gen literar. Călătoriile lui About înăuntrul Greciei sînt interesante. Ele sînt străbătute de multe anecdote kleftice, de un gust particular.

Dar în afară klefți, în călătorie mai ai de luptat și cu măgarii și caii, care sînt animalele cele mai nărăvașe și mai independente ce se pot închipui. Ele au înainte de toate un liber arbitru, peste care nu poți trece. Nimic mai frumos decît isprăvile lui About, Curzon și Garnier, viitorul arhitect al Operei, cu caii lor nesupuși, care cînd o luau la goană nebunește, cînd nu voiau s'o urnească din loc cu tot îndemnul stăruitor al agoyaților (în deosebi pg. 123—127). Ele ajung la o adevărată mărime epică...

In această privință am și eu amintirea mea. Voind să-mi cruț picioarele dela Olimpia până la fluviul Alfeu, luai împreună cu prietenul meu doi măgari. Eram în dispoziția cea mai prietenoasă față de nobilul animal și mă gîndeam că Homer îl compara pe Ayax cu un măgar, fără nici un cuget de umilire. Nobilul animal nu era însă măgulit de bunele mele sentimente. Cum mă simți calare începu se arunce din copitele dindărăt. Apoi, ca și cum ar fi fost cuprins de spaimă, o luă la goană. Nici o putere din lume nu l'ar fi putut opri în loc. N'a ramas un maslin din dumbrava sfîntă a lui Zeus de care să nu mă fi lovit. Am trecut prin mai multe șanțuri. Nobilul animal săria peste capitelurile de marmoră, ca la *steeple chase*. Astfel în triumf intrarăm măgar și călăreț în albia răcoroasă a Alfeului, care stîmpără în fine avîntul animalului. Luai totuși fără să vreau o bae în această apă plină de atîtea amintiri mitologice...

Cînd m'am întors, ostenit și însîngerat, prietenul meu era tot pe loc. Măgarul său nu voise să se miște. Insă și cu oare-

care dreptate. Prietenul meu trăgea peste 125 de kilograme. Și poate aceasta fu singura dată cind mi-a părut rău că n'am și eu o astfel de greutate, care să impue respect măgarilor...

Nici caii nu sint mai cuminți. Un tinăr diplomat, pe cind se primbla în robe de chambre în curtea vilei sale din afara Atenei, văzu un cal. Ne avind ce face se sui pe el. Calul o luă la goană. Și astfel Atena putu vedea intr'o alergare nebună un diplomat în pantofi și în robe-de-chambre, străbătînd stradele ei, ca o fantasmă...

Administrația grecească își păstrează desigur toate drepturile la ironia lui About. Ea o și merita. Nicăeri în Europa, afară de Turcia, administrația nu e atit de rea, și de vătămătore intereselor particulare. Călătorul o simte chiar dela vamă, unde trebue să se zbată intre niște funcționari, care lucrează în puterea unor regulamente fantastice. Aceasta se intimplă și azi c nd Tricupis a pus oareșicare ordine. Cu atit mai mult se intimpla acum jumatate de secol...

Inăuntru, frînele guvernului sînt slobode. Lipsa de disciplină se simte in toate ramurile administrative. Pe lingă aceasta se adaugă și conrupția. Dreptatea în Grecia e cam șchioapă. Ea se poate cumpara; dar se poate și influența prin temeiuri patriotice.

Un băiat de circiumă insultase pe un Francez pe drumul Patissiei. Cearta veni înaintea judecătorului. Grefierul făcind pe procurorul ceru toată asprimea justiției «avînd în vedere că plîngerea fusese înaintată de d. ministru al Franței. Franța, domnilor, care....!»

Un ștrengar din sală strigă :

— Vrai să te apăr?

— Lasă-mă în pace.

— Vei fi achitat.

— Atunci te numesc avocat.

Și «avocatul» începu din mijlocul publicului :

— Ce ni se vorbește de Franța și de Francezi. Nu sintem noi Eleni? Da, sintem Eleni, o frații mei, s'un Elen e întotdeauna nevinovat (Semne de aprobare). Dealtminteri actul de acuzare a mințit. Eram de față în ziua cînd acest blînd circiumar a fost insultat, lovit și rînit de o oardă de barbari, veniți dela Nord.

„Avocatul" continuă astfel, pe aceiaș notă. Publicul îi luă partea în chip zgomotos și amenințător. Pedeapsa fu micșurată dela o lună la o zi de închisoare. Și nu se știe bine dacă a făcut-o și pe aceia!

Cu deosebire în potriva curții regale și-a îndreptat About săgețile tolbei sale. Regele bavarez Othon, slab, fără culoare, fără voință ne apare înțepenit în mijlocul etichetei nemțești, implantată la curte. Alături de dînsul, regina Amalia, grasă, energică, domînătoare îl pune în umbră și îi stăpînește toate hotărîrile.

Asupra reginii nu se vorbește nimic rău. O singură dată cronica avu de însemnat intreprinderea unui Francez. Unui că-

pitan de fregată, în stație la Pireu, i se păru că regina nu l'ar fi privit la un bal cu ochi răi. Citeva zile după aceia, găsind niște mere deosebit de frumoase, alese o sută dintre ele, le puse intr'un coș, și le trimese reginii cu următorul bilet: „Maiestate! Paris a dat un măr Venerei; Maiestatea Voastră e de o sută de ori mai frumoasă decît Venus: pentru aceia îmi iau libertatea de a vă trimete o sută de mere etc."

Regina îndreptă biletul la ambasada Franței și noul Paris fu rechemat din Grecia.

Balurile dela curte cu eticheta lor rece, cu lipsa de insuflețire, cu sărăcia de răcoritori și de celelalte mijloace de ospitalitate, ne sînt foarte bine zugrăvite. Lumea eleganțelor ateniene e împovorată de săgeți. Iată de pildă acest strălucit ofițer, din cea mai înaltă aristocrație, ce trece... De curînd avu un duel cu un diplomat, pentru o doamnă. Ofițerul trase întăi și nu nimeri.

—„Domnule îi zise diplomatul, lovitura nu se numără. Mîna îți tremura prea tare. Binevoești a reincepe."

Ofițerul nu se lasă rugat de două ori, și reincepu...

Intr'o zi o doamnă din corpul diplomatic ținea în mînă o farfurioară cu o înghețată, mîncată pe jumătate. Un tînăr din lumea înaltă îi luă farfurioara. Dar în loc s'o pue pe masă, el mîncă restul înghețatei, crezînd că e plin de o atenție măgulitoare.

Un altul călca pe picior pe o doamnă, la dans. Doamna se plînse. Atunci ofițerul grațios :

— Aveți poate bătături, doamnă?

Și pe cînd doamna nu știa ce să răspundă la o astfel de necuviință, ofițerul îi dădea lămuriri, că el are bătături și ici și colo, și că de cîte ori gheata nu e largă, e nevoit s'o spintice...

Astfel de trăsături anecdotice, care luminează fața unei societăți întregi sînt din belșug în cartea lui About...

In afară de aceasta, figurile epice sînt numeroase. Strălucitul Antonio sau cinstitul Lefteri ne ciștigă toată bunavoința. De altminteri toți oamenii din stradele de jos, preoți rătăciți prin fundurile Mistrei, agoyați cinstiți sau simpli țarani ne apar intr'o lumină de bunăvoință și de prietenie. Ironia lui About se îndreaptă mai ales asupra sferilor înalte, lipsite de orice moralitate și de orice creștere, ceia ce devinea și mai simțitor prin pretenția de a le avea. Miniștrii, politicianii, generalii, oamenii de curte ai Greciei, dela mijlocul secolului trecut se oglindesc în această carte vioae, în trăsături neuitate. Nu cred de altminteri că e un popor, care pe lîngă însușiri reale, să aibă și defecte atît de ușor de caricaturizat.

Această operă de caricaturizare, în marginile însă ale adevărului și într'o măsură încă în deajuns de cumpătată, e *Grecia contemporană* a lui About. După imnurile lui Lamartine și Chateaubriand, ea vine la timp cu rîsul ei limpede, sunător și sănătos.

* * *

Cu altfel de sentimente se aproprie Gaston Deschamps de cetatea lui Cecrops [1]. El nutreşte in suflet o pietate mai caldă faţă de acest popor, care după citeva mii de ani de vieţuire păcătueşte poate prin prea multă tinereţă. Multele neajunsuri, ce încep chiar din portul Pireului, nu-i zgudue bunavoinţa. Deschamps are un strigăt de incintare şi pentru praful de pe drumul dintre Pireu şi Atena...

Nu se poate un drum mai prăfuit decit acesta. Apollo sămănătorul de nisip şi-a risipit cu îmbelşugare darurile sale... Călătorul pluteşte în nouri de praf subţire şi albicios, care îi inchid orice privelişte. Cind ajungi la hanul dela jumătatea drumului, eşti bucuros să te opreşti spre a-ţi stropi puţin gitlejul cu un pahar de apă rece sau cu un păhărel de rachiu limpede....

Şi acest praf supărător, acest rachiu şi *lucum* deşteaptă in sufletul liric al lui Deschamps cel mai frumos avint de mulţumire. Aceasta insamnă a avea un suflet de hagiu. Şi o bună parte a cărţii sale e opera unui hagiu, foarte instruit, plin de poezia antichităţii, incălzit de un sentiment de recunoştinţă pentru mărirea strămoşilor şi de indulgenţă pentru micimile strănepoţilor, înzestrat cu o pricepere a poeziei lucrurilor, şi a frumuseţii naturii, ce nu se găseau în About. Cartea aceasta completeşte deci *Grecia contemporană*, indulcindu-i observaţia pătrunzătoare, şi învăluind-o intr'o poezie, pe care About n'o simţea. Iată pentruce privelişte ce se desfăşoară in zorii zilei de pe muntele Licabet, dela capela Sfintului Gheorghe, cind Himetul incepe a se lumina şi Acropolea apare încununată cu aur, găseşte in Deschamps un cintăreţ, dupăcum găsise odinioară in Buchon. Atena primelor zile de primăvară, cu furnicarea de oameni ce roiesc la soare, cu aerul de sărbătoare, ce îmbracă natura şi oraşul, cu plimbările la Eleusis pe cărările presărate cu anemone, cu cei dintăi miei mincaţi hoţeşte la umbra rară a pădurilor sau in mijlocul cimpului la Kefissia sau Ambelokipo,— această Atenă veselă şi tînără tresare sub penelul uşor şi vioiu al lui Deschamps.

Ceia ce-l atrage pe acest scriitor e viaţa liberă de cimp sau de agora, mişcarea de pe străzi sau din cafenele, plăcerile de iarnă şi nopţile de vară petrecute la margina mării, la Faler. Privirea lui îmbrăţişează mai mult pitorescul lucrurilor decit adîncul lor.

La baluri ochiul lui nu prinde sufletul dansatorilor, ci felurimea hainelor şi a mişcărilor, lăsindu-se ademenit de frumuseţa cam decadentă şi nervoasă a Grecoaicelor. Şi Romincele îi par impunătoare şi atrăgătoare; ochii lor însă par înecaţi in beţie, iar frumuseţa le e lipsită de farmec (pag. 49). Iar părechile de dansatori se desprind in mişcările cadrilului sau ale valsului

1) Gaston Deschamps: *La Grèce d'aujourd'hui*. Armand Colin.

in strigătul puternic al conducătorului: Μπαλανσὲ βὸ ντάμ! (Balancez vos dames!)....

Preocupaţia lui Deschamps se indreaptă şi asupra unor probleme mai serioase. Problema limbii este una dintre ele. Ea e încă nedeslegată şi a pricinuit şi acum ciţiva ani vărsări de singe cu prilejul unei traduceri a Evangheliei în limba vorbită a poporului. Ea merită aşa dar citeva cuvinte, cu atit mai mult cu cit supt acest raport să înfăţişează cu aceleaşi caractere, ca acum citeva decenii la noi. Simţul nostru practic roman a dezlegat-o însă aproape cu totul. Grecia se află încă intr'o perioadă eroică de nelimpezire.

Nicăeri nu bintue mai mult ca în Grecia patriotismul fără de margini, nu numai acolo unde s'ar potrivi, ci şi acolo unde e daunător. Călăuziţi de acest patriotism, Grecii s'au aruncat în intreprinderi filologice din cele mai primejdioase.

Iubitori ai gloriosului lor trecut, ei au voit să se aproprie de el pe orice cale. Nu e advocat de judecătorie de pace din Atena, care să nu voiască să aibă limba aleasă şi pilită a lui Isocrat. Insă adevărata limbă, singura pe care o cunoaşte poporul, e foarte îndepărtată de limba clasică. Popoarele care s'au aşternut peste poporul grec în scurgerea timpului, i-au lăsat întipărirea unor brazde adinci, în limbă. Două mii de ani nu se irosesc fără urme simţitoare...

In loc însă de a se lăsa pătrunşi de schimbările nevoite ale timpului, care primineşte toate, Grecii s'au pus cu cea mai mare îndărătnicie la reconstituirea limbii, sfătuiţi de o mindrie rău înţăleasă. In acest chip între limba literară şi cea vorbită s'a săpat o prăpastie, ce numai spre consolidarea conştiinţii naţionale nu poate sluji. Şi la această operă răufăcătoare au contribuit mai ales învăţaţii, acei care mai ales în probleme de limbă s'au arătat oriunde nu numai nefolositori, ci chiar primejdioşi. N'avem decit să ne gindim la inriurirea daunătoare a etimologiştilor noştri, ce erau pe cale de a înnăbuşi avintul nostru literar, prin impunerea unor sisteme din cele mai nefireşti. Chiar şi astăzi corpul constituit pentru propăşirea limbii naţionale e mai mult un element de incătuşare decit de progres, împotriva căruia trebue să lupte bunul simţ popular. El e însă aproape învins, ţărmurindu-i-se orice înriurire reală.

In Grecia victoria pare a sta de partea învăţaţilor cu pecucă. Orice încercare de a se întrebuinţa în literatură limba *romaică* populară e lovită de nereuşită. Toate săgeţile lui Zeus fulgerătorul au căzut de pildă asupra lui *Psichari*, pentrucă a îndrăznit într'o povestire de călătorie să întrebuinţeze limba romaică. In întreaga Grecie a fost o ridicare de scuturi, ca împotriva unei nelegiuiri. Şi această tendinţă de înviere a unei limbi moarte prinde din ce în ce rădăcini. După o jumătate de veac de ferbinţeală, studenţimea ateniană găseşte în sufletul ei acelaş avint nesleit de a lupta pentru o limbă moartă. Şi, pe cind fanatizmul acesta la noi era mărginit la cercuri foarte res-

trinse, la Greci, el a luat o înfăţişare populară. Ei sint în stare să facă un omor pentru nerespectarea unor forme neobicinuite ale aoristului al doilea.... E de dorit ca oameni de bun simţ şi îndrăzneţi să scape Grecia de o *diglosie* dăunătoare, propovăduind biruinţa limbii populare, singura care e vie.

Şi sub raportul politic Grecia lui Deschamps se deosebeşte mult de cea a lui About. Ea numai e în perioada eroică a regelui Othon, cind formele noi de guvern şi de civilizaţie introduse de a dreptul şi fără nici un răstimp de gestaţie, nu se potriveau cu nişte oameni abia scoboriţi de pe munţi, unde fuseseră păstori, stăpini feudali, sau mai ales klefţi. Cu toată haina modernă îmbrăcată în pripă, Grecul era tot vechiul Palicar în fustanelă, ieşit proaspăt din luptele pentru independenţă cu o nemărginită încredere în el şi cu o lipsă desăvirşită de spirit de ordine, de rînduială şi mai ales de cinste în minuirea lucrurilor publice...

Grecia lui Deschamps e însă Grecia regelui George, cu hotarele lărgite, prin cele şepte insule ioniene dăruite de Gladstone şi prin Tesalia dăruită de congresul din Berlin. Ea a urmat desigur mersul timpului, umplînd întru cîtva golurile, pe care le lăsase formele unui cadru prea mare....

Totuşi, acum, ca şi în antichitate, defectul etnic al politicianismului e adînc înrădăcinat în popor. Πολιτεύω—fac politică—e cuvintul cel mai obişnuit în convorbirea zilnică a acelor tineri ca şi a celor bătrîni. Şi această politică e înţeleasă prin perderea de timp la cafenea, punind la cale treburile Europei sau înspumînd în potriva guvernului. Astfel politica de cuvinte şi de agitaţii sterpe mistueşte multe forţe vii, care ar putea fi folosituare altminteri. Pentru aceia Grecii de aiurea se îmbogăţesc lesne dînd mărturie de multă destoinicie, pe cînd în regat sărăcia pare a se fi lipit de dinşii, printr'o legătură ce nu se poate desface. Toată viaţa Greciei de reduce la o frămîntare a celor ce nu sînt la putere împotriva celor ce ţin frinele guvernului. In loc de a făptui, deputaţii îşi risipesc energia într'o elocinţă uşoară şi subtilă. Dealtminteri nici noi nu sîntem prea departe de aceste rătăciri.

Din toată lumea aceasta de politiciani un singur bărbat se distinge, prin înţelegerea serioasă a datoriilor omului politic, prin energia şi prin lupta cea mai grea în potriva propriilor săi prieteni. Acesta e Tricupis...

Tabloul, pe care îl face Deschamps despre acest bărbat de stat, pe care Grecia l'a perdut prea timpuriu, e frumos. In Tricupis se îmbina nu numai vechile aspiraţii ale helenismului ci şi dorinţa energică de a face din Grecia un stat modern de ordine şi de propăşire înceată dar temeinică. El avea deci de luptat cu *eroii*, care, în aşteptarea luării Constantinopolului, nu făceau nimic. Pe cît îi fu cu putinţă, el rîndui şi finanţele ţării, ceia ce a fost totdeauna partea cea mai slabă a Grecilor. Ca om, el era înzestrat cu toată cumpănirea şi răceala voită a Englejilor, în mijlocul cărora îşi petrecuse tinereţa; oratoria lui, în deosebi de cea obişnuită, era limpede, cumpătată şi nutrită de date şi fapte. Cu aceste arme, el trebuia se lupte împotriva lui Delyannis, şeful politicianismului eroic al Palicarilor în fustanelă, care avea să împingă ţara apoi la tragedia dela Larisa şi dela Domokos....

Şi sub raportul siguranţei publice ţara a făcut progrese simţitoare.

Pe timpul lui About munţii erau în stăpînirea banditilor, pe care o administraţie adeseori înţeleasă cu dînşii, nu-i putea stirpi. Uneori ei aveau chiar protectori bine cunoscuţi, care dădeau bilete de liberă trecere prin munţi, prietenilor lor.

Atena însăşi era să fie cucerită de renumitul kleft Grisotis, ce înaintă în fruntea unei bande. Din fericire cel dintâiu glonţ tras îl nimeri de moarte. Ceata lui se risipi, fără a intra în oraş. Totuşi această meserie nu lovia cu necinste pe cel ce o îmbrăţişa. Fiul lui Grisotis se însoară după aceia cu fiica generalului Tsavellas....

Un călător din Germania străbătea Grecia, încărcat de juvaeruri. In drum întîlni un bandit, care îi ceru punga. Călătorul, voind să se caute în buzunar, desfăcu paltonul. Lanţul de aur al ceasornicului se văzu—«Dă-mi ceasornicul», îi zise banditul. Voind să scoată ceasul, călătorul scoase mai intâi mănuşa. Inelele cu petre preţioase sclipiră.—«Dă-mi şi inelele» porunci banditul. Trăgind inelele se văzu şi manşeta.—«Dă-mi şi butonii» zise kleftul. Silindu-se însă să scoată butonii, cămaşa se desfăcu. Pe piept călătorul avea un medalion de aur.—«Dă-mi şi medalionul» se răsti haiducul. Şi dacă pistolul n'ar fi fost întins spre dînsul, călătorul s'ar fi împotrivit poate cu înverşunare, căci în medalion era o şuviţă din părul iubitei lui....

In una din călătoriile sale din Morea, About întîlni o ceată de oameni a căror înfăţişare putea să dea de bănuit. In frunte un om, ce părea a fi conducătorul ei, mergea înarmat pînă în dinţi. Ceilalţi îl urmau pe jos sau pe catiri, zingănind armele şi aruncind priviri ucigătoare. Fie însă că avea alte planuri, fie că prada nu era tocmai de rivnit, ceata trecu mai departe.... Peste un sfert de ceas About întîlni un ţăran, cu care intră în vorbă:

— Cine e conducătorul cetei care hălădueşte prin aceste locuri? Mi se pare că sînt nişte bandiţi.

— N'ai greşit cu mult: e un subprefect în călătorie....

Tot astfel contele M. de Vogüé trebuind să treacă munţii Olimpului (1875) e nevoit să ia dela un bogat negustor din Salonic un bilet de recomandaţie către Sotiri, regele munţilor pe acel timp.

Chiar şi în timpul lui Deschamps se mai întîmpla cîteodată ca trenul să fie oprit de bandiţi.

Ilustrul căpitan Thanasi făcea din cînd în cînd astfel de lovituri. El era însă marinimos, ajuta pe cei nevoiaşi, şi nici nu se atingea de ceia ce ar fi putut fi vreo amintire duioasă a

cuiva. Thanasi era din rasa nobilă a lui Andrei din Smirna și a lui Manoli din Adramyt, care amestecau cruzimea cu binefacerile la un loc și pe care cintecele kleftice i-au făcut nemuritori.....

Aceste sint însă acum cazuri rare. Drumurile devin mai libere și siguranța crește din ce în ce în regat. Haiducii se retrag în munții Epirului și în Albania, unde se dau la îndeletnicirea lor, folosindu-se de lenea și de reaua administrație turcească. Hagi-Christo din Delfino crede chiar ca lucrurile din Turcia încurcindu-se astfel mai mult, Puterile vor dezlega problema Orientului spre folosul Greciei. Și banditii deci lucrează din patriotism în numele elenismului....

Voiu mai adăuga încă ceva asupra căsătoriilor.

Averea privată a Greciior din regat e foarte mică. Banul e scump. Aurul aproape nu se poate vedea; argintul e înlocuit cu hîrtia. Iată pentruce străinii sint bine văzuți la Atena. Ei apar totdeauna într'o lumină de bogăție nemaiauzită. Părinții caută să-i atragă în casele lor, iar fetele îi privesc cu ochii cei mai dulci. De aici o adevarată goană dintr'o parte, retragere din cealaltă. Fiecare luptă cum poate cu armele vicleniei. Iată 'n aceastâ privință o povestire a unui tinăr francez.

Acest tinăr călătoria în insulele Arhipelagului. El petrecu citeva zile la un om foarte cum se cade, înalt funcționar, care avea însă și o fată de măritat deosebit de frumoasă. Înțelegerea din priviri se făcu destul de repede. O sărutare primită fu iute dată îndărăt. Dragostea n'are nevoe de alte mijloace, căci prin vorbă ei nu se puteau înțelege. Familia parcă intradins se făcea nevăzută, lăsîndu-i singuri. De altminteri fata îi făcea cu ochiul arătîndu-i camera de culcare. Francezul însă fu prevăzător. Nu i se părea lucru curat. De aceia se prefăcu că nu înțelege toate semnele ce i se dădeau... Văzînd că nu-i izbutește planul, fata căzu leșinată chiar la masă în brațele tinărului. Toată lumea fugi din odae, lăsîndu-i singuri. Francezul fu nevoit să-i desfacă corsetul, însă cu cea mai mare băgare de samă.... Puțin după acea el află ca un alt călător îi desfăcuse corsetul cu 15 zile înainte și fusese nevoit, supt amenințarea cuțitului, să se căsătorească cu o soră a ei epileptică și urită. Fata cea mai tinără și mai frumoasă putea ușor să găsească un bărbat, prin ajutorul aceluiași corset desfăcut....

Deschamps istorisește o altă întîmplare în această privință. Un ofițer francez de marină de pe vaporul Météore, fu subjugat de farmecele Elenei Krassopulo, o tinără artistă dintr'o trupă nomadă de actori, ce juca pantomime naționale. Aruncîndu-i în fiecare sară buchete de flori, el se făcu cunoscut și, printr'un ștrengar de stradă, îi trimise chiar un bilețel, poftind'o la otelul Marei Britanii. Kyria Elena îi chemă în cortul de lîngă teatru. Acolo dădu peste vreo 10 actori pe jumătate goi și culcați. Ofițerul nu se aștepta la aceasta, dar nu-și perdu cumpătul. Făcu cunoștință cu dinșii și ridică chiar un pahar

de vin în cinstea acestor «vrednici artiști». A douazi el primi pe vapor următoarea scrisoare:

«Domnule, pentrucă ești inteligent și pentrucă fiica mea îți place, consimt să te cunosc. Îmi vei face plăcere mie și prietinilor mei de a cina cu noi, la circiuma dela Hymet, înainte de reprezentație» *Patrocle Krassopulo*, șeful trupei.

Ofițerul, îndrăzneț, se duse. Trupa era în întregime, dar fără femei. Mîncările de pilaf erau îmbelșugate. În fine d. Patrocle Krassopulo ridică un pahar:

— «Tinere străin, beau în sănătatea ta, spre prosperitatea ta, pentru înaintarea ta, pentru căsătoria ta, pentru întoarcerea în patrie și pentru fericirea copiilor tăi. Cei ce sînt în jurul tău mi-au spus că ești inteligent. Asta nu mă miră: Galii samănă cu Grecii. Mi s'a mai spus că-ți place fata mea. Nici asta nu mă miră. Trebue să-ți mărturisesc însă că-mi propusesem să n'o mărit c'un străin. Dar, fiindcă-ți place, consimt la această jertfă. Spune-mi deci care ți-i averea ta. Ai tu în Franța un cimp și o casă? Ce vinde tatăl tău?»

Ofițerul nu se lăsă bătut, ci ridicînd paharul, cuvîntă:

— Domnule Patrocle, beau mai întăiu în sănătatea ta, pentru prosperitatea ta, pentru creșterea bogățiilor tale, cît și pentru sănătatea acestor domni de față! Cind m'ai chemat să mănînc pilaf aici, nu mă așteptam la cinstea ce-mi faci. Mă întrebi ce am. Ei bine, am sabia mea, sabia tatălui meu, care și el o ținea de la bunicii lui.

— Atît numai? întrebă Patrocle.

— Cum, nu-i de ajuns?

— Nu zic nu. Dar totuși... Uite, domnule străin, ai face mai bine să iei o femee din țara ta.

— Vai! prevedeam că trebue să mă resemnez la asta...

— Ei, ei, nu fii nemîngîiat! Trebue să-ți înduri soarta...

Și ca să-l mîngîe îi mai turnară o farfurie de pilaf. După ce ofițerul plecă, d. Krassopulo strigă cu ciudă:

— Să nu mai aud de militari. Greci sau Franceji, ei n'au nici o para în buzunarele hainelor lor aurite. Fata mea o să ia mai bine un băcan din Farsala, iubita mea patrie....

* * *

Cea din urmă călătorie în Grecia [1]) e povestită de Maurice Barrès în *Voyage de Sparte*, despre care din anumite pricini se poate aminti mai puțin. Acest scriitor atît de personal și de individualist nu se mărginește niciodată la o descriere obiectivă a lucrurilor ce-i trec sub privire; el n'are nici simțul pitorescului, nici darul observației nemijlocite. Maurice Barrès este un Narcis al literaturii. În cea dintăiu desfășurare a personalității

1) Trec peste *Vers Athènes et Jérusalem* a lui G. Larroumet (1898) ca fără mare însemnătate. Cînd voi republica articolul sub altă formă, această carte, ca și alte citeva, vor avea locul lor.

sale, el se aplecă deasupra sufletului său, întins ca o apă. Şi privirea lui pătrunse această apă tulbure şi adîncă, însemnîndu-i cele mai mici mişcări. Oglindindu-se astfel în propriul lui suflet, el se înţelegea şi se iubea. Şi această iubire de sine, această creştere a personalităţii uneori prin mijloacele cele mai nefireşti, se desprinde din toate lucrările începutului. In a doua parte a desfăşurării sale, Barrès îşi mai lărgi înţelegerea şi iubirea sa, fără a o întinde însă prea mult. El băgă de samă că mai întâiu în fiinţa lui se încrucişează însuşirile unui întreg şir de generaţii. De la cultul eului său, mărginit la clipa de faţă, el trecu ceva mai departe, la factorii imediaţi din a căror unire şi contopire a ieşit acest *eu*, ce se răsfaţă atît de mîndru la lumina soarelui. Barrès se privi şi în această oglindă de familie, şi se iubi mai mult, iubind'o De aici izvorî cultul său pentru strămoşi.

Dar acest cerc strîmt al cultului său e înrîurit şi determinat de o mulţime de condiţii din afară. După tradiţia veche elenică oamenii sînt născuţi din pămînt, şi această legendă, ca toate ficţiunile greceşti, îşi are un înţeles mai strîns decît s'ar părea. Pămîntul, cu munţii şi apele lui, cu clima şi aerul lui cioplesc marmora sufletului omenesc, dîndu-i anumite porniri şi simţiri. Era firesc aşa dar ca acest cult al *eului* şi al strămoşilor să fie urmat de cultul pămîntului, care a fost leagănul şi dătătorul de formă plastică al rasei. In partea din urmă a activităţii sale literare şi politice, Maurice Barrès, pe lîngă cultul eului, se întemeiază şi pe cultul strămoşilor, al tradiţiei unit cu un cult regional. Doctrina sa se lărgeşte astfel, fără a se întinde totuşi la întreaga umanitate.

Aceste note caracteristice ale sufletului său se găsesc şi în *Călătoria in Sparta*. In locul unei Grecii pitoreşti, cu poezia naturii sau a istoriei, în locul unei Grecii reale, care se zbuciumă în atît de grele nevoi, Barrès nu se vede decît pe sine. Nimic nu trăeşte pentru el cu o viaţă largă şi obiectivă. Marmora îngălbenită, poezia culmelor pleşuve, epifania aerului ţatît de luminos n'au nici o putere asupra sufletului său. Acesta rămîne tot ceia ce era înainte. Un astfel de om nu e făcut pentru călătorie, el e făcut pentru contemplaţia liniştită de sine. La ce bun să alergi după noi orizonuri, cînd orizonurile sufletului tău rămîn aceleaşi? Şi înadevăr analiza ce şi-o face Barrès, se putea face tot atît de bine şi pe malurile Rinului, caşi pe malurile lui Eurotas.

Pe lîngă cultul *eului*, se mai adaugă şi cultul regional şi al tradiţiei. Şi cum Barrès e un ideolog, întreaga carte nu e decît o punere în lumină a acestor teorii. Pe Acropole, alături de Partenon, el întoarce capul cu neînţelegere, căci cum ar putea să priceapă sufletul antic atît de deosebit, el, Lorenul din ţinuturile renane ?... Şi pentrucă acest punct de vedere cu totul convenţional să fie dus până la marginile lui, rămăşiţile stăpînirii france, mănăstirea dela Dafni cu pietrele ei acoperite cu flori de crin, turnul ruinat depe Acropole atrag cu deosebire privirea şi simpatia lui. In ele, regăseşte sufletul strămoşilor săi, la atingerea cărora tresare de cucernicie..,

Plecînd dela aceiaşi doctrină, Barrès are o aplecare mai mare spre Sparta decît spre Atena. In adevăr Sparta era acea care reprezenta în antichitate stăpînirea tradiţiei, a cultului strămoşilor şi a iubirii înguste de pămînt. De aceia şi cea mai însemnată parte a *Călătoriei* sale se preocupă de această vale a lui Eurotas, în care nici o ruină de marmoră nu surîde. Pecît îi lasă de rece Atena, cu larga ei cultură şi poezie, scăldată în cel mai întins umanitarism, pe atît îl atrage Sparta, cu spiritul lor îngust, dar cu priceperea celor mai apropiate nevoi pentru o viaţă, cu patriotismul cel mai adînc şi cu o organizaţie pătrunsă de cultul tradiţiunii.

Plecînd aşa dar dela acest punct de vedere, şi înzestrat cu aceste însuşiri de analiză de sine, *Călătoria in Sparta* are o însemnătate pentru cunoaşterea sufletului lui Barrès, şi prin frumuseţa, cam sulemenită totuşi, a stilului său.

Cu privire însă la Grecia, istorică sau reală, ea nu ne aduce nimic: nici vechiu, nici nou.

* * *

Aceste sînt unele din cărţile periegetice din cele mai însemnate pentru Grecia. Dela eruditul Pausanias şi pînă la subtilul şi analistul Barrès sînt totuşi şi alţi călători care au mers pe drumurile Eladei, culegînd însemnări. Un articol însă nu-i putea cuprinde pe toţi[1]). Era deci firesc să mă mărginesc la acei călători care au privit Grecia sub felurite feţe: sub raportul pitoresc sau arheologic, ironic sau binevoitor, cu observaţie reală sau cu o singură privire, ce prinde numai arătările. Am adăugat la aceşti călători şi pe unul care se duce în Grecia spre a se regăsi pe sine şi a ne cînta văile Rinului. In chipul acesta tabloul e în colori mai variate şi ne aduce încă o mărturie de multiformitatea spiritului omenesc.

E. Lovinescu

1) In deosebi îmi pare rău că nu pot vorbi despre cele 3 volume ale lui Barthélémy: *Voyage du jeune Anacharsis* şi de cele 2 volume *Wanderungen durch Alt-Griechenland* ale lui Heinrich Wilhelm Stoll. Cum însă acest articol e numai sîmburele unui studiu mai întins, voiu avea altă dată acest prilej.

Toamna

Frunzele ingalbenite
Cad incetul, obosite,
Cad pe cimpul cel uscat,
Pe pamintul inghețat.

Frunzulițele ce pică,
Vintul toamnei le ridică
Și le ia incetișor
Pe aripa lui in zbor

Și le duce, le tot duce
Pe morminte fara cruce,
Unde dorm uitați, neplinși
Luptatorii cei invinși...

Ei, in lupte desperate
Cu dureri nemasurate,
Singuri chinul și-au curmat,—
Fara teama de pacat!

Primăvara nu răsare
Nici o frunza, nici o floare
Pe pămintul urgisit
Și de lacrimi nestropit;

Numai toamna mult miloasă
Pune haina ei frumoasă
Ca o mantie de 'mparat
Pe mormintul cel uitat.

Matilda Poni

Dragii tatei....

Incetișor, deabea tiriindu-se, sprijinit de subsuori de-un moșneag mărunt la stat și de-o femee c'un copil in brațe, intră in „secție" un țăran indoit tare de șele și slab de i se intrevedea luciul oaselor prin pielea-i de pe frunte, de pe nasul ca muchea cuțitului, de pe umerii obrajilor eșiți inainte.

Părea să aibă vr'o treizeci de ani trecuți, după musteața țărănească, dogorită ca mătasa păpușoiului bătut de brumă, și 'n față i se izvodise parcă tot amarul neamului său, așa-i era de indurerată căutătura ochilor lui mari cu alb mult imprejurul celor două pete cafenii, rotunde, mici in mijlocul găvanelor adinci, umbrite pe d'imprejur de cearcănele vinete de sub pleoape.

Moșneagul, uscat și el ca scindura, imbrăcat intr'un suman peticit, iși băgă, pănă a nu intra, căciula in sin, ca să nu-i mai aibă grija, și-și petrecu degetele zbircite cu unghii stricate pe sub șfichiurile albe ale musteților aduse in streșină deasupra gurii.

Femeia, a cărei față măhnită mai nu se vedea de sub tulpan, sprijinea c'o mină pe omul bolnav, iar in cealaltă ținea copilul imbrăcat intr'o buleandră și imbrobodit c'un tulpan vechiu. Copilașul părea bicisnic la trup, flămind poate, dar vioiu in privire....

Tustrei țăranii se opriră la vr'o doi pași dela ușă, uitindu-se cu ochii imprăștiați, așa cum se uită ei in casă străină, ne cutezind să se mai apropie de mulțimea cea de *doftori* imbrăcați in haine albe, strinși roată imprejurul unuia mai bătrin, care le dădea invățături cu glas domol, cu vorbe trăgănate.

— Acela-i doftorul cel mare, șopti moșneagul către ceilalți; iaca cel care grăește acu.—Se uitară tustrei lung spre dinsul și inimile li se porniră in bătae mai alungată de teama doctorilor.

— Aaa... Ia să mai vedem ce-i cu ăștia, zise doctorul acela pe care-l priveau ei lung, apropiindu-se acum de dînșii urmat de întreaga ceată de învățăcei.— De unde sînteți, moșule?, întrebă el cătînd cu blîndeță peste ochelari la bătrîn.

— Noi, să trăiți domnule doftor, sîntem dela Turturești din ținutul Vasluiului; și-am venit cu omul ista, că-i bolnav săracu!... Am fost întăi cu el, să-l primască la spitalul dela noi, și ne-au dat o hîrtie doftorii de-acolo, pe cum ca să-l aducem aici la *Eși*, că ei n'au învățătura cît o aveți dumilorvoastră... Dac'am văzut așa, am scos îndreptări dela primărie dela noi și pănăce ni le-au dat, pănăce-am purces noi cu sania cu boii și-am agiuns aici, iaca's patru zile de-atunci, și băetul e slab de tot, ne temeam să nu închidă ochii pe drum; de asta tare ne rugăm, domnule doftor, să ni-l primiți aici în căutarea dumilorvoastră.

— Ia duceți-l și-l culcați colo pe patul cela, să-l vedem noi ce are... Cum te chiamă, omule?

— Ion Vlastare-i zice, domnule doftor, răspunse moșneagul, întinzîndu-i cu mîna tremurătoare o hîrtie păturită, udă pe la colțuri, scoasă din sîn,—îndreptările noastre...

— Ii însurat? întrebă medicul cetind cu luare aminte.

— Insurat... asta-i *fumeea* lui... însurat de șepte ani, merge pe opt,—urmă tot el ajutînd bolnavului să se lungească pe pat, are și patru copii; i-am lăsat acasă mai mult singuri... Pe-aista, ca pe cel mai micușor, l'am luat cu noi, că ni-a fost în grijă să-l lăsăm fără de mă-sa...

— Ia întoarnă-te cu fața în sus, măi Ioane, și ne spune ce te doare și de cînd te doare, zise doctorul apucîndu-i mîna într'a sa, după ce isprăvi de cetit hîrtia.

Cu mare greu se răsuci Ion gemînd și apoi, mai potolindu-și răsuflarea grăbită, își istorisi durerea pe cît putu cu glasu-i închis, asemenea sunetului unui hîrb de lut. — Din tot ce spusese el și din semnele pe care le avea, boala lui era grea de tot și mai nu-i rămînea nici umbră de scăpare.

— Moșule, omul ăsta, cuvîntă doctorul, îndreptîndu-se către bătrîn, are-o boală grea și-a venit tîrziu la noi; i s'au înnodat mațele și i-s putrede-acum; noi nu credem să mai trăiască în starea asta nici două zile. Dacă i-om face operație, se poate întîmpla să scape, dar anume nu-ți spunem; se poate ca nici operația să nu-i fie de folos, căci e tîrziu.

— Mare poznă!... grăi moșneagul; și-și duse mîna la gură, scoborîndu-și ochii în jos, muncindu-se cu gîndul să afle ce-i de făcut.

— Eu cred, moșule, că tot mai bine-ar fi să se lase să-l operăm, căci se poate să aibă noroc să rămie în viață...

— Păi dă, domnule doftor, bucuria cea mare ne-ar fi să scăpe, că de-a muri îi rămîne pe urmă o *fumee* sărmană și-o casă de copii... și-i păcat, saracul, îi tînăr... i se rupe inima după copilași... Și pe drum ne spunea, că după nimeni nu-i pare rău ca după copii...

Obrajii lui Ion, la vorbele tătîni-so, tremurară de plîns și printre dinți, cari i se arătară înfiorător de sub buzele arse, întredeschise, i se strecură un gemăt de desnădejde, un murmur trezit de-o durere năsădită la inimă... „copiii!"

— Dar ce ți-i el, fecior ori ginere?

— Fecior, domnule doftor, atîta mîngîiere și sprijin aveam și eu la bătrînețe... nădejdea mea în fecior... și, nu știu cum, parcă-mi spune inima că...

In colțul ochilor verzi, tulburi, ai moșneagului străluceau două picături de argint... Cu capul în jos, rămase o clipă pe gînduri; fruntea i se încreți în două dungi groase între sprincenele-i sure și-și ridică privirea întrebător la fecioru-so. — Ce zici, Ioane, socoți și tu să-ți facă *opirație?*

Ion gemu și, fără să răspundă, strînse din ochi casicum ar fi vrut să spue că se'nvoește.

— Bine, să-l ducă la bae, porunci doctorul, trecînd la alții.

— Noi te lăsăm, Ioane, îi șopti bătrînul; ne ducem să vedem de boi și de sanie, și-om da pe la tine mai acuș, negreșit.

Intins pe masa de operație, dormea acum Vlăstare îmbătat de cloroform, dormea un somn greu, adînc... Nu mai vorbea, nu mai mișca unul în sală. Toți își ațintiră privirile spre bisturiul din mîna aceia meșteră, în care nu se vedea un pic de tremurătură, cînd împlînta în trup de om ascuțișul oțelului pe-a cărui urmă se despica pielea în două buze galbene piezișe, între care se zăreau cărnurile roșii, vii... Inc'o trăsătură pe aceiași urmă ceva mai adîncă și rana apăru înrourată de sînge, înecată într'un roș aprins. In urmă foarfecele tăiau crișcîind în măruntaele celui care dormea liniștit, cum dorm țăranii truditi de sapă, cu pumnul sub cap, pe ogoare... «Nu putem alege nimic, totul e stricat... E pierdut, săracul, oricîtă bună voință am avea... Nu mai trăește. Orice încercare e zădarnică: infecție, cangrenă, anselele intestinale toate aderente. Ac și ață pentru cusut... puteți să-l treziți», zise doctorul.

— Ioane! Măi Ioane! Îi striga atingîndu-l uşor cu palma peste obraz acel care-l adormise. Trezeşte-te, Ioane!

— A?

— Trezeşte-te!—Ochii lui Ion se dezvăliră încet de pleoapele greie, privind perdut în sus, undeva; zimbi, grăi citeva cuvinte neînţelese, iarăşi zimbi închizînd din nou ochii, parc'ar fi vrut să doarmă mereu. Scoală, măi Ioane, că te-aşteaptă afară tatu-tău şi nevastă-ta cu băiatul.... Haide scoală....

— Băetu? Zicînd deschise ochii mari.... băetu tatei?—Faţa i se lumină într'un ris mai deschis, bombăni niste vorbe fără şir şi apoi începu a lălăi o melodie ţărănească, un cîntec duios de leagăn; în urmă se opri, zimbetul i se stinse pe buze; cerca parcă să-şi dea samă, să afle ce-i cu el şi nu putea.... se'nvirtea odaia cu dînsul, se legăna....

— Te-ai trezit, Ioane?

— M'am trezit, domnule doftor.

— Ai dormit bine?

— Bine....

Îl ridicară pe mîni şi-l duseră pe-o targă, de-l culcară pe-un pat singur într'o odae.

Afară aşteptau tată-su şi nevastă-sa, chinuiţi de nerăbdarea de-a auzi cuvîntul omului, care ştia acum sorocul vieţii lui Ion. Se ţinură după dînsul la eşire şi-l întrebară de mai este vr'o nădejde ori nu mai este.

— Moşule, îi spuse doctorul, din toată inima aşi fi vrut să-i fie de folos operaţia; dar nu s'a putut; cum ţi-am spus: v'aţi trezit prea tîrziu. Omul nu mai scapă.... Nu-i mai avea grija vieţii. Pregăteşte-i mai bine de îngropare.... Aţi venit prea tîrziu, ne doare şi pe noi inima, dar n'avem ce vă face!

— Cu hîrtiile.... şi cu nevoile noastre am întîrziat, domnule doftor; sania rea, boii slabi, vremea vrăjmaşă.—Simţea bătrînul că se dărîmă de pe picioare, că se topeşte ca ceara, că moare şi el într'un minunt....

— Mă rog, domnule doftor, nu se poate să ni-l daţi acasă..... să moară într'ai lui? întrebă moşneagul ştergîndu-şi ochii cu mîneca aspră a sumanului.

— Nu se mai poate, moşule. Lasă-l să stea liniştit cît o mai trăi.

Ion se deşteptase acum dealbinelea. Nu simţea decît că-l durea capul puţin şi-i ardea grozav într-un loc în pîntece; parc'ar fi fost fript în locul acela. Dar se istovise de tot, nu mai

era în stare să se mişte, nu-şi putea întuma nici capul; îi era cald şi sete amarnic. Gemu de citeva ori, strigă, dar nu-l auzi nimeni.—Îşi roti ochii cît putu pe delături, nu mai văzu nimic decît un pat gol c'o învălitoare albastră, lîngă celălalt părete. Dincolo de uşă i se părea că parcă auzea vorbe înnăduşite, neînţelese, paşi grăbiţi alergînd de colo-colo. Avea ferbinţeală mare, simţea cum i se scurge sudoarea în boabe ude pe frunte; un val de foc parcă-i era în faţă şi sîngele-i clocotea în tîmple. Cu faţa în sus, îşi ţinea privirile aţintite spre tavanul odăii: i se părea foarte nalt şi cu cît se uita mai mult i se părea mai nalt, mai depărtat, mai şters, de la o vreme nu-l mai vedea, apoi rămînea gol în sus.... până acolo la Dumnezeu în ceruri.... Îi veni în minte să se roage la Dumnezeu.—„Ajută-mă, Doamne, aibi milă şi îndurare de copii".... Dădu să-şi facă cruce şi abia îşi ridică braţul la frunte şi-i căzu peste cap greu ca plumbul.—„Sfîntă Născătoare, nu mă lăsa.... Copiii! gîndea el. Ce-or face ei, de-or rămînea fără de mine!.... Cine i-a mai îngriji!.... Cine le-a mai fi cu durere cum le-am fost eu!"— Obrajii arşi se încreţiră în colţurile gurii şi de sub gene îi izvorîră lacrimi ferbinţi, de tată.... Şi printre lacrimi parcă-şi vedea viaţa trudită din trecut cu lungile zile de durere şi de aşteptare, viaţa umilită de muncitor obijduit şi nedreptăţit, din copilărie până la bărbăţie, lupta la sfîrşitul căreia a îngenunchiat. Şi cu dor se întorcea spre cei trei copii mai mărişori cu capetele bălăi, numai în cămeşuici, alergîndu-i înnainte la poartă, să-i ia în căruţă cînd se'ntorcea el sara bucuros în rari clipe de lumină dela cîmp.—Parcă-l vedea pe Niculiţă, un gîndăcel, care mai nici nu se ţinea în picioare, căţărîndu-i-se pe opincă să-l dea „huţa" şi pe dînsul, ca pe ceilalţi!—Of! Cum de-am plecat eu să mor printre străini! Şi să nu-mi văd eu copiii până a nu închide ochii! Dragii tatei, dragi!

Da' poate că n'oi muri, îşi zicea tot el; poate m'a auzi Maica Domnului şi-oi mai scapa iar la sănătate; a da Dumnezeu şi-oi ajunge să-mi cresc copiii, să mi-i văd mari şi voinici... S'ajung să mi-i văd cosind pe truspatru şi apoi pot să mor, că nu le-aşi mai avea grija. Dar altfel cum să mor? — Nu mor eu acum... Nu mi-a spus şi doftorul că se poate să scăp, dacă mi-a face *opiraţie*?... Şi de-oi avea noroc, am să scap... cîţi n'au scăpat aşa ca mine... De ce să-mi fac eu gînduri rele? Cînd se poate să mă însănătoşez, să mă duc acasă cu *trinu*... Cînd oi ajunge am să-mi găsesc băeţii sănătoşi; şi am să le cumpăr sumănele la toţi şi-am să le fac căciulă de blană de miel... Şi

lui Niculuţă are să-i facă tata căciulă, că şi el doar e flăcău; şi ţie, Ileană, ţi-oi cumpăra broboadă şi încălţări de tîrg... După aceia am să vînd vaca; daa... vînd vaca, bre nevastă! şi cu paralele de pe ea cumpărăm păpuşoi, nu-i aşa, Ileană? Da, am s'o vînd... Iar mai bine să dăm pe Gioiana, că de-om trăi, om mai creşte noi alta... Ce zici, tată, nu fac bine? Tătucă!... Da n'auzi?... Stăi oleacă!... Unde te duci? Că doar nu-i azi termenu!... Tatăă, Tatăă!...

— Dar pe cine strigi tu, Ioane? îl întrebă gardianul, care-l auzi de pe-afară răcnind. Ce visezi tu?

— Ion tresărind ca dintr'un somn, îşi veni în simţiri din aiureala în care căzuse.

— Ce visai, Ioane?

— Visam... Oh! Tare mi-i cald... am să mor şi-mi rămîne nevasta cu patru copii... pe drumuri... Şi bietul tata bătrîn... fără ajutor...

— Nu te teme, Ioane, că nu mori... Ai să te faci sănătos, îi răspunse gardianul pregătind luminarea să-i fie la îndămînă...

— Nu-i nădejde... degeaba... uite, iar mi se întunecă...

Gardianul eşi, şi'n urma lui intrară nevasta lui Vlăstare şi bătrînul, care aşteptaseră până atunci răspunsul dela doctor...

— Cine-i, întrebă Ion fără să se uite..

— Noi sîntem, îngînară ei încet.

— Ţi-i rău tare, Ionică? întrebă femei-sa.

Bolnavul răsuflă adînc, apoi îşi întoarse foarte puţin capul spre dînşii. Faţa i se umplu de-un surîs dureros, cînd dădu cu ochii de băeţel, Neculăiţă al lui, din braţele mîni-sa... Hă, hă, hă, hă, făcu el, frumosul tatei frumos... Ia pune-l colea lîngă mine să mi mai spue ceva, c'apoi... Femeia dădu să-l pună lîngă dînsul pe pat; dar copilul nu vroi; se prinse strîns cu mînuţile de gîtul ei, căci nu cunoştea că cel care-l chema era tată-său. Ţinîndu-şi degetul, la buze, se uita în jos cu ochii mari, nedumeriţi spre dînsul şi apoi zîmbi copilăreşte, din colţul gurii, cînd îi veni în minte cine era.

— Tata, tata..., îi spunea el mă-sii, arătîndu-i cu degetul lui alb micuţ ca un viermişor, spre tată-su.

— Tata, mamă, tata... Du-te la dînsul, că-i bolnav... îi bolnav, săracu!...

— Vin la tata, îi şopti rugător Ion.

— A tata!... A tata, îngînă şi el întinzîndu-şi mînile spre tată-su, închizînd şi deschizînd repede repede palmele-i cît parauaa.

— Tata bo... mama... gînguri Neculăiţă către mă-sa, după ce-l puse lîngă bolnav, atingîndu-i fruntea cu degetele răsfirate.

— Da, da-i bolnav, îi răspunse ea, înţălegîndu-i graiul. — Pupă-l, mamă, pupă-l.

— Pu?... Tata?

— Pupă-l, că-i bolnav!...

Incetişor s'aplecă copilul şi sărută ca întotdeauna, cînd îi spunea mă-sa, obrazul vînăt pămîntiu al tată-su; iar el, într'o încordare din urmă a puterilor, cu braţul lui osos şi mare îşi alipi strîns trupuşorul acela micuţ şi drag de pieptu-i uscat şi fără suflare.

. . . .

— Să-i îngrijeşti, Ileană... Copiii tatei! Rîndunelele tătucăi!... îi fură cele din urmă vorbe.

Şi adormi pe veci, cu faţa-i fumurie şi mohorîtă de munci şi de dureri îndelungate, înţepenită într'un zîmbet, zîmbetul cu care-şi primea el copiii, cînd îi alergau înainte sara, la poartă...

Ioan I. Mironescu.

Trei fete seceră...

Trei fete seceră 'n ogor,
Trei fete cîntă secerînd —
Și 'n vale luncile, pe rînd,
Iși aud cîntarea lor—...

Prin ceața albei dimineți,
Pe drum alearg'un călăreț.

Incepe cea mai răsărită:
„De m'ar lua pe mine Craiul,
„Dintr'un fuior i-aș face straiul,
„I-aș ține Curtea dintr'o pită."

Prin ceața albei dimineți,
Pe drum alearg'un călăreț.

Și cîntă fata mijlocie:
„De-aș fi iubita unui Crai
„Din casa lui aș face rai,
„Grădină din împărăție..:"

Prin ceața albei dimineți,
Pe drum alearg'un călăreț.

Incheie cîntul cea mezină:
„Ba, de m'ar cere mamei Craiul,
„N'aș ști s'aduc în casă raiul,
„N'aș fi nici harnică albină;

„I-aș crește doi feți-logofeți,
„Doi feți cu păr de aur creț.

De unde-ajunge 'n drum ogorul,
Din drum s'abate călătorul.

A. Stavri.

Medicina socială

Fiecare ramură de activitate omenească are şi o parte socială, dela munca cea mai simplă a sfărîmătorului de pietre pentru şosele până la cea mai subtilă abstracţiune filozofică. Numai, se 'nţelege, această parte socială este variabilă, în raport cu felul activităţii însăşi, cu epoca în care se produce, este uneori imediată, directă, sau mai îndepărtată, indirectă.

Ştiinţa medicală, ca atare, are şi ea incontestabil o mare parte socială, variabilă după cum este vorba de o boală, de un individ bolnav, de o epidemie, de o măsură mai largă de igienă sau de o stare socială. Cînd ştiinţa medicală se ocupă de o boală, cînd medicul se ocupă de îngrijirea unui bolnav, face desigur şi un act social, dar acesta este mic şi în raport cu importanţa socială a individului îngrijit sau a boalei despre care este vorba. Cînd ştiinţa medicală este chemată a lămuri justiţia într'o cercetare, a prescrie o măsură de igienă într'o localitate sau într'o ţară, ea aduce un serviciu public, care are o importanţă socială ceva mai mare. Cînd, însă, ştiinţa medicală, studiind împrejurările în care se produc, se agravează sau omoară unele boale, găseşte cauza într'o anumită stare socială, pe care tinde să o schimbe pentru a asigura oamenilor o stare de sănătate mai bună, a împiedeca agravarea boalelor sau creşterea mortalităţii, iea caracterul larg al ştiinţii sociale face deadreptul medicină socială.

In acest înţeles, medicina ca ştiinţă socială, nu poate fi confundată nici cu medicina publică, căreia unii scriitori i-au dat numele de medicină socială; nici cu totalitatea instituţiunilor

medicale (spitale, azile), căreia asemenea i s'a dat de unii numele de medicină socială. Nu trebue confundată nici cu expresiunea întrebuinţată de unii sociologi, care compară societatea cu un organism viu şi descriu o fiziologie socială, o patologie şi deci şi o medicină socială. Punctul nostru de vedere diferă şi şi de al lui Duclaux, fostul director al Institutului Pasteur, pentru care medicina sau igiena este socială atunci cînd toate elementele societăţii lucrează la realizarea unei măsuri de apărare în contra boalelor. Imi pare că modul nostru de a vedea este mai precis şi mai larg, pentrucă cuprinde şi medicina socială a lui Duclaux şi medicina socială ca ştiinţă de cercetare, din care rezultă apoi măsuri de îndreptare socială.

Astfel precizat înţelesul medicinei ca ştiinţă socială, întrucît din studiul împrejurărilor în care se dezvoltă, se agravează, omoară sau dispare o boală sau o turburare a sănătăţii, rezultă că trebue schimbări ale acelor împrejurări sociale pentru a împiedeca dezvoltarea, agravarea sau a înlesni dispariţia acelor turburări ale sănătăţii, să vedem cum şi de cînd medicina apare ca ştiinţă socială.

In societăţile primitive, medicina avea caracterul aproape exclusiv individual—se ocupau vindecătorii de pe atunci cu îngrijirea bolnavilor în parte, fără ca să se ocupe de boalele mai întinse, epidemice, pe care le considerau ca o pedeapsă a zeilor.

In societăţile mai bine organizate, cu legi scrise, se găsesc măsuri cu caracter general de medicină publică prescrise în aceste legi şi în raport—se înţelege—cu starea cunoştinţilor medicale din acele timpuri. Astfel, în legile lui Licurg, ale lui Manu, ale lui Moise sînt dispoziţiuni numeroase relative la felul de traiu, la evitarea unor condiţiuni vătămătoare sănătăţii.

In societăţile moderne, civilizate, există o legislaţiune specială sanitară mai complicată, dar de cele mai multe ori cu caracter destul de restrîns, cu efecte slabe din cauza lipsei de unitate, de aplicaţiune şi avînd de scop mai mult organizarea medicinei publice, îngrijirea bolnavilor, şi mai rar apărarea pe o scară întinsă în contra boalelor. Vedeţi ce fac medicii noştri de despărţire, medicii de plasă: dau consultaţii gratuite, verifică morţii şi îngrijesc ici colo cîte un bolnav; dezinfectarea, izolarea bolnavilor, vaccinările sînt lăsate pe un plan mai secundar, sau sînt făcute de alţii.

Numai în timpul din urmă, de 30—40 ani, tendinţa aceasta

socială a medicinei se pronunță din ce în ce; ea capătă o manifestațiune mai concretă în «Medicinische Reform» a lui Virchow, dar se uită repede, și numai cu totul decurînd, prin studiul tuberculozei, al protecțiunii copiilor, al apărării încontra boalelor infecțioase, această tendință se arată în toată claritatea, conștientă de importanța ei. O întreagă literatură se dezvoltă; congresele medicale care exprimă deziderate pentru a fi puse în practică de diferite guverne, nu sînt decît o manifestațiune a aceleiași tendinți.

Care sînt condițiunile ce au determinat această evoluțiune?

In prima linie întinderea și preciziunea cunoștinților medicale, în special cunoștința boalelor, a cauzelor lor, înlocuirea cu cunoștinți pozitive a teoriilor anterioare, cunoștinți pozitive confirmate prin efectele măsurilor bazate pe ele. Nu mai puțin importantă pentru determinarea acestei direcțiuni este și conștiința din ce în ce mai precisă a obligațiunilor societății față de sănătatea membrilor ei și interesul pe care societatea 'l are din bunăstarea membrilor care o compun. De aici a urmat în mod natural cercetarea cauzelor sociale ale unor boale și propunerile de îmbunătățire, medicina socială cu un cuvînt.

Societățile constituite au îngrijit într'adevăr de tot felul de interese ale membrilor lor: materiale, morale, estetice, de conservarea formelor sociale ca atare etc., dar au lăsat mai deoparte viața și sănătatea cetățenilor, care sînt—incontestabil—primul și cel mai mare avut al lor. La constituirea societăților, în mod firesc, se aveau în vedere și aceste bunuri, dar se apărau în limitele cunoștinților de atunci, numai în contra atentatelor violente din partea tovarășilor sau străinilor. E de mirare astăzi cum, odată această conștiință apărută, nu se iau mai repede toate măsurile necesare pentru împiedecarea boalelor, a morților premature, care sînt o pagubă așa de mare pentru societate; e de mirare asemenea cum adevăruri așa de simple au ajuns atît de greu în conștiința oamenilor și a atîtor de puțini. Mișcarea se mărește totuși repede, cel puțin ca mișcare intelectuală, o literatură bogată se dezvoltă în Germania, unde există deja două reviste de medicină socială și s'a fundat și o bibliotecă, în care a apărut, ce-i dreptul, numai un volum, dar începutul s'a făcut. In Franța, în afară de lucrarea amintită a lui Duclaux—Igiena socială, mai sînt cîteva publicațiuni și un ziar săptămînal de medicină socială, apărut în anul acesta.

Nu cred că trebue să insist mai mult asupra importanței medicinei ca știință socială, ea intervenind pentru transformarea condițiunilor actuale rele în altele mai bune în numele păstrării vieții și sănătății, în numele solidarității, a înfrățirii sociale, nu bazată pe antagonizme, pe interese de clasă sau de altă natură, cum intervin alte științi sociale.

Medicina socială, dupăce constată răul și cauza lui, propune măsurile de îndreptare, dar cui? persoanelor chemate ca, prin dispozițiuni legale sau de administrație, să schimbe acele condițiuni defavorabile. Dacă persoanele în chestiune au preparațiunea necesară, înțeleg, se conving și caută a pune în practică măsura; dacă nu, nu fac nimic, și atunci cei convinși caută să le ia locul pentru îndeplinirea convingerilor lor. Rezultatul, tendința medicilor de a se substitui juriștilor în conducerea societăților, tendință destul de accentuată în țările apusene, unde se face acum și o contra-mișcare din partea juriștilor.—Dacă unii sau alții ajung să pună în practică o măsură, pe ce cale o fac? Ca lege, desigur; dar legea nu poate creea condițiuni nouă sociale, ea este consacrarea unor condițiuni sau tendinți existente; apoi foarte mult depinde de cine aplică legea; administrația, în țările democratice, are prea mare interes să nu supere pe administrați, ca să le aplice măsuri displăcute și de aceia Duclaux cere ca să se facă mai întâiu o întinsă propagandă, să se producă o convingere publică și apoi să se ia o măsură legală. Mijlocul ar fi bun, dacă n'ar fi prea lung și nesigur. Convingerea se poate face și în urmă, cum s'a întîmplat cu vaccinul, cu serul antidifteric la noi în țară, unde primele injecțiuni au fost primite cu neîncredere și acum s-ar face injecțiuni pentru toate boalele.

Cum stăm noi, cum stă țara romînească față cu această tendință socială a medicinei?

E incontestabil că stăm cît se poate de rău. Sînt puține țări, care să aibă o mortalitate infantilă ca a noastră; sînt puține, în care locuitorii să aibă o durată mijlocie a vieții mai mică decît regatul Rominiei; nu e nici o țară în care populațiunea autoctonă să se stingă în fața înmulțirii străinilor, ca în orașele Moldovei; sînt puține țări care să fie mai bîntuite de boale evitabile, ca țara noastră (scarlatina, difteria, corii, tusea convulsivă, etc.). Dar pelagra, boală de intoxicațiune alimentară, care, prin întinderea ei, constitue o rușine pentru felul cum țara a fost condusă! Malaria, alcoolizmul, sifilisul, chiar *riia* sînt așa

de întinse! Romînia ar fi țara în care medicina socială ar avea cel mai frumos, cel mai important rol de salvare, de conservare națională, și totuși, cînd privim ce s'a făcut în această direcțiune, rămînem uimiți.

Unii medici și-au făcut datoria, au constatat faptele, au atras atențiunea celor în situațiune de a lua măsuri. La un congres s'a vorbit de mortalitatea infantilă, la un altul de boalele infecțioase, la un altul în special de pelagră și sifilis, și rezultatul practic... cîteva notiți trecătoare în presa zilnică, notiți, care au măgulit amorul propriu al cîtorva persoane încredințate că și-au făcut datoria, și atît!

Sper că aceste constatări nu vor atinge nici o susceptibilitate, fiind vorba de fapte și idei, nu de anumite persoane, și de cercetarea adevărului.

Și în această direcțiune, ca în mai toate direcțiunile activității noastre sociale, s'a dovedit—cu durere trebue să o constatăm—acea superficialitate caracteristică oamenilor cu total nepregătiți pentru rolurile sociale pe care le au.

Dr. Manicatide.

Bizantinii ca decoratori

Cel dintăi care va fi vorbit de rău sfinții bizantini nu a rămas desigur cu nimic dator adevărului, dacă potrivit pătrunderii sale s'a mărginit a critica numai chipul sfîntului așa cum e construit de zugravul Athonit, fără a lua în samă decorul, care poate reprezenta întreaga valoare în decorațiunea primilor zugravi creștini. Nu ar fi cred lipsit de interes o cercetare a deosebitelor icoane rămase de pe urma civilizațiunii greco-bizantine, care, în ceia ce privește arta iconografica, și-a dat vreme de secole prețioasa contribuțiune, ce trebue să fie socotită vrednică de acelaș bun renume cu care străvechea decorațiune ninivită cît și cea egipteană a pătruns până la noi.

Opera iconarilor athoniți are și ea un caracter propriu, fapt ce îi asigură dintru început o stimă aparte printre mulțimea de stiluri în diferite caractere și de origină deosebită. Au bizantinii aceștia modul lor particular de a obține un decor fie că e vorba de acele admirabile împletituri depe manuscripte, fie că redau printr'o stilizare bogată pompoasa gateală a primilor împărați creștini. In orișice icoană bizantină, elementul decorativ este atita de aparent și ca efect atita de armonios, încît te întrebi cum de niște atît de buni decoratori, cînd e vorba de chipul sfîntului au comis greșeli de neertat. Fost-a oare în intențiunea decoratorului creștin de a sacrifica adevarul plastic unei stilizari de gust, așa cum a făcut miniaturistul japonez? Se prea poate, și atunci fobia unora nu și-ar mai avea rostul, cum nici așa nu-l are zimbetul profan cu care alții întîmpină aceste prețioase relicve.

Oricum ar fi un lucru rămîne pe deplin dovedit: sfinții bizantini sînt exclusiv opera imaginațiunii călugărilor athoniți care, închiși în cetățuea dela Athos, construiau pe dinafară chipuri de sfinți. Sînt însă acești sfinți de o expresiune uimitoare; hieratismul atitudinii ajutat de imobilitatea feței, redau în mod desăvîrșit caracterul de evlavie și de resemnare ce trebue să-l aibă cei ce servesc pe Dumnezeu Tatăl.

Maica-Precista este, cu copilul-Christ în brațe, duioasă și smerită totdeodată; fără Christ-Invățătorul sau în preajma cru-

cii purtătoare a prea sfîntului său trup, Fecioara are ochii plinși încremeniți într'o durere mută. Christ, cu rare variațiuni, poartă pretutindeni în figura-i divină farmecul ascuns al dumnezeescului său suflet: figură, nu ca în iconologia catolică, frumoasă, înnobilată, ci suferindă, așa cum e probabil să fi fost figura Omului care a purtat pe umerii lui păcatul întregii lumi.

Sf. Ioan, intransigentul moralist al Herodiadei, are o înfățișare aspră, așa cum apare pe plafonul narthexului dela Batiște. Sfîntul e desculț, trupul pe jumătate acoperit cu o piele de animal, așa cum îl întîlnim pe malul Iordanului și cum mai tirziu, către sfîrșitul apostolatului său, îl vedem la picioarele cațaului împărătesc.

Sfîntul Gheorghe, frumos dar înfricoșat, într'o atitudine vitejească; cum șede bine unui războinic, și mai ales unuia care nu s'a lăsat mai prejos decît rusticul Hercul cel cu leul nemeic, deoarece a răpus balaurul din iezerul Livanului. In frescurile dela Curtea-de-Argeș, păstrate în Muzeul nostru avem un Sfînt Gheorghe de o remarcabilă stilizare. Expresiunea feții e calmă, un calm care nu e decît o suavă virtute creștinească, deoarece Sfîntul nu are nimic din poza eroilor, deși săvîrșise minuni mari între care și aceia că izbăvise Biserica lui Cristos «de cel nevăzut înghițitor din adîncul iadului, și de păcat, ca de un balaur purtător de moarte»[1]. Sfîntul poartă părul adus în inele rînduite în cărări simetrice. E un chip de tînăr blond[2], palid, nalt, care ține o sabie gata de a o viri în teacă, ceia ce îi dă o înfățișare războinică deosebită.

Sf. Mihail, arhistrategul oștilor cerești, așa cum e pe un mozaic dela biserica Sf. Luca din Focida[3], are o înfățișare vitejască de parcă e gata de a doborî dușmanul. Insfîrșit toți acei sfinți mucenici, purtătorii darului Duhului Sfînt și jertfiții propăvăduitori ai Verbului divin, sînt de o expresiune potrivită cu viața pe care o petreceau, o viață veșnic expusă persecuțiunilor, de unde și acea încruntare a sprincenelor, semn de durere, întipărit pe fața oricărui sfînt athonit. Sfinții bizantini vorbesc de înverșunata rezistență pe care a întîmpinat-o ideia creștină pentru a cuceri lumea.

Iată care poate fi motivarea atîtor frescuri neînțelese a atîtor fețe schimonosite, obrazuri veștede, frunți încrețite. Această tendință realistă din opera athoniților nu poate scăpa nici unui analist. Inchiși în mănăstiri, călugării-pictori zugrăveau modele de sfinți conforme pravoslavnicei biserici ce nu îngăduia nici un «chip cioplit», deci nici o înrîurire a artei păgîne din epoca culminantă a statueriei grece; călăuzit de o adevărată intuiție ar-

1). Aluzie la omorîrea balaurului. Vezi Viețile Sfinților. Tomul VIII pag. 734.

2). Biserica catolică îl dă tot blond. Așa reese și dintr'un vers al lui Rostand. Vezi l'Aiglon, Actul I, pag. 22.

3). L'Epopée byzantine. Basile II Bulgarochtone. G. Schlumberger, pag. 1.

tistică, pictorul însemna pe figura sfîntului croit din închipuire, suferințile acestuia așa cum îi povățuia cărțile sfinte.

Ca buni decoratori ce sînt, bizantinii au priceput din vreme că o decorațiune trebue să păstreze nealterat caracterul decorativ al genului, care, pe cît se poate, trebue ferit de tehnica picturii profane. Aci, în frescurile bizantine nu sînt probleme dificile de compoziție, nu e perspectivă, nu sînt valori, nu sînt raccursiuri nici mișcări academice, nici originalitate în poză. Artistul trebue să execute un chip de sfînt, dar un sfînt, o reprezentare care să fie lipsită de atributul pămîntesc, căreia numai aiurea, în ceruri, îi poți întîlni adevărata entitate. Așa fiind, și urmînd unei prescripțiuni decorative, sfîntul—modelul—se substitue unui pretext de tablou în care elementul decorativ, alcătuirea stilistică e unica țintă a artistului. De aci și acele fonduri convenționale în aur sau în albastru clar, străbătute de rotocoale cu monograma crucii, compusă din X peste care se suprapune litera P, ceia ce dă rebusul: ISUS HRISTOS PANTOCRATOR. De aci iarăși acele siluete suspendate în aer fără umbră portată, elementara justificare a repauzării unui corp pe un altul.

Tot astfel se explică aripile heruvimilor și serafimilor, ființi supraumane fără corp dar numai cu aripi, aripi frumos stilizate, două roșii, două albe, cum și prezența nimbului determinat printr'o circonferență,—la Crist divizată de brațele unei cruci—nu o elipsă sau o fosforescență ca la pictura profană.

Singura parte asupra căreia artistul bizantin inzistă este figura, unde, după cum am arătat, să răsfrînge un sentiment, o patimă. Incolo totul este supus regulelor decorative, desenul nu-l preocupă, coloritul îl falșifică cum se întîmplă în orice stilizare, demitentele sînt suprimate, rămîn costumul, pe care îl stilizează cum poate mai bine, și cadrul, care totdeauna e o bogată armonizare de linii și culori. Și aci se vede marea înrîurire pe care a exercitat'o arta mozaicului asupra decorațiunii timpului; aci rezidă explicația rigidității figurilor bizantine. Convenționalismul mozaicului e luat de model în alcătuirea imaginilor. Cîmpul imposibil de tradus în mozaic trece în frescuri ca un fond unic, de un colorit convențional; tot astfel planurile, temitențele mărginite, retezate, trec dela mozaic pe zidurile bisericilor ca și pe măruntele obiecte ale cultului, epitafuri, relicvarii, psaltiri, etc. Draparea sfinților încaltea e o vrednică traducere a tehnicii mozaicului.

O particularitate în draparea sfinților este și acea aderență pronunțată a vestmintelor, de corp, pe care pictorul bizantin o obține prin planuri luminoase -cîteodată colorate cu aur—ce cresc în intensitate pe măsură ce tonul se închide. Planurile acestea bine definite nu sînt adesea decît niște liniuțe care se grupează în jurul unui plan luminos, întocmai ca în decorațiunea modernă. In colecțiunea de frescuri a Muzeului este un sfînt așezat pe tron, care e stilizat în acest fel. Numai privind a-

ceastă frescă îţi dai samă de ce însamnă caracterul decorativ, şi ce bine înţelegeau Bizantinii scopul unei decoraţiuni. Pictura are menirea de a traduce cît mai exact realitatea lucrului în aşa fel că noţiunea de viaţă, de mişcare să fie totdeauna prezentă. Pentru aceasta pictorul îşi face o largă întrebuinţare de perspectiva aeriană care alungă orice determinaţiune lineară a planurilor, lăsînd ca totul să plutească, să se mişte în spaţiu. Decoratorul este ţinut din contra de a asigura o stabilitate oricărui plan, a-l circumscrie hotărnicindu-i dimensiunea. In decoraţiune pictura este un pretext de care se foloseşte artistul pentru a înfrumuseţa un zid, o stofă, un ecran etc., care toate trebuesc să rămînă cu însemnătatea lor de obiecte uzuale şi, dacă primesc figurile decorative, este numai pentru a fi înfrumuseţate printr'o stilizare decorativă, adică printr'o adaptare a artei potrivit cu destinaţia obiectului. E locul aci să spunem că, pentru acest motiv, aşa zisa brodărie artistică, care imitează în mătasă pictura (cel puţin se pretinde), nu corespunde adevăratului scop, întrucît adaptarea decorativă lipseşte cu totul. Decoraţiunea trebue să fie numai din linii; culori puţine, demitente şi mai puţine, trebue să se reducă la o armonizare convenţională care însă să aibă marea calitate de a fi obţinută cu gust. Şi Bizantinii pot fi consideraţi din acest punct de vedere ca nişte mari stilişti. Dela decoraţiunea murală până la arta casnică, frescuri, evanghelii, manuscripte, vestminte, cupe, potire etc. totul justifică pe deplin această apreciare, care rămîne tot întreagă, chiar dacă am socoti că Bizantinii, cei din frescuri, erau slabi desenatori.

E de notat faptul că aproape toată decoraţiunea bizantină e ocupată de subiecte religioase cu rare specimene de compoziţiuni războinice şi acestea reprezentate prin miniaturi. De ce oare Bizantinii să se fi consacrat mai mult subiectelor religioase? E oare înrîurirea epocii, a acestei istorice epoci, cînd creştinismul îşi închega dogma? Legea cea nouă absorbise în totul gîndirea primelor secole de dominaţiune bizantină şi, odată cu statornicirea cultului creştin în marele imperiu, începe şi influenţa monastica venită direct dela apostoli, călugări preoţi care părăsesc peşterile ascunse, sau cimitirile unde adesea oficiau, desfundă catacombele şi vin de se întrepun între despot şi poporul său pentruca, în libertate, să propăvăduiască cuvîntul Domnului. Populaţiunea trezită la o credinţă nouă, i se dă cu totul şi caută să aibă cît mai aproape imaginea Celui Sfînt. O icoană, un prapur, e luat şi dus acasă pentru a fi păstrat în locul unde altădată se ridicau zeii penaţi. Şi cine putea să zugrăvească mai cu înţeles cele sfinte decît preoţii şi călugării, aceşti primi pictori creştini pe care îi vedem mai tîrziu strînşi laolaltă în cetăţuia dela muntele Athos. Cultul icoanelor începe; mozaicul religios ia fiinţă. Vine apoi clădirea bazilicelor care se înmulţesc din ce în ce, şi odată cu ele frescurile cele atît de căutate. După căderea Constantinopolului în veacul al XV-lea, zugravii

Botezul Domnului

Baso-relief în calcar, adus dela Muntele Athos. (în colecţiunea noastră)

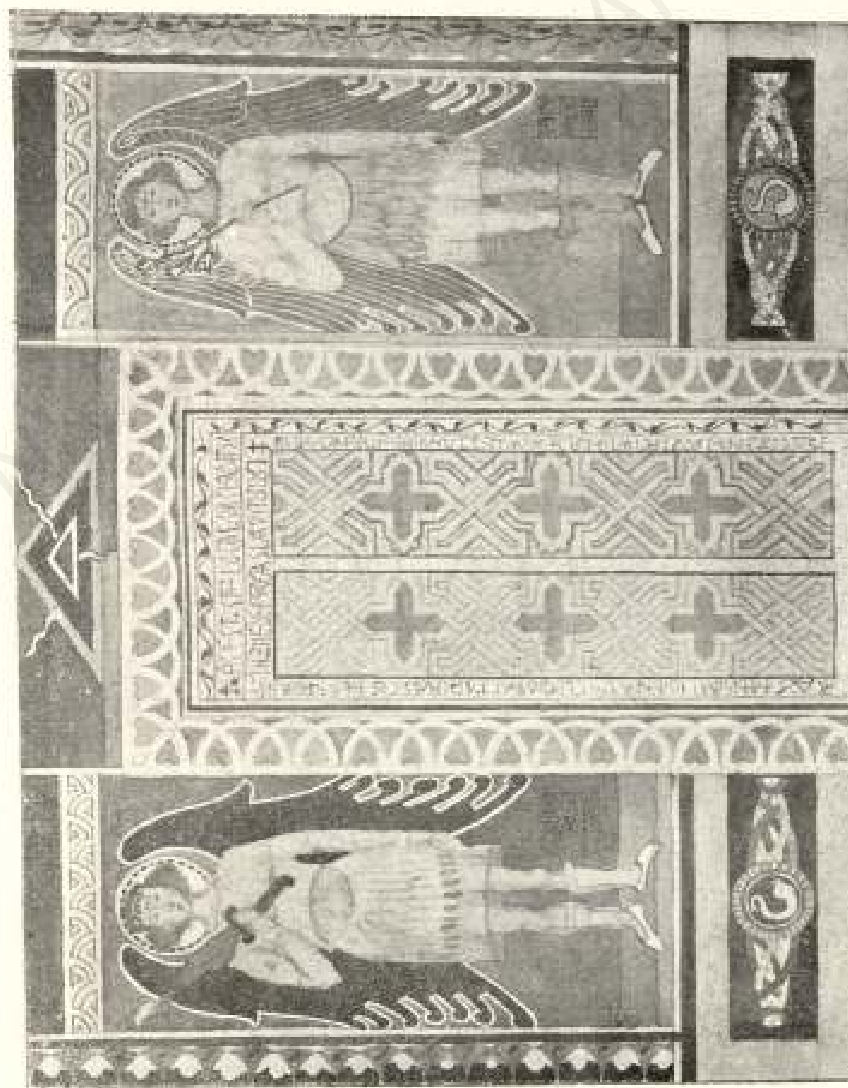

Sfinta Treime

Triptih în lemn a cărui factură l-apropie de epoca Renaşterii. (în colecţiunea d-lui arhitect V. Th. Stefănescu)

Sfinții Împărați Constandin și Elena

Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril

STUDII NEO-BIZANTINE

DE A. BALTAZAR

Cuvioasa Veronica

dela Sf. Munte duc mai departe arta zugrăvitului, dar tot aşa cum o moşteniseră dela primii zugravi creştini, o artă exclusiv religioasă. Ce păcat că Bizantinii nu s'au pasionat şi de subiecte din viaţa lor civilă. Incoronări fastuoase, procesiuni impunătoare unde în jurul Atotputernicului Bazileus şi Prea-Cucernicei Basilissa roiau mulţimea de strategi, arhistrategi, magiştri, spătari şi arhispatari, scholari, în costumele lor bogate, armele cele incrustate, scuturile purtătoare ale creştinescului semn, prapurii brăzdaţi de semnul crucii. Totuşi ici colo intîlnim cîteva reprezentări din viaţa civilă şi viaţa de curte, unde se poate vedea portul vremii Reprezentările acestea se întîlnesc numai în domeniul miniaturii de care Bizantinii au făcut o atît de largă întrebuinţare. Biblii, rulouri, psaltiri, între care se deosebesc cele cu ilustraţiuni în frontispiciu şi cele cu ilustraţiuni pe chenare, apoi calendare leturgice, menologuri, sinaxare, toate sînt frumos încondeiate cu miniaturi reprezentînd, pe lîngă scene biblice, şi scene aşa numite de genre. Micile compoziţiuni sînt frumos încadrate de linii arhitecturale, la care se adaugă uneori şi reprezentările inagnelor dogmatice, ceia ce dă miniaturilor ceva din înfăţişarea alcătuirilor ideografice din arta egipteană. Intr'un magnific manuscript, aşa numit al lui Ioan Chrisostomul, e o miniatură cu subiect din viaţa de curte. In publicaţiunea[1]) sa d. André Michel, conservator al muzeelor naţionale din Franţa, dă o reproducere după această miniatură care reprezinta pe Impăratul Nicefor Botaniatul alături de împărăteasa Maria, soţia sa, avînd în juru-i dregători, figuri alegorice, şi chiar sfinţi. Miniatura, bine păstrată, e foarte precisă ca desen, ceia ce înlesneşte o analiză a costumului vremii. Impăratul e îmbrăcat cu rochia lungă de brocard asemănătoare stiharului ce-l au îngerii; mîniciile largi, uneori despicate cum e la împărăteasa, sînt străbătute, către mijlocul braţului, de benzi late de fir. Peste această rochie, lungă până 'n călcăe, împăratul are un orariu adus peste umeri şi încrucişat, cum se vede şi la diaconi, şi care, adus în urmă pe după coapsă, acopere pîntecele, de unde e luat pe braţul stîng. Pe cap monarhul poartă o tichie joasă împodobită cu pietre scumpe, de care atîrnă deoparte şi de alta cercei, aşa cum întîlnim şi la împăratul Justinian[2]). Portul acesta e des repetat în mai toate miniaturile bizantine dela finele secolului X şi începutul secolului XI. E acelaş şi la Bazil al II Bulgaroctonul şi la Nicefor Botaniatul (1078—1081); rochia lungă străbătută de acelaş umărariu, uneori numai pieptar—ca la diaconi. Din contra costumul celălalt, haină strîmptă, pe corp, brăzdată de cercurele, pantalonii lipiţi de forme, apoi manta prinsă cu a-

1). Histoire de l'Art. Tomul I. fascicula 6. Des débuts de l'Art crétien à la fin de la période romane.

2). Un portret al Impăratului Justinian a fost editat de d. Locot. Colonel Pappasoglu. Portretul e tipărit în foi volante şi „dedicat Domnilor domni Doctori în drept". Gravura este o „copie fidelă după originalul lucrat în mozaicuri ce se află în biserica Sf. Apollinare nuovo din Ravena pe Adriatica, oraş de predilecţiune al marelui împărat şi legiuitor Roman„.

grafă de pietre scumpe—cum e la Justinian și la Mircea, e mai puțin întîlnit în miniaturi. Cum acelaș port îl găsim și la Izaurieni, se poate trage concluzia că el și-a făcut apariția în secolul VI (Justinian), e la modă în sec. VIII (Leon Isauricul). In Secolul al X-lea împărații frați Constandin și Bazil au portul cel cu rochie largă și peptar, acelaș întîlnit la Nicefor Botaniatul sec. XI. In urmă reapare costumul cel strimt și către secolul al XV îl regăsim la despoții balcanici, de unde trece și la noi, la curtea lui Mircea Basarab [1]).

Basilissa bizantină la rîndul ei, poartă un costum asemănător cu acela al Bazileusului, cu deosebire că minicile sînt foarte largi, iar orariul e redus la un peptar asemănător unui patrafir, presărat cu nestimate ce către căpătăiul de sus se îmbucă cu un guler lat, care cuprinde și umerii, și pe care se află înșirate în rînduri pietre de chihlibar, alternînd cu safire și rubine. Pe cap cunună împărătească, împodobită cu pietre scumpe, care prin aranjamentul lor împart cununa în mici ochiuri ce sînt de un admirabil efect decorativ.

Nu le putem fi decît recunoscători oropsiților decoratori bizantini pentru această prețioasă și sinceră redare a costumului vremii de atunci. Fără acea meticuloasă stilizare, care pune în evidență cel din urmă punct, n'am fi știut ce însamnă costumul și găteala bizantină, care, din punct de vedere al decorațiunii cu greu se împacă cu efectele de factură ale picturii de șevalet.—Bizantinii au înțeles mai bine ca oricine caracterul decorativ. Dacă i-am judeca ținînd samă de exigențile specifice ale genului acesta, e sigur că vom întîlni în ei decoratori de seamă.

A. Baltazar

1). La Muzeu, sala II-a în dreapta către fereastă e o stingace copie după frescul dela Cozia.

Țăranul în literatura noastră poetică*)

Viața omenirii e o trecere eternă, o luptă îndărătnică pentru premenire. S'ar părea că un suflet mare, pulverizat în fărămituri nenumărate, se agită veșnic, tresare robit de îndemnuri nouă. Această frămîntare spornică nu cunoaște clipele păcii desăvîrșite. Sînt numai popasuri, în care se călește un nou prisos de forță și se îngroapă morții. Oștenii se premenesc în pripă și lupta se dă mai departe. Căpeteniile și lozincele se schimbă, neputincioșii se strivesc sau se trag îngrijorați la o parte. Stegarii cad răniți, dar steagul e smuls de alte brațe și flutură spre culme... Ochii lor înlăcrimați mai văd doar cîteva clipe avîntul acestei războiri și, în vreme ce se închid, oastea trece departe... tot mai departe...

In această alergare eternă a evoluției omenești, arta încă e pe cîmpul de bătae.

In nopțile de războiu ard focuri pe creștetele munților. Flacăra lor lămurește potecile în întunerec și e un simbol al trezie neîmpăcate, un semn că lupta nu s'a sfîrșit...

Iată menirea artiștilor!

Fondul lor sufletesc e clădit pe un temeiu de altruism, care primește în sine, frămîntă, se zbuciumă și din acest zbucium crează. Asemeni razelor de soare care se concentrează și se răsfring într'o linte, durerile și bucuriile altora, păsurile și dorințile lor se unesc în sufletul artiștilor. In lupta uriașă a omenirii pentru fericire, în fermentarea largă a progresului veșnic, în vîrtejul de patimi care robesc sufletele, adevăratul artist e totdeauna un luptător, dacă nu un stegar. In toate vremile a ajutorat triumful ideii,—arta—prin Thirteii săi, al căror suflet a fost trîmbița fermecată care îndemna la luptă. Potrivit curentelor de idei care munceau fața vremilor, arta a statorit datoriile acestor stegari. Idealurile se nasc din dorul de mai bine și tind la realizarea lucrurilor care nu există încă. Urmînd această lege, arta și-a pornit ucenicii în lupta pentru ideal. Su-

*) Acest studiu a servit de material pentru conferința ținută în adunarea „Asociațiunii" din Bistrița, în ziua de 22 Septembrie 1907.

fletul omenesc e într'o veșnică premenire,—în el e sădită, și nu se va curma nicicînd acea „nemulțămire sfîntă", din care răsar alcătuirile omenești.

Ținînd pas cu înaintarea culturală, cu perindarea unor nouă forme ale vieții de stat și ale relațiilor sociale, care contribuesc la formarea unor nouă curente de idei, idealurile omenirii—și astfel lozinca artiștilor,—se schimbă. Astfel arta nu e staționară și valorile estetice se premenesc. Numai fondul e veșnic,—zbuciumul sufletului în credința lui. Concepția binelui și frumosului, a utilului și a răului precum și a altor noțiuni se modifică supunîndu-se judecății întotdeauna înnoite a vremilor. Acest vulcan neadormit, care e societatea omenească, impune probleme nouă.

In evul vechiu, cînd viața era asigurată numai de tăria brațului omenesc, cînd numai oțelirea și agerimea corpului erau condițiile de căpetenie în lupta pentru traiu, arta își fixează ca un principiu fundamental cultul forții trupești, din care se naște apoteoza frumuseții plastice și a puterii materiale. Acest principiu e reoglindit în toate ramurile de artă, începînd dela epopelie lui Omer până la statuile lui Praxitel. Toate creațiunile antropomorfe din acest timp înfățișează cultul frumosului, alături de cultul forței. In evul mediu, cînd învățătura lui Christos întemeiază nouă principii, cînd suferința vieții pămîntești, chinul și umilința sînt arătate ca temeiurile de căpetenie pentru fericirea omenească, cînd credința religioasă străbate întreg organismul social, și idealul artei se modifică. Din învățătura nouă se întrupă inspirațiile artiștilor și, în creațiunile lor, eroii cu braț puternic sînt înlocuiți cu sfinți, al căror chip tras și trup slăbit poartă pecetea chinurilor îndurate. Deosebirea în concepția acestor creațiuni e atît de mare, încît nici nu putem căuta un moment de înrudire între statua cutărui erou mitic al Eladei, de pildă, și între înfățișarea în marmură a unui Christos din veacul al patrusprezecelea.

Alături de aceste curente generale de idei, în artă se reoglindesc și curente sau note locale rezultate din împrejurări specifice. Toate fazele mai importante, care au atins organismul social în perpetua evoluție, au influențat asupra artei și au impus artiștilor anume probleme trezite de spiritul vremii. Astfel feudalismul a creat poezia trubadurilor și mulțimea de poezii epice, iar răsărirea clasei burgheze și întărirea ei a adus cu sine sfărîmarea acestui gen de poezie. In timpul cînd, prin descoperirea Americei, Spania cîștigă un nou izvor de îmbogățire, cînd masele poporului, în asigurarea bunăstării lor economice, cîștigă nouă mijloace, care prefac organismul social—arta se desface grabnic de sub obezile concepției aristocratice și Cervantes, pe ruinele idealurilor vechi, premenește principiile epopeii. In Germania cîntările Minnesängerilor și toate genurile poeziei romantice—slăbind domnia feudală—se înlocuesc prin poezia burgheză. Acest principiu de evoluție continuă se manifestă și în alte ramuri artistice.

Curentul de idei mai puternic și mai apropiat de timpul nostru—supt a cărui influență au răsărit creațiunile artistice mai recente—e cel pornit de cugetătorii veacului al XVIII-lea și trecut prin botezul de sînge al revoluției franceze. In această vreme de dărîmare a unor așezăminte vechi, se statoresc, în munca mare de premenire, concepții nouă. In viața de stat feudalismul e înlocuit prin constituționalism. Acest principiu nou aduce o premenire, o schimbare a valorilor estetice. In lupta de desrobire a popoarelor se naște poezia libertății naționale și individuale și cu încetul, ca un val imens care vine de departe, ca o mustrare dospită de veacuri în suflete, ca un vifor tulburat care se apropie, se ivește tot mai mult, în sufletele artiștilor, massa cu capete nenumărate, venirea celor mulți și necăjiți. Toți cugetătorii, toți artiștii își descopăr capul, și sufletul lor se deschide tot mai mult bucuriilor și durerilor mulțimii. In apus, după triumful formelor nouă în viața de stat, după ridicarea clasei burgheze pe ruinele dărămăturilor feudale,—după nouă diferențieri sociale,—arta ține pas cu dorințile mulțimii în lupta pentru desrobirea proletarilor de sub cătușele capitalismului. In locul apoteozei războiului, ni se dă apoteoza muncii. Artiștii se inspiră din conștiința socială, din sufletul celor mulți.

Romancierul își înlocuește eroii,—în locul castelanului așează ca o problemă a cercetărilor sale pe funcționarul ostenit în munca lui de birou; poetul, în locul poeziei minilor albe, ocrotește pe strune durerea fetei care tușește în fumul de fabrică; pictorul înfățișează munca. Monumentalitatea unui Michel Angelo în sculptură nu mai găsește continuatori, și un Rodin, un Meunier ne înfățișează trupul muncitorilor de fabrici. Concepția aristocratică a artei a fost sacrificată. In literatură un Ger. Hauptmann, Ada Negri, Zola, Gorki sînt toți purtătorii aceloraşi idei.

Curentele de idei nu se pot strivi între granițele politice ale unei țări. Ele se generalizează și se instăpînesc asupra societății omenești potrivit trebuinților locale. Lozincele culturii universale își fac drum, trezesc dureri adormite, chiamă la viață gînduri nouă și crează între luptătorii omenirii o solidaritate militantă. Lanțul evoluției își înmulțește verigile. Poporul nostru rominesc încă se alătură în mod firesc la această evoluție universală. Potrivit trebuințelor sale, primește cuvîntul de luptă, frămîntă și aduce la biruință, și pe solul său, ideile progresului omenesc.

Literatura noastră, artiștii noștri, încă sînt mergători înainte ai acestei evoluții. Arta lor nu se descătușează de supt influența curentelor de idei dominante.

In puterea acestui principiu, vedem o legătură firească între concepția artiștilor noștri și a gînditorilor actuali ai omenirii. Prefacerea mare a apusului a atins și sufletele noastre și, precum în apus se îndreaptă astăzi atenția artiștilor asupra mulțimii, astfel se reoglindește și în arta noastră această concepție. Verigile lanțului nostru de evoluție însă, în mod firesc sînt

mai puţine astăzi. Luptele şi trebuinţile noastre încă n'au ajuns la nivelul celor din apus. Şi în viaţa noastră de stat, şi în frămîntările noastre sociale, şi în viaţa noastră culturală, noi avem încă alte doruri de împlinit, alte nădejdi de realizat, care în apus s'au întrupat demult.

In literatura noastră actuală şi în artă peste tot, concepţia apuseană de astăzi se manifestă în simpatia artiştilor pentru massele poporului, pentru *ţărănime*. Toate minţile gînditoare ale neamului nostru se străbat acum de problemele ţărănimii. Cu aceiaşi putere se manifestă tot mai mult aceste principii deopotrivă în viaţa de stat cît şi în artă şi literatrură. Cu toţii ne pătrundem astăzi de ideia că cei mulţi, cei fără nume, cei care muncesc, cei care îşi desfaşură traiul în umbră şi necunoaştere, sînt puterea mare ascunsă a omenirii care se premeneşte. Pentru desrobirea lor, pentru ridicarea lor la treapta drepturilor pe care le pretinde spiritul vremii, pentru oameni,— luptăm cu toţii.

In această luptă de desrobire, de fierbere şi de biruinţă care trebuie să vie, artistul nu rămîne izolat. Dinpotrivă, el merge înainte, povăţuit de suflctul său şi de îndrumările eterne ale artei care veşnic luptă.

*

După aceste cuvinte lămuritoare, întrucît pot ierta marginile unui articol de revistă, fără pretenţia unei corectitudini care poate resări numai pe urma unei îndelungate cercetări, voiu încerca să înfăţişez în linii generale cum a fost privit ţăranul de către scriitorii noştri, cum ni se arată cu deosebire în operele poeţilor noştri.

Literatura noastră poetică abia la începutul veacului al XIX-lea începe să se desluşească—cu intiile ei începuturi—din conturul vag al dibuirilor. Până în acest timp, nu putem vorbi de creaţiuni poetice ale artiştilor romîni de-o valoare oarecare. Toată poezia adevărată a poporului romînesc din aceste zile e numai poezia anonimă, poezia poporală.

Ca să putem lămuri problema noastră, trebue să atingem starea poporului nostru în această epocă. Să vedem cum se manifestă în acest timp viaţa neamului sub raportul cultural, sub raportul vieţii politice şi sociale. In principatele dunărene—ca şi la noi dincoace de munţi,—viaţa politică a poporului nostru poartă pecetea suferinţii celei mai amare. In Ardeal Romînii sînt cu totul izolaţi de factorii vieţii de stat. Toată frămîntarea vieţii politice a Romînilor din această ţară se reduce la tulburări care nu găsesc răsunet, la nedreptăţirile locale ale iobagilor de către domnii de pămînt, pe care nu le alină nimeni, la umilitele petiţii neîntrerupte ale episcopilor către crăescul scaun. Ca o izbucnire aprinsă a unor dureri vechi, vine revoluţia lui Horia, strivită grabnic. Cei cu creştere culturală din acest timp sînt

preoţii—şi conducătorii—lor, care se călăuzesc de dezbinări confesionale. In Romînia e acelaş aspect jalnic. Viaţa politică a principatelor e diriguită din Stambulul doritor de pungi prin domni străini—fanarioţi—schimbaţi grabnic în scaunul lor. Viaţa socială ni se înfăţişază în aceleaşi culori de jale. In Ardeal o singură clasă: ţărănimea, iobagii lipsiţi de ajutor şi de povaţă, lăsaţi pradă poftei de răpire şi exploatare a claselor dominante şi a unei stăpîniri care s'a distins totdeauna prin cea mai îndărătnică conservare a tradiţiilor feudale. In Muntenia şi Moldova avem *ţărani* şi *boeri*. Ţărănimea, considerată ca elementul de contribuţie, de bani şi de sînge,—asemeni organizaţiei sociale a evului mediu—şi boerimea, care în mare parte pierduse demult însuşirile vieţii patriarhale şi nu ajunsese nici să-şi cîştige barem atribuţiile mai de căpetenie ale cavalerilor apuseni. Deoparte prostimea chinuită, ferită de orice creştere culturală, de alta boerimea povăţuită în viaţa de stat de dogme bizantine ale ocîrmuirii, o aristocraţie balcanizată în concepţia ei de viaţă, în cultura şi sentimentele ei, alterată în iubirea de rasă prin înrîuriri şi încrucişări străine.

Judecînd din punct de vedere unitar, avem aceste două clase. Avem ţărani şi boeri. Unii lipsiţi cu totul de cultură, alţii împărtăşiţi de o cultură improprie, importată şi fără rădăcini în suflete. Unii suferind în întunerec, împăcîndu-se în nepriceperea lor cu starea lucrurilor potrivit zicătoarei «Decînd lumea au fost boeri şi mojici», alţii trăind o viaţă de plăceri înguste, pe deplin convinşi că, numai susţinînd nealterată actuala organizare socială, îşi pot continua traiul netulburat, şi lipsiţi de o superioară educaţie culturală, care le-ar fi putut ridica rostul cugetelor până la nivelul sentimentelor umanitare.

Trăgînd o concluzie din aceste lămuriri, ni se impune constatarea, că orice artist din aceste vremi, neputîndu-se ridica decît din aceste două clase sociale, va purta în mod firesc pecetea gîndirii mediului din care s'a zmuls. Mînuitorul condeiului, ridicat din ţărani, în Ardeal va avea o legătură mai intimă cu semenii săi; cu scrisul lui, se va îndrepta mai mult celor mulţi, ţăranilor,—pe cînd scriitorul Ţării romîneşti va privi pe ţăran potrivit tagmei din care face parte. Vom avea două concepţii sociale opuse, pe care, în lipsa unor termeni mai nimeriţi, le vom putea numi: concepţie *aristocratică şi democratică*. Dăinuind aceste diferenţieri sociale până în vremi tîrzii şi susţinîndu-se şi în zilele noastre, aceste concepţii trăesc încă, şi deosebirile lor se ivesc în literatură. Aceste pot fi privite ca un fir roş în constatările noastre, şi contribuesc mult la explicarea rostului literaturii ardelene şi a literaturii din regat în manifestările ei care privesc ţăranul—ca subiect literar.

Literatura noastră artistică din aceste vremi e o oglindă în care se răsfrînge concepţia celor două clase. Iată cum ne prezintă d. Iorga, în cartea sa: Istoria literaturii romîne din veacul al XVIII (vol. II p. 3), tabloul general al vieţii noastre literare

dela inceputul veacului al XIX-lea: «Unul cîntă celor umili și cărturari, ascultătorilor supuși și recunoscători, povești din cărțile sfinte, episode din narațiile bătrîne, glume de ale tuturora; altul preface în romînește pentru aproape acelaș public povestirile pe care le cetea cu patimă Europa civilizată, lungile romane sentimentale în versuri prozaice; cutare fură prozei chiar și espunerea evenimentelor de politică curentă pe care le înșiră tacticos și răbdător în lungi exametre bune pentru somnul de după amiază al comozilor noștri străbuni; cutare alții își torturează mintea pentru a da iluzia de simțire unor stihurele de ietac, menite să creeze pasiuni la elegantele cucoane ale timpului său, să reție în lanțurile poetului pe vreo zburdalnică Marghioală sau Casandră».

De sigur că în aceste vremi literatura noastră nu-și îndreaptă privirile spre țăran ca subiect literar, și dacă se amintește țăranul, această amintire nu izvorește din simpatie. Scriitorii romîni din principate—Conachii, Văcăreștii, Beldiman,—părtașii clasei aristocrate, nu-și scot subiectele din viața țăranului. Ienăchiță Văcărescu a scris versuri lirice ușoare, a făcut jocuri de spirit, mai mult sau mai puțin rafinate, Conachi și-a gemut plîngerile simțite sau manierate în versuri care proslăveau *„amoriul“* multelor sale iubite, o Zulnie, o Marghioală, cum le caracterizează d. Iorga: «oftări preliminare, un trivial cîntec de triumf cu obscenități ca podoabe, iar la urmă dacă intervine moartea sau despărțirea, oftări finale, retrospective, scărmănături tragice de barbă boerească.»

Și la unul și la altul s'a ivit arareori nota patriotică pe liră, iar răsunetele acestui sentiment au fost totdeauna purcese din reflexul judecății politice și sociale a clasei din care făceau parte, și era atît de jalnică judecata acestei tagme de oameni. Pleava Bizanțului spulberată peste întreg întinsul acestor țărișoare, a cuprins ca o pecingine trupul boerimii de baștină. S'a curmat repede acel sentiment de frăție tate patriarhală care unea odinioară pe boer cu plugarii săi.. Ișlicul și giubeaua au corcit sufletul... Tersiții flămînzi ai Fanarului ajunși la cîrmă au împins mințile pe alte drumuri. E o sete selbatică după argint, o hămisire bolnavă care cere și sfanți și galbeni. In acești ani păgîni se sfarmă o lume întreagă. Se îngoapă tradiții, credințe, nădejdi... Scara ierarhiei boerești se urcă repede, protipendada apropie grabnic pe vechi și noi... Doar cîte un vornic bătrîn mai murmură amărît în barbă blestemele unei mîndrii răzvrătite... Dar tagma se dă la ogașia nouă...

Scrisul acestor zile e pornit din îndrumarea vremii schimbate.

Ei își iubeau țara, dar o iubeau cu sufletul boerimii din acele vremi, în care nu se putea zămisli un strigăt de revoltă pentru durerile celor obidiți. Nu se puteau ridica cu mintea la acel nivel înalt al sentimentelor umanitare, care ar fi putut trezi

un accent de compătimire pentru prostime, pentru *țărani*. In poeziile lor patriotice slăvesc sau vestejesc evenimente zilnice:

Politica cea vicleană cu cei toți Grecii din fire
Și Fanarul care arde seul topit cu cruzime

(Conachi)

Toți care s'au socotit datori să așeze în versuri amărăciunile zilnice: Pitarul Hristache, Alex. Beldiman, Zilot Romînul, Naum Rîmniceanu, erau preocupați de faptele ocîrmuirilor vremelnice față de care își spuneau părerile. Ca să lămurim sentimentele lor pentru mulțime, pentru țăran, le vom arăta judecata asupra lui *Tudor Vladimirescu*, acest idol al țăranilor munteni.

In acele zile, cînd oastea țărănească a lui Tudor se ridică împotriva străinilor și cere dreptate, Alex. Beldiman scrie în „Jalnica Tragodie a Moldovei“:

Un Tudor răzvrătitoriu,
Un Toader Vladimirescu om viclean înșelătoriu,
Invrăjbitoriu de noroade, de rele iscoditoriu;

iar pe „mojici“ îi amintește cu dispreț și epitete injurioase. Naum Rîmniceanu, în Istoria sa romînească în versuri, scrie asemeni:

Zavera lor a fost
Cu pornire fără rost,
Numai să ne jăfuiască,
Țara să o prăpădească.

Se scriu aceste despre Tudor Vladimirescu, cel ce poate fi judecat ca cel dintâi care a încorporat într'un mare strigăt de revoltă durerile țăranului din Principate. Pe cît de vitrege au fost strunele acestor cărturari, pe atît de calde, alintătoare, duioase sau încrezătoare sînt rîndurile poeziei poporale, care slăvește pe acest Mîntuitor al celor apăsați:

Domnul Tudor e cu noi,
Dumnezeu fie cu voi.

sau

De frica lui Tudorică
Nu vezi boerii prin sticlă.

Soartea țăranilor din aceste vremi de obidă și stoarcere se oglindește în poezia poporală:

Astă iarnă am iernat
Intr'un bordei afumat,
Picătura m'a picat,
Crivățul m'a ingheţat,
Roibul că mi-a leşinat.

(Teodorescu).

Ţăranul, care era istovit de bir, schingiuit de străini, care işi plinge amărăciunea in astfel de cuvinte—sublime prin grozavul lor adevăr:

Cind mă plecam să beau apă
Mă loveaţi cu puşca 'n ceafă
Şi beam apă singerată
Cu măsele-amestecată,—

(Gaster)

acest ţăran simte tot mai mult prăpastia largă desfăcindu-se intre dinsul şi boier. Aceste vremi de amărăciune strivită ne-au dat pe haiduci şi poezia lor. Ţăranul haiducit incepe să-şi facă dreptate singur:

La crucea de iatagane
De te-aş prinde, caţaoane,
Să-ţi dau foc la fustanele,
Să scape ţara de ele
De rele şi de belele.

Am atins in treacăt acest paradox, ca să vedem cit de mari, cit de acute erau deosebirile de judecată a acestor două clase: boieri şi ţărani. Desigur că va trebui o mare premenire a sufletelor, o puternică regenerare a conştiinţii prin civilizaţie, ca viitorii scriitori ieşiţi din clasa boierească să simtă o simpatie pentru ţăran in scrisul lor.

Scriitorii de versuri din Ardeal—de oarecare importanţă—sint cu toţii răsăriţi din ţărani şi au o legătură sufletească cu mulţimea. Dar această legătură nu se manifestă la dinşii prin tendinţa de a incremeni pe hirtie durerile sau bucuriile semenilor lor, ci prin faptul că ei se *adresează ţăranului* cu scrisul lor. Subiectele şi le aleg din lectura curentă străină, pe care o refac după putinţa lor, ca Ioan Barac, sau versifică subiecte religioase, ca Vasile Aron. Nici «Leonat şi Dorofata» a lui Aron, nici «Risipirea Ierusalimului», nici chiar «Arghir şi Elena» ale lui Barac, nu intrezăresc o scinteie barem din focul tulburat in care ardeau suferinţele poporului rominesc in sufletele maselor din Ardeal. Şi talentatul Budai Deleanu,—in Ţiganiada sa, intre multele accente de vestejire a Ungurilor, Grecilor, Papistaşilor,—nu e povăţuit de alte ginduri, de suferinţele ţăranului. Sint caracte-

ristice rindurile din poemul său „*Trei viteji*" care lămuresc binişor judecata generală a Ardelenilor asupra instrăinării claselor superioare din Principate:

Dar ştiu cum că romineşte
Acolo nimeni bucuros nu citeşte;
Mai bine vor ei pe limba grecească
Sau pe elinica, care n'o inţeleg,
Ca zile intregi să se iglindisească,
Decit a grăi romineşte intreg.
Ba li ruşine a se zice Romini,
Şi in patria sa ei se află străini.

Resumind concepţia creaţiunilor artistice până la anii treizeci ai veacului al XIX-lea, putem constata că, in operele poeţilor sau versificatorilor noştri din acest timp, *ţăranul* nu se iveşte ca subiect literar, şi sentimentul scriitorilor faţă de ţărănime nu trece nici in bine nici in rău barierele sentimentului general al clasei din care inşişi făceau parte.

*

In acest timp de dibuire, de orbecare, de nedumerire se ridică incetul cu incetul, ca un vifor care premeneşte, ca o furtună care se deslănţuie tot mai puternică zdrobind, sfărmind uscături şi purificind atmosfera grea—un nou curent de idei. Din Ardeal, din pămintul batjocorit de umilinţe, din ţara frămintată in sudoarea unui popor de ţărani, vine acest curent nou. Citiva cărturari răsăriţi din popor, primind invăţătura Romei—in chiliuţele lor singuratice, răzimaţi pe cărţile bătrine—şi-au intors privirile spre acest neam batjocorit şi, impintenaţi de indemnul demnităţii strivite, căutind un razim, un cuvint de mindrie pentru sufletul lor apăsat de umilinţă, in indelunga lor cercetare au descoperit: *limba* lor. Filologia şi istoria lui Klein, Şincai, Maior a incorporat razele unui nou ideal. Ei au adus mindrie in sufletele descurajate, au adus neamului rominesc conştiinţa de demnitate care a inviorat pe cei apăsaţi. Supt influenţa lor, cărturărimea a inceput a se desface din negura veacurilor posomorite; din minţile primenite, din sufletele regenerate, primeşte intrupare: conştiinţa naţională. Acest curent de idei, infrăţindu-se mai tirziu cu spiritul nou al vremii, statoreşte un nou ideal, un nou cuvint de luptă pentru scriitori: idealul *libertăţii naţionale*. Acest ideal luminează faţa vremilor viitoare şi va lumina incă până la implinirea lui.

Literatura işi trimite in luptă toţi ostaşii pentru idealul nou. Lira vechilor cintăreţi se sfarmă. Incorporările poetice răsărite din cultura răzimată pe clasicismul grec, sau infiripate din imitarea greşită a formelor de civilizaţie ale Europei—sint stri-

vite. Se simte o nouă suflare, o fierbere aprinsă, și în acești ani se naște: *poezia patriotică* sau *politică*. In locul cîntăreților de modă, răsar suflete inspirate de-un ideal.

Acest curent a fost transplantat în Muntenia de însuflețitul dascăl *Gheorghe Lazăr* și trezit în Moldova de Gh. Asachi. A fost întărit în curînd prin spiritul dominant al vremii și a adus cu sine fermentația largă, care s'a manifestat în toate ramurile vieții noastre și din care a rezultat transformarea stării politice, sociale, culturale—care au creat o nouă concepție literară.

Care sînt principiile fundamentale, care e rostul adevărat al curentului național? Ni se impune această întrebare, pentrucă răspunsul ne va lămuri în problema noastră.

Desvoltarea în sens național cere o întrebuințare a tuturor forțelor morale sufletești și materiale ale unui neam și înlăturarea tuturor împrejurărilor care împiedecă valoarea acestora. Instituțiile economice și politice, care se întemeiau pe principiul de favorizare a unei tagme, ca iobăgia, trebuiau sfărmate; egale drepturi și îndatoriri cereau întrupare, ca întreg trupul unui neam să poată fi adus în mișcare rodnică. Trebuia înlocuit sistemul financiar al evului mediu,—întemeiat numai pe contribuția iobagului stors,—și trebuia creată o măsură de contribuție pentru toate păturile sociale. Numai astfel putea prinde un avînt viața culturală a unei țări. Nu se mai putea susține sistemul administrativ și justițiar, care era o unealtă a intereselor de clasă. Trebuia o constituție, care să pună dreptul și legea în slujba interesului obștesc.

Vedem deci, că direcția națională, curentul național care stăpînea spiritul vremii, prin interpretarea lui primenită, impunea nouă datorii de împlinit popoarelor. Această mișcare e favorabilă masselor și are darul de a schimba concepția scriitorilor noștri asupra țărănimii.

Din acest timp răsar condee mai puternice, și noi ne vom da silința să înșirăm în treacăt numai pe cele mai de samă. Acest curent, în mod firesc îndreaptă privirile gînditorilor asupra mulțimii: „Proști dar mulți", scrie în «Alex. Lăpușneanu» Const. Negruzzi, și «norodul» e privit cu alți ochi, cu mai multă simpatie de scriitori.

Lozincele vremii: redeșteptarea națională și crearea unor forme nouă ale vieții de stat și ale organismului social nu se puteau îndeplini fără aducerea în mișcare a masselor. In atmosferă plutea o idee mare,—care înfierbînta deopotrivă sufletele. Trebuia desgropată mîndria adormită a unui neam chinuit; trebuia trezit un avînt de încredere în sine, de demnitate repulsivă. Se aștepta o zguduire, care va schimba totul în temelii. Cei înșelați de atîtea ori nu mai credeau ușor. Trebuia strigăt de fanfare, răsunetul plin al tulnicelor răsboinice, care să amuțească gemătul unei jelanii statornice. Nu era aceasta o vreme pentru ascultarea durerilor mici. Artistul acestor zile are gesturi largi de retor.

El îndrumă, convinge, amenință. Fraza lui e pripită și avîntată, nemigălită și cu greșuri.

Iată de ce scriitorii din acest timp se pierd mai bucuros în apoteoza originii noastre daco-romane și cîntă imnuri de mărire Romei. Dela Asachi și pînă tîrziu, întreagă poezia noastră patriotică e încătușată de imaginea strălucitoare a unei origini glorioase. Trecutul, trecutul răsărit din fantazia aprinsă, inspiră pe poeți. Gheorghe Asachi cîntă:

Cele neguri, ce 's în ripa Fleghetonului născute,
A lor aripi întinsese peste-a Dachiei cîmpie,
Iar fantome-a rătăcirii prin un somn de trîndăvie
Ținea mult timp îngînată a Romanilor virtute.

Muzele 'n nemernicie spăimîntate-umbla și mute,
Nendrăznind idioma patriei din cenușa ei să'nvie,
Numai Zefirul și rîul cu 'ntristată armonie
Ingîna gemînd a patriei strălucirile pierdute.

Insă Pronia 'ndurată ne-au sfărmat fatale fiere
Și în zare-acum resare dulcea zorilor scînteie,
Ce pre soarele vestește de la depărtate sfere.

S'așteptînd Moldova ziua cînd văzu raza întăia
Inălțînd spre stele ochii cu 'n suspin de mîngiere:
«A 'nvierii mele» *zis-au* «*ziua 'ntîi* va fi aceia».

Am reprodus această frumoasă invocare a trecutului, pentrucă e o nemerită caracterizare a întregii producții poetice patriotice. Dela Asachi începînd, întreagă garda numeroasă a poeților e robită de acest subiect, care stăpînește strunele până în vremi depărtate.

Aceasta e literatura «ideologilor dela 48,» care își revarsă influența până în zilele noastre. Alexandrescu, Eliad Rădulescu, Mureșanu, Bolintineanu, până la poetae minores ca Sion, Tăutu, Aricescu, Iosif Vulcan, cu toții sînt frămîntați de acelaș ideal. Acelaș diapazon emoțional, acelaș imn de mărire, aceleași avînturi ditirambice. In scrisul acestor romantici, țăranul e mai totdeauna un țăran irreal, un descendent al glorioșilor legionari, menit să lupte asemeni strămoșilor săi, să moară sau să învingă. In atmosferă plutea o idee, care robea sufletele: ideia libertății. Poetul acestor zile e un Tîrteu, lira lui se schimbă în bucium războinic:

De fulgere să piară, de trăznet și pucioasă
Ori care s'ar retrage din gloriosul loc...

E un zbucium, un delir, care stăpînea inimile:

„Falǎ și mărire ție, țara noastră binecuvîntată și cuvîntătoare de Dumnezeu... feciorii Hunilor s'au încumetat să te supue și tu ai fost peștera ciolanelor lor... potopul Asiei a avut să înghită lumea și tu ai fost slăvită lumii... un neam de viteji au rîvnit la turmele tale și la grînele aurite ale holdelor tale, și tu ai legat pe viteji doi cîte doi, și ai arat cu dînșii țarina și ai sămănat cu sîngele lor dumbrava roșie—pădurea sîngelui".

(*Alecu Russo*, Cîntarea Romîniei)

Poetul acestor zile putea folosi numai imagini mărețe: Carpații, uriașa cingătoare de munți, cuibul de șoimi, Dunărea bătrînă, zimbrul Moldovei. Trebuiau figuri puternice din trecut, care să îndemne la luptă: Un Mircea care apare ca o umbră de mustrare la Cozia, un Ștefan cel Mare sfărmînd oștiri și spulberînd dușmani, un înfricoșat arhanghel războinic: Mihai. In fața acestor imagini de strălucire, în această lume de eroi, de împărați și domni, cum putea fi adus țăranul? Ce notă stridentă ar fi fost cîntecul care ar fi înfățișat pe *adevăratul* țăran, în această simfonie de mărire? Țăranul, necăjitul om al gliei, mojicul lui Beldiman sau Conachi, stors de bir, chinuit de slujbași, lipsit de carte, lipsit de orice libertate, exploatat de toți, cum se putea înfățișa? Desigur că nu cu chipul și asemănarea lui adevărată, desigur că nu:

Ostenit și plin de apă
Cum vin sara dela sapă,

cum ni-l înfățișază poezia lui, această oglindă curată și fără greș a sufletului său. Ii trebuia cel puțin o haină de Duminică, sau, dacă nu, o împrumutată haină în care-l invălea cu prisos fantasia exuberantă a poetului. Trebuia un țăran frumos, un țăran sănătos, un chip de mulțumire, de încredere în viitor, de putere, de bărbăție, de seninătate, care să preamărească „Mărirea Strămoșilor". Crearea unui astfel de țăran era o necesitate a vremii. Astfel ni l au dat poeții acestor zile.

*

Orice mișcare de redeșteptare națională îndreaptă în mod firesc atenția asupra productelor poeziei poporale. Aici sînt izvoarele, care premenesc poezia artistică și-i dau putința de a se apropia de sufletul unui popor întreg. Astfel, toate neamurile—în epoca lor de luptă națională,—s'au întors privirile spre acest izvor de viață. Astfel s'a întîmplat și la noi. Dela anii treizeci începînd, Alecu Russo și alții au ajuns a înțelege farmecul literaturii poporale. Alături de robia egipteană, în care încătușase limba noastră curentul latinist, alături de poemele făurite din expansiunea dorului de mărire, începe cu încetul să se deslușească un nou curent, întemeiat pe principii mai sănătoase. Alecsandri, robit de frumu-

seța baladelor și doinelor auzite din popor, începe a înțelege că o literatură romînească nu se poate închipui decît creîndu-se o înrudire intimă cu producțiile folklorice. Astfel tînărul fiu de vornic, întors din Parisul care se frămînta de valurile unui spirit de avînt liberal, în care triumfase de atîtea ori înfricoșata maiestate a poporului suveran, unde condeiul unui Béranger aducea un prisos de viagă și sănătate în literatură prin versurile sale care slăveau pe cei dela țară,—venit din Paris unde răsuna tot mai puternic preludiul dezrobirii universale—tînărul fiu de boier în sările de vară ascultă pe strungarii și bacii dela stîni și rămîne uimit de farmecul poveștilor, încătușat de jalea legănată a cavalului. Din casa lui boierească, el pornește spre munte, se ridică pe piscurile Carpaților, privește soarele cum împletește cununi de raze brazilor, vede vulturul plutind în pacea lui măreață pe bolta senină, vede Bistrița alunecînd cu undele ei de argint, vede plutașii cu mînecile răsfrînte ferindu-și pluta de stînci, vede ciobanul răzimat pe măciucă cu ochii pierduți în albastru, vede desfășurîndu-se departe cîmpia largă, vede oameni, plugari, boi plăvani,—aude clopotul unei mănăstiri, aude o doină tremurată din fluer.... și în vîrful de munte pe perna de mușchiu tolănit,—ochii lui se închid a lene și din această feerie a ochiului, din această sărbătoare a firii, în fantazia lui se plămădește cîntecul.... E soare, e cald, e pace, e senin... Firea întreagă își îmbie podoabele,—și omul e fericit.

Și Alecsandri a fost omul fericit. Intreagă poezia lui s'a făurit purtînd semnul acestei concepții. El a văzut de departe—a văzut de sus—din vîrful muntelui ori din fereastra casei sale boierești. Astfel a văzut lumea întreagă, astfel s'a înfiripat concepția lui de viață, optimismul lui, astfel a privit și pe *țăran*.

In poezia lui patriotică se oglindesc problemele zilelor sale, pe care Alecsandri le zugrăvește cu mai multă putere, cu mai mult talent, dar care se înfățișează purtînd pecetea ideilor dominante.

Idealurile vieții politice actuale, se ivesc în poezia lui patriotică. Dela început,—înainte de revoluția fără sînge din 1848 a țării romînești, unirea principatelor, domnia lui Cuza, alegerea lui Carol,—până la războiul de independență, toate evenementele de oarecare însemnătate au fost cîntate.... Alecsandri era un agitator zilnic, un suflet impulsiv care totdeauna își spunea cuvîntul... fie alegere de domn, fie zidirea castelului Peleș, fie cununia unui prieten...

Judecata lui, sentimentele lui, filozofia, nu s'a desfăcut dintre granițele judecății generale a vremii. Astfel a privit și pe țăran. In scrierile lui, în poezia lui el ne-a dat pe țăranul pe care-l cerea judecata vremii și pe care ni-l putea da sufletul lui de Petroniu.

El privea pe țăran cu simpatie, cu sentimentul de bunăvoință și dragoste al spiritelor umanitare, dar îl vedea de departe. Părtaș al unei clase sociale izolată de țărani, el nu se pu-

tea cobori la acest om necăjit. La moșia lui el vedea pe țăran cu ochii unui bun domn de pămînt. Dar nu se putea ca acest mare boier să pătrundă în bordeiul părăginit al muncitorului, să înțeleagă pe deplin nevoile acelei gospodării sărace. El vedea în escursiunile lui pe Romîn la cîmp, vedea pitorescul, vedea frumosul și trecea mai departe. Vedea sapa răsturnată pe glia neagră strălucind în razele soarelui. Dar nu înțelegea strălucirea sapei și nu înțelegea amărăciunea gliei. Nu s'a apropiat de adevărata viață a țăranului. Ușa bordeiului țărănesc n'a deschis-o.

Astfel Alecsandri ne-a dat un țăran închipuit, împodobit cu tot ce putea răsări din fantazia lui de poet. Ne-a dat un țăran frumos—țăran vesel—țărancă zglobie:

Purtînd cofița cu apă rece
Pe ai săi umeri albi rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lingă junii sămănători.

Ne-a dat un țăran mulțumit cu întocmiri bune, cu prisos de avere:

Pe cîmpul neted ies Romînii cu-a lor pluguri,
Boi plăvani în *cîte șese* trag, se opintesc în juguri.

Cosașii lui sînt „veseli", „Romincuța"....

...suflă 'ncet peste cofiță,
Și cu apa ne 'ncepută udă *«rumena»*-i guriță,

«Sămănătorii» lui sînt glumeți, voioși, împăcați cu soarta. „Cîmpul" „răsună 'n mare zgomot de *voioasa* argățime"....

Fără a mai insista asupra poeziilor lui Alecsandri care se cunosc, vedem cît de departe e această poezie frumoasă de adevăr... Alecsandri, după cum a îndreptat și întocmit poeziile poporale pe care le-a cules, astfel a întocmit după felul său de judecată adevărata stare a țăranului romîn. Desigur, țăranii în mijlocul vieții lor reale sînt tot atît de departe de însușirile pe care li le atribue fericitul bard, cît de departe de realitate au fost „Boi plăvani în cîte șese" la plugul bietului țăran, căruia prin legea de împroprietărire nu i s'a dat nici un petec de pășune...

O frumoasă irrealitate e poezia țăranului lui Alecsandri, cum ni-l arată în Pastelele sale și chiar în cîntecele „ostașilor noștri".

*

Trecînd mai departe la scriitorii contimporani, nu vom găsi unul singur care să se desfacă de supt influența judecății generale. Individualitatea puternică și măsura mare de pro-

ducție a lui Alecsandri era biruitoare și stăpînea mințile. Un scriitor e care nu s'a lăsat robit de această judecată, al cărui condeiu n'a bătut drumul celor mulți, e *Anton Pann*. Pann însă e mai mult un puternic talent reproductiv decît un spirit creator. Nici educația lui nu-l făcea să se atașeze la spiritul curent al vremii: „Dela lume adunate și iarăși la lume date", acest motiv al scrierilor sale îi lămurește deplin activitatea. Pann a fost mai mult un folklorist, și astfel felul cum în scrierile sale se înfățișează țăranul, e întrupat din măsura de judecată cu care țăranul se privește pe sine însuși. Nu intră deci în cadrele năzuințelor noastre.

*

Poezia lui Alecsandri a rămas stăpînă mult timp. După marele maestru au venit ucenicii, epigonii, indispensabila ceată a drumeților fără noroc, care bat cărările unui suflet mare fără a putea ajunge vre-o culme.

In acest timp îndelungat, țara romînească a trecut prin o mare prefacere internă. Principatele s'au unit, vechile forme ale vieții de stat și ale organizării sociale s'au înlocuit. Nădejdile ideologilor de la 48 au fost realizate.

In acest proces de dezvoltare internă, Romînia a urmat exemplul statelor din Apusul Europei. Și în alcătuirile ei, deci și în consecvențele acestora, Romînia a ținut pas cu Apusul.

In Apus viața constituțională a schimbat cu totul fața societății. Pe ruinile feudalismului urgisit s'a ridicat triumfătoare clasa burgheză. Tendințele de innoire, de însănătoșare, de egală îndreptățire s'au încorporat în lege, dar nu s'au tradus în faptă.

Ideile conducătoare ale revoluției franceze, transpuse în realitate, nu mai sămănau deloc cu concepția lor ideală. Au ajuns parodii jalnice, adevărate caricaturi. Au revenit vechile nevoi în altă înfățișare... Același absolutism al vieții de stat, aceleași bariere pentru mulțimea nevoiașă, aceiași scară a ierarhiei sociale. Societatea nu s'a mîntuit de păcatele vechi... A rămas vie și pe mai departe— aceiași frică și ipocrizie... și mai ales aceiași ură în sufletele oropsite.

Parvenitismul cu setea lui după bani a cuprins în mreaja lui mințile. Se ridică mulțimea de fabrici, o intensă viață comercială și industrială. Industria manuală se prăbușește. Capitalismul crează o întrecere uriașă, pofta de îmbogățire crește. Se anunță o nouă clasă de covîrșitoare influență pe toate terenele vieții publice: plutocrația, iar ca rezultat al acesteia: mulțimea proletară. In locul aristocratului feudal: capitalistul zicitorimea noastre; în locul iobagului legat de glie: muncitorul de fabrică lăsat pradă puternicilor zilei. Un val nou de durere cutremură apusul... Constituționalismul vieții moderne n'a adus schimbarea, ușurarea dorită. Sub bluza albastră a muncitorului de fabrică, e inima copleșită de aceleași dureri ca și sub sumanul țărănesc.

Această prefacere a schimbat și cursul ideilor în viața filozofică și literară din străinătate. *Massa* s'a emancipat de sub interdictul bimilienar cu care a fost oprită de a intra în artă și literatură. Acum s'a ivit deodată zdrențuită, palidă de foame, cu trupul diform de o muncă de robi, cu sufletul zbuciumat de ură. La banchetul mare al vieții, pentru acești nenorociți nici cînd n'a fost o masă întinsă. Statul și societatea le sînt vitrege și astăzi... dar arta și literatura i-a primit demult... (Courbet, Millet, Meunier...) Valorile estetice se înlocuesc și școala romantică se pierde. Arta ține pas cu evoluția ideilor morale ale vremii, pe care le lămurește atît de luminos gînditorul Spencer: *nimeni nu poate fi pe deplin moral până nu toți sînt morali; nu poate fi nimeni cu totul liber, până cînd toți nu sînt liberi; nu poate fi nimeni pe deplin fericit, până ce toți nu sînt fericiți.* Acest altruism e nota distinctivă a creațiunilor literare din epoca nouă. Acesta e crezul nou al artei din apus.

*

Cam prin împrejurări similare a trecut Romînia în prefacerea sa. Forma apusului a fost introdusă și aici, și s'a lucrat cu multă căldură pentru realizarea lozincelor vremii... Dar pe cînd în apus zdrobirea feudalismului s'a săvîrșit prin clasa burgheză care se întărise, în Romînia întocmirea nouă a rezultat din străduințele cîtorva fii entuziaști de boeri. O clasă burgheză dătătoare de măsură nu s'a putut crea încă, cele două clase: *boeri și țărani* au rămas și mai departe. „Cei mai culți—cum scrie d. Gherea—din păturile sociale superpuse, chiar sub conducerea oamenilor care aparțineau și aparțin generației dela 1848, au început să organizeze statul modern și astfel s'a creat o ocupație care a luat proporții mari în țară la noi: *politica* și o ocupație ale cărei proporții sînt curat îngrijitoare: *politicianismul*".

Vechea stare de lucruri încă nu s'a curmat, și toate suferințele vechi ale țăranului nu au fost alinate.

Mișcarea literară a apusului, care își înlănțuia simpatia de cei mulți și nedreptățiți, trecută în Romînia, trebuia în mod firesc să îndrepte privirile nu spre muncitorimea de fabrici, care nu există, ci spre *țărănime*.

O nouă concepție primește întrupare potrivit acestor idei. Iubirea adevărată a țărănimii, dragostea de moșneanul muncitor, înțelegerea durerilor și bucuriilor lui călăuzesc condeele nouă. Scriitorul nu mai vede în țăran nici pe mojicul lui Beldiman, nici pe rumenul plugar mulțumit al lui Alecsandri, ci pe muncitorul necăjit al pămîntului, pe bietul om dela țară care tînjește.

Eminescu, acest profet al gîndirii romînești, e luptătorul dintâiu al noului curent, care prinde tot mai puternice rădăcini și determină și judecata literară a zilelor noastre:

*

Vai de biet Romîn săracul,
Indărăt tot dă ca racul;
Nici îi merge, nici se'ndeamnă,
Nici nu-i este toamna toamnă,
Nici e vară vara lui,
Și-i străin în țara lui!

Unde sînt cîntecele de mărire, unde e avîntul ditirambic al lui Aleacsndri?

Numai umbra spinului
La ușa creștinului...

Unde sînt «Sămănătorii» voioși, unde e aristocratica Rodică cu umerii albi rotunjori?...

Schimbarea e evidentă... și nu e nevoe să mai insistăm. Dela Eminescu pînă în zilele noastre concepția scriitorilor în această materie nu se schimbă.

Pentru poetul zilelor noastre, doina:

Nu-i plînsul unei inimi numai
Și-al unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru 'ntreg își plînge
Durerile de care moare!

O iluzie sfărmată de demult sînt cuvintele vechi: Doină, doină, cîntec dulce....

In asemenea accente cîntă pe țăran Vlăhuță și dela dînsul întreagă pleiada literaților nou-veniți. Datoria noastră fiind a fixa un curent de idei, nu vom stărui asupra scriitorilor singuratici.

Unul singur ni se impune, a cărui apariție e hotărîtoare pentru viața literară a neamului nostru și care se înnalță biruitor deasupra, al cărui condeiu a zugrăvit cea mai mare parte din povestea țăranului nostru: e *George Coșbuc*. Cuprinzînd în cîteva cuvinte concepția literară a lui Coșbuc, vom spune că Coșbuc e cîntărețul frumosului *real* în viața țăranului romîn, cu deosebire a țăranului ardelean. Poezia lui Coșbuc e o poezie adevărată.

Vom cita frumoasele cuvinte ale d-lui Gherea: „Coșbuc a trăit la țară; mic copil, el se juca și se trîntea în zăpadă cu copiii pe străzile satului, de aceia peisajul lui sătesc de iarnă e așa de adevărat. Flăcău, el se juca cu fetele; dragostea țărănească o cunoaște nu din auzite, de aceia e atît de duioasă, frumoasă, naturală în poeziile lui. Toată viața țărănească dela bucuria și veselia nunții până la durerea morții, toate necazurile țărănești, le cunoaște Coșbuc, nu din cărți, ci trăite de el, le cunoaște prin legătura de sînge, de aceia întreagă

această viață e zugrăvită cu adevăr și atita sinceră simpatie.
Și iarăși, natura minunată a cimpului și munților Coșbuc o
cunoaște nu din peisagele pictorilor ; el n'a venit la sat să res-
pire aer curat, el nu s'a îmbrăcat ciobănește pentru bal mascat".
Alături de farmecul vieții țărănești, alături de frumosul acestei
vieți patriarhale, ochiul cercetător al poetului a pătruns și în
taina durerilor acestui neam de oameni. El a înțeles păsul lor,
a cunoscut vrerile lor, nu s'a îmbătat de soare, ca ochii lui a-
junși la intunerec să nu mai vadă. A rămas infrint de jale în
fața omului legat de glia care hrănește pe alții... și în sufletul
îndurerat de amărăciune, cu inima fulgerată de fiorul durerii
strămoșilor săi, cu patimă sfintă de profet a încătușat în vers
această durere mare... durerea celui „flămînd și gol, făr'adăpost".
E o glorie a literaturei romînești această cintare.

*

Poezia „Noi vrem pămint" va fi un simbol de îndrumare
pentru literatura viitorului. Artisul de astăzi și artistul de mîni
sînt luptătorii durerilor mari. Vremea noastră cere cintăreți ai a-
devărului. Zilele noastre sint grele. Omenirea se zbuciumă bolnavă
de suferințe. Adevărate sînt cuvintele gînditorului : [1])
«Spiritul vremii a devenit serios și va trebui să îndrume
pe alte cărări arta ; arta, orice ar zice Schiller, nu poate fi sin-
cer veselă, cînd viața e serioasă... Fața poate ride, dar buzele rămîn
mute. Zădarnic se va socoti, în mîndria ei, un loc sfințit, în care
nu va trebui să răsune ecoul luptelor și durerilor din afară,
adevărul dur își reclamă drepturile sale... Arta până astăzi tre-
sărea minioasă de cite ori o bucată de adevăr brutal îi tulbura
cercurile pașnice... Numai chipuri senine se cereau.... De-aceia îi
zugrăveau pe țărani totdeauna cu fețe rumene și vesele, în
haine totdeauna curate, simbolizînd binecuvintarea muncii, bu-
curiile vieții dela țară. Chiar și cerșitorii păreau oameni cufun-
dați în mulțumire pașnică, cu obrazul plin de sănătate și fru-
musețe învăliți în zdrențe estetice"... Dar judecata vremii s'a
schimbat.... „In toate părțile deslușim o luptă îndărătnică și ar fi o
răutate a sufletului să vedem și mai departe în acest popor în-
durerat un obiect de petrecere... Judecata superioară, întregul
curent umanitar al vremii, le-a dovedit silite și fără gust glu-
mele asupra cărora se ridea odinioară... Viața modernă a înce-
tat a fi un episod umoristic pentru artă și a devenit un serios
adevăr... Arta nu mai are dreptul să glumească, trebue să vor-
bească despre ce în adevăr se intimplă și să lupte pentru ade-
văratele devize ale vremii"...[2])

1) Groos, Der aestetische Genuss.
2) R. Muther, Geschichte der Malerei.

Artistul de astăzi e un luptător. Creațiunea lui nu mai e menită, ca odinioară, să fie o frumoasă jucarie, ci trebue să robească inimi, să înfierbinte, să sfarme, și să aducă o pietricică pentru clădirea unei lumi, care va fi nouă în interpretarea datoriilor omenești.

E atita zbucium nobil în cuvintele lui Nietzsche :

„Visez tovărășia unor oameni implacabili, care nu cunosc iertarea și care vor să se numească zdrobitori, care înfig în toate cuțitul criticei lor și se jertfesc pentru adevăr. Răul și minciuna să iasă la iveală. De pesimiștii leneși și de resemnați, noi nu ne ținem !"

Sufletul artistului de astăzi trebue să fie o biserică deschisă pentru toți. Sub bolta lui strălucitoare toate durerile au dreptul să intre, toate plîngerile au dreptul să răsune. In acest templu nu se săvîrșesc numai praznice, al căror farmec robește ochiul, ci se spovedesc amărăciunile tăinuite ale tuturor care așteaptă o alinare

In această biserică e altarul frumosului și altarul înfricoșatei judecăți a dreptății eterne.

Acestor altare să ne închinăm !

Octavian Goga

Fragment

In fața-mi se'ntinde-al cîmpiei cuprins
In limpedea serii splendoare,
Cu galbene lanuri pe șesul întins.
In jur, ca zăpada ce-asnoapte ne-a nins
Sta volbura 'n alba ei floare.

Iar soarele-apune, și-acolo 'ntr'un loc
Cu roata-i pămîntu-l atinge :
Cum cercul și-l bate copilul în joc,
Eu nu știu ce mînă și discu-i de foc
Pe marginea lumii-l împinge.

Un tren a trecut în nebunul său fel
Și-adreptul spre soare-acum pasă,
In soare s'afundă, și parcă prin el
Vrea lacoma fiară să-și scurme tunel
Și 'n golul cu stele să iasă.

Acum e varsare de flacări spre-apus
Ca 'n noapte cînd arde-o pădure.
Se stinge și-aceasta, și soarele-i dus,
Și-Amurgul din vale ia drumul în sus
Spre munții cu creștete sure.

Și fluturi și paseri aripile-și strîng
Cătîndu-și veghiate limanuri.
Iși freamătă boarea doinirile 'n crîng,
Izvoarele cîntă și spicele plîng
Cînd lunecă vîntul pe lanuri.

Sosește-apoi timpul cînd cerul a prins
Tutindeni egală coloare
In toate-ale lui din imensu-i cuprins,
Iar noaptea tăcută 'n văzduhul învins
In liniște 'ncepe să zboare.

Invie-ale firii tăcute puteri
Și-urzesc, miriade de multe,
Și leagă pe mine cu astăzi de ieri ;
Văd ochii cei tainici ai altei vederi,
Vin alte auzuri s'asculte.

Și-atîta durere și galben amar
Și-atîta neliniște tace,
Și inimi trudite ce plîng înzădar—
O, cît ești de bună, cea fară hotar
In taina ta sfîntă, tu Pace !

George Coșbuc.

Un caz special

Multă vreme n'am să uit ceia ce mi s'a intimplat odată la Constanța, cind dintr'o slăbiciune păcătoasă a mea, am intrat într'o încurcătură, din care veți vedea îndată cum am eșit.

Stăteam la o cofetărie, aproape de statuia lui Ovidiu, sorbind dintr'o cafea turcească. Pe cind mă gindeam că rău am făcut de n'am spus să mi-o facă ceva mai dulce, de pe trotuarul din față, văd îndreptîndu-se spre partea unde mă aflam un domn de statură potrivită, cu barba rotundă, neagră, care ridea la mine. M'am uitat la dreapta și la stinga, pentruca să văd dacă nu-i răspunde cineva, dar nu văzui pe nimeni, și domnul acesta veni drept spre mine, intinzîndu-mi minile.

— Ce mai faci și de cind ești aicea? mă întrebă el cu o grabă foarte veselă.

Oricare din d-voastră, dacă ar fi fost în situația mea, l-ar fi întrebat desigur: «Te rog, domnule, să mă ierți, dar cine ești d-ta?» sau «văd că te cunosc, dar nu știu de unde». Așa ar fi trebuit să fac și eu, cu deosebire că eu nu-i cunoșteam deloc. Văzînd însă bucuria pe care o manifestase la vederea mea, mi-a venit greu să-i pun o astfel de întrebare și, rizînd și eu la dinsul, i-am răspuns:

— Ce să fac? Iaca am venit la Constanța. Apoi în gindul meu: «Mă confundă cu altul».

— Ei, comedia dracului, dar bine-mi pare că te văd, îmi spuse el, așezîndu-se pe un scaun lingă mine.

Eu am ris iarăși, un ris care arăta oarecum că aceleași sentimente mă stăpinesc și pe mine.

— De cind ești în Constanța, domnule Ichimescu?... mă întrebă el.

— De aseară. — Apoi în gind: «Ichimescu?... mă confundă cu fratele meu».

M'am gindit, să-l previn oare că nu sint fratele meu, sau să las conversația să meargă mai departe?

— Ți-o spun drept, mi-era dor de d-ta, continuă el. Cind te-am văzut adineoarea, am zis: «Iaca și Domnul Ichimescu, și mi-a făcut mare plăcere...»

«Sigur, mă confundă cu fratele meu».

— Tocmai vorbeam de d-ta cu Panaitescu... cu Mihai... Mihai Panaitescu și cu Balaban... i-am văzut și pe dinșii pe-aici...

„Panaitescu?... Balaban?... Dar aceștia sint cei mai buni prieteni ai mei. Vra să zică pe mine mă cunoaște—mă gindii eu—nu pe fratele meu". M'am uitat la dinsul cu atenție, cercind să-mi amintesc unde și cind ne-am cunoscut, dar îmi fu peste putință să-mi aduc aminte, măcar pe departe. Figura lui îmi era cu totul necunoscută.

— Parcă te văd în Buzău... cind ședeai pe strada Napoleon Bonaparte.... îmi spuse el.

Intr'adevăr, în Buzău stătusem într'o vreme pe strada aceia.

«Mare comedie» mă gindesc eu. — Și de mult ești în Constanța? l-am întrebat.

— De cind am venit din Buzău... iaca sint opt ani... ba nu, șapte... ba opt... tocmai în vara asta.

M'am uitat din nou la dinsul, dar în zădar: chipul lui nu-mi spunea nimic.

— Și zi, acu la Constanța... zisei eu, neștiind ce să-l mai întreb...

— Da, și mulțumesc lui Dumnezeu, îmi merge bine... mai bine decit în Buzău. Poate n'ași fi plecat de-acolo, dacă n'ași fi avut de-aface cu *nebunul cela*.... Știi cite-am tras cu dinsul.

— Știu, mă luă gura pe dinainte, apoi rămăsei ginditor.

— Nu pot să zic că nu mi-a dat ce mi se cuvenea... dar era de-o violență... de-o violență... îl cunoști acu, ce să-ți mai spun.

— Intr'adevăr e tare violent. — Apoi mă gindii: «Ce dracu, mă ramolesc?»

— Tot așa se poartă el cu lumea?

— Cum îl știi, zic.

— Dar cu Creditul ce-a mai făcut?... Avea el un proces... spera de-acolo lucruri mari...

Căutai să-mi amintesc pe toți cei care avusese procese cu creditul, dar nu-mi veni în minte nici un nume.

— Iaca, zic, în privința asta, n'oiu ști să-ți spun.

— Așa-i el, scump la tărițe și eften la făină...

— Apoi asta-i decind lumea, zic eu: «scumpul mai mult păgubește și....

— Știi că nu te-ai schimbat deloc, domnule Ichimescu? mă întrerupse el, tăindu-mi proverbul.

D'apoi și d-ta, tot cum te știu.

— Afară numai că la Buzău nu purtam barbă...

— Ce are-a face, zic eu, văzind c'am sclintit-o, barba nu schimbă așa de tare... în tot cazul eu te-am cunoscut cum te-am văzut...

— Aș! protestă el, eu m'am schimbat mult...

— Mă rog, toți birjarii aici poartă fesuri? l-am întrebat eu, nelăsîndu-l să termine.

— Nu, sint și de ceilalți... uite unul. Dar cei mai mulți

sint Turci. Să nu-ţi faci însă o idee rea de dînşii... Turcii sint oameni foarte cum se cade.

Pe cînd el îşi dezvolta această caracterizare etnologică, eu mă gîndeam la un singur lucru: „Nu purta barbă... fără barbă", şi mă uitam la dînsul, cercînd să mi-l închipui fără această podoabă bărbătească. Insă nimic! Simţii că 'nebunesc.

— Şi, vra să zică, îţi merge bine la Constanţa?

— In tot cazul sint mai mulţumit decît la Buzău. Dar Vasilică ce mai face?.. Trebue să fie mare acu.

Mă uitai la dînsul cu cea mai mare atenţie. Zădarnic!

— E mare, umblă la şcoală.

Pe cînd eram în prada unei nelinişti exasperante, din pricina situaţiei critice în care mă găseam, deodată, nu atît din realitatea vreunui fapt, cît dintr'un fel de iluzie, născută din siguranţa cu care el intra în toate amănunţimile vieţii mele, mi s'a părut că-mi trece pe dinainte un chip foarte vag şi dedemult, o amintire palidă şi fugitivă, şi îl întrebai:

— Mă rog, dumneata n'ai fost la căile ferate?

— N'am fost niciodată... Tot ocupaţia *asta* am avut-o întotdeauna. Mi se pare că m'ai cam uitat, domnule Ichimescu, încheе el cu o oarecare durere.

— Ferească Dumnezeu!.. nu te-am uitat, mă grăbii eu, cum să te uit?.. Se poate?.. ştiu că tot ocupaţia asta o aveai şi în Buzău...

Şi în mintea mea mă gîndii cu spaimă: „dacă cumva mă întreabă cum îl chiamă şi ce ocupaţie are... m'am făcut de rîs".

— Mă rog, vroiam să te întreb: lucrările portului sint gata? Ştiu că s'au cheltuit mulţi bani...

El începu să-mi vorbească despre port. Eu mă uitam la dînsul ascultîndu-l, fără să ştiu ce spune, chinuindu-mă să-mi amintesc ce cunoscuţi fără barbă am avut acum opt ani. Silinţile mele erau însă zădarnice. Incepusem să mă îndoesc cu tot dinadinsul de soliditatea minţii mele.

— Dacă vrai să le vezi, putem merge împreună, îmi spuse el.

— Ce să văd?

— Lucrările portului.

— Acuma n'am să am vreme.

— Ai venit cu vro treabă în Constanţa, ori numai aşa de plăcere?

— Aşi vra să viu cu toată familia, şi am venit cu nevastă-mea să închiriem o casă. Nevastă-mea e la o prietenă a ei, şi ne-am dat întîlnire aici.

— Casele sint foarte scumpe. Cum vine sezonul, oamenii parcă înnebunesc aicea... aşa preţuri cer. Să vezi pe ce plătesc eu o mie cinci sute de lei pe an... numai pentrucă-i cu faţa la mare. Ştii ce?... E la doi paşi de-aicea... dacă vrei, haide, să vezi.

— Cu plăcere.

Am plătit şi am plecat.

El m'a luat de braţ. Pe cînd mergeam astfel, mă uitam la profilul lui, căutînd într'una să mi-l închipuiu fără barbă. Dar figura lui nu-mi spunea nimic... nimic... spre marea mea dezesperare.

Cum mergeam, deodată îmi veni în minte:

„Dacă cumva e vr'un escroc, care crede că am bani şi mă duce cine ştie unde... în vr'o cursă... şi te pomeneşti că zice apoi, că m'a prins la femeea lui. Mai ştii?" Şi m'am uitat foarte bănuitor de data asta la dînsul. Apoi tare:

— Apropo, ce-ţi face cucoana?

— Cucoana? Care cucoană? Eu nu sint însurat...

— Nu?... Par'că la Buzău... A, da! da!... bine zici...

El îmi zise foarte jenat:

— Ştiu la ce vrai să faci aluzie... La Doamna Mavrichi...

Pentru prima oară auzeam acest nume.

— Nu, zeu, n'am făcut nici o aluzie...

— Nu te mai apăra, că *acu* nu mă mai supăr. Sigur că *el* ţi-a vorbit de asta.

— Care el?

— Păcătosul cela!

— Nu, îţi spun drept că nu mi-a vorbit.

— Ei, degeaba, nu te cred... Toţi eraţi siguri atunci că între mine şi Doamna Mavrichi erau legături...

«Mavrichi?... Toţi eram siguri? Vra să zică şi eu». Făcui o sforţare extraordinară... Nimic!

— E drept că am auzit şi eu aşa ceva..., zisei, văzînd că n'am încotro.

— Dar sper că n'ai crezut.

— Ţi-o spun drept că n'am crezut.

— Şi ce mai face Madam Mavrichi? mă întrebă el—Nici pe dînsa n'am mai văzut-o de-atunci.

— N'am văzut-o nici eu cam de multişor.

— Tot frumoasă-i?

— A mai îmbătrînit ceva... zisei, — oricum, sint opt ani...

In vremea asta am ajuns acasă la dînsul. Casa era cu două rînduri şi era aşezată pe ţărmul mării. Ne-am suit pe nişte scări şi am intrat într'o odaie spaţioasă din rîndul întăiu. Ne-am aşezat la geamul pe care el l-a deschis. Marea se întindea departe, către linia orizontului. Mă uitai spre răsărit, căutînd să străbat cu privirea depărtarea întinsă, până la stîncile Caucazului.

— Foarte frumoasă privelişte! zisei eu.

— S'o vezi iarna...

El porunci să ne aducă dulceţi şi cafele, pe care le băurăm uitîndu-ne la valurile mării. Şi în dispoziţia aceasta mi s'a părut şi mie că-l cunoaştem într'adevăr de mult, şi m'am simţit mai liniştit, privindu-l ca pe o veche cunoştinţă. Totuşi, după o bucată de vreme, am început să mă plimb încetişor prin odaie,

trăgînd cu ochiul dacă n'oiu vedea vr'o scrisoare, sau altceva din casă, de unde să pot şti la cine mă aflu. Munca mea însă a fost şi aici zădarnică, şi fiindcă se apropiase ceasul de întîlnire cu nevastă-mea, am plecat amîndoi.

Pe cînd ne intoarceam, mă gîndeam cum să aflu cine-i. „Să mă fac că i-am uitat numele, nu-i un lucru aşa de jignitor, şi să-l întreb pe dînsul. Şi poate, din obişnuinţă, pe lîngă nume, îmi va spune şi pronumele".

— Mă rog... Cum ţi-i numele?... numele de botez... Scuză... ţi l-am uitat.

— Neculai.

— Aşa, că bine zici! Să mă ierţi că de Sfîntul Neculai nu ţi-am trimis felicitare...

— Aşi, ce are-a face? Nu ţiu la astfel de lucruri.—Apoi după o pauză:—Dacă vrai, deseară poţi dormi la mine. Vă pun o odae la dispoziţie.

— Nu, îţi mulţumesc, frate Neculai,.. mi-ai făcut o mare plăcere... ţi-o spun drept... nu vrau să te mai supăr.

— Nici o supărare.

Imi veni altă idee:

— Dacă mă hotărăsc să venim aicea, te rog să mă ajuţi să găsesc o casă cu chirie.

— Cu cea mai mare plăcere.

— Eu plec astăzi şi-ţi voiu scrie din Buzău. Cum ţi-i adresa *complectă*?

— Pune Constanţa... e de ajuns.

Tocmai ajunsesem la cofetăria de unde plecasem. Eram hotărit să-l las, cînd deodată văzui pe nevastă-mea, care venea la locul ştiut. Vazindu-mă gata să plec, îmi făcu semn cu cortelul să rămin. Mă gîndii să-mi iau repede ziua bună dela dînsul, pentru ca să evit o mică catastrofă, dar în loc de aceasta, îl întrebai:

— Cunoşti pe nevastă-mea?

— N'am avut această plăcere.

Simţii că-mi vine leşin.

Nevastă-mea se apropiase. El îşi potrivi cravata şi salută foarte respectuos. Nevastă-mea mulţumi, apoi se uită la mine, ca pentru a-mi zice: „De ce nu mă recomanzi?" El avea aceiaşi expresie.

O sudoare rece mă cuprinse pe de-antregul.

— Te rog, dragă nevastă, dă-mi voe pentruca să-ţi prezint pe unul din cei mai buni prieteni ai mei... de care ţi-am vorbit odată... ba de mai multe ori... ştii... îţi aduci aminte... am făcut şi un chef—aici cercai să rîd—da... da... amicul Neculai... cunoştinţă veche... am fost şi i-am văzut casa... admirabilă poziţie... marea...

Nevastă-mea părea din ce în ce mai surprinsă. Mă inturnai

către dînsa şi-i şoptii hotărit printre dinţi: nu lungi vorba... să mergem repede.

El simţi că se petrece ceva, mai ales văzînd mutra femeii mele, şi-mi zise vădit jenat:

— Vă deranjez... scuzaţi, vă rog, domnule Ichimescu.

— Nu ne deranjezi deloc... dinpotrivă, ne faci mare plăcere.

— Poate Doamna crede că am mai făcut vr'un chef... zise el salutînd, pe cînd nevastă-mea se apăra de această insinuaţie.

Eu simţind ironia lui, l-am lăsat să se ducă făcîndu-i însă tot felul de manifestări de simpatie, care de care mai ridicule.

După ce a plecat, alt bucluc cu nevastă-mea.

— Ce-a însemnat purtarea asta, mă rog; totdeauna îmi faci astfel. Şi cine este acesta, căci nu te-am auzit niciodată vorbind de dînsul...

— Nici eu nu ştiu cine-i. Il văd acuma pentru prima oară.

— Se vede că vrai să-ţi baţi joc de mine, adăugă nevastă-mea înţepată.

Şi fiind sigură de aceasta, nu-mi mai adresă nici o vorbă tot drumul. Eu mă gîndeam: „Cine dracul să fie?... Hm!... N'avea barbă... asta-i încă una... Doamna Mavrichi... mare comedie..." Şi îmi puneam fel de fel de întrebări, la care nu puteam să dau nici un respuns.

Cum am ajuns la otel, am lăsat pe nevastă-mea şi am pornit-o înapoi foarte neliniştit.

— Unde te duci?... Ce ai? mă întrebă femeia mea.

— N'am nimic... aşteaptă un moment... am o afacere...

M'am intors într'un suflet, la casele lui.

Pe trotuar trecea o bătrînă:

— Mă rog, mătuşică, cine şede aici, în casa asta?

— Nu ştiu, măiculiţă!

Fuga peste drum.

— Te rog, domnule, cum îi zice unuia, care şede aici vis-à-vis... nu-i tocmai nalt... cu barbă neagră?...

— A fi domnul Constantinescu, zise omul uitîndu-se curios la mine.

— Constantinescu?... Unul aşa... potrivit... cu barbă...

— Da, domnul Constantinescu.

— Şi mai cum?

— Neculai.... Neculai Constantinescu.

— Neculai Constantinescu... Şi ce face el?

— Nu ştiu, întrebaţi la dînsul, mi se pare că nu-i acasă.

— Nu. Ce ocupaţie are?

— Contabil la Papadopulos.

— Contabil la Papadopulos... îţi mulţumesc domnule!

— N'ai pentru ce.

Am pornit gîndindu-mă: „Neculai Constantinescu... Constantinescu Neculai, Doamna Mavrichi.... Contabil la Papadopulos.... Ce dracul, mă ramolesc?"

D. D. Pătrăşcanu.

Moş-ajunul

Cu barba de-un stinjen şi plete frumos inflorite,
Păşind în toiagul tăiat dintr'un ţurţur de gheaţă,
Din munţii de piatră, mergind spre cetăţile ţării,
Zorit a pornit Moş-Ajunul de azi dimineaţă.

Flori albe pe drumuri, prin lunci ghiocei de zăpadă,
Pe codri, pe văi, şi pe dealuri ninsoare el cerne
De-ajunge la ape, moşneagul doar mina ridică,
Şi 'ndată 'nainte-i largi poduri de sticlă-şi aşterne.

In cirjă el trece de-alungul pădurilor albe,
Le lasă, şi merge, şi merge spre zări neştiute,
Departe l'aşteaptă copiii să-l ia cu colindul,
Şi dorul de dinşii îl mînă s'ajungă mai iute.

Grăbeşte bătrînul.... Troenile viforă 'n juru-i,
Stejarii mugind îl salută cu-adîncă 'nchinare,
Vintoasele vue, şi cale de-o poştă drept crainic,
Sălbaticul crivăţ goneşte, sunînd din fanfare....

Şi iată-l, spre sară, ajunsu-i.... Copiii dau chiot,
In circă-i sar unii, iar alţii în barbă-i s'agaţă.
Ba unii mai aprigi cu larmă nebună s'avintă,
Se saltă 'n picioare şi iată-i călări pe mustaţă!...

«Trăiască Bătrînul... îi strigă micuţii, trăiască...»,
La gluga cu daruri alese s'aruncă grămadă,
Şi iată răsar jucării din adîncu-i puzderii,
Iar Moşu-i priveşte zîmbind cum se 'ntrec de la pradă...

Dar iată... luminile 'ncep să s'aprindă la geamuri,
Copiii din barba cea mare sar jos cîte unul,
Şi 'n cete voioase pornesc cîntăreţi cu colindul,
Vestind bucuroşi că din munţi a sosit Moş-Ajunul.

Primiţi-i, primiţi-i!... Ei vin purtători de «Flori dalbe»,
Şi-aduc la ferestre norocul şi voia cea bună,
Primiţi-i... ei poartă nădejdile zilei de mîine,
Şi 'n cîntecul lor e credinţa şi legea străbună!...

Const. Mironescu.

Expoziţia artistică dela Ateneu

— Kimon Loghi, Ştefan Luchian şi Oscar Spaethe. —

Trei din artiştii noştri de frunte ni se înfăţişează cu o nouă, bogată recoltă artistică. O mulţime neobişnuită de vizitatori se îmbulzeşte în sălile expoziţiei din Ateneu, nu numai ca să admire platonic, ci chiar să-şi procure exemplarele alese. Lucrul e de două ori îmbucurător; întâi, căci arată un progres simţit în gustul publicului nostru, că în el a crescut nevoia unei vieţi sufleteşti mai intense, şi al doilea, că artiştii noştri răspund acestei nevoi.

Reciprocitatea acestor interese, pe lîngă folos, are însă şi scăderile sale: echilibrul cere concesiuni reciproce făcute nu tocmai în favorul artei. Urmează de aici, că o parte din lucrările expuse să fie, ca şi marea parte a cererilor, lucrări mărunte, ca să nu zic umpluturi. De felul celor din urmă de data asta par a fi mai puţine ca oricînd. Dar nu de acestea, adică de partea negativă, trebue să se intereseze critica serioasă mai virtos la noi, unde concesiunea artistului e mai tare impusă de condiţiile existenţii materiale. Trecem dar peste ele, şi căutăm partea pozitivă, partea bună, progresul operei de artă la artişti.

Din fericire ea există; şi aceasta, mai mult decît curiozitatea simplă, explică interesul viu ce a stîrnit în public expoziţia de la Ateneu; indivizii singuratici pot greşi adeseori în aprecierea lor, mulţimea însă e înzestrată cu un instinct aperceptiv, care arareori dă greş.

Şi în adevăr, ceia ce ne e dat să vedem, e cu drept cuvînt vrednic de văzut. Expozanţii noştri se prezintă cu însuşiri, care nu înşală aşteptările cele mai binevoitoare. O parte bună din mănunchiul de flori ale daltei şi penelului, ce ni se îmbie ochilor, poate sta în chip cinstit şi la locul său în orice expoziţie apuseană. O spun aceasta cu deplină încredere, iar nu din deşărtăciune patriotică şi nici pentru simpla încurajare a artiştilor noştri.

„Pe malul Dîmboviţei" S. Luchian

„Ciobanul cu oile" S. Luchian

„În pădure" Kimon Loghi

„Un tip" Kimon Loghi

„Sylen"

Sculp. Oscar Spăthe

„Pictorul Luchian"

Sculp. Oscar Spăthe

* * *

In primul rînd *Kimon Loghi*, ale cărui lucrări orînduite cu gust rafinat pe pâreţii sălii dintâiu se impun vederii noastre nu numai prin mulţime, ci şi mai cu samă prin pecetea lor hotărît personală. Pictura aceasta atît de distinsă şi atrăgătoare, se apropie tot mai mult de maturitate, poate chiar de formula ei definitivă. Treptele-i suitoare se pot statornici mai mult sau mai puţin după exemplarele de faţă, căci între ele sînt şi creaţiuni mai vechi, ba chiar unele care datează dela întâia ivire a artistului.

Vedeţi, bună-oară, deasupra uşii dela intrare *Balada*: un tînăr şede pe prichiciul din mijlocul unei căderi de ape care se varsă în mare şi povesteşte liniştit povestea lungă a rîului, nereidelor răsărite din fundul apei, ale căror tainice siluete se desprind ca un popor nemişcat de valuri. Ce înseamnă aceste plăzmuiri ale închipuirii? De bună samă tot acelaş lucru ca şi sirenele, naiadele, faunii, panii şi centaurii lui Boecklin: întrupări ale puterilor naturale în felul cum le-a conceput anticitatea păgînă şi cum, inspirat de acelaş fond primitiv, le-a născocit sau repetat în felul său genialul artist din Basel. Inrîurirea aceasta străină în mijloacele de expresie a sentimentului lui Loghi se complectează aici prin bogăţia şi strălucirea coloritului precum şi prin caracterul meridional al peisajului, dela care nu lipseşte nici chiparosul. Cu toate acestea de un împrumut nemijlocit nu poate fi vorba, căci nimic din acest tablou nu se asamănă aidoma cu tot ce a creat un Boecklin. Inrîurirea a fost mai mult externă. Reminiscenţe Boeckliniane descoperim ici colo şi azi la Loghi, dar ele îşi au explicaţia mai mult în origina meridională şi tendinţa coloristică a artistului. Personalitatea sa se întrezăreşte chiar în tabloul amintit, oricît de influenţat e formal acesta şi greoiu, aş putea zice chiar îmbăcsit de colori; ea se afirmă mai ales acum cu tărie.

S'ar putea crede că simbolul picturii caste şi delicate a lui Loghi, în contrast cu animalitatea lui Boecklin, ni-i dat în *Fructul oprit*: e o vaporoasă apariţie răsurie de fecioară îmbrăcată în rochie lungă cu părul bogat Tizianic, a cărei puternică luptă dinlăuntru cu ispita din afară e manifestată prin mărul de pe masă, către care ea sfios îşi întinde mîna poftitoare, pe cînd cu cealaltă îşi ascunde profilul înroşit supt batista castităţii; e o discretă ilustrare a versului eminescian: «mai nu vrea şi mai se lasă». Tabloul mai e însemnat şi prin calităţi de factură. E larg tratat, mai larg decît altele ale aceluiaş artist, care nu pregetă uneori a se cobori la muncă mai migăloasă. Poate la asta a contribuit şi dimensiunea lucrării, ceia ce ar fi o dovadă de ce ar putea să dea acest talent, cînd i s'ar da prilejul să se desfăşoare în tablouri de dimensiuni mari.

Surpriza cea mai mare ne-o rezervă de astă dată paleta lui Loghi în seria fermecătoarelor armonii de colori, prin care ne

descopere frumusețile clasice ale patriei sale, țara cu atît mai aproape de sufletul romînesc, cu cît ea apare ca idealul basmelor noastre.

O pînză de un efect nespus de pitoresc, cu adevărat impunător și măreț, e orașul *Cavalla*. De l'ai vedea numai pe pînză și n'ai ști că există în adevăr, ai fi ispitit să crezi că e o fantazie, o viziune colorată din povești. Orașul cu case albe, cu etaje și terase tăiate în linii drepte și încunjurat de ziduri romano-bizantine, răsare cuibărit pe culmea înaltă a unui promontoriu, care l'apropie atît de mult de cer, încît îți pare că se află pe o altă planetă. Supt el se coboară adînc, în ripă verticală, povîrnișul de stînci, la poalele cărora se zbat plescăind neadormitele ape ale mării. Două impresii hotărîte se desprind din tablou; pe deoparte orașul vesel luminat de cele din urmă raze ale soarelui, pe de alta coastele și marea umbrite de muntele nevăzut din față. Sus colori deschise, calde; jos întunecate, reci: iluzia realității e desăvîrșită. Asemenea și în *Colț de cetate*, o lature din marginea Cavallei. Dacă la acestea s'ar adăoga pe o altă pînză încă o parte a cetății, am avea un frumos triptic în care s'ar nemuri în colori o capodoperă a peisajului oriental.

Seria se continuă cu un alt tablou de preț: *La mori*. E tot un asfințit de soare, care 'și aruncă pe ferestrele unui complex de clădiri acelaș rămas bun de raze prinse atît de real și gingaș în portocaliul favorit al artistului, însă cu tonuri mai reci de sară și cu albastruri-viorii ce zugrăvesc de minune străvezиul umbrei. Curtea morilor nu e înviorată de nici un suflet de om, de nici o vietate. Un aer de liniște, de pustiu, domnește peste tot; e negreșit un reflex al firii melancolice a pictorului și al stărilor jalnice din patria sa pustiită de sălbăticia oamenilor.

Această vădită dragoste de singurătate, de liniște e încă mai pronunțată în *Seara*, prin care artistul cu colori închise, adînci, într'un cadru aproape clasic, împrumutat tot din patria copilăriei sale, ne zugrăvește o casă flancată de două grupuri de copaci și răsfrîntă în apa din față. E momentul cel mai înaintat al zilei, cînd lumina se îngînă tăinuind cu umbrele amurgului; moment de reculegere, de adîncire în sine, de visare și chiar de evlavie, ceva din ceia ce te mișcă în celebrul „Angelus“ al lui Millet.

Din predilectul asfințit de soare notăm o splendidă impresie, o armonie în albastru și roz: e muntele *Athos* văzut din depărtare, în care e redată toată poezia nemărginită a orizonturilor largi de mare și a siluetelor vinete ale ostroavelor pierdute în zări.

O impresie contrară ne produce *Pe malul mării*, un alt colț din Macedonia: în fața, cîțiva pini—umbrelă; în fund marea; la dreapta, peisajul. O sărbătoare de colori deschise, vesele, nostalgice, dulci—un chiot de viață sudică. Efectul e fără îndoială decorativ și totuși real.

Un loc deosebit printre peisajele lui Loghi ocupă *Iernile*

din țară; ele prin realizmul lor sînt un fel de revers față de priveliștile de eternă primavară, pline de veselie sau melancolie visătoare orientală, care au inspirat artistului atîtea expansiuni de lirism coloristic. Iernile prin albastrul rece concretizează impresia sezonului ce reprezintă, răceala aerului. Loghi zugrăvește aerul, nu iarna curat materială. Aici îl preocupă mai mult o problemă de tehnică decît natura în sine, căci nu nordul e idealul său, ci țara colorilor decorative și calde. De obicei el nu vede cu ochi nepăsători natura, ci totdeauna subiectiv, cu ochii eului său mișcat, pătruns de simțire. Loghi deci ritmează, cîntă prin colori; opera-i e prin urmare exteriorizarea sentimentelor lui, e o operă simbolistică. Dispunînd de o gamă bogată, ce cu penelul său atacă orice moment al zilei și al nopții din toate anotimpurile și obține pretutindeni efecte minunate de colori, dar predilecția lui îl reține în lumea ce a trăit'o din copilărie, lumea ce i-a lăsat în suflet atîta farmec de vis și de lumină, încît o amestecă adesea cu tărîmul poveștilor. De aici năzuința lui predomnitoare idealistică și decorativă, întrupată în lucrarea lui cea mai măiastră de acest gen: *Prințesa bizantină*. A crea un tip ideal-național și a-l impune, e un drept, care aparține exclusiv talentelor mari. Prințesa bizantină pare a face parte din această categorie de lucrări artistice. Aici Loghi și-a pus toată iscusința și știința sa, tot sufletul și devotamentul său, ca să ne dea o plăzmuire vrednică de momentele mari ale artei. Ea ne face să ne gîndim la „Gioconda“ lui Da Vinci; compoziția mai ales trădează acest caracter Leonardesc, o trăsătură care nu e izolată la Loghi (vezi bunăoară „Florentina“ sa în Pinacoteca Ateneului). Titlul tabloului nu ne împiedică a recunoaște în prințesa bizantină o fată de împărat din poveștile noastre, cu sufletul îndrăgit și pierdut după Făt-frumos, pe care de amar de ani îl așteaptă bătută de gînduri. E atîta melancolie și tînjire în fața-i albă de ceară și blîndă de madona, în ochii ei umezi și mișcători de geloși! Castelul bizantin, peisajul cu lacul și cu lebedele ce încadrează bustul ei, apar mai mult ca din cuprinsul feeric al basmelor decît din realitatea medievală bizantină; ele ne sugerează mai curînd ideia grădinilor și palatelor împărătești, de care adeseori ne vorbește închipuirea poporului nostru, al cărui „împărat“ își trăgea desigur obîrșia mai mult din Țarigrad decît din „Rîmul“ cel căzut de mult în uitare. Chipul «prințesei» e ușor, «leger» lucrat; fondul pastos, culoare multă granuloasă, foarte potrivită pentru a reda mai plastic materialitatea cetății. Întregul tabloului e de un efect ademenitor. E cea mai deplină, mai desfătătoare sinfonie de culori ce a executat-o Loghi; ea e, așa zicînd, uvertura care-i deschide lumea poveștilor noastre, spre care-l mînă chemarea firească a talentului său.

«Cu toată această tendință covîrșitoare coloristică decorativă, Loghi încearcă cu succes și un alt gen al picturii, «piatra de încercare» a artistului, portretul, cu deosebire chipuri de femei. Un exemplar însemnat prin meșteșugul rafinat e *Floarea de*

mac. Apoi pe lingă unele bune capete de studiu, se impune *Portretul d-nei E. I.*, o venerabilă bătrînă; tonurile potolite, „griurile" perfect armonizate, ridică valoarea artistică a tabloului pînă la înălțimea concepțiilor coloristice ale lui Whistler.

* * *

O artă cu totul diferită de pictura calculată, savantă, complexă a lui Loghi, găsim la *Luchian*, ale cărui lucrări cuprind pereții sălii a doua. Ca tehnică acesta pornește desigur dela impresionismul lui Pissarro și a contimporanilor săi; impresionist e și vigurosul nostru artist Verona, dar el se deosebește prin pleinairismul său hotărit. Preferința lui Luchian pentru albul curat poate fi o inriurire a lui Grigorescu, care a ajuns la acest manierism desigur studiind peisagiul rominesc. Dealtfel nu e numai acest punct care leagă pe Luchian de marele-i predecesor; coincidența o vedem uneori și în motive și în colorit ca și în pointillismul sugerat de teme.

Dar învățăturile tehnicii străine nu-l stăpinesc pe Luchian; în tălmăcirea naturii de obicei el, boemul rebel, nu consultă decit ochiul său propriu, deprins a vedea deadreptul fără tălmaciu academic. De aici în viziunea-i repede sintetică o sinceritate, o spontaneitate uimitoare. L'am putea numi un Creangă colorist, cu care are mai multe puncte comune, exceptînd se 'nțelege fantazia neinfrînată a autodidactului din Humulești. Tema nu-l predomină pe Luchian, dar nici nu-i este cu totul indiferentă. Căci el vede lumea ce-l înconjoară cu ochii inimii și simte nevoia de a exprima stări sufletești; de aici și caracterul său particular, personal, în factură. Sentimentul ce-i străbate opera e mai ales melancolia zugrăvită prin colori închise, mohorite. El e totodată pictorul macilor, garoafelor și crisantemelor redate prin colori crude, brute materiale puțin nuanțate, nu cu transparența, prospețimea și parfumul florilor lui Verona. Dar mai presus de toate *mahalaua* specific bucureșteană e a lui Luchian. Din acest «microcosm» își împrumută el tipurile și în genere subiectele de genre, pe care le reprezintă atît de natural și sincer, incît scenele banale de toate zilele capătă prin paleta sa o valoare trainică.

Spălătoreasa este cea mai izbutită lucrare în acest gen; e reprezintarea aproape tipică a spălătoresei cu obiectele-i profesionale și cu tot mediul ei sărăcăcios. Efectul general produs de detalii și colori e desăvirșit.

Un alt tablou interesant de genre e *Un chef*: zugrăvirea unui interior și a unui banchet, în care umorul și spiritul născocitor amintește pe vechiul maestru olandez Metsu, iar prin tehnică pe Leibl și Munkácsy, la care autorul nici nu va fi gîndit poate cînd și-a lucrat tabloul. E singura compoziție mare a lui Luchian, adevăr mult, psichologie bine motivată. *Bețivul* e tot din aceiași lume cunoscută și scumpă artistului: expresia omului prostit de băutură, istovit de exces.

Tăetor de lemne e de asemenea o însemnată bucată de genre, de astă dată pleinairistă. Fondul vegetal e redat aci cam după procedeul pointillistic, întrebuințat uneori și de Grigorescu (pete de frunze alăturate ușor laolaltă). Acest din urmă a inspirat lui Luchian tema tabloului *Cioban cu oile* după apusul soarelui, dela care însă nu lipsește factura proprie, personală.

Ca pictor al mahalalei acest artist simpatic și atît de original își întregește repertoriul cu tipuri de *țigance* și *lăutari*, creațiuni care ne descoperă aceleași prețioase însușiri particulare și, ca și celelalte, ne arată pe pictorul «cel mai pictor» al nostru.

* * *

Sculptorul *Spaethe* poate fi aici mai bine studiat, căci expoziția sa e mai retrospectivă. Cît de mlădios, de multilateral, e acest artist ne arată faptul că opera sa cuprinde mai toate genurile artei plastice. Ea dovedește o evoluție mai repede decît se aștepta. Succesul artistului dezminte în mod sigur impresia acelora ce au văzut într'însul un simplu tehnician îndeminatic. Spre a ne încredința de adevăr, să aruncăm o privire asupra creațiunilor sale mai de frunte.

La *Portretul Generalului Manu*, admirat în Expoziția internațională din München, se adaogă acum bustul de bronz al lui Luchian (în posesia d-lui V. Morțun), în care sculptorul, pe lîngă o asemănare izbitoare, a știut să dea chipului lumina unei bogate vieți din năuntru. E o tehnică îndrăzneață impresionistă în felul lui Rodin, care pătrunde adînc, și nu se mărginește la suprafață. Tot sufletul celui reprezintat se poate ceti în trăsăturile bronzului. Ochii melancolici și blajini, prăbușiți în adîncimea orbitelor, fața osoasă, scofilcită, amărăciunea întipărită pe buze ne spun trista poveste a unei lungi, neîncetate suferinți alinată într'o blîndă și duioasă resignare. Un surîs comprimat de bunătate, de copilărească nevinovăție, luminează aceste trăsături aspre și parcă le transfigurează. Portretul este fără îndoială vrednic de personalitatea pictorului ce reprezintă. Nu tot așa se poate zice despre bronzul mai vechiu, *Actorul Brezeanu*. O comparație între aceste două portrete învederează progresul făcut de Spaethe. Capul lui Brezeanu e mai migăloșit, mai academic; e lipsit de expresia, de viața sufletească a celui dintăi.

Cît de bine știe surprinde sculptorul nostru adevărul fiziognomic ne-o arată meșteșugul cu care modelează măștile individuale, printre care rămîne clasică acea a ziaristului *Ventura*. O tendință de exagerare a formelor caracteristice nu se poate tăgădui. Dar oare aceasta nu ne întîmpină chiar și la maeștrii cei mai mari, la un Rodin, un Lenbach și, firește la un Michel Angelo? De altfel această dispoziție a artistului romîn nu provine din socoteli tehnice cît din temperamentul său vesel, expresiv. Așa se explică seria de drăguțe statuete sau de chipuri mici femenine—un fel de tanagre moderne din Ueberbrettl—

prin care el caricaturizează moda. Viața îmbelșugată ce clocotește parcă în ființa plină de sănătate și energie a artistului și-a găsit cea mai vie și plastică rostire în *Silenul* gras și trupeș cu capul înclinat și cufundat în beatitudinea surizătoare a vinului, un bust care ne amintește tipurile lui Rubens; și nu mai puțin *Satirul* cel plin de rafinărie provocătoare sensuală, cu pleoapele voluptos întredeschise și cu gura cărnoasă întinsă la sărutare—două achiziții statornice ale plasticei romînești.

Din acelaș izvor de inspirație, dar în legătură cu cunoscute creațiuni antice, a răsărit și *Faun dansînd*, lucrare vrednică de luat aminte, care, prin corectitudinea desemnului și a modelaturii, dacă nu ajunge la înălțimea modelelor clasice, dar încai poate sluji ca cel mai frumos decor de fîntînă printre decorurile industriale ordinare ce împodobesc puținele piețe ale capitalei.

Gustul și priceperea sculptorului pentru obiecte decorative se vede și după unele bucăți de artă industrială ce a expus (o *călimară*, o *scrumieră* și altele). Un mic juvaer decorativ în concepție de tot modernă este *Fiat lux*, o figură lunguească femenină ca lampadar ținînd în mîni o lampă în formă de cruce. Pe lîngă asta, o samă de machete (*proect de fîntînă*, *proect de monument*, *statuta equestră a Regelui Carol*, clasică prin liniște și demnitate) ne dau măsura talentului și a puterii artistului în concepțiile monumentale. Ele ar trebui să preocupe cu tot dinadinsul cercurile interesate sau comitetele însărcinate pentru ridicarea de monumente publice. E trist că snobismul sau străinofilismul nostru face să ne mai îndreptăm cu încrederea oarbă privirile exclusiv spre apus, de unde arareori am căpătat lucrări de valoarea celor expuse de Spaethe, care-i al nostru, născut și educat în țară, și lucrează cu stăruință și suflet pentru noi. Dragostea-i sinceră pentru poporul în mijlocul căruia trăește ne-o mărturisesc cu deosebire statuetele sale frumoase și caracteristice *sămănătorul* și *ciobanii*, o inovație care i asigură un loc de onoare în istoria plasticei noastre. În ciuda șoviniștilor interesați sau strîmți la minte, Spaethe poate avea la noi rolul pe care artistul Chódowiecki, polonez de origină, dar german prin suflet, l'a avut în evoluția artei moderne germane.

G. Murnu

Tannhäuser

sau

LUPTA CÎNTĂREȚILOR DE LA WARTBURG

Dramă muzicală în trei acte

de

Richard Wagner

ACTUL AL II-lea

Sala festivă din Wartburg. In fund, vedere largă spre curte și vale.

Scena întâia

ELISABETA
(intră veselă)

Bolți mîndre, ca odinioară
Voioasă vă salut din nou,
Că deopotrivă ne 'nvioară
Al cîntecelor lui ecou!
    Cînd *el* s'a dus departe,
    Norocul mi s'a dus!
    Voi lîncezíați deșarte,
    Eu tristă de nespus!
Azi inima în piept îmi crește
Și voi ce falnice 'mi păreți;
S'a 'ntors cel ce ne 'nsuflețește,
El, rege între cîntăreți!
O vă salut! Salut cu drag!
Bolți mîndre, vă salut din prag!

(*Tannhäuser*, condus de *Wolfram*, urcă pe scări în fund)

Scena II-a

ELISABETA, TANNHÄUSER, WOLFRAM

WOLFRAM

Acolo-i,—du-te spre ea liniștit.
(Rămine rezemat de balustradă, în fund)

TANNHÄUSER
(cade năvalnic la picioarele *Elisabetei*)

Prințesă!

ELISABETA
(sfioasă și zăpăcită)

Ah, nu 'n genunchi! o, fugi!
Nu-ți pot vorbi aci!
(face o mișcare spre a se depărta)

TANNHÄUSER

Rămîi! Rămîi și las'
Să stau așa 'n genunchi!

ELISABETA
(se 'ntoarce prietenoasă spre el)

O, nu 'n genunchi!
Cum să 'ngenunchi aci, cînd astă sală
E 'mpărăția ta! O, nu 'n genunchi!
Iți mulțumesc că te-ai întors la noi!
Pe unde-ai fost, ne spune!

TANNHÄUSER

Pe un tărîm
Departe, prea departe; o grea uitare
Se așternu între ce a fost și e.
Din amintiri nu mi-a rămas nici urmă,
Doar una numai pot să-mi amintesc,
Că nu credeam să-ți mai vorbesc vreodată,
Nici ochii mei să-i mai înnalț spre tine.

ELISABETA

Cum s'a făcut atunci de te-ai întors?

TANNHÄUSER

Minune-a fost,
O ne'nțeleasă 'n veci minune!

ELISABETA
(tresărind de bucurie)

Slăvită 'n veci să fie
Minunea asta mare!
(stăpinindu-se, încurcată)
O iartă, că vorbesc aiurea, poate!
Trăesc în vis și rîd ca un copil
In voia ăstui vis fără de voie-mi!
Nici nu mă recunosc O, dă-mi răgaz,
Dă-mi ajutor să mă pricep eu însămi!
A barzilor întreceri
Odinioară m'atrăgeau;
Prilejuri de petreceri
Senine, îmi păreau.
Dar inima, cu ce putere
Mi-o zgudui cîntarea ta!
Acum gemea de grea durere,
Acum voioasă tresălta!
Simțeam ce n'am simțit vreodată,
Doriam ce 'n veci n'am mai dorit,
Și, de-acest farmec nou furată,
Uitai ce-odat'am îndrăgit!
Iar cînd te-ai dus apoi departe
Și bucuria-mi dus-a fost:
Cîntările'mi păreau deșarte
Și triste și fără de rost.
În somn simțeam o grea durere
Și-aevea gîndu 'n veci pierdut,
Și n'aveam nici o mîngiere:
Heinrich, Heinrich! ce mi-ai făcut?

TANNHÄUSER
(cu însuflețire)

Dă slavă zeului iubirii!
El harfei mele glas i-a dat,
Să-ți spună taina fericirii,
Spre tine el m'a îndreptat!

ELISABETA

Slăvit să fie ceasul,
Slăvit misterul sfînt,
Ce-a fost să-ți poarte pasul
Spre locul unde sînt.
Durerea se distramă
Și cerul s'a deschis,
Și nici nu-mi pot da samă
Aevea e sau vis!

TANNHÄUSER

Slăvit să fie ceasul,
Slăvit misterul sfînt
Ce-a fost să-mi poarte pasul
S'aud acest cuvînt!
Spre viața ce mă chiamă
Mă duc cu gînd deschis,
Și tremurînd de teamă
Trăesc un mîndru vis.

WOLFRAM
(in fund)

Și astfel se distramă
Al vieții mele vis!

(*Tannhäuser* se desparte de *Elisabeta*, se duce spre *Wolfram*, il imbrățișează furtunos, și se departează cu el pe scări. *Elisabeta* privește de pe balcon după *Tannhäuser*)

Scena III-a

ELISABETA, LANDGRAFUL

(*Landgraful* intră pe o ușă laterală. *Elisabeta* aleargă inainte-i, și-ascunde fața la pieptul lui)

LANDGRAFUL

Te intilnesc in sala ce de-amar
De vreme-ai părăsit-o. In sfirșit
Te-atrage o serbare-a noastră iarăși.

ELISABETA

Unchiule! O bunul meu părinte!

LANDGRAFUL

Simți
Pornirea de-a'mi deschide al tău suflet?

ELISABETA

In ochi citește-mi! Să vorbesc nu pot!

LANDGRAFUL

Rămînă dară in tăcere
Duiosul tău secret păzit,
Păn' ce te vei simți 'n putere
Să pui acestei vrăji sfîrșit.
Așa! Minuni ce se ascund in cintec
Și farmec, el va trezi
Și le va da desăvirșire:
In fapta le va 'nfiripa.

(Trompete, jos, in fund, ca din curtea castelului)

S'apropie ai țării mele nobili,
Că pentru toți e azi o mîndră zi:
In număr mare vin căci au aflat
Că tu ești zina sărbătoarei azi.

Scena IV

LANDGRAFUL, ELISABETA, CÎNTAREȚII, GRAFI, CAVALERI și FEMEI NOBILE.

(*Landgraful* și *Elisabeta* urcă in balcon pentru a urmări sosirea oaspeților. *Patru paji* inaintează și-i vestesc. Ei primesc de la Landgraf poruncă pentru primiri ș. c. l. Cavalerii și Grafii inaintează fiecare pe rind cu femeile și suita ce rămine in fund, și sint primiți de Landgraf și de Elisabeta)

CORUL

Voiosi te salutăm, măreață sală!
Al artei și al păcii sfint locaș!
Răsune 'n cor strigarea triumfală:
Prinț al Turingii, Landgraf Hermann sus!

(Adunarea a cuprins un mare semicerc in locul indicat pe scenă. *Landgraful* și *Elisabeta* au luat locurile de onoare in față, sub un baldachin. Trompete. Cintăreții inaintează și se inchină solemn, cu salut cavaleresc, in fața adunării; pe urmă iși iau locul indicat pentru ei intr'un semicerc mai strimt, singurul rămas neocupat pe scenă. *Tannhäuser* pe planul din mijloc, la dreapta. *Wolfram* in partea opusă, la stinga, cu fața spre adunare.)

LANDGRAFUL

Mult și frumos, aici, in astă sală,
Adeseori, dragi cintăreți, cintarăți.
Prin zicători și cintece voioase
Si inima și mintea ne-ați hranit
In grele lupte dacă spada noastră
Spre slava impăratului luptă
Și Guelfului cumplit piept ii ținurăm,
Inlăturind blestemul dezbinării:
Nici cinstea noastră nu a fost mai mică,
Căci frumusețea și virtutea,
Credința fără de prihană
Prin arta voastră fără preț
Și-au cucerit un loc măreț.
Azi o serbare nouă ne gătiți,
Azi cind se 'ntoarce mindrul cintăreț,
A cărui lipsă toți am regretat-o.
Ce l-a adus iar intre noi, imi pare
A fi o taină cu un rost adinc;
Prin cintec voi să-mi dezlegați misterul;
De-aceia o 'ntrebare eu vă pun:
Puteți să 'mi lămuriți ce este-Amorul?

Acelui care-l va cînta mai vrednic
Elisabeta darul i-l va da;
Orișice preț, cît de inalt, ar cere,
Jur c'o să-l aibă fără 'ntîrziere.
Sus inimile! Instrunați, dar, harfa:
Motivul este dat, luptați cu drag
Și dinainte noi vă mulțămim!

(Trompete)

CORUL CAVALERILOR și al FEMEILOR

Slavă! Slavă! Prințului Turingiei!
Slavă ție, -al artelor protector!

(Toți se așază. *Cei patru paji* inaintează; ei adună intr'o cupă de aur de la fiecare cîntăreț numele său însemnat pe o țidulă făcută sul; apoi oferă cupa *Elisabetei*, care scoate unul dintre bilete și-l dă iarăși pajilor; aceștia citesc, inaintează solemn la mijloc, și strigă:)

CEI PATRU PAJI

Wolfram de Eschinbach incepe!

(Se așază la picioarele *Landgrafului* și *Elisabetei*.—*Wolfram* se ridică. Tannhäuser stă răzemat, ca în vis, de harfa sa.)

WOLFRAM

Privind acest sobor de mîndre fețe,
Mă cucerește dor de fapte mari!
Văd bravi Germani, zăresc figuri mărețe
Ca un puternic codru de stejari!
Ca flori într'o ghirlandă 'mbălsămată
Mă impresoară castele femei:
Pe buze'mi moare imnul meu deodată
Și beți de farmec umblă ochii mei...
Atunci privesc la *una* dintre stele
Acolo sus, lucind ca 'ntr'un privaz:
Din depărtări chem gîndurile mele
Și sufletul meu cade în extaz.
Și, iată, o fîntînă îmi apare
În care eu, uimit, mă oglindesc:
Din ea 'mi reiau puteri renăscătoare
Și inima nespus mi-o răcoresc.
Și vecnic aș dori s'o las eu clară,
Să curgă nentinat al ei izvor:
Spre a nu-l atinge nici odinioară,
Evlavios aș consimți să mor!
Voi, nobili, ați ghicit ce e izvorul:
Așa senin eu înțeleg amorul!

(s'așază)

CORUL CAVALERILOR și al FEMEILOR

(cu mișcări de aprobare)

Așa! Așa! Slăvit fie-al său cînt!

TANNHÄUSER

(Care către sfîrșitul cîntării lui Wolfram, tresare ca din vis, se ridică)

Mi-a fost, o Wolfram, scris și mie
Să văd ce insuți ai văzut.
Fîntîna cine nu o știe?
Ascultă dar cum știu s'o cînt!—
Pe mine dor aprins mă'ncinge
Cînd mă apropii de izvor,
Și setea nu mi-o pot invinge
De-ași ști c'ar trebui să mor.
Sorb lacom eu atunci nectarul,
Nu stau la gînduri înadins,
Că nesecat îi este darul,
Cum este dorul meu nestins.
Așa ca 'n veci să'mi ardă dorul,
Mă plec peste izvor mereu:
Acesta, Wolfram, e amorul,
Așa-l pricep *aevea* eu!

(S'așază.—*Elisabeta* face o mișcare spre s'și arăta aprobarea. Deoarece însă toți rămîn într'o tăcere severă, ea se oprește sfioasă)

WALTER de la VOGELWEIDE

Ce clar în minte îmi apare
Fîntîna cu izvoare reci!
Dar cel ce-o vrea cu însetare,
Tu, Heinrich, n'ei cunoaște-o 'n veci!
Virtutea e acea fîntînă:
Ascultă și invață dar,
Slăvită 'n suflet să 'ți rămînă,
Spre jertfă să-i înalți altar!
Amar, de 'ncerci să'ți stîmperi dorul
Din apa ei sorbind abia:
De-i vei atinge doar izvorul,
Puterele-i vor dispărea.
De vrei ca să nu sece niciodată,
Nu simțul tău, ci sufletu 'ți desfată!

(s'așază)

CORUL CAVALERILOR și al FEMEILOR

Sus, Walter! Laudă lui Walter!

TANNHÄUSER
(se ridică iarăși cu pornire)

O Walter, cintul tău înșală,
Și schimbă al iubirii rost ;
Cu-așa nemernică sfială
Pierită lumea ar fi fost !
Priviți spre cer, spre veșnicele stele,
Spre slava celui ce-i stăpîn pe ele,
Nălțați sfioase rugăciuni
Spre nențelesele minuni,
Dar cind atingerii se 'mbie
Ce pentru simțuri s'a născut
Și 'n undoiri se înmlădie
Ființa din acelaș lut,
Dorința iee 'și liber zborul —
Așa doar înțeleg amorul !

(s'așază)

BITEROLF
(se ridică repede cu minie)

La luptă dar ! Ce suflet oare
Te-ar asculta făr' un fior ?
Ascultă și a mea cintare,
Nesocotit pîngăritor !
Amorul cind mă înfierbîntă,
Mă simt puternic și 'ndrăzneț,
Și spre-a păzi lumina-i sfintă
Mi-aș da și singele ca preț.
In numele virtuții 'nalte
Sint mindru ca, luptind, să pier,
Iar ce ne spui de celelalte
Nu-i vrednic de un cavaler !

CORUL CAVALERILOR și al FEMEILOR
(in aplauze sgomotoase)

Sus Biterolf !

CAVALERII

La luptă toți !

TANNHÄUSER
(continuind cu aprindere crescindă)

Ha, Biterolf, lup urlător,
Mai cinți și tu despre amor ?
Desigur tu n'ai înțeles
Ce mie 'mi pare demn de-ales !
Tu, ce-ai putut simți, sărmane,

In traiul tău de lup stingher ?
A tale simțuri grosolane
Nu-s vrednice de-un cavaler !

CAVALERII
(in cea mai mare agitație)

Cutezătorul ! pedepsiți-l aspru !

LANDGRAFUL
(către Biterolf, care trage spada)

Spada la loc ! Barzi, respectați serbarea !

WOLFRAM

O Doamne ! Dă 'mi acum măiastră
Putere cintecului meu !
Să văd din adunarea noastră
Inlăturat păcatul greu !
Pe tine te slăvească
Iubire, al meu cint,
Frumsețea îngerească
Și-adincul farmec sfint.
Solia ta divină
Din zare-o voiu urma
Acolo unde lină
Străluce steaua ta !

TANNHÄUSER
(sare în sus, ca exaltat)

Slăvită fii și'n veci mă voiu prosterne
Zina-a iubirii, dinaintea ta !
Tu ești izvor de frumuseți eterne
Și vraja ta în veci o voiu cînta !
Acela știe numai ce-i iubirea
Cel ce în brațe aprig te-a cuprins.
Sărmani, ce v'ați strivit în veci simțirea ;
Plecați ! plecați spre *Venusberg* întins !

(Revoltă și groază generală)

TOȚI, afară de ELISABETA

Ha ! blestematul auziți !
Păziți ! A fost în Venusberg !

FEMEILE

Feriți ! Feriți din preajma lui !

(Toate femeile, în adincă consternare și cu gesturi de groare, părăsesc sala. *Elisabeta* care a urmărit lupta cintăreților cu o teamă crescindă, rămine ea singură dintre femei, — palidă, numai cu cea mai mare reculegere a puterilor sale, se sprijină de un stilp al baldachinului, pentru a se putea susține în picioare.— *Landgraful*, toți *cavalerii* și *cintăreții* și-au părăsit locurile lor și se string laolaltă.— *Tannhäuser* în extrema stingă, rămine o vreme încă pierdut ca 'n extaz)

LANDGRAFUL, CAVALERII şi CÎNTĂREŢII

Păcatul greu, aţi auzit.
El singur l-a mărturisit!
Plăceri din iad a 'mpărtăşit,
In Venusberg a rătăcit!
Cumplire! Groază şi blestem!
In săbii crunt să-l sfişiem!
In iaduri meargă înapoi,
Gonit cu hulă dintre noi!

(Toţi cu săbiile scoase pornesc spre *Tannhäuser*, care 'şi ia o atitudine de rezistenţă. *Elisabeta* se aruncă între ei)

ELISABETA

Staţi pe loc!

(Toţi se opresc cu cea mai mare uimire)

LANDGRAFUL, CAVALERII şi CÎNTĂREŢII

Ce 'nsamnă? Cum? Ce vrei? Elisabeta!
Fecioara apăr 'un nemernic?

ELISABETA

(acoperind cu trupul ei pe *Tannhäuser*)

Napoi! Ori moartea-i partea mea!
Ce 'nsamnă rana armei voastre oare
Pe lingă lovitura ce mi-a dat?

LANDGRAFUL, CAVALERII şi CÎNTĂREŢII

Elisabetă, ce aud? sărmană,
Cum ţi-ai pierdut tu mintea oare
Să aperi pe acel nemernic
Ce-aşa de groaznic te-a trădat?

ELISABETA

Tot una mi-e! dar el—dar el!
Vreţi să-i răpiţi voi mintuirea?

LANDGRAFUL, CAVALERII şi CÎNTĂREŢII

Speranţa 'n veci nu va renaşte,
Iertare 'n veci n'a dobîndi
Urgia cerului îl paşte—

(Pornesc din nou spre Tannhäuser)

Păcatul îl va izbîndi!

ELISABETA

Napoi, vă zic! Voi nu aveţi cuvîntul!
Sălbatici, arma cadă-vă din mîni!
Luaţi aminte al fecioarei glas!
Prin mine-aflaţi ce vrea acel de sus!
Nefericitul rob ce-l leagă
O vrajă şi-un blestem cumplit,
Voiţi ca veşnicia 'ntreagă
Să nu mai fie mîntuit?
Voi, cei puternici în credinţă,
Nesocotiţi ăst dar divin,
Vreţi să'i răpiţi orice putinţă
De-a ispăşi eternul chin?
Priviţi la mine ca la floarea
Ce-a rupt-o el neîndurat:
Eu l-am iubit cu toat'ardoarea,
El inima mi-a săgetat!
Implor viaţa lui, spre pocăinţă
Indrepte'şi pasul, pelerin smerit...
Nu-i luaţi nădejdea, căci în umilinţă
Şi pentru el Isus a suferit!

TANNHÄUSER

(Prăbuşit la pămînt cu o scrîşnire grozavă)

Vai, eu, nenorocitul!

LANDGRAFUL ŞI CÎNTĂREŢII

(Pe încetul potoliţi şi mişcaţi)

Un înger din senin cucernic
Vesti, Stăpîne, voia ta!
Te uită, trădător nemernic
Şi vezi fără-de-legea ta!
Tu moartea-i daşi, ea viaţa ta o cere!
Cînd îngeri plîng, ce inimă-i de fier?
Nu pot erta, şi totuşi n'am putere
Să nu mă'nchin cuvîntului din cer...

CORUL CAVALERILOR

Tu moarte-i daşi, ea viaţa ta o cere!
Cînd îngeri plîng, ce inimă împetresc.
Nu pot ierta şi totuşi n'am putere,
Să nu mă 'nchin cuvîntului ceresc!

TANNHÄUSER

Spre a mă 'ndrepta spre mîntuire,
Un sol din cer mi-a răsărit.
Dar ah! în oarba mea neştire
Privirea mea l-a pîngărit.

O, tu cel care din 'nălţimi sublime,
In calea mea ai scos un Serafin,
Indură-te, că ah! în adincime
Nesocotit-am solul tău divin!
Indură-te!

ELISABETA

Implor viaţa lui spre pocăinţă!
Indrepte'şi pasul, pelerin smerit!
Nu'i luaţi nădejdea, căci în umilinţă
Şi pentru el Isus a suferit!

LANDGRAFUL
(Inaintind solemn la mijloc)

S'a făptuit o mare fărdelege!
Cu viclenie a pătruns la noi
Al iadului robit fiu blestemat!
Dar te gonim de-acum! Să stai aci
N'ai dreptul: vatra tu ne-ai pîngărit!
Şi cerul însuşi cată încruntat
Spre adăpostul unde zăboveşti.
Din ţara mea din orice parte
Trec pelerini pioşi pe drum.
Bătrînii au ajuns departe,
Cei tineri vor porni acum.
Pe suflet n'au povară mare,
Dar gîndul nu le dă popas,
Spre-a implora la cer iertare
Se duc spre Roma, de Ispas.

LANDGRAFUL, CÎNTĂREŢII ŞI CAVALERII

In pîlcul lor tu pleacă
Spre Roma năzuind,
Şi 'n pulbere te-apleacă
Păcatul ispăşind.
Cerşeşte îndurare
La scaunul cel sfînt,
Iar de nu-ţi dă iertare,
Pieî de pe-acest pămînt!
Pedeapsa de ţi-o sfarmă
Un înger prea curat;
Te-ajunge această armă
De 'ntîrzii în păcat!

ELISABETA

Ingădue-i să plece,
Stăpîne, 'n paza ta!
Genunchii să şi-i plece
Şi 'ndură-te-a-l ierta!

O rugă viaţa 'mi fie!
Ruga-mă-voi cu drag:
Dă-i raza ta cea vie
Să treac'al nopţii prag!
Invălue-l, Stăpîne,
Cu-al milei tale nimb:
Şi'ţi dau tot ce'mi rămîne!
Dau viaţa mea în schimb!

TANNHÄUSER

Cum voiu găsi 'ndurare?
Cum voiu putea să sper?
Păcatul meu e mare
Şi 's blestemat de cer!
Voi pribegi din ţară 'mi,
Spre Roma alergînd,
Şi pieptul am să 'mi sfarăm,
In pulbere căzînd!
O, crunt voi şti să sînger
Spre a fi măcar iertat
De-al mîntuirii 'mi înger,
Ce jertfă mi s'a dat!

CORUL PELERINILOR TINERI
(departe, ca venind din fundul văii)

In ziua sfîntă de Ispas,
La Roma fac smerit popas!
Iertare vinei mele cer
Spre-a cîştiga un loc în cer...

(Toţi au ascultat cîntecul, mişcaţi, şi feţele crunte li se mai inseninează)

TANNHÄUSER
(pe a cărui figură străluce în treacăt lumina unei speranţe, se întoarce repede spre eşire.)

La Roma! (aleargă)

TOŢI
(strigîndu-i)

La Roma!

St. O. Iosif

Cronica Artistică

Jaful obiectelor de artă dela Expoziţie

Vremurile de zbuciumare prin care trecem se resimt până şi în cele mai paşnice ramuri ale activităţii noastre. Peste tot aceiaşi luptă, aceiaşi încordare. Chiar şi cele mai mici rezultate nu se pot obţine de- cît în urma unor mari sforţări. Căci n'am ajuns încă pe calea evoluţi- unii normale şi neturburate, cu atribuţiuni şi îndatoriri bine definite pentru fiecare.

Astfel, chiar şi în domeniul artei se resimte influenţa dăunătoare a cîtorva nechemaţi, care singuri vor să decidă soarta artei în Romînia. Am arătat aiurea efectele dezastruoase ce a avut în organizarea colec- ţiilor noastre de artă amestecul pretenţios al d-lui Dr. Istrati, care deo- dată vrea să ni se impue tuturor ca arbitru în chestiuni ce i-au fost cu totul străine până mai dăunăzi.

Nu a mea este vina, dacă reviu acum asupra jafului ce s'a făcut cu obiectele de artă dela Expoziţie. D. dr. Istrati însă m'a provocat din nou. Şi de astădată fiind sezisat pe cale oficială chiar, nici că s'ar fi putut să nu răspund.

Se pare că primul meu articol *„D-l. Dr. Istrati pro şi contra Muzeului"*, apărut în numărul din Iunie al „Convorbirilor Literare", nu a fost tocmai pe placul d-lui doctor. D-sa a găsit de cuviinţă să se plîn- gă de aceasta chiar şi Ministerului Domeniilor. Iar Ministerul a or- donat o cercetare. Aceasta s'a şi făcut în ziua de 17 Noembrie a.c. după o scurgere aşa dar de aproape o jumătate de an dela publicarea artico- lului meu. Declaraţiile ambelor părţi au fost consemnate de către d. di- rector Nicoleanu, delegatul Ministerului. Pe baza acestui proces-verbal şi a notelor luate de d. delegat în Palatul Artelor, precum şi a cîtorva din probele ce personal posed, voiu căuta să expun aci rezultatul aces- tei cercetări.

Nu voiu insista dela început asupra marei răspunderi morale ce re- vine în sarcina d-lui Dr. Istrati, tocmai în urma acestei cercetări. Voiu adăoga numai că, în situaţia mea de pîrît, fiind nevoit să fac dovada afirmăriior mele din primul articol, nu am putut să cruţ în totdeauna

pe cît aşi fi dorit, pe cei ce au provocat cercetarea. Astfel, dovezile de care m'am servit pentru descărcarea mea, au devenit în mod fatal acu- zaţiuni în sarcina altora. Regret de asemenea că, cu acest prilej, am fost silit să dau în vileag fapte care, odată ajunse în domeniul public, ar pu- tea avea consecinţe neplăcute pentru autorii lor. Răspunderea, o repet, nu este a mea: am fost constrîns să spun mai mult decît am vrut. D. Dr. Istrati, care singur a stîrnit această cercetare, este şi singurul res- ponsabil. Tonul agresiv, de altfel, ce d. dr. a avut la cercetare nu nu- mai în contra mea, dar şi împotriva Muzeului ce conduc, mă dezlegă de orice rezervă, impunîndu-mi răspunsul de faţă.

In rezumat, eu eram obligat să mă conformez adresei oficiale No. 83,869 din 6 Noembrie 1907 ce Ministerul Agriculturii, Industriei, Co- merţului şi Domeniilor mi-a adresat în calitate de Director al Muzeului etnografic.

Prin această adresă sînt rugat a răspunde „categoric" şi „a preciza":

a) *„Ce obiecte cunosc că s'ar fi vîndut din cele colectate de Stat cu ocazia Expoziţiei; cui s'au vîndut şi, dacă este posibil, cînd şi cu ce preţ?*

b) *Cu ce anume obiecte din cele citate sub litera a, am cunoştinţă că s'ar fi înavuţit colecţia d-lui dr. Istrati şi de ce anume agenţi ar fi fost ele colecţionate pentru Stat?*

c) *Ce obiecte s'ar fi înstrăinat de d-l Mironescu şi dacă despre a- ceste înstrăinări d-l dr. C. I. Istrati ar fi avut cunoştinţe, sau i s'ar fi a- tras atenţia asupra înstrăinării lor, cînd şi de cine"?*

Inainte de a trece la răspunsuri, o observaţie generală se impune. Atît din textul acestor citate cît şi din depoziţiile d-lui Dr. Istrati, cu oca- zia cercetării, se vede că s'a denaturat nu numai sensul, dar chiar şi textul articolului meu. Peste tot se face aluzie la obiectele *„colectate de Stat* cu ocazia Expoziţiei" pe cînd în articol nu există asemenea distinc- ţiune, ci peste tot nu este vorba decît *„colecţiile Expoziţiei"* (p. 688), sau şi mai clar „obiectele ce se *aflau în sălile Expoziţiei"* (p. 649). In- diferent deci dacă ele au aparţinut sau nu Statului sau numai particu- larilor.

Insist asupra acestui punct, deoarece la cercetarea locală d-l doc- tor, pentru a mă găsi cu orice preţ vinovat, a început prin a susţine că l-aşi fi acuzat că şi-ar fi însuşit din obiectele *cumpărate* de Stat. Ase- menea distincţiune însă nu am făcut nicăieri în articolul meu.

Nu pot să fiu deci responsabil pentru subînţelesurile ce d-sa bine- voeşte a-mi atribui. Atît la cercetare cît şi acum repet: nu-mi asum răs- punderea decît a celor scrise şi subscrise de mine în numitul articol, şi nimic mai mult. La procese de intenţii, ce alţii binevoesc să-mi atribue, nu răspund. D-l. dr. însuşi, de altfel, văzîndu-se constrîns a se menţine numai la textul articolului meu, a mărturisit în cele din urmă că ia cu mulţumire act de declaraţia mea, prin care resping orice alt înţeles de- cît acel ce într'adevăr îl are textul meu. Dar atunci, mă întreb: de ce s'a

mai plîns d. doctor? Căci d-sa însuşi recunoaşte temeinicia afirmărilor mele, atunci cînd nu se recurge la o alterare de texte.

După aceste lămuriri, revenind la cele trei chestiuni din adresa oficială, voiu răspunde mai întâiu la aceia de sub litera *b*. Ea se referă la următoarea notă dela pag. 648 a articolului meu din Iunie:

„D-l Dr. Istrati a fost îngrijit de sporirea colecţiunii sale particulare. Aceasta într'adevăr s'a îmbogăţit pe urma Expoziţiunii, fie din darurile făcute de unii expozanţi, fie prin obiectele cumpărate (sic) de d. doctor dintre cele mai interesante adunate de agenţii speciali ai Expoziţiei, sau din diferitele secţiuni. Obiectele se mai văd şi acum în palatul dela Filaret".

Această notă, pare-se, a iritat mai ales susceptibilitatea d-lui doctor. Desigur că învinuirea ar fi nemeritată, dacă s'ar adresa d-lui Istrati ca simplu particular. In această calitate d-sa ar fi avut desigur dreptul, ca oricare altul, să cumpere obiecte din expoziţie sau să primească daruri.

Dar d. doctor nu era simplu particular. Pe lîngă calitatea de Comisar general, d-sa se mai afişa în toate circulările sale ca întemeetorul aşa zisului „Muzeu al trecutului nostru". In această dublă calitate, nu-i era permis să cumpere pentru d-sa, făcînd astfel o nelegală concurenţă Muzeului oficial, ce cu mijloace oficiale întemeia.

Procedînd astfel, d. dr. confirma spusele mele: anume că numai cu vorba pleda pentru înfiinţarea unui muzeu, căci de fapt îl preocupa numai sporirea colecţiei sale particulare. Confirmarea ne-o dă singur în procesul-verbal al cercetării dela 17 Noembre, unde aproape textual se află declaraţia prin care d. dr. „regretă că nu a avut şi mai mulţi bani disponibili pentru a cumpăra şi mai mult pentru d-sa personal".

Las la aprecierea cetitorului părerea ce trebue să aibă despre acel director sau pretins întemeetor de muzeu care, profitînd de situaţia sa oficială, cumpără pentru sine în detrimentul instituţiei ce dirige.

Voiu reveni mai degrabă la fapte precise spre a dovedi temeinicia aserţiunilor mele. Astfel, cu ocazia cercetării, s'a putut constata şi de către d. delegat al Ministerului, că în colecţia particulară a d-lui dr. Istrati, aranjată în aripa stîngă a fostului Palat al Artelor dela Filaret, se aflau încă, între foarte multe altele, şi următoarele:

I) *Ca donaţiune*: modele de alesături şi ţesături vechi romîneşti, dăruite de d. Take Rădulescu „delegatul prefecturii judeţului Vîlcea". Modelele purtau încă stampila jud. Vîlcea. Se naşte însă întrebarea: era în drept d. „Comisar general" să primească pentru d-sa personal în loc de a da „Muzeului Trecutul nostru" asemenea plocon oficial? Iar pe de altă parte, era în drept d. delegat al prefecturii să doneze particularului Domn Istrati izvoadele culese de primul în calitate oficială? Iar d. doctor ignora oare calitatea oficială a donatorului său? Fără a răspunde la aceste întrebări, menţin numai faptul că d. doctor a primit daruri, fie că considerăm pe d. T. R. ca simplu particular, fie că menţinem calitatea sa oficială, ceia ce e şi mai grav. Şi d. Rădulescu nu e singurul;

chiar în procesul-verbal s'au consemnat alte daruri; mă mărginesc însă la cîte un singur exemplu pentru fiecare speţă, neavînd alt interes decît să dovedesc temeinicia afirmărilor mele.

II) A doua acuzaţie se referă la obiectele cumpărate prin agenţii speciali ai Expoziţiei şi aflate în colecţia particulară a d-lui dr. Şi dintre acestea s'au constatat, între multe altele, următoarele:

„Un chiup mare de pămînt, spart, cu verigi de jur împrejur, cumpărat de d. Mihăilescu în com. Niculiţelu, Tulcea". Fişa purtînd această inscripţie a fost ataşată la dosarul d-lui delegat Nicoleanu. La aceasta adaog:

a) E în drept d. dr. să-şi asume obiectele cumpărate de agenţii speciali a expoziţiei (ca d. Mihailescu şi Mironovici) plătiţi anume cu vreo 3—400 lei lunar pentru a strînge obiecte pentru expoziţie şi Muzeu, iar nu pentru particularul d. Istrati?

b) Cum se explică că acest chiup d. dr. l'a plătit numai 4 sau 5 lei (după propria sa declaraţie), pe cînd mie acelaşi domn Mihăilescu mi-a procurat un chiup mult mai simplu şi mai incomplect, din aceiaşi localitate, pe preţ de 40 lei, în afară de spesele de transport atît ale d-sale cît şi ale chiupului? Răspunsul firesc e că d. dr. s'a bucurat de o prea vădită şi mare favoare din partea subordonatului său.

Dar acest obiect nu este singurul ce d. dr. şi-a procurat prin agenul plătit pentru a colecta în folosul Expoziţiei şi nu al d-sale personal. Am prezintat o listă întreagă de obiecte procurate d-lui Dr. Era scrisă de însuşi d. Mihăilescu şi nimeni în ziua cercetării nu a contestat-o. Intre alte obiecte, d-sa a procurat d-lui dr. şi „un idol" de bronz pe preţ de 2 lei. Importanţa acestui idol s'a părut d-lui dr. aşa de mare încît, după propria sa mărturisire, a şi scris savantului Maspero în această privinţă. Şi totuşi d. doctor nu a dat obiectul Muzeului, ci l-a păstrat pentru sine. Nu mai e nevoe să mai aduc şi celelalte exemple consemnate în procesul verbal pentru a întări afirmarea mea, că d. dr. a cumpărat pentru sine prin agenţii Expoziţiei. D-sa însuşi a declarat d-lui Delegat „că atît d. Mihăilescu i-a cumpărat obiecte în două rînduri, şi pentru ultima dată 29 obiecte pentru suma de 40 lei 90 b. la 7 Noemvrie 906; iar d. Mironescu într'o singură dată, în Ianuarie 907, i-a cumpărat obiecte din Iaşi pentru vreo 250 lei". O fişă văzută şi de d. Delegat oficial şi scrisă de însuşi d. dr. Istrati menţiona însă o altă cumpărare a d-lui Mironescu şi anume a 29 ouă din Bucovina în Sept. 906.

Este deci bine demonstrat ceia ce eu am pretins în articolul meu. Pentru a atenua abuzul ce se constată, atît d. dr. cît şi numiţii săi colaboratori s'au făcut culpabili de o nouă neexactitate. Astfel d. doctor a declarat d-lui Delegat al Ministerului că numiţii săi agenţi „aduceau numai *gratuit* obiecte pentru Expoziţie" şi că prin urmare cele cumpărate putea să şi le însuşească d. dr., plătindu-le bine înţeles.

Tot după cererea d-lui dr. atît d. Mihăilescu cît şi Mironovici au dat d-lui Delegat al Ministerului fiecare cîte o declaraţie în scris (contrasemnate spre neschimbare şi de mine) în care fiecare din foştii agenţi

mărturiseşte că „nu a *cumpărat* nici un obiect pentru colecţia Statului" în timpul funcţionării lor. Mironovici adaugă — pentru a-şi da aparenţe de mărturisire cinstită — că nu a cumpărat decît după închiderea Expoziţiei. Cum se împacă toate aceste trei declaraţii solemne pe de o parte cu datele cumpărărilor menţionate aci, anterioare chiar deschiderii Expoziţiei, iar pe de altă parte cu *„Raportul însărcinaţilor Comisariatului general cu strîngerea lucrurilor vechi din ţară"*, publicat la 18 Ianuarie 1906 (deci iarăşi *înainte* de deschiderea Expoziţiei)? Intr'acest raport semnat de Mironovici şi publicat la pag. 164 şi 199 a „Buletinului Oficial" al Expoziţiei, găsim numeroase obiecte purtînd anume menţiunea *„plătit"*, şi a căror preţuri variază pînă la 10 lei. (Vezi No. 8, 13, 62, 102 etc.). Alte numeroase asemenea socoteli se mai găsesc, pare-se, în arhivele Comisariatului, precum şi în inventariul făcut în August 1907. D-l dr. însuşi, de altfel, în „Buletinul oficial" p. 297 spune despre obiectele Muzeului din Trecutul nostru că „unele preţuesc mulţi bani". Ele nu au fost deci adunate gratuit, cum s'a afirmat la cercetare; iar cele trei declaraţii se dovedesc prin acte a fi contrarii adevărului.

Chiar o circulară a însuşi d-lui dr. ne destăinueşte că intenţiunea d-sale a fost dela început ca asemenea obiecte să se cumpere pentru Muzeu, întocmai după cum susţin şi eu. Dovada o găsim în „Buletinul oficial" p. 159: „Să profităm dar de ocazia Expoziţiei viitoare pentru a face ca acest Muzeu (al trecutului) să-şi aibă odată fiinţa sa. Să căutăm ca toţi acei ce vor expune cu această ocazie obiecte de natură a ne interesa, să le cedeze *sau să le vinză* viitorului Muzeu".

Ce păcat, adaug eu, că aşa frumoasele intenţiuni ale d-lui dr. au fost nesocotite tocmai de d-sa. Iată de ce am dreptul să-l acuz că numai cu vorba, iar nu şi cu fapta, s'a ocupat de acel Muzeu, pe care putea aşa de lesne să-l facă şi totuşi nu l-a creat.

Şi în privinţa celor doi colaboratori ai d-lui doctor încă o întrebare. Unde se află toate obiectele adunate de aceşti agenţi anume pentru aşa zisul Muzeu al Trecutului? Astfel, pe lîngă Raportul din 12 Sept. 1905 al d-lui C. N. Mihăilescu, în calitate de „însărcinatul Comisariatului General" se află o „listă de 52 obiecte colecţionate şi *predate* Comisariatului general pentru a fi expuse". Toate cu excepţie a două numai, au fost „oferite Muzeului". Ele n'au putut să fie deci vîndute. Cele de caracter etnografic ar fi trebuit să fie cuprinse între obiectele ce au fost dăruite Muzeului dela Şosea. In inventarul după care mi s'a făcut predarea însă nu se găsesc toate aceste obiecte. Unde sînt dar? Şi spre a preciza, reduc întrebarea numai la cămeşile, vîlnicele şi zăvelca de sub No. 2, 3, 4, 9, 23, 42, 45, 51, toate din Gorj, care de drept ar trebui să se afle azi în Muzeul meu. Ni s'ar putea spune ce s'au făcut ele? Ori s'au pierdut şi acestea ca atîtea altele, deşi ele constitueau averea aşa zisului Muzeu. O lămurire nu ar strica şi în această privinţă. Mai cu samă că chiar eu am primit, dela persoane necunoscute mie, scrisori prin care sînt

rugat să interviu spre a li se înapoia obiectele (în valoare de vreo 5 mii lei) ce s'au colectat de acest d. Mihăilescu, şi care nu s'au mai înapoiat proprietarilor care le-au împrumutat numai Expoziţiei.

III) Ultima acuzaţiune ce aduceam d-lui dr. în nota din primul meu articol, era că în al treilea rînd a mai cumpărat pentru d-sa, iar nu pentru Muzeu, şi din „diferite secţiuni" ale Expoziţiei. Dovada sînt Covoarele ce la 17 Noembrie se mai aflau într'o vitrină din colecţia d-lui dr.; între altele era un covor splendid din Basarabia, pe care d. dr. l-a păstrat pentru d-sa, în loc de a-l cumpăra pe sama Muzeului, care nu avea încă un covor din acea provincie.

Tot în vitrinele d-sale s'au mai constatat şi nişte frumoase ie vechi şi o foarte rară zeghe femeiască din Romanaţi, exemplare ce lipsesc Muzeului.

In chitanţierul obiectelor vîndute dela Palatul Artelor se află de asemenea, de mai multe ori, numele d-lui doctor ca cumpărător al obiectelor din secţiunea trecutului nostru. Incă odată dovadă că a cumpărat ca orice particular, iar de îmbogăţirea Muzeului nu s'a ocupat. Quod erat demonstrandum.

Imi mai rămîne să răspund la întrebările de sub *a* şi *c* din adresa Ministerului. Ambele chestiuni se contopesc, căci amîndouă se raportă la isprăvile lui Mironovici, zis pe nedrept şi prin abuz numai Mironescu [1]). Dovada de obiecte vîndute de numitul Mironovici am făcut-o producînd d-lui delegat mai multe chitanţe, prin care se răspunde la toate întrebările ce mi s'au pus, adică cui, cînd şi cu ce preţ s'a făcut vînzarea.

Două din aceste chitanţe sînt reproduse aci. Toate însă merită o deosebită atenţiune, căci în afară de dovada ce dau că s'a vîndut obiecte ce meritau să intre în Muzău, ele ne mai destăinuesc un abuz şi mai grav şi de o cu totul altă natură. Chitanţa No. 4, de pildă, face parte

1) Mironovici este numele sub care de altfel e cunoscut în Bucovina, ţara sa de origină; trecînd graniţa la noi şi-a schimbat numele, nu însă pe cale legală. In „Monitorul Oficial" No. 91/Iulie 907, e trecut Mironovici vel (?) Mironescu Vlademir.

dintr'un chitanţier à souches în care Mironovici, în calitate de „ajutorul Comis. G-ral“ trecea obiectele vîndute şi sumele incasate. La cercetarea dela 17 Noembrie în faţa d-lui Delegat al Ministerului, a d-lui doctor Istrati, a Casierului Expoziţiei, d-l Mihailescu, şi a altor funcţionari prezenţi, s'a dovedit că aceşti bani primiţi de Mironovici de la mine la 21 Iunie 1906, n'au fost vărsaţi la Cassa Expoziţiei. Suma indicată în aşa zisă chitanţa provizorie nu s'a găsit, deşi cu toţii am căutat-o, în adevăratul chitanţier al Expoziţiei ce i se pusese la dispoziţia lui Mironovici. In acesta nici numele meu nici indicaţia obiectului nu se găseşte.

Dovadă deci că Mironovici a vîndut în folosul său obiecte din Expoziţie, care desigur că nu erau ale sale. Un abuz asupra existenţii căruia nu mai există îndoială, după cercetările făcute de însuşi Casierul Expoziţiei în prezenţa a 8 persoane. Dezvăluirea acestei probe este neapărat foarte grav compromiţătoare pentru autorul ei, şi deşi d. Delegat oficial nu a consemnat-o îndată în procesul său verbal, sper că nu va fi contestată.

M'aş fi mulţumit cu înaintarea acestei singure probe, făcută numai spre a dovedi temeinicia afirmărilor din primul meu articol, dacă d. dr. Istrati, prezent la această tristă constatare în sarcina fostului său ajutor, nu m'ar fi provocat din nou. Căci în loc de a înfiera incorectitudinea dovedită a lui Mironovici, d. dr. m-a acuzat tot pe mine, apostrofindu-mă „de ce am primit o asemenea chitanţă dintr'un chitanţier nelipărit“! Judece oricine valoarea unei aşa de stranie acuzaţii. Totuşi eu am dat ascultare d-lui doctor, producînd de astădată chitanţa No. 245, care era detaşată din chitanţierul cel oficial şi tipărit. Chitanţa corespundea şi cu cotorul dela acelaş număr.

No. 245

EXPOZIŢIA GENERALĂ ROMÂNĂ DIN 1906

RECIPISA

D.

A cumpărat 2 cămeşe şi 1 fotă No. 1303

Proprietatea D.

Comuna Judeţul Vlasca

Valoarea

1906 Luna Decembre Ziua 6

Liberată de

6/XII/1906

Dar şi această chitanţă prezintă o curioasă particularitate. In dreptul rîndului unde e tipărit „valoarea“ şi unde trebue deci să se înscrie suma ce s'a încasat, găsim în loc de cifre o linie transversală, trasă cu aceiaşi cerneală ca şi a iscăliturii lui Mironovici. O chitanţă deci care, deşi scrisă pe formulare tipărite, nu cuprinde tocmai partea principală, adică indicarea sumei! Straniu lucru! Explicarea e totuşi uşoară. Din cotorul dela acelaş număr se vede că cămaşa menţionată în chitanţă s'a plătit cu 30 lei. In chitanţa liberată cumpărătorului

nu s'a trecut însă suma, pentru simplul motiv că, în loc de 30 lei, s'a încasat 39 lei. Căci cumpărătorul mărturiseşte că nu a plătit nici una din numeroasele cămeşi cumpărate la expoziţie cu 30 lei, ci pe fiecare a dat 39 lei. Şi mărturisirea persoanei în chestiune nu a fost pusă la îndoială nici de d. dr. nici de vreunul din cei prezenţi. Deci se lămureşte: Mironovici majora preţurile adăogînd o codiţă la zero pe care-l transformă în 9, încasînd pe sama lui mica diferenţă. Şi despre modul cum se proceda la această falşificare am adus ca probe două etichete dela cămeşi din Vlaşca, colectate de delegatul judeţului pentru Expoziţie şi vîndute tot de Mironovici. Pe ambele etichete se vede clar cum au fost escamotate cifrele în sensul arătat mai sus. Nici d. Delegat nu a avut nimic de obiectat la demonstrarea ce am făcut. Dintre toţi cei prezenţi numai d. dr. nu a voit să se convingă de adevărurile constatate, ci şi de astădată după d-sa „de vină a fost cumpărătorul, care a primit o chitanţă în care nu se trecuse valoarea“! Am răspuns că pentru oamenii cinstiţi chitanţa e numai o formalitate, fără importanţă, mai ales cînd ridici totdeodată şi obiectul cumpărat, ca în cazul de faţă.

Tot cu această ocazie s'a mai constatat de către însuşi d. Casier că obiectele din etichetele No. 25 şi 34 ce am produs, nu se găsesc între cele cuprinse în chitanţierul depus la Casă. Deci şi obiectele corespunzătoare acestor etichete au fost vîndute de Mironovici, care a încasat banii pentru sufletul său.

Aceste abuzuri nu sînt singurele ce apasă asupra lui. Şi în contra lui se plîng particulari, care nu au primit îndărăt obiectele de valoare ce au trimis spre a fi expuse numai. Astfel, pentru a cita numai un caz, d. M. S. Popovici din Botoşani reclamă încă monezile vechi de argint ce a trimis conform listei din scrisoarea recomandată din Maiu 1906 şi în locul cărora în urma repeţitelor somaţiuni, Mironovici i-a trimis nişte creiţari moderni.

Culpabilitatea lui Mironovici rămîne deci bine stabilită. El singur dealtfel nici nu a încercat să se disculpe atunci, cînd la sfîrşitul cercetării l-am înfierat ca autor al falşurilor demonstrate. Cuvintele mele prin care declaram pe Mironovici un incorect au fost urmate de o tăcere de mormînt. Cinstea lui Mironovici era definitiv îngropată. Nici chiar d. dr. n'a mai ripostat nimic. S'a mulţumit numai la plecare, să strîngă mîna aceluiaşi Mironovici!

Purtarea lui Mironovici de altfel nu mă miră. Căci de mult încă eram fixat asupra valoarei lui. Nedumerirea mi-a fost însă mare văzînd că, chiar în faţa acestor probe indiscutabile, d. doctor totuşi susţinea pe necinstitul său fost ajutor. Şi răspunderea morală a acestor grave abuzuri cade asupra d-lui doctor, care cunoscîndu-le, le-a lăsat să se perpetueze, în loc de a destitui pe funcţionarul abuziv. Căci este bine dovedit că d. doctor a avut cunoştinţă de ele. Nu mai fac uz de plîngerile ce însumi am adus d-lui doctor, atît în scris cît şi mai ales verbal. Există o altă

probă și mai puternică. Este plingerea din 5 Dec. 1906 a fostului intendent al Palatului Artelor. Acesta, in calitate de intendent incă, deci ca funcționar dependinte de Mironovici, comunică d-lui Comisar general Istrati—pe hirtie cu etichetă oficială a Expoziției — că Mironovici se face culpabil de abuzurile indicate mai sus. Alătură chiar ca probe etichetele unor cămeși din Vlașca, la care prețurile au fost majorate după sistemul indicat (etichetele No. 14, 24, 27 și 42). In aceiași denunțare intendentul Palotă probează că Mironovici mai percepea dela particulari o taxă ilegală de un leu sau 1,60, pretextind că această sumă reprezintă cheltuelile necesitate de mandatarea banilor posesorilor obiectelor.

Acestor denunțuri formale d. dr. nu le-a dat nici o urmare. După citva timp d. Palotă s'a retras dela Expoziție primind chiar o gratificație, iar Mironovici a continuat să se bucure de protecția d-lui dr. Pină ce in Septemvrie trecut, fugind in mod suspect dela Expoziție, el a fost denunțat Parchetului care, pare-mi-se, anchetează cazul său.

Iar in loc de a se scandaliza de isprăvile acestui Mironovici, d. dr. se plinge Ministerului contra adevărurilor din articolul meu. Această plingere, după cum s'a văzut, era de altfel bazată pe o simplă deturnare a spuselor mele. Căci contra acuzațiunilor directe ce conținea acel prim articol al meu d. dr. n'a cutezat să se plingă, știindu-le bine intemeiate. Astfel d-sa a trecut cu totul sub tăcere invinuirea cea mai gravă ce aduceam Comisariatului Expoziției la pag. 649, anume că pierzind obiectele particularilor, a compromis față de ei pe toți cei ce mai incercăm să colecționăm obiecte vechi.

Pentruca nici această afirmare a mea să nu rămie neconfirmată prin probe, voiu adăoga următoarele lămuriri necesare, care dovedesc culpabila neglijență și ușurință a comisariatului. Căci, pentru a se scuza imensul număr de obiecte de artă ce se pretindeau pierdute de către Mironovici, Comisariatul intervine pe lingă diferitele autorități rugindu-le să convingă pe proprietarii păgubași „să renunțe la despăgubirile pentru obiectele pierdute, ținindu-se samă că fondurile Expoziției sint foarte reduse". O asemenea stranie adresă a fost trimisă, intre altele, sub No. 7565 din 14 Aprilie 1907 și Prefecturii de Vaslui. Prefectul de Vaslui însă respinge, după cum se cuvine, o asemnea intervenție, răspunzind prin adresa No. 1458 din 27 Aprilie că „proprietarii depunind obiectele pe baza asigurărilor date că nu se va strica sau pierde nimic, crede că nu e chibzuit și nici nu va interveni către ei ca să renunțe la despăgubiri". Iar prin adresa No. 1459 d. prefect referă Ministerului de Interne despre modul cum procedează comisariatul Expoziției. Ministerul, aprobind raportul Prefecturii, il inaintează in copie comisariatului cu adresa 26,395 din 1 Maiu.

Am înșirat această confirmare oficială a spuselor mele, pentru a arăta că nu sint singurul critic al procedeelor curioase ale comisariatului. Căci indignarea in privința jafului ce s'a făcut la așa zisul Palat al

Artelor este mult mai mare decit se spune in genere. Căci cei mai mulți preferă să arunce vălul tăcerii asupra neorînduelilor și abuzurilor comise. Și eu aș fi tăcut, dacă d. dr. nu m'ar fi provocat, amenințindu-mă chiar cu autoritatea ce-i dă inalta situație socială ce ocupă. Față de asemenea sfidări, am fost constrins să demasc pedeoparte pe autorii materiali ai jafului și să arăt tot deodată partea mare de răspundere morală ce incumbă d-lui doctor Istrati in jaful săvirșit. Și sint cu atit mai in drept să o fac, cu cit din vreme am prevenit pe d. doctor și am căutat să scap, rezervind pentru Muzeul dela șosea, o mare parte din obiectele de artă ce se aflau in Palatul Artelor.

D. doctor insă, după ce „m'a rugat", după cum singur mărturisește in Bulet. Exp. la pag. 248, să mă ocup de așezarea obiectelor din secția etnografică, mi-a făcut colaborarea imposibilă, preferind pe un Tocilescu și Mironovici. Orbit incă pe atunci de vorbele frumoase și intențiunile patriotice ale d-lui dr., am avut naivitatea să cred că nu de bună voe d-sa a fost silit să cedeze. Perseverența cu care insă in urmă d-sa a protejat pe Mironovici și lipsa de interes real ce-a arătat pentru Muzeu mi-au inlăturat orice iluzie.

Iar cind in urmă, in calitatea mea cea nouă de Director al Muzeului de Etnografie și artă națională, am reținut toate obiectele ce prezintau interes pentru colecțiile statului, d-sa a nesocotit adresa mea (¹) din 30 Iulie, permițind lui Mironovici să vindă și să facă jaful cunoscut. Iar la cercetarea dela 17 Nov. d. doctor caută să scape, invocind o neexactitate. Căci nu este exact, după cum a declarat d-sa, că nu a putut lua in samă adresa mea „deoarece știa că nu aveam banii necesari". In realitate insă cu 15 zile inainte de a-i adresa acea cerere, incasasem dela Minister 4.000 lei in vederea cumpărăturilor pentru Muzeu. (Vezi a-

1) Pentru a arăta cit de clară și formală a fost cererea ce in calitatea oficială de Director al Muzeului, am adresat d-lui Comisar al Expoziției, dau in intregime acea adresă *vizată de d. Dr*, și inregistrată sub No. 7243/2 Aug. 906. Iată textul: „Mare parte din obiectele ce alcătuesc secțiunea trecutului nostru din Palatul artelor fiind de vinzare, insă nepuțindu-se face alegerea lor, nefiind incă orinduite, imi permit să vă rog, să binevoiți a dispune ca zisele obiecte să nu fie vindute particularilor, inainte de a-mi fi permis să fac alegerea acelor care ar putea cu folos spori colecțiile noului Muzeu de artă decorativă, și pe care le-aşi cumpăra in-tr'acest scop.

In categoria obiectelor ce de pe acum pot reține pentru Muzeu, intră de pildă, fără vreo alegere toate obiectele de lemn sculptat, velințele vechi, iile sau fotele cu desemne vechi și alte de asemenea obiecte din domeniul etnografiei sau al artelor decorative.

Avind in vedere interesul general ca asemenea rămășiți ale trecutului nostru să fie păstrate in instituțiunile Statului și puse la indămina tuturor și spre folosința obștească, sper că veți binevoi, d-le Comisar-general, să dispuneți să se ia măsurile necesare in sensul cererii de față".

Am lipit chiar etichete ale Muzeului pe multe din aceste obiecte rezervate. Etichetele au fost insă dezlipite și obiectele vindute particularilor! Căci d. doctor nu admitea existența altui Muzeu, decit aceluia pe care pretindea că-l intemeiază d-sa.

dresa No. 1 a Muzeului înregistrată la Minister sub No. 42.399 din 18 Iulie 906).

Gelos, pare-se, că un altul se încumetase se realizeze ceia ce d-sa nu era în stare să facă, d. doctor a pornit cu toată patima de care este capabil în contra mea şi a Muzeului ce începeam. Nu voiu mai reaminti aci piedicile de tot soiul ce a căutat să-mi pue în împlinirea operei începute. Izbînda fiind de partea celor drepţi, să fie uitate toate aceste peripeţii.

Ceia ce însă împreună cu mine nimeni nu va putea să ierte d-lui doctor, este protecţia ce a continuat să acorde lui Mironovici.

Cu atît mai vinovat este dar d. doctor cînd, după denunţul oficial din 5 Dec. 1906, d-sa în raportul oficial din 20 Ian. 1907, adresat Ministerului Cultelor, recomandă ca urmaş al d-sale în organizarea muzeelor pe zisul Mironovici „un om priceput", căruia îi atribue tot felul de titluri academice şi cunoştinţi pe care acesta însă nu le avea. Nemulţumit numai cu atît, d. doctor merge şi mai departe cu favoarea sa faţă de prea priceputul său ajutor. Monitorul oficial No. 92, pag. 3599 ne anunţă că pe ziua de 20 Febr. 1907 a fost ridicat la gradul de ofiţer al Coroanei Rominiei (cu dispensă de stagiu) pentru „fapte meritorii Dl. Mironovici vel Mironescu Vladimir arhitect (?) ajutorul Comisarului general al Expoziţiei".

Şi acesta nu este singurul caz în care d. doctor recompensează cu asemenea onoruri pentru servicii aduse d-sale în timpul Expoziţiei tocmai pe cei mai nedemni. Acelaşi Monitor oficial anunţă decorarea în aceleaşi condiţiuni ca şi pentru Mironovici a „d-lui Georgescu Victorian Dumitru pictor, *profesor*, *Director* al Muzeului Aman". In realitate decoratul nu este şi nu a fost „Director", ci numai simplu custode al Muzeului Aman. Mai gravă însă este eroarea ce face d. dr. numindu-l „profesor". De fapt d. Georgescu a fost simplu „maestru" de desen. Dar ceia ce este cu totul grav e că acest domn, „prin Deciziunea Ministerului Cultelor No. 5680/18 Mai 1902 a fost destituit pentru totdeauna din corpul didactic ca imoral şi vătămător şcoalei". D-lui dr. Istrati, *fost Ministru al Cultelor*, nu-i este permis nici să facă confuzia între un Director şi un custode sau un profesor şi un maestru, şi încă mai puţin îi este ertat să nu ştie că numitul Victorian a fost destituit pentru aşa ruşinoase fapte. Mai cu samă că din fericire acesta este aproape singurul specimen al perversităţii sexuale care a dezonorat corpul profesoral. Uşurinţa cu care d. doctor inventă titluri celor pe care vrea să-i recompenseze este, pare-mi-se, foarte condamnabilă.

Şi mai reprobabil este însă desigur faptul că d. dr. se înconjură şi se serveşte de asemenea oameni. Să nu se mire dar, că în atari condiţiuni, cei curaţi şi desinteresaţi îl părăsesc.

Acuzaţiunea ce-mi aduce de-a fi refuzat să-i dau concursul meu la aranjarea secţiei retrospective la Expoziţie, cade dela sine în urma aces-

tor constatări. Căci cu un Gr. Tocilescu [1] sau Mironovici ca şi cu un Neculai Patraşcu [2] sau Georgescu Victorian îmi este imposibil să colaborez.

Iar dacă d. doctor îi preferă trebue să poarte şi consecinţele acestei colaborări.

In cazul de faţă, jaful obiectelor de artă dela Expoziţie este opera lui Mironovici în special. Răspunderea morală însă o are d. Dr. Istrati, care l-a acoperit cu a sa protecţiune atotputinte.

Deasemenea tot d-lui doctor îi incumbă şi vina de a fi fost nevoit să destăinuesc aci o parte din aceste abuzuri. Căci oricît de înaltă îi este situaţia sa, să ştie că nu-i este îngăduit să atace pe nedrept, fără a se expune să primească răspunsul cuvenit.

Conformîndu-mă adresei oficiale provocată de plîngerea d-lui dr., am cel puţin măgulirea de a fi servit şi cauza artei romîneşti. Arătînd abuzurile ce s'au comis în prezent, sper să fi înlăturat altele pe viitor.

Căci salvarea obiectelor de artă este singura preocupare ce ne călăuzeşte.

Al. Tzigara-Samurcaş.

---

1) Pentru a dovedi d-lui dr. că nu numai cu vorba, ci şi de fapt am evitat totdeauna o asemenea colaborare, chiar atunci cînd ea prezinta cele mai frumoase avantagii pentru mine, să-mi fie permis a aminti că deşi delegat de Ministerul Cultelor prin adresa No. 6302/18 Fevr. 906, a reprezentă ţara la Congresul dela Monaco, am refuzat deoarece fusesem numit împreună cu d. Tocilescu. E inutil să adaog că am renunţat şi la mia de lei ce mi se atribuise. Colegul meu a luat 1,500 lei fără însă să se fi dus la Congres!

2) Organizatorul improvizat în 1903 al secţiunii artistice a Expoziţiei Soc. de Ştiinţi.

Cronica Medicală

Declararea, izolarea şi dezinfectarea sînt absolut necesare contra boalelor molipsitoare.

In numărul 5—6 al Revistei ştiinţilor medicale pe 1906, D-nu Dr. Burghele, medic comunal la Bucureşti, publică un articol cu un titlu în formă de întrebare: „declararea, izolarea şi dezinfectarea sînt sau nu necesare contra boalelor molipsitoare?". Numai pentru titlu pus în această formă şi pentrucă spiritele şovăielnice ar putea crede, că găsesc în faptul publicării articolului în Revista Ştiinţilor Medicale un argument contra practicei actuale legale şi raţionale în boalele contagioase —lucrarea d-lui Burghelea merită a fi discutată.

S'ar înşela cineva dacă ar crede că chestiunea se pune la ordinea zilei pe baza unor noi cercetări şi experienţe de laborator, sau pe baza unor stricte observaţiuni de spital; autorul cearcă să puie în dubiu necesitatea declarării, izolării şi dezinfectării în boalele contagioase numai pe baza neeficacităţii acestor măsuri, dovedită prin date statistice. Până aici nimic compromiţător; se poate discuta o chestiune ca aceasta şi pe baza datelor statistice. Indoiala noastră asupra argumentelor D-lui Burghelea începe dela faptul că statisticele autorului se raportă numai la oraşul Bucureşti, merg până la anul 1874 şi privesc numai şease boli contagioase, în care s'a aplicat declararea, izolarea şi dezinfectarea.

Argumentarea din articol este următoarea: declararea, izolarea şi dezinfectarea în boalele contagioase se practică in Bucureşti de mult timp şi cu toate acestea mortalitatea de aceste boale nu a scăzut; deci aceste măsuri s'au arătat neeficace şi poate nu sînt nici necesare. Mortalitatea de variolă şi febră tifoidă într'adevăr a scăzut, dar această scădere, susţine autorul, se datoreşte numai vaccinaţiunii obligatorii pentru variolă şi ameliorării condiţiilor apei potabile pentru febra tifoidă. Concedăm până la un punct D-lui Burghelea observaţia privitoare la variola şi febra tifoidă. Ne vom limita asupra acestora numai la două observaţiuni sumare: a) este adevărat că variola aproape a dispărut din cauza vaccinaţiunei; trebue să ţinem însă socoteală şi de declararea, de care

este strict legată izolarea şi desinfectarea; ele şi-au avut rolul lor, credem foarte eficace, căci deşi vaccinaţia şi revaccinaţia conferă o imunitate, însă imunitatea aceasta este antivaccinală şi nu antivariolică, şi s'au văzut cazuri cînd cei vaccinaţi şi revaccinaţi au căpătat variola, deşi în formă mai uşoară; pe lîngă aceasta imunitatea căpătată nu este vecinică, ci limitată şi deci nedeclararea, neizolarea şi nedezinfectarea în cazuri de variolă, cu toată vaccinaţia ar da şi a dat cazuri de variolă benignă; b) este adevărat că febra tifoidă a scăzut mult în Bucureşti de cînd s'a ameliorat apa de băut, dar oare D-nu Burghele admite exclusiv numai o origină hydrică a febrei tifoide şi nu crede de loc în alte căi de contagiu, oare ar arunca D-nia-sa dejecţiunile şi rufele tificilor ori unde fără a-le dezinfecta?

Cît priveşte însă cel dintăiu sillogizm al autorului ne vom permite a-l discuta mai pe larg.

Primul lucru, pe care-l observăm este că autorul îşi slăbeşte singur argumentaţia, arătînd că chiar astăzi: a) declararea boalelor contagioase, atît de familii, cît şi de medici nu se face în „foarte multe cazuri", „aşa fiind a fost tot timpul şi toată posibilitatea, ca contagiul să se întindă la alţii", b) o izolare în adevăratul sens al cuvîntului este aproape imposibilă cel puţin la noi „în special în Bucureşti", unde este numai un spital de contagioşi [1]), aşa cum cere hygiena, c) „dezinfectarea se face în tot Bucureştiul cu două etuve mobile (Herscher şi Le Blanc)" „aceste mijloace sînt insuficiente în raport cu numărul mare de dezinfectări", „aşa fiind este uşor de înţeles, că desinfectarea nu va da rezultatele aşteptate, iar contagiul are toată posibilitatea să se întindă".

Dacă *acum* declararea boalelor contagioase nu se face în foarte multe cazuri de „medici chiar", cum scrie însuşi autorul, ce încredere putem avea în cifrele morbidităţii de acum, ca să nu mai vorbim de cele de altădată. Dacă declararea, izolarea şi desinfectarea în cazuri de boli contagioase acum, cînd e obligatorie după lege, nu se aplică, ce era mai înainte? Şi dacă nu s'a aplicat şi nu se aplică cum puteau şi pot să-şi arăte efectul lor bun general, cînd e cunoscut, că nedeclararea, neizolarea şi nedesinfectarea unui singur prim caz dă adesea loc la o epidemie mai mult sau mai puţin întinsă.

Evident deci că argumentarea adusă de simpaticul autor al articolului din Revista Ştiinţelor Medicale pentru a sămăna cel puţin dubiu în eficacitatea declarării, izolării şi dezinfectării în combaterea boalelor epidemice este mai mult decît şubredă: *nu-şi puteau arăta toată eficacitatea măsurile, care nici nu s'au aplicat, nici nu se aplică cum se cuvine.*

In aceste condiţiuni statisticele şi curbele grafice alăturate la articol nici n'ar merita să fie studiate; totuşi pentru a dovedi mai mult cît şi cum greşeşte autorul, vom încerca să le analizăm puţin.

1) **Ştiam că sînt două: la copii şi la Colentina.**

Ne oprim întâi asupra tabelei ce poartă No. 9 și insistăm asupra faptului demonstrativ și pentru autor, că mortalitatea în spitale este în raport cu morbiditatea, indiferent de evoluția hygienii și tratamentului. Reținem acest fapt pentrucă vom analiza numai mortalitatea și nu morbiditatea din oraș, pe care o avem pe o serie mică de ani și nesigură, dar vom conchide pe baza tabelei No. 9, că micșorarea mortalității ține de micșorarea morbidității.

Luăm tabela No. 2—Mortalitatea de tusă convulsivă. Dela 74 până la 94 am avut în București următoarea mortalitate de tusă convulsivă în cifre absolute și pe decenii:

n anii	1874	26	1884	36	1894	32
„	75	67	85	42	95	48
„	76	43	86	90	96	14
„	77	85	87	75	97	29
„	78	73	88	64	98	100
„	79	66	89	38	99	49
„	80	24*	90	84	900	28
„	81	24*	91	104	901	24
„	82	30	92	66	902	97
„	83	36	93	38	903	13
	1 deceniu	474	2 deceniu	637	3 deceniu	434

Raportînd suma de pe deceniul I-u la populația de 200,000 locuitori, pe care ne o dă tabela No. 1 (recensămînt) în anul 1884, obținem,— 2,37‰; suma de pe deceniul II-lea o raportăm la populația de 260,000 locuitori pe care-i găsim în tabela I în anul 1894 și obținem 2,44 la mie; iar suma de pe deceniul al III-a o raportăm la 290,000 locuitori pe care îi găsim în anul 904 și obținem 1,49 la mie. Deci mortalitatea de tusă convulsivă a scăzut dela 2,37 la mie în primul deceniu la 1,49 la mie în al treilea deceniu; și acest fapt ne arată că, (admițînd raționamentul D-lui Burghelea) declararea, izolarea și desinfectarea în tusa convulsivă ne-a conservat 133 suflete în zece ani. Repetăm că nu vom discuta morbiditatea din graficele D-lui Burghelea căci sînt numai pe o perioadă prea scurtă și apoi este evident pentru noi (ca și pentru D-nu Burghelea, vezi observațiile D-niei-sale la tabela 9), că scăderea mortalității ține mai cu samă de scăderea morbidității, cu toate că D-nu Burghelea e gata să atribue fie tratamentului medicamentos, fie atenuării virusului, fie chiar măsurilor profilactice aplicate direct numai, nu indirect, la scăderea morbidității, căci atunci ce s'ar face întreaga construcție a articolului.

Aplicînd acelaș raționament ca la tabela No. 2 și la tabelele 5 și 6 relative la Rugeolă și Scarlatină, vom găsi la Rugeolă dela 74—904 următoarea mortalitate în cifre absolute și pe decenii:

*). Cifre nesigure.

		81	1884	86	1894	43
„	75	[illegible]	85	87	95	32
„	76	42	86	154	[illegible]	36
„	77	7	87	219	[illegible]	4
„	78	123	88	62	98	150
„	79	236	89	52	99	31
„	80	35	90	56	900	6
„	81	48	91	30	901	53
„	82	72	92	74	902	27
„	83	75	93	73	903	35
I deceniu		848	al II deceniu	887	al III deceniu	417

Raportînd sumele obținute: prima la 200,000 locuitori, a doua la 260,000 și a treia la 290,000, căpătăm cifrele de 4.24 la mie pentru primul deceniu 3,41 la mie pentru al doilea și 1,43 la mie pentru al treilea deceniu care ne arată clar că mortalitatea de rugeolă a scăzut cu mult și de sigur în strict raport cu morbiditatea.

Acelaș lucru și cu scarlatina unde avem mortalitate în cifre absolute și pe decenii:

Pe anii	1874	157	1884	150	1894	108
„	1875	59	85	211	95	76
„	1876	18	86	121	96	53
„	1877	12	87	46	27	56
„	1878	145	88	173	98	105
„	1879	703	89	59	99	266
„	1880	220	90	37	900	158
„	1881	55	91	16	901	113
„	1882	95	92	101	902	33
„	1883	106	93	220	903	150
	I deceniu	1570	II deceniu	1134	III deceniu	1118
		7,85‰		4,36‰		3,85‰

iarăși o scădere evidentă dela 7,85‰ în primul deceniu la 3,85‰ în al treilea.

Tablele asupra varioiei și febrei tifoide nu le vom analiza, căci și pentru autor ele denotă o evidentă scădere a mortalității și morbidității. Iată-ne deci, contrariu d-lui Burghele, în 5 boli contagioase din 6 cîte aduce Domnia-sa, chiar pe baza cifrelor, ce a avut bunătatea să ni le pue la dispoziție, vedem o gradată și evidentă scădere a mortalității și conform silogizmului făcut de autor, trebue să conchidem, că statisca dovedind o scădere a mortalității în urma introducerei izolării și dezinfectării, măsurile de declarare, izolare și dezinfectare au fost bune și deci pe baza statisticei nu se mai poate pune întrebarea dacă ele sînt necesare.

Dar să trecem și la celelalte tabele. Aplicînd aceleași raționamente, avem la difterie mortalitate în cifre absolute:

Pe anii	1874	375	1884	182	1894	71
"	75	120	85	148	95	58
"	76	87	86	174	96	84
"	77	15	87	194	97	149
"	78	95	88	126	98	176
"	79	250	89	70	99	282
"	80	189	90	79	900	187
"	81	201	91	55	901	175
"	82	151	92	79	902	132
"	83	236	93	68	903	141
		1719 cazuri		1175 cazuri		1455 cazuri

ceia ce raportat la populația de 200 mii, în primul deceniu, la 260 mii, în al doilea, și la 290 mii în al treilea, ne dă 8,59‰ în primul, 4,51‰ în al doilea și 5,00‰ în al treilea, iar o scădere dela 8,59‰ la 5‰.

Studiind tabela No. 8, d. Burghelea trage concluzia că mortalitatea generală în București a crescut. Aplicind raționamentul nostru de mai sus găsim în cifre absolute și pe decenii:

Pe anii	1874	5884	1884	5265	1894	5974
"	75	5890	85	5482	95	6051
"	76	5043	86	5808	96	6665
"	77	5834	87	5808	97	6747
"	78	7276	88	6317	98	7044
"	79	7120	89	5758	99	7507
"	80	6327	90	5779	900	6513
"	81	4868	91	6345	901	6765
"	82	5252	92	6512	902	6576
"	83	5767	93	6473	903	6436
	I deceniu	59271	II deceniu	59547	III deceniu	66278

Aceste sume raportate respectiv cu populația din 1884, 94 și 904 dau în primul deceniu o mortalitate generală 296‰, în al II-lea 229‰ și în al III-lea 263‰.

Mai bine se vede scăderea mortalității de boli contagioase din tabela No. 9. Mortalitatea de aceste boli în cifre absolute și pe decenii se prezintă:

Pe anii	1874	1244	1884	650	1894	304
"	75	833	85	602	95	254
"	76	476	86	656	96	384
"	77	580	87	651	97	530
"	78	1257	88	704	98	641
"	79	1840	89	376	99	749
"	80	1324	90	342	900	446
"	81	514	91	418	901	436
"	82	650 nesig.	92	411	902	336
"	83	733	93	462	903	414
		9451		5272		4494

Raportind sumele de mai sus la populația de 200 mii din 84, 260 mii din 94 și 290 mii din 904 vedem o scădere a mortalității de boli contagioase dela 47 ‰ la 20 ‰ în al II-lea deceniu și la 15 ‰ în al treilea.

Ne mai remîne a studia încă tabela No. 11 a mortalității generale adunate rugeolă, scarlatină, tuse convulsivă și difterie, unde găsim în cifre absolute dela 1874—1904:

Pe anii	1874	589	1884	465	1894	254
"	75	425	85	488	95	214
"	76	190	86	539	96	187
"	77	119	87	539	97	238
"	78	436	88	425	98	531
"	79	1255	89	219	99	628
"	80	468	90	256	900	379
"	81	328	91	305	901	365
"	82	400	92	320	902	289
"	83	453	93	399	903	340
		4663		3950		3425

Raportind sumele la populație, căpătăm în primul deceniu o mortalitate de 23,31 la mie în al doilea de 15,19 la mie și în al treilea de 11,81 la mie, deci numai față cu al doilea deceniu am avea un cîștig de 980 suflete.

Așa dar toate tabelele grafice ale D-lui Burghelea, studiate cu atenție, raportind cifrele absolute la numărul populației, și luind aceste cifre pe perioade mai lungi de ani ca să dispară influențele factorilor mici, ne denotă o sigură și gradată scădere a mortalității și deci și a morbidității de bolile epidemice, în care bine sau rău tot s'au aplicat declararea, isolarea și desinfectarea.

Evident că autorul n'a studiat bine tabelele sale proprii, de aceea îl vedem așa de șovăelnic în păreri: Intr'un loc autorul ne spune că declararea, izolarea și dezinfectarea *n'au dat nici un rezultat* (pag. 477 liniile 30—31: „tabela 6 scarlatina arată prea vădit că sistemele de luptă n'au nici un efect salutar"); în alte locuri că n'au dat rezultat dorit (pag. 479 liniile 11—15 „măsurilepuse aci în discuțiune, adică *izolarea și dezinfectarea n'au dat rezultatul dorit nici în spital*, unde se presupune că aceste măsuri trebuie să se aplice aproape ideal și unde se mai aplică pe larg al 4-lea mijloc de luptă adică tratamentul medicamentos); în alt loc, că aceste măsuri sînt bune parțial (pag. 479 liniile 28—29: această bunătate nu se poate admite decît parțial, adică numai la unele boale după tabele d. ex.: la tusa convulsivă și rugeola"); în alt loc deși nu vede proba, totuși admite că a fost un efect bun (pag. 481 lin. 12—4, deși nu se vede proba, cel puțin nuo văd eu, cu toate acestea, ca intenție conciliantă (!?) aș putea să admit, că aceste mijloace de luptă contra contagiului au produs totuși efectul lor bun").

Mai rău stă D-nu Burghelea cu următoarea observaţie personală de pe pagina 478 linia 5: „In secţia mea medicală, cunosc în str. Monetăria Basarab, Grozăveşti în Filantropia şi altele „unde s'a ivit scarlatina, unde s'a făcut regulamentar declararea, izolarea şi dezinfectarea, copilul a fost internat în spital, iar după 6 zile se îmbolnăveşte altul, cu care se procedează în acelaş mod, după 7 zile, se îmbolnăveşte altul, pentru care se fac aceleaşi formalităţi; după 10 zile cade bolnav altul. Prin urmare, în asemenea cazuri măsurile luate nu au împedicat întinderea boalei". Această observaţie personală ne arată că autorul a neglijat să se uite în tratatul Brouardel Gilbert, unde găsea articolul lui Würtz cu părerea lui Rilliet şi Bartez că incubaţia scarlatinei poate dura de la 9 la 14 până la 40 zile şi cu aceea a lui Dechambre de 7 septămîni 1).

Inainte de a termina voiu atrage atenţiunea simpaticului autor asupra următoarelor consideraţiuni: de la 1874 până la 1904 populaţia oraşului Bucureşti a crescut enorm de la 180,000 până la 300,000 aproape pe aceiaşi suprafaţă; comunicaţia Bucureştiului cu străinătatea şi cu provincia s'a mărit incalculabil (să luăm în vedere numai populaţia scolară care vine din provincie în Bucureşti, vilegiaturile, expoziţiile, comerţul, administraţiile centrale, justiţia, spitale, etc. etc.), comunicarea între cetăţenii oraşului Bucureşti chiar s'a făcut mai frequentă (comerţ, tramvai, teatre, întruniri, vizite, baluri, mese, etc.), numărul scoalelor, internatelor şi a scolarilor, cancelariilor, fabricelor, biurourilor, de asemenea s'a mărit, deci condiţiile pentru contractarea boalelor epidemice prin contact direct şi indirect mai frequent, sînt mai favorabile; declararea, izolarea şi dezinfectarea nu se aplică în foarte multe cazuri şi în multe se aplică prost; mijloacele de luptă contra boalelor: *personal* şi mai cu seamă *material* nu se dezvoltă în aceeaşi proporţie cu mărirea frequenţei contactului, ca urmare ar trebui să vedem o *mărire considerabilă* a cazurilor de *boli contagioase* şi a mortalităţii de aceste boale mai cu seamă dacă vom ţine socoteală şi de faptul că mahalalele Bucureştiului—adică partea cea mai mare a populaţiei acestui oraş a sărăcit comparativ cu starea de altă dată prin dispariţia meseriilor şi meseriaşilor faţă de fabrică şi muncitorii de fabrică.

Ca să fie demonstrative: adică să dovedească că declararea, izolarea şi dezinfectarea în cazuri de boli contagioase n'a dat nici un rezultat, în condiţiile expuse mai sus, statistica D-lui Burghele trebuia să ne arăte că morbiditatea şi mortalitatea au crescut cu mult, căci credem că o parte din această creştere, dacă ar fi, n'ar fi reală ci s'ar datora faptului că sînt mai mulţi şi medici şi nemedici, cari declară şi deci statistica actuală este mai aproape de adevăr şi prin urmare incomparabilă cu statistica veche, unde diferenţa între cazurile reale şi cele înregistrate trebuia fatal să fie incomparabil mai mare, şi din acest punct de vedere, singurul fapt a necreşterei comparative a morbidităţii şi mortalităţii ar dovedi că în măsura în care s'a aplicat declararea, izolarea şi dezinfectarea ele şi-au arătat efectul incontestabil util mai cu seamă faţă de faptu că frequenţa contactului a crescut.

1) Vezi Brouardel, vol. I. pag. 240.

Ori după cum am văzut însuşi statisticele D-lui Burghele, studiate cu puţin mai multă atenţie, arată că mortalitatea de bolile contagioase, (în care recunoaştem împreună cu D-sa s'a aplicat în mod insuficient declararea, izolarea şi dezinfectarea) nu numai că nu a crescut sau a remas staţionară, după cum ne puteam aştepta, ci s'a micşorat, evident în măsura, în care mijloacele de luptă contra lor s'au aplicat.

O greşală foarte mare pe care o face D-nu Burghelea e şi aceia că pe baza datelor asupra *unor* boale contagioase caută să pue la îndoială eficacitatea declarării izolării şi dezinfectării în *toate boalele* contagioase. Şi tocmai în una de acele boli, de care nu ne vorbeşte D-sa, şi anume în tuberculoză găsim un fapt care va convinge pe toţi poate şi pe şovăielnicul autor de eficacitatea şi necesitatea declarării, izolări şi dezinfectării, iată faptul. In cazuri de tuberculoză în Bucureşti declararea, izolarea şi dezinfectarea nu s'au făcut de loc, sau aproape de loc: tuberculoza (e contagioasă şi tuberculoza, d-le Burghele) s'a răspîndit în voie, foarte mult, în Bucureşti şi formează astăzi aproape o treime din mortalitatea generală. Punînd alături scăderea mortalităţii în boalele contagioase, în care s'a aplicat declararea, izolarea şi dezinfectarea şi creşterea ei în tuberculoză, în care aceste măsuri nu s'au aplicat vedem odată mai mult necesitatea declarării, izolării şi dezinfectării în boalele contagioase.

Dr. Cazacu

— Măsurile luate de statul romîn pentru a întîmpina invaziunea holerei din Rusia în cursul verei şi toamnei anului 1907. —

Statul Romîn, ca semnatar al convenţiunei sanitare internaţionale dela Paris din 21 Noembrie / 3 Decembrie 1903, faţă în special de celelalte state semnatare ale aceleiaşi convenţiuni, nu poate lua pentru întîmpinarea invaziunei de holeră în ţară, decît măsurile prevăzute în acea convenţiune, ca unele, ce sînt într'adevăr cele mai raţionale şi mai corespunzătoare concepţiunilor ştiinţifice moderne. — Baza acestor măsuri este declaraţia obligatorie a boalei de către autorităţile ţărei infectate. — Acestea în interesul lor propriu (ca să se poată folosi de aplicarea faţă de provenienţele lor numai de măsurile convenţiei) sînt datoare să comunice imediat: *localitatea*, unde s'a ivit boala; *data* ivirei, *originea* şi *formele* ei, numărul cazurilor constatate şi acela al morţilor, precum şi măsurile luate de îndată în urma acestei iviri. După prima comunicare statul infectat este *dator* în mod regulat, cel puţin *odată pe săptămînă* să înştiinţeze în mod cît se poate de complect de mersul epidemiei şi mai *cu deosebire precauţiunile luate în vederea combaterei întinderii boalei;* el trebue să precizeze: 1) Măsurile profilactice aplicate cu privire la inspecţia sanitară sau la vizita medicală, la izolare şi dezinfectare;

2) Măsurile executate la plecarea bastimentelor pentru a impiedica exportarea epidemiei (articolele 1, 2, 3 şi 4 din convenţie).

Cît timp şi întru cît statul infectat execută exact şi riguros datoriile de mai sus, pe care şi le-a luat prin convenţie, statele neinfectate semnatare, prin urmare şi statul nostru, nu vor lua contra oamenilor şi provenienţelor din ţările infectate, decît măsurile specificate prin convenţie.—In caz însă, cînd s'ar constata, că ţara infectată nu se ţine de ea, nu execută riguros nici chiar măsurile formale de comunicare imediată exactă şi complectă, urmată de buletine cel puţin săptăminale precise asupra mersului exact nu numai numeric, ci şi a măsurilor de combatere şi a măsurilor profilactice şi a rezultatului aplicărei lor, credem, că ţările neinfectate deşi semnatare ale convenţiei sînt libere la rîndul lor, ca şi în orice convenţie călcată de o parte, să ia contra ţărei infectată nu numai măsurile prescrise în ea ci şi altele, pe care le va crede potrivite şi în spiritul ei.—Această credinţă este bazată nu numai pe înţelesul general al cuvîntului, ci şi pe art. 8 al convenţiei existente care precizează: „Pentru a mărgini măsurile numai la regiunile atinse, guvernele nu trebuesc să le aplice decît pentru provenienţele circumscripţiilor infectate. *Această restricţiune nu trebue primită decît sub condiţie formală, că guvernul ţărei molipsite va lua măsurile necesare:* 1) Pentru a preveni, afară de cazul de desinfectare prealabilă, exportul obiectelor vizate la 1° şi 2° din art. 12 (rufe, boarfe, vesminte, aşternuturi, petice, zdrenţe) provenind din circumscripţia molipsită şi 2° pentru a combate lăţirea epidemiei."—*Deci în caz cînd epidemia se întinde în ţara infectată—dovadă că măsurile necesare contra întinderei ei nu sînt luate, sau nu sînt strict aplicate, în baza art. 8 din convenţie, guvernele statelor semnatare au dreptul şi datoria, credem, de a nu limita măsurile lor numai la provenienţele din circumscripţiile declarate infectate, cum prevede convenţia, ci a le extinde şi asupra tututor provenienţelor din ţara infectată conform art. 8.*—Acelaşi lucru rezultă şi din art. 9 din convenţie, care hotăreşte că o circumscripţiune ca să nu mai fie considerată ca infectată trebueşte *constatarea oficială:* 1) Că n'a fost nici un caz nou de holeră 5 zile, fie după moartea sau însănătoşirea celui din urmă holeric; 2) Că toate măsurile de desinfectare au fost aplicate.

Pînă acum în măsura, în care Rusia, stat infectat de holeră, s'a ţinut de convenţia din Paris, pe care a semnat'o, şi statul Romîn s'a ţinut strict de spiritul ei, aplicînd faţă de provenienţele din Rusia măsurile specificate într'însa.

Cît timp holera în Rusia era cantonată în regiunile rîului Volga (Astrahan, Samara), depărtate şi cu puţină comunicaţie cu noi, măsurile luate de noi s'au limitat, în vederea unei apropieri şi unei invaziuni mai tardive, la pregătirea în interiorul ţărei şi la organizarea fruntariei.

In interiorul ţării şi în special în judeţele dinspre graniţă s'au prevenit autorităţile sanitare administrative şi comunale de pericolul posibil şi s'au invitat a pregăti materialul necesar pentru a-l avea la îndemînă

la nevoe (ordinile circulare 20122, 20123, 20124, 20125 şi 20126/907).—S'a dispus să se aleagă anume localuri pentru izolarea eventuală a bolnavilor şi a suspecţilor.—S'au dat ordine pentru a se îngriji, ca sistemele pentru alimentarea populaţiei cu apă de băut şi sursele să fie supraveghiate de posibilitatea infecţiunei şi înbunătăţite.—S'au luat măsuri pentru a se îmbunătăţi depărtarea necurăţeniilor din oraşe şi a se aduce în stare bună latrinele.—S'a cercetat starea instrumentelor şi aparatelor de desinfectare, de care dispun autorităţile noastre. S'au luat măsuri pentru repararea şi complectarea lor.—Cu această ocazie s'au constatat fapte foarte triste: Centre populate mari şi bogate, ca oraşele Ploeşti, Focşani, Piatra Neamţ, n'aveau etuve cu aburi şi tot instrumentariul lor pentru desinfectare se limita numai la cîte un mic aparat pentru Formol (sistemele L'Eclair şi Le Blanc şi acestea adesea stricate) şi la cîteva pompe Vermorel.—Unele oraşe mari, cum e Galaţul, Turnu-Severinul, deşi aveau etuve, însă atît de părăginite, încît a trebuit multă muncă pentru a le aduce în stare de a funcţiona. — Pe lîngă această tristă şi sărăcăcioasă stare a aparatelor pentru desinfectare, s'a constatat, că şi o bună parte din personal avea şi cunoştinţele despre desinfectare şi despre manipularea instrumentelor în aceiaşi stare părăginită ca şi instrumentele, pe care le posedau.

S'au luat serioase măsuri ca în limitele mijloacelor financiare, şi une ori chiar peste aceste limite ordinare, să se aducă bună rînduială în aceste lucruri foarte importante, nu numai pentru timpuri de pericol extraordinar de holeră şi ciumă, ci şi în timpuri care din nefericire se socotesc normale, de epidemii de scarlatină, febra tifoidă, tuberculoza etc.

Toate centrele populate mai mari şi toate centrele expuse au fost inspectate de inspectorii sanitari pentru a se putea lămuri mai bine situaţia reală şi a se îmbunătăţi grabnic.

Atenţiunea încordată era dela început încă îndreptată spre graniţă [1]) în special la punctele de trecere: Gurile Dunărei, Sulina, Constanţa, Gurile Prutului, Galaţi, Ungheni, unde trebuia organizat şi înzestrat cîte un serviciu special de fruntarie, pe cît posibil la înălţimea concepţiunei şi tehnicei moderne.

---

1) Situaţia la graniţă s'a studiat bine şi s'a început acolo organizarea sanitară încă din luna Iulie, cînd s'a declarat un caz de ciumă la Odesa. Cred că e bine să notez aci că cazul de ciumă s'a produs la 27 Iunie, bolnavul a murit la 1 Iulie.—Comunicarea oficială prin Ministerul de Externe ne-a parvenit la 9 Iulie. — Comunicarea comisiunei sanitare, instituite în Rusia, pentru combaterea ciumei şi holerei ne-a parvenit la 17 Iulie cînd se declară, că dela 3 Iulie n'a mai fost nici un caz, deşi la 16 Iulie primisem dela Ministrul nostru din Petersburg o telegramă (No. 369/907) prin care se spunea că guvernul Rus comunică oficial, că la autopsia cadavrului individului mort de ciumă la 1 Iulie s'a infectat un servitor care a şi fost izolat. Numai la 1 August a parvenit la Direcţia sanitară înştiinţarea comisiunei oficiale Ruse pentru ciumă şi holeră că de 9 zile individul suspect s'a vindecat şi cazuri noi nu sînt, deşi guvernul nostru în urma telegramei No. 373 a consulului nostru din Odesa, ridicase măsurile contra provenienţelor din Odesa încă dela 25 Iulie.

La *Sulina* exista de mult timp o instalaţie sanitară bună, cu un medic director, cu un laboratoriu de bacteriologie, cu un bacteriolog specialist, lazarete, aparate de desinfectare bune şi în stare bună, aparat Clayton pentru deratizare, personal inferior suficient.—Singura chestiune sanitară importantă, nerezolvată la Sulina, era chestiunea apei de băut. Oraşul şi portul se aprovizionau cu apă din Dunăre filtrată cu ajutorul filtrelor Ficher. Instalaţia aceasta, făcută de mai de mult timp, dovedindu-se că nu dă rezultate bune, apa filtrată conţinînd un număr însemnat de bacterii, s'a hotărît acum 2—3 ani schimbarea sistemului existent de alimentare cu apă de băut şi, în urma avizului unei comisiuni competente, s'a ales sistemul următor: apa din Dunăre să se adune în basine de decantare, de acolo să treacă prin filtre cu nisip, de unde apoi să se sterilizeze prin ozonizare.—Nenorocirea a făcut, că o parte din lucrări (filtrele) să se încredinţeze Ministerului nostru de Lucrări Publice, iar o parte (aparatele şi instalaţia pentru ozonizare) să se dea unei societăţi Franceze. Aceasta din urmă şi-a terminat aproape lucrările, pe cînd filtrele nu sînt măcar începute.

Indată după ce s'au cercetat lucrurile, s'au pus la dispoziţie mijloace suficiente, s'au accelerat lucrările şi s'a ajuns a se face o instalaţie, care dă astăzi 250 metri cubi de apă filtrată bine şi ozonizată (aproape sterilă)—cantitate suficientă pentru înlocuirea apei din cala vaselor infectate, suspecte sau indemne de holeră, sosite din porturi infectate şi pentru alimentarea lor cu apă bună de băut, cu atît mai mult, că numărul lor e mic.—Pentru populaţia locală, se întrebuinţază apă decantată şi ozonizată—nu ideal de bună, după cum s'a proectat la inceputul lucrărilor şi cum se va ajunge în scurt timp să se facă, dar admisibilă pentru alimentare şi uzagiu.

La *Galaţi* în port instalarea, organizarea şi funcţionarea serviciului sanitar, deşi existent de mai mult timp s'a găsit foarte insuficientă.—Oficiul sanitar e aşezat într'o mică cameră, cu aspect de comisariat de poliţie din epocele republicei ploeştene, fără microscop şi alte instrumente; etuva cu aburi era singura armă,—dar şi aceea ruginită de neîntrebuinţare.—A trebuit mult timp, ca să se poată face să funcţioneze.—Oraşul şi portul au apă bună de băut, scumpă însă, aşa că lucrătorii din port şi barcagiii beau apă direct din Dunăre.—Nici oraşul, nici spitalul oraşului, nici spitalul Spiridoniei, n'au etuvă cu aburi, numai la spitalul militar există o etuvă.—Nici portul, nici oraşul n'au pavilion de izolare, numai la spitalul Elisabeta există un pavilion ocupat de scarlatinoşi.—Pentru oraş există lîngă cimitir o baracă din timpul holerei din 1892, transformată în azil de cerşetori, dar rău întreţinută, murdară, fără apă, căci trebuia un tub în lungime de 70 metri şi autorităţile de ani de zile nu se învrednicise să facă acest mic sacrificiu. Privăţile din port să scurg direct în Dunăre.—Peşte putred se aruncă în Dunăre între chei şi şlepuri, din fericire porcii din port se ocupă de acest defect de organizare

şi supraveghere, scutind autorităţile competinte de munca şi cheltuelile necesare pentru a aduce lucrurile în bună stare.

Din cauza acestor condiţiuni a portului şi oraşului şi pe baza condiţiunilor geografice [1], s'a preferit a se institui o staţiune sanitară *la gura (geografică) a Prutului*, unde de altfel trebuia să avem o instalaţie sanitară pentru vasele ce trec pe Prut şi pe braţul Chilia şi pentru călătorii ce vin din Rusia prin punctul vamal Gura Prutului.—Aici s'a instalat: 1) o baracă de izolare cu 10 paturi complect aranjată; 2) etuva reparată şi adusă în stare să funcţioneze luată de la portul Galaţi; 3) un mic laboratoriu de bactereologie; 4) un ponton pentru acostarea vaselor. Staţiunea s'a pus sub conducerea unui tînăr medic care a lucrat în institutele de bactereologie şi îşi cunoaşte bine meseria; i s'a dat ca ajutor personal inferior suficient.

La *Constanţa* există un serviciu sanitar al portului instalat de mai mult timp, cu un medic director, cu un ajutor pentru bactereologie, un mic început de laborator, şi etuvă fixă, cu aparat Clayton, pentru deratizare şi cu un personal inferior dresat.—Portul are apă bună de băut dintr'un anume izvor. Nu există nici o instalaţie pentru izolare (afară de spital). Privăţile şi sistemul depărtărei murdăriilor din port şi oraş primitive.

La *Tulcea* condiţiile sanitare ale oraşului şi portului foarte proaste. Apa de băut se ia direct din Dunăre şi din puţuri; privăţile se varsă în Dunăre în susul locului de unde se ia apă de băut; febra tifoidă a devenit endemică în oraş; nu există an, în care să nu fie un număr considerabil de bolnavi de această boală. — Din aceste consideraţiuni şi în imposibilitate de a repara în scurt timp o stare de lucruri veche, s'a putut face numai următoarele: S'a găsit o casă pentru eventualele izolări şi s'a însărcinat un medic să supravegheze strict starea sanitară a portului, luînd severe măsuri de curăţenie, — iar portul a fost închis pentru toate provenienţele din locurile contaminate din Rusia, rămînind ca vasele să vie aici numai după ce vor fi supuse la Sulina, sau Gura Prutului, condiţiunilor generale pentru libera practică în apele romîne a provenienţelor din regiunile infectate.

La *Ungheni* există încă din 1892 o baracă de lemn pentru etuvă şi o construcţie pentru pelagrozerie, care avea o etuvă stricată sistem Dortmund. — Aici s'a adus din Iaşi o etuvă fixă Gheneste-Herscher reparată şi, din cauză că generatorul de aburi funcţiona încet şi prost, după propunerea medicului punctului Ungheni (Dr. Popovici), s'a recurs la aducerea aburului printr'un tub direct dela maşina trenului.—S'a reparat, curăţit şi vopsit baraca de lemn, care serveşte pentru cancelarie şi local de vizită medicală şi desinfecţie.—S'a construit o privată sistematică.—S'a reparat, mărit şi amenajat complect pelagrozeria pentru a putea servi ca spital de izolare. S'a construit un rezervor pentru apă bună de băut,

---

[1] Vezi in Revista ştiinţelor medicale articolul „Staţiunea sanitara Gura Prutului" de Dr. P. Cazacu.

care se captează din anume izvoare.—S'a numit un medic însărcinat anume cu vizita medicală și desinfecția; i s'a dat personalul inferior necesar și s'au făcut primele instalațiuni necesare pentru un examen bacteriologic sumar.

Prima comunicare despre ivirea holerei în Rusia o avem la *3 August*.—La acea dată Ministerul de Externe pe baza raportului legațiunei noastre din Petersburg comunică că în orașul Samara în interval dela *3—21 Iulie* s'au ivit 27 cazuri de holeră, dintre care 8 mortale, iar guvernămintele Astrahan, Saratov, Simbirsc, Ufa, Cazan și Nijninovgorod au fost declarate amenințate de holeră.—A doua comunicare tot prin legația din Petersburg o avem la 8 August, cînd ni se arată că în orașul și guvernămîntul Samara *s'au constatat oficial* dela 22—23 Iulie 23 cazuri de holeră, dintre care 6 urmate de moarte.—La 9 August legațiunea noastră din Berlin comunică că guvernul German, deși *neinformat oficial* despre ivirea holerei în Rusia, *a instituit 2 stațiuni de observație* la intrarea Vistulului lîngă Thorn.

In fața acestor împrejurări și în conformitate cu convenția sanitară din Paris, Ministerul de Interne, cu aprobarea consiliului de Miniștri decide: 1) Să se închidă [1]) temporar frontaria Prutului pentru călătorii din orașele Samara și guvernămintele Samara, Astrahan, Saratov, Simbirsc, Ufa, Cazan și Nijninovgorod, intrarea în țară făcîndu-se prin punctele Ștefănești (Județul Botoșani), Fălciu (Județul Fălciu), Ungheni (jud. Iași), Oancea și Gura Prutului (jud. Covurlui), și prin porturile Sulina, Constanța, Galați și Brăila; 2) la graniță călătorilor li se va face vizita medicală, obiectele prevăzute în art. 12 al convenției se vor desinfecta, iar sănătatea călătorilor va fi supraveghiată [2]) cinci zile [3]) la domiciliul lor. 3) in mod temporar să se închidă brațul Chilia și portul Mangalia.

In conformitate cu această deciziune: S'au instituit servicii de vizite medicale și desinfectare la punctele de trecere, arătate mai sus, instalîndu-se la fie-care punct cîte un medic (ord. 18243, 18244, 18245, 18246, 18157) cu aparatele necesare; iar medicilor oficiali din țară li s'a dat ordin de a supraveghea 5 zile pe călătorii, sosiți din localitățile infectate sau suspecte.

S'a admis intrarea în țară și prin punctele Oancea, Ștefănești, Fălciu și Brăila neîndeajuns de bine instalate, numai din considerațiunea că focarele de holeră erau foarte depărtate de noi, prin acele puncte se face mai mult o foarte restrînsă comunicare locală cu Basarabia, care nu trebuia împiedicată, întru cît nu ne primejduia.

---

1) Conform cu articolul 37 din convenția sanitară dela Paris.

2) Sub cuvîntul supraveghere se înțelege vizitarea călătorului de către un medic pentru a'l examina și a se convinge că nu prezintă simptome de holeră.

3) Supraveghere a se face 5 zile, pentrucă un călător dacă s'a infectat de holeră în curs de maximum cinci zile, trebuie să prezinte simptomele de această boală.

De îndată însă ce holera din regiunile Volgei și a Donului s'a apropiat mult de noi, apărînd în orașele Chiev, Chișinău și în guvernămintele Chiev, Cherson, Cernigov și Volini, pericolul introducerei holerei din aceste localități, fiind cu mult mai probabil, din cauza apropierei, multor legături existente și mai cu seamă din cauza unui însemnat număr de lucrători bulgari, cari trec transit pe la noi toamna venind din Rusia și trecînd în Bulgaria, măsurile dictate și executate pînă atunci par insuficiente și se hotărește o nouă serie de măsuri: a) Intrarea în țară se permite numai prin Ungheni, Gura Prutului, Sulina și Constanța, punctele Ștefănești, Oancea, Fălciu, Galați și Brăila închizîndu-se pentru provenientele din localitățile infectate. b) Paza graniței se întărește prin trimitere de trupe permanente în ajutorul grănicerilor. c) Se oprește consumația apei din Prut și din Dunăre. d) Medicii de plăși și medicii primari de județe sînt chemați a face inspecții frequente în satele de pe malul Prutului și Dunărei pentru a supraveghia mai de aproape sănătatea locuitorilor din aceste regiuni, pentru a controla executarea măsurilor de ameliorare a modului de alimentare cu apă de băut, pentru a înființa în sate depozite de desinfectante și latrine cît de primitive. e) In ajutorul medicilor se detașază un număr de agenți sanitari, cîte unul la fiecare grup de 2 maximul 3 sate pe la graniță.

Pe Dunăre se organizează paza în modul următor: distanța coprinsă între Gura Prutului și Ceatalul Izmail este păzită de trei canoniere, dintre care una staționează în mod permanent la Ceatal; pe brațul Kilia paza se face de 6 șalupe automobile, avînd ca puncte de plecare Satul-nou, Kilia veche și Periprava; aceste șalupe automobile parcurg toată distanța între Ceatal-Izmail și Stavri-Stambul, avînd ca punct de alimentare Kilia veche.

Procedarea la punctele de trecere a graniței cu provenientele din regiunile infectate, în tot timpul aplicărei măsurilor consta: a) în vizita medicală riguroasă a persoanelor, b) desinfectarea cu aburi a rufelor, boarfelor, vestmintelor purtate, așternuturilor, care au fost întrebuințate, petecelor, zdrențelor etc., după așezarea lor în saci; c) desinfectarea obiectelor, care nu sufăr ridicarea temperaturei, prin vapori de formol în camere ermetic închise.—Numai persoanele, care ar fi presentat simptome de holeră, ar fi putut fi reținute la frontarii; persoanele, cari treceau transito prin țară, își puteau urma călătoria direct fiind supraveghiată sănătatea lor de către personalul căilor ferate; iar acele persoane, cari rămineau în țară, erau supuse la o supraveghere sanitară de 5 zile de către medicii oficiali a localităței, de descindere vestiți telegrafic de sosirea călătorilor de medicii punctelor dela frontarii.

Bastimentele infectate de holeră [1]) ar fi fost supuse: 1) Vizitei medicale riguroase, 2) bolnavii ar fi fost debarcați și izolați, 3) celelalte

---

1) Se consideră ca *infectat* bastimentul, care are holera pe bord, sau a avut cu șeapte zile în urmă.

persoane ar fi fost supuse la o observaţie de 5 zile, 4) toate lucrurile şi vasul infectat s'ar fi desinfectat, 5) apa din cala vasului s'ar fi desinfectat, deşertat şi înlocuit cu apă bună, 6) scurgerea şi aruncarea dejecţiunilor în apele portului fără o desinfecţie prealabilă s'ar fi oprit.

Bastimentele suspecte [1]) de holeră au fost supuse la măsurile arătate la No. 1, 4, 5 şi 6.

Bastimentele indemne [2]) de holeră au fost supuse la măsurile arătate la No. 1, 4 şi 6. Echipagiul şi călătorii erau supuşi la supraveghere sanitară; echipagiul pe vas iar călătorii la locul de destinaţie.

Incontestabil că aplicarea strictă a tutulor acestor măsuri a cerut multă muncă şi insistenţă.—Lucrările au mers cu greutate şi cu multe asperităţi, nemulţumiri şi protestări au fost multe, ca la ori şi ce măsuri restrictive; prin unele părţi a fost exces de zel din partea celor chemaţi a aplica măsurile, prin altele insuficiente, mai cu seamă la început până s'au organizat mai bine lucrurile.—Greutatea era cu atît mai mare, cu cît comunicările oficiale despre mersul holerei în Rusia erau foarte tardive, (chiar guvernul German după cum am văzut a fost silit să institue staţiuni sanitare la intrarea Vistulei în ţară la Thorn, înaintea primirei înştiinţărei oficiale de ivirea holerei în Rusia); iar ştirile alarmante foarte intensive şi răspîndite; unele din aceste ştiri veneau din surse ce nu puteau fi suspectate: aşa în buletinul de informaţii sanitare a Consiliului superior de sănătate din Constantinopol găsim telegramele: a) la 27 Oct. st. n. a consulului Turc din Sulina despre apariţia holerei la Chilia Rusă şi Vilcov; b) la 16 Oct. st. n. a consulului Turc din Taganrog: „eri două cazuri noui de holeră mortale"; c) la 28 Oct. acelaşi consul telegrafiază „dela 15 agravarea holerei 35 cazuri noui, din care 25 mortale"; d) la 29 Oct. st. n. consiliul superior de sănătate din Constantinopole impune carantină de 5 zile la Sinop, tuturor provenienţelor din porturile mărei negre dintre Sulina şi Odesa, excluzînd pe aceste două. Tot în buletinul de informaţiuni sanitare din Constantinopole, cu data de 6 Noembrie st. nou, găsim o comunicare făcută de comisiunea Rusă pentru combaterea ciumei şi holerei, prin E. S. ambasadorul Turciei la Petersburg, în care se notează: „Ecaterinoslav, teritorul armatei de Don, oraşul Rostov şi *guvernămîntul Basarabia*, la 8 Octombrie: 21 cazuri, 9 decese; la 9 Oct. 6 cazuri, 4 decese.—Faţă cu lipsa constantă de ştiri oficiale regulate din Rusia şi faţă de tardivitatea şi rariitatea celor primite şi faţă cu fantezia gazetarilor şi surselor neoficiale; se explică uşor unele excese de zel, care a fost nevoe să fie reprimate pentru a nu ajunge la lupta cu morile de vînt.—Pe de altă parte a fost nevoe în unele locuri de a ridica zelul celor chemaţi de a aplica măsurile, căci s'au găsit oameni, care au invi-

1) Se consideră *suspect* de holeră bastimentul, pe bordul căruia a fost cazuri de holeră în momentul plecărei sau în timpul călătoriei, dar pe care de şeapte zile nu s'a arătat nici un caz nou.

2) Se consideră ca indemne de holeră bastimentul, care deşi vine dintr'un port molipsit, n'a avut nici morţi, nici cazuri de holeră pe bord, fie plecărei, fie în timpul călătoriei, fie în momentul sosirei.

nuit persoanele chemate a lua măsurile pentru a întîmpina invaziunea holerei în ţară de Donkichotism, uitînd, că pe de o parte, măsurile luate la noi nu se deosebeau de loc de cele luate de guvernele German şi Austro-Ungar şi erau cu mult mai blînde, decît cele luate de guvernele Bulgar şi Turc, iar pe de alta, că pericolul introducerii holerei era foarte real, dovadă următoarea tabelă oficială a comisiunii Ruse înalt constituită pentru combaterea ciumei şi holerei.

Mişcarea holerei dela 3 Iulie până la 16 Octombrie 1907:

	Imbolnăviţi	Morţi
Oraşul Samara	379	202
Guvernămîntul Samara	671	327
Oraşul Astrahan	1583	873
Localit. Arhieriski poseloc şi Atamanskaia staniţa	461	290
Guvernămîntul Astrahan	796	376
Oraşul Saratov	210	62
„ Ţariţin	586	291
Guvernămîntul Saratov	389	194
Oraşul Cazan	200	94
Guvernămîntul Cazan	72	33
Oraş Nijni Novgorod	243	96
Guvernămîntul Nijni Novgorod	491	239
Oraşul Simbirsc	5	4
Guvernămîntul Simbirsc	346	166
Oraşul Penza	6	2
Guvernămîntul Penza	45	25
Guvernămîntul Vladimir	6	2
Oraşul Moscova	2	1
Guvernămîntul Moscova	15	8
Oraşul Iaroslavl	37	16
Guvern. „	40	13
Oraş Costroma	46	19
Guvern. „	188	88
Oraş Viatca	9	1
Guver. „	15	6
Oraşul Perm	15	10
Guver. „	6	5
„ Ufa	11	10
Oraşul Ecaterinoslav	113	57
Guvern. „	29	10
Regiunea arm. de Don	146	81
Oraşul Rostov pe Don	186	95
„ *Chişinău*	1	
Guvern. Cherson	3	3

	Imbolnăviți	Morți
„ Minsc	1	1
Orașul Chiev	1020	229
Guvern. „	104	51
„ Volini	14	9
„ Voronej	2	1
„ Cernigov	55	29
„ Poltava	23	8
Orașul Harcov	5	1
„ Riazani	3	—
Guvern. „	7	5
„ Cursc	23	10
Orașul Celeabinsc	15	6
„ Tiflis	1	1
„ Bacu	106	55
Guvern. „	1	1
„ Cernomorsc	1	1
Orașul Crasnovodsc	1	—
„ Tașkent	7	1
Regiunea Sir. Daria	2	2
Orașul Semipalatinsc	10	8
Regiunea „	23	7
Orașul Crasnoiarsc	9	7
Guvern. Eniseisc	11	6
Orașul Irkutsc	27	13
„ Tomsc	39	11
Guvern. „	685	377
„ Tobolsc	78	38
Regiunea Transbaicalică	2	1
„ Acmolinsc	479	194
„ Turgaisc	2	1
Total	Imbolnăviți 10107	Morți 4772

Dr. P. Cazacu, Dr. A. Slătineanu.

Cronica Internă

— Discuțiile din Cameră —

Desigur, în momentul de față toate privirile, și nu numai ale celor din țară, ci și ale Rominilor de pretutindeni, sînt ațintite asupra tribunii parlamentare.

„Viața Romînească", în tendința ei de a sluji ca o oglindă credincioasă a vieții sufletești a neamului, nu și-ar îndeplini menirea, dacă nu și-ar spune cuvîntul, ridicîndu-se peste toate considerațiile de partid și de persoane, cu obiectivitatea unui istoric dator să lămurească înlănțuirea de cauze și de efecte pentru vremuri de mult trecute,—asupra momentelor dramatice prin care trecem.

Oricît de mult patima și prejudecățile sînt legate de această ființă de lut, îmi voiu face, într'o serie de cronici, ce vor urma începînd cu numărul de față, toată datoria și față de conștiința mea și față de cetitorii noștri.

* * *

Nu împărtășesc vederile d-lui N. Iorga, pe care le-a formulat în discursul său la discuțiunea Mesajului, asupra rostului partidelor politice.

Desigur, viața noastră politică e întunecată de multe uriciuni; desigur, partidele noastre politice au multă răspundere pentru situația în care am ajuns. Dar toate acestea nu decurg necesar din funcționarea mecanismului de partide, cum crede d. N. Iorga.

„Partidul", din potrivă, e forma necesară de organizare a forțelor sociale pentru orice viață politică dezvoltată. Și chiar în momentul de față, dacă n'am avea partide politice, față de excluderea țărănimii din viața politică, față de starea ei inferioară, și ca organizare și ca conștiință politică, întru cît țărănimea, cum am spus în altă parte, nu știe astăzi să găsească o cale intermediară între o răzvrătire sălbatică și votul după porunca d-lui sub-prefect, — desigur n'am putea ajunge nici la modestele reforme prezentate de partidul liberal: am văzut pe atîția „latifundiari" pe care numai *disciplina de partid* i-a putut sili să primească și aceste reforme.

Oricît de enormă ar fi forța socială a țăranilor, cîtă vreme ea nu se va manifesta decît prin erupțiuni vulcanice, va fi totdeauna precumpănită de acțiunea constantă a claselor suprapuse, — și chiar haosul de planuri de reformă, mai mult sau mai puțin ingenioase, apărute cu

ocaziunea răscoalelor, ne arată cît de greu am fi ajuns la o acţiune unitară şi pozitivă, fără organizarea şi disciplina de partid.

Nu în firea partidelor politice, ci în baza lor actuală de organizaţie, în sistemul electoral, şi în tot complexul de împrejurări, care determină felul lor de funcţionare, trebue căutată cauza răului. Şi, la urma urmelor, dacă fără partide politice nu poate fi viaţă politică, aice e mai adevărat decît oriunde că fiecare ţară îşi are partidele pe care le merită... Să nu deplasăm, prin urmare, răspunderile...

Totuşi, funcţionarea mecanismului politic la noi e supusă unui anumit convenţionalism, care în adevăr poate irita, exaspera prin nepotrivirea cu situaţiunea unui moment istoric determinat.

Şi caracterul discuţiei asupra Mesajului din sesiunea actuală ne poate ilustra de minune această dureroasă nepotrivire, întru cît această discuţie se prezintă ca o manifestare ciudată de amnesie socială.

După normele convenţionalismului nostru parlamentar, ori de cîteori, de pildă, în urma unei guvernări de aproximativ trei sau patru ani, prin constatarea anticipată a voinţii naţionale un nou guvern e chemat la cîrmă, şi după ce ţara legală e fericită şi grăbită de a confirma diagnoza adevăratei sale voinţi,—noul parlament îşi inaugurează lucrările prin acelaş *tournois* de tribună, prin acelaş şir de dueluri parlamentare între partizanii guvernului de eri şi ai celui de azi.

Şi un om cu oarecare experienţă parlamentară poate construi de mai nainte tot mersul dezbaterilor... Totul se mărgineşte la probe mai mult sau mai puţin elocvente, că ţara este dusă „la margina prăpastiei"—un cuvînt tehnic!—sau că este „salvată", pentrucă anumite persoane s'au aşezat pe banca ministerială, iar altele au fost silite să o părăsească spre a urca cîteva trepte în incinta Camerei, „spre munte", — tot după normele stricte ale convenţionalismului nostru politic. Variază numai numele miniştrilor, prefecţilor sau sub-prefecţilor atacaţi pentru actele sau circulările lor, titlurile ziarelor citate; variază, bine înţeles, talentul de expunere, variază tonul mai mult sau mai puţin violent şi care e invers proporţional cu siguranţa apropierii unei noi constatări a voinţii naţionale...

Caracterul acesta al discuţiunilor obicinuite la Mesaj îmi aduce totdeauna aminte de manualul de istorie al Imperiului rus de profesorul Ilowaisky, pe care am învăţat la liceul din Chişinău, după cum probabil învaţă şi astăzi toţi liceiştii din Rusia.

Şcolarul rus învaţă, de pildă, într'un capitol, cum cutare tînăr ţar, urcînd treptele tronului, găseşte o situaţiune dezastruoasă: prestigiul Imperiului compromis în afară printr'o politică nesocotită şi războae nenorocite; finanţele desperate; poporul afundat în mizerie; drumurile infestate de bandiţi; naţionalităţile supuse în plină răscoală; la cîrma ţării, în jurul defunctului Ţar, se formase o clică de sfetnici înrăiţi în jafuri şi 'n abuzuri de tot felul.

Tînărul Ţar se pune pe muncă cu energie şi înţelepciune: sfetnicii cei răi sînt trimişi la puşcărie şi cîteodată în furci; în locul lor sînt chemaţi oamenii cei mai de seamă în capul diferitelor departamente; o politică cumpănită, dar energică, succese militare strălucite urcă prestigiul imperiului; finanţele sînt puse în regulă; drumurile curăţite de bandiţi; provinciile răsculate, potolite...

Ţarul ajunge la bătrîneţă venerat şi iubit de tot poporul pravoslavnic, şi moare înconjurat de bătrînii săi sfetnici înţelepţi şi căpitanii vestiţi, blagoslovit şi regretat de toată suflarea rusească...

In prelegerea următoare însă, aflăm că succesorul său, urcînd treptele tronului, găseşte o situaţiune dezastruoasă, prestigiul compromis, finanţele desperate, mizerie, banditism, răscoale, sfetnici jacăşi şi abuzuri, — şi iarăşi tînărul Ţar, cu energie şi înţelepciune, îşi inaugurează domnia cu caznele vechilor sfetnici, urmînd toată povestea dela început...

Şi aşa, din capitol în capitol.

Dar, dacă aşa se scrie istoria pentru şcolarii ruşi, cum ea se face în realitate şi cum a ajuns imperiul glorios al ţarilor până la Mukden şi Tsushima, ştim cu toţii, precum se pare că am înţeles însfîrşit acum cu toţii unde am ajuns şi noi, după ce de-atîtea ori am auzit de pe tribuna parlamentară,—cel puţin odată la trei sau patru ani, la fiecare peregrinaţiune nouă dela banca ministerială spre cele din faţă, sau invers,—aceiaşi istorie.... după manualul profesorului Ilowaisky....

Discursurile, mai cu seamă ale d-lor M. Cantacuzino şi N. Filipescu, din dezbaterile asupra Mesajului din acest an, pot servi, din acest punct de vedere, ca modele de oratorie clasică: ţara e la margina prăpastiei, constituţia e violată, dezordinea e la culme, toţi agenţii statului, dela cel mai umil sub-prefect până la miniştri, sînt nişte anarhişti şi incendiari, planul de reforme al guvernului e întruparea programului socialist-revoluţionar, pe care şi l-ar putea însuşi şi Bebel... Acel plan cumpătat, prezentat de guvernul prezidat de un bătrîn care, la vrîsta şi în situaţia la cari a ajuns, nu poate avea nici ambiţiuni deşerte, nici dorul zburdalnic de a-şi încheia o carieră de o jumătate de veac în serviciul statului prin extravaganţe revoluţionare!...

După ce am încheiat o sărbătoare, privind în nopţile de Martie spre cerul roşit de rugurile conacurilor aprinse, după ce am fost faţă la acele scene de desăvîrşită disoluţiune socială, pe care abia avem curajul să le mărturisim, fiindcă se părea că nu numai cîrma statului a fost smulsă de furtună, dar însuşi vasul acesta al statului romîn,—durat cu atîta trudă de nesfîrşitele generaţiuni „stinse în nemîngiere" ca să poarte toate nădejdile mute încă,—că vasul acesta însuşi crapă din toate încheeturile, acum să vedem iarăşi acelaş joc vinovat, de gladiatori, pentru galerie, să afectăm credinţa că rădăcina nenorocirilor noastre zace numai în faptul cine a ocupat eri sau cine ocupă astăzi banca ministerială, sau că numai vre-o nouă mişcare a mecanismului de constatări anticipate ale voinţii naţionale poate să ne aducă toată tămăduirea!...

Socot că ţara e in drept a cere să fie ertată de această adinc jignitoare, in imprejurările de faţă, parodie a luptelor gladiatorice, de acest veşnic scompt al migraţiunilor eventuale de personaje purtătoare de portofolii.

Ar fi ridicol să fac incriminări personale, fiindcă, in aceste clipe hotăritoare, e mai adevărat decit oricind acel cuvint pururea adevărat al cronicarului că bieţii oameni sint cirmuiţi de vremuri.

Aceasta e adevărat şi pentru un nenorocit din intunericul satelor care, răzbit de durere, caută să o reverse intr'o răzvrătire sălbatică; şi pentru marele proprietar care, in dorinţa firească de a-şi mări venitul, işi părăseşte moşia pe minile unui lacom arendaş; şi pentru acest arendaş insuşi, care, pentru a putea stoarce arenda tot mai urcată, fatal inventează acel groaznic sistem de exploatare: „jocul natural al forţelor economice"!...

Aceasta e adevărat şi pentru oamenii politici. Şi lor situaţia le poate chiar impune atitudini neaşteptate.

Mi-ar fi uşor să subliniez cu maliţiozitate contrastul, depildă, dintre trecutul d-lui P. Carp, cind felicita această ţară veşnic guvernamentală, şi recenta sa atitudine războinică, cind, in momentul in care fumega incă sub spuză focul răzvrătirii dela sate, d-sa organiza la oraşe rezistenţa intereselor exasperate, sau cind, in Cameră, minuia formula clasică a Constituţiei violate....

Da, „nu sint vremile sub cirma omului, ci bietul om sub vremi"...

Dar cu atit mai puţin se poate înţelege gladiatorismul luptelor noastre parlamentare, faţă de felul insuşi al funcţionării regimului constituţional, faţă de acea „constituţie nescrisă",—cum a numit-o atit de spiritual d. Panu,—care este întotdeauna partea cea mai serioasă şi mai interesantă a oricărui regim constituţional.

Intru cit, cind va sosi momentul pentru un program şi pentru un sistem de guvernare conservatoare, acest moment va fi netntirziat şi neîndoios constatat prin expresiunea oportună a voinţii naţionale care, la noi, permite adaptarea la toate necesităţile timpului, la toate oscilaţiunile barometrului psiho-politic, cu o fineţă şi o exactitate de observaţiune accesibile numai celor mai delicate instrumente de laborator,—oamenii noştri politici ar putea şi ar trebui să analizeze situaţiunea *sine ira et studio*, cu seninătatea şi seriozitatea unor bărbaţi cărora nu li se pot erta nici accese isterice, nici ridicolul luptelor împotriva morilor de vint...

Atunci cind problema pusă înaintea noastră de desfăşurarea evenimentelor trebue să fie rezolvită de o Cameră care, cum a spus d. Take Ionescu, e „cea mai cenzitară din Europa", primejdia nu poate veni din partea socialismului sau a anarhismului.

Şi vestitul „acord" între partidele„ istorice e o patentă dezminţire a tuturor temerilor formulate de d-nii M. Cantacuzino şi N. Filipescu la discuţiunea Mesajului: pentru salvgardarea constituţiei s'a dovedit indestulătoare sacrificarea islazurilor pentru satele răzăşeşti....

Oricit de scump ar fi preţul acesta, trebue să recunoaştem că adevărul răsărit pe urma acestui acord il poate justifica in parte...,

Desigur, e nenormal ca un legiuitor să renunţe la sancţiunea legală. Dacă o măsură nu e justificată, legiuitorul trebue să renunţe la ea; iar dacă o crede justificată sau necesară, e dator, in situaţiuni normale, să o aplice, uzind, în caz de rezistenţă, de toată forţa publică.

Prin urmare, însuşi acordul se prezintă ca o mărturisire preţioasă a anomaliei situaţiei in care ne aflăm.

Sint convins că nici un guvern n'ar fi renunţat la sancţiunea unei dispoziţiuni legale de însemnătatea celei privitoare la islazurile comunale, dacă n'ar fi crezut această renunţare indispensabilă, nu atit faţă de adversari, cit faţă de unii partizani.

Şi aci atingem adevăratul tragism al situaţiunii noastre.

Acest tragism constă in faptul că parlamentul nostru este chemat să judece o cauză in absenţa unuia din împricinaţi. Marele interesat lipseşte, iar experienţa zilnică ne arată că advocaţii *ex officio* nu sint primejdioşi... pentru partea adversă, nici la tribunal nici in parlament...

Şi reala primejdie rezultă numai din acela că marele interesat nu are educaţia politică elegantă, ca să fim în drept să ne aşteptăm dela el, in caz de o vădită şi strigătoare tăgadă de dreptate, numai la o opoziţie impotriva cărţii de judecată, dată de „Camera cenzitară",—opoziţie investită cu toate formele procedurii politice...

Şi răspunderea intreagă, in faţa istoriei, va cădea asupra celor care au încheiat o transacţiune, in aceste condiţiuni.

Mai ales că istoria nu poate consacra acea filozofie de salon, după care absenţii n'au niciodată dreptate.

Şi in orice caz, ea va cere cel puţin dela cei cari hotărăsc soarta celui absent să-l respecteze, să-l respecteze durerile de veacuri nealinate, de care şi noi sintem atit de vinovaţi, să-l respecteze munca atot ziditoare, de roadele căreia noi mai ales ne bucurăm, să respecteze ideia cea mare, de milenii purtată pe umerii lui, şi pentru care odată copiii noştri poate ne vor erta păcatele, uşurinţa şi egoismul feroce....

Şi acest respect ne impune, înainte de toate, să nu judecăm un popor întreg ca fiind alcătuit din maniaci, smintiţi, perverşi, sau fiare turbate.

Şi la aceasta se reduce afirmarea că acest popor, care mai curind poate uimi lumea prin blindeţa lui îndelung răbdătoare, a putut deodată, fără nici o cauză serioasă, să rupă toate zăgazurile vieţii sociale, să izbucnească dela un capăt la celălalt al ţării intr'o erupţiune vulcanică, fără cruţare pentru averea, cinstea şi viaţa semenilor săi.

Şi am afirma că toate aceste grozăvii nu au nici o cauză serioasă, dacă le-am explica numai ca rezultat al acţiunii unui număr cit de mare de instigatori.

Pentru ce să luăm, după cuvintul expresiv al d-lui Virgil Arion, paserile vestitoare de tempestă drept cauzele furtunii?

Ce ţară, ce popor am fi, dacă numai dela fantezia celui dintăiu

exaltat ar atirna ca de azi pe mine să dezlănțuiască toate stihiile răzvrătirii dela Dorohoiu până la Mehedinți?

Cind o țară cade in starea aceasta de depozit de materii explozibile, incit o scintee ajunge pentru a provoca catastrofa, să nu căutăm instigatori, fiindcă scinteia fatală poate veni, în aceste împrejurări, dela cel mai nevinovat joc de artificii.

Iar căutarea instigatorilor pe însăşi banca ministerială e cea mai patentă *reductio ad absurdum* a tezei întregi.

Să vă închipuiți legiuni de instigatori intr'un stat de țărani cum e Danemarca,—ce răsunet ar putea găsi ei acolo?

Nu,—masa populară şi în deosebi țărănimea e prin firea ei inertă, conservatoare, şi numai suferințile peste măsură de arzătoare o pot aduce în starea aceasta de inflamabilitate.

* * *

Cetitorii revistei noastre cunosc îndeajuns, din cronicele subscrisului şi din studiile asupra stării țărănimii ale altor colaboratori ai „Vieții Romineşti", atit mizeria groaznică dela sate, cit şi cauzele ei.

De asemenea işi pot da seamă că scriitorul acestor rînduri nu poate hrăni multe iluzii în privința limitelor abnegațiunii până la care poate merge „Camera cea mai cenzitară din Europa": de multe ori mi-am formulat categoric convingerea că, în starea actuală de inconştiență şi lipsă de cultură şi de dezorganizare a țărănimii, precum şi în condițiunile de guvernare impuse de sistemul privilegiilor electorale, nu ne putem aştepta la soluțiuni radicale.

Dar sintem în drept să cerem, ca solidaritatea vieții de stat să impună şi „Camerei cenzitare" sacrificiile necesare pentru a asigura, pentru moment cel puțin, dezvoltarea pacinică a statului, rezervind viitorului rezolvirea desăvîrşită a problemei.

In situația actuală, ar trebui să fim mulțumiți, dacă am putea spune cu conştiința împăcată: „ajunge pentru fiecare zi răutatea ei"....

Istoria cunoaşte multe cazuri, cind o clasă diriguitoare, care a uitat prea mult de solidaritatea ce trebue să lege pe cetățenii unui stat, a fost chemată la răspundere.

N'au fost, de pildă, stăpîni mai crunți, mai necruțători pentru cei de jos decit patricianii vechei Rome. Dar cind plebea, ne mai putînd suferi regimul aspru la care era supusă, s'a retras pe Muntele Sacru, Senatul roman, acest prototip al adunărilor de privilegiați, a ştiut să-şi impună concesiunile necesare pentru a readuce liniştea şi pacea în stat; dacă senatul s'ar fi închis în îndărătnica apărare a vechilor privilegii şi nedreptăți, Roma şi-ar fi pus capăt vieții de stat cu aproape un mileniu înainte de căderea imperiului roman....

Am avut şi noi, în astă-primăvară, seccesiunea pe Muntele Sacru, cind am văzut acea groaznică ruptură morală în sinul poporului nostru.

Sintem în drept să credem, că experiența mai mult de cit bi-milenară ne va da povețele necesare.

Cu atit mai mult, că sint fapte *irevocabile*, care trebue să determine toată acțiunea noastră.

In fiecare bordeiu din fundul satelor resemnate, noaptea candela de la icoană luminează şi un pătrat de hârtie tipărită, spre care se îndreaptă cu nădejde ochii în rugăciune, şi fruntea se pleacă smerită...

Poate fi călcat cuvîntul dat în asemenea împrejurări?

Nu trebue să uităm că generația noastră care, după atitea veacuri de zbuciumare a acestui popor, a avut pentru prima oară putința unei dezvoltări mai normale, mulțumită stabilității izvorîte din aşezarea unei mari dinastii europene, sustrase vrăjbilor şi veciniciei clocotiri de pofte —destinul vechilor domnii naționale—, are încă o mare datorie de împlinit.

In mijlocul dezlănțuirii de patimi, s'au auzit, de sus, cuvintele de pace şi dreptate.

Şi astăzi, milioane de suflete simple şi umile îşi ațintesc privirele cu nădejde şi credință spre strălucirea coroanei de oțel,—simbol al intereselor permanente ale statului, chezăşia propăşirii sănătoase şi netulburate.

Dacă, din toate încercările prin care am trecut, va încolți mai adînc în aceste inimi simțul legăturii intime, cimentată de fierbintea recunoştință, între strălucirea acestei coroane şi viitorul neamului, — n'am suferit în zădar toate aceste chinuri, n'au fost zădarnice nici jertfele...

D-l Iorga a invocat, de pe tribuna Camerei, numele lui Ştefan cel Mare şi al lui Cuza-Vodă, care ar fi în gura fiecărui țăran din Moldova,— nu ne putem sustrage datoriei de a asigura ca generațiile viitoare, din tată în fiu, să alăture, cu recunoştință pioasă, pe lîngă numele primului rege al Rominiei calificativul de „Vodă *cel drept*"...

Numai din acest punct de vedere putem judeca planul de reforme ce se discută astăzi în parlament, — adică numai întrucît ele ne pot asigura condițiunile unei pacinice dezvoltări, în nici un caz ele nu pot fi considerate ca rezolvirea *definitivă* a chestiei țărăneşti.

Dar cel puțin atita ele *trebue* să ne dea!

In incinta Camerei a fost evocată imaginea sinistră a şirurilor de cruci tăcute dela marginea satelor pustiite din Oltenia.

Dacă clasele noastre diriguitoare nu vor avea tăria morală de a-şi impune măcar sacrificiile cele mai neapărate, aceste cruci, în tăcerea lor învinuitoare, vor însemna şi mormîntul conştiinții noastre,— în zarea întunecată, vrîstată de aceste siluete tragice, nu va licări măcar nădejdea unor vremi mai bune.

Imi voiu impune datoria să cercetez, în numerele viitoare ale „Vieții Romineşti", măsurile ce se propun şi situația pe care ele o determină, numai din *acest* punct de vedere, pe care nimeni nu-l poate privi ca exagerat, şi, — întrucît ar fi o laşitate de a nu privi adevărul în față,— îmi voiu spune tot gîndul meu fără nici o cruțare.

C. Stere.

Cronica Externă

Cei doi Coburgi

Nimeni nu ocupă şi nu preocupă mai mult lumea astăzi decît cei doi regi din dinastia Coburgilor, dintre care unul domneşte pe malurile Tagelui şi celalt peste harnicele Flandre. Pe cit sint de mici regatele lor, pe atît sint de însemnate, cu toate umbrele lor, figurile acestor doi Suverani. Leopold II şi Don Carlos al Portugaliei sint fiecare în felul lor personalităţi puternice. Leopold II e omul banului care nu despreţueşte plăcerile; Don Carlos e omul plăcerilor care are nevoe de bani. Leopold II este un om de afaceri genial, cu mintea veşnic frămîntată de speculaţiuni şi de întreprinderi; Don Carlos e un farniente încoronat, veşnic trudit de grija mîncărilor şi a petrecerilor. Şi unul şi altul urmăresc în viaţă îndeplinirea gusturilor lor punînd pe al doilea plan interesele statelor ce ocîrmuesc. Leopold II a dat afacerilor publice o atenţie mai mare, fiindcă ele se împărecheau admirabil cu conbinaţiunile sale financiare; Don Carlos a binevoit să se ocupe de ele numai întrucît nu s'au împotrivit vieţii sale de plăceri. In schimb Don Carlos are gusturi mai artistice. Leopold II nu despreţueşte nici el arta şi frumosul, dar toate acestea sint pentru dînsul numai unul din ornamentele bogăţiei; pe cînd Don Carlos iubeşte arta în sine, e un artist în adevaratul înţeles al cuvîntului, este un aquarelist plin de farmec, inamorat de frumoase apusuri de soare pe ocean, şi un violonist pasionat pentru care bogăţia n'are preţ decît întru atîta întrucît poate să alimenteze arta.

Şi aceşti doi suverani, unul bătrîn şi altul abea în puterea vîrstei; unul plin de experienţă, şiret genial în unele privinţe, celalt leneş sceptic, dar minunat înzestrat de fire, s'au răzvrătit în acelaşi moment în potriva popoarelor lor, unul în ciuda lui s'a retras la Lounoy lîngă o tînără femee, Baroneasa de Vaughan, cu care se zice că s'a căsătorit morganatic, cel alt s'a închis în cetăţuia de la Cascaes, pe ţărmurele oceanului, lîngă dictatorul Ivao Franco, de care nimeni nu'l poate despărţi. Această rebeliune a celor doi Coburgi în potriva popoarelor lor e ciudată din mai multe puncte de vedere. Intîiu până astăzi dinastia Coburgilor se ilustrase prin moderaţiunea regilor ei, toţi erau suverani constituţionali în toată puterea cuvîntului, toţi se distinseseră prin uşurinţa cu care ştiuseră să se adapteze aspiraţiunilor popoarelor ce conduceau şi nevoilor timpurilor moderne. Cine zicea un Coburg, zicea tipul suveranului modern. Şi de-

sigur că nimeni nu a întrupat până acuma mai bine decît Eduard VII calităţile şi defectele acestei rase puternice şi interesante, ce, dintr'un mic ducat perdut în pădurile Turingiei, a ajuns să domnească şi să domnească cu strălucire peste Anglia, Belgia, Portugalia şi Bulgaria. In al doilea rînd, atît Leopold II cît şi Don Carlos se arătaseră până azi nişti regi foarte constituţionali. Leopold II mai cu samă a trecut ani de zile drept modelul suveranilor constituţionali. Don Carlos avusese mai puţin prilejul să'şi creeze un renume în aceasta privinţă, dar în sfîrşit, dacă nu fusese un model de constituţionalitate prin raţiune, fusese desigur prin indiferenţa lui.

Cum se face atunci ca aceşti doi oameni să se fi prefăcut deodată în tirani? La regele Belgiei explicaţia ar fi mai uşoară. El a îmbătrînit. Facultăţile sale au slăbit şi femeia cu care trăeşte a ajuns astfel să exercite asupra lui o desăvîrşită şi nefastă influenţă. Această explicaţie e fără îndoială adevărată în parte. Nu mai încape azi nici o îndoială că Belgia nu e cîrmuită de guvernele răspunzătoare, ci de o camarilă, de acei cîţiva oameni de încredere, doctori şi bancheri, ce formează camarila Baronesei de Vaughan. Pe lîngă aceasta, fără influenţa Baronesei de Vaughan nu s'ar putea explica atitudinea Regelui Leopold II faţă de cele două fiice ale sale, Principesa Luisa de Coburg şi Contesa Elemer Lonyay, fosta arhiducesa Stefania a Austriei. Este vădit că Baroneasa de Vaughan întreţine ura tatălui în potriva fiicilor sale, pentruca Leopold II, atîta timp cît mai este în viaţă, să treacă asupra ei şi a celor doi copii ce s'au născut din aceasta unire, colosala sa avere şi să nu o poată moşteni la moartea lui fiicile sale legitime.

La Don Carlos explicaţia e mai grea. Cîteva milioane datorii, pe care parlamentul refuză să le plătească, nu sint îndestulătoare pentru a fi determinat în felul întreg de viaţă a acestui rege indolent o aşa mare schimbare, şi mai ales pentru a fi transformat acest om sceptic într'un autoritar hotărît să apere politica lui prin toate mijloacele şi să înfrunte nu numai ura poporului său, dar şi nemulţumirile şi criticele din afară ale amicilor şi ale aliaţilor.

Este dar învederat că nici bătrîneţele lui Leopold II, nici datoriile lui Don Carlos nu tălmăcesc îndeajuns rostul atitudinii lor, şi energia fără samăn cu care şi unul şi altul păstrează această atitudine, cu toate pericolele ce sint legate de ea. Explicaţia, după noi, trebue căutată în firea însăşi a Coburgilor. Coburgii au inteligenţe largi, deschise tuturor ideilor noi şi tuturor progreselor, dar ei sint înainte de toate stăpiniţi de patimi. Aşa că în faptele lor ei nu sint niciodată călăuziţi de patimi, ci de satisfacerea patimii care îi stăpîneşte. De aceia nu au nici simţul datoriei. Dacă se întîmplă ca să fie buni regi sau să aibă chiar pagini glorioase, e fiindcă patimile lor se potriveau cu interesele statelor peste care domniau şi că, fără să vree, umblînd după satisfacerea patimilor lor personale, au îndeplinit şi idealul sau nevoile generale. Dece a întreprins de pildă Leopold II colonizarea Congului? A prezidat oare aci vreun mare

gînd patriotic? Fost-a el călăuzit de marile foloase ce Belgia va trage din existenţa unei puternice colonii în Africa? Nu, ci minat de patima lui de afaceri, el a dat într'o bună zi peste o splendidă afacere în centrul Africei; s'a pasionat pentru dînsa, cum s'ar fi pasionat pentru o concesiune mănoasă de drumuri de fer în China sau pentru vreo întreprindere de cauciuc pe terenurile Amazonului, şi atunci a întrebuinţat tot geniul său financiar ca să organizeze această colonie, ca să exploateze bogăţiile ei. Şi cum îndeplinirea acestei opere nu se putea face de către un singur om, fie el chiar un rege, Leopold II a pus Congo sub protectoratul Belgiei, s'a folosit de Belgia ca de o pavază în contra lăcomiei puterilor străine şi în special a Angliei, şi mai tîrziu, cînd situaţia a devenit şi mai grea, cînd a văzut că toată opera lui e ameninţată de puteri, el a recurs la anexarea Congului, dar cea mai bună dovadă că chiar atunci nu înţelegea să lucreze pentru poporul belgian, ci pentru el, e că de ani de zile se luptă cu guvernele, cu partidele şi cu parlamentele din Belgia ca să păstreze el supremaţia asupra Congului, şi că această colonie să fie anexată fără a înceta însă de a fi a lui, căci în definitiv la aceasta se rezumă toată controversa dintre Leopold II şi poporul său în afacerea Congului.

Fericirea lui Leopold II a fost tocmai că până astăzi a existat o armonie deplină între patima vieţii lui, care sînt afacerile, şi între interesele poporului său. Poporul belgian, un popor harnic, întreprinzător, cu economii multe şi fără alte ambiţiuni în lume decît aceia de a plasa capitalurile sale în cele mai bune condiţiuni, era poporul indicat pentru exercitarea patimii lui Leopold II. Cînd însă patimile lui au fost stînjinite de Belgia, Regele Leopold n'a mai voit să cunoască nici interesele superioare ale ei, nici datoriile sale de suveran constituţional, nici respectul ce'l datoria parlamentelor şi partidelor. Mai mult, el nu s'a sfiit o clipă să tulbure pacea poporului său, numai ca să-şi salveze satisfacerea patimilor. Dealtminteri tot astfel a fost Leopold II şi în viaţa lui privată. Credeţi că ceia ce a stîrnit ura sa împotriva fiicilor sale a fost faptul că ele nu au avut tocmai o purtare exemplară, sau că au contractat căsătorii morganatice? Nicidecum. Leopold II este un om prea îngăduitor, prea adînc cunoscător al slăbiciunilor omeneşti ca să nu înţeleagă şi să nu ierte asemeni greşeli, mai cu samă cînd cele care le făcuseră aveau atîtea circumstanţe uşurătoare. El ştia prea bine că, după o căsătorie silită cu Filip de Coburg, fiica sa Luisa nu putea să aibă o căsnicie fericită, şi că încă, dacă ei i se puteau aduce învinuiri întemeiate, era nedrept de tot să urmărească cu urgia sa neînduplecată pe fiica sa Stefania, care, după cea mai nefericită dintre căsătorii, după sfîrşitul tragic al soţului ei, arhiducele Rudolf, după zdrobirea tuturor ambiţiunilor şi tuturor speranţelor ei de principesă, şi-a căutat mîngîierea într'o căsătorie cu un conte ungur, pe care îl iubea şi căruia nu i se putea imputa decît faptul că nu era de viţă regească sau împărătească. Ceia ce nu a putut însă să erte fiicilor sale, şi mai ales Principesei Luisa, e că ele, bazîndu-se pe averea lui colosală, au făcut datorii pe care creditorii cereau ca ele să le plătească. Cînd Leopold al II-lea a văzut că viaţa lor cheltuitoare poate să fie un izvor de nelinişte, dacă nu de pericole, pentru afacerile sale, cînd şi-a închipuit că combinaţiile sale băneşti pot fi zdruncinate prin datoriile fiicelor sale, el a zdrobit legăturile părinteşti cu aceaşi nemiloasă energie cu care astăzi, cînd e vorba de interesele lui în Congo, el sfărîmă legăturile dintre el şi poporul său, şi se expune până şi la pierderea coronei sale.

Tot astfel s'au petrecut lucrurile şi cu Don Carlos. Patima numai a fost alta. Patima lui Don Carlos nu erau banii, erau plăcerile. El voia să ducă o viaţă liniştită de bogătaş, ce'şi împarte timpul între artă, vînătoare, călătorii gastronomice la Paris, şi plimbări pe mare. Şi astfel el era cel mai fericit dintre oameni. Corona Portugaliei era pentru el o sarcină, pe care o suferea întrucît avea oarecare foloase, îi dădea mijloacele materiale de a duce această viaţă costisitoare şi de a-şi asigura în lume o situaţiune pe care nu ar fi avut'o ca un simplu particular. Dar în Portugalia lucrurile mergeau din ce în ce mai rău. Regeneratori şi progresişti intronaseră un regim de corupţie şi se succedau la budget, fără ca să lase nici o urmă, nici în administraţia nici în organizarea economică a ţării. Pe de altă parte republicanii, profitînd de nemulţumirea generală, deveneau din zi în zi mai numeroşi şi mai ameninţători. Cum era şi firesc să fie, această stare de lucruri nu mai putea dăinui. Într'o bună zi maşina aceasta constituţională vicioasă s'a oprit. Portugalia nu mai voia şi nu mai putea să fie ocîrmuită cu acest sistem. Regele trebuia să renunţe a fi „le Roi s'amuse", el trebuia să ajute la punerea în mişcare a maşinii distruse. Grijile coronei se lăsau peste fruntea lui obişnuită numai cu plictiselile plăcerilor şi, fiindcă, în acelaşi moment, deficitul în budgetul său personal era mare şi că statul refuza să'l acopere, Don Carlos n'a mai putut rabda. Era prea mult să fie împedecat, şi prin lipsa de bani şi prin nevoile statului, de a mai satisface patimile, pentru care exclusiv el trăia. Şi atunci el a proclamat dictatura, a devenit tiranul poporului, el omul paşnic, „le bon vivant" prin excelenţă, s'a transformat deodată în zugrumătorul libertăţilor publice. În lupta ce întreprindea, el vedea nu numai un mijloc de a'şi recîştiga liniştea materială, dar şi de a se răzbuna contra acelei ticăloase politici interne, şi acelei corupţiuni portugheze, pe care el o tolerase cît timp nu'l împedeca să ducă viaţa care îi convenea, dar pe care el o considera odioasă din momentul în care îndrăznea să-i turbure plăcerile.

Totul până la bunul meu plac, aceasta ar putea să fie deviza lui Don Carlos, ca şi a lui Leopold II. Şi să nu credem că numai ei sînt aşa. Toţi Coburgii sînt robii patimilor lor. Ceia ce îi scapă, e că foarte adesea ori patimile lor nu se ciocnesc cu interesele ţărilor ce conduc. În această privinţă, viaţa Regelui Eduard ne dă cea mai convingătoare dovadă. Într'adevăr, în tinereţele lui, Eduard VII stăpînit de patimile sale, a dus o viaţă zbuciumată şi adeseaori scandaloasă, care compromisese cu de-

săvîrşire şi situaţia şi bunul său renume în Anglia. Lumea era plină de zgomotul aventurilor sale amoroase, şi nu se vorbea decît de datoriile sale de joc. Calităţile lui erau aceleaşi ca şi astăzi, era tot democrat în apucăturile lui, tot o fire paşnică, tot omul înzestrat cu tact şi cu un extraordinar simţ al modernităţii, dar tot atît de exclusiv preocupat de satisfacerea patimilor sale şi dispreţuitor de spusele lumii. De ce astăzi aceleaşi calităţi au covîrşit aceleaşi defecte, de ce nu se mai vorbesc decît de unele, şi se uită cu desăvîrşire celelalte? Pentrucă Eduard VII s'a schimbat întru ceva? Cituşi de puţin. El duce aceeaşi viaţă, absolut aceeaşi viaţă, însă aventurile sale amoroase nu mai pot fi un izvor de scandaluri, fiindcă a îmbătrînit, şi fiindcă lumea s'a obişnuit cu ele şi s'a deprins să i le ierte, iar datorii de joc nu mai poate avea, întrucît are astăzi ceia ce n'a avut cit timp a fost Principe de Walles, mijloacele să'şi plătească toate luxurile şi toate fantaziile. Să nu credem însă că simţul datoriei e azi mai dezvoltat la el decît înainte. El îndeplineşte înaltele lui funcţiuni cu acelaşi tact şi cu aceeaşi indiferenţă şi, fiindcă firea lui împăciuitoare şi modernă întru toate se potriveşte cu aspiraţiunile lumii de astăzi, el reuşeşte, aproape fără să-şi dea vreo osteneală să fie arbitrul lumii. Desigur că şi cauza modestiei sale trebue căutată în simţimîntul ce el însuşi are că nu face mai nimic pentru a ajunge la strălucitele rezultate, la care îl poartă natura sa şi forţa împrejurărilor.

Dar nu e mai puţin adevărat că, dacă Leopold II şi Don Carlos s'au putut răzvrăti în potriva popoarelor lor fără a plăti prea scump până acuma greşeala lor, e fiindcă norocul i-a ajutat.

Norocul lui Don Carlos e că Anglia are în Portugalia interese economice foarte mari şi că legăturile dintre el şi curtea engleză au favorizat mult expansiunea comerţului englez în Portugalia. Aşa că Marea Britanie luptă şi va lupta din răsputeri ca să împedece răsturnarea unei dinastii, de care sînt legate pentru dînsa interese atît de însemnate. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît e aproape sigur că dinastia Braganza sau republica se vor împotrivi ca Anglia să continue a mai preface Portugalia în adevărata ei vasală economică.

Norocul lui Leopold II e că Congul e al lui şi că poate să refuze de a'l mai lăsa Belgiei, precum a făgăduit'o. In genere dacă Belgia nu ar fi avut, din cauza Congului, atîtea interese comune cu Leopold II, de mult ar fi pus piciorul în prag şi n'ar fi răbdat nici un moment apucăturile sale despotice.

Totuşi n'ar trebui să uite nici Don Carlos nici Leopold II că trăim în vremuri în care răbdarea popoarelor nu e mare, şi că norocul are şi el margini peste care nu trebue să treacă nimeni, nici chiar suverani norocoşi. Altminteri s'ar putea întîmpla ca dinastia celebră a Coburgilor să piardă dintrodată însămnătatea ei în lume, şi ar fi păcat, căci orice s'ar spune, Coburgii au mari calităţi şi reuşesc adeseaori să fie simpatici, chiar prin defectele lor.

I. G. Duca

Cronici Vesele

CALEIDOSCOP: In zori.—Cişmegiul.—Spleen.—Nuntă la ţară.—Craiu nou.—Manifestaţie.—Ceasornicul „Independenţii".

5 Noembrie

Intîrziat-aţi voi vreodată 'n Capitală
In zori de zi, cînd vin măturătorii?
Ei nu's poeţi, — şi, pentru dînşii, zorii
Nu prevestesc lumina triumfală.

Ca nişte critici îngîmfaţi, pe uliţi
Cu gesturi largi aruncă nori de praf în soare...
Dar el, senin sporeşte în splendoare
Ţintind în ei cu aurite suliţi!

In faţa lui, orbiţi, se dau în lături
Şi-apoi, gonind, ca 'ntr-un sabat murdar
In norii ridicaţi de ei dispar
Ca 'ntr'un *Walpurgisnacht* călări pe mături...

11 Decembrie

Penultimele frunze s'au scuturat pe-alee
Şi salcia cochetă cu plete-elegiace,
Ce se privea în apă cu drag ca o femee,
A pleşuvit cu totul... Prind fulgi de-omăt să joace.

Platanii, uriaşii grădinii, se despoae,
De coaja lor frumoasă, ca după scarlatină...
S'a ramolit acuma şi falnica gherghină
Zvîrlindu'şi, ca Lenau, pe vînt pălita foae.

Ca un calic ce-ar cere la trecători pomană
Un tei la o răscruce intinde-un ram schilod
Şi vintul milogeşte o tinguire vană,
Dosind, ca bani de aur, al frunzelor norod.

O foae de catalpa pe-o bancă solitară
Cum stă uitată, 'ţi-pare un pergament pierdut
Al cine ştie cărui poet necunoscut,
Ce a dormit pe-acolo in nopţile de vară...

Un carpen îşi aşteaptă să-i vie spinzuratul,
Cu legănări de pendul să'şi mişte umbra'n lună...
Acuaticele lebezi au îndrăgit uscatul
Ca nişte simple gişte...
Fanfare nu mai sună

S'au dus şi doici, şi bone şi mindrii vistavoi...
Cu florile în seră închis stă grădinarul...
Şi trist e Cişmigiul precum e calendarul,
Din care-o mină rupe cele din urmă foi...

16 Noembrie

Sint ceasuri cind nimica nu te chiamă:
Nici sunete, nici linii, nici imagini.
Contururile toate se distramă
Şi stai pierdut în faţa albei pagini...

Ai vrea să 'nsemni ceva din ce te doare,
Să şlefueşti cu dragoste un vers,
Ce-ar ţine 'n loc o clipă călătoare
Şi-ar depăşi al ornicului mers.

Dar marmură ţi-e mina de grea, şi gura mută
Pămintul e pustiu şi cerul gol..
Şi-ai vrea atunci să'ţi faci un Fort-Chabrol,
Să dormi cu pumnii strînşi, cum doarme-o brută...

18 Noembrie

În vreji de iederă nemuritoare
Cuprins e tot pridvorul ca 'ntr'o plasă,
Şi ici un sirugur, dincolo o floare
Atirnă aşezate de mireasă...

E-un tărăboiu ameţitor de glasuri
Şi vinul vechiu dă vervă tuturora,
Zvirlind pe grave şi-ancestrale nasuri
Reflexe purpure ca aurora.

În faţa casei cintă barosanii
Încredinţaţi de 'nalta lor chemare;
Îşi uită reumatismul veteranii
Şi cercul horei creşte tot mai mare...

Dar iată că mireasa 'n prag s'arată
Şi, după vechea datină păgînă,
Ea îşi desprinde vălul ei de fată
Şi-l ţine-o clipă fluturind în mină.

Asemeni unui stol de rîndunele
Vin fetele în ceată zgomotoasă
Şi minile se luptă între ele
Cercind s'apuce vălul de mireasă...

Bucăţi e-acuma vălul de zăpadă
Şi ea, zîmbind, duioasă, îl imparte
Şi fost'a scris ca un crimpeiu să cadă
Şi asupra mea, cum stam privind deoparte.

Şi m'am gîndit la anii mei pustii
Şi la a mele 'mprăştiate cinturi —
Aşa mi-am rupt eu sufletu 'n făşii
Şi l-am zvirlit la cele patru vinturi...

20 Noembrie

Craiu-nou pe cer senin s'arată,
Şi cum străluce 'n geamul meu,
Imi pare-o unghie tăiată
Din degetul lui Dumnezeu...

23 Noembrie

Supt gluga lămpii mele, pe la şase.
Citeam celebra carte a lui Diehl...
Bizanţul evocat mă fermecase
Ca o poveste, cind eram copil.

Dar un tumult de glasuri ne'nțelese
S'a ridicat la mine ca prin vis...
Ce v'ați făcut, splendide 'mpărătese?
Unde te-ai dus, o mîndr'Athenaïs?

Alerg la geam și văd sporind în stradă
O trîmbă neagră de manifestanți...
S'o fi iscat la Hipodrom vreo sfadă?
Ce pacoste mai cade pe Bizanț?

E vreo răscoală în imperiu oare?
Să fie o turmă de iconoclaști?
Duh al revoltei, veșnică teroare,
Din ce-adîncimi ascunse mai renaști?

„Trăiască Iorga!"... A, pricep acuma...
Studenții tineri manifestă 'n cor...
Se pierd... un zvon se mai aude numa
Și eu privesc duios pe urma lor...

Am fost și eu entusiast odată
Și cine oare nu a fost ca ei?
Dar azi prefer o carte fermecată,
Halatul, scufa și papucii mei...

26 Nombrie

Ies mîini grăbite 'n noapte și-obloanele se'nchid
Și liniștea pustie pe străzi s'a așternut.
Tramvaiul cel din urmă cu zgomot a trecut
Prin negura compactă lucind ca un bolid.

Își stinge și vecinul acuma lampa lui
Și-a mea e cea din urmă fereastră luminată.
Acum cu voluptate iau lira mea din cui,
Dar cînd să 'ncep, departe un ceas a prins să bată...

Prelung răspunde altul cu glasu-i monoton
Și iată că începe acum „Independența"
Cu timbrul ei metalic străvechiul cînt breton...
Recade-apoi greoae ca plumbul somnolența.

Aș vrea să'ncerc un cîntec cum n'a mai fost cîntat,
In care să re'nvie ca 'n flautul lui Pan
Tot farmecul naturii... mă simt că-s inspirat...
Dar ritmul „Paimpolezei" îmi sună în timpan.

Ca pe-un țînțar obraznic l'alung și 'ncep din nou...
Mai am un vers s'adaug la cel dintâiu catren...
Dar nu știu cine parcă trezește-un vag ecou,
Și iar îmi vine 'n minte diabolicul refren.

Rup strunele, și lira mi-o zvîrl ciudos supt pat...
Mă culc cu „Paimpoleza" cu ea mă voiu trezi...
Și-o s'o aud într'una, și mîni, și nencetat
De douăzeci și patru de ori în orice zi...

Fac deci apel cu lacrimi, o frați întru Apolo!
Să fim uniți odată cu toți, și noi, aezii,
Și orologiul ăsta să-l dărîmăm de-acolo,
Căci altfel ne dă gata romanța „Paimpolezii".

A. Mirea

FĂRÎMITURI

Citim în Monitorul Oficial că d. Matache Hîrtie din cotunul Mîndrești, comuna Vlădeni, județul Botoșani, a cerut tribunalului să'l divorseze pe motiv că soția sa a părăsit domiciliul conjugal de 7—8 ani fără a se mai reîntoarce.

Ne mirăm chiar că d. Matache Hîrtie a răbdat până acum situația asta de-a fi 'nsurat numai pe hîrtie, adică de-a purta ponosul fără să tragă folosul.

Bine că s'a decis să renunțe la Madam Hîrtie, care zburînd dela domiciliu s'a purtat ca o foae volantă, ca să nu-i zic mai rău. La coș cu această madam Hîrtie maculatură!

Era și timpul ca d. Matache să arăte că de și'l cheamă Hîrtie, nu poate continua la infinit să facă pe bărbatul de carton.

*

Un bacalaureat se plînge de neajunsurile nouei măsuri a încazarmării.

— Ce tot te bocești, bre, pentru un an cît ai să dormi și tu la cazarmă? îl dojenește prietenul Picală. Dar dacă 'ți-ai fi făcut stagiul militar pe timpul vechilor războae îndelungate? Pe vremea războiului de 100 de ani, de pildă, bacalaureații trebuiau să stea încazarmați cîte 100 de ani.

*

Răspunzînd d-lui Nicu Filipescu, în discuția generală a mesagiului, d. Dim. A. Sturdza a citat o predica a apostolului Iacob.

— Ce-are-aface chestia agrară cu apostolul Iacob ?, mă-ntreba nedumerit un agent electoral conservator cam slab de înger.

— Nu-nţelegi, domnule? Iacob este ţăran, — îi răspunsei eu serios.

— Ţăran ?

— Cum, d-ta n'ai auzit de Iacob Ţaranu, cunoscutul tipograf şi avocat din Bucureşti ?

— Ba da.

— N'ai mai auzit că Iacob Ţăranu ăsta e unul din apostolii socialismului în Romînia ?

— Ba da.

— Apoi, atunci ce te mai miri ? Era foarte natural ca primul ministru să pomenească de Apostolul Iacob.

— A ha, acum viu eu de-acasă ; care va să zică şi domnul Sturdza şi-a dat coatele cu socialiştii.

...Agentul electoral a împrăştiat, desigur în toată mahalaua, năzbîtioasa mea explicaţie. Şi iac'aşa se scrie istoria.

*

Ziarul „Adevărul" a anunţat într'o zi triumfător că reporterul său a descoperit şi a dovedit că necunoscutul care a fost călcat de tren în gara Vidra este Paniţa, omorâtorul lui Sarafoff.

A doua zi însă, acelaş reporter anunţă că omul călcat de tren e un lucrător de la o fabrică din Bucureşti. Reporterul scrie :

„Cind am ajuns la fabrica Wolf, am găsit acolo pe d. Oprişanu, şef al unui atelier al fabricii şi *acela care a avut în serviciu pe acel Carol Eni, care se bănuia că ar fi acela al cărui cadavru se află la Morgă.*"

Reporterul, după ce povesteşte apoi că d. Oprişanu a recunoscut în cadavru pe fostul său lucrător, exclamă cu o vădită decepţiune :

„*Cadavrul de la Morgă nu era decît al* **bulgarului** care era cunoscut în fabrică sub numele de Carol Eni".

Vai, nu era decît al lui Eni ! Bine, cadavrule infam, nu puteai să fii şi al lui Eni şi al lui Paniţa ?

Ca să se mîngăie de farsa ce i-a jucat blestematul cadavru (parcă ar fi fost înţeles cu ăi de la „Universul" !), reporterul „Adevărului" poate spune cu mîndrie că acel stil în care povesteşte acea întîmplare care se vede mai sus nu e decît al aceluia care a scris-o. Nu, al altuia nu poate fi un asemenea stil !

*

Bogătaş pe vremuri, azi sărac lipit, Ics se tîngueşte unui prieten :

— Ah, dragă, dacă ai şti în ce mizerie trăesc ! Uite, sînt momente cînd aş da o mie de lei pentru'un franc, ca să-mi iau un pachet de ţigări !

Tarascon

Viaţa Romînească în Bucovina

— Slăbirea elementului romînesc în ţară —

Am spus în cronica mea din No. 7 (an. II) *că cel mai mic procent de creştere, în periodul dela 1891—1900, îl au Romînii în Bucovina*, şi deoarece există la noi în ţară încă mulţi optimişti, de bună credinţă că elementul romînesc din ţară progresează, voiu insista ceva mai mult în cronica aceasta asupra acestui lucru. Dela început aş dori să înlătur o obiecţiune. Admit şi eu că recensemîntul din 1900 a fost tendenţios şi că s'a căutat să se afle cît de puţini Romîni în Bucovina, dar cred pe de altă parte că această tendinţă nu ne poate explica toate schimbările ce s'au efectuat în decursul unui deceniu în dauna elementului romîn din ţară ; va trebui să ne mai gîndim şi la alte cauze, între care mortalitatea mare şi naşterea mică, starea sanitară şi economică a populaţiei, emigrările, etc.

Populaţia Bucovinei a crescut în periodul dela 1881—1890 cu 13·10 %, aşa că ţara noastră a fost a doua în seria ţărilor austriace ; înaintea ei a fost Austria-de-jos cu 14·2%. În periodul de la 1891—1900 are Bucovina un procent de creştere de 12·93% şi stă la locul al treilea ; înaintea ei stă Triestul cu teritoriul lui cu 13·43% şi Austria-de-jos cu 16·49%. Asămănată cu celelalte ţări austriace, ţara noastră are în ambele perioade un procent frumos de creştere. Cînd repartizăm însă acest procent de creştere asupra populaţiei din ţară, vedem cît de nefavorabilă este poziţia elementului romîn. Populaţia Bucovinei a crescut dela 1891—1900 cu 97·248 adecă cu 15·04%. Din această populaţie a emigrat însă în acelaş period 13·644, adecă 2·11%, rămînînd în ţară un spor de 83·604, deci 12·93%. E păcat că nu ştim cîţi din aceşti 83·604 locuitori sînt produsul natural al populaţiei din ţară şi cîţi au imigrat din alte ţări, căci atunci s'ar putea constata şi poziţia nefavorabilă a Romînilor. E sigur adecă că în periodul acesta au emigrat grupe compacte de Romîni din ţară, *aşa dară o parte bună din cele 13.644 suflete care au părăsit ţara sînt Romîni şi că locul lor din ţară nu l'au ocupat alţi Romîni, ci străini.*

Cel mai mare procent de creştere în periodul dela 1891—1900 îl au Nemţii. Numărul lor au crescut cu *25.985, adică cu 19·46 %*. La suma aceasta participă Jidanii cu 13,433, adică un procent de creştere de **16·24**, cel mai mare procent din întreaga Bucovină. Creşterea aceasta a populaţiei israelite se explică atît prin productivitatea lor naturală, cît mai ales prin imigrările în masă din Galiţia, Rusia, Romînia.

Rutenii s'au înmulţit în periodul dela 1891—1900 cu 29·431, deci cu 10·97 %.

Acest district din toate districtele din țară cuprinde *cei mai mulți străini*, înțeleg pe acei ce nu's originari nici din Cîmpulung nici din Bucovina. Pe cînd în Coțman 89·2 % a populației e indigenă, în Cîmpulung abia 73·5 % sînt indigeni; procent mai mic de indigeni are numai Cernăuțul cu 44·6 %. Pentru aceia sînt în Cîmpulung 6·8 % populație din alte țări ale monarhiei și 3·3 % populație afară de monarhie. *Aceștia numai Romîni nu-s*. Rezumăm: Din 55·688 locuitori, cîți erau în districtul Cîmpulungului în 1900, 3758 sînt din alte țări ale monarhiei, iar 1835 din străinătate—numai Cernăuțul, capitala țării cu o populație de 65.767 față de 55.688 a Cîmpulungului, unde se înțelege că aglomerația de străini e deosebit de mare, avea cu 20 de suflete, adică 1855 mai mulți străini decît Cîmpulungul—la un loc 5593 mai bine de a zecea parte a populației. Dacă adăugim la această cifră și numărul celor din districtul Cîmpulung ce erau din alte districte ale țării și dintre aceștia nu tocmai mulți vor fi fost Romîni, căpătăm cifra de 8.330 suflete străine de disrict adică 14·96 %.

Din cele 3·758 suflete care trăesc în Cîmpulung din alte țări ale monarhiei, Galiția singură dă **3.016**. Cu alte cuvinte: în districtul *romînesc* al Cîmpulungului trăesc **3.016 Galițieni!** In general din cei 44·539 Galițieni ce trăesc în Bucovina, **13·935** locuesc în partea romînească a țării. Fabricile de cherestea și alte întreprinderi industriale din district, ca exploatarea manganului în Iacobeni, explică numărul anormal de mare al străinilor în creerii munților romînești.

Districtul Gura-Humorului

In periodul dela 1891—1900 a crescut poporația cu 7134, deci cu 14·68%.

Romînii s'au înmulțit cu 4944, adecă cu 14·77% și, ținîndu-se samă că acest district e un puternic district romînesc, au Romînii în districtul acesta poziția cea mai favorabilă din întreaga țară.

Nemții au sporit cu 1525, deci cu 14·29%.

Rutenii au crescut cu 296, adică cu **29.96%**

Fizionomia națională a districtului se prezintă precum urmează.

Din 1000 persoane sînt:

	1890	1900	
Romîni	690·70	692·48	+1·78
Ruteni	24·26	26·53	+2·27
Nemți	220·08	219·74	--0·34

Dacă scoatem numărul Jidanilor din cei ai Nemților, ne încredințăm că numărul celor dintăi crește în mod îngrijitor la sate și corupe toată viața națională sănătoasă. Cifrele separate pentru cele două ocoale judecătorești ale Humorului, Gura-Humorului și Solca, vor arăta aceasta pe deplin.

Gura-Humorului:	*Nemții*	743	deci	9·78 %
	Jidanii	344	„	18·11 %
Solca:	Nemții	782	„	25·49 %
	Jidanii	279	„	44·35 %

Romînii s'au înmulțit în acelaș period cu 20·717, adecă cu 9·95 %, o mică creștere față de periodul trecut (în 1881—1890 a fost procentul de creștere numai 9·62). Dacă cercetăm district după district ne încredințăm pe deplin despre cele susținute aici în general.

Districtul Cernăuți (fără orașul Cernăuți).

Populația acestui distric a crescut în ultimul period cu 8·19 % față de 12·64 % din periodul trecut.

Rutenii s'au înmulțit cu 3.216, adecă 5·83 %.

Romînii s'au înmulțit cu 3266 adecă *16·40* %, cei mai mare procent ce-l ajung Romînii în vreun district din Bucovina.

Ovreii au, din cauza apropierii Cernăuțului, care e punctul de atragere al lor, o creștere de numai 14 suflete, adecă 0·80 %. Fizionomia națională a districtului ne-o prezintă cifrele următoare.

Din 1000 de persoane au fost între 1891—1900

	1890	1900	(+) Creșterea sau descreșterea (—) la mie
Ruteni	607·22	593·99	—13·23
Romîni	219·26	235·89	+16·63
Nemți	142·92	136·29	— 6·63

Restul se repartizează asupra minorităților.

Districtul Cîmpulungului

Procentul de creștere al acestui district este de 19·95.

Romînii s'au înmulțit cu 2452 suflete deci **9·52** %.

Rutenii au sporit cu 1454, ceia ce face *24·69* %.

Nemții s'au înmulțit cu 4709 (între ei 1811 Jidani), adecă cu 21·96 %.

Mai în detaliu se prezintă astfel situația acestui district așa zis romînesc, care constă din două ocoale judecătorești: Cîmpulung și Dorna.

Din 1000 persoane sunt:

		1890	1900	
Dorna	Romîni	578·21	555·52	**—22·69**
	Ruteni	43·07	33·12	— 9·95
	Nemți	376·58	387·67	+11·09
	Poloni	2·14	16·71	+14·57
Cîmpulung	Romîni	572·02	513·15	**—58·87**
	Ruteni	162·19	170·74	+ 8·55
	Nemți	251·78	287·78	+36·60
	Poloni	13·41	23·13	+ 9·72

Rezultatul acesta tradus în cuvinte însamnă:

Toate națiunile din districtul Cîmpulung au progresat, s'au înmulțit, și sporul s'a făcut pe contul Romînilor; mai cu samă ca minoritate considerabilă se prezintă Nemții și Jidanii în acest district.

La acest district mai am o observare specială, care va arata mai bine cît de primejduit e elementul romîn din acest district.

Cele două naţiuni periculoase pentru dezvoltarea noastră in acest district, Jidanii (24·64 °|₀) şi Rutenii (29·96 °|₀), arată o sporire duplă faţă de elementul rominesc.

Districtul Rădăuţului. Procentul de creştere al acestui district este de 16·52.

Rominii s'au inmulţit cu 6·013, sau 14·35 °|₀

Rutenii au crescut cu 1·125, sau 14·54 °|₀

Nemţii au sporit cu 3·874, sau 21.99 °|₀

Districtul acesta, constind din două cercuri judecătoreşti, dintre care Seletinul cu majoritate ruteană (Huţanii), e mai bine să le infăţişăm separat.

Din o mie persoane sint:

		1890	1900	
Rădăuţ	Romini	646·24	638·74	—7·50
	Nemţi	268·00	274·99	+6·99
	Ruteni	41·86	42·66	+0·80
Seletin	Romini	290.62	283.36	— 5.26
	Ruteni	552.17	495.21	—56.96
	Nemţi	146.06	195.39	+49.33

Cel mai mare procent il au şi aici Jidanii. Din 2926 suflete din ocolul judecătoresc Rădăuţi ce vorbesc nemţeşte, 1172 sint jidani; iar in Seletin din 948, sint 776 Jidani.

Districtul Siretelui

Populaţia a crescut din 1891—1900 cu 6619 suflete, sau 12.23 °|₀

Rominii s'au inmulţit cu 1563 suflete, sau 10.70 °|₀

Rutenii au sporit cu 3306 suflete, sau 14.47 °|₀

Jidanii au crescut cu 196, ***numai cu 3.92*** °|₀

Rutenii au crescut pe spatele tuturor celorlalţi.

Din 1000 persoane din district sint:

	1890	1900	
Ruteni	423.65	432.32	+8.97
Romini	270.65	267.29	—3.36
Nemţi	168.62	165.49	—3.13

Districtul Storojineţului

Dela 1891—1900 s'a inmulţit poporaţia cu 9459, deci cu 13.39 °|₀

Nemţii au dat la această cifră 3928, adecă 34.79 °|₀, faţă de 29.46 °|₀ din perioada trecută; din numărul acesta sint 1314 Jidani, adecă 14.40 °|₀ e procentul de creştere al lor.

Rutenii s'au inmulţit cu 77.24, adecă cu 29.05 °|₀.

Rominii au scăzut cu 2640, adecă cu 8.61 °|₀.

Deci, pe cind Rutenii au crescut dela 26.584 suflete, cîţi erau la 1890, la 34.308 cu un procent neobişnuit de mare (29.05), Rominii nu că nu se inmulţesc deloc, ci scad de la 30.670 cîţi erau in 1890 la 28.030 suflete; aici tendinţa e prea străvezie. In urma acestui calcul, Rominii sint scoşi din locul prim ce'l ocupau până in 1890 in district, şi in locul lor avansează Rutenii. *Incă un district işi pierde caracterul rominesç !*

Din 1000 persoane sint:

	1890	1900	
Romini	434·59	350·41	—84·18
Ruteni	376·69	428·89	+52·20
Nemţi	159·99	190·26	+40·27

Districtul acesta are două ocoale judecătoreşti: Stăneşti şi Storojineţ. Raportul numeric al creşterii din 1891 — 1900 al Rutenilor faţă de Romini se prezintă aşa:

	Rut.		Rom.	
Staneşti	3408	+21·68	1325	—92·61
Storojineţ	4316	+39·72	1315	— 4·50

Districtul Sucevei

Dela 1891 — 1900 a crescut populaţia cu 5893, deci 10·42 °|₀

Rominii au sporit cu 3·174, adecă cu 9·31 °|₀

Rutenii s'au inmulţit cu 1210, adecă cu 12·03 °|₀

Nemţii au crescut cu 1455 adecă 14·41 °|₀ intre aceştia 904 Jidani, adecă un procent de creştere de 15·37 °|₀

Din 100 persoane din district sint:

	1890	1900	
Romini	607·30	601·42	—5·88
Ruteni	179·26	181·93	+ 2·67
Nemţi	179·89	186·45	+ 6·56

Au mai rămas incă districtele curat rutene *Coţman* şi *Vijniţă*. Nu voiu să insist pe larg asupra referinţilor din aceste două districte. Voiu a min numai că in aceste două districte noi n'avem nici o populaţie stabilă rominească, căci cele citeva suflete din districtul Coţmanului aparţin clasei culte şi pot părăsi oricind districtul. În cercul judeţiar *Uscie-Putila*, care se ţine de districtul politic al Vijniţei, n'avem ***nici un suflet rominesc***. Unde-i districtul rominesc din Bucovina, in care să nu existe nici un Rutean?

Cernăuţ, in Decemvre 1907. **Gt.**

Scrisori din Ardeal

Sfirşitul afacerii Vaida—Articolul unic.—Rominii şi Croaţii.—Alegerile din comitate.—Fondul de teatru.—Prigoniri.

In ziua de 25 Noemvrie st. n., după o aminare şi ezitaţiune de jumătate an, comisia de imunitate a camerei ungare a venit, in fine, cu raportul asupra afacerii Vaida. Nici de astădată comisia, ori, mai bine, parlamentul n'a săvirşit operă intreagă şi cinstită. In raport se constată anume că dreptul de imunitate al deputatului Vaida a fost violat in chiar incinta camerei; nu se exprimă insă nici un regret asupra ruşinosului scandal; ba se merge cu cinizmul până acolo, incit in raport se spune, iar dieta primeşte şi sancţionează, sfruntatul neadevăr, că nu s'a putut afla cine a tăbărit asupra lui Vaida. Adevărul e, că nici n'a căutat nimeni să afle, în chip oficios, pe autorii scandalului; in acest caz i-ar fi găsit numaidecit, şi urmarea ar fi fost trimiterea vinovaţilor inaintea comisiei de imunitate, care astfel ar fi ajuns in alternativa: ori să osindească pe unii dintre membrii săi chiar, ori să decreteze că izgonirea unui Romin din icinta camerei nu e nici un păcat.

Deputatul dr. Iuliu Maniu, luind cuvintul, a şi scos in relief acest chip condamnabil de a lucra in comisia de imunitate, şi a denunţat camerei revoltătoarea nesocotire a regulamentului şi a bunei-cuviinţi: regulamentul dispune ca cel ce a înştiinţat cazul de imunitate să fie ascultat şi, dacă are dovezi, să le arăte. Comisia a omis să facă acest lucru. De ce? Pentrucă desigur dr. Maniu jura, şi el numea şi alţi martori care au văzut pe nemernicii Kossuthişti imbrincind pe Vaida. Unul dintre Romini, dr. Suciu, trintise doar şi sub bancă pe un agresor, iar protopopul Lugojului, dr. George Popovici, cit e de blind, dar revoltat cum era, apucase de mijloc pe alt Ungur care sărise să lovească pe Vaida. Nici comisiei însă nici dietei nu le venea la socoteală să se dovedească şi astfel infamia. De aceia, cu toată vorbirea documentată a d-lui Maniu, raportul s'a primit aşa cum l'a prezentat raportorul.

Altă satisfacţie Rominii n'au putut să obţină. Neavind încotro, s'au mulţămit şi cu atita. A doua zi Vaida s'a şi dus la dietă, unde partidele maghiare n'au mai făcut însă nici o demonstraţie împotriva inimosului deputat romîn.

D'atunci Rominii şi Croaţii continuă să ducă o luptă înverşunată împotriva guvernului, combătind proectul de tranzacţie cu Austria. Avind proectul de lege numeroase articole, asupra cărora deputaţii croaţi vorbind aproape fiecare (şi sint 40 Croaţi!), pentru a scurta discuţia şi a se ajunge ca proiectul să fie votat pe ziua de 1 Ianuarie 1908, guvernul a recurs la o apucătură care iarăş numai în Ungaria e posibilă: tot proectul de lege a fost condensat intr'un singur articol! Un complex de invoială economică dintre două ţări, intr'un paragraf unic! Unici sint şi Ungurii care fac de ris, în chipul acesta, parlamentarizmul.

In şedinţa dela 6 Decemvrie deputatul romin V. Goldiş, în cea dela 7 Decemvrie dr. I. Maniu au arătat pe larg că în chipul acesta se desfiinţează parlamentarizmul. Primul ministru Wekerle a obiectat că şi aşa e vorba de un contract economic, în care dieta nu poate să schimbe nimic, deoarece guvernul s'a angajat cu cealaltă parte contractantă (cu Austria). Pentruca parlamentul să aibă însă idee despre tranzacţie, după votarea articolului unic, dela anul nou încolo, cind tranzacţia cu Austria intră în vigoare, guvernul va readuce în discuţie întreg complecsul de proecte. Ce înţeles mai are o asemenea discuţie, şi cum astfel parlamentul ajunge cel mult o corporaţie consultativă, Maniu a demonstrat foarte frumos în vorbirea sa.

Atit Croaţii cit şi Rominii nu se lasă dezarmaţi nici prin trucul guvernului, ci fac obstrucţie înverşunată. Cei doi vice-preşedinţi ai dietei (oligarhii reacţionari Rakovsky şi Návay) caută să învingă obstrucţia prin aplicarea ungurească a regulamentului dietei. Pe Croaţi nu-i lasă să vorbească în limba lor, ci atit lor cit şi Rominilor le detrag cuvintul. A fost zi în care li s'au detras cuvintul la 17 Croaţi, iar la 7 Croaţi, pe Supilo, sufletul opoziţiei croate şi organizatorul luptei, pentrucă protestase împotriva abuzului preşidenţial, l'au trimis la comisia de imunitate, care desigur va face cu el ceia ce a făcut cu Potocsnyak: il va exclude dela 30 şedinţi ale dietei...

*

Pela sfirşitul lunii Noemvrie şi inceputul lui Decemvrie s'au făcut alegerile *comitatense*, cum se zice pe aici, adică: alegerile de membrii în consiliile judeţene (congregaţiuni!). Importanţa acestor alegeri va fi înţeleasă deplin numai ştiind că aceste consilii decid asupra întregii vieţi comunale şi dela comitat. Ele aleg pe toţi funcţionarii (pe cite 6 ani), ele hotărăsc limba protocolară şi de discuţie în consiliul comitatului şi al comunii, ele votează bugetele comunelor şi al comitatului, ele iau măsurile necesare pentru recrutarea soldaţilor, ele fac regulamentele şi pot cere dietii ce legi să aducă ori să desfiinţeze. Va să zică o autonomie largă, cum în Europa nu mai au decit comitatele din Englitera. Numai aşa se explică faptul, că în trecutul mai îndepărtat comitatele ungureşti se trăgeau în degete cu împăraţii şi regii şi zădărniceau aplicarea legilor care nu le con-

veneau (Comitatele pe atunci alegeau și pe deputați, pe care îi trimeteau la dietă cu marșrută, deoarece însuși dietele se convocau spunîndu-se în „convocator" pentruce anume lucru; în comitat, în congregațiunile de atunci, aveau scaun și vot numai nobilii); numai așa se explică faptul că nu mai departe decît în 1905—1906 nu s'au putut face recrutările, deoarece comitatele, agitate de actuala coaliție dela guvern, pe-atunci opoziție puternică, refuzaseră să ia măsurile necesare și opriseră de asemeni ca notarii de la sate să primească darea... Același lucru se petrecuse și in orașe, care au și ele o largă autonomie.

Imprejurarea aceasta de a avea funcționari aleși este și izvorul a multe mizerii și destrăbălări în administrație. Coteriile ajung astfel să dispună de slujbași ca de slugile lor, și hatîruri mai scandaloase ori călcări de legi mai criminale nicăiri nu se petrec. Se îngroziseră însuși guvernanții, așa că la 1892 se și votase două articole dintr'o lege menită a da pe slujbași în sama statului: să-i numească și disciplineze adică guvernul!... Se făcuseră însă scandale mari, comitatele se agitaseră, așa că guvernul Szapary s'a speriat și a lăsat treaba baltă. Acum, dupăce sub Fejerváry Ungurii, mai ales cu ajutorul funcționarilor din comitate, au organizat și dus lupta de rezistență în contra Vienei, nici nu mai vorbește nimeni de statificarea funcțiunilor administrative, ci, între „garanțiile constituționale" ce actualul guvern a obținut dela Curte, este și un proiect de lege, prin care cele două articole din legea szaparyană se desființează.

Comitatele s'au dovedit cetăți ale șovinismului unguresc, autonomia aceasta largă armă bună contra Vienei. Se vor menține deci cum au fost.

E de înțeles însă și interesul mare ce îl au și naționalitățile de a fi tari în consiliile județene. De vreo cîțiva ani s'a și pornit o luptă bărbătească pentru a alege membri romîni, unde majoritatea o au Romînii. Adevărat, că și în privința asta Ungurii au căutat să se îngrădească bine.

Văzînd că pătrund și Romînii în congregațiuni, s'a făcut așa zisa lege a „viriliștilor": cei bogați să fie membri de drept ai consiliilor județene, iar cercurile electorale le-au împărțit așa fel, ca și fără a comite abuzuri prea mari la alegeri, majoritatea să o aibă *domnii*, proprietarii *unguri*, chiar și în cele mai romînești comitate.

Oricîte opintiri am făcut, n'am ajuns deci să avem majoritate în nici unul dintre comitatele cu majoritate romînească. Am ajuns însă în unele minoritate tare (Arad, Caraș-Severin, Solnoc-Dobîca, etc.), și cum la votarea dărilor se cer două-treimi de voturi, am împedecat adesea (în com. Aradului de *două ori* în anul acesta!) pe guvernanți să-și facă mendrele, să-și voteze mărirea salariilor, diurne și recompense ori pensii, ori ca drumurile să se facă din darea strînsă dela micii proprietari.

Iată de ce lupta în anul acesta a fost violentă. In cele mai multe

locuri, *în raport cu trecutul* e de înregistrat un progres; tot este însă mare și acum numărul cercurilor romînești care au ales — Unguri, adevărat: în urma unor nemaipomenite abuzuri și corupțiuni, dar nu este mai puțin adevărat, că a trebuit să constatăm și multe acte de slăbiciuni și ticăloșii naționale.

*

In zilele de 17 și 18 Noemvrie s'a ținut în comuna Cohalm, aproape de Brașov, adunarea generală a societății Fondului de teatru. A prezidat V. Onițiu, directorul liceului romîn din Brașov, care în vorbirea sa a adus meritate elogii memoriei lui Iosif Vulcanu, care a lucrat cu zel și pricepere pentru propagarea teatrului romîn în Ardeal și Ungaria, iar ca prezident s'a putut mîndri cu faptul că fondul s'a urcat la sumă însemnată.

Nu atît această sumă de bani și bursele ce ea a dat și continuă să dea cîtorva tineri talentați pentru a studia în Romînia și în străinătate este ceia ce ne încălzește și mîngîie, ci faptul că fiecare adunare generală e o sărbătoare culturală de importanță pentru săraca noastră viață. Clasa cultă de pe aici atîta are: adunarea Asociațiunii și a Fondului de teatru. La astfel de prilejuri se adună Romîni din toate părțile, s'anume nu numai să petreacă la banchetele și balurile ce se aranjază, dar și la — *jertfă*: totdeauna se strîng sume destul de însemnate; se joacă apoi teatru, se aranjează concerte, se țin conferențe, la care asistă și numeroși țărani. De astădată a concertat întîiul cor ardelean: cel dela Brașov, dirijat de marele nostru maestru G. Dima. A fost oferictă idee în deosebi faptul, că adunarea s'a ținut într'o comună (rurală) mixtă, în mijlocul unei provincii unde Romînii trăesc amestecați cu Sașii. Adunînd la un loc, măcar pe 2—3 zile, pe Romînii de pe acolo, se îndeplinește nu numai o misiune culturală, ci și națională, politică: se întărește astfel conștiința națională, se cimentează legătura dintre țărani și cărturari.

Sașii s'au dovedit și cu acest prilej oameni culți: au primit nu se poate mai bine pe pionerii culturii, fără a se uita că aceștia sînt — Romîni. Au pus la dispoziția Romînilor localuri spațioase, au asistat la ședinți, conferenți, concert, teatru și banchet, ceia ce între Unguri nu ar fi cu putință. Imi aduc aminte, că ținînd, nainte cu cinci ani, învățătorii noștri adunarea lor generală în Giula, Ungurii de acolo au năvălit asupra lor cu pietre, iar cînd prezidentul lor s'a dus să reclame și să ceară scutul poliției, căci damele se speriaseră (a fost atacat localul în care se ținea balul) căpitanul poliției a refuzat orice intervenție și în chip bădăran a zis: „Așa vă trebue; ce căutați aici, între Unguri?!"... Iar nainte cu patru ani era să pățească același lucru Romînii adunați la sărbările dela Baia-Mare ale Asociației, măcar că ambele aceste orașe sînt în mijlocul unei populațiuni aproape curat romînești. Cu Sașii avem noroc mare nu numai că avem ce învăța dela ei, dar în orașele lor, ca Sibiul, Bis-

triţa etc. ne simţim ca la noi acasă. Tot aşa sintem şi cu Şvabii din Banat, între care deasemeni putem oriunde şi pentru orice scop să ne adunăm, fără să ne temem că vor fi agresivi faţă de noi. Ungurii îşi păstrează firea; ei au îndrăzneala ca adunările generale ale societăţilor lor de maghiarizare să le ţină mai ales în mijlocul populaţiunilor nemaghiare.

În ziua de 22 Noembrie redactorul „Tribunei", d. I. Iova a fost pus sub acuză pentru *două* articole; adouazi a fost osîndit la *6 luni temniţe şi 500 coroane amendă*; abia a sosit acasă dela Oradia, şi poliţia a şi făcut percheziţie pentru a se afla manuscrisul a *două* articole scrise la 17 August, cînd cu măcelul dela Pănade, pentru care ministrul de honvezi a pornit proces — *urgent*, ce n'am pomenit până acum. Redactorul Sever Bocu, abia sosit din concediu, şi a şi fost chemat la poliţie, unde i s'a pus în vedere să nu plece nicăiri, căci are în curînd să fie dus la Oradia, unde îl aşteaptă *trei* procese. Iar de patru zile primirăm graţioasa invitare *să întregim cauţia încă cu 10,000 coroane*, pesemne le este teamă că din cît aveam până acum nu se ajunge pentru amenzile şi cheltuelile ce vor să ne croiască.

Iată viaţa noastră de redacţie în timpul de două săptămîni. Variată, nu-i aşa?!

Nici ziarele romîne din alte locuri nu-s mai fericite.

Tovarăşi de suferinţe ne sînt — socialiştii. Astfel, nu mai departe decît la 4 Decembrie curtea cu juraţi din Timişoara a osîndit la 6 luni temniţă şi 300 cor. amendă pe socialistul M. Schaudt pentru un articol în care scrisese următoarele:

„... Niciodată n'au lipsit excesele şi volniciile obraznice din partea clasei stăpînitoare în Ungaria împotriva celorlalţi locuitori ai ţării, dar în timpul din urmă această urgie de tulipanişti a fost ca stăpînită de o adevarată furie. Este evident că pleava asta *vrea să provoace o răscoală din partea nemaghiarilor pentru a o înecă pe urmă în sînge*".

„... După toată aparenţa autorităţile comitatului au primit în rîndul întâi un semnal de sus pentru a-şi încerca cunoscutul lor meşteşug *împotriva Rominilor, aşa incît tactica lor să dea naştere la un măcel sîngeros.*"

Apărătorul dr. I. Strasser în documentata sa pledoarie a zis:

„Principiul fundamental al socialismului internaţional este întemeiat pe lupta neîmpăcată împotriva asupritorilor tuturor naţiunilor şi are simpatie nestrămutată pentru toţi asupriţii, subjugaţii şi exploataţii de orice fel. Nu luptăm împotriva naţiunii maghiare, ci numai împotriva unei pături a ei, care,aflîndu-se de sute de ani în posesiunea puterii,împilă cu brutalitate pe toţi care au alte sentimente, dar măi ales pe celelalte naţionalităţi".

Am ţinut să citez şirele de mai sus, pentrucă astfel cititorii din Romînia ai *„Vieţii Romîneşti"* să înţeleagă deplin prietenia dintre socialişti şi partidul nostru naţional.

10 Dec. n. 1907 **I. Russu-Şirianu**

Miscellanea

„RAVAŞUL POPORULUI"

Am anunţat aci, în luna trecută, apariţia acestui ziar pentru popor şi am reprodus şi programul lui. De atunci au apărut trei numere din „Răvaşul Poporului" şi făgăduinţele date în program au fost ţinute cu prisos.

„Răvaşul Poporului" este idealul unei gazete pentru ţărănime. El pleacă dela cunoştinţele ţăranului, dela nevoile ţaranului, dela psichologia ţăranului şi de la limba ţăranului.

„Răvaşul Poporului" răspîndeşte numai acele cunoştinţi care pot fi pricepute de ţărani, căci se sprijină numai pe acele pe care le are *acuma* ţărănimea. Redactorii ţin sama cu rigurozitate, ca să vorbim pedant, de masa aperceptivă de cunoştinţi ale ţărănimii.

„Răvaşul Poporului" publică numai acele lucruri care, corespunzînd nevoilor *simţite* ale ţărănimii, sînt în stare să-l intereseze, să-i atragă atenţia şi deci să-l instruiască.

„Răvaşul Poporului", ţinînd samă de starea sufletească a unui ţăran, care nu dă mare atenţie şi crezămînt sfaturilor vagi şi generale, ştie să concretizeze lucrurile: Aşa, de pildă, dacă spui ţaranului: „Sămănă luţernă, că e bună", el nu te crede, căci din bătrîni el a apucat altfel; dar dacă-i spui că cutare gospodar, din cutare sat, sămănînd luţernă, a tras cutare foloase, — acest mod de a-i spune echivalează cu un exemplu concret, forma aceasta de a-i spune lucrurile e cea mai nemerită.

„Răvaşul Poporului", sub cuvînt că scrie pentru ţărani, nu are un stil înflorit şi prolix, înfinit figurat, ca cel ţărănesc,—ci un stil simplu, sobru, alcătuit mai ales din substantive şi verbe, căci ţăranul n'are nici răbdare de a ceti ceea ce e lung, nici deprinderea de *a stăpîni* frazele lungi şi întortochiete, deşi, în vorba lui, le face.

Ne pare rău că spaţiul nu ne îngădue să reproducem măcar o bucată din această excelentă gazetă, spre a face plăcere chiar şi iubitorilor de artă, căci, în alcătuirea acestor bucăţi, d. Sadoveanu nu încetează de a fi artistul cunoscut; D-sa pare că a creat mai întâiu un tip de ţăran inteligent pe care îl pune să scrie pentru semenii săi lipsiţi de cultură,—aşa de mult acel care scrie, scrie ţărăneşte, şi pentru ţărani. Chipul acesta de a scrie presupune o mare putere de obiectivare artistică şi, sub aparenţa simplicităţii, se ascunde o artă infinită,—arta romancierului de a se transpune în alţii, de *a fi* altul.

Insemnătatea acestei gazete o va pricepe oricine îşi dă samă că, până ce ţăranul nu va fi „om" *cetăţean* (prin cultura sufletului şi prin utilizarea tuturor resurselor de care dispune: acesta e programul gazetei),—nu va fi în stare nici să se folosească de legi, nici să ceară legile care-i convin.

Credem că nu exagerăm, dar, dacă vom spune că activitatea, eminamente poporanistă, a unor gazete de felul acesteia, e, dacă nu chiar mai însemnată, cel puţin tot atita ca şi munca statului în favoarea ţărănimii.

Am dori ca pilda „Răvaşului Poporului" să îndemne şi pe alţii, din alte regiuni ale ţării, căci „Răvaşul Poporului" e scris numai pentru Moldova.

Dar până atunci, rugăm cu insistenţă pe toţi la cîţi le stă în putinţă, şi mai ales pe învăţători, să dea sprijin acestei gazete, făcînd'o să se răspîndească cît mai mult în păturile ţărăneşti.

„PROPRIETARI DE IDEI".

D. C. Arion, fost ministru de instrucţiune publică, om de talent, care e în acelaşi timp şi proprietar de pămînt, a crezut că poate vesteji pe democraţii din această ţară, numindu-i „proprietari de idei",— într'o adunare numeroasă a... marilor proprietari dela „Dacia".

Aşa dar, cînd e vorba de cele mai vitale interese ale ţării aceştia, n'au dreptul să vorbească decît cei o mie de latifundiari?

Marii proprietari adunaţi acolo, în număr de peste 3000, cum spun gazetele,—dînd astfel o categorică desminţire şi d-lui Creangă şi d-lui Căpităneanu, cari afirmă în statisticile lor, că avem numai vr'o 1500 mari proprietari în toată ţara,—marii proprieteri de la „Dacia", zicem, au aplaudat frenetic pe spiritualul orator...

Am putea spune multe asupra acestei mîndrii de „proprietar" într'o ţară, unde atît de rar se păstrează moşii în mînile a două generaţii, unde pămîntul a ajuns un obiect de speculă şi agiotaj, unde atîţia tineri de... spirit ajung cu atita uşurinţă mari proprietari cu ajutorul unei căsătorii fericite...

Dar care este bunul, nu cel mai înnalt, dar unicul bun al unui popor, dacă nu cultura sa?—Prin ce altă ceva un popor e un „popor" şi nu o turmă, dacă nu prin cultura sa? Ce lucru dă drept la viaţa unui popor dacă nu cultura sa?—Si pentru ce, la urma urmei, lupta pentru îmbunătăţirile materiale, dacă nu pentru scopul mai îndepărtat: cultura?— Dar ce idealist şi-ar jertfi viaţa pentru revendicări sociale, dacă ar şti că totul se va sfîrşi cu mai multă.... mîncare?

Si chiar îmbunătăţirile materiale ale vieţii, „confortul" (D-voastră), agricultura (D-voastră) „sistematică" cui se datoresc dacă nu culturii şi ştiinţii?—Si cine crează această cultură? Nu „proprietarii de idei"?

Iar omenirea, care ştie cui trebue să fie recunoscătoare, cui se închină, marilor proprietari de pămînt ori marilor „proprietari de idei"?

Pe paginile istoriei omenirii, ale cui nume sînt scrise,—ale proprietarilor de pămînt, ori ale „proprietarilor de idei"?—Cunoaşte d. Arion alte nume din istoria Eladei, decît numele unui Platon, Aristotel, etc. nume de mari „proprietari de idei"?

Şi în cine se rezumează poporul nostru, onorîndu-ne, dîndu-ne încredinţarea că merităm să trăim,—în cutare proprietar de pămînt, sau în Eminescu?

Si dacă d. Arion ar şti că ţara aceasta va produce de aci înnainte numai mari proprietari de pămînt, dar nu va mai produce nici un Eminescu,—n'ar fi, d-sa însuşi, cuprins de cel mai negru pesimism?

O VECHE SOCOTEALA.

...Si d. Arion e un junimist. Si ne aducem aminte — ne aducem aminte întotdeauna...—de vechiul strigăt al d-lui Maiorescu, din 1868:

„*Singura* clasă reală la noi este ţăranul romîn, şi realitatea lui este suferinţa, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare... Ca să mai trăim în modul acesta este cu neputinţă. *Plîngerea poporului de jos şi ridicolul plebei de sus a ajuns la culme*"...

Si „junimistul" d. Arion, în numele „plebei de sus", ridiculizează pe aceia care şi-au însuşit, ei, „plîngerile poporului de jos"!... Dar ce a făcut, ce face acuma, însuşi d. Maiorescu? Pentru ce nu se desface de interesele „plebei de sus" şi nu spune o singură vorbă pentru alinarea „suferinţelor" „poporului de jos"?

UN DICŢIONAR SECRET

S'a aflat, graţie unui indiscret, că dl. Sextil Puşcariu a început tipărirea dicţionarului limbii romîne, cu care a fost însărcinat din partea Academiei. Curioşi să vedem rezultatul activităţii filologului dela Cernăuţi, am căutat să ne procurăm fascicolele apărute, dar ne-a fost peste putinţă. Ne-am adresat atunci cîtorva academiciani, ştiind că Academia e datoare să le trimită orice publicaţie a ei... În zadar! Academicianii, la care ne-am adresat, nu erau, nici ei, într'o situaţiune mai fericită decît noi.

Care va să zică, dicţionarul limbii romîne stă sub sticlă, păzit de o companie de soldaţi, ca şi vestita „cloşcă de aur"?.

Este, credem, cazul să spunem... că nu mai înţelegem nimic!

CRONICA D-LUI AL. TZIGARA-SAMURCAŞ.

Coala a VII-a a numărului de faţă fusese tipărită, cînd colaboratorul nostru, d. Al. Tzigara-Samurcaş ne-a cerut telegrafic, în urma incidentului născut între d-sa şi d. Dr. C. Istrati, să nu mai publicăm articolul d-sale.

Recunoaştem că autorul, întrucît iscăleşte un articol şi are toată răspunderea pentru cuprinsul lui, are şi tot dreptul să dispună ori-cînd retragerea lui,—şi dacă am fi aflat la vreme despre acest incident, am fi aşteptat, din delicateţă, dispoziţiunile d-sale.

Din nenorocire, în momentul de faţă e prea tîrziu, şi nici nu mai putem întîrzia apariţia revistei, ca să remaniăm toată partea a doua a revistei.

Incît rugăm pe cetitorii noştri să ţină seama de faptul, că articolul în chestie apare în urma incidentului numai din întîmplare, din cauza greutăţilor tecnice, cari întîrzie apariţia revistei noastre.

DELA REDACŢIE

Concluziile la articolul d-lui C. Stere „Socialdemocratism sau Poporanism"? vor urma în numărul viitor.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

St. O. Iosif și D. Anghel. *Legenda Funigeilor*, poem dramatic în trei acte. Editura „Vieții Romînești", Iași, 1907. Prețul 1 leu.

Insfirșit, nu mai este nici un secret... Acuma știm cine sînt cele patru steluțe de desubtul „Legendei Funigeilor", care au intrigat pe așa de mulți cetitori ai acestei reviste. Sînt doi poeți cunoscuți, d-nii St. O. Iosif și D. Anghel,—și nu un nou poet de talent, cum spera o gazetă din Ardeal.

Nu știu cum au lucrat d-nii St. O. Iosif și D. Anghel, deci nu știu la cîte steluțe are drept unul și la cîte altul, nici dacă... primele steluțe reprezintă pe d. Iosif, ori pe d. Anghel.—Dar știu că acești doi talentați poeți obișnuesc de mult să-și pună muzele în tovărășie, căci le mai datorim două volume de poezii, traduse din Verlaine și Ibsen, și mai știm încă ceva... dar nu vom dezvălui nici un pseudonimat!

E sigur că doi scriitori nu pot colabora așa de intim, ca în poema de care vorbim, decît cînd între talentele lor este o mare asămănare.—Și în adevăr, dacă d. Anghel e ceva mai „modern" și mai puțin precis decît d. Iosif, dacă d. Iosif e ceva mai „liric" și mai „național" decît d. Anghel,—apoi amîndoi se disting prin acelaș sentimentalism discret, prin aceiași subtilitate, dacă nu adîncime și avînt, de simțire și de gîndire, prin aceiași sinceritate și *primordialitate* a emoției și prin aceiași putere de evocare—ori de sugestie,—cu ajutorul celor mai adecvate imagini, chiar cînd n'au un extraordinar relief... Și cînd zic că acești doi poeți au așa de multe însușiri comune, vreau să arăt numai marea lor înrudire sufletească,—și atîta tot: nu vreau să spun că sînt și absolut de aceiași forță.

D. Iosif este mai cunoscut, este chiar ceia ce se chiamă consacrat, poate și din pricină că vina sa poetică e mai puternică, dar desigur și din cauza acelor însușiri care-l deosebesc de d. Anghel. Căci, dacă d. Anghel, care e un poet în adevăratul înțeles al cuvîntului, nu e cunoscut și apreciat precum merită, aceasta vine și de acolo că poezia sa e și prea puțin semnificativă din punct de vedere etnic, și prea puțin socială,—căci nu găsesc un termen mai propriu, dar mă explic imediat: d. Anghel e un poet absolut „intim", un soliloc în toată puterea cuvîntului, un om care scrie, parcă, curat pentru sine, un om care, în adevăr, nu se adresează la nimene... Și un om în afară cu totul de preocupațiile zilei,—iar noi trăim (și cînd oare e altfel?) într'o vreme de ideal și de luptă... Poeziile d-lui Anghel sînt atît de mult întruparea unor senzații rare și, uneori, excepționale, încît ele nu se pot cita relativ la aproape nimic din lucrurile zilei,—și numai rar și le poate cita cineva sie însuși relativ la propriile-i afaceri de sentiment... Vă puteți imagina poezii ale d-lui Anghel recitate în ocazii festivale?

Dar dacă d. Anghel, cu toate că e „modern", nu este așa de contemporan, căci nu este în nota zilei,—opera sa, totuși, e mai durabilă decît a multor altora, căci acele senzații pe care le exprimă el în versurile sale, deși sînt rare, sînt însă mai „etern" omenești decît strigătele de actualitate ale altora, care mîne nu vor mai găsi răsunet...

Și „Legenda Funigeilor" conține ceia ce au mai bun acești doi poeți, și ceia ce au comun sufletește... Dacă ne este permis să ne facem procuratorii posterității (... deși Faguet nu permite; vezi mai jos), apoi putem afirma cu hotărîre că această poemă va rămînea, alăturea cu bucățile... care vor mai rămînea, și pe care... n'avem vreme acuma să le inventariem...

Și va rămînea prin frumuseța remarcabilă a formei, și prin delicateța și duioșia sentimentelor exprimate în ea.

Iată o operă de artă, care, în adevăr, nu urmărește nimic,—decît emoția estetică. Nici „teză", nici „document", nici chiar o intenție definită „psicologică"... Dacă ar fi să fie pe lumea aceasta o „artă pentru artă", apoi desigur că această poemă ar fi un exemplu desăvîrșit... Autorii s'au izolat de lumea reală, s'au refugiat în o altă lume, de cîntece misterioase, de luciri de lună, în lumea unui „Vis al unei nopți de vară", — și și-au scris poema lor...

Poema aceasta este numai versificarea unei legende; este o legendă pentru legendă. Dacă în Tannhäuser, de pildă, ca să nu mă îndepărtez de d. Iosif, legenda este simbolică, dacă, prin legendă, Wagner vrea să ne spună *altăceva*, apoi în „Legenda Funigeilor" autorii se mărginesc să ne povestească o legendă,—și atîta tot.

Dar nu! Mă înșel: „Legenda Funigeilor" nu este nici ea o legendă pentru legendă: ea este un pretext pentru niște admirabile versuri, în care doi artiști de talent au exprimat cele mai delicate sentimente în forma cea mai strălucită.—Se zice că această poemă va fi pusă în muzică de un cunoscut compozitor... E aproape de prisos, căci deja ea este o muzică... În ea, nu numai „stativele cîntă", cîntă și razele de lună,—cîntă toate versurile...

... Căci ceia ce face ca această poemă să fie o muzică delicioasă, este nu numai sonoritatea versului și frumusețea imaginilor, ci, și mai ales, emotivitatea rară întrupată într'însa; în această poemă e zugrăvită o suferință ca toate suferințile—și de aceia așa de mișcătoare—dar o suferință sublimizată, încadrată într'un decor feeric și înconjurată de supranatural,—atîtea elemente care-i dau acel mister, ce înalță și poetizează emoția noastră, ridicînd'o pănă la fiorul nelămurit, dar adînc, pe care ni-l dă muzica.

Cu această poemă, autorii și-au luat un serios angajament față cu literatura romînă,—și dorim să se țină de dînsul.

G. I.

* * *

Zaharie Bîrsan. *Poezii.* Editura Minerva București.

Nimicurile dragostei pot realiza o frumoasă poezie de dragoste, dacă poetul știe să găsească forma originală, metafora nouă și strălucitoare, care dă farmec acestor lucruri spuse și cîntate de veacuri, altfel ele rămîn tot nimicuri. Cît e de greu a găsi expresia nouă, a evita clișeul prozaic, banalizat prin uz în versurile de dragoste, sînt dovadă sutele de poezii bune din reviste, dar care ne lasă indiferenți, nu izbutesc să ne miște. Versificatorii ca și poeții

mari ai omenirii au cintat dragostea, mai ales dragostea, decind există poezii şi trebue să fii în adevăr *un talent*, ca să eşi în evidenţă în asemene materie.

D. Birsan reuşeşte de multe ori să facă o poezie plăcută, un „marivaudage" uşurel şi curgător, din nefericire domniasa se mulţămeşte de cele mai multe ori cu expresia care-i vine mai întâi la îndămînă, cu clişeul cel mai banal şi mai şters, care e şi cel ce vine mai uşor sub condeiu cînd cel ce scrie versul nu are puterea de a traduce în imagini ceia ce impresionează simţurile ca şi ideile ce nu sînt decît nişte imagini şterse, uzate, sărăcite în culori şi strălucire. Un poet înzestrat cu asemene putere nu poate da decît un stil *original*, chiar cînd de multe ori ar fi barbar şi confuz. La d. Birsan nu vom întîlni disonanţe, versuri scilciete sau barbare, forma curge în totdeauna limpede şi muzicală, dar iată ce versuri crează:

Lasă-te iubirii mele
Să te-adoarmă *ca pe un val*,
Şi prin noaptea fără stele
Să pornim spre ideal...

sau

Dragostea mi-e un fulg ce zboară,
N'are casă, n'are cale:
Prinde-mi-l şi mi-l omoară
Sub văpaia gurii tale...

Epitetele sînt puse aci ca să sune sau să rimeze, nu ca să zugrăvească ceva, să materializeze o imagine ştearsă şi abstractă. Metafora e în adevăr o nevoe a sufletului nostru, răspunde credulităţii înăscute în omenire, ea e o poveste minunată zice Rémy de Gourmont spusă de cele mai multe ori într'un singur cuvînt. Atît numai că cu toată credulitatea noastră sîntem lipsiţi de *naivitate*, trebue ca „povestea minunată" să *poată fi crezută* să fie verosimilă. Lucrul acesta-l uită adesea d. Birsan în versuri ca:

Vîntul a pornit îndată...
Toată noaptea n'am dormit...
Stelele rîdeau de mine,
Luna mă credea smintit...

Sînt zeci de ani, decînd d. Maiorescu a dat sentinţa unor astfel de metafori şi nu credeam să le mai întîlnim iarăşi la poeţii tineri, a căror năzuinţă trebue să fie „reînoirea", nu reluarea vechilor erori!...

Simplicitatea şi familiaritatea lui Heine sînt un procedeu artistic, un mijloc de a masca o clipă ideia originală, cugetarea ingenioasă şi simţimîntul ascuţit exprimate tocmai la sfîrşit, concentrate în cîteva versuri, a căror formă neaşteptată aruncă o vie strălucire asupra poeziei întregi, făcînd din Heine cîntăreţul unic, ce nu se poate imita. Dacă însă versul e numai familiar, fără fondul acela original, fără adîncimea cugetării şi viciunea simţirii, atunci e adevărată proză şi încă departe de a fi nobilă:

Poate-ai crezut, iubito, văzînd că
nu-ţi mai scriu,
Că m'am *retras* de lume departe
'n vre-un pustiu

sau încă:

Am tot lăsat pe mine, şi m'am trezit acum
Că săptămîni de-a rîndul s'au dus
pentru vecie,
De cînd şedeam cu tine cîntînd în
berărie...
(Oricum să rimezi vecie cu berărie?!!...)

Şi în toate acele lungi bucăţi de versuri intitulate „Scrisori" nici un sentiment mai deosebit, nici o trăsatură de spirit, nici o idee originală interesantă pentru altă omenire decît acea care are rezoane particulare de a fi la curent cu micile amănunte din viaţa zilnică a d-lui Birsan.

In versurile uşoare ce nu răsfring decît stări sufleteşti trecătoare, capricioase, unde ea înfloară abia senzibilitatea, forma trebue să fie *subţire*, aleasă chiar atunce cînd îmbracă familiaritatea limbagiului de toate zilele. Libertatea şi chiar sfidarea aceia, ce sîntem obişnuiţi a privi ca moral şi pudic, se ascunde atunci sub drăgălăşia imaginilor, ne împacă oarecum prin farmecul şi gingăşia formei cu... îndrăzneala faptului dur, cînd, poetul scrie versuri ca aceste:

Sub o salcie plecată
Stau de gît cu fata popii!...

Lucrul ne jigneşte prin grosolania sub care se prezintă.

Duioase sau izvorîte dintr'o fantezie strălucitoare şi ingenioasă, versurile trebue să răsfringă *viziunea* sau *simţirea* poetului, adică trebue să fie plastic sau emotiv. Din versurile d-lui Birsan lipseşte plasticitatea, imaginile vizuale sînt puţine, nu-l simţim în contact cu realitatea, iar senzibilitatea e atît de superficială, încît nu radiază, iar fantazia îi face adeseori farsa de a-i suggera tablouri ca aceste:

De pe culmea unui munte
Soarele se uită blînd
La căsuţele mărunte
. . . .
Şi neclintit peste abis
Işi aşterne a sa privire
Peste satu 'n părăsire

Până aci tabloul e reuşit; acum însă intervine fantazia:

Ce-a zărit acolo oare
Pe o laviţa de lemn?
O copilă care moare...
Ea cu ochii-i face semn,
El surîde cît mai poate...
Ş'apoi... noapte peste toate...

Cît despre versurile în care se răsfring concepţiile filosofice ale poetului, nimic din fondul acela copilăros de superficial nu răscumpără sărăcia şi banalitatea formei abstracte, ca de ex. în poezia „Gîndurilor", „Vreau lupta sfîntă", etc.

Nu e mai puţin adevărat că sînt unele cîntece în adevăr reuşite, vii şi drăgălaşe în forma nimerită, cum e de ex. „Nedumerire", „Ca o pînză de paianjen", „In luna Mai cea fermecată", etc.

I. S.

***

Emile Faguet. *Propos de Théâtre* Quatrième Série. — Société Française d'Imprimerie et de Librairie, Paris, 1907. Preţul 3 fr. 50 b.

„In lucrările sale de critică dramatică, zice René Doumic, d. Faguet aducea o calitate care devine din ce în ce mai rară. El iubeşte teatrul. De aci o predispoziţie binevoitoare pentru teatru, în care se vedea mai cu samă dorinţa de a descoperi germenii talentului, oriunde ei s'ar găsi. De aci un vast eclectism: d. Faguet asculta tot cu atît de puţină prevenţiune o dramă realistă ca şi un vodevil de şcoala veche; el admiră francamente *Strigoii* lui Ibsen, dupăce, aproape singur, nu căzuse în admiraţia exagerată căreia cedase aproape toată critica pentru *Puterea întunericului* lui Tolstoi. Dealtmintrelea, pentru dînsul eclectismul este astăzi cea dintăiu datorie a unui critic teatral: căci, într'o perioadă de transformare, şi cînd încă nu se poate prevedea care va fi formula în adevăr fecundă, e necesar a nu exclude nimic *a priori*. Şi tot de aci acea *belle humeur* care eclata în foiletoanele d-lui Faguet. Ele erau scrise cu vervă, în tonul unei convorbiri familiare, sub forma unei conversaţii care nu se supraveghează".

Volumele—trei—de care vorbeşte René Doumic au apărut mai demult. — Acum o lună a apărut un al patrulea volum, care conţine articole scrise în cei din urmă cinci-şese ani şi care se disting prin aceleaşi calităţi caşi celelalte.

Nu voiu vorbi de cronicele teatrale, care formează majoritatea bucăţilor din volum, căci asemenea bucăţi nu sînt recenzabile: trebuesc cetite; voiu aminti aci numai cele cîteva articole, cu care începe volumul, relative la opera dramatică în general a cîtorva scriitori şi mai ales a lui Musset, Augier şi Dumas fils.

Analizind un studiu al lui Lafoscade asupra lui Musset, Emile Faguet scoate in relief influenţa cea mare ce au avut'o asupra lui Musset literaturile străine: cea engleză, prin Ossian, Byron, Richardson şi Shakespeare mai ales, a cărui influenţă puternică se vede în *Les Caprices de Marianne*, *On ne badine pas avec l'amour*, *Lorenzaccio*, etc., mai cu seamă in privinţa instinctului feeric şi a dialogurilor „sur raquette": cea germană, prin Jean Paul Richter, influenţei căruia îi datoreşte Musset adoraţia pentru gingăşia fecioreinică; cea italiană, prin Varchi, Bandello, Boccacio, Machiavel, Leopardi. —Cum vedeţi, cel mai francez poet al Franţei, acela pe care Taine îl arată ca întrupînd mentalitatea caracteristică franceză, datoreşte atît de mult altor literaturi straine. Şi sint la noi, unde, fiind incepători, avem nevoe şi mai mare de modele, atiţia „naţionalişti", care pretind că se prăpădeşte ţara, dacă scriitorii romini ar umbla la şcoala literaturilor străine!

Vorbind despre Emile Augier, Faguet arată importanţa operei lui prin aceia că, împreună cu Dumas-fils, a creat, în al şeselea deceniu al veacului XIX, teatrul realist... Relevind pesimismul lui Augier, Faguet zice că orice moralist, satiric şi poet comic e necesarminte pesimist.

In Alexandre Dumas-fils, Faguet deosebeşte trei oameni: un romantic, un polemist combativ şi un realist, care nu s'au înnăbuşit mai niciodată unul pe altul. Caracteristica teatrului lui Dumas-fils este *teza*: „Combativitatea sa a fost grija aproape continuă de a pune teze şi de a le susţinea. Nu uitaţi deloc că, dacă aceasta nu-i decit o formă a teatrului, ea este poate forma lui cea mai vie. Nu uitaţi că jumătate din piesele lui Molière sint piese *à thèse*, fără a înceta să fie studii asupra sufletului omenesc. Nu piesa *à thèse* e rea, ci piesa care nu-i decit o teza. E o mare deosebire". (Vezi, asupra tezismului lui Dumas-fils. Cronicile literare din „V. R." II, 11 şi din „V. R." I, 6). Ce jos trebue să fie in stima esteticianilor noştri Emile Faguet!... Şi, prin mai toate aceste teze, zice Faguet, Dumas desfidea publicul. susţinînd lucruri absolut împotriva opiniilor ori prejudecăţilor curente. Dealtmintrelea, Dumas arăta mai mult tendinţi decit tragea concluzii; piesele sale au marea calitate de a stimula gindirea, în acelaşi timp cu emotivitatea. Ca psicolog, Dumas este, după părerea lui Faguet, cel mai mare pictor de îndrăgostiţi şi îndrăgostite dela Racine încoace.

Discutind cu Maurice Donnay, care, într'o prefaţă, îşi apără de antisemitism piesa sa *Retour de Jérusalem*, Faguet dovedeşte că e antisemitism în piesă. Argumentul lui Faguet e *frequenţa* Evreilor antipatici din piesă: „Două personagii, chiar foarte importante, chiar protagoniste, cum se zice, pot fi, la urma urmei, nişte excepţii. Un grup de şepte sau opt personagii e, evident, figurativ al rasei intregi căreia aparţin sau lumii întregi din care fac parte"... Această idee, că *frequenţa* tipurilor simpatice ori antipatice dintr'o categorie, ne arată atitudinea scriitorului faţă cu acea categorie—tendinţa sa—a fost adesea lămurită şi ilustrată în această revistă, în diferite cronici literare, în articole critice, etc...

Inainte de a sfîrşi, ţinem să mai relevăm o idee, asupra căreia revine adesea Faguet şi pe care o exprimă şi aci, într'un articol despre Hugo: că numai posteritatea, peste cel puţin un veac, e în măsură să aleagă ce a fost bun în opera unui scriitor: contemporanii se 'nşală întotdeauna (contemporanii lui Voltaire, de pildă, îl admirau mai ales pentru... tragediile sale !). De aceia, contemporanii cind editează pe un scriitor mort de curînd, ca Hugo, in loc să facă selecţie în opera scriitorului, mai bine să publice tot... Selecţia o va face posteritatea.

Recomandăm acest volum iubitorilor de literatură şi de psicologie.

C. V.

* * *

Emile Faguet. *Le socialisme en 1907*. Paris, Lecène Oudin. Preţul 3 lei 50 bani.

Faguet nu e desigur decit un diletant în chestiile sociale şi economice, dar inteligenţa pătrunzătoare şi largă a acestui spirit distins fac totdeauna interesante excursiile sale în orice domeniu ale gindirii. Ca şi în studiile anterioare, în care a atins asemenea probleme, Faguet priveşte socializmul fără simpatie, dar cu respect, discutînd tezele lui esenţiale cu toată imparţialitatea şi obiectivitatea caracteristică spiritelor alese.

Pornind dela ideia discutabilă că socialistă este orice tendinţă care are ca scop egalitatea reală între oameni, Faguet nu găseşte ca existind această tendinţă în cursul istoriei decit prea puţin în antichitate. Inainte de revoluţia franceză ea nu se găseşte, şi acolo amestecată cu alte lucruri, decit la Rousseau şi Mably. Revoluţia cea mare destul de puţin socialistă în fapte a fost socialistă prin unele din ideile ei conducătoare: egalitatea şi suveranitatea poporului. In ea trebue desigur căutate originile socializmului contemporan şi Baboeuf a fost reprezentantul ei cel mai logic. Fără a fi partizan al desfiinţării proprietăţii, Saint Simon a avut o mare influenţă asupra dezvoltării socializmului prin importanţa pe care a dat-o chestiilor sociale. Intre 1830 şi 1848 a fost timpul de înflorire a sistemelor socialiste. Faguet crede că această perioadă e pe nedrept numită sentimentală; socialiştii de atunci observau faptele şi raţionau asupra lor, criticele pe care le îndreptau împotriva capitalizmului şi a concurenţei erau puternice şi pasionate, afirmaţiile lor erau însă obscure şi lipsite de soliditate. Cu Marx numai socializmul a intrat în perioada lui ştiinţifică. Influenţa operii sale a fost imensă şi nu se poate compara decit cu acea pe care Rousseau a avut-o în secolul trecut.

Faptele generatoare ale socializmului contemporan sint formarea răpede a capitalizmului şi transformarea concurenţei la început restrinsă în concurenţă nelimitată. Ideile lui conducătoare sint alături cu egalitatea, suprimarea capitalizmului şi a concurenţei. Concluziile sale practice sint după Faguet trei: anarhizmul, aproprîationizmul şi colectivizmul.

Pe cele dintăi el le înlătură răpede considerîndu-le ca irealizabile şi absurde; pe cea din urmă o combate pe larg cu vechile argumente ale lui Dunoyer şi Proudhon, susţinînd că colectivizmul, prin suprimarea concurenţei, distruge libertatea şi, transformînd pe toţi cetăţenii liberi şi funcţionari ai statului, introduce în viaţa socială inerţia în locul emulaţiei, căci interesul personal şi dorinţa proprietăţii sunt marele resort al progresului. Ţara care va adopta cea dintăi colectivizmul, va deveni uşor prada ţărilor vecine. Faguet dă o mare importanţă mişcării sindicale.

Cu toate că combate ideia grevei generale şi anarhizmul sindicalizmului roş, susţinînd mai mult pe cel galbăn, crede în vitalitatea acestei mişcări, văzînd în ea o îndrumare mai bună spre adevărata rezolvire a chestiei sociale.

In concluzia operii sale, Faguet consideră socializmul din punct de vedere ideal ca o gîndire înaltă de dreptate şi de caritate, către care omenirea trebue să tindă în cursul vremilor. Ca şi cinizmul antic, socializmul este un vis de viaţă dulce şi fră-

țească în sinul unei omeniri lipsite de ambiție și invidie, săracă și având cît mai puține trebuințî. Realizarea lui integrală, acolo e greutatea. Din punct de vedere practic, Faguet crede revoluția socială în Franța dacă nu probabilă, dar destul de posibilă, dacă socialiștii vor reuși să atragă masele țărănești. Marele remediu al chestiei sociale nu poate fi după Faguet, decît asociaționizmul. El recunoaște marele rol al sindicatelor agricole, care întăresc proprietatea mică și o fac să aibă avantajele proprietății mari; se declară pentru participarea muncitorilor la beneficii și partizan al intervenției statului în viața economică în anumite limite, pe care de altfel nu le arată cu preciziune, și numind ideile sale un socializm fără colectivizm, un socializm limitat, practic sau realist.

O. B.

* * *

Anghela D. Holban. *Oamenii celebri din anticitate.* București, Librăria Scoalelor, Vol. I, lei 3,50.

Intr'un volum de 252 pagini d-na H. ne dă pe scurt biografiile a o sută de oameni celebri din antichitate. Probabil. căci autoarea nu o spune nicăeri, volumul acesta se adresează lumii școlare, cu o imaginație mai vioae și mai fragedă.

Spunem aceasta, fiindcă d-na H. se dispensază de o samă de cerinți impuse unei lucrări istorice cu caracter pedagogic, și lasă pe copii să complecteze cu imaginația și știința lor lucrurile nespuse de ea. Un ce desigur firesc și foarte potrivit cu noile cerinți ale pedagogiei, care ne oprește a da totul deagata elevilor.

Domnia-sa, de pildă, nu dă nici o atenție fondului istoric pe care va avea să schițeze portretele sale. Zădarnic am spune noi că oamenii mari nu sînt niciodată mai mari decît mediul, care i-a produs, că trecutul și oamenii săi, pentru a fi înțeleși, trebuesc priviți cu simpatie; autoarea nu admite. Cum nu admite nici că pentru diferite trepte de evoluție sînt păcate fatale, pe care și cei mai aleși au trebuit să le facă. Lucru firesc; căci, pentru formarea personalității morale a elevilor, autoarea înțelege că istoria trebue privită prin prizma moralei Kantiene. De aceia cu deplină seninătate de suflet domnia-sa chiamă la judecată toate figurile mari ale istoriei vechi, și, conform cu codul moralei curente, le judecă și condamnă, le împarte laude și imputări.

Ar fi trebuit poate ca acești oameni ai trecutului să ni se înfățișeze în contururi mai precise și mai pline de viață; și regretăm că epitetele, ce d-na H. le dăruește cu prisosință, nu ne spun nimic. Să sperăm totuși că vor vorbi în destul aprinsei imaginații a elevilor, și că vor compensa lipsa totală a stampelor.

In liceele din Franța pentru istorie se întrebuințază și așa numitele „Lectures hystoriques", care au ceva asemănător cu prezenta lucrare. Numai că în acele cărți spiritul fiecărei epoce, fiecare om mare e pus într'o lumină vie prin pagini alese, citate din autorii contimporani, prin anecdote ce ne relevează toată firea unui om, prin descrieri plastice și colorate. Dacă d-na H. s'ar fi îndreptat către vechii scriitori, astăzi traduși în limbi accesibile oricui, ar fi reușit să pună într'o altă lumină pe un Miltiade, ori pe un Sargon, ori un August. Dar chiar Botta, chiar Masperó, din care autoarea citează ca să ne arăte că templul lui Solomon avea „o lărgime de 10 m., lungimea era de 30 m., și înălțimea de 15 m ;... că poarta avea două columne numite *Iokin* și Boak", i-ar fi putut aduce servicii mult mai importante. In locul palidei descrieri a aceluiaș templu, oare redarea reconstruirii lui nu era mai plastică și mai intuitivă? Evident, autoarea are mare încredere în puterea de imaginare a elevilor!...

Aceștia cuprinși de farmecul stilului concis și abstract, așa de concis că nici un rezumat nu l'ar putea întrece, nu vor avea vreme să observe că gramatica nu e la locul de cinste. Vreunul din ei ar putea fi jignit totuș de o frază ca: „afară de aceștia mai erau supraveghetori, numiți ochii și urechile împăratului, care trebuiau să spue tot ce *aude*, tot ce *vede* împăratului" (pag. 26), ori de expresii ca „a trage cu săgeata" (pag. 38) sau „(Spartanii) desprețuiau tot ce alții iubeau, ori le era frică" (pag. 39). Alții poate vor sta la îndoială în fața ideii că Sofiștii nu erau decît „niște filosofi mincinoși și șarlatani". Dar ce vor zice ei de limba încărcată de neologisme și pe care nu o vor pricepe?

Nu se vor mira însă deloc că Pindar (520—456) e pus după Xenofon (445—354), ori Juvenal (42—124) după Iulian (361—363), și nici nu se vor întreba ce înrudire este între ei. Ei sînt iubitori de povești, și autoarea, trebue s'o recunoaștem, îi satisface pe ici pe colo, dîndu-le basmul lui Omer, reprodus cu toate delicioasele naivități istorice ale legendei bizantine, ori a lui Zoroastru, ori Oedip. Cît despre dragostea pentru măsură și exactitate, evident că elevii nu o au, și de aceia e inutil să imputăm d-nei H. că a pus pe Juvenal cu Virgil, pe Phocion cu Demostenes sau de ce Cleon e așa de desprețuit.

Acestea însă sînt defecte mici și nu pot întuneca valoarea cărții.

M. J.

* * *

Emile Gebhart. *Sandro Botticelli.* Librăria Hachette et Co. 1907, Paris. Prețul 3.50.

Studiul d-lui E. G., membru al Academiei Franceze, pierde o mare parte din farmecul său pentru cei care n'au avut prilejul să vadă, dacă nu în original, cel puțin în fotografie, tablourile marelui pictor florentin. Totuși, chiar cu această lipsă iconografică (există o ediție ilustrată cu tiraj redus a aceluiaș text, care a apărut în subscripție cu prețul vol. de 500 lei, de nu ne înșelăm), studiul e interesant din punctul de vedere al metodei critice pe care autorul o folosește întru explicarea operei lui Sandro Botticelli, „acest copil din *Mercato Vecchio*, crescut în bucuriile și tragediile Renașterii, și care a primit grația geniului său dela Platon, și lumina conștiinții sale dela Dante".

Dacă am lua numai titlurile capitolelor, ar fi suficient pentru caracterizarea metodei critice a d-lui E. G. In „Tinerețea și educațiunea lui Botticelli", autorul dă un tablou viu și pitoresc a vieții complexe din Florența, în care, în anul 1446 s'a născut *Alessandro di Mariano Filipepi* supranumit *di Botticello*, iar astăzi cunoscut ca *Sandro Botticelli*; și arată cum i-a fost îngăduit, fiului unui mic tăbăcar, să ajungă cel mai mare pictor al Florenței, mulțămită înriuririlor convergente ale tuturor factorilor ce intru în alcătuirea vieții Florentine din secolul al XV-lea. Singurul defect al acestui capitol e că-i prea scurt, autorul fiind grăbit să analizeze opera picturală a lui Botticelli, pe care operă o împarte în trei perioade: *a)* faza de seninătate și originalitate temperată a primilor ani; *b)* faza din perioada mediceană, cu criza păgînă, cu viziunea voluptoasă (voluptoasă?! aici autorul face o confuzie regretabilă deoarece *Venusurile* lui Botticelli sînt de-o castitate pe care n'au putut-o întrece nici *Madonele* lui Rafael), care însă nu turbură idealismul religios al pictorului, și însfîrșit *c)* faza cu inspirația romantică, un fel de conversiune la un creștinism sombru, aderiunea lui Botticelli la secta lui *Savonarola*, și renunțarea

sa la geniul Renaşterii (renunţarea aceasta o credem discutabilă, deoarece adeziunea la secta lui Savonarola şi intoarcerea spre geniul lui Dante pot fi socotite şi ele ca imbrăţişarea geniului Renaşterii pe terenul politico-religios).

Toate aceste trei faze prin care trece opera lui Botticelli, sint studiate cu amănunţime şi in legătură cu schimbările politico-sociale din acea vreme, astfel că, autorul ne arată, cu ingrijire şi limpezime, partea, ce-o au in opera lui Botticelli, toţi factorii care au putut avea o inriurire asupra geniului său. Cită lumină poate să arunce o asemene metodă critică se poate vedea din discuţia asupra tabloului *Primavera*, o alegorie picturală, al cărei inţeles il luminează un cintec popular, ce se cinta, pe vremea lui Botticelli, in Mercato Vecchio şi pe toate străzile Florenţei.—Păcat ca autorul in analiza tablourilor, se opreşte aşa de puţin asupra lui *Pallas* dela palatul Pitti, operă in care sint inmănunchiate, după părerea noastră, toate calităţile acestui genial pictor. Studiul se termină cu o listă a picturilor autentice ale lui Botticelli şi c'o indicaţie a celor ce ţin de şcoala sa. Ambele liste sint foarte folositoare pentru cei care au prilejul să viziteze muzeele pin străinătate.

N. Q.

* * *

Abel Rey. *La théorie de la physique chez les physiciens contemporains*. Paris, F. Alcan, 1907.

Sint cunoscute zgomotul şi polemicile violente pe care le-a stirnit acum vreo zece ani afirmaţiile lui Brunetière asupra falimentului ştiinţii. Ilustrul critic căuta insă să arate in primul rind imposibilitatea in care se găseşte ştiinţa de a construi o morală, şi nu se ocupa decit prea puţin de valoarea ei teoretică.

Astăzi, tocmai această valoare e contestată de curente filosofice puternice şi răspindite, care prin tendinţile lor practice şi morale, produc o mare impresie asupra publicului străin de preocupările ştiinţifice. Cele mai insemnate din aceste curente sint: pragmatizmul in Anglia şi America şi neopozitivismul lui Edouard le Roy in Franţa. In articole scrise cu mult talent, inspirat de filosofia anteintelectualistă şi mistică a lui Bergson şi cu argumente scoase din opera de critică a ştiinţilor lui Poincaré, acest savant şi cugetător a susţinut că ştiinţa fizică, cea mai perfectă din ştiinţile naturii, nu e decit o ţesătură de convenţii arbitrare, că faptele ştiinţifice sint opera artificială a savantului, că această ştiinţă nu ne poate spune nimic asupra adevărului, care nu poate fi descoperit decit pe o altă cale, şi că ea nu poate fi decit o tehnică utilitară şi o regulă de acţiune.

Care e adevărul cuprins in aceste afirmaţii, intrucit ele pot fi justificate? Iată problema importantă care corespunde unor preocupări grave şi actuale ale spiritului contemporan, la care a căutat să răspundă autorul acestei opere, Abel Rey, un filosof care e şi un cunoscător al ştiinţii, nu printr'o analiză dialectică şi metafizică, ci printr'o cercetare istorică şi critică a doctrinelor fizicei contemporane. Prima teorie analizată de autor e acea a mecanicizmului tradiţional care a predominit in prima jumătate a secolului al XIX. Mecanicizmul pretindea că dă, nu numai o explicare şi o reprezentare mecanică tuturor fenomenelor fizice, dar că atinge chiar cu mişcarea esenţa realităţii. Fondarea termodinamicei experimentale, prin descoperirea principiului conservării energiei şi al principiului lui Carnot şi Clausius, au provocat critica şi reformarea mecanicizmului şi apariţia teoriilor ostile lui, teorii pe care autorul le numeşte conceptuale şi in care intră, după el, teoria energetică a lui Rankine, acea a

lui Mach şi a lui Ostwald, care a pus bazele experimentale ale fizicei noi, şi acea a lui Duhem, care a construit structura ei teoretică. Aceste doctrine combat ontologizmul dogmatic al vechiului mecanicizm şi, inlăturind din ştiinţă orice reprezentare figurativă, nu conservă decit fondul solid de adevăruri experimentale, de date de fapt şi de sisteme de expresii sau concepte necesare pentru a traduce, clasa şi sistematiza faptele printr'un formalizm matematic. Ele admit insă obiectivitatea datelor experimentale şi cred in progresul necesar al fizicei.

Doctrina critică reprezintată prin marele savant francez Poincaré caută să distingă in fizică partea formală de acea pur experimentală. Dacă Poincaré admite o parte de convenţie in principiile generale ale fizicei, ca şi in principiile matematice, el nu pune un moment la indoială obiectivitatea datelor experimentale ale fizicei, admiţind experienţa ca singurul izvor şi criteriu al adevărului in această materie. Mecanicizmul contemporan, mult mai răspindit ca celelalte doctrine şi reprezentat prin savanţi ca Maxvell, Lord Kelvin, Boltzmann se deosebeşte de cel vechiu prin fenomenizmul şi relativizmul său. Rey il consideră ca superior energetizmului din punct de vedere al teoriei cunoştinţii, căci, prin hipotezele figurative de care se serveşte, face o parte mai mare intuiţiei şi poate fi mai fecund pentru descoperirele ştiinţifice.

In partea a II-a a operii sale, autorul arată consecinţile filosofice ce reies din spiritul fizicei contemporane. După el deosebirile dintre fizicieni nu sint decit in domeniul teoriei. Valoarea obiectivă a fizicei e garantată de rezultatele experimentale care se impun cu necesitate tuturor minţilor.

Supt influenţa fecundă a filosofiei kantiene care, a contribuit atit la precizarea spiritului general al ştiinţii, fizica contemporană a devenit relativistă, părăsind dogmatizmul metafizic al concepţiei carteziene şi al mecanicizmului tradiţional. Ea nu mai crede că poate atinge esenţa lucrurilor şi elementele ultime ale realităţii, nu numai din cauze psihologice şi metafizice, dar şi din cauze pur fizice şi experimentale. Fizica, nerecunoscind altă inspiratoare decit experienţa, nu poate şti dacă toate acţiunile fizice pot fi date in experienţa noastră. Acţiuni, cari nu sint direct cunoscute simţurilor, pot fi revelate prin consecinţile indirecte ale unor experienţi. Lista acestor acţiuni rămine totdeauna deschisă intr'un sistem empiric. Sistematizarea fizicii rămine totdeauna incompletă, un ciclu niciodată inchis. Pentru fizicianul modern teoriile nu imbrăţişează niciodată decit cazurile particulare ale unei realităţi ce le depăşeşte. Ele merg modificindu-se, completindu-se, unificindu-se, atingind din ce in ce mai bine realitatea fără să spere că vor poseda-o vreodată in intregime. Pentru fizica actuală universul se reduce la senzaţii sau reprezentări ale percepţiei exterioare. Relaţiile ce definesc aceste reprezentări iată obiectul său. Cit despre proprietăţile ce constitue din punct de vedere calitativ pe fiecare din ele, fizica nu se ocupă. Ea adoptă propoziţia dublă a pozitivismului filosofic: imposibilitatea unei cunoştinţi totale şi limitarea ştiinţii noastre la relaţiuni. Orice experienţă stabileşte o relaţie şi nu poate stabili nimic mai mult. Şi lucru care pare la prima vedere paradoxal, cu tot experimentalizmul său, in fizica contemporană joacă un mare rol hipoteza. Aceasta, fiindcă hipoteza e un moment esenţial al metodei experimentale şi un minunat instrument de descoperire şi de invenţie. Teoriile fizice au o mare valoare metodologică, ele sistematizează experienţa pentru a putea s'o prelungească prin descoperiri

noi. Ele fiind niște simple metode putem ușor înțelege multiplicitatea lor, care în nici un caz nu poate fi un argument împotriva obiectivității și unității fizicei.

Valoarea unei științi poate fi considerată din două puncte de vedere, teoretic sau practic și utilitar. Pentru savanți valoarea utilitară a științii n'a fost totdeauna decît o consecință a valorii ei teoretice. Dar lumea vulgară a fost impresionată mai ales de aspectul ei utilitar, față de care acel teoretic a trecut pe al doilea plan. Știința n'a mai fost considerată decît ca o artă tehnică. Reacțiunea mistică împotriva științii s'a servit de această confuzie pentru a dărîma bariera dintre certitudinea pozitivă și acea religioasă sau metafizică. Dar confuzia între știință și artă nu o poate face nici un savant serios. Sacrificînd aspectul teoretic al știinților fizice și valoarea lor ca cunoștință dezinteresată, trecem alăturí de adevarata lor natură. Valoarea de utilizare a știinților fizice e numai indirectă, ea derivă din valoarea lor teoretică. Cu toate divergențele ce cuprind, științile fizicochimice prezintă în evoluția lor o unitate de dezvoltare. Sub divergența formelor, conținutul fizicei teoretice rămîne identic. Deosebirea dintre energiști și mecaniști e mai mult de ordine psihologică, ei reprezintă două forme particulare de imaginație, cei dintăi sînt tipuri abstracte, cei din urmă tipuri intuitive cari nu pot gîndi fără de imagini. Un spirit general și uniform însuflețește fizica contemporană și nimic din ea nu ne îndreptățește să pierdem încrederea noastră în valoarea științei, în universalitatea și necesitatea legilor ei pentru orice inteligență omenească.

Evoluția filosofiei fiind paralelă cu acea a științii, o filosofie anumită se degajează din fizica contemporană după cum fizica Renașterii implică cartezianismul și acea a lui Newton kantizmul. Pentru filosofia ce se degajează din fizica contemporană necesitatea legilor științifice nu e ca în filosofia Kantiană de ordine rațională, ci empirică.

Pentru ea experiența obiectivă și spiritul sînt funcție unul de altul, și nu pot avea o existență independentă. Experiența se reduce la un sistem de relații. Acesta e faptul ultim. Intre relații și spirit se stabilește prin evoluție o adaptare din ce în ce mai perfectă. Raționalul nu-i decît formula abstractă a legilor experienții. Această filosofie, opusă iraționalizmului contemporan și destul de vagă, nu înlătură desigur enormele dificultăți inerente problemii cunoștinții. Ea e un fel de empirizm intelectual și raționalist, mai larg decît acel a lui Comte, Mill și Taine, și prezintă multe analogii cu realizmul experimental al lui Spencer.

O. B.

* * *

Charles Depéret. *Les transformations du monde animal*. Editura: Ernest Flamarion, Paris, prețul 3.50).

In partea I autorul arată cum, începînd din antichitate și până la începutul veacului al 18-lea, naturaliștii fiind lipsiți de noțiunea precisă a speciilor și a grupelor stinse sau dispărute, n'aveau putința să-și pue problemele relative la originea și transformarea formelor viețuitoarelor. *Cuvier*, întemeetorul Paleontologiei, e cel dintăi care dovedește că 'n păturile sedimentare suprapuse, faunele cuprinse în ele sînt nu numai suprapuse ci și deosebite, că dela cele mai vechi spre cele mai noui se observă *o perfecționare organică treptată*, că faunele suprapuse și deosebite nu sînt creațiuni din nou, ci opera *migrațiunilor*.—In fața acestor fapte și spre a le explica, numai două hipoteze se pot închipui (P. II): creațiunea independentă a fiecărei specii, sau legarea formelor animale unele de altele prin descendență și transformări treptate.

Oken, Goethe și Buffon pot fi pe drept socotiți ca precursori ai teoriei transformismului, întemeiată de *Lamark*, *Etienne Geoffroy-Saint-Hilaire* și *Darwin*, și explicată prin influența nevoilor și a obiceiurilor, prin acțiunea directă a mediului înconjurător și prin lupta pentru traiu cu urmările ei: selecțiunea naturală, complicată cu selecțiunea sexuală. Autorul arată că întemeetorii transformismului erau slabi paleontologiști, așa că încercările lor de sinteză, ca să nu dee spița ființelor ce au locuit pămîntul, sînt mai mult decît slabe. Aceiași vină o găsește și lui *Haeckel*. Cu *Neumayr* (în scrierea sa *Stamme des Thierreichs*), *Hörnes* și *Waagen* (P. III) ideia evoluției intră în paleontologie, iar variațiunea înceată și treptată a speciilor se stabilește pe dovezi temeinice, surprinzîndu-se totodată și procedeul natural al disociațiunii speciilor, prin stingerea varietăților intermediare. Un nou imbold pentru teoria evoluționistă îl dă înălțimea concepțiunilor lui *Edward Cope* care, deși partizan al legii lui Haeckel — ontogenia, o recapitulație rapidă a filogeniei—cere controlul documentelor paleontologice; și admițînd deosebirea structurilor *adaptive* și *neadaptive* ale lui *Kowalevsky*, formulează doctrina *nespecializării*, după care *supraviețuirea celui mai apt nu-i originea celui mai apt*. Cunoscător profund al embriologiei și paleontologiei, Cope dă linia generală de evoluție—cînd progresivă, cînd regresivă — a vertebratelor. — Progresul crescînd al paleontologiei îl face pe *Karl von Zittel* să revizuiască complect și amănunțit cunoștințile cîștigate asupra animalelor și plantelor fosile, și să se ridice împotriva exagerărilor transformiștilor. In Cap. ultim al acestei părți autorul rezumează capitolele precedente și ajunge la concluzia, că în prezent „nu cunoaștem în mod satisfăcător *legea generală* care a guvernat neîncetatele transformări ale ființelor". In P. IV, autorul studiază *variațiunea speciilor în spațiu*—adică variațiunea unei specii într'o epocă geologică anumită—și *în timp*—adică variațiunea unei specii în seria păturilor succesive a scoarței pămîntului,—și ajunge la concluzia că: speciile unei aceleiași pături geologice nu sînt legate între ele prin treceri treptate; dar că aceloraşi specii, li se poate urmări, pe o secțiune verticală a păturilor geologice, filiațiunea ce le leagă prin treceri treptate de speciile dispărute.

Pentru *cauzele stingerii speciilor* (P. V) autorul degajează următoarele legi: a) mărirea treptată a trupului dela origine spre formele cele mai noui, b) specializarea progresivă pentru o adaptare cît mai perfectă la nevoile create de mediul înconjurător. Cu aceste două legi și cu legea evoluției paleontologice a lui *Dollo—dezvoltarea procede prin salturi, e ireversabilă și limitată*—autorul explică stingerea speciilor, cărora le recunoaște o fază de tinerețǎ, una de maturitate și una de senilitate. In „mecanismul producțiunei formelor noui" (P. VI) autorul arată că dacă legea unui progres continuu domnește în dezvoltarea formelor, legea aparițiunii recente a formelor superioare, sufere atingeri din cauza descoperirilor paleontologice moderne; că acelaș lege de progres continuu se manifestă și în dezvoltarea individuală, deoarece insul ce reprezintă tipul cel mai sus așezat pe scara zoologică își are obîrșia într'un organism monocelular—oul—analog tipului celui mai inferior, dar că această *mare lege biogenetică* e un razem șubred în stabilirea filiațiunii, ce trebue să se sprijine pe o documentare paleontologică pozitivă. Această documentare lipsind *originii speciilor și genurilor*, trebue să ne mulțumim cu cunoașterea procedeurilor de diferen-

țiare a formelor din aceiaș ramură, din care: „procedeul variațiunii lente, se impune oricărui observator, ca o regulă generală de evloluție directă a ramurilor phyletice", iară *izolarea geografică*, *schimbarea mediului* și poate și *saltațiunea* lui *Hugo de Vries*, au și ele o lnriurire.

Prin studiul migrațiunilor (P. VII) autorul arată că pe deoparte s'a pus baza *paleogeografiei* și s'au putut constitui hărțile continentelor și mărilor din perioadele geologice trecute; iară pe de altă parte, că mulțumită numai acestui studiu, s'a putut explica deosebirea, citeodată așa de complectă, a faunei, dela un etaj geologic la celalt.—Cit privește, din punctul de vedere al faptelor și documentării paleontologice pozitive, *asupra apariției vieții pe globul pămintesc* (P. VIII), autorul socoate problema aproape insolubilă, deoarece „intreaga bază a seriei păturilor sedimentare depuse in primele mări, e probabil distrusă, digerată și incorporată in simburele de foc al pămintului, și definitiv sustrasă observațiunilor noastre". Singura nădejde ar fi explorarea regiunilor polare care s'au răcit cele dintăi, și n'au fost supuse presiunii păturilor sedimentare din epocele geologice consecutive.—Volumul se termină cu un tablou al epocilor geologice și un tablou al clasificațiunii regnului animal.

R. G.

* * *

I. Bogdan. *Evangheliile dela Humor și Voroneț din 1473 și 1550.* București, Göbl, 1907, o broșură in 4 de 12 pg.+6 stampe, prețul 1 leu.

Cele două evanghelii se păstrează in cancelaria palatului mitropolitan din Cernăuț. Ele nu prezintă importanță din punct de vedere a limbii mediobulgare, ci din punct de vedere artistic: „pentru noi manuscrisele vechi au altă importanță [decit filologică]: ele sint interesante ca obiecte de artă caligrafică, de miniaturistică și de argintărie, in ce privește de pildă legătura lor, cind aceasta este făcută cu oarecare lux", căci „in ce privește executiunea artistică, manuscrisele noastre, mai ales cele din Moldova, sint, din multe puncte de vedere, superioare manuscriselor slave de sud din aceiaș timp, și chiar celor rusești. Un lucru e sigur: toate aceste manuscrise sint copiate și ilustrate la noi in țară, mai toate sint legate la noi in țară. Ornamentica și miniaturile lor constituesc o parte interesantă din istoria picturii romine, iar legăturile lor o parte din istoria orfevreriei romine".

Autorul descrie apoi cele două evanghelii din punct de vedere artistic, dind și oarecare informații istorice asupra lor. Cele 6 stampe dela urmă, menite a ilustra spusele autorului asupra deosebitei frumuseți artistice a celor două manuscrise, sint foarte bine reușite și cuprind: portretul lui Ștefan cel Mare cu icoana Maicii Domnului, Evanghelistul Matei, vignetă și inițială, epilogul evangheliei dela Humor din 1473, legătura evangheliei de la Humor din 1473 și legătura evangheliei dela Voroneț din 1550. — Din punct de vedere cultural autorul accentuează că „modul de redactare al tuturor notițiilor din cele două evangheliare ne arată că autorii lor au trebuit să cunoască sau cronicile lui Macarie și Eftimie sau cronica lui Manasses".

Disertația d-lui I. Bogdan este astfel interesantă din mai multe puncte de vedere.

G. P.

* * *

N. Nicolaescu și G. Stoinescu, institutori. *Călăuza Stuparului.* Editura Socec și Co. București, 1907. Prețul 3 lei.

Autorii au reușit să inzestreze literatura specială cu o carte bine scrisă și folositoare; iar Cap. I despre *Foloasele albinelor*, ni se pare c'ar merita să intre obligator, intre bucățile alese, ale oricărei cărți de citire pentru școalele primare. Scrierea ce se extinde pe 332 pg. cuprinde 20 de capitole, a căror rezumare poate fi cuprinsă chiar in titlurile lor. 1) Foloasele albinelor, 2) Descrierea albinelor, 3) Albinele lucrătoare, 4) Matca, 5) Trintorii, 6) Clădirile albinelor, 7) Mierea, 8) Polenul, 9) Propolisul, 10) Prăsirea albinelor 11) Roirea 12) Roirea artificială, 13) Stupina, 14) Inmulțirea stupilor, 15) Uleele, 16) Cirmuirea stupilor, 17) Iernatul albinelor, 18) Mănuirea produselor albinelor, 19) Boalele și dușmanii albinelor, 20) Calendarul stuparului.—Dacă am dat titlurile capitolelor, e nu numai din pricină că ele pot fi socotite ca rezumative, ci mai mult spre a arăta, că atunci cind ele ar fi desăvirșit rezumative, și incă ar fi deajuns să invedereze că autorii, in loc să ne dea o Călăuză a Stuparului, ne-au dat un foarte bun și bine scris Tratat elementar de albinărit, in care considerațiile teoretice și sfaturile practice nu sint prin nimic deosebite. Ar fi fost deajuns, ca autorii să fi intrebuințat alte caractere de tipar pentru sfaturile practice, și altele pentru considerațiile teoretice, ca acest tratat elementar de albinărit, să devie o călăuză indispensabilă ori cărui prisăcar, și in aceiaș timp o călăuză in ințelesul modern și științific al cuvintului. Să sperăm că această ediție se va consuma cit mai repede, și că la o nouă ediție, autorii vor implini lipsa ce le-o găsim.

St. Pr.

* * *

Calendarul „Minervei", anul al X-lea. București 1908. Institutul de arte grafice și editură „Minerva". Prețul 1.25.

Calendarul, această revistă anuală care rar lipsește chiar din casele celor mai săraci știutori de carte, a avut de mult un rol destul de insemnat in cultura poporului nostru. Apărind odată cu pregătirile pentru sărbători și cu libertatea zilelor de vacanță, cind omul se uită mai puțin la cei cițiva gologani pe care trebue să-i azvirle pentru o carte și găsește mai curind vreme să-și arunce ochii pe ea; conținind apoi informații de care oricine are nevoe in cursul anului intreg și care-l fac aproape indispensabil oricărei familii,—calendarul pătrunde cu ușurință in cercurile cele mai largi de cititori, ducind astfel, dincolo de granița la care nu prea pot ajunge alte publicații, comoara de cunoștinți ori, adesea, vai, noianul de prostii ingrămădite in paginile sale...

Insemnătatea cea mare a Calendarului, ca mijloc de răspindire a cunoștințelor, au simțit-o de mult scriitorii romini, și de aceia marii promotori de cultură, un Klein, un Petru Maior, un Eliade Rădulescu, un Asaki etc., s'au ocupat și cu editarea și răspindirea calendarelor.

De sigur, astăzi, cu publicul nostru cetitor care poate intreține reviste mari, edituri insemnate, biblioteci de tot felul, rolul calendarului a mai scăzut. Oricum insă, nu sintem incă așa de departe ca să putem pretinde că un calendar, cind e bine alcătuit, nu aduce un real serviciu culturii rominești.

Și calendarul „Minervei" e bine alcătuit.

In afară de partea pur calendaristică, insemnările zilelor anului și diferitele informații pentru viața de toate zilele, cum sint tarifurile poștale, cele ale căilor ferate, bilciurile, feluritele sfaturi și rețete, etc.,—calendarul acesta cuprinde și o bogată materie literară, științifică și artistică.

In primul loc, de remarcat sint ilustrațiile. Pe lingă acele care ne dau diferite momente și personalități mai insemnate din viața anului incheiat, cum sint scenele dela 10 Maiu, por-

tretele acestor mari bărbați ai neamului nostru, fotografiile participanților la congresul petrolifer, a distinsei pianiste d-ra Aurelia Cionca, ale defuncților D. A. Laurian, Vincențiu Babeș și Iosif Vulcan, etc.,—calendarul de anul acesta al „Minervei" dă putința tuturor acelor care nu au avut prilejul să viziteze expozițiile lui Grigorescu ori să vadă mai multe din tablourile marelui artist, să-și facă o idee de frumuseța și bogăția operei acestuia, dîndu-le un enorm număr—131—de reproduceri după cele mai frumoase pînze ale lui.

Acesta e, desigur, și cel mai mare serviciu pe care calendarul „Minervei" il face publicului și culturii romine.

Cu multă plăcere găsim intre ilustrațiile acestui calendar—care, de altfel, ne face și cinstea de a reproduce, după o carte poștală ilustrată, tabloul redacției revistei noastre, și de a da și osebit fotografiile directorilor acestei reviste—mai multe portrete de-ale colaboratorilor noștri, cum sint d-nii Vlăhuță, Sadoveanu, Iosif, Anghel, Alimănișteanu, Vintilă Brătianu,—ale altor mulți fiind date deja in anii trecuți.

Din bogata materie literară ne facem o deosebită plăcere să amintim inălțătoarea poezie a d-lui Vlăhuță *Cuvintul* și minunatul articol al acestuia asupra lui *Grigorescu*, apărute ambele intăia oară in „Viața Romînească"; frumoasele cuvinte ale d-lui Delavrancea asupra marelui pictor romin; viguroasa poezie *In Munți* și duiosul *Sonet* ale d-lui O Goga, reproduse din „Luceafărul"; gingașa schiță a d-lui Sadoveanu *Moșneagul*, delicata *Metamorfoza* a d-lui Anghel, cum și numeroasele bucăți datorite d-lor Sandu-Aldea, D. Nanu, C. Moldovanu, Nat. Iosif, Gîrleanu, Cincinat Pavelescu, I. Adam etc., etc...

Foarte utile sint și articolele de informații, pe care calendarul le dă asupra mișcării economice, politice și culturale ale țării in cursul anului incheiat, prin amănunțita „Cronica Anului" 1907, prin bine informatele dări de samă asupra activității revistelor *Sămănătorul* și *Viața Romînească*, prin diferitele notițe și articole informative asupra vieții și operelor lui Grigorescu și Hasdeu, asupra scrierilor d-lui Sadoveanu, asupra cercetărilor defunctului Vaschide, asupra concertelor d-rei Aurelia Cionca, cum și asupra activității celui de al III-lea congres internațional de petrol, ținut in capitala Romîniei in toamna acestui an.

Și credem că chiar numai inșirarea aceasta repede și superficială a bogatului material pe care-l conține calendarul „Minervei", explică indeajuns cetitorilor noștri pentru ce ne-am simțit datori să deosebim acest calendar din mulțimea publicațiilor similare și să ne oprim un moment atenția asupra lui.

M. C.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Noembrie 1907). Număr consacrat lui Odobescu, pentrucă s'au implinit 13 ani dela moartea lui. Articole de d-nii: Tzigara-Samurcaș („Odobescu arheolog"), Rădulescu-Pogoneanu („Odobescu ca pedagog"), Mehedinți („In amintirea lui Odobescu"), etc.—D. Mehedinți vorbește de Odobescu, ca literat. Stilul obișnuit al d-lui M.—Preferăm originalul, din *Criticile* d-lui Maiorescu.

Nu putem trece, fără a dezvălui ceva din secretele stilului d-lui Mehedinți. Autorul zice intr'un loc, relativ la o bucată citată din „Psevdochinigheticos" al lui Odobescu, că: „Ești ispitit să zici: *ut pictura poesis*"... Ce potrivit i-au venit d-lui Mehedinți cuvintele lui Horatius din Arta poetică! va exclama cetitorul. Vorbă să fie! „Ut pictura poesis" le-a luat d. Mehedinți din chiar „Psevdochinigheticos", căci Odobescu le aplică, acolo, lui Turgheneff... Putea să nu fie „ispitit" „să zică"?...

Junimea literară (Cernăuți, Decembrie 1907). In fruntea revistei, o frumoasă schiță a d-lui Sadoveanu. D. Dionisie Olinescu continuă a enumera și comenta **rămășițile traco-dace** adunate din diferiți autori și diferite izvoare, iar d. Liviu Marian incepe traducerea unui studiu al prof. dr. E. Reich asupra lui **Henric Ibsen**. Poezii de d-nii V. Loichiță, Leandru, I. Broșu, și *dări de samă* asupra lucrării lui G. Weigand, **Bulgarische Grammatik**, și asupra studiului dr. Raimund Friedrich Kaindl, **Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern**. In „Notițele bibliografice" scurte aprecieri asupra unora din volumele apărute in ultimul timp in literatura romină.

Sămănătorul (Noembrie și Decembrie). Bucăți in versuri și in proză datorite scriitorilor de talent ca Sadoveanu („Puica", „Adevărul asupra unei otrăviri"), Anghel („Paharul Fermecat", „Ex-voto"), Stavri („Pe innoptate"), Mirea (cunoscuta rubrică: *Cronica veselă*, pe care autorul o intreține cu multă vervă), etc.

Arhiva (Noembrie). D-na Riria publică trei „poezii". Face să le cetiți.—D. dr. August Scriban anunță că scrie un dicționar al limbii romîne; in acelaș timp propune oarecare schimbări in limba romînească.—Colaboratorul nostru d. G. Pascu dă cîteva lovituri tari, dar indreptățite, unor filo-romîni specialiști romîni.

Convorbiri (15 Noembrie și 1 Decembrie).... Dar mai bine să trecem la altă revistă...

Floarea Darurilor (Noembrie și Decembrie). —D. Iorga, care se ocupă cu Alecsandri, in vederea volumului ce pregătește asupra istoriei literaturii romînești moderne, atinge o

mulțime de lucruri interesante relative la chipul în care trebuește editat acest poet. Chiar dacă nu te împaci cu d-sa, totuși iți dă de gîndit,—și aceasta e de ajuns.—Vorbind de drama d-lui Iosif, *Zorile*, d. Iorga spune că poetul, dacă n'a izbutit să fie dramatic, a dovedit că în lirism n'a scăzut deloc.—In „Calendarul Ligii", vede, firește, singurul calendar romînesc bun...

Neamul romînesc (Noembrie și Decembrie).—In „Excelențele lor Dregătorii", d. Iorga își bate joc cu drept cuvînt de fantezia curioasă a d-lui Carp de a crea șese guberrnii romînești cu șese mici despoți pe viață.— Și tot cu atîta succes ridiculizează „Politica societății agrare", una din cele mai teribile manifestări ale instinctului de clasă bine hrănită.

Săptămîna (Noembrie și Decembrie). Spicuim: „Constituția și călcările ei", în care d. Panu arată că constituția conține dispoziții cu caracter organic, care nu pot să fie călcate și dispoziții fără acest caracter care, dacă ar fi respectate, am sta pe loc. D. Panu spune că constituția ar trebui redusă la primele dispoziții.—Vorbind despre „ Literații și oameni de știință în politică", cu prilejul lui *1907* al lui Caragiale, d. Panu arată necompetența lor, vădită prin soluțiile ce propun problemelor sociale.—In „Proprietari de Idei", e vorba de nenorocita expresie a d-lui Arion (vezi și *Miscellanea* din acest număr al „V. R").„Va să zică, zice d. Panu, după d-sa, un Dinu Mihail prețuește cît toți gînditorii și cugetătorii din această țară, ba prețuește mai mult decît toți cugetătorii și răscolitorii de idei din toată lumea...".—In articolul „Însemnate fapte istorice", d. Panu își bate joc cu o splendidă ironie fină de tratativele „acordului" și nu cruță nici pe proprii săi partizani politici... Acest articol trebuește cetit. (No. 74, 1 Decembrie). E un model în genul său. E ca din vremurile cele mai bune ale d-lui Panu. In articolele intitulate: „Proprietate imutabilă ?", d. Panu dovedește că pretenția că proprietatea ar fi imutabilă, este ridicolă: nici constituția noastră, nici istoria, nici faptele de aiurea nu justifică această pretenție.

Revista Generală a Invățămîntului. (*Noembrie*, 907. *București*). D. *E. A. Pangrati*—**Păreri asupra Revizuirii Programelor Liceale**—nu se prea arată încîntat, nici de rolul comisiunii înformite de Minister pentru revizuirea programelor, nici de constituirea însăși a comisiunii, din care lipsesc profesorii universitari. „Factorul activ, hotărîtor, esențial este *profesorul*. Programul este un lucru sec, mort: o tablă de materii." Nu vedem niciun motiv pedagogic serios care să condamne comisiunea la neputință, din cauza că din ea lipsește prezența profesorilor universitari: iar căldura, cu care d. Pangrati pledează pentru absoluta necesitate de a participa și profesorii universitari la această comisiune, nu e sprijinită pe rațiunea pedagogică.

Cultura Romînă. (Noemb., 907 Iași). D. *I. Găvănescul*—Directorul revistei—impută d-lui *E. A. Pangrati* —Directorul *Revistei Generale a Invățămîntului*—că, deși e membru în comitetul executiv al partidului conservator, și cu toate că nu e calificat de pedagog, nici prin titluri nici prin opere, d-sa conduce o revistă pedagogică și „face pedagogie alăturea cu adversarii politici ai partidului său". Cum ? Ce are a face politica cu pedagogia? Ori, există o pedagogie liberală și alta conservatoare ? Netăgăduit că mulți din preoții acestei științi oficiază—cu dar saü fără dar— numai în altarele partidelor politice, aruncîndu-și, în numele științii dezinteresate, epitetele cele mai colorate; dar, să nu se uite, că sînt și de aceia, pe care zdruncinul alternarii la

guvern, a celor două partide istorice, nu-i strămută din focurile lor de veghe: mai presus de interesele de partid e interesul superior al școlii, pe care ei îl apără, în numele pedagogiei moderne, chiar cu sacrificiul specializării lor în altă materie.

Șezătoarea. 1907. No. 1 și 2. Grație unui ajutor material acordat de d. ministru Haret, Șezătoarea reapare.

Pe lîngă un material folkloric interesant, aceste prime două numere ale noului an pe care-l începe (al X) cuprinde o notă prin care d. Liviu Marian din Bucovina ne înștiințează că pe urma părintelui său au rămas o sumă de voluminoase și importante lucrări folklorice, pe care d-sa tăgăduește a le da la lumină cu vremea. Academia romînă are *datoria* de a le publica pe socoteala ei. Intr-**O chestie de folklor** d. Artur Gorovei dovedește că Ispirescu nu este culegătorul de povești impecabil care se credea. Povestea sa *Gheorghe cel Viteaz*, culeasă, chipurile, dela un mahalagiu din București, nu este altă ceva decît *Aventurile lui Liderik*, unul din acele proaste, romane care fac deliciul suburbiilor bucureștene, și pe care informatorul său i l-a povestit sub formă de poveste romînească.

Recomandăm cu toată căldura prețioasă revistă dela Fălticeni și credem a ne face ecoul filologilor și folkloriștilor noștri invitînd pe toți cunoscătorii lucrurilor dela țară, atît din Romînia cît și din afară, să dea tot concursul lor Șezătorii d-lui Gorovei, o revistă care este de cea mai mare valoare pentru oamenii de știință.

Economia Națională. (Oct. și Noembrie 1907). D. N. O. Popovici-Lupa publică un **Proect de lege asupra muncii agricole**, pe care, înainte de a aparea proectul guvernului, l-a alcătuit d-sa, plictisit probabil de întîrzierea apariției acestui din urmă. Firește, în urma votării legii tocmelilor agricole, e de prisos să ne mai ocupăm de proectul d-lui Popovici-Lupa... D. G. C. Ionescu începe un studiu despre **Țăranul romîn în Geschichte des rumänischen Volkes de N. Iorga,** în care arată ce aduce nou istoricul nostru în cunoașterea vieții poporului romîn în timpul și după năvălirile barbare.—D. C. Filipescu, a cărui *Monografie economică a comunei Armășești* continuă mereu, ne dă și o dare de samă dela **Congresul Agronomilor** ținut în Capitală pela mijlocul lui Octombrie, iar în *Revista agricolă, economica și financiară*, d. Moga ne dă obișnuitele informații asupra stării agriculturii, asupra piețelor romîne și străine, etc.

La Nouvelle Revue (Decembrie 1907). Intr'un articol întitulat **Lumea Ocultă**, dr. Pierre Corneille descrie mai multe experiențe spiritiste pe care le-a făcut în prezența a o sumă de persoane, și caută să dee explicarea acestor fenomene prin exteriorizarea energiei,—bazîndu-se pe diferitele experiențí, care arată că în adevăr sînt unele persoane care au posibilitatea de a exterioriza o cantitate din energia lor. Autorul atrage atenția pe de o parte asupra primejdiei, pe care aceste experiențe o oferă, cînd ele sînt făcute de persoane nepregătite pentru aceasta, iar pe de alta asupra însemnătății acestor fenomene și asupra rezultatelor la care s'ar ajunge, dacă ele ar fi studiate cu seriozitate de adevărați oameni de știință. — Continuînd seria de articole „**Enciclopediștii și femeile**", d-na Marguerite Dupont-Chatelain se ocupă de relațiile lui **Voltaire** cu diferite femei, ca Olympe Dunoyer, ducesa de Villars, d-ra de Corsembleu, marquisa Rupelmonde, etc., și de rolul pe care unele din ele l-au jucat în viața și activitatea marelui scriitor. — Intr'o scurtă notiță asupra noului **primar al Romei**, datorită lui Raqueni, ni se

arată significația alegerii lui Ernest Nathan, leaderul partidului republican, fostul mare-maestru al franc-maçoneriei italiene, evreu de origină engleză, ca primar al Romei. Cu toate că reușita lui Nathan nu se datorește numai unor împrejurări de ordin politic, ci și altora de ordin economic, de vreme ce chestiunea scumpirii hranei și a chiriilor a jucat un mare rol în alegerile municipale, totuși alegerea lui este rezultatul victoriei cîștigate de blocul anticlerical compus din liberali, progresiști, democrați, radicali, republicani și socialiști, și e în parte și o protestare împotriva contra politicii lui Tittoni față de Vatican. Oricum, noul primar al Romei e un om foarte popular, foarte respectat, cunoscut prin integritatea vieții și prin nobleța caracterului său, așa că alegerea făcută de cetățenii Romei în persoana sa e foarte fericită.—Georges Foucart publică interesante impresii din **Egiptul de sus**, descriindu-ne foarte colorat frumuseța blîndă a cîmpiilor memphite, pitorescul ținutului din jurul Saidului, cum și viața stinsă a vechilor orașe de provincie față de viața agitată a centrelor mari, invadate de oamenii de afaceri ai tuturor neamurilor. Gilbert Stenger își termină marele său studiu asupra **Societății franceze în 1815**, care a apărut, acum de curînd, și în volum separat.

Mercure de France (Decembrie 1907). Intr'un frumos articol filosofic asupra **pragmatismului**, Tancrède de Visan se ocupă de noile tendinți și direcțiuni care se manifestă în cercetările filosofice ale timpului nostru. Autorul constată că, pe cînd cele mai multe din doctrinele trecutului se reduc la problema cunoștinții abstracte, atențiunea savanților de azi, din potrivă, se fixează supra criticei activității noastre practice, — iar potrivit acestei îndrumări a spiritului modern, și obiectul filosofiei e realitatea umană considerată în funcție de activitatea noastră. Metoda de asemeni se schimbă și ea, vechea concepție a realității statice fiind înlocuită prin viziunea concretă a necesităților sociale, iar ideia de „sistem" e tot mai mult înlăturată, ea atrăgînd, fatal, un fel de limitare a cercetărilor. Totalitatea acestor doctrine constitue ceia ce în America se numește „pragmatism", în Anglia „humanism", în Franța „filosofia acțiunii". Dupăce astfel arată ce-i pragmatismul, autorul cercetează apoi cauzele acestei orientări a spiritului modern, ideile esențiale care formează baza acestei filosofii, cum și concluziunile care se degajează din ea, — aruncînd și o repede privire asupra achizițiunilor cugetării filosofice în timpul din urmă.

Revue des deux mondes (15 Noembrie). Intr'un articol interesant **Imperializmul**, *Edouard Rod*, călăuzindu-se de operile lui Ernest Seillière, studiază formele acestei tendinți: imperializmul de rasă care apare cu Gobineau; imperializmul individual predicat de Nietzsche și caracterizat prin faimoasa morală a stăpînilor; imperializmul democratic și plebeian inaugurat de Rousseau, continuat de Proudhon și transformat azi într'un imperializm proletarian atît de vizibil în mișcarea sindicalistă; imperializmul național manifestat prin lupta națiunilor pentru mărirea cercului lor de influență și de expanziune. Rod crede că cuvîntul de imperializm va dispărea poate din limbile moderne, dar nu vor dispărea niciodată din lume nevoile și sentimentele exprimate de dînsul.

Revue des idées (15 Decembrie). Intr'un art. asupra **Mediteranei prehelenice după recentele săpături din Creta**, *René Dussaud* expune rezultatele descoperirilor lui Arthur Evans. **Civilizația cretană**, anterioară celei feniciene, a înflorit pe la sfîrșitul

mileniului al treilea și prin mileniul al doilea înaintea erei noastre. Ea e produsul unui popor de rasă mediteraniană, cu caractere deosebite de ale Judo-Germanilor. Departe de a fi dat naștere civilizației egeene și miceniene, Fenicienii au moștenit această civilizație. Civilizația cretană, egeană sau minoenă, a fost în legături directe cu Egiptul și Libia tocmai din vremea epocii de bronz. Dela ea ne-au rămas minunate resturi în palatele descoperite în Cnoss și Phaestos. Puterea cretană a fost ruinată pe la anul 1450 înaintea erei noastre. De atunci heghemonia trece pe continent, în Tyrint și Mycena.

Revue de métaphysique et de morale (Novembre.) *A. Job.* **Opera lui Berthelot și teoriile chimice**. Interpretînd cugetarea lui Berthelot, autorul a căutat să recunoască tendința caracteristică operii marelui savant. In mediul material care ne înconjoară, ceia ce a reținut atenția chimiștilor a fost varietatea, ceia ce a impresionat pe Berthelot a fost schimbarea. Acesta e, după Job, un punct de vedere mai înalt și mai filosofic, căci introduce o unitate mai mare în fenomenele chimice, și arată că materia minerală și acea organică se transformă după aceleași legi, sînt supuse acelorași forțe și în ambele domenii sinteza e posibilă prin aceleași mijloace. Apoi acest punct stabilește mai multe legături între chimie și celelalte științi. Pe de o parte o leagă cu biologia, căci semnul chimic al materii vii e starea sa de perpetuă schimbare. Pe de altă parte o leagă cu științile energetice, căci pentru studiul transformărilor trebuesc măsuri fizice, și măsura fizică cea mai generală e energia. Astfel că cunoștințile par a se contopi într'un fel de armonie naturală și Berthelot a putut spune că rezultatele, la care a ajuns prin lucrările sale, demonstrează unitatea forțelor naturale.

La Revue Latine (Noembrie). Emile Faguet, recenzînd cartea lui Christian Maréchal asupra lui Lamartine, arată că, dacă autorul are dreptate cînd dă la iveală că **Lamartine a fost mult influențat în ideile-i filozofice de Lamennais**, apoi totuși exagerează, mai întîi căutînd cu lumînarea în Lamennais idei ale lui Lamartine și al doilea nebăgînd de samă că Lamartine dă o valoare și o strălucire incomparabilă ideilor pe care le ia din Lamennais. Totuși, constatarea acestei influențe este nouă și Faguet care a făcut cursuri asupra lui Lamartine, își recunoaște rușinea de a nu fi observat această influențare. In acelaș număr, Faguet își publică o prefață (scrisă pentru o carte englezească asupra literaturii franceze în veacul al XVII), în care caracterizează pe scurt literatura secolului al XVII, vorbind și de influența acelei literaturi asupra celorlalte literaturi europene. Trei scriitori au condiționat și influențat pe marii scriitori dela 1660 (pe Racine, Molière, Lafontaine, Boileau) și anume: Montaigne, prin finețe, spiritul său de analiză, etc., Descartes prin metoda și spiritul de rînduială, etc. Malherbe, prin preciziunea și amploarea oratorică a versului său. Influența acestei literaturi a fost foarte mare în Anglia, Germania, Italia, etc. Vorbind de Germania și ajungînd la scăderea acestei influenți, sub loviturile lui Lessing, Faguet zice că nimene nu se poate plînge de aceste lovituri ale lui Lessing, căci *„e așa de bine ca un popor să trăiască, înainte de toate, din propria-i viață intelectuală și morală"*... Pentru cine-l interesează chestia, articolul acesta e foarte interesant, căci pare rezumatul unui lung studiu asupra unui secol întreg.

Nuova Antologia (16 Decembrie 1907). *Pirro Bessi.* **Grazia Deledda.** Arta acestei mari scriitoare, zice autorul, e din acele menite să străbată veacurile și să găsească totdeauna ecou

in inimile oamenilor. Ca și Shakespeare, Grazia Deledda e din acei scriitori, a căror artă nu e legată de timp, ea ar fi putut să se nască două sau trei veacuri mai curînd ori mai tîrziu și ar fi găsit în viață aceleași inspirații și în oameni aceeași susceptibilitate de a se lăsa mișcați, căci arta ei e numai din iubire și milă de oameni născută. Gloria care încunjură astăzi numele acestei scriitoare, nu i-a venit cu zgomot, cu succese violente, ci cu încetul. Primele ei încercări au fost primite chiar cu răceală de critică; dar, deja după *Fior di Sardegna* (1891), scrisă încă în adolescență, atenția publicului începe s'o urmărească. Cînd apăru *Anime oneste*, cunoscutul critic Ruggero Bonghi o lăudă cu entuziasm, considerînd-o ca o mare scriitoare. Dela această dată romanele ei se urmează cu repeziciune: *La Via del male*, *Il Tesoro*, *La Giustizia*, *Il Vecchio della montagna*, *Elias Portolu*, *Dopo il divorzio*, *Cenere*, *Nostalgie*, precum și trei volume de novele: *Le Tentazioni*, *La Regina delle tenebre* și *I. Giuochi della vita*. Fiecare volum înseamnă pentru ea un progres; limba, care lăsa la început mult de dorit, ajunge a fi cu totul stăpînită; stilul de asemenea se perfecționează. Apoi ea încetează de a fi o artistă regională: viața din alte părți ale Italiei și chiar din capitală, începe să apară în opera sa. Concepția ei de viață se lămurește: nu e pessimismul acelor ce urăsc viața, ci e nostalgia bucuriei și fericirii, e chinul nemîngîiat al acelui ce-și dă samă de zădărnicia dorinții unei realități mai bune. Această concepție imprimă tuturor operelor sale o profundă melancolie, care se rezolvă într'o milă generoasă. Cel din urmă roman publicat în italienește e *L'ombra del passato*, dar acela pe care autorul acestui articol îl găsește cel mai desăvîrșit e *l'Edera*, care în limba italiană e încă inedit.

Rivista d'Italia, (Noemb. 1907). *M. Baratta*, cunoscutul specialist în seismologie, se ocupă cu **ultimul cutremur din Calabria**. După o analiză amănunțită a straturilor geologice proprii regiunilor asupra cărora obișnuit cade nenorocirea cutremurilor, ajunge la concluzia că ajutoarele care se dau atît în timpul dezastrelor cît și după aceia nu sînt de nici un folos. Ceia ce trebue, zice el, e studiu aprofundat al fiecărei localități în particular, în timpul cutremurilor și comparația rezultatelor cîștigate cu aceia ce se știe despre alte cutremure în aceleași regiuni, din alte epoce. Ceia ce să știe sigur până acum este că manifestările seismice lovesc de obiceiu aceleași localități. Deci pentru regiunile pe care istoria nenorocirilor trecute ni le arată ca veșnic expuse, este o adevărată risipă de bani și de caritate publică, reclădirea locuinților distruse. Nu aduce un folos obiceiul de a ascunde urmele dezastrelor, umplîndu-se crăpăturile ivite în scoarța pămîntului, cu calcar și rezidirea zidurilor, ci din contra. Populația, după trecerea primei impresiuni de spaimă, uită și se reîncearcă să-și trăiască nenorocita viață, ca și cum nimic nu s'ar fi întîmplat, până ce o nouă nenorocire transformă iarăși în grămezi de ruine sîngeroase, colibele construite cu ajutorul guvernului italian. Dacă este în adevăr dorința de a da o soluție adevărată problemei calabrene, atunci lucrul care trebue făcut este de a părăsi pentru totdeauna locurile expuse, și de a muta populația în regiuni, ale căror condiții geologice și topografice sînt mai prielnice. Guvernul ar trebui prin lege tocmai să oprească clădirea vreunii locuinți în localitățile expuse, dar nu să ajute încă.

Deutsche Rundschau, (Decembrie 1907). In acest număr găsim un articol foarte interesant, fără nume de autor, asupra **stării actuale a navigației aeriene militare**. Autorul, după ce arată că importanța balonului în războiu a fost de mult recunoscută și că cei dintăi care s'au servit în acest scop au fost Francejii, în timpul războiului dela 1870—71, dă o sumă de detalii interesante asupra ultimelor sisteme întrebuințate în cele trei mari state, în care se lucrează mai mult pe acest teren: Francia, Germania, Anglia.

In Germania se pot deosebi trei tipuri de baloane: 1) tipul rigid, al baronului Zeppelin, care consistă dintr'o șarpantă de aluminiu, lungă de 125 m., în care sînt așezate 16 baloane cu oxigen, prevăzute fiecare cu cîte o ventilă de siguranță. Toate aceste baloane sînt acoperite la un loc într'o pînză. De șarpanta de aluminiu sînt legate două nacele, tot de aluminiu, mișcate fiecare de cîte un motor mercedes de 85 cai putere. Ambele motoare consumă cîte 50 kg. benzină pe oră și pot da o viteză de 50 km. pe ceas. Balonul nu poate duce o provizie de benzină mai mare decît pentru 60 oare, adică pentru 3000 km. 2) tipul nerigid al majorului Parseval. In acest tip, în afară de gondolă, nu se află nimic rigid: nici lemn, nici metal, astfel că atunci cînd balonul nu e plin cu gaz, poate fi dus într'o singură trăsură de transport. Balonul are o formă care se deosebește de aceia a unei țigări și are un singur motor mercedes de 90 cai putere. 3) tipul semirigid al maiorului Gross. Acesta are forma unui fus, e prevăzut cu un reflector și în nacel încap șese persoane.

In Franța e introdus numai sistemul din urmă—semirigid—în balonul fraților Lebaudy și Julliot. Balonul are forma unui pește, care la partea inferioară are un pod de scînduri de care e legată nacela. Motorul e numai de 40 cai putere și iuțala maximă de 40 km. pe oră. Alte baloane cu modificări nouă au mai fost experimentate, dar asupra lor se păstrează secretul. In Anglia tipul admis e acela construit de Templer, și numit *Nulli secundus*. Incercările făcute cu el s'au făcut în așa de mare secret, încît nu se prea știu multe despre el. Se pare că e o imitație a tipului francez, cu adaosurile inovațiilor germane, cîte au putut fi aflate.

Deutsche Revue (Decembrie 1907). Se știe că în timpurile din urmă partizanii limbilor universale, artificiale, se înmulțesc din ce în ce mai mult. Se poate zice că de pildă, esperantismul a ajuns o nouă modă. Revista a simțit nevoia de a se adresa cunoscutei autorități a lui *Th. Gomperz*, pentru a'și lămuri numeroșii săi cetitori, în privința **chestiunii limbilor artificiale internaționale**. Gomperz, întrebîndu-se care e scopul pe care-l poate urmări o asemenea limbă, le împarte în două categorii: „limbi de formule sau semne" și „limbi literare". Ca ex. de prima categorie avem limba pavilioanelor, în marină, simboalele uzitate în matematici etc. In știință mai ales s'a simțit nevoia de a poseda o limbă universală: limba simbolurilor nu e suficientă, tot așa nici una din limbile vechi și moarte. Rămîne dar de ales între una din limbile vii cele mai răspîndite sau o limbă artificială, d. p. esperanto. Esperantiștii susțin că limba lor ar avea avantajul de a putea înlocui pe orice altă limbă vie, chiar din punctul de vedere literar, căci traducîndu-se toate capodoperile diferitelor limbi în esperanto, n'ar mai avea nevoe nimeni să mai învețe altă limbă, mai ales că nici o limbă nu e așa de ușor de învățat. Nimic mai greșit decît această credință, zice Gomperz. Mai întăi pen-

truce să fie așa de ușor de învățat esperanto? E ușoară gramatica, se zice. Dar gramatica engleză e mai grea? E ușor și vocabularul. Se 'nțelege cind știi latinește sau o limbă romanică, dar pentru un Rus ori un Japonez? Dacă și pentru ei e ușor, atunci explicarea nu poate fi decit faptul că vocabularul e foarte sărac. Atunci însă cum poate o asemenea limbă să aibă pretenția de a reda toate comorile literaturii lumii? Cade într'o contrazicere din care nu poate eși: ori își îmbogățește vocabularul, și atunci nu mai e ușoară—de învățat—ori rămine săracă și atunci nu mai e aptă pentru literatură. O limbă artificială nu trebue să spere a fi mai mult decit o limbă de semne, de simboluri.

Sozialistische Monats-Hefte (Decembrie 1907). *Edward Bernstein.* **Chestia colonială și lupta de clasă.** Chestia colonială, care preocupă așa de mult spiritele în Germania, a fost discutată și în congresul sociast dela Stuttgart. Acolo, Bernstein și-a expus părerile sale în această chestie și a fost viu combătut de K. Kautsky. In articolul de față, autorul răspunde criticelor aduse, lămurindu-și în acelaș timp punctul său de vedere. Chestia colonială, zice el, este—nu mai încape îndoială—mai întâi o chestie de umanitate: trebue cit se poate mai mult să se cruțe viața și bunăstarea indigenilor. In privința aceasta toți socialiștii sint de aceiași părere. Dar în acelaș timp, chestia colonială e și o chestie de cultură de primul rang, căci e vorba de răspîndirea culturii. Mai curind sau mai tărzie va trebui să aibă loc o ciocnire între culturile înaintate și cele rămase în urmă, și din acest punct de vedere politica colonială a popoarelor culte are o deosebită însemnătate. Dacă colonizarea se face de obiceiu din alte motive și cu mijloace reprobabile, asta nu însamnă că socialiștii să nu recunoască necesitatea istorică a colonizării. Ideia că popoarele culte au datoria de a exercita un fel de tutelă asupra celor inculte, nu e o idee contrară sau străină socialismului. Bernstein arată în mod lămurit că această idee a fost împărtășită și de Marx și de Engels și de Lassale. Mai mult, însuși Kautsky, care o combate acum, a aprobat-o fără restricție pe vremea cind Bernstein scria la die Neue Zeit. Se spune însă că socialiștii trebue să judece această chestie numai din punctul de vedere al interesului de clasă, și acest interes cere combaterea politicei coloniale. Dar e vorba, care politică colonială trebue respinsă? Să renunțe toate statele europene la toate coloniile lor? Ș-apoi proletariatul nu este o breaslă medievală, care să nu stea în nici o legătură cu restul societății; el este așa de strins unit prin condițiile sale economice cu celelalte clase, încit numai atunci s'ar putea vorbi de o vătămare a proletariatului prin posesiuni coloniale, cind vătămarea ar atinge întreaga dezvoltare economică a țării, ceia ce însă nu e totdeauna cazul.

North American Review. (Decembrie, 1907. New-York).

D. Henry C. Ide — **Problema Philippină** — discută oportunitatea declarării independenții Insulelor Philippine. Autorul, ca fost Guvernator-General al acestor insule, cunoaște, prin el însuși, starea de civilizație reală a celor 8,000,000 de locuitori creștini de pe teritoriul lor. Autorul, după ce arată părerile tuturor acelor care au discutat chestia, precum și părerile oamenilor inteligenți și serioși din partidele politice progresiste, care formează viața politică din insule, conchide că: Statele-Unite nu poate avea o altă politică față de Insulele Philippine, decit acea a unui Stat patronal, care să se îngrijească cu simpatie de soarta și prosperitatea insulelor; că timpul de a declara independența aceste insule încă n-a sosit.

Panica din New-York, un interesant articol descriptiv datorit d-lui *A. D. Noyes.* Autorul descrie dezastrul financiar, izbucnit în Octombrie, dezastru fără precedent în istoria finanțelor din lumea întreagă. Se știe că politica și discursurile lui Roosevelt au fost citate de mulți ca adevărate cauze ale acelei crize financiare din New-York. In această privință, autorul articolului constată, că Roosevelt va avea mult de suferit politicește pe urma groaznicei crize; dar întrucit privește răspunderea lui personală în pricinuirea ei, e tot atit de nedrept a-l acuza, precit de nedrept ar fi să spunem că Cleveland a pricinuit criza din 1893.

Contemporary Review. (Decembrie, 1907. London). *D. S. C. de Soissons* caută să lămurească **ideile fundamentale care se degajează din opera lui Dimitr Mereshkovsky.** Numele acestui scriitor rus, necunoscut la noi, e foarte bine cunoscut în Anglia. Multe din nuvelele și scrierile lui sint traduse în englezește și au ajuns să fie mult apreciate în Anglia. Reputația lui se datorește imaginației lui uimitoare, care dispune de un fond de erudiție enorm, și puterii lui de analiză, adesea unită cu o îndrăzneață originalitate de concepțiune. Scriitorul rus se ridică împotriva *„positivismului"* care predomină în cultura de azi din Europa; crezul, care predomină azi în știință, că nimic nu există dincolo de accesul simțurilor, neagă posibilitatea existenții unii lumi supranaturale și tae refugiul omului în lumea ideală a religiei. Introducerea *„positivismului"* ca religie va avea pentru Europa acelaș efect, pe care la avut religia lui Confucius pentru China. Triumful spiritului pozitivist însamnă, pentru Mereshkovsky, triumful mediocrității, a burgheziei, a „zidului chinezesc", cum spune el. Deplin convins de nevoia socială a regenerării creștinizmului, autorul apostrofează astfel pe tinerii culți din țara lui:

„Scumpi tineri ruși! Sinteți nobili, „cinstiți și sinceri. Voi sinteți speranța „noastra, mîntuirea și viitorul Rusiei. „Pentruce fețele voastre sint totdea-„una triste? Pentruce ochii voștri cată „în jos? Înviorați-vă, zimbiți, ridicați „capetele voastre, priviți pe Cel Ne-„curat drept în față. Nu vă temeți de „bătrînul stupid diavol al reacțiunii „politice. Nu vă temeți de nici un fel „de libertate, nici de acea externă și „socială, nici de acea internă și per-„sonală, fără de care cea dintăi e im-„posibilă. Temeți-vă numai de un lu-„cru—de sclăvie; și mai cu samă de „specia ei cea mai rea, de sclăvia bur-„gheziei..." Mîntuirea omenirii, autorul o găsește în realizarea a trei principii fondamentale: „Ideia nobleții și libertății, ideia religioasă și socială și ideia regenerării religioase", toate unite în o idee universală.

Varietăţi

Alchimia modernă. Nu de mult marele fizician englez sir *William Ramsay* a reuşit, cu ajutorul razelor emanate de radium, să transforme arama in lithium. Acum de curind profesorul Dr. *F. Bordas*, director al laboratorului ministerului de finanţe francez şi asistent al profesorului *d'Arsonval* la Collége de France, a supus unei emanaţiuni puternice de raze radiumice (bromură de radium) nişte corindoane (un fel de cristal alb) socotite de un giuvaergiu la 2 lei caratul. După citeva săptămini aceste cristale albe s'au transformat. Unul s'a făcut galben ca topazul, altul verde ca smaragdul, iar al treilea albastru ca safirul. Aceste cristale astfel transformate au fost socotite de acelaş giuvaergiu ca valorind 45 lei caratul!

Atunci d. Bordas luă două corindoane ordinare uşor aburite trandafiriu şi le supuse la aceiaşi experienţă. După citeva septămini radiumul le-a transformat in două rubinuri superb luminoase şi de cea mai frumoasă culoare, iară giuvaergiul, cind i le-a dus, le-a preţăluit intre 500 şi 800 lei!

Cel mai mare hogeag din lume. La uzinele dela Montana consolidated Copper and Silver Mining company, se construeşte un hogeag, care va fi nalt de 154 m., va avea un diametru interior de 15 m. la virf; el va putea scoate 113264 metri cubi de aer pe minută. Greutatea lui va fi de 17000 tone şi va costa numai puţin de 1,000,000 fr.

Foarte natural, de vreme ce are să fie de 10 ori mai nalt decit un turn de biserică!...

Cafeaua fără cafeină. Se vinde din Octomvrie a.c. in toată Germania, mulţumită unei invenţiuni noui exploatată de o societate comercială din Brema. Sub controlul laboratorului de chimie Frenesius din Wiesbaden, şi după un procedeu brevetat, se extrage cafeina din boabele brute de cafea. Cafeaua lipsită de cafeină prin acest procedeu, nu'şi pierde nici gustul şi nici aroma, iară experienţa a dovedit că această cafea fără cafeină nu mai este dăunătoare sistemului nervos sau respirator la cei atinşi.

Amorurile lui Sainte-Beuve. In „Mercure de France", Léon Séché publică o parte din corespondenţa d-nei Hortense Allart de Méritens cu Sainte-Beuve, şi această corespondenţă inedită până acum, ne desvălue un lucru nou. Se ştia până acum că Sainte-Beuve, căruia natura, dindu-i cu atita imbelşugare darurile minţii, socotise că ar face prea mare risipă, dacă i-ar fi dat şi un fizic desăvirşit, — nu găsise in viaţa lui, cu toată strălucirea numelui său, decit o singură femee care să-l iubească, pe d-na Victor Hugo. Şi iată că acum mai ese la iveală o altă femee, care l-a iubit, ba incă l-a iubit mai mult decit a fost iubită!...

Nu cumva viitorul ne mai rezervă şi alte cuceriri de-ale marelui om, care, cel puţin in această privinţă, rămăsese şi el mai mic până acum?...

Lapte vegetal. In *La Nature* de pe Iunie 1907 se vorbeşte despre folosul ce această plantă il aduce Chinejilor. Fiindcă clima şi natura pămintului Chinii nu permit cultura păşunilor şi a finaţului decit intr'o mică parte a ţării, intrebuinţarea laptelui este foarte restrinsă. Se consumă in schimb mult lapte vegetal, din soia. Boabele de soia se prăjesc, se strivesc şi dizolvite in apă caldă, dau o băutură foarte hrănitoare. Din aceasta, prin adăogare de sare minerală, se obţină un chiag, care după strecurare dă un fel de brinză. De obiceiu brinza se consumă proaspătă, dar se şi poate pregăti pentru a fi păstrată. Din ea se pregătesc mai multe feluri de brinză, din care una samănă la gust cu *Roquefort*. Valoarea alimentară a laptelui de *soia* este aproape egală cu a laptelui de vacă.

Un dinosaur uriaş. In terenurile jurasice dela *Wyoming* (Statele-Unite) a fost descoperit schelotul celui mai mare dinosaur ce s'a găsit până acum. Până acum cel mai mare era exemplarul dela museul *Field Columbian Museum* din Chicago. Această măsură 25 m. de lungime, şi vertebra cea mai mare cintăreşte 150 kg. Dinosaurul dela Wyoming se pare că măsura 100 m. de lungime şi vertebra cea mai mare cintăreşte 500 kgr.

Mileniul Universităţii El Azhar. In curind se va sărbatori Mileniul Universităţii El Azhar din Cair. Aceasta e adevărata Sorbonă a Islamului; in 1906 a fost frequentată de 10,000 de studenţi.

Telegraful lui Grzanna. Intre Berlin şi Dresda funcţionează un nou sistem de telegraf, a cărui invenţiune se datoreşte lui Grzanna. Invenţia consistă in aceia că telegrama e un autograf, adică e scrisă de mina celui care o trimete. Caracterele scrise la manipulator se transmit automatic pe fir, şi sint primite la receptor de-o hirtie senzibilă fotografică inchisă intr'o cameră neagră.

Iată un concurent serios... biletelor albastre!...

Temperatura soarelui. Diferitele măsurători ale cantităţilor de căldură trimise de soare au condus la calculul temperaturii soarelui. După Kurbbaum ea ar fi de 7000°; după Wilson 6200° pentru partea centrală, şi 5000° pentru părţile de mai la suprafaţă. După măsurătorile făcute in 1906 pe Mont-Blanc de către *Féry* cu ajutorul unui telescop pirometric s'a calculat această temperatură la 5,500°—6,000°. Alte metode duc cam la acelaş rezultat.

Nu sintem aşa de departe de soare, cind in laboratoare reuşim să realizăm 4000 grade de căldură!...

Dicţionarul lui Grimm, va fi terminat peste 15 ani, dacă i se va da regulat subvenţiunea de 36 mii mărci (45 mii lei), ce i s'a acordat in anul acesta de guvernul german. Acest dicţionar va cuprinde 500 de mii de cuvinte, şi până in prezent au fost consultate pentru confecţionarea lui 1451 de volume. Ca să se vadă insemnătatea acestei lucrări, e destul să avem in vedere următoarele fapte: Până acum cel mai bogat dicţionar in cuvinte e cel englez, care conţine 200 mii de cuvinte. Shakespeare in toate scrierile sale a intrebuinţat 15

mii de cuvinte; Luther 11—12 mii; iar in Vechiul Testament nu's decit 5642 de cuvinte.

Substanțe toxice secretate de plante. In *Science* din New-York și *Nature* din Londra au apărut două articole, conținind interesante observațiuni asupra citorva cazuri, in care unele plante nu pot crește. Se știe, de exemplu, că gramineele nu cresc sub arbori. Studiile făcute de ducele de *Bedford* și colaboratorii săi au arătat că plantele secretează unele substanțe toxice, care impiedică creșterea altor plante.

Pădurile în Japonia. Consumarea lemnului se face pe o scară foarte intinsă in Japonia; de aceia locuitorii au fost siliți să replanteze necontenit păduri pentru a ținea in echilibru producția lemnului cu consumarea lui. Cererea de lemn e așa de mare, incit s'a crezut că-i mai folositor să se cultive cu arbori chiar regiuni de cimpie, foarte potrivite pentru cultura cerealelor. Azi se admite că un pămint de pe care se ia lemn de foc produce de două ori mai mult decit pămînturile agricole mijlocii. Lemnul e intrebuințat mai ales la construcția caselor și a multor din obiectele ce le avem noi făcute din carton, zinc sau tinichea: băile, conductele de apă, vasele de bucătărie, căldăruși, instrumente agricole, papuci, cutii etc. O bună parte din lemn il transformă in mangal, pe care il ard iarna.

Un munte mutat. Măsurătorile și calculele d-lui Schrader, care, fiind insărcinat să facă traseul drumului de fer peste La Cenubra, a căutat să verifice și inălțimea celui mai inalt virf al Cordelierilor, au stabilit că inălțimea virfului Aconcagua fusese ceva cam urcată prin cercetările anterioare. In adevăr, amiralul Fitz-Roy o socotise la 7,300 metri, iar comisiunea limitelor Chilo-Argentiniene la 7.120. Acum Schrader, care a avut la indămină mai precise instrumente geodezice, o reduce la 6953.

Astfel bietul munte perde un număr de metri și se coboară sub șepte mii, dupăce atita timp purtase cu fală cei șepte kilometri de inălțime.

Dar, la urma urmei, parcă nici 6.953 nu's de lepădat....

Balon la 25,800 m. inălțime. Explorarea regiunilor de sus ale atmosferii se face cu ajutorul unor baloane-sonde, prevăzute cu aparate, care inregistrează temperatura, presiunea, umezeala, etc. Cu ajutorul acestor baloane s'a găsit că intre 8000—12,000 m. există o pătură de aer cu temperatura intre 40°—60°, sub care se produce ciclonii; pătura caldă e relativ liniștită. Rezultatul acesta e confirmat și de balonul lansat din Strasburg la 3 August. El s'a ridicat la 25,800 m. inălțime,—cea mai mare inălțime la care s'a ajuns până acum.

Sărbătorirea unui savant. In luna Octombre cunoscutul profesor berlinez *Emil Fischer* a ținut inaintea Societății chimice din London o conferință asupra sintezei organice și a raporturilor ei cu biologia. La sfirșitul conferinței i s'a oferit, in aplausele asistenții, medalia *Faraday*. Au vorbit profesorii *Roscol* și *Dewar* enumerind lucrările profesorului berlinez. Se știe că el a clasificat constituția zaharurilor, a reușit să facă sinteze nouă a acidului uric și a substanțelor inradite, și in timpul din urmă se ocupă cu studiul materiilor albuminoide. A reușit să prepare o serie de substanțe analoage cu peptonele, substanțe pe care el le-a numit *polipeptide*.

Acetilenul. Se știe cit de mult au fost inșelate speranțele oamenilor

de știință, in ceia ce privește aplicațiile acetilenului. Se părea că, in urma citorva explozii produse în instalațiile de acetilen, lumea va renunța la intrebuințarea lui. Inlăturarea cauzelor de accidente, mai ales după ce acetilenul dizolvit in acetonă a fost introdus in industrie, a fost punctul de plecare al unor intinse și variate intrebuințări a acestei substanțe. Statistica arată că in Franța sint acum 200 orașe iluminate cu acetilen și in curind numărul lor se va ridica la 500, avind in vedere numărul instalațiilor pe cale de terminare. Astăzi acetilenul se mai intrebuințează la luminatul drumurilor de fer a tramvaelor, la automobile, la topit metale; in adevăr *Le Chatelier* calculează la 4000° temperatura produsă prin arderea acetilenului cu un volum egal de oxigen; cuptioarele cu acetilen oxidric servesc la topirea platinei, cvarțului, varului. De curind s'a incercat să se ardă pămîntul pentru a distruge insectele și larvele aduse la suprafața pămîntului prin arat,—prin ajutorul unui plug inarmat cu o flacără de acetilen.

Inovația poate să aducă multe foloase agriculturii.

Lina mohair. Se știe că această lină foarte apreciată se produce in Asia mică, și se ia dela o capră *Angora*, a cărui păr e fin și mătăsos. Se socotește la 3 milioane numărul caprelor, care dau aceasta lină și care se intilnesc dela *Smirna* până la frontiera Persiei. Se exploatează lină de aceasta pentru 20 milioane in Anglia. Citiva Englejí au reușit să-și procure capre de acestea și au incercat să le cultive in Africa de Sud, cu toate că guvernul turc luase măsuri pentruca producerea acestei lini să rămie numai in Asia mică. Dar se pare că clima din Africa de Sud nu e favorabilă producerii unii lini așa de fină, ca cea de mohair.

Un nou antiseptic cu mercur. In locul sublimatului coroziv, in Germania se intinde intrebuințarea unui al product al mercurului, *sublamina*, rezultind din sulfatul de mercur și etilendiamină. Intr'un gram de sublimat este tot atita mercur cit in 1.66 gr. de sublamina; aceasta din urmă nu incheagă albumina și nu irită pielea ca sublimatul, două calități, care o fac mai prețioasă decit acest din urmă; puterea antiseptică a acestui product e tot așa de mare, ca și a sublimatului.

Munte de fier. In *Laponia* suedeză, aproape de cercul polar, se află muntele *Kiruna*, străbătut de o vină de mineral de fier care va da cel puțin ¾ de miliard de tone de fer. Dela un loc, pătura de mineral de fer se ascunde sub pămînt, fără a i se putea da de capăt. Actualminte muntele este exploatat la lumina zilei, fiind divizat in nouă terase, formind o scară uriașă. Sfărmarea stincilor se face cu dinamită. De trei ori pe zi la 9 a. m., la amiază și la orele 4 p. m. aerul e zguduit de 300—500 explozii a cartușelor pe dinamită, care par tot atitea tunuri nevăzute. Lucrătorii au numit muntele „*Port-Arthur.*" In timpul ernii extracția se face la lumina electrică. Cea mai mare parte din mineralul de fier este trimes in Vestfalia pentru a fi transformat in fier.

Spicuitor

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

L. Lachelier. *Etude sur le syllogisme suivies de l'observation de Platner et d'une note sur le Philèbe.* Alcan, Paris.

O adunare de diferite studii, publicate prin revistele filosofice franceze. Autorul arată că foarte de multe ori ne servim de silogism, chiar atunci cind ni se pare că ne putem lipsi de el.

André Lalande. *Précis raisonné de morale pratique.* 1 vol. de 69 p. Alcan 1907. Definiţie precisă şi simplă a principiilor generale ale eticei.

M. L. Trouflenu. *Morale pratique,* lectures et résumés, 1 vol. de 544 p. Paris. Aillaud, 1907.

Culegere judicioasă şi utilă de lecturi din moraliştii vechi şi moderni.

Albert Keim. *Helvétius, sa vie et son œuvre.* Un vol. 719 p. F. Alcan. Paris, 1907.

Studiu minuţios şi documentat a vieţii şi operii cunoscutului filozof.

Rudolf Eucken. Begriff einer neuen Lebensanschauung. Un vol. 310 p. Leipzig. Veit, 1907.

Autorul, unul din cugetătorii cei mai eminenţi ai Germaniei, expune o teorie a vieţii bazată pe autonomia spiritului.

Karl Vorländer. *Kant, Schiller, Goethe.* Gesammelte Aufsätze. Un vol. 294 p. Verlag des Durrschen Buchhandlung. Leipzig, 1907.

Studiu important despre influenţa exercitată de filozofia Kantiană asupra celor doi mari poeţi germani.

Dr. Theodor Elsenhans. *Fries und Kant.* Ein Beitrag zur Geschichte zur systematischen Grundlegung der Erkenntnistheorie. Două vol. a 347 şi 223 p. Giessen. Alfred Töpelman, 1907.

Operă care tratează despre legătura şi problemele esenţiale din filosofia celor doi cugetători.

ISTORIE

Guglielmo Ferrero. *Grandeur et Décadence de Rome.* Tome V. *La République d'Auguste.* Plon-Nourrit, 3.50.

Al cincilea volum al însemnatei opere asupra istoriei romane, pe care o publică savantul profesor italian.

Pierre Moranc. *Paul I-er de Rusie.* Plon-Nourrit.

Un studiu amănunţit asupra vieţii şi domniei grozave a acestui ţar care—aproape nebun—a fost o nenorocire pentru ţara lui.

Jules Haize, *Une commune bretonne pendant la Révolution.* Champion.

Cercetări asupra vieţii politice şi sociale din comuna Saint-Servan, în timpul celor zece ani de turburări (1789—1800).

Ezio M. Gray. *Storia delle scienze antropologiche,* Palermo. Sandron. 1907.

Un mic volum care face parte din colecţia *Enciclopedia dell secolo XX* E un rezumat concis şi complect al rezultatelor căpătate de toţi cercetătorii, în acest domeniu de cunoştinţi.

Gaetano Fazzari. *Breve storia della matematica dai tempi antichi al Medio Evo.* Palermo, Sandron 1907.

Autorul se ocupă în 13 capitole cu matematica la Egipteni, Babiloneni, Greci, Romani, Indiani şi Arabi. În ultimul capitol se ocupă cu istoria matematicei în Europa în perioada dela sec. VII pînă la XV.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE.

Léon Poinsard, *La Production, le travail et le problème social dans tous les pays au début du XX-e siècle.* Alcan, Paris.

Cu toate că nu a apărut decît primul volum, lucrarea e foarte interesantă prin chestiunile pe care le îmbrăţişază şi prin compentenţa cu care autorul le tratează.

Paul Milionkov. *La Crise russe, ses origines, son évolution, ses conséquences.* Librairie universelle, Paris.

O însemnată contribuţie la explicarea stării actuale din Rusia şi o privire foarte pătrunzătoare în haosul caleidoscopic din imperiul ţarilor.

ŞTIINŢĂ

Ch. Déperet, *Les Transformations du Monde animal.* Flammarion, 3.50.

O critică ardentă a teoriilor paleontologice nesprijinite în de-a juns pe fapte, şi totodată o expunere serioasă a legilor paleontologice, care se pot degaja din cercetarea obiectivă a faptelor.

J. B. Lamarck. *Discours d'ouverture.* Laboratoire d'évolution des êtres organisés. 6 fr.

Sint discursurile de deschidere a cursurilor marelui savant, din primii ani ai secolului al 19-lea. Interesul lor e mai mult istoric.

CRITICA. STUDII LITERARE SI ARTISTICE

Dr. M. Fresch. *La Fontaine, Naturaliste dans ses Fables.* Belfort, Luxembourg.

Autorul arată că La Fontaine a fost singurul dintre scriitorii secolului al XVII care a văzut natura, şi că în descrierile lui e de o obiectivitate de naturalist.

Adolphe Thalasso. *Anthologie de l'Amour Asiatique.* Mercure de France.

E în adevăr o antologie a amorului cîntat de diferiţi poeţi asiatici, afganistani, cazaci, turcomani, curzi, birmani, etc.

Giovanni Gentile. *Giordano Bruno nella storia della cultura,* Palermo. Sandron 1907.

E o conferinţă publicată cu multe note şi un apendice. Se studiază misticismul lui Bruno, atitudinea lui faţă de reformă, religiunea lui, semnificarea martirajului său şi ereditatea sa morală.

Manfredi Porena, *Dello Stile.* Torino. Fr.-lli Bocca 1907.

Titlul arată subiectul cărţii : observăm ca particularitate de formă că această operă e scrisă în forma unui dialog între trei persoane : Albio, Nigro şi Rufo.

Anton Bettelheim. *Berthold Auerbach. Der Mann. Sein Werk. Sein Nachlass.* Stuttgart und Berlin, Cottaschen Buchandlung 1907.

Este o biografie, cu multă îngrijire scrisă, care conţine în acelaşi timp şi multe scrisori de ale lui Auerbach.

Robert Saitschick. *Deutsche Skeptiker. Lichtenberg, Nietzsche. Zur Psychologie des neueren Individualismus.* Berlin. Ernst Hofmann & Co.

O cercetare conştiincioasă a personalităţii acestor doi însemnaţi filosofi.

LITERATURĂ.

Abel Hermant, *La Discorde*. Lemerre, 3,50.

Descrierea vieţii pline de orori a unei familii de oameni anormali.

Maurice Montégut, *Du Pain!* Ollendorff, 3,50.

Un roman de intîmplări de pe vremea războaelor lui Napoleon I.

Laurent Tailhade, *Poèmes élégiaques*. „Mercure de France", 3,50.

Un nou volum de poezii al cunoscutului poet francez.

Loius Bertrand, *L'Invasion*. Fasquelle, 3,50.

Un roman din viaţa muncitorilor, a căror mizerie şi traiu dezordonat e redat cu multă putere.

Paul Heyse, *Gegen den Strom, Eine weltliche Klostergeschichte*. Stuttgart und Berlin. I. G. Cottasche Buchhandlung 1907.

Cea mai nouă producţie a bătrinului şi marelui romancier. Subiectul îl formează autobiografiile a şese bărbaţi care mai mult sau mai puţin, au făcut naufraj în viaţă, fără a fi pierduţi cu desăvîrşire pentru societate.

Ernst Zahn. *Lukas Hochstrassers Haus*. Stuttgart. Deutsche Verlags-Anstalt. Un nou roman al cunoscutului povestitor elveţian. Titlul este numele eroului, un bătrin cu un caracter de fier, ai cărui fii, cu toţii, ajung rău în viaţă din pricina lor înşeşi.

ETNOGRAFIE. FOLKLORE.

Lt. L. Desplagnes, *Le Plateau Central Nigérien*. E. Larose, 12 fr.

Lucrarea foarte curioasă: ca parte descriptivă, foarte de valoare: ca parte teoretică însă, cu totul nulă, autorul nefiind destul de bine pregătit.

A. Erman, *A Handbook of Egyptian Religion*. Constable, London, 10 sh. 6.

O expunere, în linii generale, a tuturor sistemelor magico-religioase care s'au suprapus şi contopit în Egipt în curs de 30 de secole, cum şi influenţa lor asupra lumii greco-romane.

R. M. Burrows, *The Discoveries of Crete*. J. Murray, London, 5 sh.

Foarte importante dări de samă asupra descoperirilor recente de antichităţi din Creta. Ilustraţii foarte reuşite.

Giulio Franceschi *Proverbi e modi proverbiali italiani*. Milano, Hoepli 1907.

O colecţie de proverbe culese din viul graiu al poporului. Autorul s'a servit şi de colecţiile altora: cea toscana a lui Giusti, cea veneţiană a lui Pasqualigo, cea corsicană a lui Tommaseo, siciliană a lui Scarsella.

ARHEOLOGIE. CALATORII.

M. et M-me Jottrand, *Au Siam*. Plon, Paris, 4 fr.

Impresiuni din cei pătru ani cît soţii Jottrand au locuit în Siam. Foarte interesante amănunte asupra vieţii şi obiceiurilor locuitorilor.

Major Sykes, *A travers la Perse Orientale*. Hachette, 4 fr.

Povestiri din expediţiile de explorație ale autorului prin regiunile orientale ale Persiei. Multe observaţii asupra obiceiurilor curioase ale locuitorilor. Descrieri pitoreşti ale locurilor.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii)

Octavian Goga. *Poezii*. Bucureşti, 1907, Editura „Minerva". Preţul 1 leu.

D. C. Sturdza-Şcheianu. *Acte şi Legiuiri privitoare la chestia ţărănească*. Seria I Dela Vasile Lupu până la 1866. Vol. I Bucureşti, Socec, 1907, preţul 8 lei.

Nicolae Gogol. *Tarass Bulba* trad. de Gr. Tăuşan, Bucureşti, 1906. Editura „Biuroului Universal", Ath. I. Niţeanu preţul 1 leu 50.

Prof. Dr. Petrini Paul. *Cum trebue reorganizată asistenţa sanitară a ţărănimii*. Bucureşti, 1907. Noua tipografie profesională. Fără indicaţie de preţ.

Dr. M. Hârsu. *Rumänische Erzählungen*. 1 Band. Bukarest 1907, Druck und Verlag Gustav Albrecht. 222 pg.

D-na Angela D. Holban. *Oameni celebri din antichitate*. Bucureşti. Sfetea, 1907. un vol. de 254 pg., preţul 3,50.

Haralamb G. Lecca. *Cancer la Inimă*. Bucureşti, Sfetea, 1907, preţul 1 leu.

C. Rădulescu-Motru. *Puterea sufletească*. Bucureşti, 1908. Redacţia revistei „Studii filosofice", preţul 6 lei.

V. Gh. Gherasimescu. *Lumea noastră*. Nuvele şi schiţe. Bucureşti 1907. Tipografia „Adevărul". Preţul 1,60.

Paul Ionescu Pastion. *Păcatul*, poem dramatic. Bucureşti 1907. Tipografia „Eminescu". Preţul 1,50.

C. Rădulescu-Codin. *Cuvintări pentru popor*. vol. I. Cîmpulung 1907. Editura Tipografiei şi Librăriei Gheorghe N. Vlădescu. Preţul 1,50

Const. Garofild. *Păreri în chestia agrară*. Bucureşti, 1907. Inst. de Arte Grafice Carol Gobl. Fără indicaţie de preţ.

Constantin C. Diculescu. *Răspuns d-lui O. Densuşianu* la critica făcută lucrării mele „Originele limbii romîne". Bucureşti 1907. Fără indicaţie de preţ.

St. O. Iosif. *Zorile*. dramă istorică în două acte şi în versuri. Bucureşti. „Minerva", 1907. Preţul 1 leu.

Z. Colescu. *Statistica agricolă a Romîniei*. Studiu analitic bazat pe cercetările făcute în anii 1904 şi 1905. Partea I, Exploatările agricole. Bucureşti 1907. Stabilimentul grafic. „Albert Baer". Fără indicaţie de preţ.

I. L. Caragiale, *1907 din primăvară până 'n toamnă*. Cîteva note. Bucureşti 1907. Tipografia ziarului „Adevărul". Preţul 30 bani.

Dr. P. Zosin. *Viitorul Romîniei sau Ce constată un Romîn în ţara lui şi ce propune pentru propăşirea ei*. Iaşi 1907, Tipografia „Progresul" A. Grünberg. Preţul 3 lei.

W. Shakespeare. *Femeia îndărătnică*, comedie în 5 acte trad. de Haralamb G. Lecca, „Biblioteca pentru Toţi" Alcalay. Bucureşti, 1907. Preţul 30 bani.

Ioan C. Atanasiu. *In ţara Intunericului*, conferinţă, Galaţi, 1907 Tipo-Litografia „Moldova". Fără indicaţie de preţ.

Dr. H. Botescu. *Incercare de îmbunătăţire a igienei şcolare*. Bucureşti, 1907 Institutul de Arte-Grafice „Eminescu" fără indicaţie de preţ.

N. Nicolaescu și G. Stoinescu, *Călăuza Stuparului*, București 1907, Editura librăriei Socecu & Com. Prețul 3 lei.

Anibal Teodorescu, *Ideea Socialistă și Karl Marx*, studiu critic. București, 1907. Prețul 6 lei.

G. Aslan, *Educația prin sine insuși*, București, 1907, prețul 30 bani.

Grigore L. Trancu, *Administrațiunea Societăților anonime*, Iași, 1907. Tip. „Dacia" Prețul 2 lei.

Cesar P. Oardă, *Eră nouă* București, 1907. Prețul 75 bani.

N. Gane, *Infernul*, traduceri in versuri Iași 1907. Tipografia Dacia. Prețul 3 lei 50.

Vasile Pop, *Ocna vieții*. Ediția a II-a. „Bibl. pentru Toți". Alcalay. București. Prețul 30 bani.

Lascar I. Catargi, *Chestiuni Sociale*, Tipografia Eminescu o broșură de 104 pg.

Ilie Ghibănescu, *Fenomenele fizice și psihice. Raportul și valoarea lor in fața cunoștinței*. Iași, 1901. Tipografia „Dacia" Iliescu, Grossu et C-nie. Fără preț.

Ioan Petrovici, *Cercetări Filosofice*, Iași, 1907, Prețul 3 lei.

St. O. Iosif și D. Anghel, *Legenda Funigeilor*. Poem dramatic in 3 acte, Iași, 1907. Editura „Vieții Rominești". Prețul 1 leu.

Calistrat Scutarescu. *In chestia țărănească. Din nevoile de la sate*. Piatra-N., 1907. Prețul 70 bani.

G. Ranetti, *Fabule*. București; 1907. Editura „Biblioteca pentru Toți". Prețul 30 bani Alcalay.

Shakespeare, *Romeo și Julieta*. Trad. in versuri de Haralamb G. Lecca. Editura „Biblioteca pentru toți" Alcalay. Prețul 30 bani.

Raymund Netzhammer. *Auf dem Razelm*. Fahrten durch weltverlassene Gegenden durch Dobrogea. Bukarest. Buchdruckerei Rumänischer Lloyd, fără preț.

Calendarul Muncii pe 1908. București, 1907, prețul 25 bani.

Aurel Ghineu. *Precaritatea și falimentul comunelor rurale*. Birlad, Lupașcu, 1907.

Anuarul Școalei civile cu internat și drept de publicitate *a Asociațiunii pentru literatura romînă și cultura poporului romîn din Sibiu*, publicat de dr. Vasile Bologa, Sibiu, 1907.

V. Alexandri, *Despot Vodă*. București 1907, „Colecțiunea C. Sfetea". Prețul 1 leu.

B. P. Hasdeu. *Sic Cogito. Ce e viața? Ce e moartea? Ce e omul?* București, Socec, 1907, ed. IV, prețul 2 l. 50 b.

General S. Scheletti *Maxime și cugetări Militare*. Iași, 1907. Tip. Goldner. Prețul 3 lei.

Călindarul dela Cluj pe anul 1908. Cluj. Prețul 20 fileri.

Calendarul Revistei Ramuri, alcătuit de *C. S. Făgețel* și *N. Vulovici*, Craiova.

Calendarul Sătenilor *pe anul 1908*, București. Prețul 50 bani.

Emil Nicolau. *Copiii Nimănui*, piesă in 3 acte București, 1907.

Radu P. Alun, *In preajma incazărmărei bacalaureaților*, București, 1907. Prețul 10 bani.

I. G. Cioreseu, *Cooperativele sătești*, 1907. Prețul 50 bani.

D. Karr, *Harpegii*, Versuri. Ploești, 1907.

M. Strajan, *Legatura intre Filozofie și Științele experimentale*. București. 1907. Prețul 50 bani.

Dr. Ecaterina Arbore, *Influența industriilor asupra sănătății lucrătorilor*. Iași, Prețul 30 bani.

Proverbele Romînilor, Extrase din colecțiunea d-lui I. Zanne. București, 1907. Prețul 2 lei, 50 b.

Doctorul J. T. Mera, *Lithiaza biliară și Apele de Karlsbad*. București, 1907.

Virgiliu Drăghiceanu, Călăuza monumentelor istorice din județul Dîmbovița, Tîrgoviște, 1907.